

T.C
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

1960-1980 YILLARI ARASINDA YAYIMLANMIŞ
SOL ROMANLAR ÜZERİNDEN ÖZNE OLARAK
‘SİYASAL İNSAN’IN TAHLİLİ

VERDA EKMEKCİ

2502050278

Doç. Dr. Serpil ÇAKIR

İstanbul 2013

DOKTORA
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : Verda EKMEKÇİ
Anabilim/Bilim Dalı : Uluslararası İlişkiler
Danışman : Doç. Dr. Serpil ÇAKIR

Numarası : 2502050278
Tez Savunma Tarihi : 06.05.2013
Tez Savunma Saati : 15:00

Tez Başlığı : 1960-1980 Yılları Arasında Yayımlanmış Sol Romanlar Üzerinden Özne Olarak
"Siyasal İnsan'ın Tahlili"

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 50. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ'NE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
PROF. DR. H. BİRSEN ÖRS		Kabul
PROF. DR. MURAT BELGE		Kabul
DOÇ. DR. SERPİL ÇAKIR		Kabul
DOÇ. DR. İNCİ KERESTECİOĞLU		Kabul
DOÇ. DR. MEHMET Ö. ALKAN		

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
DOÇ. DR. SEVGİ UÇAN ÇUBUKÇU		
DOÇ. DR. VİLDAN İYİGÜNGÖR		Kabul

ÖZ

Bu tez, dönemin sol bakış açısıyla yazılmış romanlarının iddiasına paralel olarak romanın siyasal ortamla doğrudan etkileşim halinde olduğu kabul etmektedir. Dolayısıyla buradan hareketle sosyal hareketliliğin görece arttığı ve sol akımların etkin olarak toplumu etkilediği 1960-1980 yılları arasında, toplumsal hareketi etkilemiş olan ‘siyasal insan’ı, yine bu tarihler arasında yayımlanmış romanlar üzerinden analiz etmeye çalışacaktır.

Bunu yaparken Marksist edebiyat kuramını ve uzantısı olarak da romanların ideolojilerin görünmeyenini açığa çıkarttığını savunan Balibar-Macherey’in tezlerinden yola çıkarak, dönem basınında yer alan ve çeşitli sol örgütlerin ‘siyasal insan’ tanımları, roman kahramanlarını temel alarak analiz edecektir.

Bu amaçla birincil kaynak olarak genellikle dönem içerisinde faaliyet göstermiş sol örgütlerin yayın organları, bildirileri ve örgüt üyelerinin anılarıyla söz konusu kişilerle yapılan görüşmeler kullanılacak ve temel inceleme alanı yine bu dönem yayımlanmış romanlar olacaktır.

ABSTRACT

This thesis was written from the perspective of the left novels of the period in line with the claim of the novel is considered to be in direct interaction with the political environment. So hence no increase in the relative social mobility and left currents affect society as active between 1960-1980, which affected the social movement 'political man', however, try to analyze on the novels published between these dates.

In doing so, the novels as an extension of Marxist literary theory and ideologies were being released with Balibar-Macherey theses defended based on the period, and a variety of media left in the organizations 'political man' definitions will be analyzed on the basis of the heroes of the novel.

As the primary source for this purpose is usually left organizations operated in the period in journals, reports and interviews with members of the organization to use the memories of the people in question and the study area based on the novels published during this period will be again.

ÖNSÖZ

Tezin amacı sol ideolojinin etkin olarak toplumsal hayatı şekillendirdiği 1960-1980 yılları arasında yaratmaya çalıştığı insan tipini, roman kahramanları yardımıyla analiz edebilmektedir. Bir sanat dalı olan edebiyatın, özelde ise romanın farklı görüşler olsa da Marksist anlayışı temel alan kuramsal çalışmalarda siyasal ve toplumsal dönüştürücü ve ifşa edici özelliği kabul edilmektedir. Bu tez özellikle ideolojilerin görünmeyenini ifşa etme niteliği kabul edildiğinde söz konusu ideolojilerin biçimlendirmeyi hedeflediği ‘insan’ı değiştirip dönüştürmekte ne denli başarılı olduğunun roman kahramanları üzerinden analiz edebilmenin mümkün olduğu savından hareket etmektedir. Bu bağlamda tezde uygulanan yöntem, yayın organları ve çeşitli bildirilerde toplumun çeşitli sınıfları hakkındaki görüşler, roman kahramanları ve onların tavır ve düşünceleriyle karşılaştırılarak aralarındaki benzerlikler ve farklılıkları açığa çıkarmaktır.

Bu bağlamda kaynak olarak sol grupların yayın organları, dönemin sol hareketinde etkin olarak yer almış kişilerin ve ideologların anıları, sözlü görüşmeler ve söz konusu dönem içerisinde yazılmış romanlar kullanılmıştır.

Tezin yazılma sürecinde benimle görüşmeyi kabul ederek vakit ayıran, tüm sorularımı iyi niyetle ve açıklıkla yanıtlayan değerli yazarlar Sayın Adalet Ağaoğlu, Sayın Pınar Kür, Sayın Oya Baydar Hanımefendilere ve Sayın Demir Özlü, Sayın Ertuğrul Kürkçü, Sayın Ender Helvacıoğlu, Sayın Metin Çulhaoğlu ve Sayın Mehdi Beşpınar Beyefendilere sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca tezin kaynaklarının derlenmesi ve dönemin sol romanlarının belirlenmesi sürecinde büyük yardımları olan, içtenlikle arşivinden yararlanmamı sağlayan Sayın Erol Üyepazarcı’ya ve tezin başından sonuna dek verdiği destek ve kaynak yardımlarından dolayı değerli hocam Doç. Dr. Mehmet Ö. Alkan’a teşekkürü borç bilirim.

Tezin tüm bölümlerinin yazım sürecinde bana zaman ayırıp bölüm bölüm titizlikle okuyarak beni yönlendiren, tezin her aşamasında fikir ve yorumlarıyla yanımda olan, yazdığı makale ve kitaplarla bu tezi yazmaya beni yönlendiren Prof. Dr. Murat Belge’ye ve en başından beri bana ve tezime inanarak destek olan, yol

gösteren danışman hocam Doç. Dr. Serpil Çakır'a, tüm yoğunluğuna rağmen benden vazgeçmeyen Prof. Dr. Birsen Örs'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak bu teze başlamama neden olan Dr. Cemile Burcu Kartal'a ve yarattığı tartışma ortamıyla konuma farklı açılardan da bakmamı sağlayarak, tezin yazılma sürecindeki sıkıntıları aşmama yardımcı olan danışman hocamızın kurduğu tez grubuna teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR.....	xi
GİRİŞ.....	1
I. BÖLÜM	
GENEL KAVRAMLAR	
A) SİYASAL AYGIT OLARAK EDEBİYAT.....	7
1) Roman Nedir? Ortaya Çıkışı ve Tarihsel Gelişimi.....	9
2) Politik Roman.....	19
a) Dünyada Politik Romanın Gelişimi.....	24
b) Türkiye’de Roman ve Politik Romanın Gelişimi.....	28
3) Romanda Tipin (Özne-Karakter Olarak) İnşası.....	50
B) EDEBİYATIN İDEOLOJİK GELİŞİMİ VE SOSYALİZMİN EDEBİYATA ETKİSİ.....	58
1) Konuyla İlgili Geliştirilmiş Çeşitli Kuramlar	
a) Yansıtma Kuramı.....	59
b) Marksist Kuram.....	63
c) Yapısalcılık-Post Yapısalcılık.....	77
2) Sosyalizmin Edebiyatla İlişkisi.....	84
a) Sosyalist Gerçekçi Sanat ve Sovyet Edebiyatı.....	85
b) Çeşitli Sosyalist Yönetimlerin Sanata Bakışı.....	89
(1) Küba Komünist Partisinin Kültüre Bakışı.....	88
(2) Almanya Sosyalist Birlik Partisi’nin Sanat Ve Kültür Anlayışı.....	89
(3) SBKP Programında Kültür Sorunu.....	90
(4) Bulgaristan Komünist Partisi.....	91
(5) Fransız Komünist Partisi.....	91

II. BÖLÜM

1960-1980 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE’DE SOLUN GELİŞİMİ

A) TÜRKİYE’DE SOSYALİST HAREKETİN GELİŞİMİ	92
1) 1960 ÖNCESİ SOSYALİST HAREKETİN GELİŞİMİ.....	92
2) 1960-1970 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE’DE SİYASAL HAYAT VE SOL HAREKETİN GELİŞİMİ.....	104
3) 12 MART 1971 MUHTIRASI VE 1980 DARBESİNE KADAR TÜRK SİYASAL HAYATININ GELİŞİMİ.....	132
B) SOL ROMAN YAZARLARI VE SİYASAL DÜŞÜNCELERİ.....	144
1) KÜÇÜK BURJUVA AYDININI VE SORUNLARINI ELE ALAN YAZARLAR.....	145
a) Vedat Türkali.....	145
b) Çetin Altan.....	148
c) Demir Özlü.....	152
d) Demirtaş Ceyhun.....	154
e) Oktay Rifat.....	156
f) Samim Kocagöz.....	157
g) Melih Cevdet Anday.....	159
h) Atilla İlhan.....	161
i) Erdal Öz.....	163
2) KADINLARI VE SORUNLARINI ELE ALAN YAZARLAR.....	164
a) Adalet Ağaoğlu.....	164
b) Sevgi Soysal.....	167
c) Leyla Erbil.....	169
d) Pınar Kür.....	170
e) Aysel Özakın.....	172
3) KÖYLÜ VE SORUNLARINI ELE ALAN YAZARLAR.....	173
a) Fakir Baykurt.....	173
b) Talip Apaydın.....	177
c) Yusuf Ziya Bahadınlı.....	178
d) Dursun Akçam.....	180

4) HALK-İŞÇİ KARAKTERLERİ ELE ALAN YAZARLAR.....	180
a) Yılmaz Güney.....	180
b) Orhan Kemal.....	181
c) Erol Toy.....	182
5) GENÇLİK HAREKETLERİNİ ELE ALAN YAZARLAR.....	183
a) Füzûzan.....	183
b) Ayhan Bozırat.....	185
c) Ayla Kutlu.....	185
III. BÖLÜM	
ROMANLARDA ÖZNE ARAYIŞI.....	187
A) ROMANLARDA İŞÇİ SORUNSALI	191
1) SOL ÖRGÜTLER VE YAYIN ORGANLARININ İŞÇİLER HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ.....	191
2) ROMANLARDA İŞÇİ KARAKTERLER.....	198
3) İŞÇİ KARAKTERLERİN DİĞER SINIFLARA BAKIŞI.....	211
a) Aydınla Bakış.....	211
b) Karşı Devrimci-Burjuvaya Bakış.....	215
c) Kadına Bakış.....	216
d) Gençliğe Bakış.....	219
B) ROMANLARDA AYDIN SORUNSALI.....	220
1) SOL ÖRGÜTLER VE YAYIN ORGANLARININ AYDINLAR HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ.....	223
2) ROMANLARDA AYDIN KARAKTERLER.....	237
3) AYDIN KARAKTERLERİN DİĞER SINIFLARA BAKIŞI	248
a) İşçiye Bakış.....	248
b) Karşı Devrimci-Burjuvaya Bakış.....	251
c) Köylüye Bakış.....	253
d) Kadına Bakış.....	257
e) Gençliğe Bakış.....	260
C) KÖYLÜ-HALK KESİMİ.....	261

1) SOL ÖRGÜTLER VE YAYIN ORGANLARININ KÖYLÜ HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ.....	263
2) ROMANLARDA KÖYLÜ KARAKTERLER.....	268
3) KÖYLÜ KARAKTERLERİN DİĞER SINIFLARA BAKIŞI.....	269
a) İşçiye Bakışı.....	270
b) Aydına Bakışı.....	271
c) Karşı Devrimci-Burjuvaya Bakışı.....	273
d) Kadına Bakışı.....	275
e) Gençliğe Bakışı.....	277
D) KARŞI DEVRİMCİ-BURJUVA SORUNSALI	278
1) SOL ÖRGÜTLER VE YAYIN ORGANLARININ KARŞI DEVRİMCİ-BURJUVA HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ.....	278
2) ROMANLARDA KARŞI DEVRİMCİ-BURJUVA KARAKTERLER.....	284
3) KARŞI DEVRİMCİ-BURJUVA KARAKTERLERİN DİĞER SINIFLARA BAKIŞI.....	294
a) İşçiye Bakışı.....	294
b) Aydına Bakışı.....	295
c) Köylüye Bakışı.....	296
d) Kadına Bakışı.....	299
e) Gençliğe Bakışı.....	300
E) KADIN SORUNU VE KARAKTERLER	301
1) SOL ÖRGÜTLER VE YAYIN ORGANLARININ KADIN HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ.....	306
2) ROMANLARDA KADIN KARAKTERLER.....	309
3) KADIN KARAKTERLERİN DİĞER SINIFLARA BAKIŞI.....	327
a) İşçiye Bakışı.....	327
b) Aydına Bakışı.....	328
c) Halk ve Köylüye Bakışı.....	332
d) Karşı Devrimci-Burjuvaya Bakışı	333
e) Gençliğe Bakışı.....	335

F) GENÇLİK HAREKETLERİ.....	335
1) SOL ÖRGÜTLER VE YAYIN ORGANLARININ GENÇLİK HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ.....	340
2) ROMANLARDA GENÇ DEVRİMCİ KARAKTERLER.....	343
3) GENÇ DEVRİMCİ KARAKTERLERİN DİĞER SINIFLARA BAKIŞI.....	349
a) İşçiye Bakışı.....	349
b) Aydına Bakışı.....	350
c) Köylüye Bakışı.....	353
d) Kadına Bakışı.....	356
e) Karşı Devrimci-Burjuvaya Bakışı.....	358
SONUÇ.....	361
KAYNAKÇA.....	371
EKLER.....	395
ÖZGEÇMİŞ.....	408

KISALTMALAR

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AP: Adalet Partisi

BM: Birleşmiş Milletler

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

DP: Demokrat Parti

MDD: Milli Demokratik Devrim

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TCK: Türk Ceza Kanunu

THKP-C: Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi

THKO: Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu

TSİP: Türkiye Sosyalist İşçi Partisi

TİKKO: Türkiye İşçi Köylü Kurtuluş Ordusu

TİP: Türkiye İşçi Partisi

TKP: Türkiye Komünist Partisi

A.e.: Aynı eser

a.g.e: Adı geçen eser

a.g.m.: Adı geçen makale

A.y.: Aynı yayın

GİRİŞ

Sanat, ortaya çıktığı andan itibaren toplumsala ve insana ilişkin bir alan olagelmıştır. İlkçağlarda dini tapınma aracı olarak kullanılmaya başlamış, insanlık tarihi boyunca da sosyal yaşayışla karşılıklı etkileşim halinde olmuştur. Edebiyatta destanlar ve mitleriyle bunun dışında düşünölemeyecektir. Özelde ise roman, anlatım şekli itibariyle birey yaratma uğraşının bir sonucu olarak ortaya çıkmış, insanı temel alan bir sanat dalı olarak doğrudan toplumsal olanla yakından ilişkili olmuştur. Konuyla ilgili olarak farklı düşönceler ve tezler olmakla birlikte genel olarak romanın bireyle, toplumla ve sosyal yaşayışla ilgisi ölçüsünde de siyasetle doğrudan ilişkisi olduğu çeşitli teorisyenler tarafından kabul edilmiştir.

Roman birçok düşünür tarafından topluma karşı bir isyan olarak kabul edilmektedir. Hangi memleketin, hangi sınıf için yazılmış, hangi çeşit romanı olursa olsun, ya bir sosyal adaletsizlik, ya aile ya da devlet sıkıntısına, kanunların aczine, görenek ve geleneğe, iktisadi veya ahlaki düzene karşı meydana gelen saklı bir başkaldırma olarak değeriendirilir. Romanın çağı, türü ve yapısı ne olursa olsun, kişi, zaman ve mekan gibi temel elemanları barındırmak zorunda olduğundan insanı tüm boyutlarıyla en iyi anlatan sanat dalı olduğu kabul edilen bir gerçektir. Yapısı gereği hemen her romanda mutlaka bir devre ait görüntüler, tablolar ve manzaralar görölebilecek, devrin insan ilişkileri ve kültürel hayat hakkında bilgi edinilebilecektir. Ait olduğu devrin sözcüsü gibidir ve o devre ait mutlaka açıklamalar getirir, geniş bilgiler verebilmektedir. Sanat-estetik dışında romanda ayrı bir değeri olarak bulunan ve romanın yansıtmaya işleviyle ilgili olan bu değeri, romanı diğer bilim dallarının inceleme nesnesi haline getirmiştir.¹ Dolayısıyla kurgusal bir ürün olarak roman değerişik tür ve yaklaşımdaki analizlere konu olabilmektedir. Roman, özellikle anlatı ve olay örgüsü, konu, biçem, motif ve karakterlerin kuruluşu ile sınırlandırılan incelemelere konu olduğu gibi, dilbilimsel ya da kültür endüstrisinin dinamikleri çerçevesinde ekonomi-politik bir inceleme nesnesi olarak da ele alınmaktadır.²

¹ Şaban Sağlık, “Kurmaca Alemin Kurmaca Sözcülerinden Romanda Zaman-Mekan-Tasvir”, **Hece Dergisi Türk Romanı Özel Sayısı**, sayı: 65-66-67, Mayıs/Haziran/ Temmuz 2002, s.127.

² Zeliha Etöz, Nurhan Erol Işık, “Doğu ve Batı’nın Dayanılmaz Hafifliği: Ahmet Altan’ın ‘Kılıç Yarası Gibi’ ve ‘İsyen Günlerinde Aşk’ Adlı Romanlarının Anlam Dünyası”, **Doğu Batı**, sayı: 22, 2003, s. 158.

Sonuç olarak romanın en önemli özelliklerinden biri sosyal gerçeklikle ilişki kurması ve “*birey ile sosyal bağlam ve dil oyunu arasında işleyen karmaşık ve çok yönlü eklemlenmeyi*” göstermesi olarak görülmektedir.³ Adorno’nun deyişiyle görünümlerin ardında yatanları görmek için bunların toplumun çıkar yapısının ürünleri olarak algılamak ve tarihsel kökenlerini ifşa etmek gerekmektedir.⁴

Lucaks’a göre, sanat özellikle de roman, dünyanın tümelliğini reddetmektedir. Toplumsal kabullenmeden kaynaklanan bireyin yabancılaşması ve şeyleşme edebi çalışmalarda önlenmektedir. O, romanla toplum arasındaki ilişkiyi kavramsallaştırmak için tarihsel bilinç ve burjuva ideolojisi kavramlarını kullanmaktadır. Ona göre romancının görevi insan hayatının temel deneyimlerini yorumlamaktır. Ona göre sanat bilginin özel bir türüdür ve bir bilinç formu olarak didaktik amaç sunmaktadır.

Edebiyata bir diğer yaklaşım onu üretim formu olarak görmektir. Walter Benjamin, üretici olarak yazar makalesinde, bu fikrin ilk nüvelerini vermiştir. Siyaset ve sanat arasındaki ilişkide Benjamin, içeriği ne olursa olsun sanatın, onu üreten entelektüel üretici olduğu müddetçe, devrimci olduğunu söylemektedir.

Althusser ve Macherey’e göre, edebi pratiğin doğal olarak ideolojik etkileri vardır. Metin ideolojiyi onu irdeleyen, sorgulayan olarak taşır demektedirler. Althusseryan sistemde İdeoloji ve deneyim ayrılmıştır ve ideoloji, deneyimin yorumlanması olarak kabul edilmektedir. İnsanların kabulleri ve kendi hayatlarını düşünme ve hayal etmeleridir. Lucaks ve Althusseyanlar genel olarak edebi forma farklı perspektiflerden bakarlar fakat deneyimlerin yorumlanması konusunda genellikle ortak paydaya sahiptirler. Althusser, öznenin merkeziliğini reddetmektedir. Onlara göre Lucaks’ın ve Goldmann’ın marksizmi materyalist değil idealisttir.

Althusser’e göre sanat ideoloji değildir ancak ideolojiyle spesifik bir ilişkisi vardır. Sanat bizim ideolojiyi görmemizi, hissetmemizi ve kabullenmemizi

³ Etöz, Işık, **a.g.m.**, s. 161.

⁴ Theodor W. Adorno, **Kültür Endüstrisi Kültür Yönetimi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007, s. 30-31.

sağlamaktadır. Bize gerçekliğin bilimsel bilgisini vermez fakat gerçekliği üstü kapalı olarak ima ederek, ideolojinin kısmen görünüşünü sunmaktadır.⁵

Eagleton, Macherey'in metni ideolojik form olarak değerlendirmesiyle, Benjamin'in üretim olarak görmesinin bir sentezini yapmaya çalışmıştır.

Edebiyatın toplumla ilişkisindeki ideolojik yöne vurgu esasen Terry Eagleton ve Macheney-Balibar ikilisi tarafından yapılmıştır. Onlara göre insanı anlatan roman kendiliğinden ideolojik bir özellik taşımaktadır. Macherey'e göre edebi metin ideolojiyi dönüştürmemekte, onu üretmekte ve yeniden üretimine aracılık etmektedir. Metnin ideolojiyle üçlü bir ilişkisi vardır: 1) hakim ideoloji tarafından belirlenmiş sosyal koşullar altında ideolojiyi üretir. Ona göre metin hayalgücüyle değil, sosyal koşullar tarafından şekillenmektedir. 2) metin aynı zamanda hakim ideolojiyi de yeniden üretir. 3) edebiyat eleştirisi gibi ideolojik alanlar yaratarak hakim ideolojiyi etkiler.

Jameson'un ileri sürdüğü üzere ise Batıda roman politik olandan artık ayrılmıştır. Bunun nedeni politikaya duyulan inançsızlıktır ve edebiyat politik olanla kirlenmek istenmemektedir. Bununla birlikte yine Jameson, üçüncü dünya ülkelerinde edebiyatın henüz politik olanla ilişkisinin sürdüğünü ileri sürmektedir.

Tezin ele alacağı dönemde sol düşüncenin sanat anlayışı da bu yöndedir. Yayınlanan kültür sanat dergilerinde sıklıkla toplumcu sanat anlayışına yapılan vurguyla sanatın özelde de edebiyatın siyasal olanla doğrudan ilişkisine dikkat çekilmeye çalışılmaktadır. Nitekim **Militan** dergisinde ise “*toplumları oluşturan, onlara belirli özellikler kazandıran değer yargıları vardır, toplumun değişik kesimlerinde, değişik sınıflarında değişik değer yargılarının geçerli olduğunu ve bunların da toplumun sanat ürünlerine yansıdığı*” savunulmaktadır. Sanatçı ise, “*kendi kişiliğinde içinden çıktığı toplumu, sınıfı yeniden dışa yansıtan bir ayna,*”⁶ olarak kabul edilmiştir.

Dolayısıyla tezde yapılmak istenen, sol ideolojinin toplumsal hareketlilikte etkisinin en yüksek olduğu 1960-1980 yılları arasında ideolojinin biçimlendirmeye çalıştığı insan tipinin ve toplumsal sınıfları algılama biçimlerini romanlar üzerinden

⁵ Louis Althusser, “A Letter on Art in Reply to Andre Daspre”, **Lenin and Philosophy and Other Essays**, Montly Review Press, New York, 1971, s. 203-204

⁶ Sevil Kutlar, “Toplumda Egemen Olan Değer Yargılarının Sanata Yansıması”, **Militan**, sayı: 14, Şubat 1976, s. 36.

analiz edilip edilmeyeceğini görmektedir. Bunu yaparken hem ideolojinin gerçek hayatta göstermediklerini ifşa etmeye ve yaratılmak istenen ‘siyasal insan’ tipinin başarısı ya da başarısızlığını sorgulamaya ve toplumsal sınıfları algılama biçimleri değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Bununla birlikte söz konusu dönem içerisinde edebiyatın özelde ise romanın siyasal ortamdan nasıl ve ne derecede etkilendiği, romanlarda ele alınan konular ve karakterlerden yola çıkarak söz konusu dönemin siyasal ortamını anlamamanın ve anlamlandırmanın mümkün olup olmadığı araştırılacaktır. Cevapları aranacak olan soruların başında dönemin romanlarının, yazıldıkları ortamı ne ölçüde yansıtmakta olduğu gelmektedir. Yazarların romanlarında yarattıkları karakterlerin sınıfsal yapıları ve sol hareket içinde ne ölçüde etkinlik gösterdikleri incelenerek, dönemin sol hareketindeki özne algısı arasındaki ilişki değerlendirilecektir. İncelenecek dönemde proletarya kültürünün eksikliği de kabul edilmekte, sanatçının burjuva kökeni kabullenilmektedir. Dönemin sol görüşlü dergilerine göre önemli olanın sanatçının burjuva dahi olsa düzgün bir ayna işlevini yerine getirmesi ve toplumu çarpıtmadan yansıtabilmesi kabul edilmektedir.⁷

Siyasal insandan anlaşılması gereken ise söz konusu dönem içerisinde siyasallaşmış, kendisini belirli bir ideoloji üzerinden tanımlayan insanlardır. Bir ‘özne’ olarak ele alınan roman kahramanlarından dönemin ideolojik yapısı analiz edilmeye çalışılacaktır. Bu yöntemin temeli Althusser’in ideoloji tanımına dayanmaktadır. Çünkü o, ideolojiyi yapının özne üzerindeki etkisi olarak tanımlamaktadır. Bir diğer deyişle ideoloji, bireylerin beynindeki manevi bir varoluş biçimidir. İdeoloji özneyi üretmektedir. Özneler ise ritüeller içindeki pratikler aracılığıyla konumlarının farkına varmaktadırlar ve bir öznenin fikirleri, bu öznenin fikirlerinin kaynaklandığı ideolojik aygıtı tanımlayan maddi ritüelin kurallarıyla düzenlenmiş maddi pratiklerde yer alan kendi maddi eylemleridir.⁸ Dolayısıyla söz konusu dönem içerisindeki karakterlerin kendileriyle birlikte diğer toplumsal katmanları ve siyasal-sosyal ortamı tanımlamaları bize dönemin ideolojik yapısını verebilecektir.

⁷ Tayfur Urgan, “Bir Romanın Düşündürdükleri”, **Militan**, sayı:4, Nisan, 1975, s. 19.

⁸ Serpil Sancar Üşür, **İdeolojinin Serüveni**, İstanbul, İmge Yayınları, 1997, s. 43 ve 45.

Buradan hareketle sanatı özelde de romanı siyasal olanın/ideolojik olanın bir aracı, taşıyıcısı olarak tanımlayan Eagleton ve Macherey/Balibar ikilisine ulaşılmıştır. Bu düşünürler romanı toplumsal ve bireysel olanı ele alması nedeniyle ideolojinin taşıyıcısı, gerçek hayatta var olan dört başı mamur ideolojilerin, görünmeyenini ele verdiği alan olarak tanımlamaktadır. Aksi görüşlerin varlığına yine birinci bölümde yer verilmişse de, tezimin dayandığı teorik temeller bunlar olacaktır.

Bu bağlamda birinci bölümde, tezin geneline ışık tutacak çeşitli olgular değerlendirilmiştir. Yanıtları aranacak olan sorular, politik roman nedir? Dünyada ve Türkiye’de nasıl ortaya çıkmış ve ne şekilde gelişme göstermiştir? Edebiyat-siyaset ilişkisi içerisinde ideolojinin yeri nedir? Temelinde belirlenmiştir.

İkinci bölümde ise üçüncü bölüme tarihsel bir zemin yaratabilmek amacıyla dönemin genel tarihi ve sol hareketin Türkiye’deki gelişimi ele alınmıştır. Bununla birlikte ele alınacak roman yazarlarının kendi toplumsal ve siyasi görüşleri ve hayatları da kısaca incelenmiştir.

Üçüncü bölümde ise söz konusu dönemde yazılmış sol romanlardaki karakterler analiz edilecek ve bu karakterlerin sol siyaset içerisindeki özne algısıyla ilişkisi incelenmiştir.

Tezde ele alınan romanlar ise Adalet Ağaoğlu gibi yazarlar haricinde Sabri Eyigün’ün sınıflandırmasına göre daha çok “Modern politik güdümlü romanlar” grubuna dahil edilebilmektedir. Bu tipteki romanlarda sıklıkla modern teknik ve biçimleri kullansalar da, geleneksel öğeler barındırmaktadırlar.⁹ Romanların tiplerindeki kesinlik, olumlu-olumsuz karakterlerdeki ayrımın netliği ile klasik roman anlayışını sürdürmektedir ancak bunu yeni biçimler kullanarak yapmaktadırlar.

47’liler, Gün Döndü, Yarın Yarın, Bir Uzun Sonbahar, Yağmur Sıcağı, 12 Mart döneminin toplum yaşamına, insan ilişkilerine, bireylerin yaşamlarına değinirken, ağırlıklı olarak aydın sorununu ele almışlardır. Dönemin savurduğu insanların sıkışıp kalmışlıkları, sürüklenişlerini konu edinmişlerdir. Melih Cevdet Anday’ın Gizli Emir, 12 Mart dönemini anlatan çağ romanlarıdır. Dönemin

⁹ Sabri Eyigün, “Modern Ve Geleneksel Romanın Temel Farkları Ve Politik Güdümlü Romanın Modern Roman İçindeki Yeni Konumu” **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, c. 16, sayı: 2, 2007, s. 265.

gerçekliğini anlatarak dönem tanıklığını yapmıştır. Oktay Rıfat'ın Bir Kadının Penceresinden romanı ise 12 Mart sonrasındaki süreci, Türkiye'nin panoramasını çizerek az gelişmişliğin hayata yansımalarını anlatmaktadır.¹⁰ Söz konusu dönemi ele alabilmek için özellikle bu dönem içerisinde yazılmış romanlar tercih edilmiştir çünkü bir metnin üretiminde yazma anı önceliklidir; yazar şimdinin koşullarından yola çıkarak geçmişi yorumlamaktadırlar.¹¹ Kendi zamanına yaşadığı dönemin gerçekliğine bakan edebiyatçının olup bitenlerden izler ve etkilerle yazması kaçınılmaz bir olgudur.¹²

¹⁰ Feridun Andaç, "Yansıtılan Bir Dönemin İzinde", **Varlık**, sayı: 1242, Mart 2011, s. 4-5.

¹¹ Erol Köroğlu, **Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı (Propagandadan Milli Kimlik İnşasına)**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s. 81

¹² Andaç, "Yansıtılan Bir Dönemin İzinde", s. 3.

I. BÖLÜM

GENEL KAVRAMLAR

Bu bölümde tezin genelinde kullanılacak olan kavramların tanımlarına yer verilecektir. Esas olarak tez, siyasetin ve belli bir dönemde yaşanmış olan siyasal ve toplumsal olayların söz konusu dönemde üretilmiş olan sanat yapıtlarıyla olan karşılıklı ilişkisini konu edinmekte ve dolayısıyla dönemin siyasal ortamının romanlara birey düzeyinde yansımaları araştırılmaktadır. Bu bağlamda özel olarak analiz etmek istenilen husus, belli bir dönemde yazılmış edebiyat eserleri üzerinden o dönemin siyasal ortamı hakkında fikir sahibi olup olunamayacağıdır. Şüphesiz ki bu çaba sanatın tarihi kadar eskidir. Bu nedenle ilk bölümde günümüze dek sanat yapıtlarının içine üretildiği toplumun siyasal hayatıyla olan ilişkisi hakkında söylenmiş sözlere, üretilen kuramlara ve kavramsal tanımlamalara yer verilecek daha sonra bunların Türkiye’deki yansımalarına değinilecektir.

A) SİYASAL AYGIT OLARAK EDEBİYAT

Edebiyat ürünlerinden siyasal bir aygıt olarak söz edebilir miyiz? Bu soruya net bir yanıt vermeden önce, edebiyat ürünlerinin her şeyden evvel bir sanat yapıtı olduğu ön kabulüyle, sanatın ne olduğu ve sanatın toplum içindeki işlevine kısaca değinmek yerinde olacaktır.

Sanat nedir? Sorusuna Tolstoy şöyle yanıt vermektedir: “İnsanın bir zaman duymuş olduğu bir duyguyu kendinde canlandırdıktan sonra, bu duyguyu başkalarının da aynen duyabilmesi için hareket, çizgi, renk, ses ya da sözcükler aracılığıyla onlara aktarmasıdır.”¹ Sanatı yansıtma değil de aktarım olarak gören anlayışa sahiptir. Bununla birlikte bu konuda da tam bir görüş birliği söz konusu değildir. Nitekim Platon ve onun izleyicilerine göre sanat, insanı, tabiatı ve hayatı yansıtmaktır. Bu tanımsal farklılığın en temel nedeni düşünürlerin sanata yüklediği işlevde yatmaktadır. Örneğin Horatius (M.Ö. 65-8), sanatın iki işlevi üzerinde durmaktadır. Bunlar, zevk vermek ve eğitmektir ancak o ilkinin daha önemli kabul etmiştir.

¹ Leo Tolstoy, **What is Art?**, Funk&Wagnalls Company, New York, 1994, p. 50

Yansıtma kuramcılarına bakıldığında ise, sanat eserini gerçekliği yansıtırken tümelleri yansıttığı için hayatı ve insan tabiatını açıklayıcı kabul ettikleri görülmektedir. Bununla birlikte sanatın bilgisel bir yönü olduğu da Aristo'dan beri söylenegelmiş; sanat eserinin zevk vermesinin yanı sıra okuyucuyu ahlaki olarak eğitilmesi de beklenmiştir. Sanatın eğitsel işlevi özellikle Rönesans döneminde de tekrarlanmış; sanattan eğlendirerek eğitmesi beklenmiştir.²

Sanatı yansıtma değil de aktarım olarak gören anlayışa göre ise sanatın işlevi, okurun kendi hayatında geçiremeyeceği yaşantıları sanatçının ona yaşatmasıdır.

Marksist anlayışa göre ise sanat her şeyden önce bir üst yapı kurumudur. Son analizde bilginin özel bir çeşididir ve tüm bilgiler aynı alanı, yani genel olarak hayatı araştırmaktadır sadece yaklaşımları ve açıklama tarzları farklıdır. Sanat ise, insanın evrenle ve başka insanlarla ilişkilerini araştırmaktadır. Bunu yaparken, genel ve soyut düzeyde çalışan bilime karşı, somut ve tikele ağırlık vermektedir. Bu bağlamda hem ideolojik bilgiye hem de bilimsel bilgiye açılan uçları bulunmaktadır. Bilimin açtığı yeni bilgi alanlarını, insani anlam temelinden kalkarak araştırır ancak kalıplaşma eğilimini de içince barındırır. Kalıplaştığı oranda ideolojikleşmiştir. Olanı tekrarlar. Sanat, sorunlarında hemen her zaman teorik, cevaplarındaysa kısmen ideolojiktir.³

Bununla birlikte çağdaş dönemde etkin olan gerçekçilik anlayışı tüm bu anlayıştan etkilenererek iki temel akıma ayrılmıştır. Bunlardan eleştirel gerçekçilik, yazarın görevinin tarafsız kalıp gerçekliği göz önüne sermekle yükümlü olduğunu söylerken; Sovyet gerçekçiliği, edebiyatı ruh mühendisliği olarak tanımlamaktadır. Buna göre sanatın (edebiyatın) işlevi sosyalist, devrimci bir dünya anlayışı ve görüşü uyandırmaktır.⁴ Eleştirel gerçekçiliğe karşı toplumcu gerçekçilik deyimini ise ilk kez Gorki kullanmıştır.⁵

² Berna Moran, **Edebiyat Kuramları ve Eleştiri**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, s. 36.

³ Murat Belge, "Bir Edebiyat Malzemesi Olarak 12 Mart Yaşantısı", **Edebiyat Üstüne Yazılar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, s. 137-138.

⁴ M. Parkhomenko, **Sanatta Sosyalist Gerçekçilik**, çev. Seçkin Cılızoğlu, İstanbul, Parşömen Yayıncılık, 2011, s. 32-61.

⁵ Ernst Fischer, **Sanatın Gerekliliği**, çev. Cevat Çapan, İstanbul, İmge Yayınları, 1990, s. 97

Bu bağlamda tezimizin konusunu teşkil eden ve bir sanat ürünü olan romanın tarihsel gelişimine yer vermek onun siyasal olanla ilişkisini kavramak açısından anlamlı olacaktır.

1) ROMAN NEDİR? ORTAYA ÇIKIŞI VE TARİHSEL GELİŞİMİ

Roman edebiyatın bir alt dalı olarak 16. yüzyılın sonlarında ilk nüvelerini vermeye başlamış, 17. yüzyıl başında ise Cervantes'in Don Kişot adlı romanının yayımlanmasıyla da bugünkü şekliyle ortaya çıkmıştır. Ancak romanın tanımı ve tarihçesine geçmeden önce onun siyaset ve toplumla ilişkisini doğru analiz edebilmek adına alt türü olan edebiyatın toplumla ilişkisindeki gelişimine kısaca bakmakta yarar vardır. Nitekim genel olarak edebiyat, romana kıyasla çok daha önce, Antik çağlardan itibaren toplumsal olanla iç içe varlığını sürdürmüştür; Aydınlanma çağı ile birlikte de bu iç içeliğini roman türünün omuzlarına nispeten daha ağırlıklı olarak yüklemiştir.

Edebiyat kabaca, “duygu ve düşüncelerin, insan üzerinde estetik heyecan uyandıracak şekilde sanatlı ve etkileyici olarak dile getirilmesi,” şeklinde tanımlanabilmektedir. Hakim görüş, “yazdıkları dönemin siyasi, sosyal, kültürel, edebi ve ekonomik durumuna, inançlarına, dil zevkine tanık”⁶ oldukları yönündedir. En geniş anlamıyla harflerle yazılmış her çeşit metni ifade etmektedir. Sanatsal veya ciddi edebiyat ise, ‘Belles-Lettres’ olarak tanımlanmakta ve dil güzelliğinin önemli olduğu metinleri içermektedir.⁷ Edebiyatın ne olduğu ve toplumda nasıl bir rol üstlendiği hususunda farklı kültürler kendilerine özgü inanç kalıpları geliştirmişlerdir. Örneğin batı edebiyatının önemli kısmı bireysel düşüncenin tasvirini içermektedir.⁸

Edebiyatın toplumsal hayatla ilişkisini, edebiyat metninin işlevinin ne olması gerektiğini derinlikli olarak el alan ilk isim Aristo’dur. Ona göre şair, gerçekten olanı değil; olması gerekeni anlatmalıdır. Bu neden-sonuç ilişkisiyle ilgili

⁶ Mustafa Ayyıldız, Hamdi Birgören, **Edebiyat ve Bilgi Kuramları**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2009, s. 9-10.

⁷ David Damrosch, **Dünya Edebiyatı Nasıl Okunmalı?**, çev. Devrim Çetinkasap, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010, s. 9.

⁸ A.e, s. 12.

bir gerekliliktir. Değeri kısmen eğitici olmasından gelir ancak bu eğiticilik bilgisel değil; hayatı, gerçekliği okura göstermek anlamındadır. Aristo'nun Rönesans dönemindeki takipçisi İngiliz Şair ve edebiyat kuramcısı Sir Philip Sidney'e göre ise felsefe soyut kurallar ortaya koymakta, tarih ise somut fakat dar olup olmuş olanı anlatarak, olması gerekenle ilgilenmemektedir; ikisinin de eksikliğini edebiyat kapatmakta, yararlı taraflarını kendinde toplamaktadır.

Yine sanatın işlevini ele alırken belirtildiği gibi Rönesans ve neo-klasik çağa gelindiğinde sanatın genelinde olduğu gibi edebiyat alanında da edebiyat ürünü ahlak dersi veren eğitici bir araç olarak kabul edilmiştir.⁹ Ancak Descartes, Galileo, Hobbes ve Locke'un "hakikati araştırmak ve bildirmek akla dayanan bilimin işidir, sanatın değil" görüşünün etkisiyle birlikte 17. ve 18. yüzyıllarda zevk verme işlevi ön plana çıkmaya başlamış; edebiyat eserini bilgi edinmek için okumanın estetik tutumla bağlaşmayacağı savunulmuştur. Yine de bu dönemde romanlar Hobbes, Locke ve Hume'un yazılarında öne sürdükleri yepyeni bir dünya ve yepyeni bir insan (bilen özne) bencil güdüleriyle hareket eden, önce kendi çıkarını düşünen, acıdan kaçan, hazza yönelen, oldukça mekanik bir varlık olarak romanlarda yer almaya başlamıştır. Karakterler bu yeni tanıma uyan ya da tepki gösteren karakterler olarak yaratılmaya başlanmıştır.¹⁰

18.yy'ın sonunda gelindiğinde ise estetik kuramının merkezinde yarı mistik simge doktrini yerleşmiştir. Özne-nesne, tümel-tikel, duyusal-kavramsal, maddi-manevi, düzen-kendiliğindenlik arasındaki tüm çatışmalar simgede çözülebilmektedir. Hareket ile durağanlık, çalkantılı içerik ile organik biçim, zihin ile dünya birleştirilmektedir. Simgenin maddi varlığı, doğrudan sezgiyle algılanan mutlak manevi hakikatin alanıdır. İrrasyonalizmin mihenk taşı, akıl yürütmeye dayalı eleştirel araştırmanın engellenmesidir ve bütünlüklüdür. Onu oluşturan çeşitli parçaların her biri kendiliğinden ortak iyiyi yaratacak şekilde işlemektedir. Bu nedenle simge ve edebi eser, 19. ve 20. yüzyılda toplumun ideal modeli olarak sunulmuştur. "Alt sınıflar çektiklerini unutup herkesin iyiliği uğruna birleşseler, bu usandırıcı kargaşanın büyük bir bölümü yaşanmayabilirdi,"¹¹ görüşü hakimdir.

⁹ Moran, **Edebiyat Kuramları ve Eleştiri**, s. 37-38.

¹⁰ Jale Parla, **Don Kişot'tan Bugüne Roman**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, s. 138

¹¹ Terry Eagleton, **Edebiyat Kuramı Giriş**, çev. Tuncay Birkan, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2.bs., 2004, s. 39-40.

Dolayısıyla edebiyatın modern anlamıyla kullanılması da 19. yüzyıla rastlamakta ve ‘yaratıcı’, ‘hayal ürünü’ eserlerle sınırlandırılmaktadır.¹² Diğer bir deyişle “sanayi kapitalizminin İngiliz toplumundan sildiği yaratıcı değerlerin olumlandığı kurtarıcı bölge” olmuştur edebiyat. Rasyonalist ve ampirist ideolojilere yönelik canlı bir eleştiridir.

Edebiyatın bu dönüşümü onun siyasal olanla bağıny yeniden kurmuş ve başlı başına bir ideoloji haline getirmiştir. Hayal gücü, Shelley ve Blake’de olduğu gibi siyasal bir güce dönüşmüştür ve görevi toplumu dönüştürmek¹³ haline gelmiştir.

Söz konusu anlayışın savunucusu Eagleton’a göre, “edebiyat dünyayı betimler gibi görünebilir, bazen de gerçekten betimler ama gerçek işlevi performatiftir. Dili, okurda belli etkiler uyandırmak için belli uzlaşımlar çerçevesinde kullanır. Söyleyerek bir şey yapar: kendi içinde bir tür maddi pratik olarak dil, toplumsal eylem olarak söylemdir.”¹⁴

Özetle diyebiliriz ki edebiyatın işlevi denildiğinde bilgi vermek, ahlak bakımından eğitmek, milliyetçilik duyguları uyandırmak, zevk vermek vb. sayılabilmektedir. Bazı estetikçilere göre ise edebiyatın asıl işlevi, zevk verme, estetik duygu veya heyecan uyandırmaktır. Bunlar kendine özgü işlevidir ve sanatı yapan özelliğın bu işlevde aranması gerekmektedir. Onlara göre sanat eserini bize zevk verdiği için okuruz. Eser bizde bunun yanı sıra başka etkiler de meydana getirebilir, eğitici olabilir, çeşitli fikirler aşılabilir, bazı duygulardan arındırabilir (katarsis) ancak bu zevk için okumanın yan etkileridir. Bununla birlikte edebiyatın ideolojik ve eğitsel işlevine de birincil önem atfeden kuramlar mevcuttur ki bunlar ileride ele alınacaktır.

Roman ise yukarıda da belirtildiği gibi 17. yüzyılda ortaya çıkmış bir edebiyat türüdür. Kökeniyle ilgili olarak iki temel görüş vardır. Özellikle antropologlar ve edebiyat eleştirmenleri romanın kökenini destanlara ve efsanelere kadar götürürken, Marksist eleştirmenler modern romanın doğuşunda burjuvazinin oluşumunun belirleyici olduğunu söylemektedir. Ancak bu durum romanın kapitalist

¹² A.e, s. 35.

¹³ A.e, s. 37-38.

¹⁴ A.e, s. 150.

toplumların tekelinde kaldığı anlamına gelmemelidir. Kapitalistleşme süreci, kültür ürünleri içinde de evrensel boyutlarda maddi bir temel hazırlamıştır.¹⁵

Tarihsel olarak romanın ortaya çıkış serüvenine genel olarak bakmak gerekirse, anlatı geleneğinde romanın ortaya çıkışı, felsefe geleneğinde Descartes ile Locke'un ve bilim alanında Newton'un ortaya çıkışlarına tekabül etmektedir. Bu üç durumda da gerçekliğin yeni ve öncekilere oranla daha kapsamlı ve disiplinli bir biçimde görülmesi, araştırılması söz konusudur.¹⁶ Rönesansı hazırlayan 14. ve 15. yüzyıl içinde İtalyan hümanistleri, feodal düzenin düşünce dünyasını yansıtan dini düşünceye karşı insancıl düşünceyi savunmaya girişmişlerdir. Feodal dönem kapanmış, kapitalist dönem başlamıştır. George Lukacs bu dönemin roman anlayışını, büyük epiğin dağılması olarak nitelendirmektedir. Hegel'e göre ise modern burjuva destanıdır. Mina Urgan ise romanı çağın kurallarına karşı bir başkaldırı olarak yorumlamıştır.¹⁷

Söz konusu olan dönemde güçlenen yeni sınıfla birlikte dinin toplum hayatındaki belirleyiciliği giderek azalmış ve bundan oluşan boşluğu dolduracak bir şeylerin arayışı romanı gündeme getirmiştir. Yüksek tabakaya değil, Romalılara (okuma yazma bilen halka) hitap etmesi için yazılmıştır. Nitekim bu yazınsal türe roman adının verilmesinin nedeni de, Ortaçağ'da sıfat olarak 'roman'ın diğer diller, isim olarak aristokrat ve bilim adamlarının kullandığı dil dışındaki mahalli diller, bölge dili ve daha sonra da halk için yazılmış her türlü eser anlamına gelen, Latince 'Lingua Romana'dan kaynaklanmaktadır. 16. yy.da İngiltere'de yazılıp okunan romanslar ise, "tuhaf ve alışılmıştın dışında" anlamına gelen Novel sözcüğü ile adlandırılmıştır.¹⁸ Burjuva kamusal alanı ilk aşamasında edebiyat dünyasında kök salmıştır. Kamusal alan hiçbir resmi iktidarı olmayan sivil yeni insanın bir araya geldiği kahveler, salonlar, kulüpler ve okuma grupları gibi kurumlardır ve siyaset, edebiyat ve sanat hakkında sohbet imkanları sağlamaktadırlar. Bunların ortaya çıkmasındaki amaç bu yeni insanların toplumsal olarak kabul görmelerini sağlayarak siyasi iktidarı ele geçirmek için genel kamuyu eğitimle aydınlatmalarıdır ki

¹⁵ Taner Timur, **Osmanlı-Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik**, İstanbul, Afa Yayınları, 1991, s. 18-19

¹⁶ Murat Belge, "Marquez Ve Romanda Yenilik", **Edebiyat Üstüne Yazılar**, s. 59.

¹⁷ Mina Urgan, **İngiliz Edebiyatı Tarihi**, İstanbul, Altın Kitapevi, 1993, s. 137.

¹⁸ Ertuğrul Aydın, "Roman ve İnsan", **Hece Dergisi Türk Romanı Özel Sayısı**, sayı: 65-66-67, Mayıs/Haziran/Temmuz 2002, s. 362

İngiltere’de 17. yüzyıl sonlarına doğru okur kesim bu ortamlarda oluşmuştur, bir kuşak sonra bu kesim roman okuyucusu haline gelmiştir.¹⁹

İlk roman olarak kabul edilen Don Kişot, 15-16. yy.da ortaya çıkmaya başlayan serseri kahraman tipinin pikaresk öykülerle anlatılmaya başlamasının devamı olarak ortaya çıkmıştır. Don Kişot’ta işsiz güçsüz serseri kahramanlar, aynı zamanda toplumsal değişimin edebiyattaki yansıması olarak görülmektedir. Sıradan birey olarak ortaya çıkar ve geleneksel anlayışlara ve değerlere meydan okur. Bu farklılığı kabul eden ve hoş görülmesi topluma atılan ilk adımdır.²⁰ Dil ise, Latince’den bağımsızlaşarak ulusallaşmıştır.²¹

Cervantes’in Don Kişot’unun ilk roman olarak kabul edilmesinin nedeni ise, feodal ilişkilere eleştirel yaklaşmasıdır. Don Kişot, yüce yargıcın yokluğunda ortaya çıkmış ve tek tanrısallık doğru, insanların paylaştığı yüzlerce doğruya ayrılmıştır. İnsan tekniğin, siyaset ve tarihin basit nesnesi olmaktan kurtulma çabasını ve insan varlığının arayışını ifade etmektedir.²²

Robinson Crusoe ile de ilk kez gerçek anlamda tek bir insanın yazgısını yaratma, tek başına var olma serüveni başlamıştır. Daniel Defoe, romanında kişinin kendine güvenerek her türlü zorluğu nasıl yenebileceğini anlatmıştır. Ardından gelen Henry Fielding’in Tom Jones’u ise toplumsal sınıflardan kişilerin yaşamlarını ele almış, İngiliz toplumunun geleneklerini ironik bir anlatımla eleştirip ona karşı tutum takınmıştır. Mina Urgan’a göre Tom Jones çağın tüm kurallarına karşı bir başkaldırı niteliğindedir.²³

Bu örneklerden de anlaşılacağı gibi 18. yüzyıla gelindiğinde artık kimliğini tamamen bulmuş olan roman, sosyal ve siyasal gerçeklik içinde insanın gerçekliğine yönelmiştir. Birey, bugünün insanı toplumsal yaşamın yeni aktörü olarak yer almıştır. Özlenen geçmiş, ezeli ve ebedi kahramanlar yok olmuş, kişinin otoriteye ve gizli güçlere değil; kendi aklına ve gücüne güvenmeye başladığı dönem başlamıştır. Bununla birlikte burjuva kültürünün ve değerlerinin önce ulus-devlet düzeyinde

¹⁹ Gregory Jusdanis, **Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür**, İstanbul, Metis Yayınları, 1998, s. 145

²⁰ Sabri Eyigün, **Edebiyatta Politik Roman (Türk ve Dünya Edebiyatından Örneklerle)**, İstanbul, Aktif Yayınevi, 2003, s. 17.

²¹ İspanyolca serseri anlamına gelen Picaro, bu yeni dönem yazınında etkili olmuştur. Şövalyeliğin ideal insanının yerini düzen içindeki düzensizliğin gerçekliğin insanı alır. Pikaresk roman denir. Romanın öncülü olarak kabul edilir.

²² Milan Kundera, **Roman Sanatı**, çev. İsmail Yergüz, İstanbul, Afa Yayınları, 1989, s. 14.

²³ Urgan, a.g.e., s. 19

sonra da dünya ölçeğinde hakim kılınmasının kültürel aracı olmuş; üst yapıya ilişkin bir kurum olarak kapitalizmin kültürel değerlerinin, imgelerinin, merkezi gelişmiş kapitalist ülkelerden çevre ülkelere aktarılmasını ve bu ülkelerde yerleşmesini sağlamıştır.²⁴ Özellikle yatay ve dikey hareketliliği sembolize eden yolculuk metaforu oldukça sık kullanılmaya başlanmıştır.²⁵ Ian Watt, romanın gelişimini anlatırken daha çok ulusal düzeyde işlevselliği olan işlevsel bir tür, burjuva ideolojik kurgu olarak görmektedir.²⁶ Ancak sermaye doğası gereği ulus-devlet sınırlarını aşarak uluslararasılaştıkça roman da aynı yolu izlemiş, sermayenin küresel düzeyde değerlerini, burjuva kültürünün imgelerini geliştirmekte olan çevre ülkelere taşımıştır. Öteki insanların da Anglosakson kökenli gelişmiş batı ülkesi insanlarına dönüştürerek türdeşleştirmeye, kendine göre standart, bir örnek tüketiciler yaratmaya çalışmıştır.²⁷

Lucien Goldmann'a göre de roman türünün yapısıyla pazar ekonomisinin yapısı arasında bir aynılık/benzerlik vardır. Bireylerin düşünüş ve davranış biçimleri nasıl o toplumun egemen ideolojisiyle koşulluysa, yazın metinleri de tek tek bireylerin yarattıkları anlatılardan çok egemen düşünce yapılarıyla şekillenmektedir. Yani yazın metinleri belli bir yer ve zamana özgü egemen dünya görüşünün birey yoluyla ifade bulmuş biçimleridir.²⁸

Lukacs'a göre ise roman, hiçbir kurala uymayı ve her biçime girebilmesiyle kapitalist üretimin parçalanmışlığını yansıtmaktadır. Ona göre epik ve epik öncesi türler işbölümü ve uzmanlaşmanın henüz parçalamadığı bireyin üretim sürecinden kopmadığı, parçalanmamış bir dünya görüşünün ifadesi iken, yabancılaşma ve parçalanmanın koşutu olarak yeni ya da melez türler ortaya çıkmış ve bu süreç sonunda kapitalizme özgü bir tür olan roman doğmuştur.²⁹

Romanın bir diğer özelliği ise, insanın bireyselleşme sürecinin sonucu günlük yaşamın edebiyat düzeyine aktarılmasına olanak vermesidir.³⁰ Bu bağlamda

²⁴ Abdullah Şevki, "Küreselleşme, Roman ve Dünya Edebiyatı", **Hürriyet Gösteri**, sayı: 304, Nisan-Mayıs-Haziran 2011, s. 70

²⁵ Jale Parla, **a.g.e**, s. 144.

²⁶ Ian Watt, **The Rise Of The Novel: Studies in Defoe, Richardson and Fielding**, Berkeley, 1957, s. 22.

²⁷ Abdullah Şevki, **a.g.y**, s. 70

²⁸ Lucien Goldmann, **Towards a Sociology of The Novel**, Tavistock Publications Ltd, 1975, s. 36.

²⁹ Jale Parla, **a.g.e**, s. 38

³⁰ Lucien Goldmann, "Roman Sosyolojisinin Sorunlarına Giriş", **Yeni Dergi**, sayı 44, Mayıs 1968

roman topluluktan bireye geçişi simgeler ki romanın bu özelliği, burjuva egemenliği ve ampirik bakış aışının bireyi özneleştirmesine yardımcı olmaktadır.³¹

Romanın ortaya çıkış şekli ve gelişimi, dünyayı, yaşamı ve insanları özgül bir konumdan algılamaya ve ifade etmeye dayanmaktadır. Bilimin gelişimi ve uzmanlık alanlarına ayrışmasına denk düşen bir tarihsel dönemde insanın bütünlüğü arayışını, dünyayı ve kendisini bir bütünlük içerisinde görme çabasını ifade etmektedir. Yaşam, dünya ve insan hakkında geniş boyutlu sözler söylemeyi denemiştir. Bu durum tür olarak romanı toplumsal yapıyla, tarihle, düşünce ve ideolojilerle ilintili kılmaktadır. Burjuva kültürünün bütünlüğünün aracısı olarak global dünya tasarımının, küreselleşme söylemlerinin üretiminde de önemli rol oynamıştır. Modernitenin kurucu mitinin, yani burjuvazinin her yerde bulunma, her yeri piyasaya dönüştürme amacının kurgusal anlatımıdır. Okur söz konusu dönemin romanlarını okuyarak burjuvazinin ulus devlet düzeyinden küreselleşmeye geçişinin ve küreselleşmeyi gerçekleştirmesinin farkında olmuş, bilgisini edinmiştir.³² Küreselleşmenin söylemsel inşası ideolojik bir işlemdir ve burjuvazinin kültürel bakış açısı ve değerlerinin evrenselleştirilmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.³³

Lukacs’a göre ise insan toplumsal bütünü sağlayan odaktan yoksun, yalnız yapıtaşı niteliği taşıyan bir yan öğe haline gelmiştir ve yine Lucaks’a göre romanın doğuşu insan bilincindeki radikal bir kopuşun simgesidir. Bütünlüklü bir deneyimden modern dünyanın parçalanmış deneyimine geçiştir.³⁴

1789 Fransız İhtilaliyle birlikte de romanın konuları eşitlik, kardeşlik, özgürlük haline gelmiştir. Sanayileşmeyle birlikte ortaya çıkan toplumsal yozlaşmalar, birey-toplum, birey-sosyal kurum karşıtlığını ortaya çıkarmış, bu durum romanın toplumsal ve siyasal niteliğini daha çok ortaya çıkarmıştır.³⁵

1800’lü yılların başında roman gazetelerin okunurluluğunu arttırmak için tefrika halinde yayınlanmaya başlamıştır. Bu romanın geniş kitlelere yayılmasına

³¹ Murat Belge, ”Romanda Demokrasi”, **Tarihten Güncelliğe**, İstanbul, Alan Yayıncılık, 1986, s. 127-128.

³² Abdullah şevki, **a.g.y**, s. 71

³³ **A.e.**, s. 71

³⁴ Georg Lukacs, **Roman Kuramı**, İstanbul, Metis Yayınları, 2002, s. 11. (Ayrıca bkz. Lucien Goldman, ”Georgy Lukas’ın İlk yazılarına Giriş”, **Felsefe Dergisi**, sayı: 2, Ocak-şubat-Mart 1978.)

³⁵ Eyigün, **a.g.e**, s. 20.

neden olmuş, üretim ilişkilerinin dönüşümüyle paralel olarak kitle tüketiminin bir unsuru haline gelmiştir.

Fransa’da 1830’larda, Almanya’da ise 1850’lerde toplumsal eleştiriye merkez yapan romanlar görülmeye başlanmıştır. Samuel Richardson, “Pamala Clarissa Harlowe” adlı romanında kadın kişiliğini tüm yönleriyle ele alarak toplumsal ve siyasal yapıyı eleştirmiş, sınıf çatışmasına değinmiştir. Fransa’da Stendhal, Balzac, Flaubert; Almanya’da Storm, Keller, Raabe, Gotthelf gibi yazarların kişiliğinde politika ve edebiyat bir arada görülmeye başlanmıştır. Burada önemli olan husus politika ve edebiyatı yürütenlerin aynı toplumsal tabakadan gelmeleri olmaktadır. Ancak bu noktada dikkat edilmesi gereken husus şudur: Avrupa’da edebi söylem siyasal aydınlanmanın hizmetindeyken kısa süre sonra yeni düzenin rekabetçi kapitalizmine bağlanarak metalaşmıştır. Bu noktada kültürlü, büyük ölçüde de erkek okurlar klasikleri ve çağdaş ciddi yazarların eserlerini sahiplenirken, anonim ve görece eğitimsiz tüketiciler, eğlendirici edebiyata ilgi göstermeye başlamış; yüksek/aşağı edebiyat ve edebiyat erbabı/edebiyat tüketicisi gibi ikili karşıtlıkların bünyesinde yatan çelişkiler kamusal alanda mutabakatın olmadığını ortaya koymuştur.³⁶ Dolayısıyla edebi eserleri ele alırken bu ikili ayrımın da gözetilmesi gerekmektedir.

Roman, 19. yüzyılda düşüncenin ve gerçeğin simgesi haline gelmiş, çağının aynası olmuştur. Henry James, roman yaşamdan daha gerçektir der. Romanın kendine has bir gerçekliği vardır. Romanın gerçekliği kurgusaldır ancak bu kurgusallık, felsefeden siyasaya, aile ve toplumsal ilişkilere dek yaşanan gerçekliği kullanılarak kurulur. Her okur tarafından yeniden üretilir. Michel Butor’a göre roman, en yetkin fenomenolojik alan, gerçeğin bize nasıl göründüğünü ya da bize nasıl görünebileceğini inceleyeceğimiz en yetkin yerdir. Roman, anlatımın laboratuvarıdır.³⁷ Fransa, İngiltere, Almanya ve Rusya’da toplumsal ve siyasal bir olgu haline gelmiştir. Bu dönemde toplumsal konuları edebiyata taşıyan romanlar, sadece toplumsal konuları ideolojik bir bakış açısıyla ele almamış; hakim ideolojiyi de eleştirmişlerdir.³⁸

³⁶ Jusdanis, **a.g.e.**, s. 150-151

³⁷ Michel Butor, **Roman Üstüne Denemeler**, İstanbul, Düzlem Yayınları, s. 45.

³⁸ Eyigün, **a.g.e.**, s. 21.

Balzac, Stendhal, Dostoyevski, Tolstoy vb. yazarlar politika ile iç içe yaşamışlar, eserlerinde politik alanın yaşantısını yansıtmışlardır. Bununla birlikte gelişen psikoloji biliminin de etkisiyle gündelik hayattaki politik davranış biçimleri de romanın içine dahil edilmeye başlanmış; bir anlamda politik yaşamdaki muhalefetin de görevini üstlenmişlerdir.³⁹ Madam Bovary, Kırmızı İle Siyah, Parma Manastırı, Sefiller ve Goriot Baba gibi romanlarda kapitalizme paralel olarak körenen insansal duygular ve bu duyguların toplumda yarattığı uçurum ele alınmıştır.

II. Dünya Savaşından sonra özellikle Fransa’da hemen hemen tüm aydınlar mümkün olabilecek her türlü siyasal angajmanla ilgilenmişler, birçok ülkede iki dünya savaşının yarattığı yıkım sonrası siyasal eğilimli yazarlar dünyayı değiştirme amacıyla yola çıkmışlardır.⁴⁰ Bununla birlikte ilerleyen yıllarda Batı’da politika edebiyat dışına çekilmiştir. Bunda politik toplum-sivil toplum ilişkisinin biçimlenmesinin de payı olmuştur. Burjuva toplumunun yarattığı ideolojik çarpıtmalar ve yazarın bu toplumda uğradığı özel türde koşullanmalar sonucunda politika giderek sanattan, edebiyattan ve romandan kovulmuş, bu süreçte romantizm akımının da payı olmuştur.

Victor Hugo’nun sanatta özgürlük söyleminin belkemiğini oluşturduğu romantizm söylemi, başlangıçta kapitalist burjuva düzenine, yitirilmiş düşler düzenine, iş hayatı ve kazancın bayağılığına karşı bir ayaklanma hareketi olarak ortaya çıkmıştır⁴¹ ve burjuvazinin siyasal özgürlük söylemiyle eş zamanlı ve bu söylemin muhataplarıyla eşanlamlıdır. Geçmişe savaş açmış; yeni sınıfın getirdiklerine karşıysa protestocu olmuştur. Protesto ve düzene karşı başkaldırma başlangıçta romantizmin ağır basan özelliğiye de, yetersiz kaldığını gördüklerinde bundan vazgeçmişlerdir. Sanat sanat içindir anlayışını getirirken de aslında dönemin ideolojisiyle uyumlu olmuştur. Politika dışında hiçbir şeyin politik olmaması ikisinin de ortak öngörüsüdür. Ancak batılı yazar ve aydın politikayı hayatın ciddi işlerinin ve sorunlarının ötesine itme, politikayı büyük ölçüde görmezden gelme eğilimine

³⁹ A,e, s. 21,22.

⁴⁰ Adelbert Reif, “Edebiyat Her Zaman Darboğazdadır”, **Gündoğan**, Ankara, sayı: 5, 1993, s. 84

⁴¹ Fischer, a.g.e., s. 46.

girmişken, üçüncü dünyanın ülkelerinde politika edebiyatın içinde yer almaya devam etmiştir.⁴²

Batılı yazarlara göre politika insanların zorunlu alanı değildir ve sonuç vermeyecektir. Kızıl ile Kara, Parma Manastırı'nın yazarı Stendal bile romanda politika konusunda, "Bir edebiyat eserinde politika, bir konserin ortasında patlayan bir tabanca gibidir, gürültülü, adi ama aynı zamanda ilgisini esirgeyemeyeceği bir şey" demeyi tercih etmektedir artık. Adorno ise roman hakkında, fotoğraf nasıl ressamlığın elinden geleneksel görevleri aldıysa; film de romanın elinden birçok şeyi almıştır; konusu bakımından haber veya bilgi verme dışındaki şeylerle de ilgilenmelidir artık roman demiştir.⁴³ Ancak bu batıda tamamen politik romanın sonu demek değildir. Tek tük de olsa politik romanlar yazılmaya devam etmiştir.⁴⁴

20. yüzyılda modern roman denilen, geleneksel romanın olay örgüsü, zaman, mekan ve kahraman gibi öğelerini değiştiren bir roman anlayışı ortaya çıkmıştır. Artık roman herkes için geçerli bir çözümü ortaya koymamaktadır. Bu yeni anlayışın amacı, bilgilendirmek, yol göstermek, siyasal ya da düşünsel düzlemde bilinç oluşturmak değildir. Sorunu ortaya kor ve çözümü okuyucuya bırakır. Bu roman türünün temel özelliği belirsizlik ve bitmeyen sondur.⁴⁵ Kesin ve tek boyutlu bir gerçekliği reddetmektedir. Değişken bir dünyada hiçbir şey kesin olamaz düşüncesindedir.

Andre Gide ise romanın yazınsal bir tür olmadığını söylemektedir. Ona göre romanın kuralları yoktur. Eleştirmenler tarafından saptanan kuralları her gün kırmakta ve tümünden kuralsız olduğunu göstermektedir. Roman, okunur, bırakılır, yeniden ele alınır. Okunuşu düzenli olmadığı gibi, yazılışı da kurallara bağlı değildir.⁴⁶

Buraya kadar genel olarak romanın tarihsel gelişimini ele aldıktan sonra daha özel bir tür olarak politik romana kısaca yer vermek faydalı olacaktır.

⁴² Murat Belge, "Üçüncü Dünya Ülkeleri Edebiyatı Açısından Türk romanına Bir Bakış", **Edebiyat Üstüne Yazılar**, s. 71

⁴³ Adorno, "Çağdaş Romanda Anlatıcının Rolü", **Mektuplar Seçkisi**, haz. Gürsel Aytaç, Gündoğan Yayınları, s. 75.

⁴⁴ Murat Belge, "Politik Roman Üstüne", **Edebiyat Üstüne Yazılar**, s. 79-80

⁴⁵ Yıldız Ecevit, **Türk Romanında Postmodernist Açılımlar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 38

⁴⁶ Andre Gide, Roman Yazınsal Bir Tür Değildir, **Dört Mevsim Dergisi**, sayı:11, Mayıs 2000, s. 15

2) POLİTİK ROMAN

Eyigün politik romanı şöyle tarif etmektedir: “politik ögenin diğer ögelerden daha ağırlıklı olarak ele alındığı, roman kişilerinin politik yaşamın içinden kişiler olduğu ve olayın politik olay ve olgularla doğrudan ilişkili olduğu, politik bakış açısına sahip romanlardır. En büyük özelliği yazıldığı dönemin sosyopolitik sorunlarını edebiyata taşımış olmasıdır. Bu bağlamda sadece konunun politik olması yeterli değildir. Ele alınan konunun aynı zamanda politik ilişkiler içinde, politik bir bakış açısıyla anlatılması da gerekmektedir. Weisse, politik romanın üç ögesi olduğunu savunmaktadır. Bunlar, örtülü olması, sanatsa olması ve yararlı olmasıdır.”⁴⁷

Politik romanı bir tür olarak kabul eden Emin Özdemir’e göre de politik roman, romancının insanı anlatmaktan çok siyasal bir görüşü ya da politik sorunu vurgulamasıyla ortaya çıkmaktadır. Yine Özdemir’e göre her roman neyi anlatırsa anlatsın çağına tanıklık ettiğinden az çok politik bir yöne sahiptir ancak politik sorunun ağır basması ve romanın araç haline gelmesi durumunda bir denge yitiminin söz konusu olmaktadır ve Fethi Naci’ye atfen romancının şematizme düşme tehlikesini barındırmaktadır.⁴⁸

Edebiyat kuramcıları politik romanı tanımlarken onun diğer türlerden ayrılan özelliklerini ön plana çıkarmışlardır, buna göre roman çok sesliliğiyle, toplumsal olaylara karşı tutum alması yani didaktik yönüyle diğer türlerden ayrılmaktadır.

Bununla birlikte politik edebiyatta etki yaratma söz konusu olduğundan öncelikle şiir ve tiyatro gibi kısa türler tercih edilmiştir. Geniş kitlelere ulaşarak onları eylemci yapmayı amaçlayan söylemler için kısa ve okunması kolay olanı tercih etmek doğaldır ancak bilinçlendirme ve bilgilendirme söz konusu olduğunda uzun bir düzyazı türü olan roman tercih edilmektedir. Yapısı gereği roman bir olayı tüm ayrıntılarına varıncaya dek anlatabilmekte ve bir yüzyılın tüm politik olaylarını bir kitap içinde sıralayabilmektedir. Dilinin de konuşma diline yakın olması tercih edilirliliğini arttıran bir özellik olmuştur. Diğer türlerde daha çok simgeleşmiş dile başvurulmaktadır. Romandaki anlatım esnekliği ve konuyu daha özgürce işleyebilme

⁴⁷ Eyigün, **a.g.e.**, s. 66-67.

⁴⁸ Emin Özdemir, **Yazı ve Yazınsal Türler**, İstanbul, Varlık Yayınları, 1983, s. 243-247.

özelliği de işlevselliğini arttırmaktadır.⁴⁹ Bu konuya değinen Betül Parlak, romanın tarihsel olarak egemen ideolojiyi yansıtmak, toplumsal düzenin devamını sağlamak ya da düzene muhalefet etmek için kullanıldığını dile getirmektedir.⁵⁰

Ahmet Kabaklı, politikayı sosyal bir olgu olarak kabul ederek tüm sosyal olayları anlatan romanlara genel olarak sosyal roman adını vermiştir. Buna göre sosyal romanlarda kahramanların yaşadıkları olaylar sanki bir kişinin değil bir toplumun başından geçmektedir. Kişiler, birey değil bazı meslek veya sınıfları temsil eden birer tiptirler. Romandaki çekişmeler bireysel duygularla değil, sosyal nedenlerle açıklanmaktadır. Ruh tahlilleri ve duygu derinliği arka plana atılmış, sosyal olaylar karşısında olumlu, olumsuz, isyancı, alaycı veya telkinci bir tavır takınılmıştır.⁵¹ Bu tanım tezin üçüncü bölümünde ele alınacak olan romanların belirlenmesinde de önemli bir kriter olarak kabul edilmektedir.

Howe ise politik romanı şöyle tanımlamaktadır: “politik düşüncenin egemen rol oynadığı ya da politik çevre özelliklerinin tüm çevre özelliklerine egemen olduğu veya politik düşünce ve çevre özelliklerinin egemen olduğu varsaydığımız bir roman türüdür.”⁵² Politik romanlarda yaşanmış dış gerçeklikler genellikle romanın yazıldığı toplumda yaşanmış siyasal ve ideolojik bir olaya dayanmaktadır. Bundan da anlaşılabilirliği gibi bu gerçeklik yazarın bilinç düzeyinden geçirilmiştir ve doğrudan dış gerçekliğin yansıması değildir. Okuyucu bu noktada anlatılanın somut bir gerçek olarak anlaşılmasının kendisinden istenilmediğinin bilincindedir.⁵³

Politik roman, düşünce üzerine kurulu bir tür olarak politik bilinç oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu amacın ilk göstergesi, romanın gündeme getirdiği konu ve o konuya verdiği içeriktir.⁵⁴ Dolayısıyla bu türdeki romanlar konuları bakımından beş başlık halinde düzenlenebilir:⁵⁵

1) Kapitalizm, faşizm, sosyalizm, komünizm, emperyalizm vb... gibi sistemlerin dayandığı ideoloji ve düşüncelerdir ki bu bağlamda burjuvanın bireysel

⁴⁹ A.e, s. 35-37.

⁵⁰ Betül Parlak, “Özel ve Toplumsal Anlamlandırma Aracı Olarak Roman”, **Hece Dergisi Türk Romanı Özel Sayısı**, s. 249.

⁵¹ Ahmet Kabaklı, **Türk Edebiyatı**, c. 1, İstanbul, Türk Edebiyatı Yayınları, 1985, s. 530.

⁵² Irving Howe, **Politics and the Novel**, Horizon Press, New York, 1957, s. 17.

⁵³ Eyigün, **a.g.e**, s.221-224

⁵⁴ A.e, s. 119

⁵⁵ A.e, s. 121-167

ve toplumsal yaşantısına, temsil ettiği tüm maddi ve manevi değerlere yinelik eleştiri yapılmış olmaktadır.

2) İdeolojiler ve politik düşüncelerin yaygınlaşması yolunda verilen savaşım ile devrimci işçi ve öğrenci hareketleri, devrim, başkaldırı ve isyan konuları da politik romanlarda önemli yer tutmaktadır. Bunlar dünyayı değiştirme amaçları doğrultusunda konu edilmektedir. Örneğin Atilla İlhan'ın Kurtlar Sofrası romanının kahramanı Mahmut, “memleket bir kurtlar sofrasına döndü mü isyan haktır” der.⁵⁶ Politik eylemcilerin yaşamları anlatılırken en çok uğradıkları sorgulama ve takipler vurgulanmaktadır. Bununla birlikte ideolojik ve politik nedenlerle bireysel ve örgütsel düzlemde politik cinayetler de anlatılabilmektedir.

3) Başta Fransız devrimi olmak üzere devrimler, özgürlük, demokrasi, kardeşlik, milliyetçilik, bağımsızlık, insan hakları gibi konular ele alınırken devrim adına yapılan silahlı eylemler, haklı gerekçelere dayandırılmaya çalışılmaktadır. Bununla birlikte ölümün gücüne inanma, ölümden kaçma, ölümü kurtuluş olarak görme veya dava uğruna ölüme gülümseme gibi konulara da yer vermektedirler. Buradaki amaç okuyucuyu yönlendirme veya ölümün acımasızlığını vurgulamaktır.

4) İdeolojik grupların kendi iç sorunları, hesaplaşmaları, çekişmeleri ele alınırken bir çatışma düzeni ve egemen güçlerle, diğeri kendi içlerinde ve daha eleştirel değerlendirmeler içeren çatışmadır. Bu tür genellikle ideolojilerin yenilgiye uğradığı dönemlerin temasıdır. Bir anlamda yozlaşarak burjuva yaşam biçimine adapte olmuş eski devrimcilerin eleştirisi yapılmaktadır.

5) Uluslara özgü aktüel politik konular olarak sıralanabilir. Bununla birlikte evrensel motifler de vardır. Bunlar politik ve ideolojik motifler olarak ikiye ayrılabilir. Politik olanlar başkaldırı, özgürlük, demokratik hakların kazanılması olarak sıralanabilirken, uluslara özgü kültüre göre ön plana çıkan, aşk-evlilik-kadın-erkek ilişkileri, otorite, intihar, ölüm, yalnızlık, korku, adalet, özgürlük, eşitlik olarak belirlenen evrensel temalar söz konusudur.

Bunlara ek olarak politik romanda karşı cinsler arasında yürümeyen aşk ve evlilik ilişkileri de, bir anlamda toplumda yaşanan çatışmaların ve çarpıklıkların bir simgesi olarak kullanılmaktadır. Sosyal gerçekçi türdeki romanlarda ise doğrudan bir aşk ilişkisine yer verilmemektedir. Bunun yerine konu üzerinde görüşler yer

⁵⁶ Atilla İlhan, **Kurtlar Sofrası**, İstanbul, İş Bankası Yayınları, 2008, s. 492

almaktadır. Bu ideolojinin bir parçasıdır ve ideolojiyi açıklamaktadır. En tipik örneği Gorki'nin “Ana” romanıdır.

Otorite motifi ise özgürlüğün karşıtı olarak egemen güçler, faşist yönetimlerde anlamını bulmaktadır. Bu kurum ve kuruluşlar vahşi ve acımasız olarak betimlenmektedir. Nitekim bu durum üçüncü bölümde ele alınacak olan romanların hemen hemen hepsinde görülmektedir. Romanlardaki baskıcı otoriter babalar-ağabeyler-anneler olumsuz tipler olarak karşımıza çıkmakta, Melih Cevdet'in “Gizli Emir” romanında da AYOT adlı faşist bir kurum olarak çizilmektedir.

Politik romanlarda sembol kullanımına bakıldığında, tipoloji oluşturacak simgelerin kullanıldığı görülmektedir. Weisse'ye göre yazarı simgesel yazmaya götüren nedenlerden biri politik ögeyi işlerken hiçbir sınıfın onu kendi üzerine almamasına rağmen okuyucunun politik dersler çıkarmasını sağlamaktır.⁵⁷ Diğer bir deyişle yazar var olanı gizlemek durumdadır. Ortak simgeler, doğa olayları, hayvanlar ve zamanlardır. Örneğin kurt romanlarda parçalayıcı, yok edici olarak betimlenmektedir. Bunların yanı sıra ışık, karanlık, güneş, aydınlık, gece, sis, fırtına, duman vb. gibi simgeler de kullanılmaktadır.⁵⁸ Sevgi Soysal'ın Şafak adlı romanı buna örnek olarak gösterilebilmektedir.

Politik romanların vazgeçilmezlerinden bir diğeri de şiirler, marşlar ve türkülerdir.

Ayrıca ister geleneksel ister modern olsun bütün politik romanlarda bilgi aktarımı vardır. Sayfalarca süren alıntılar ve konuşmalar bulunmaktadır.⁵⁹ Özellikle Erol Toy'un “Göz Bağı”, Atilla İlhan'ın “Sırtlan Payı”, Vedat Türkali'nin “Bir Gün Tek Başına” adlı romanlarında sayfalar süren böyle anlatımlara yer verilmiştir. Anlatım ise eyleme, düşünmeye, karar almaya, başkaldırıya veya tavır almaya, etkilemeye ve değiştirmeye yöneliktir. Bu bağlamda açıklayıcı ve tartışmacı bir anlatım ağırlıkta olmaktadır.

Politik Roman Türleri:

Politik romanın türlerini belirleyen başlıca öğeler, ilkin politik konu ve motiflerdir. İkinci olarak politik düşüncenin temsilciliğini yapan tiplerin varlığı ve

⁵⁷ Eyigün, a.g.e, s. 202

⁵⁸ A.e, s. 203.

⁵⁹ A.e, s. 211.

üçüncü olarak da bakış açısidir. Bunların yanı sıra anlatım tutumu, anlatım teknikleri ve biçimleri de önemlidir.⁶⁰

İdeolojik Gündümlü Politik Roman: Gündümlü edebiyat terimini II. D.S. sonrasında Sartre'ın gündeme getirmiştir. Aytaç'a göre doğru yolu göstermek, inandırmak, öğretmek, kanıtlamak vb. amaçlar bir eserin gündümlü olup olmadığını, bir amaca hizmet etmek isteyip istemediğini göstermektedir. Bu açıdan Aziz Nesin'in "Büyük Grev" adlı eserini örnek göstermektedir. Aziz Nesin bu konuda "yazılıp açıklanacak doğrunun, sağcıların, egemen sınıfın daha çok işine yarayacağı durumlarda," yazılıp açıklanmaması gerektiğini savunarak gündümlü bir yazar olduğunu göstermektedir.⁶¹

İdeolojik romanlar, genelde sistemle bir çatışma halinde olan, savunduğu ideolojinin temelini oluşturan ana gerekçeleri ve tezleri romanlaştıran yapıtlardır. Amacı toplumun politik alanda değişimine katkıda bulunmak olduğundan yazar nesnel değil; yanlı bir tutum içindedir.⁶²

Kendi içinde üçe ayrılmaktadır. Bunlar,

Sanatı belli bir ideoloji için yalnızca bir araç olarak gören, ideolojik gündümlü romanlardır. Tek doğru üzerine kurulduklarından genellikle okuyucuya düşünme olanağı sağlamazlar ve ideolojik ileti açık olarak romanın tümünü kapsamaktadır.

İdeolojilerle bağıntılı ama birden fazla boyutlu gündümlü romanlar: Bu türde romanın bir bölümünde insanın kendisi ve çevresiyle olan ilişkisi de anlatılmaktadır. Genel ve evrensel değerler de konu edilmektedir. Malraux'un "İnsanlık Durumu" buna örnektir.

Bununla birlikte bu kategoriye girmekle birlikte ideolojinin başka bir olay üzerinden verildiği romanlarda vardır. Türkiye'de köy romanları genellikle bu kategoriye girmektedir. Kan davası, gurbet ve özlem vb... "Tırpan" romanı bu türe iyi bir örnek olarak kabul edilmektedir.

1950 sonrası modern gündümlü romanlar: Bu dönemde yeni Marksist-gerçekçi yazar ve eleştirmenlerin romanda olması gereken ideolojiye bakışlarında değişiklikler olmuştur. Artık ideolojik düşünceler dünyayı değiştirmek için

⁶⁰ A.e, s. 69

⁶¹Gürsel Aytaç, **Edebiyat Yazıları I**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1990, s. 48-49.

⁶² Eyigün, **a.g.e**, s. 71

propaganda olarak veya ütöpic bir gelecek çizmek için değil; geçmişle ve bugünle hesaplaşmak amacıyla ele alınmaya başlanmıştır.⁶³

Genel olarak ideolojik güdümlü romanlara yöneltlen eleştiriler, toplumsal yaşamı karmaşık ilişkiler dizgesinden kopararak tekil biçimlere sığdırmaya çalışmaları, edebiyatı, yazarı, anlatı kişilerini Tanrı katına çıkararak bütün bir hayat içinde olup bitenleri birden anlatmaya kalkışmalarıdır.⁶⁴

Bu tür romanlarda anlatım genellikle ütöpiktir. Her şeyden önce var olan ve beğenilmeyen bir dünya vardır, karşılığında da özlenen bir gelecek sunulmaktadır.⁶⁵

Güdümlü Olmayan Politik Roman: bu türdeki romanlar da politik veya ideolojik bir görüşü ya da politik bir sorunu vurgulamak istemektedirler. Aktüel politik romanlar, doğrudan politik romanlar ve eleştirel politik romanlar olarak üçe ayrılmaktadır. Bu romanlarda diğerlerinden farklı olarak daha çok sorgulayıcı bir bakış açısı egemendir.⁶⁶ Okuyucuyu doğrudan yönlendirmek söz konusu değildir. Eyigün, bu romanlara örnek olarak Samim Kocagöz'ün "İzmir'in İçinde" adlı romanını örnek göstermiştir.

a) Dünya'da Politik Romanın Gelişimi

Yukarda da belirtildiği gibi politik roman, politik gelişmelerden doğrudan etkilenen, politik gelişmelerle kan bağı bulunan edebiyat ürünlerine verilen isim olarak tanımlanmaktadır. Bu romanlarda politik gelişmeler romanın omurgasını oluşturmaktadır. Onları diğerlerinden ayıran en önemli özellik, somut bir takım verilere dayanması ve bu verilerden, olgulardan kaynaklanmasıdır.

Bilindiği gibi sosyal ve politik konuların sanata yansması, Antik Yunan'a, Aristophanes'in eleştirel komedilerine dek dayanmaktadır ve 19. yüzyıldan itibaren de roman politik konuları anlatmada en elverişli alan haline gelmiştir.⁶⁷ Özellikle İngiltere ve Fransa'da yaşanan ekonomik toplumsal devrimler sonrasında burjuva toplumunun amaç ve değerlerini sorgulayan ve onun ansızın yükselmesini, yıkılma

⁶³ A.e, s. 93

⁶⁴ Semih Gümüő, "Edebiyatın topluma Dönük Yüzü ve Yaşar Kemal", **Adam Sanat**, sayı: 198, İstanbul, 2002, s. 13.

⁶⁵ Eyigün, **a.g.e**, s. 215

⁶⁶ A.e, s. 107.

⁶⁷ A.e, s. 11.

olasılığını açıklamak isteyen kuşağın önemli yazın türü olmuştur.⁶⁸ Nitekim sosyal roman hakkında sorulan bir soruyu Leon Blum, “nasıl orta zamanlarda dinsel olmayan bir sanat yapıtı bulmak olanağı yoksa şimdi de sosyal olmayan bir yapıt yok gibidir,” diyerek çağın sanat anlayışını dile getirmiştir.⁶⁹

“Parma Manastırı”, “Kızıl ve Kara”, politik romanın başyapıtları olarak kabul edilmektedir. Politik roman türü sıklıkla tarihsel romanla karıştırılmaktadır. Tarihsel roman, Walter Scott’la başlamış, 19. yüzyıl Avrupa’sının ulusçuluk hareketleriyle de şekillenmiştir. Scott, Puşkin ve Gogol’un sorunsalı doğrudan siyasal süreçle biçimlenmiştir.

Arthur Koestler’in “Spartaküs” isimli romanı köle ayaklanması konusunu ele alarak enternasyonalist bir yaklaşıma sahip olmuştur. Roman sınıfsal mücadelenin tarihsel kaynağına yönelmektedir.

Başlangıçta siyasal süreç ve olgulardan söz eden romanlar işlevleri nedeniyle değil, konuları nedeniyle politik roman kabul etmiştir. Ancak 19. yüzyılda gelişen ulusçuluk akımıyla eş zamanlı olarak ortaya çıkan tarihi romanlarla birlikte yapıtın düşünce ve ideoloji üretme işlevi, siyasal karşılığı ön plana çıkmaya başlamıştır. Nitekim edebiyata sosyolojik açıdan yaklaşanlar edebiyatı toplumun diğer kurumlarıyla bir kabul etmişlerdir. Özellikle Mme. De Stael’e göre nasıl ki toplumsal kurumların niteliği o toplumun insanların özellikleriyle, bu özellikler de ilkim ve coğrafya koşullarıyla belirleniyorsa; edebiyatı da ilkim ve coğrafya koşullarının ürünüdür. Bu nedenle onlara göre her tarihsel dönem ve coğrafyanın kendi tipik anlatı biçimini ortaya çıkarması doğaldır. Ayrıca romanın insanın sosyal ve politik yaşamını tüm boyutlarıyla anlatması gerektiğine işaret etmiştir.⁷⁰ Taine ise coğrafi ve tarihsel koşulları milieu (ortam) ile tanımlayarak edebiyatta her milieu’nun tipik edebi kahramanını bulmanın mümkün olduğunu iddia etmektedir. Bu sosyolojik edebiyat kuramları sonradan Georg Lukacs ve Mikhail Bakhtin’in düşüncelerine de etkide bulunmuştur.⁷¹

Tarihsel olaylara yaklaşım yöntemi, edebiyattaki asıl politik çerçeveyi oluşturmaktadır. Bilindiği gibi roman içinde bulunduğu sosyo-ekonomik ve siyasal

⁶⁸ Arnold Hauser, **Sanatın Toplumsal Tarihi**, İstanbul, Remzi Yayınevi, 1984, s. 309.

⁶⁹ Baha Dülger, **Roman Anlayışı**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1971, s. 219.

⁷⁰ Eyigün, **a.g.e.**, s. 32

⁷¹ Jale Parla, **a.g.e.**, s. 37.

koşulların bir ürünüdür. Romanda “büyük kahramanlar ve tarihsel olayların yapısı hakkında konuşmak” ya da ”tarihsel bir zemin üzerinde, estetiğin imkanları içinde, insani hakikatle yüzleşmek”ten birine yönelmek politik bir seçimdir.⁷²

Toplumsal olan sanat ürünü özgün ise, eğer bu ürün kaçak bir düş dünyası yerine gerçekliğin içinde karışmışsa, eninde sonunda her zaman siyasaldır. Ahmet Oktay’da makalesinde buna değinmekte, siyasetin antik dünyanın polisinde de günümüz metropolünde de gündelik yaşamın en sıradan olaylarına içselleşmiş olduğunu ileri sürmektedir. Örneğin çarşı-pazar ve işyeri gibi kamusal alanlar da bile siyasetin bütünüyle geçersizmiş gibi görünmesine rağmen, “belediye çalışmıyor”, “bu pahalı” gibi önermelerin doğrudan siyasal önermeler olduğuna dikkat çekmektedir.⁷³ Diğer taraftan sanatçı da belirli değerlere bağlıdır. Bu yüzden sanatçının ürettiği, ister istemez, önersin ya da karşı çıksın, belli değerlerdir. Her kültürel yaratı yaratıcısının adanmışlığı üstüne kesin bir yorumudur. Örneğin şair, çiçeklerden, ırmaklardan ya da en son saç stilinden duyduğu büyülenmeden daha fazlasını anlatmayan bir şiir üretmişse, o zaman şair dolaylı olarak emperyalizmin, sömürgeciliğin ya da yarı-sömürgeciliğin iğrenç gerçeklerini unutmamızı; çiçeklerin, ırmakların ya da günbatımlarının arkasındaki bulutları görmemizi ve nesnel gerçeklikten kaçmamızı söylemektedir.⁷⁴

Bununla birlikte edebiyatı siyasal bir aygıt olarak gören görüşe göre, “devrimci şair halkın daha iyi yaşam için olan düşlerini somutlamaktadır. Kurtuluş hareketi bu düşleri gerçekleştirmek için yapılan bir savaştır ve bu savaşta şairlerin görevi savaşın bu yeni aşamasının ışığı altında insanların duygularını ve uğraşlarını tanımlamaya yardımcı olmaktır.”⁷⁵

On dokuzuncu yüzyıl sonunda özellikle Joseph Conrad, Polonya asıllı İngiliz romancı, politik romanın büyük çaplı örneklerini vermiştir. Özellikle “Nostromo” isimli romanı türün henüz aşılmamış bir örneği olarak kabul edilmektedir. Bugün bile Latin Amerika ülkelerinin ve kolonyalizmin tarihi ve politik yapıtlarını öğrenmek için bu esere başvurulmaktadır. Kimilerine göre roman

⁷² Gürsel Korat, “Romanda Tarih”, **Kitap-lık Dergisi**, sayı: 129, Temmuz-Ağustos 2009, s. 24.

⁷³ Ahmet Oktay, “Siyasal Roman Üzerine”, **Hece Dergisi Türk Romanı Özel Sayısı**, sayı: 65-66-67, Mayıs/Haziran/Temmuz 2002, s. 272

⁷⁴ Keorapetse Kgotsitsile, “Güney Afrika’da Kurtuluş Hareketi ve Kültür”, **Sanat Emeği**, sayı: 8, Ekim 1978, s. 62.

⁷⁵ A.e, s. 66.

çoğu sosyolojik incelemeden daha yararlı olarak kabul edilmelidir ki yapılan toplumsalla bireyselin politikada birleşmesidir. J. Conrad, Avrupa politikalarını konu alan “Batının Gözü Önünde” ve “Gizli Ajan” isimli romanlarında politikayı insanları yoksullaştıran, insan olarak eksilten bir şey olarak tanımlamıştır.

20. yüzyıla gelindiğinde ise devreye Marksizm girmiştir ve politik roman yazarları doğrudan sol politikayı, devrimciliği ele almaya başlamışlardır. Ancak yinede alan solun tekelinde değildir. Steinbeck, Silone, John Dos Passos, Malraux, Koestler, Orwell vb. isimler ise burjuva yazarları olarak hümanizme sığınarak sosyalizme cephe almışlardır. Bu yazarlar eserlerinde ya politikadan büsbütün uzaklaşmışlar ya da politikanın insanı nasıl insanlıktan ettiğini ele almışlardır.⁷⁶ Bununla birlikte Rus romanının günün siyasal ve toplumsal sorunlarıyla ilişkisi, aynı dönemin Fransız ve İngiliz romanlarına kıyasla çok daha sıkıdır. Bunun en büyük nedeni Rusya’daki baskıcı yönetimin toplumsal eleştiriye ancak edebiyat alanında sürdürülebilme olanağı tanınmasından kaynaklanmaktadır. Rus yazarları halklarının öğretmenleri ve peygamberleri olma durumundadırlar.⁷⁷ Bununla birlikte Stalinist dönemin ise sol politik romana ne derece yansıdığı tartışmalıdır. Romanın parti politikasının sözcüsü haline gelmesine karar verilmiş, insanın hayatında politik etkinliğe başka hiçbir şeye yer bırakmayacak kadar fazla öncelik tanımışlardır.⁷⁸

1980 sonrasında ise Sovyetler Birliği’nin çökmesiyle birlikte ideolojilere güvenin sarsılması politik içerikli romanlara olan ilginin azalmasına neden olmuştur. Özellikle modern roman anlayışının yerleşmeye başlaması ve kesinlikleri reddetmeleri onların ideolojilerle bağlarını zayıflatmıştır. Yine de genel anlamda modern roman yazarı, politik konuları bir ölçüde güdümlü olmayan bir politik bakış açısıyla edebiyata taşımaya devam etmiştir. Aynı şekilde toplumu değiştirmeyi amaçlamaktadır ancak farkı, bireye yaşamı sorgulayarak değiştirmeyi öğretmek istemelerinden kaynaklanmaktadır. Eyigün’e göre değiştirme isteği var oldukça politik roman da var olacaktır. Sadece daha eleştirel bir anlatım tutumuna sahip olmaktadır.⁷⁹ Yine de politik romanların, diğer romanlara nazaran daha az boşluklar bıraktığı, okuyucu için daha yönlendirici olduğu da bir gerçektir. Okuyucu

⁷⁶ Belge, “Politik Roman Üstüne”, **Edebiyat Üstüne Yazılar**, s. 81

⁷⁷ Hauser, **a.g.e.**, s. 329.

⁷⁸ Belge, “Politik Roman Üstüne”, **Edebiyat Üstüne Yazılar**, s. 82

⁷⁹ Eyigün, **a.g.e.**, s. 47.

ise romanın hangi amaç doğrultusunda yazıldığını bildiğinden yazarın vermek istediğini daha doğrudan algılayabilmektedir.

Vargas Llosa'nın **And Dağlarında Terör** adlı romanı ise modern politik romana iyi bir örnektir.

b) Türkiye’de Roman Ve Politik Romanın Gelişimi

Türkiye’de romanın ortaya çıkış şekli bize doğrudan onun yükleneceği toplumsal rolüyle ilgili de bilgi vermektedir. Nitekim Kemal Karpat’a göre edebiyat muayyen bir toplum içinde geliştiğinden, o toplumun bugününü anlatan ve yarınını hazırlayan bir kuvvet olarak kabul edilmelidir, dolayısıyla Türkiye’nin sosyal tarihini yazacak olanların ilk sağlam kaynağı edebiyat olmalıdır.⁸⁰ Şerif Mardin’de “Tanzimat’tan Sonra Aşırı Batılılaşma” makalesinde Osmanlı son döneminde Osmanlı aydınının sosyal değişimin getirdiği sorunlara yaklaşımını anlamak için romanlara bakılması gerektiğini söylemektedir.⁸¹

Bu veriler ışığında Türk siyasal hayatının romanla ya da daha doğru bir değişle edebiyatla olan ilişkisini en başından ele almak sonraki gelişimini anlamak açısından daha faydalı olacaktır. Osmanlı’da edebiyat kelimesinin terim olarak kullanılmasına Tanzimat döneminde başlanmıştır. Daha önceleri, ilm-i edeb, sanayi-i nefise, fûnun-ı bedia, şiir ve inşa gibi terimler kullanılmıştır. Recaizade Ekrem, Beşir Fuat, Tefik Fikret, Hüseyin Cahit ve Mehmet Rauf ise edebiyatı güzel sanatlar arasında değerlendirmektedir.⁸² Recaizade Ekrem hikaye ve romanı, “ibret aynası” olarak tanımlayarak, sanatı da dış dünyadakilerin yansıtılması olarak düşünmektedir. Mutlak olduğu varsayılan gerçeğe ayna tutarak yansıtma ve böylece gerçeğin bir kopyasını üretme anlayışı Türk romancısının paylaştığı bir estetik bakış olup, Türk aydın çevrelerince paylaşıla gelmiş olan ilerleme sorunsalıyla birleştiğinde politik romanı gündeme getirmiştir. Bu dönemin en büyük edebiyatçıları, ünlerini yazılarının edebi değerlerinden çok edebiyat kisvesi altında açıkladıkları toplumun kaderine bağlı siyasi ve toplumsal görüşlerden almışlardır. Edebiyat toplumsal

⁸⁰ Kemal Karpat, **Osmanlı’dan Günümüze Edebiyat ve Toplum**, Timaş Yayınları, 2011, s. 71 ve 77

⁸¹ Şerif Mardin, “Tanzimat’tan Sonra Aşırı Batılılaşma”, **Türk Modernleşmesi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

⁸² Mustafa Ayyıldız, Hamdi Birgören, **a.g.e**, s. 10-11.

problemlerin maddi ve iktisadi sebeplerine önem vermiş, eğitime, toplumsal gelişmeyi tam olarak meydana getirebilecek bir kuvvet olarak büyük yer ayırmıştır.⁸³

Roman Osmanlı'ya yeni bir uygarlık-kültür biçiminin aracı olarak, batıdaki doğuşundan yaklaşık yüz yıl sonra Osmanlı'ya girmiş ve doğrudan siyasal misyon üstlenerek ve batıya öykünerek doğmuştur. Bununla birlikte ilk romancılar halk yazını geleneklerinin kimi özelliklerini kullanmaya devam ederek bir kültür sürekliliği de sağlamaya çalışmış ve Osmanlı okuyucusuna kültür değişiminin geçiş sürecinde yardımcı olmuştur.⁸⁴ Batı Avrupa'da pozitivist düşünceyle, genellikle güncel siyaset dışında biçimlenen roman, Rusya ve Türkiye'de doğrudan siyasal işlevler üstlenmiştir. Siyasal alanın belirleyiciliği altında, onun tanımladığı sınırlarla biçimlenmektedir. Nitekim Franco Moretti periferi romanı, batı roman biçimleriyle yerel malzeme arasındaki uzlaşma olarak görmekteyse de, Jameson, üçüncü dünya metinlerinin zorunlu olarak ulusal alegori biçimini alan siyasi bir boyuta sahip olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre bu ülkelerde bireysel psikolojiyi de tarih ve siyaset belirlemektedir.⁸⁵ Oysa Batı özellikle II. D.S. sonrasında politikayı edebiyatın dışına itmiş, bunu yaparken de gerekçe olarak politikaya inanmamasını, söz konusu yapıya güvenmemesini göstermişken, Türkiye ve Rusya gibi ülkelerde siyaset önemini korumakta ve dolayısıyla da edebiyat üstünde hala etkili olmaktadır.⁸⁶

Düşünsel, siyasal etkinliğin devlet zoruyla bastırılması, her iki toplum içinde hedefleri farklı da olsa, yazınsal etkinliği siyasetin aracı haline dönüştürmüş, yazınsal ideolojiler ortaya çıkarmıştır. Ancak başlarda aradaki fark, Rus romanının siyasal amacının yeni insan, yeni ahlak yaratmak olması ve dolayısıyla özünde devrimci bir misyon taşımasıdır. Oysa Osmanlı'da roman devletin kurtarılması misyonunu üstlenmekte ve yeni insana karşı çıkmaktadır. Osmanlı'da romanın amacı siyasal kurtarıcılıktır. Bu nedenle ilk romanlar hep tezli romanlar olmuştur. Başlangıcından itibaren de yanlış batılılaşmayı eleştirmektedir. Bununla birlikte batıda geleneksel toplum düzeninden kopuşu temsil ederken, Osmanlı'da 'sürekliliği'

⁸³ Karpat, **a.g.e**, s. 87 ve 89

⁸⁴ Güzin Dino, **Türk Romanının Doğuşu**, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2008, s. 56.

⁸⁵ Fredric Jameson, "Çokuluslu Kapitalizm Çağında Üçüncü Dünya Edebiyatı", **Kültür ve Toplum 1**, Hil Yayınları, İstanbul, 1994

⁸⁶ Murat Belge, "Üçüncü Dünya Edebiyatı Açısından Türk Romanına Bir Bakış," **Berna Moran'a Armağan**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 50

sağlamak için doğmuştur. Rusların ulus-halk-köylülük dönüşümü ise, Türkiye’de kendisini ancak Cumhuriyet dönemi romanlarında göstermektedir.

Osmanlı’daki tarihsel geç kalmışlık/geri kalmışlık güdüsü ve bununla biçimlenen gelişme-ilerleme-modernleşme ideolojileri romanın ana motifi haline gelmiştir. Romanın bu geç kalışının nedeni olarak burjuva sınıfının ve birey anlayışının bulunmaması gösterilmektedir. Yine de 19 yüzyıl ortalarına doğru değişen üst yapı gereğince roman oluşmaya başlamıştır.⁸⁷ Kemal Karpat bunda 19. yüzyılda ortaya çıkan yeni orta sınıfın büyük etkisi olduğunu söylemektedir. Ona göre Osmanlı’da orta sınıf büyük şehirlerde doğan ticaret burjuvazisi (ki Batı kültürünün taşıyıcısı olmuşlardır) ve tarım alanında doğan ve milli kültürü sinesinde barındıran ve sonradan DP ile iktidara gelen iki koldan ilerlemektedir.⁸⁸ Bununla birlikte Osmanlı’nın son dönemlerinde aydının ideolojisi geri bırakılmış halkın ileri götürülmesi, bilgi ve fene erişilmesi gibi görünse de, yine Karpat’a göre gerçekte yapılmak istenen Osmanlı’yı bir burjuva toplumu haline getirmektir. Aydın ise sınıf mücadelesi içinde burjuva yanında etkin rol alan kişi olarak görülmektedir. Bu politik durum ideolojik olarak ilerleme şeklinde özetlenmiştir. Aydın okuryazar olduğundan bir şeyler bildiği için toplumun kurtarıcısı olacaktır. Bu ahlaki yönü ağır basan ideolojik bir kategoridir. Kurtarıcı olmak için idealist olmak fedakar olmak gerekmektedir. Somut politik durumun nesnel yalın ilişkileri sınıf mücadelesinin acımasız gerekleri aydının kendi hakkında kurduğu ideolojik tasarım içinde öznelleşecek, yücecek ve tabii gerçekliğini kaybedecektir.⁸⁹ Nitekim ilk Osmanlı romanlarında kadının toplumdaki yeri ve üst sınıf erkeklerin batılılaşması da modernleşmenin unsurları olarak ele alınmaktadır.

Türk romanının gelişimine bakıldığında da siyasal karşılığın, yazınsal karşılıktan önce geldiği görülmektedir. Yazın, devletle toplum arasında ilk görece bağımsız alan, ilk sivil iletişim aracı olarak kabul edilmektedir ve devlet adına kullanılması da onun ideolojik temelini göstermektedir. Bu nedenle Şemsettin Sami’nin ilk Türkçe sözlüğü düzenlemesi, Şinasi’nin noktalama işaretlerini kullanması, dil üzerinde çalışmaları rastlantı değildir. Yazın kendi dilini kurmaya

⁸⁷ Rıza Mollof, İbrahim Tatarlı, **Marksist Açıdan Türk Romanı**, İstanbul, Habora Kitabevi Yayınları, 1969, s. 5

⁸⁸ Karpat, **a.g.e.**, s. 10-11.

⁸⁹ Murat Belge, “Politik Roman Üstüne”, **Edebiyat Üstüne Yazılar**, s. 84.

uğraşmaktadır. Nitekim Tanzimat yazını, kitle iletişim aracı olarak devletle toplum arasındaki ilk ara kurum niteliğine sahip olmuş ve halkın eğitim amacı olarak görev yapmıştır. Bireyin olmadığı, cemaat ilişkilerinin hüküm sürdüğü toplumda roman yazma, toplumu eğitmekle eş anlamlıdır. Yazar için politik bir tavidir.⁹⁰ Gençler okutulurken, yetişkinlerde romanlarla eğitilmektedir. Empoze etmeye çalıştığı ahlak, eğitim programının dayanacağı temel ve bütünleyici öğedir. Batı teknoloji ve biliminin yanı sıra batılılaşmanın sonucu olduğu düşünülen bozulma, çürüme ve dejenerasyonu duygusunu işlemektedir.⁹¹ Bununla birlikte basında ve devlet yayınlarında tartışılmayan birçok konu edebiyat alanında tartışılmıştır. Özellikle kadınların hakları ve toplum içindeki yerleri konusu her şeyden önce zamanın romanlarında ele alınmaya başlanmıştır.⁹² Özellikle II. Abdülhamit dönemindeki katı sansür uygulamaları nedeniyle gazeteci ve yazarlar, zararsız günlük olayları olabildiğince ayrıntılı şekilde tüm olgusal yönleriyle birlikte kaydetmek zorunda kalmışlar, bu onların gözlem yeteneklerini geliştirmiştir. Olayları ele alırken devlet tarafından tarif edilen kamu ahlakının erdemlerini savunmak zorunda kalmaları ise okuyucuyu sosyal olaylar hakkında değer yargılarına varmaya alıştırmış, siyasallaştırmıştır.⁹³

Türk romanına ideolojinin belirleyici bir değişken olarak katılması ise sosyal edebiyatın gelişiminde kritik bir rol oynamıştır. İlk Panislamizm ve Osmanlıcılık olarak ortaya çıkan ideolojik eğilimler, 1908'den itibaren Genç Kalemler ve Ziya Gökalp'in katkılarıyla şiir ve nesirde milliyetçilikle devam etmiştir.⁹⁴

Bu noktada ilk Türk romanı Namık Kemal'in İntibah'ı olarak kabul edilmektedir. Ardından Samipaşazade Sezai'nin Sergüzeşt'i gelmiş ve özgürlük hürriyet temalarını işlemiştir. Namık Kemal'in İslam Birliğini benimseyen Cezmi'si ise ilk tarihsel roman denemesidir. Bununla birlikte Kemal Karpat, bunların ilk Türk romanları olarak kabul edilemeyeceğini çünkü bu yazarların sosyal çevre ile gereği gibi ilişki kuramamış olduklarını söylemektedir. Ona göre sosyal çevre ile ilişki

⁹⁰ Murat Belge, "Türk Roman Geleneği ve 'Sevgili Arsız Ölüm'", **Birikim Dergisi**, sayı:25-26, 1984

⁹¹ Jale Parla, **Tanzimat Romanının Epistomolojik Temelleri**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 10-20.

⁹² Karpat, **a.g.e.**, s. 31

⁹³ **A.e.**, s. 182

⁹⁴ **A.e.**, s. 189

sadece sosyal bilinç, sosyal adalet söylemleriyle kurulmaz, insanın belirli bir topluma aidiyetiyle; o toplumun kültürünü, tarihin, değerlerini ve ruhunu da paylaşmak gerekmektedir. Toplumda birleşmeyi bir dereceye kadar edebiyat sağlamaktadır, bu da edebiyatın toplumla kaynaşabilmesine bağlıdır.⁹⁵

Eserlerini yine bu dönemde kaleme almış olan Ahmet Mithat, okuru eğitime, aydınlatma hedefi güderek onunla aynı dili-düzeyi paylaştığını söylemiştir. O romanı yerlileştirmeyi başaran ilk isim olarak kabul edilmektedir.

Özetle bu dönemde söylemini meddah geleneğinden almışsa da roman, modernleşme programının bir parçası, kitleye ulaşan aracı olarak kabul edilmektedir. Roman yazarları baba gibi topluma ne yapması gerektiğini öğütlemekte ve okurda düşünce/bilinç yaratma amacı gütmektedirler.

Şerif Mardin'in büyük gelenek, küçük gelenek ayrımını Araba Sevdası'nda Bihruz Sendromu olarak nitelendirmektedir. Bihruz Bey, batılılaşmış züppeye örnektir. Bununla Tanzimat sonrasında bazı yeni sınıfların takındığı yüzeysel Batılılaşma tavrını yermektedir. Bu sınıf modernleşme hareketinin dizginlerini eline almış ve geleneksel ilişkiler açısından kendilerini kurtarmış kesimdir. Ancak Bihruz Bey gibilerde görülen, kök ve kimlik yoksunluğudur. Bununla birlikte romanlarda bu tiplerin ele alınışı da bir bakıma sosyal denetim sağlama çabası olarak kabul edilmektedir.⁹⁶ Buna ek olarak ulusal kimlik arayışı da romanda yer bulmaktadır. Pozitivizm bu ideolojinin yönlendiricisidir ve Hilmi Ziya Ülken, pozitivizmin ülkeye ilim yoluyla değil; edebiyat yoluyla girdiğini ileri sürmektedir. Jön Türkler hareketi içinde bulunan Bekir Fahri de romanın işlevini, “roman yalnız psikoloji ve fizyoloji değildir. O, aynı zamanda sosyolojidir, tarihtir, iktisattır, ilimdir, fendir, her şeydir,” şeklinde tanımlamış; romancının ise pozitivist olduğunu ileri sürmüştür.⁹⁷

Mizancı Murat'ın yazdığı “Turfanda mı Turfa mı” başlıklı romanı, dinsizlik kabul ettiği pozitivizmin yazınsal ideolojiye nasıl sindiğini göstermesi açısından önemli bir örnektir. Ayrıca köy ilk kez bu romanla edebiyat alanına girmiştir. Bu millet kavramıyla iç içe bir halka yönelim olmaktadır. Roman, ulusal nitelikleri gösteren, bozulmamış halkın köylü olduğunu ve eğitimin, ulusal ve toplumsal bir kalkınma yaratacağı tezini savunmaktadır. Ardından Nabizade Nazım'ın “Karabibik”

⁹⁵ Karpat, a.g.e, s. 37

⁹⁶ Şerif Mardin, “Tanzimat’tan Sonra Aşırı Batılılaşma”, **Türk Modernleşmesi**, s. 35 ve 43..

⁹⁷ Cevdet Kudret, **Türk Edebiyatında Hikaye ve Roman I**, İnkılap Yayınevi, Ankara, 1987, s. 453

adlı romanı köyü temel alarak yazılmıştır. 1910'da Ebubekir Hazın Tepeyran'ın "Küçük Paşa"sı ve 1922'de "Çalığışu" da köy kavramıyla ilgilenmiştir. Bununla birlikte "Çalığışu" romanıyla zamanın yeni insanı tasvir edilmiş, başkahramanın kadın olmasıyla da konu kadın özgürlüğü problemiyle zenginleştirilmiştir.⁹⁸

Kadın konusunda ise diplomalı kız" kadınlık ülküsü olarak belirlemektedir. 1891'de Fatma Aliye'nin "Nisvan-ı İslam"ıyla Osmanlı'da kadın hakları ilk kez bir kadın tarafından savunulmuştur.

Dönemin yazarları Fransız romantizminden etkilenmişlerdir. Osmanlı da bu didaktizme dönüşmüştür. Rus devrimci romantizmiyle yapısal benzerlikler taşımaktadır.

İdeolojik olarak ise yukarıda belirtildiği gibi milliyetçilikten beslenen Türk romanında baş kahraman, Ömer Seyfettin'in eserleriyle milli kurtuluşun ve modernleşmenin kahramanı haline gelmiştir. Halide Edip'in romanları da buna ek olarak gösterilebilmektedir. Bununla birlikte milliyetçilik çoğu kez halkçılıkla birlikte yürümüştür. Dönemin yazarları hem milliyetçilik hem de halkçılığı bireysel düzeyde yabacılaştırmaya bir çare olarak kullanmışlardır.⁹⁹

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte de ulusal kimliğin göstergesi olan dil, yazın alanından bağımsız olarak tanımlanacak, doğrudan ideolojik bir simge haline gelecektir. Cumhuriyet döneminde yaklaşık 2500 yazar, 6200 roman yayınlamış; bunun 1900'ü erkek yazarlar olarak 4.800 roman yazmıştır. Kadın yazarların sayısı 600 civarındadır ve 1.400 roman yazmışlardır. Romanların yıllara göre dağılımına bakıldığında yayınlanmaları ortalama haftada birken, 2000 sonrasında her güne bir kitap denk düşmektedir.¹⁰⁰

Bununla birlikte Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın 1919'da yayımlanan "İştilmedik Bir Vaka" adlı romanı zamanın siyasi, iktisadi, sosyal ve ideolojik problemlerine değindiği, bunlara demokratik ve hatta ütöplast sosyalizm ideleri açısından ışık tuttuğu ileri sürölmektedir. Romanda yarattığı kahramanın ilk sosyalist görüşlü kahraman olduğu ve ittihatçıları sosyalist ütöplast açıdan eleştirdiği söylenmektedir.

⁹⁸ Mollof, a.g.e, s. 27

⁹⁹ Karpat, a.g.e, s. 190

¹⁰⁰ Ömer Türkes, "Toplum ve Kimlik Kurma Kılavuzu Olarak Roman", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, c.9, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 846

1920-1930 yılları arası Türk edebiyatının geçiş dönemidir. Genel olarak Osmanlı'nın çözülüşü, toplumda yaşanan ikilem, milli mücadeleden kesitler ve dönem insanının bireysel konumu konu edilmektedir. Yakup Kadri'nin "Kiralık Konak", "Nur Baba"sı; Halide Edip'in "Ateşten Gömlek" ve "Kalp Ağrısı" romanları; Ercüment Ekrem Talu'nun "Asriler" ve "Gün Batarken"i; Selahattin Enis'in "Zaniyeler"i; Reşat Nuri'nin "Gizli El", "Çalığışu", "Damga", "Dudaktan Kalbe" adlı romanları; Peyami Safa'nın "Sözde Kızlar", "Mahşer" ve "Canan" adlı romanları bu dönemin ürünleridir. Dönemin diğer yazarları, Refik Halit Karay, Aka Gündüz, Mahmut Yesari, Esat Mehmud Karakurt, Güzide Sabri, Halide Nusret Zorlutuna, Müfide Feride Tek ve Şüküfe Nihal'dir.¹⁰¹

"İstiklali için o kadar ter döktüğüm sanat, evvela bir cemiyetin, bir milletin malıdır. Sonra da nihayet bir devrin ifadesidir. Bundan tecrit edilmiş bir sanatın ne manası, ne kıymeti vardır"¹⁰² diyen Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun "Sodom ve Gomore"si, 1928'de, Mehmet Rauf'un "Halas"ı 1929'da yayınlanmıştır. Roman Kurtuluş Savaşı'nı İzmir merkezli olarak aşk ilişkisi çerçevesinde anlatmaktadır. Türkler aralarında bölünmüştür. Yoz olanlar, ahlaken zayıf olanlar işgalci düşmanla uzlaşmaya hazırdır.

Türk Romanının siyasal gelişimi göz önüne alındığında en çarpıcı isimlerden biridir Yakup Kadri Karaosmanoğlu. Yakup Kadri'nin tüm romanları yüzyıllık bir tarihsel sürecin belgesel tutumla panoramasını çizer, bu anlamda hepsi politik roman sayılmaktadır. Baskın kadın karakterler, genç aydınlardan oluşan erkek karakterlerin kırılmalı ve yönlendirilmeye açık oluşları, cinselliğe yaklaşımı romanlarının ilginç yönleri olmuştur. Kadro dergisinin¹⁰³ kurucularındandır ve misyonu inkılabın ideolojisini oluşturmaktır. 1932-1934 yılları arasında yayımlanan dergi, edebiyata toplumsal sokmak, Cumhuriyet için toplumsal-siyasi bir felsefe kurmak için çalışmış; edebiyatı toplumsal, milliyetçi anlamına gelen devrimci bir amaca doğru götürmek istemiştir.¹⁰⁴ Örneğin "Yaban", Cumhuriyet ideolojisini

¹⁰¹ Feridun Andaç, "Romanda ve Öyküde Yeni Açılımlar (1940-1950)", **Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı Sempozyumu**, Edebiyatçılar Derneği Yayınları, Ankara, 1998, s. 181

¹⁰² Haldun Taner, **Ölürse Ten Ölür, Canlar Ölesi Değil**, Bilgi yayınevi, İstanbul, 1986, s. 192-193.

¹⁰³ Kadronun Kurucuların diğerleri, Şevket Süreyya Aydemir, Vedat Nedim Tör ve İsmail Hüsrev Tökin, Kemalizm öncesinde Marksist düşünceyle yetişmiş ve Sovyet devrimini izlemiş kişilerdir. Kapitalizm ve sosyalizm dışında üçüncü yol fikrini savunmuşlardır.

¹⁰⁴ Karpat, **a.g.e.**, s. 99

oluşturma çabasındaki kadro hareketinin ülke tabanına köylüye ve aydına bakışının ürünüdür. “Ankara” romanında ise devletle özdeş tutulan başkent ekseninde yeni toplumun yaratılışı, yeniden doğuş işlenmektedir. Devlet memurluğu, kadınların iş hayatındaki etkinliği, mahallelerin yeniden inşasına, kentle köy arasında açılan yeni yolların yapılmasına bile yer vermiştir romanında. Sovyetlerin devrimci romantizmini aldığı söylenebilmektedir.

Bu romanlarda politik ve toplumsal temalar işlenmektedir. Kişilerin sınıfsal tercihleri politik karar ve davranışları kişilerin ahlaki durumlarına göre belirlenmektedir. Türk burjuvazisinin ve Levantenlerin cinsel ahlaksızlığı kolonyalizmden daha önemli bir olgu halindedir. Her kişi tek bir şeyin sembolü değil, bir anlamlar yumağıdır.¹⁰⁵ Bilinçaltı eğilim ve tavırların yumağı olarak ortaya çıkmaktadır. Olumlu erkek kahramanların tutukluğu bir bütün olarak Türk aydınının beceriksizliğini, kararsızlığını simgelemektedir ki bu Türk toplumunun yabancılaşmasıdır, Frenk taklitçiliğidir. Antiemperyalizm olarak kabul edilen milliyetçi aydın ideolojisi, işbirlikçi olmayan burjuvaziye baştan kabul etmiştir. Kolonyalizm ögesinin varlığı nedeniyle yozluk, sapıklık, ahlaksızlık gibi görülen ve gösterilen şeyler, bu öge ortadan kalkınca çağdaş uygarlık, ilerencilik, modern hayat tarzı gibi etiketlere kolayca dönüşmüştür.

1930’lardan itibaren ise Sovyet toplumcu gerçekçilik kuramı, Türkiye’de hem devletten yana olan, hem de muhalif tarafta yer alan romanın ve siyasal söylemin motifi haline gelmiştir. Pozitivizm ve popülizm kaynakları ise 1980’lere dek Türk romanında görülmektedir. Örneğin Reşat Nuri Güntekin’in “Yeşil Gece” romanı yazıldığı sırada Emile Zola’nın papaz ve papaz okullarını eleştirdiği “Hakikat” romanı Türkçe’ye çevrilmiştir.¹⁰⁶ Nitekim bu dönem ihtilalci-devrimci şiirleriyle Nazım Hikmet ve Anadolu’nun meselelerini gerçi bir tarzda işlemeye çalışmasıyla Sabahattin Ali, Türk edebiyatına girmiştir. İki yazar da Cumhuriyet’in sadık koruyucuları olmalarına rağmen sınıf farklılıklarına büyük eğilim duymuşlardır.¹⁰⁷

Sadri Ertem’in “Çıkrıklar Durunca” (1931), Kemal Ahmet’in “Sokakta Harp Var” (1932), Rafik Ahmet Sevengil’in “Çıplaklar” (1931), Sabiha Sertel’in “Çitra

¹⁰⁵ Murat Belge, “Politik Roman Üstüne”, *Edebiyat Üstüne Yazılar*, s. 88

¹⁰⁶ Molloy, *a.g.e.*, s. 49

¹⁰⁷ Karpas, *a.g.e.*, s. 100

Roy ile Babası” (1937), Sabahattin Ali’nin “Kuyucaklı Yusuf” (1937), Ahmet Sevimgil’in “Köyün Yolu” (1938) ve Reşat Enis Aygen’in “Afrodit Buhurunda Bir Kadın” (1939) romanları sömürü ilişkileri ve yoksulluk konularına eğilmiştir.¹⁰⁸ Bu dönem aynı zamanda 1934’de yayınlanan “Ankara” romanı ile resmi ideolojinin yayılmaya devam ettiği yıllardır. 1930’lu yılların seyahat romanlarında ise, “ne kadar ilerledik” düşüncesi, bizim de batılı olduğumuzun vurgulanması ihtiyacı görülmektedir.¹⁰⁹ Bu yıllar aynı zamanda kent/ köy/ kasaba gerçeğinin romanlara yansımaya başladığı yıllardır. İlerleme, aydınlatma düşüncesi ön plandadır ve Anadolu insanını tanıma ve yansıtmaya ereği güdülmektedir.¹¹⁰

Bu romanlar aslında burjuva toplumuna karşı değildir. Onlar az gelişmiş ülkede kapitalizmin getirdiği ahlaka karşıdır. Bürokrat aydının ikilemi ve çaresizliğini gözler önüne sermişlerdir.

Türk aydını toplumsal hareketi ancak döngüler içinde kavramaktadır ve “Ankara” romanı bunun bir kanıtı gibidir: Hareket ve ilerleme vardır. Savaşılır, kazanılır, ülke yeniden yapılır ama ahlaki durum değişmeden kalır düşüncesindedirler.

Yukarıda da belirtildiği gibi 1940’larda edebiyat hakkındaki düşüncesi, “edebiyat, hatta genel olarak sanat, bence sanatkârın düşündüğü ve duyduğu bir fikrin ve bir hissin ortaya atılması, genelleştirilmesi demektir; yani bir nevi propagandadır. Ben hiçbir zaman sanatın maksatsız olduğuna kani olmadım. Sanatın bir tek ve açık maksadı vardır: insanları daha iyiye, daha doğruya, daha güzele yükseltmek, insanlarda bu yükselme arzusunu uyandırmak”¹¹¹ şeklinde olan Sabahattin Ali’nin “İçimizdeki Şeytan” ve “Kürk Mantolu Madonna” adlı romanlarıyla toplumcu edebiyat temaları çeşitlenmiştir. Bu edebiyat türü romanlarda kendini genellikle yoksulluk sorunuyla göstermekteyken Sabahattin Ali, sorunu kapitalizm ve sömürü eleştirisine dönüştürerek romanlarına politik bir bakış kazandırmıştır. Bu bağlamda Türk edebiyatında gecekondulaşma ve işçi-patron

¹⁰⁸ A. Ömer Türkeş, “Solun Romanı”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, c. 8, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 1052.

¹⁰⁹ Ömer Türkeş, “Toplum ve Kimlik Kurma Kılavuzu Olarak Roman”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, c. 9, s. 847

¹¹⁰ Andaç, **a.g.m.**, s. 181

¹¹¹ Sabahattin Ali, **Markopaşa Yazıları ve Ötekiler**, 1986, s. 18.

temaları kullanılmıştır.¹¹² Türk toplumunun ekonomik, toplumsal ve siyasal alandaki farklılaşma süreci, romanlara da yansımıştır. Yaratılmaya çalışılan orta sınıf, devletin sosyal niteliğinden giderek uzaklaşmaya, savaş yıllarında güdülen ekonomik politikalarla yaratılan yeni sınıflar ve sınıflar arasında belirginleşmeye başlayan keskin çizgiler romanların konusunu oluşturmaya başlamıştır. Dolayısıyla bu yıllar sınıf bilincinin, sınıfsal mücadele söyleminin yer etmeye başladığı yıllar olmuştur. Sanatta sosyalist gerçekçilik akımı tartışılmaya başlamıştır.¹¹³

Bununla birlikte bu yıllar hükümetin çeviri sorununa el attığı ve eski filozoflardan çağdaş romancılara dek 600 kadar edebi eserin Türkçe'ye çevrildiği yıllar olmuştur. Bu çevirilerinin uygun fiyatla olması da öğrenciler ve öğretmenler arasında kolayca yayılmasına neden olmuştur. Özel yayınevleri ise devlet yayınlarıyla rekabet edebilmek için onun el atmadığı alanlardaki kitapların çevirisine yönelmiş, bu durum Türk edebiyatında ciddi bir çeşitlenmeye neden olmuştur.¹¹⁴

II. Dünya Savaşı ile birlikte getirilen Milli Korunma Yasasının işçiler üzerine yeni yükümlülükler getirmesi, işi terk etmenin yasaklanması ve ücret ödemeden fazla mesai yapılabileceğinin kabulü, işçileri daha zor koşullar altında çalışmaya mecbur bırakmıştır. 1942'de Saraçoğlu'nun bu yasayı gevşetmesiyle de yeniden serbest piyasa uygulanmasına dönmüş, bu da fiyatların artmasına ve sömürülenlerin daha fazla fakirleşmesine neden olmuştur. Buna ek olarak söz konusu dönemde toprak ağalarının zenginliği de artmıştır. Özellikle bu dönem uygulanan Varlık Vergisi, Yılmaz Karakoyunlu'nun "Salkım Hanımın Taneleri" adlı romanına yansımıştır. Bununla birlikte savaş dönemi koşulları Rıfat Ilgaz'ın "Karartma Geceleri" ve Atilla İlhan'ın "O Karanlıkta Biz" adlı romanlarında yer bulmuştur.¹¹⁵ Söz konusu uygulamaların tarım kesimine yansısıyla birlikte gündeme gelen köylüye yönelik yaptırımlar ve uygulamalarla yoksullaşan köy de romanlara yansımış, 1944 yılında yayınlanan Reşat Enis'in "Toprak Kokusu" adlı romanı, toprak sorununu can alıcı biçimde yansıttığından toplatılmıştır.¹¹⁶

¹¹² Eyigün, **a.g.e.**, s. 133.

¹¹³ Andaç, **a.g.m.**, s. 182-183

¹¹⁴ Karpat, **a.g.e.**, s 103

¹¹⁵ Tevfik Çavdar, **Türkiye'nin Yüzyılına Romanın Tanıklığı**, Yazılama Yayınevi, İstanbul, 2007, s.

67

¹¹⁶ Andaç, **a.g.m.**, s .184

Kemal Karpat da 1940'lı yılların baskıcı tek parti rejiminde toplumun karşılaştığı sorunların gizli ve örtülü şekilde tenkit edildiği tek yerin edebiyat olduğunu söylemektedir. Ancak bu toplumsal eleştirilerin gerçek anlamda sosyal sınıf ve sınıf mücadelesi olduğunu söylemenin ise zor olduğunu dile getirmektedir çünkü yine ona göre Türk toplumunu bir arada tutan cemaat ruhudur bu dönemde.¹¹⁷

Türk solunun roman alanına ağırlığını koyması ise yine köy romanlarıyla başlamıştır. Özellikle 1950 sonrasında traktörün kullanılmaya başlanmasıyla ekili arazilerin genişlemesi sağlanmış, bu durum işgücü fazlası oluşmasını da beraberinde getirerek köyden kentlere olan göçte gözle görünür bir artış yaşanmıştır. Bu durum hem göç olgusunun işlenmesine hem de köyün romanlarda daha fazla yer bulmasına neden olmuştur.¹¹⁸ Köyü eleştirel biçimde romana ilk sokan Sadri Ertem'dir. Sadri Ertem, realizme yeni bir sayfa açmaya çalışarak realiteyi pasif olarak seyretmek değil; aktif şekilde yaratmakla ve halkın ruhunu ham bir madde olarak alıp şekillendirmekle ilgilenmiştir.¹¹⁹ Fethi Naci köy romanı yazarlarının köy gerçekleri ve köy insanlarına kafalarında önceden biçimlenmiş sorunlarla, çözümlerle yaklaştıklarını söylemektedir. Bu tutumun sonucunda da köylüler, romancıların amaçlarına ulaşmalarını sağlayacak bir nesne durumuna indirgenmiş olmaktadır.¹²⁰

Edebiyatımızın bu ilk toplumcu romanlarında toplumun yoksul ve ezik insanların hikayeleri işlenirken, sosyalist düşüncelerin arkasını dolduracak teorik birikim olmadığından Kemalizmin halkçılık/köycülük/devletçilik gibi popülist söyleminin dışına çıkılamamıştır.

Kırsal hayat kapitalizmin çerçevesinde değil; yarı feodal ağa-köylü ilişkisi içerisinde ele alınmıştır. Sabahattin Ali ve Yaşar Kemal ise ezilen insanı bilinçlenme sürecine eğilmişlerdir.

1950'ye kadar Türk romancısı temel olarak doğu-batı sorunsalını ele almış ve egemen ideolojiyi yeniden üretmekten öteye gidememişken,¹²¹ bu tarihten sonra devletten maaş alan memur yazarların yerini mesleği yazarlık olan, gazeteci-

¹¹⁷ Karpat, **a.g.e.**, s. 24

¹¹⁸ Çavdar, **a.g.e.**, s. 66

¹¹⁹ Türkeş, "Solun Romanı", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, c. 8, s. 1053

¹²⁰ Fethi Naci, **Yüzyılın 100 Türk Romanı**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007, s. 533.

¹²¹ Nazan Aksoy, "Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış'ın Çeşitli Yönleri", **Berna Moran'a Armağan**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 24.

çevirmen yazarların almaya başlamasıyla, devletten bağımsız muhalif yazarlar yetişmeye başlamıştır. Söz konusu durum Anadolu'nun romanlara yansıtılmasında da kendini göstermektedir. Sosyalizmin ABD desteğiyle bastırıldığı 1950'li soğuk savaş yıllarında köy romanlarındaki ağaya başkaldırı teması bir süre sol eylem olarak birçok yandaş toplamıştır.¹²² 1950 öncesinde Anadolu, aydın-yobaz, ilerici-gerici bağlamında ele alınırken; sonrasında Yaşar Kemal, Sabahattin Ali, Orhan Kemal ve Fakir Baykurt gibi yazarlar tarafından toplumsal yapıdan ve haksız bir düzenden kaynaklanan sorunların ortaya çıktığı mekan olarak tasvir edilmeye başlanmıştır.¹²³ Bu dönemdeki Anadoluculuk, Rus anayurt sevgisi ile benzerlikler taşımaktadır. Aydın-köylü ilişkisi, köy-kasaba gerçeği işlenmektedir. Öte yandan kent insanını, kentin gerçeğini anlatan romanlar da ağırlıklı olarak bu dönemde yazılmaya başlanmıştır. Artık düzen sorgulanmaya başlanmış; Cumhuriyetin sosyo-ekonomik yapısı masaya yatırılmıştır.¹²⁴

Kitleler, 1950 sonrasında Demokrat Parti iktidarı döneminde ekonomideki görece düzelme ve refahın paylaşımındaki açılma döneminde sağa ve hedonizme kayarken, Marksist sol ve sol Kemalist yazarlar belirgin biçimde karamsarlaşmaya, içe kapanmaya ve kitleden uzaklaşmaya başlamışlardır.¹²⁵ Ancak Demokrat Partinin baskıcı ve dışlayıcı uygulamalarının artmasıyla roman yine Osmanlı döneminde olduğu gibi resmi siyasa dışındaki muhalefetin, düşünce üretiminin sınırlı da olsa kitle iletişim aracı haline gelmiştir. Dolayısıyla bu andan itibaren roman muhalif kimliğini kazanmaya başlamıştır. Devlet-toplum-halk özdeşliği, köylü kavramıyla somut bir kimlik kazanmıştır.

1950'de yayımlanan “Bizim Köy” romanı köyü tanıma çabasına işaret etmektedir. Fakir Baykurt, Mahmut Makal ve Talip Apaydın, köyü ve köylüğü ülkenin temel gerçeği ve sorunu olarak ele almışlardır. Köy onlar için Cumhuriyetin ve devletin henüz ulaşamadığı yerlerdir ki bu düşünce, muhalif akımın aydınlanmacı-misyoner roman geleneğinin uzantısı olmaktadır. Ancak enstitü çıkışlı bu köy romanı yazarları edebiyat dünyasında herkes tarafından kabul görmüş değildir, özellikle Atilla İlhan bu yazarları ve yazdıkları romanları eleştirmiştir. O, enstitü çıkışlı köy

¹²² Çavdar, **a.g.e.**, s. 182

¹²³ Aksoy, **a.g.m.**, s. 26.

¹²⁴ Andaç, **a.g.m.**, s. 187.

¹²⁵ Ahmet Oktay, “Kent Dönüşümü, İmgenin Dönüşümü”, **Berna Moran’a Armağan**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 93.

romanı yazarlarının köyü kalkındıracak olanın öğretmen ve yöntemin de eğitim olduğunu söylemeleriyle, kalkınmanın bir üstyapı sorunu olarak kabul edilmesine neden olduklarını ve enstitülerin amacının da köylünün proleterleşmesini engellemek olduğunu ileri sürmektedir.¹²⁶

Söz konusu dönemde köylü ve dar gelirli ile ilgili romanlar yazarlar sadece enstitülü yazarlar değildir, örneğin Orhan Kemal de hep maddi hayatın ezdiği dar gelirli ve yoksul insanların ayakta kalma savaşlarına, umutlarına değinmiş, sessiz bir öfkeyle katlandıkları kaderlerini ele almıştır. 1950’lerde ise “Bereketli Topraklar Üzerinde” ile Çukurova’da tarımın gelişmesini, mülkiyet ve emek ilişkilerini, maddi paylaşımın sınıfsallığını anlatmış, makineleşme ile birlikte tarımsal alandaki değişimleri kaydetmiştir. “Vukuat Var”, “Hanımın Çiftliği” ve “Kanlı Topraklar” sosyal dengesizlik ve onun yarattığı acılar, karakterlerin bireysel kaderleri ve tutkularında ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte büyük şehirlerdeki işçi, esnaf gibi çalışanların hayatını işleyen “Grev”, “Murtaza” ve “Cemile” gibi romanları, makinenin insanları sosyologların umduğu kadar değiştirmedığını çünkü eğitimin makinenin etkilerine yardımcı olmadığını ileri sürmekte, şehrin işçi mahallelerinde aile bağlarının genellikle geleneksel kavramlarla yürütüldüğünü savunmaktadır. Bu romanlara göre işçi kitlesi yaşadığı şehirden çok geldiği köyü andırmaktadır ki bunun nedeni olarak varlıklı kesimle aralarındaki büyük dengesizlik ve bilgisizliği göstermektedir.¹²⁷

1955’de Yaşar Kemal “İnce Memed”le köy romanını destansılaştırmıştır. Roman, dağa çıkma, ortak hareket yeteneği kazanma temalarını yüceltmektedir.

Bu romanlar, dergilere gönderilen okur mektuplarından anlaşıldığı üzere yurdun dört bir yanındaki öğrenci, öğretmen ve yüksek sınıf aydınlarının bazılarınca okunmaktadır. Yaklaşık on yıl sonra görülmeye başlanacak olan toplumsal hareketlere bakıldığında Karpat bu durumun, edebiyatın toplumsal gelişimi gerekli kılan düşünce ve duygu ortamını hazırlamada önemli bir araç olduğu fikrini doğruladığını savunmaktadır.¹²⁸

Kemal Tahir ise Türk insanının tipolojisini ele almıştır. Ona göre Türk romancısı sosyolog gibi Türk toplumunun tarihsel gerçeklerine eğilmeli hatta

¹²⁶ Atilla İlhan, “Bırakın Allah Aşkına!”, **Yeni Ortam**, 22 Eylül 1975

¹²⁷ Karpat, **a.g.e.**, s. 135-136

¹²⁸ **A.e.**, s. 137-138

yapıtları bilimin önünde gitmelidir. Romancı okul kitaplarının ötesinde, dünyanın en büyük tarihçilerinin getirdikleri yorumları bile aşmak zorundadır.¹²⁹ Nitekim kendisi de siyasi tarihçilik yapmıştır. “Devlet Ana” romanı, Ertuğrul Bey dönemini ele almaktadır. İnsanların törelere uygun yaşayışları, gelişmiş ahlak anlayışları incelenmiştir. Osmanlı’nın Batının tarihsel çizgisinin dışında bir toplumsal kuruluş vurgusu, doğuş ve gelişiminin tarihsel betimlenişi yapılmıştır. Batılılaşma sorunsalını tarihsel diyalektikle ele almaya çalışan ilk romancı olarak kabul edilmektedir Kemal Tahir. Türk tarihinin özgüllüğünü görüp bunun kökenlerini araştırmıştır. Bu araştırma, Türk devletinin yüceltilmesine yol açmış; bize özgü diye tanımlanan her şeyin şovenizminin yapılmasıyla sonuçlanmıştır. Bir yapının nesnel analizi ahlak ideolojisine kaymış; tarihi maddecilikten ödünç alınma terimlerle milliyetçilik yapılmıştır.¹³⁰ Yine de Kemal Tahir Türk romanının Batı romanından farklı olması gerektiğini söylemesi dikkat çekicidir. O, Batı romanındaki insanın temel kanunları çeşitli yönlerden derinlemesine, enine boyuna incelenmiş bir toplumun bireyi olduğunu ileri sürerek, romancının birçok tarihsel, sosyal, ekonomik meselelere değinmeye ihtiyaç duymadığını savunmaktadır. “Gerçekleri alt üst edilmiş, gözden saklanmak istenmiş toplumlarda ise iş romancıya düşmektedir,” demektedir. Türkiye’de de tarihe, ekonomideki özel koşullara ve sosyal hayata pek az eğilindiğinden, roman tekniği daha uzun süre batı ölçütlerine aykırı düşüyor görünen ayrıntılar üzerine mutlaka değinmek zorunda olduğunu ileri sürmektedir.¹³¹ Onun için romancı, toplumu, sezgilerini de kullanarak inceleyen bir sosyologdur.¹³²

Buraya kadar ele alınan tarihsel gelişimden de anlaşılabilceği gibi 1950 öncesinin doğu-batı sorununu el alan romanları, 1950 sonrasına sınıflaşma ve sömürü, sınıf ayrımı gibi konuları temel olarak almış; bu gelişme 1960 sonrasının edebiyat ortamını etkilemiştir. Bununla birlikte söz konusu dönemde yaşanan köyden kente göç olgusu, milli bütünleşmeyi sağlayarak gerçek büyük Türk romanına giden yolu açmıştır.¹³³ 12 Mart dönemiyle birlikte de 12 Eylül’e dek geçen zaman süresince siyasal sorunları işleyen gerçekçi romanlar kalem alınmıştır.

¹²⁹ Kemal Tahir, **Notlar / Sanat Edebiyat 4**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1990, s. 38

¹³⁰ Murat Belge, “Kemal Tahir”, **Edebiyat Üstüne Yazılar**, s. 176.

¹³¹ Selim İleri, “Kemal Tahir İle Konuşma”, **Yeni Dergi**, Haziran 1973, s. 22-24

¹³² İsmet Bozdağ, **Kemal Tahir’in Sohbetleri**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1980, s. 101

¹³³ Karpas, **a.g.e.**, s. 40

1960’lardan itibaren Türk yazarları içerisinde 1923 sonrası doğumluların sayısı giderek artması, yazarlar arasında halkçılık eğilimi doğurmuştur. Anadolu kökenli yazarların % 17’si parasız yatılı okullarda okumuştur.¹³⁴ Sınıfsal açıklama ölçüleri, küçük burjuvalık ve proleterleşmedir ve Türkiye’de süregelen politik-toplumsal durumun alışılmış ve benimsenmiş manevi haritası politik sorunları ele alan romanlarımızda kendini göstermiştir.¹³⁵

1960’ların ikinci yarısından sonra ise sosyalist ve muhalif hareketin siyasal alanda kitleselleşmesiyle birlikte edebiyat en çok da edebiyat eleştirisi siyasallaşmıştır.

1960-1980 yılları arasında Türkiye’de Tanzimat’tan beri pek çok şey değişmişse de Türkiye gerçeklerinin ideolojik kavranış biçimi aynı oranda değişmemiştir. Bu nedenle politik romanın kuruluşundan beri ufak tefek değişikliklerle hep aynı temel çatının devam ettiği söylenebilmektedir. Bu sürekliliği sağlayan şey yazarların temelde idealist dünya görüşüne sahip olmalarıdır. Gerçekte üretici güçler, üretim ilişkileri gibi nesnel, yapısal kategorilere göre işleyen toplum güçleri idealist bakış tarzının ışığında manevi-ahlaki bir görünüm almakta; gerçek politik dünyanın yerine ahlaki ve manevi dünya konulmaktadır.¹³⁶ Bununla birlikte edebiyat Osmanlı döneminde olduğu gibi 1960’dan sonra da siyasal-sosyolojik çözümlemeyle eş tutulmuş, aydın ve gençliğin kendi varoluşunu tanımlamasında etkili olmuştur. Bununla birlikte söz konusu dönemde yazılmış romanların konularında gözle görülür bir değişim olduğu kabul edilmektedir. Özellikle hükümetlerin Türkiye’yi ekonomik olarak güçlendirmek için başvurdukları yollar, sınıf ayrımını da beraberinde getirerek, burjuvanın ve toprak ağasının karşısında ezilen emekçi ve köylü sınıfının sorunları daha çok işlenmeye başlamasına neden olmuştur. Doğu-batı karşıtlığının yerini görece olarak ezen-ezilen karşıtlığı almıştır. Bu durum romanların konusunu ve kişilerini de önemli ölçüde değişikliğe uğratmıştır. Bunun en önemli örneği olarak Fakir Baykurt’un “Tırpan”ını göstermektedir Moran, ona göre roman eski bir konuyu ele almışsa da, eleştirdiği

¹³⁴ “Türk Yazarının Halklaşması”, **Papirüs**, sayı 11, Nisan 1967, s. 3.

¹³⁵ Murat Belge, “Politik Roman Üstüne”, **Edebiyat Üstüne Yazılar**, s. 94

¹³⁶ **A.e.**, s. 85

haksız düzendir. Romanın tezinin değiştiğini ileri sürmektedir.¹³⁷ Bununla birlikte devlete vurgu yapan büyük kentlerdeki burjuvaziye koşturarak halka dayanan yerel orta sınıf Adalet Partisi döneminde hızlı bir yükselişe geçmiş; bu durum Türk romanında da yansımaları bulmuştur.¹³⁸

Değişimin bir diğer unsuru romanlarda ortaya çıkan eyleme yapılan vurgudur. 1950 öncesinde ele alınan doğu-batı sorunsalında önemli olan karakterler ve bunların geçirdikleri ahlaksal ve düşünsel değişimlerken, 1950 sonrasında ezilen ve ezen sınıfları temsil eden kişiler arka plandayken, romanlar eyleme dayalı bir olay örgüsü üzerine kurulmuşlardır. Amaç, artık toplumsal düzenden kaynaklanan haksızlıkları gidermek, durumu değiştirmek olmuştur.¹³⁹

Bu dönem ayrıca kadın yazarlarının arttığı dönem olmuştur. Öncesinde Halide Edip dışında kadın yazara pek rastlanmazken bu dönemde kadın yazarların çoğalmasının yanı sıra romanlarda kadın sorunlarının ve yaşamlarının ele alındığı, kadın duyarlılığının ağır bastığı yıllar olmuştur. Bunun en büyük nedenlerinden biri de parasız yatılı okullarının artması ve kızların da eğitim almaya başlamaları ile birlikte yazarların halkın arasından görece daha fazla çıkmaya başlamasıdır.¹⁴⁰

27 Mayıs 1960 müdahalesinden sonra ise yazarlar yeniden ulusal kurtuluş fikrini gündeme getirmeye çalışmışlardır. Özellikle de Şevket Süreyya Aydemir'in "Toprak Uyanırsa" (1963) adlı eseri Kadrocu tezleri yeniden gündeme taşıma çabası olarak değerlendirilebilir.¹⁴¹ Bununla birlikte 27 Mayıs konu alan romanların edebiyata nüfuz etmesi ise on yıldan fazla zaman almıştır. Bununla birlikte Karpat'a göre sosyal konulu edebiyatla 27 Mayıs arasında nedensel bir benzerlik vardır. Bu nedenler, hızla değişen toplumun yapısı ve buna uygun olarak değişmek zorunda kalan diğer hükümlerin ve çıkarların çatışmasıdır. Bu hızlı değişimi ona göre sadece edebiyat değerlendirmiş ve toplumun tepkisini göstermiştir.¹⁴² Bununla birlikte 1950'lerin ikinci yarısı ve 1960'lar bunalmış kişilerin edebiyatı ön plana çıktığı yıllar olmuştur. Bu bireyselleşmenin doğurduğu bir etki olarak da görülebilmektedir. Erdal

¹³⁷ Mürşit Balabanlılar, "Anadolu Romanlarında Eylem Ögesi Ağır Basar", **Edebiyat Üzerine**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 188

¹³⁸ Karpat, **a.g.e.**, s. 45.

¹³⁹ Balabanlılar, **a.g.m.**, s. 188-189

¹⁴⁰ Adnan Özyalçın, "40-60 Döneminde Roman ve Öykü", **Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı Sempozyumu**, Edebiyatçılar Derneği Yayınları, Ankara, 1998, s. 194

¹⁴¹ Timur, **a.g.e.**, s. 95

¹⁴² Karpat, **a.g.e.**, s. 70

Öz'ün "Odalarda" romanı, Nezihe Meriç'in "Korsan Çıkmazı", Erhan Bener'in "Gordiyum"u ve Tahsin Yücel'in "Mutfak Çıkmazı" böyle romanlardır.¹⁴³

Söz konusu dönemde hem yayıncılık yapmış hem de sol siyasette filli olarak bulunmuş Metin Çulhaoğlu, "60'lı yıllarda Türk solcusu bireysel siyasi adanmışlığı vurgulayan romanlar tercih ederdi. Bireysel adanmışlık, kendini bir davaya adamayı işleyen ve bu adanmışlığın getireceği fedakarlıkları da işleyen romanlar okurdu. İkinci olarak yeni insan tipini ortaya koyan romanlar yani bugünün kokuşmuş çürümüş vs. dünyasına aykırı tiplerin öne çıktığı, adeta geleceğin insanını işleyen, sergileyen romanlar, üçüncü olarak da sosyalizmi kurma yolundaki toplumlarda yeni insan ilişkilerini anlatan romanlar okurdu," demektedir.¹⁴⁴

Özellikle 1970'lerde Türkiye'de edebiyat dünyasında hakim olan toplumcu gerçekçilik akımı, sanatçıyı sosyal bir varlık olarak tanımlamakta ve tıpkı sınıflı bir toplumda yaşayan diğer insanlar gibi onunda belirli bir sınıfın ve belirli bir katmanın ürünü, aynı zamanda ve zorunlu olarak belirli bir kesimin beğeni, duygu, düşünce ve dileklerinin yani psikoloji ve ideolojisinin yüklüsü, destekleyicisi, temsilcisi ve sistemleştiricisi olduğunu savunmaktadır.¹⁴⁵ Buna göre hiçbir sanatçı durup dururken ortaya çıkmaz; sanatçıyı ve sanat ürününü toplumsal yapı belirler, biçimlendirir, yönlendirir. Özellikle devrimci sanatçı toplumdaki bir birikimin, bir oluşumun ürünüdür.¹⁴⁶ Bu anlayışı dönemin hemen hemen tüm sol anlayışla yayınlanan kültür-sanat dergileri savunmaktadır. Örneğin 1971 yılında Halkın Dostları dergisinin devamı olarak yayın hayatına başlayan Militan dergisinde de, "Toplumcu sanat bireysel duyguları yadsıyarak hayatı ve kavgayı şematik kalıplara dökmeye değil, tersine, bireysel alanda toplumsal ve halksal olanın kaynaklarını araştırmaya, genelleştirmeye, ışıldatmaya ve onu devrimin potasına doğru akıtmaya zorunludur. Sanat, siyasal ve kültürel alanda yürütülen kavgayla kan bağıını, omuzdaşlığını koruyarak toplumun ve devrimin hizmetinde, fakat özgün bir uzmanlık ve anlatım alanı olarak var olduğunun bilincini yitirmemek zorunluluğundadır,"¹⁴⁷ diyerek toplumsal olana vurgu yapılmaktadır.

¹⁴³ Gürsel Korat, "1960'dan 1998'e Romanda Yeni Yönelişler", **Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı Sempozyumu**, Edebiyatçılar Derneği Yayınları, Ankara, 1998, s. 323

¹⁴⁴ Metin Çulhaoğlu ile 4 Mart 2011 tarihli görüşme.

¹⁴⁵ **Yeni Adımlar**, Şubat 1973

¹⁴⁶ Mehmet Bayrak, **Köy Enstitüleri ve Köy Edebiyatı**, Ankara, Özge Yayınları, 2000, s. 224.

¹⁴⁷ "Çıkarken", **Militan**, sayı:1, Ocak 1975, s. 4.

1960'dan 1980'li yıllara dek en çok okunan yazarlarımızdan olan Fakir Baykurt da, 1970 ve 71'de TRT ve TDK ödülü alan "Tırpan" adlı romanını sunarken, "sanatta devrimci tavır, hayatı değiştirme tavrıdır. Kitaplarımız bize ün sağlamaktan ya da kalıcı olmaktan önce toplumu bu yönde etkilemek içindir. Hayatı değiştirme amacına yönelmemiş bir sanat, insanların bilinçlenmesine ve birleşmesine yardım edemez... Suçlu kim ise öldürücü gücümüz onun, onların üzerine yöneltilmelidir,"¹⁴⁸ demektedir. Romanlarından "Yılanların Öcü", "İrazca'nın Dirliği", "Kara Ahmet Destanı" üçlemesi, yoksul köylünün çaresizliğini, devletin idealist birkaç memur dışında güçlünden yana oluşunu be köyden kente göçü işlemektedir. Anadolu kadınının direnişini, ezilmişliğinin altındaki öfkesini ele alır romanlarında. Baykurt'un metinlerinin içeriği TÖS, DİSK ve TİP'in kurulmasının ardından daha da siyasallaşacak ve sosyalizm vurgusu daha da belirginleşecektir.¹⁴⁹ Nitekim bu dönemde öncü savaşını benimseyen devrimci grupların, proletarya ideolojisi ile donanmış öncünün yöneteceği köylü ordusu stratejisi, gençlerin köylüye sempati ile bakmasına neden olmakta, köyü mesken tutmuş romanları daha da popülerleştirmektedir.¹⁵⁰

Dönemin ses getiren yazarlarından Can Yücel de, "1970'lerde Türkiye'de sınıflar ve toplum katmanlarının kendi içlerinde çelişkiler yaratarak iç içe ve birbirine girdiği bir dönemde yaşanmasına rağmen Türk düşünce ve sanat hayatında bu değişiklikleri temelden yansıtabilecek çapta bir atılım olmadığını" söylemektedir. Bunun iki nedeni vardır, ilki maddi yönü yani sanat yapıtının ücretidir. İkincisi ise öze yöneliktir. Ona göre, "istediğin kadar ilerici yazar ol, bir iki bin satan dergilerle, satmayan kitaplarla edebiyatta bir öz değişmesi beklenemez"¹⁵¹ demektedir.

Bununla birlikte toplumcu edebiyat konusunda çeşitli eleştiriler de getirilmiştir. Özellikle Birikim dergisine göre, altmış sonrasında halkımız hızlı bir bilinçlenme sürecine girmiştir. "Toplumcu edebiyatın işlevi somutluk kazanmış, yeni yazarlar gelmiş... Hatta gereken yaygınlığı okurdan bulmuşlardır falan ama hemen bütün kitle haberleşme araçları, eğitim kuruluşları hala iktidarıyla muhalefetiyle Anti-Marksist siyasal partilerin ve güçlerin elindedir. Yasal, gayri-yasal baskılar kimi

¹⁴⁸ Fakir Baykurt, **Tırpan**, Adam Yayınları, İstanbul, 2000, s. 8.

¹⁴⁹ Türkeş, "Solun Romanı", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, c. 8, s. 1057.

¹⁵⁰ **A.e.**, s. 1057.

¹⁵¹ Murat Belge, "Can Yücel'le Konuşma", **Birikim**, sayı:2, Nisan 1975, s. 17.

hafifleyerek, kimi ağırlaşarak yürürlüktedir. Bu durumda halkımızın bilinçlenme sürecine paralel olarak beliren eğilimleri, istekleri ve özlemleri, öbür alanlarda olduğu gibi, edebiyat alanında da netlik ve yaygınlık kazanmada büyük güçlüklerle karşı karşıyadır. Bu güçlükleri bertaraf edecek ideolojik mücadele ise bir türlü rayına oturtulamamıştır. Marksist etiğin ve estetiğin temelleri henüz atılamamış, toplumcu edebiyatın eleştirel yanı öznellikten, duygusallıktan kurtulup bilimselliğe ulaştırılamamıştır.¹⁵²

Bu dönemde iyi bir edebiyat okuru profilinin de olmadığı söylenmektedir. Özellikle politize olmuş gençliğin tüketicisi olduğu romanlar Çin, Vietnam, Rus ve Bulgar kaynaklı partizan romanlardır ve politik ajitasyon dışında hiçbir edebi değeri bulunmamaktadır. Bu dönemde bireyin özne olarak değeri sadece kitle hareketlerinin parçası olmak düzeyinde gerçekleştiği için romanın edebi olarak değeri özneyi nasıl devrime yönlendireceği ile sınırlı olduğu ileri sürülmektedir.¹⁵³

Sanat ve edebiyatın sola en önemli katkısı ve pek çok insanı mücadeleye sempati duyar hale getirmesinin nedeni ise adaletsiz düzene duyulan öfkeyi dile getirmiş olmasıdır. Sol edebiyat yoğun biçimde haksızlık temasını, kökenleri geleneksel anlatılara uzanan evrensel bir iyi-kötü çatışmasını acının dilini kullanarak işlemiştir. Ancak Marksistler açısından siyaset, sanat ve edebiyat, içinde bulunulan durumu anlamının değil, dönüştürmenin araçlarıdır. Oysa dönemin sol romanında mevcut dünyanın sol bir bakış açısından tasvir edilmesiyle, bu bakış açısının ajitasyonu ile yetinilmiştir.¹⁵⁴

Sayısı 40'ı bulan 12 Mart konulu edebiyat ürünlerinin dönemin başkaldıran öznesini, yani devrimci gençliği ve o yılların ekonomik-siyasal-toplumsal yapısını eksiksiz olarak yansıttığını söylemek zordur.¹⁵⁵ Yine de 12 Mart romanlarıyla Türkiye'de yazılan politik roman kavramı farklı bir aşamaya gelmiştir. Belli başlı özelliği işkence sorunudur. Hapishane döneminde içeridekiler ve dışarıdakiler ayrımı vardır. İçeridekiler hapse girenler, dışarıdakiler ise kamuoyudur. Romancıların görevi, içeridekileri dışarıdakilere anlatmaktır. Fakat bunun için içeride olmaları gerekmektedir ki bu sol politikanın içinde olmak anlamına gelmektedir. Olayları

¹⁵² Can Yücel, "Kafacılar", **Birikim**, Sayı 8, Ekim 1975, s. 41

¹⁵³ Korat, "1960'dan 1998'e Romanda Yeni Yönelişler", **Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı Sempozyumu**, s. 326

¹⁵⁴ Türkeş, "Solun Romanı", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, c. 8, s. 1070

¹⁵⁵ A.e., s. 1060

dışarıdan yazacak olan kişi devrimcileri yüceltirken, içeriden bakan eleştirelliği benimsemektedir.¹⁵⁶ Dönemin romanları ise genellikle dışarıdan bakılarak yazılmıştır. Çoğu roman işkence ile suçluluk sorunları arasında kurulmuş gizli bir dengeye bağlıdır. Olayın bütünü, egemen sınıfların iç hesaplaşmasına bağlıdır. Bununla birlikte dönemin hareketleri olmasa bile sosyalizmin kendisi Türkiye'deki egemen sınıfların azımsayamayacağı bir güç ve tehlike barındırmaktadır.¹⁵⁷

Siyasal alandaki çatışma ve toplumsal değişim arayışları 1970'lerden itibaren kültürel alanda da değişimi getirmiştir. Siyasal tercihler giyim kuşamdan, dinlenen müziğe, saç sakal kesimlerinden okunan kitaplara kadar yansımış, yeni insan tipleri ortaya çıkmıştır. Bu tiplerin temsilcisi gençlik olmuştur.

Solun 70'lere kadar olan temel meselesi köylülük, 70'lerden sonra devrimci hareketin kendisi ya da yenilmiş militanları olmuştur. Solun romanı solcuların hikayeleriyle sınırlı kalmıştır.¹⁵⁸ Yaşar Kemal, Orhan Kemal, Fakir Baykurt ve Kemal Bilbaşar'ın romanlarında ele aldığı haksız düzen, sömürülen köylü ve kurtarıcı temalarından oluşan üçlü formül 12 Mart dönemi romanlarında da vardır ancak köylünün yerini Türkiye halkı, toprak ağasının yerini de kapitalist burjuva sınıfı almıştır. Başkaldıran kurtarıcı figürü ise köylüden devrimci gençliğe kaymıştır. Bu dönemin romanları Türkiye'de toplumcu gerçekçiliğin egemen olduğu dönemin ürünleridir. Yazarlar haksız düzen, sağ-sol çatışması, polis baskısı ve işkence gibi konuları işlerken, dile getirmek istedikleri toplumsal gerçekleri ön plana çıkarmış, romanı bu yolda bir araç olarak görmüşlerdir.¹⁵⁹

Behice Boran konuyla ilgili olarak, “ekonomik-sosyal meselelerin bilimsel açıdan incelenmesi, tartışılmasının yasaklandığı uzun yıllarda Türk solu ifadesini sanatta bulmuş, sol fikirler en fazla sanat yoluyla toplumu etkilemiştir,” demiştir.¹⁶⁰

Murat Belge ise romanların propaganda değeri olduğunu ancak dönemin gerçeğini anlatmadığını söylemekte; teorik bilgiyi tamamlayan sanatsal bilginin eksik kaldığını, işkence sorunu dile getirmek ve sanıkların suçsuzluğunu kanıtlamak

¹⁵⁶ Murat Belge, “12 Mart Romanları”, *Edebiyat Üstüne Yazılar*, s. 115.

¹⁵⁷ *A.e.*, s. 118.

¹⁵⁸ Türkeş, “Solun Romanı”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, c. 8, s. 1071

¹⁵⁹ Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bakış*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1990, c.3, s. 11 ve 33.

¹⁶⁰ Türkeş, “Toplum ve Kimlik Kurma Kılavuzu Olarak Roman”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, c. 9, s. 859.

üzere devletin suçluluğunu vurgulamak için romanların kaleme alındığını ileri sürmektedir.¹⁶¹

Romanların geneli kahramanların edilgen dönemlerini anlatmaktadır. İşkenceye uğramadan önce ne yaptıkları önemli değildir romanlarda, niye yaptıkları da. Çoğu kez birkaç satırla geçirilmiştir. Önemli olan onlara yapılandır. Başarısızlığa uğramış devrim hareketi arka plandadır, ön plana çıkarılan egemen güçlerin keyfi davranışları, zorbalıkları ve yaptıkları zulümdür. Halkın günlük dünyasının içine bilinmeyen bu hayatı göstermek çabasındadırlar.¹⁶²

Bununla birlikte halkı bilinçlendirme ve köye yönelme çabası edebiyatta dilde sadeleşmeye yöneltmiş ancak bu dilde arılık çabası gittikçe Öz-Türkçecilik olarak algılanmaya başlamıştır. Solculuğun bu yönelimi nedeniyle kentsoyluların dertlerini kaleme alan Selim İleri'nin romanları bile sırf Öz-Türkçeciliği nedeniyle solcuların gözdesi haline gelmiştir.¹⁶³

12 Mart sonrasında ise öykü ve roman yazarlarının önemli bir bölümü '68 öğrenci hareketi ile ilişki içinde olup, darbenin ardından toparlanmaya başlayan sosyalist örgütlenmelere yakınlık duyan insanlardan oluşmaktadır. Bu romanların hemen hepsinde gözaltına alınmış devrimcilerin çektikleri acılar ve giriştikleri hesaplaşma işlenmekteyse de eylemden söz eden roman çok azdır. İşçi grevleri, köylünün toprak işgalleri, gençlerin Marksist Leninist ideolojiye bağlanmaları unutulmuştur. Dönemin devrimci eylemcisini Kemalizm'e yamamışlardır.¹⁶⁴

Fethi Naci 12 Mart romanlarını Melih Cevdet'in "Gizli Emir'i, Çetin Altan'ın "Büyük Gözaltı"sı, Tarık Dursun'un "Gün Döndü"sü, Erdal Öz'ün "Yaralısın"ı, Sevgi Soysal'ın "Şafak"ı, Pınar Kür'ün "Yarın Yarın"ı, Adalet Ağaoğlu'nun "Bir Düşün Gecesi" ve Tarık Buğra'nın "Gençliğim Eyvah"ı olarak belirlemiştir.¹⁶⁵ Tarık Buğra'nın romanı başta olmak üzere 12 Mart'a karşıt taraftan bakan eserler de vardır. Bunlardan biri Emine Işınsu'nun "Canbaz" adlı romanıdır. Ona göre gençliğin içine düştüğü bunalımın sorumlusu İnönü neslidir. Demokratlar

¹⁶¹ Murat Belge, "12 Mart Romanları", **Edebiyat Üstüne Yazılar**, s. 120.

¹⁶² Moran, **Türk Romanına Eleştirel Bakış**, c. 3, s. 15

¹⁶³ Korat, "1960'dan 1998'e Romanda Yeni Yönelişler", **Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı Sempozyumu**, s. 327

¹⁶⁴ Türkeş, "Solun Romanı", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, c. 8, s. 1060-61.

¹⁶⁵ Fethi Naci, **100 soruda Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme**, Gerçek Yayınları, İstanbul, 1990, s. 411-444.

ve 27 Mayısçılar da onları takip etmektedir. Ona göre, Ziya Gökalp'in Kızıl Elması Atatürk'le beraber çekildiği milletimizin ruhundan, çekilip kopartılmıştır. Gençler iç boşluklarını tatmin için komünist olmaktadır. Dönemin romanları olaylara yorum getirmek, onları kendi açılarından yansıtmak eğilimine paralel olarak yakın geçmişe siyasal bir yaklaşım getirmeyi de denemişlerdir. Bu alandaki en iyi örnek Atilla İlhan'ın Aynanın İçindekiler serisi olarak kabul edilebilmektedir.¹⁶⁶

Dönemin romanlarında gençlik hareketleri ve yakın tarihimizin yanı sıra aydın sorumluluğu, aydın kadın sorunu, cinsellik ve sanatçı-yaratıcılık sorunsalları ele alınmıştır.

Sol roman gericiliğe karşı dururken, özellikle kadın-erkek sorununda muhafazakârdır. Örneğin köy romanlarının erkek kahramanları Kemalizmin eksik kalan projesini tamamlamaya soyunan bir Cumhuriyet aydınlarıdır. Cinselliğin yasakları, solun romanında da yasaklı kalmış, bu bağlamda egemen ideolojiden bir kopuş gösterememiştir.¹⁶⁷

Bununla birlikte söz konusu dönemde Türk Dil Kurumu dilin Türkçeleşmesi için çalışmalara başlamıştır. Eski Osmanlıca sözcüklerin Türkçelerini oluşturmuşlardır. Bu çaba dönemin sol kesiminde TKP ve Kemalist Cumhuriyetçi aydın ve yazarlardan destek görmüş, sağ kesim içinse bu yeni dil, sola özgü olarak kabul edilerek dilde yozlaşma olarak kabul edilmiştir. Buna göre milli ile ulusal farkı siyasal duruşu göstermeye başlamıştır.

Fethi Naci, bu dönemde işçilerin edebiyat alanında okuması gereken eserleri şöyle sıralamıştır: “Nazım Hikmet, Şeyh Bedrettin Destanı, Memleketimden İnsan Manzaraları, Dört hapishaneden; Sabahattin Ali, Kuyucaklı Yusuf, Kaynı-Ses; Sait Faik Abasıyanık, Semaver, Sarnıç, Şahmerdan; Orhan Kemal, Murtaza, Bereketli Topraklar Üzerinde, Cemile, Ekmek Kavgası; Kemal Tahir, Esir Şehrin İnsanları, Yorgun Savaşçı; Yaşar Kemal, Teneke, Orta Direk; Halikarnas Balıkçısı, Aganta Burina Burinata, Deniz Gurbetçileri; Aziz Nesin, Böyle Gelmiş, Böyle Gitmez; Füruzan Parasız Yatılı, Kuşatma, Benim Sinemalarım; Sevgi Soysal, Yenişehir'de

¹⁶⁶ Gürsel Aytaç, **Çağdaş Türk Romanları Üzerine İncelemeler**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1990, s. 43

¹⁶⁷ Türkeş, “Solun Romanı”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, c. 8, s. 1071

Bir Öğle Vakti, Şafak; Yılmaz Güney, Boynu Bükük Öldüler; Vedat Türkali, Bir Gün Tek Başına.”¹⁶⁸

1980 sonrasında ise edebiyat anlayışında yine bir kırılma yaşanmıştır. 12 Eylülün ideoloji kavgalarını kesmesiyle gerçekleşen bu kırılma yerini hesaplaşma olgusuna bırakmıştır.¹⁶⁹ Söz konusu dönemin ileri gelen yazarlarından Orhan Pamuk modern romanın politik işlevinin, örgütlü dinin, siyasetin ve akademizmin koridorlarında boğulan felsefenin yapamadığı şeyleri yapmak olduğunu savunmuştur.¹⁷⁰

3) ROMANDA TİPİN (ÖZNE-KARAKTER OLARAK)

İNŞASI

Yukarıda da belirtildiği gibi tezde ele alınacak romanların söz konusu dönemin siyasal ortamıyla olan ilişkisi romanların karakterleri üzerinden analiz edilecektir çünkü söz konusu dönemin siyasal ortamını oluşturan bireyleri anlamak için roman kahramanlarını/tiplerini incelemek önemli ipuçları sağlamaktadır. Lucaks’a göre tip, insani ve toplumsal bakımdan tüm temel belirleyicilerin en yüksek gelişim düzeyindedir ve insanların, dönemlerin zirvelerini ve sınırlarını somutlaştıran çizgilerin sonuna kadar temsilcisi olmaktadır.¹⁷¹ Bununla birlikte daha ileri tarihte kendi edebiyat kuramını geliştirmiş olan Ettienne Ballibar ve Pierre Macherey’e göre de edebiyat durmaksızın herkes için göz önünde olan öznelere üretmektedir. Somut bireyleri öznelere dönüştürerek onlara hemen hemen gerçek olan halüsinasyon kabilinden bireysellik bahşetmektedir. Gerçekçi etki, karakterleri ya da söylemi canlı yapan ve okuyucuların hayali çatışmalara karşı, gerçek bir çatışmaya karşı tavır takınıyormuş gibi bir tavır takınmasını sağlayan bu sorgulamanın temelidir. Yazar ve okuyucuları, yazar ve karakterleri ve okuyucu ve karakterleri olarak öznelere burada gelişmektedirler.¹⁷² Bu bağlamda ele alınacak olan dönemin romanlarını karakter bakımından sağlıklı bir şekilde inceleyebilmek için öncelikle geçmişten bugüne

¹⁶⁸ Fethi Naci, **Edebiyat Yazıları**, Gerçek Yayınları, İstanbul, t.y., s. 31

¹⁶⁹ Aytaç, **Çağdaş Türk Romanları Üzerine İncelemeler**, s. 103

¹⁷⁰ Orhan Pamuk, **Öteki Renkler**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1999, s. 105.

¹⁷¹ Georg Lucaks, **Avrupa Gerçekçiliği**, Payel Yayınları, İstanbul, 1987, s. 14.

¹⁷² Ettienne Ballibar, Pierre Macheney, “İdeolojik Bir Form Olarak Edebiyat Üzerine”, çev. Yusuf Yazar, **Teori ve Eleştiri**, Haz. Hüseyin Su, Hece Yayınları, Ankara, Aralık 2004, s. 137.

romanlarda karakter sorununa, politik romanlarda tip meselesine, son olarak da Türk romanındaki tiplerin gelişimine kısaca yer verilecektir.

Öncelikle romanda tipin nasıl tanımlandığına genel olarak bakmakta yarar vardır. Lukacs, “ancak sosyal ve tarihsel koşulların belirlediği bir kişiliğe tip” denilebileceğini savunmuştur. Berna Moran ise tipi, “kendi dışında bir şeyi, roman dünyasının dışında kalan, dış dünyada mevcut bir kavram ya da bir insan türünü temsil eden roman kişisi” olarak tanımlamaktadır. Buna göre romancı ortak yönleri olan bir takım şeyleri ya da kişileri bir çeşit soyutlamayla, bu ortak yönleri temsil edecek tipler yaratmaktadır.¹⁷³

Romanlarda kahramanlar ise çevre ve zaman faktörlerinden öte yazarın gözleminin ve tasvir yeteneğinin sonucu oluşmaktadırlar. Onları diyalogların kuruluşundan, olaylar karşısındaki tepkilerinden ve değişik biçimlerde yapılan tanımlarından öğrenmek mümkündür. Roman kahramanlarının karakter olabilmeleri için tutum ve davranışları, konuşmaları, olaylar karşısındaki reaksiyonları kendine özgü olmalıdır. Kendi sosyokültürel yapılarına bağlı psikolojik derinliklerini dışa vurmalıdırlar. Bu nedenle olaylara verdikleri tepkilerle psikolojik durumları ve sosyal statüleri arasında mutlaka ilgi bulunması gerekmektedir.¹⁷⁴ Bu bağlamda yeni özne yorumu, söylemle özne ilişkisine dikkat çekmektedir. Özneyi hem söylem yoluyla oluşturan, hem de söylemi oluşturan olarak ele almaktadır. Buna göre yazın söyleminin öznesi yazar ve karakterler, okurlar arasında dağılıp, çoğalmakta ve belirsizleşmektedir.¹⁷⁵

Bununla birlikte roman kahramanının toplum içinde ortak tutum ve davranışların üzerine yüklenerek oluşturulması da vardır ki politik romanlarda genellikle bu tip kahramanlar tercih edilmektedir. Bu yöntemde yazar, sentezci bir gözlem yaparak kahramanına toplumda ortak tutum ve davranışların en tipik unsurlarını yüklemektedir. Bu durumda kahraman, doğal olarak hayatın içinde sıradan ve günübirlik ilişkileri yaşayan, toplum içinde ilişkileriyle var olan bir kahraman olmaktan çıkarak tutum ve davranışlarının ana çizgileri daha belirgin

¹⁷³ Zeynep Karabey, “Romanda Tip Olgusu ve Tipin İşlevi Üzerine”, **Edebiyat Üzerine Makaleler/Ropörtaajlar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 149.

¹⁷⁴ Yalçın Alemdar, **Siyasal Ve Sosyal Değişmeler Açısından Çağdaş Türk Romanı** (1946-2000), Ankara, Akçağ Yayınları, 2003, s. 51

¹⁷⁵ Michel Foucault, “What is an Author?”, **Modern Criticism and Theory**, ed. By. David Lodge, Longman Press, 2008, s. 55

çizilmiş bir roman kahramanı olmaktadır. Bu roman kahramanlarına karakterden çok tip adı verilmesi uygun görülmektedir.¹⁷⁶ Batı romanında ilk ortaya çıkışı alegorik yolla olmuştur. Ortaçağda yazarlar, Hıristiyan öğretisini örneklendirici kişiler yardımıyla açıklarken Rönesans'la birlikte gelişen kişileri gerçek yaşamdakilere benzetme amacıyla gittikçe mimetik bir yapı kazanmış ve bugün kullanıldığı anlamda tip kavramı oluşmuştur.¹⁷⁷

Romancı tezli bir roman yazma niyetindeyse, bunun bir yolu söylemek istediklerinin anlamını tiplerle dile getirmektir. Bunu sadece tiplere söyleterek yapmayabilir, tip varlığıyla ve davranışlarıyla bir olguyu ortaya koyabilmektedir.¹⁷⁸

Tipler kendi içlerinde de çeşitlenmektedir. Bunlar öğretmen köy ağası, züppe gibi sosyal tipler, cimri, kıskanç vb gibi psikolojik tipler ve felsefi, teolojik, ahlakçı, materyalist, ateist gibi görüşleri temsil eden entelektüel tiplerdir. Özellikle bu son tip türünün başarısı temsil ettikleri felsefeye uygun olup olmadığıyla ölçüldüğünden diğerlerinden ayrılmaktadır.¹⁷⁹

Moran'a göre tarihsel açıdan romanda tipin kullanılması 19. yüzyılın sonuna dek devam etmiştir. Söz konusu dönemde yazılan gerçekçi romanlarda klasik anlamda tip varken, bu dönemden sonra Flaubert, Henry James ve J. Joyce'la birlikte tip önemini kaybetmeye ve bilinçaltına yönelik semboller ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunun en büyük nedeni yazarın artık kendisini doğru budur, yanlış budur diyecek bir konumda hissetmemesidir. Ancak yine de tamamen ortadan kaybolduğunu söylemek mümkün olmamaktadır. Özellikle Amerika'da Musevi dünyasını ve tiplerini işleyen romanlarda devam etmektedir demiştir.¹⁸⁰

Politik Romanda Tip kavramına baktığımızda ise,

Tip en genel anlamıyla roman dünyası içinde kendi dışında bir şey temsil eden roman kişisidir. Yani dış dünyada mevcut bir kavramı ya da insan türünü temsil eden bir roman kişisidir.¹⁸¹ Murat Belge ise tipi, huyları, davranışları, duygulanış ve düşünüş biçimleri, içsel gelişim ve değişimler gibi bireysel özelliklerinden azade

¹⁷⁶ Alemdar, **a.g.e.**, s. 52

¹⁷⁷ Karabey, **a.g.m.**, s. 153

¹⁷⁸ **A.e.**, s. 152

¹⁷⁹ **A.e.**, s. 150

¹⁸⁰ **A.e.**, s. 154 ve 157.

¹⁸¹ Berna Moran, "Romanda Tip", **Yazko Edebiyat Dergisi**, sayı:29, Ankara, 1982 (Zeynep Karabey, soruşturması, **Edebiyat Üzerine** içinde), s. 94

olarak benzerlerinin temsilciliğini yapabilmek için genel niteliklerle donatılmış, öncelikle toplumsal gerçekliğin bir kesitini yansıtan ancak bu arada kendi hayatını yaşamaya pek fırsat bulamamış kişi olarak tanımlamaktadır.¹⁸²

Politik romanların genelinde belirli bir ideolojinin temsilcisi tipler vardır. Onların temsil kişilikleri, aynı zamanda politik romanların değişmeyenleridir. Bundan dolayı politik romanlardaki tipler tipoloji oluşturacak en önemli öğelerden birini oluşturmaktadır.¹⁸³ Murat Belge, romanlarda fikri içerik önem kazandıkça tip yaratmanın gerekli olmaya başladığını, ancak ideolojinin de romana girmesiyle sadece tip yaratmanın yetmediğini meselenin artık olumlu tip yaratmak olduğunu söylemektedir.¹⁸⁴ Nitekim ideolojik güdümlü politik romanda bireysel çıkarıyla toplumun çıkarını birleştirebilen olumlu kahramanlar yaratma yolunu seçmişlerdir.

Politik romanların belirli dünya görüşlerini ve ideolojileri anlatmaları veya güdümlü romanlarda olduğu gibi okuyucularına örnek davranış modelleri sunan kişiler yaratma gereği, onları kendi dışında bir şey temsil eden tipler yaratmaya götürmüştür. Nitekim Jdanov'un toplumcu gerçekçi edebiyat akımının temel kurallarını oluşturduğu 1934 tarihli toplantıda yaptığı konuşmasında Sovyet romanının başkahramanları, “canla başla yeni hayatı inşa edenler, yani, erkek ve kadın işçiler, erkek ve kadın kolhozcular, Parti üyeleri, yöneticiler, mühendisler, genç komünistler, genç öncülerdir,” diyerek roman kahramanlarına yüklediği görevleri dileri getirmiş olmaktadır.¹⁸⁵ Bu romanlarda tipler kolayca şemaya dönüşebilmektedir.

Politik romanlardaki tipler temel kişiliklerine göre üç gruba ayrılabilir. Bunlar:

Abartılı biçimde çizilen olumlu kahramanlardır. En tipik örneklerini sosyalist gerçekçilik edebiyat anlayışında bulurlar. Gelecekteki komünist toplumun sanatta gösterilmesinin temel aracıdır bu.¹⁸⁶ Bu tip karakterler ağırlıklı olarak belirli bir sınıfı veya grubu temsil eden kişilerdir. Grup ve sınıf karakteri ön plandadır. Birçok yönüyle ideal kişilerdir. Ruhsal açıdan çevresindekilere maddi ve manevi

¹⁸² Murat Belge, “Şafak Üstüne”, **Edebiyat Üstüne Yazılar**, s. 223.

¹⁸³ Eyigün. **a.g.e.**, s. 179

¹⁸⁴ Murat Belge, “Türk Romanında Tip”, **Edebiyat Üstüne Yazılar**, s. 21.

¹⁸⁵ A. A. Jdanov, **Edebiyat, Müzik ve Felsefe Üzerine**, çev. Fatmagül Berkay, İstanbul, Bora Yayınları, 1977, s. 18.

¹⁸⁶ Murat Belge, “Osmancık”, **Edebiyat Üstüne Yazılar**, s. 186.

destek verecek ve her durumda ayakta kalabilecek kadar güçlüdür. Dinamik kişiliklere sahiptirler ve gelişimleri statik değildir. Bilinç açlığı içindedir, politikaya ve sanata ilgi duyar ve okur, eylemlerle kendisini ideale doğru geliştirir.¹⁸⁷ Nitekim 1934 yılında toplanan Sovyet Yazarlar Birliğinin kararı, “Politik erdemin mükemmel bir temsilcisi olarak okurda saygı uyandırarak, okurun gıpta ederek benzemeye çalışacağı bir örnek olacak; şimdiki durum ile gelecek arasında bir bağ kurarak sosyalizmin başarılabileceğini gösterecek”¹⁸⁸ bir kahraman yaratmaktır.

Bu olumlu kahramanlara ek olarak politik romanlara özgü strotipler vardır. Yazarın sempatisi ne kadar halka yönelik de olsa ana karakterler ideal bir aydın tip ya da idealist üniversite öğrencisi tipidir. Bununla birlikte işçi tipi, emekçi tipi, halk adamı tipi gibi strotipler bulunmaktadır.

İkinci grup tipler ise birincilerin zıt karakterleridir. Karşıt grubu temsil ettiklerinden oldukça kalın ancak yüzeysel çizgilerle ayrılmaktadırlar. Bu tipler kötüdürler. Bunlar ya doğrudan siyasal ve ideolojik kimlikleri olan kişilerdir ya da işverenler, toprak sahipleri, bankacılar, fabrikatörler gibi sömüren sınıfı temsil eden kişilerdir.

İlk iki gruba ek olarak yazarların sempatisini kazanan kişiler de bulunmaktadır. Bunlar genellikle aykırılıkları içinde geleneksel olanı eleştirmeye yönelik çocuklardır. Geleneksel olana, eski düzenin devamını sağlayan tabulara yönelik eleştiriler bu kişilerin bakış açısıyla yapılmaktadır.

Üçüncü grup tipler ise tek tek bireyleri değil belirli bir dünya görüşünü, bir sistemi veya güç odaklarını temsil eden kişilerdir. Genellikle toplumsal konumlarını dikkate alınarak çizilirler. Kendilerine özgü kişilikleri, bireysellikleri yoktur. Bunlar olumlu karakterlerde olabilirler olumsuz da.¹⁸⁹

Modern romanlarda ise bu tiplerin yerini politik yaşamdan karakterler almıştır. Tematik kahramanlardır. Ancak bireysellikleri bulunmaktadır. Bu onları daha sorgulayıcı yapmaktadır. Özellikle 1975 sonrasında yazılan romanlarda ideal kahramanlar değil de bir devrimci insani zaaflarıyla birlikte devrimci olabilmektedir. Kahraman herhangi bir düşüncenin ideal simgesi olmayınca eleştiri gündeme gelecektir. Birey idealleştirilmiyorsa, onun da zayıf yanları verilecek, olaya eleştirel

¹⁸⁷ Eyigün, **a.g.e.**, s. 185-186

¹⁸⁸ Moran, **Edebiyat Kuramları ve Eleştiri**, s. 56.

¹⁸⁹ Eyigün, **a.g.e.**, s. 182-196.

boyut kazandırılmış olacaktır. Bu okuyucuya nesnel bir bakış açısı kazandırmak için değil; bir özeleştirici biçimindedir. Eyigün, Türk edebiyatında 12 Mart ve 12 Eylül politik romanlarındaki kişilerin buna örnek olarak gösterileceğini söylemektedir. Bu tip politik romanların kişileri diğer modern romanların kişilerinden farklıdır. Onlar kendileriyle çelişen yabancılaşmış bireylerken; politik romanlarda toplumsal altyapıdan ayrılamazlar, sosyal tiplerin de temsilcisidirler.¹⁹⁰

Bununla birlikte söz konusu dönemde sanatçının nasıl algılandığına baktığımızda ise, özellikle sol basında dönemin hakim görüşünün sosyal bir varlık olarak sanatçının da diğer insanlar gibi belirli bir sınıfın ve belirli bir katmanın ürünü olduğu, zorunlu olarak da belirli bir kesimin beğeni, duygu, düşünce ve dileklerinin yani psikolojisinin ve ideolojisinin yüküsü, destekleyicisi, temsilcisi ve sistemleştiricisi olarak kabul edildiği görülmektedir. Buna göre “hiçbir sanatçı durup dururken ortaya çıkmaz, sanatçıyı ve sanat ürününü toplumsal yapı belirler, biçimlendirir ve yönlendirir. Özellikle devrimci sanatçı toplumdaki bir birikimin, bir oluşumun ürünüdür.”¹⁹¹

Türk romanında Tipin Oluşumu

Türk romanında tipin ortaya çıkışında da Mesnevi’lerdeki alegorik yolla anlatımının etkisi bulunmaktadır. Bununla birlikte asıl temellerini halk edebiyatındaki meddah hikayelerinden aldığı düşünülmektedir. Özellikle Hüseyin Rahmi’nin romanlarında ciddi meddah etkileri olduğu bilinmektedir.¹⁹²

Halit Ziya Uşaklıgil’le birlikte romanı reçeteyle yazma, öğreticilik kaygısıyla kişileri ve olayı yönlendirme yerine, yaşayan, soluk alan insanların ‘oluşan’ olay içindeki serüvenlerini saptayarak birey anlatılmaya başlamıştır.¹⁹³

İlk romanlarda olumlu tipler feodal toplumun içinde doğan ve gelişen üçüncü zümrenin temsilcileridir. Hayatlarını alın teriyle kazanırlar ancak ufukları ve yüksek idealleri yoktur.

Cumhuriyetin ilk yıllarında yayınlanan romanlarda ele alının doğu/batı sorununa paralel olarak kurgulanan karakterlerde aydın tipi Tanpınar’ın medeniyet değiştirmesi olarak nitelendirdiği doğu uygarlığından batı uygarlığına geçiş sürecinin

¹⁹⁰ Eyigün, **a.g.e.**, s. 200

¹⁹¹ M. Bayrak, “Toplumcu Düşünce ve Edebiyatımız”, **Yeni Adımlar**, Şubat 1973

¹⁹² Karabey, **a.g.m.**, s. 156

¹⁹³ Kemal Berk, “Türk Romanının Başlangıcında Karakter Sorunu”, **Çağdaş Eleştiri Dergisi**, 4 Şubat 1985.

doğurduğu kopma olgusuna bağlı olarak ele alınmalıdır. Bu karakterlerden bazıları modernleşmeye tepki duyarken, bazıları ise devrimci bir karaktere sahip olmaktadır.¹⁹⁴

“Çalıkuşu”yla kadın karakterlerin özgürlüğü işlenmeye başlamışsa da kökü Samipaşazade Sezai’ye kadar uzanmaktadır. “Sergüzeşt” romanındaki Dilber, artık kadın köleliğine isyan etmekte ve insan şerefi duygusunu işlemektedir.¹⁹⁵ Bununla birlikte Feride’nin emeğe ve emek insanlarına derin saygı beslemesi, çürümüş asilzade ortamından kaçarak halk öğretmeni olması, emekçilere hizmet etmek bilincinin kuvvetlenmesi verilmektedir. Romanda ayrıca memleket okulla kalkındırılacaktır mesajı verilmektedir.¹⁹⁶

“Yeşil Gece” romanının kahramanı Şahin için ise yeni insanın olumlu cumhuriyetçi kahramanı demiştir Nazım Hikmet.¹⁹⁷

Bununla birlikte romanlardaki tipler 1950’lerden sonra değişikliğe uğramıştır. Öncesinin sosyal tipleri, politik kimlik kazanmaya başlamışlardır. Roman ve hikayelerde doğu-batı sorunundan daha fazla sınıfsal içerikli sorunların ağırlık kazanmasının da etkisiyle özellikle köy romanlarındaki tiplerin değişik açılardan işlenmeye başladığı dikkat çekmektedir.¹⁹⁸

Sabahattin Ali’nin “İçimizdeki Şeytan” adlı romanındaki Bedri karakteri ise çağının öncü insanı olarak canlandırılmıştır. Sosyalist ideallerin timsalidir, teşekkül etmiş, dayanıklı kişi olarak belirlenmiştir. Emekçidir, sosyalisttir. Zengin ve gelişmiş bir kişiliği vardır. Gerçek halk sanatını ve sanatkârlığını savunmakta, çürümüş burjuva sanatı anlayışlarını inkar etmektedir. Samimi ve fedakardır.¹⁹⁹

Orhan Kemal’in “Gurbet Kuşları” adlı romanında ise komünist aydın karakterler kullanılmıştır. Kültürlü, hazırlıklı ve bilimsel dünya görüşüne sahip, kişilikli ve dürüsttürler.²⁰⁰ Eserlerinde hem köyü hem de kasabayı sosyal eylemin mekanı olarak kullanmıştır. Toplumun siyasal ve sosyal örgütlenmesi hakkında

¹⁹⁴ Ahmet Oktay, “Türk Edebiyatında Aydın”, **Türk Aydın ve Kimlik Sorunu**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1995, s. 266-267.

¹⁹⁵ Mollof, **a.g.e.**, s. 27

¹⁹⁶ **A.e.**, s. 33-37

¹⁹⁷ **A.e.**, s. 59

¹⁹⁸ Karabey, **a.g.m.**, s. 157

¹⁹⁹ Mollof, **a.g.e.**, s. 86 ve 100.

²⁰⁰ **A.e.**, s. 131

teoriler geliştirmek yerine kahramanlarının sosyal uyaranlara karşı gösterdikleri i ten, doğal, fiziksel ve psikolojik tepkileri gözlemleyerek resmetmiştir.²⁰¹

Kemal Tahir ise eserlerinde köy ve kasaba insanların gerçekçi portrelerinin yanı sıra sosyal evrime ve milli tarihe ilişkin bilgiler verdiği entelektüel kurgular yapmıştır. O soyut, sosyal ve estetik teorileri ifade etmek ve tartışmaya açmak için insanları kullanmıştır. Yazdıkları içtenlikten uzaktır ve insanların zaaflarına karşı anlayışsızdır. Yine de insanı daha geniş bir sosyal ve siyasal sürecin bir parçası olarak görmesi, sosyal çevreyle bireysel psikoloji arasında bir ilişki kurması, çıkar ve sınıf çatışmalarını sosyal edebiyatın tek temeli olarak görmesi bakımından oldukça önemlidir.²⁰²

Yaşar Kemal’de ise romana konu olan insanların i  dünyaları hakkında pek fikir sahibi olmak mümkün değilken, karakterlerini sosyal mücadeleler hakkında bilgi vermek için kullanmıştır. Ona göre birey sosyal güçler tarafından bir o yana bir bu yana itilen bir nesneden başka bir şey değildir.²⁰³

Fethi Naci’ye göre ise sanat eseri özelde ise roman, bilimin sunduğu hazır verilere değil sanatçının yaşam deneyimine,  zg r hayal gücüne dayanmalıdır. Sanatçının gerçek yaratma kaynağı insanlar hakkındaki bilgisidir. K  k burjuvaları, devrimci işçileri anlatmak isteyen bir romancı elbette k  k burjuva ya da devrimci işçi üzerine toplumbilimin sunduğu verilerden yararlanacaktır ancak bu bilgiler soyut ve yetersizdir. Romancı kişilerini öylesine yaratabilmelidir ki bu bilgileri kişilerin düşüncelerinden, davranışlarından okuyucu kavrayabilmelidir. Oysa Türk romanında bu ikinci plana atılmakta, ön plana sosyolojik veriler çıkarılmaktadır. Böyle olunca toplumcu bir dünya görüşünün ürünü olarak kabul edildiğini ileri sürmektedir. Bu açıdan İrfan Yalçın’ın ‘‘Pansiyon Huzur’’ adlı romanını örnek göstermektedir. Roman kişileri üzerinden k  k burjuva ve devrimci işçiyi sosyolojik verilere göre yarattığını, bunun toplumcu olarak kabul edildiğini ancak romana zarar vermekten başka bir işe yaramadığını savunmaktadır.²⁰⁴

²⁰¹ Karpat, **a.g.e.**, s. 201

²⁰² **A.e.**, s. 198-199

²⁰³ **A.e.**, s. 200

²⁰⁴ Fethi Naci, **Edebiyat Yazıları**, s. 142-143

B) EDEBİYATIN İDEOLOJİK GELİŞİMİ VE SOSYALİZMİN EDEBİYATA ETKİSİ

Önceki başlık altında da kısmen değinildiği gibi tarih boyunca siyaset ve toplumla ilgilenen düşünürler sanat ve özelde de edebiyatın siyasal olanla ilişkisi üzerine çalışmışlardır. Genelde sanat, özelde de edebiyat, dış gerçekliğin aynasıdır görüşünden hareketle sanat akımları, tarihsel incelemeler, edebiyat kuramları, toplumsal ilişkilerin bir ürünü olarak bilgi sosyolojisinin de konusu olmuştur. Escarpit'e göre edebiyat olayı, sanattan, teknolojiden, ticaretten pay alan son derece karmaşık bir ulaştırma düzeni yardımıyla, kesin şekilde belirli olan kişileri sınırlı az veya çok bilinen bir insan topluluğuna bağlayan bir değiş-tokuş evresidir. Bu aşamada bir topluluğun-halkın varlığının tarihini, sosyal, siyasi ve hatta iktisadi meselelerini ortaya çıkartmaktadır.²⁰⁵ Dolayısıyla teorisyenler bu konuda çeşitli kuramlar geliştirmişler, edebiyatı siyasetin bir unsuru olarak kabul etmişlerdir. Eagleton'a göre edebiyat kuramının kendini felsefeden, dilbilimden, psikolojiden, kültürel ve sosyolojik düşünceden farklılaştıracak bir bütünlüğü ya da kimliği yoktur. Sadece toplumsal ideolojilerin bir koludur ve kendini farklılaştırma, edebiyat olarak adlandırılan nesneye tutunma umudu yanlış yerde olduğu için bir yanılsamadır.²⁰⁶ Bununla birlikte edebiyat kuramında siyaset en baştan beri vardır. Ona göre, edebiyat kuramı tarihi, çağımızın siyasi ve ideolojik tarihinin bir parçasıdır çünkü bu kuramlar, belirli dönemlerde belirli insan gruplarının çıkarlarıyla ilgilidir ve bu çıkarları desteklemektedir.²⁰⁷

Başlıktan da anlaşılacağı gibi bu bölümde genel olarak konuyla ilgili geliştirilen teoriler üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda tezimizin temel dayanağını oluşturduğundan Marksist kurama daha geniş yer verilirken, onu hazırlayan Yansıtma kuramı ve sonrasındaki yapısalcılık/post yapısalcılık kuramlarına görece daha az değinilecek; son olarak da sosyalizmin edebiyatla ilişkisine değinilecektir.

²⁰⁵ Robert Escarpit, **Edebiyat Sosyolojisi**, çev. Ali Türkay Yazıcı, İstanbul, Remzi Kitapevi, 1968, s. 5.

²⁰⁶ Terry Eagleton, **Edebiyat Kuramı Giriş**, çev. Tuncay Birkan, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2.bs., 2004, s. 247.

²⁰⁷ A.e., s. 237.

1) KONUYLA İLGİLİ GELİŞTİRİLMİŞ ÇEŞİTLİ KURAMLAR

a) Yansıtma Kuramı

Yansıtma Kuramının sanat anlayışına göre edebiyat dış dünyayı, insanı, hayatı, yani gerçekliği yansıtan bir aynaya benzemektedir. Kimisi bu kavramdan hayatın yüzey görüntüsünü, kimisi genel değişmez olan insan tabiatını, kimisi de duyu dünyamızda bulunmayan ideal bir dünyayı anlamaktadır. Bu kuramın savunucuları, sanatı kendi başına bağımsız bir değer saymamışlardır. Onlara göre sanatın değeri, bilgiselliğinden, ahlak, politika ve insan tabiatı gibi konularda okura sağladığı yarardan ileri gelmektedir.²⁰⁸

Yansıtma yöntemleri ikiye ayrılmaktadır; bunlar gerçekçilik ve doğalcıktır. İlki, sosyal gerçekliği yansıtırken, diğeri yansıtmamaktadır.²⁰⁹ Gerçekçilik, yazarın o dönem için tipik olan tarihi durumu anlamasıdır. Buna göre yazarın görevi, belli bir dönemdeki gelişim doğrultusunu belirleyen tarihi güçleri, toplumun içyapısını ve dinamiğini kavramalıdır.²¹⁰ Doğalcı (Naturalist) ise, evrenin ve olayların Tanrı'yı işe karıştırmaksızın nedensellik ilkesine dayanan bir determinizm ile açıklanabileceğine inanmaktadır. Bu açıdan insan her şeyden önce bir hayvandır. Buna göre gerçekliği yansıtmak ayrıntıları sayıca çoğaltmakla mümkündür. Bu durum bir fotoğrafın doğruluğuna özenmenin sonucudur. Buna göre, sıradan adamın davranışını daha çok psikolojisi ve giderek fizyolojisi, kalıtımsal özellikleri belirler.²¹¹

Yansıtma kuramını savunanlardan ilki Platon'dur. Platon dünyada var olan her şeyin ideaların bir kopyası olduğunu, gerçeklerin bir tür yansıması olduğunu, sanatın ise bu kopyanın kopyası, yani yansıtmanın yansıtması olduğunu söylemektedir. Bunu da '*mimesis*' olarak tanımlamaktadır. Kelime aksetme, yansıtma anlamlarının karşılığı olarak kullanılmaktadır.

Sanatçının yaptığı işi dünyaya ve görünen nesneye ayna tutmak olarak açıklayarak; edebiyat, ideali ve özü değil, tamamen görüntü dünyasını yansıtmaktadır der ve değer vermez çünkü gerçeklikten iki kat uzaklaşmıştır. İnsan gerçek bilgiye, idealara yönelmelidir. Sanatçıların yazdıkları ise gerçekler değil; hayallerdir.

²⁰⁸ Ayyıldız, Birgören, **a.g.e**, s. 29.

²⁰⁹ Moran, **Edebiyat kuramları ve Eleştiri**, s. 55.

²¹⁰ **A.e**, s. 55.

²¹¹ **A.e.**, s. 59.

Dolayısıyla gerçek bilgiye sahip değillerdir. Edebiyatı topluma olan etkisi bakımından ele almayarak gençler üzerinde nasıl etki bıraktığıyla ilgilenmiştir çünkü Platon'a göre sanat eserinin içeriği toplum ahlakını doğrudan etkilemektedir.

Aristo ise Platon'un bu olumsuz yaklaşımını kabul etmemiştir. Sanatın, yansıtma olsa dahi taklidin taklidi olmadığını, güzellik ve tözün eşyanın formuna içkin olduğunu, sanatkârın görevinin bunu dışarı çıkarmak, yansıtmak olduğunu kabul etmektedir. Sanatkâr, eserini oluştururken seçer, sınırlar, yorumlar ve ruhundan eserin içine bir şeyler katar. Dolayısıyla sanat bir yaratma işidir, sadece yansıtma değildir. Sanatkâr, sanat eserini yaratırken bir deşarj olma durumu yaşar ki buna *katarsis* adını vermiştir. *Katarsis*, dinleyici ve izleyici için de geçerlidir ve ikisi arasındaki ilişkiyi belirlemeye yöneliktir. Örneğin tragedya, uyandırdığı acıma ve korku duygularıyla ruhu tutkularından temizlemektedir.

Sanatı ontolojik bir bütün olarak görmüş ve kendine özgü iç dinamiklerine göre değerlendirmiştir. Gerçekliği aşkın olanda değil; nesnenin kendisinde gördüğünden güzellik, nesnenin kendisinde tanımlanmayı bekleyen bir olgudur. Madde ve form daima bir aradadır ve bunların birleşmesi, duyu dünyasındaki nesneleri meydana getirmektedir. Bu nedenle de sanatçının yansıttıkları, duyu dünyasından olmakla birlikte genel olanı açıklayabilmektedir.²¹²

Ona göre sanatçının görevi, “gerçekten olan şeyi değil; tersine olabilir olan şeyi yani olasılık ya da zorunluluk yasalarına göre olan şeyi anlatmaktır.”²¹³ Sanatçıyı taklitçi değil; gerçeklikle uğraşan filozofa eşdeğer yaratıcı konumuna getirmiştir. Sanat eseri yüzeysel yansıtmanın ötesinde, öze sahiptir ve bu öz sayesinde insana, doğaya ve nesneye ilişkin gerçek bilgi verebilen ontolojik bütündür.²¹⁴

Aristo'ya göre insanın bu sonsuz tutku ve eylemlerinin zamana, mekana, toplumdan topluma, kişiden kişiye değişmeyen yanları vardır. Sanatçı, inanın ve yaşamın bu ebedi olan yanlarını yansıtan kişidir. Önemli olan tikelde tümelin yansıtılmasıdır.²¹⁵ Bu düşünce Aristo'nun temel anlayışına da uygundur çünkü Aristo, insanın da diğer her şeyi gibi değişmez, ebedi bir özü olduğuna inanmaktadır.

²¹² Moran, **Edebiyat Kuramları ve Eleştiri**, s. 30.

²¹³ Aristoteles, **Poetika**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2009, s. 13.

²¹⁴ Ayyıldız, Birgören, **a.g.e**, s. 20.

²¹⁵ Murat Belge, **Marksist Estetik**, İstanbul, Birikim Yayınları, 1997, s. 201.

İnsan, tarih-dışı bir varlık olarak kavranmıştır. Evrenselliği yansıtabilmesi için eserdeki karakterlerinde bireysel yanlarından mümkün olduğunca arındırılması gerekmektedir.

Ayrıca Aristo'ya göre sanat, bilgiye ulaşmada yetkin araçlardan biridir. Tarih olmuş olan olaylar hakkında bilgi verirken, sanat olabilecek olan olaylar hakkında bilgi vermektedir. Bunu da soyutlama yoluyla yapmakta ve estetik bir yolla bilgi verdiği içinde tarihten üstün olmaktadır.²¹⁶

Aristo'nun ilgili kavramları: *Poiesis*, *Aisthesis*, *Katharsis*'tir. Buna göre *Poiesis*, bilimsel düşünce yoluyla karşılanamayacak bir bilgi kaynağı olan sezgisel düşünceden yola çıkan bir metnin yaratılması demektir. *Aisthesis*, iç ve dış gerçeğin alımlanması olarak veya dilsel, simgesel ve mecazi anlam taşıyıcılarının ifade gücünün çatışması anlamındadır. Son olarak *Katharsis* ise, başka bir yerde mümkün olmayan simgesel düşüncedeki duygusal şemanın bilinçlenmesi demektir.²¹⁷

Rönesansla birlikte Aristo'nun bu düşünceleri yeniden yorumlanmış ve Neo-Klasik akım olarak tanımlanmıştır. Bu yeni yorumla edebiyatın monarşinin devamını sağlamaya yönelik ahlaki ve eğitici içeriğe de sahip olması gerektiği kabul edilmiştir. En önemli iki kuramları, “sanat genel-tabiatın yansıtılmasıdır” ve “sanat idealleştirilmiş tabiatın yansıtılmasıdır,” şeklindedir.²¹⁸

Neo-Klasiklere göre sanatçının gerçeği yansıtabilmesinin tek yolu, insanların ve nesnelerin ortak yönlerini ortaya koymaktır. Onlara göre insan her yerde aynıdır.²¹⁹ İnsanın ve tabiatın tümel değerlerini konu edinmiştir.

İkinci yorumda ise idealleştirme mevcuttur. Aristoteles'in sanatçının görevinin olabilir olanı anlatması olduğunu kabul etmesinden yola çıkarak yansıtılanın sadece olanın ya da olabilir olanın değil; olması gerekeni de içermesi gerektiğini savunmaktadırlar. Böylelikle sanat eserine ve sanatçıya yeni bir işlevsellik katmış, sanatçıyı katlanılmaz gerçekliğe müdahale eden kişi olarak tanımlamışlardır. Gerçeği yansıtırken iyi ile kötü, güzel ve çirkin ayrıştırılmalı, yaşamın sadece güzel ve iyi yönleri yansıtılmalıdır.²²⁰ Bunun gerçekliği bozup bozmadığı konusunda ise

²¹⁶ Ayyıldız, Birgören, **a.g.e**, s. 22.

²¹⁷ H. D. Zimmermann, “Simge ve Gösterge”, çev. Fatih Tepebaşı, **Teori ve Eleştiri**, Haz. Hüseyin Su, Hece Yayınları, Ankara, Aralık 2004, s. 71.

²¹⁸ Moran, **Edebiyat kuramları ve Eleştiri**, s. 31.

²¹⁹ Ayyıldız, Birgören, **a.g.e**, s. 23.

²²⁰ **A.e.**, s. 24.

Neo-Platoncu felsefeye dayanmakta, sanatçının aşkın olana idealleştirme ile varabileceğine inanmaktadırlar.

Burjuva sınıfının güçlenmesiyle ise dinin yerini aklın alması, yansıtma kuramına yeni bir boyut getirmiştir. Tanrı-doğa-insan özdeşliğini gerçekliğin kendisi olarak görmüş; yazarın gerçekliğe ulaşmasında kurgusal aklın kılavuzluğunu kabul etmiştir.²²¹

Ancak sanayileşmenin getirdiği karamsarlık, bu iyimser havanın dağılmasına neden olmuştur. İnsanın kendisine ve doğaya yabancılaşması, endüstri alanlarının genişlemesi ve gelişmesiyle artan uzmanlaşma, insan bütünlüğünü tehdit eder hale gelmiştir ve bu Avrupa'nın yaşam tarzında köklü bir değişime neden olmakta, insan aklını yeniden biçimlendirmektedir. Aydınlanmanın iyimser havası, yerini sanayileşmenin kötü sonuçlarına bırakmaya başladığında, kurgusal akıl yerini bilimsel akla bırakmaya başlamıştır.²²² Gerçeklik ise artık yaşamın tüm yönleriyle kavranması olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Romantik akıma da tepki olarak Fransa'da ortaya çıkan bu gerçekçilik, Stendhal, Zola, Flaubert, Gorki, Tolstoy tarafından olgunlaştırılmıştır. Onlara göre bir sanat eserinde yaşam, ahlaki kaygılardan ötürü sınırlanarak yansıtılamaz. Yaşam her yönüyle ele alınmalıdır.²²³ Onlar doğalcıların aksine yansıtma yöntemini doğru uygulayarak çağlarındaki sosyal gerçekliği eserlerinde çizebilmişlerdir.

Yansıtma kuramında ideolojinin yerine bakıldığında ise politikanın sanata-romana dışsal bir öge olarak eklemelendiği görülmektedir. Bu kuram ideolojiyi dışsallaştırmıştır. Sanatı dış dünyanın gerçeğinin yansıtılması biçiminde tanımlayan gerçekçilik de ideolojik ögeyi başlangıçta reddetmektedir. Bununla birlikte toplumu dönüştürme işlevini üstlenmiş Rus-Sovyet yazını özellikle olumlu tiple olması gerekenin ortaya konması önermesiyle, yansıtma ve yaratmanın birlikte kullanımını öngörmüştür. Ancak yansıtma kuramı üzerinde düşünmüş tüm kuramcılarının farklı ekolleri temsil etseler de ortak bir yönleri vardır. O da ellerindeki metinlerden çok o metnin arkasındaki gizli ya da eksik metinlerle ilgilenmeleridir. Marksist gelenekte gizli metin ideolojidir.

²²¹ A.e, s. 25.

²²² A.e, s. 25.

²²³ Ayyıldız, Birgören, a.g.e, s 26.

b) Marksist Kuram

Yukarıda da belirtildiği gibi Neo-klasik çağdan sonra gelen romantizme karşı, 19. yüzyıl ortalarında özellikle Fransa’da Stendhal, Balzac, Zola ve Flaubert’le birlikte gerçekçilik akımı ortaya çıkmıştır. Bu akım temelinde yansıtma kuramına dayanmaktadır. Bu dönemin gerçekçilerine göre fizik dünyasında bir determinizm olduğu gibi insanlar dünyasında da her şeyin bir nedeni vardır ve bunları bilmek toplumsal yasaları bilmek demektir. Olaylar rastlantılarla, mucizelerle değil; psikolojik ve sosyal kanunlarla açıklanır görüşü hakimdir ki, bu görüş dönemin bilim görüşünden alınmıştır. Gerçekçilik akımı daha sonra Rusya’da etkili olmaya başlamış ve Tolstoy, Çehov ve Gorki tarafından benimsenmiştir.²²⁴

Kuram alanında ise Belinski, Dobrolybov, Çernişevski gibi eleştirmenler gerçekçi edebiyatı savunan görüşler ortaya atmışlardır. Özellikle Çernişevski, yazarın sadece sosyal gerçekliği yansıtmakla kalmaması gerektiğini, aynı zamanda bunu açıklayıp yargılaması da gerektiğini savunarak, batılı gerçekçilerden ayrılmıştır.²²⁵

Başlarda sanatın burjuvaya hitap eden bir nesne olduğu kabul edilmiş ve burjuvanın çıkarlarına hizmet ettiğini ileri sürmüşlerse de,²²⁶ ilerleyen dönemde ideolojiyle sanat arasında bağ kurmaya çalışan Marksistler, yansıtma kuramını egemen ideolojinin yansıtılmasına indirgemenin basitleştirici bir yönü olduğunun farkına varmışlardır. Sorunlu alanı, ideolojiyle sanat arasındaki ilişkiden çok egemen ideolojiyle sanat arasındaki ilişki oluşturmaktadır. “Sanat egemen ideolojinin ifade bulduğu ortamlardan biriye, sanatın diğer propaganda söylemlerinden farkı ne olabilirdi? Egemen ideolojinin sesini yansıtıyorsa, uyarıcı, sarsıcı, düşündürücü, farklılaştırıcı işlevlerinden nasıl söz edilebilirdi?” gibi soruların yanıtı ise toplum-sanat ilişkisi betimlenerek bulunabilecektir. Louis Althusser, Pierre Macherey, Terry Eagleton, Fredric Jameson, Theodor Adorno bu betimlemeyi yapmaya çalışan başlıca isimlerdir.²²⁷

²²⁴ Moran, **Edebiyat kuramları ve Eleştiri**, s. 40-41.

²²⁵ “Art and Aesthetic”, **Documents of Modern Literary Realism**, der. G. J. Becker, Princeton University Press, s. 79.

²²⁶ Ayyıldız, Birgören, **a.g.e.**, s. 27.

²²⁷ Jale Parla, **Don Kişot’tan Bugüne Roman**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 40

Yine de bu isimlere geçmeden önce Marksist kuramın gelişimine genel olarak bakmak gerekirse ilkin Marks, Engels ve Plehanov'un konuyla ilgili kaleme aldığı metinler ele alınmalıdır. Onlar bu kuramı, romantizme tepki olarak oluşturmuşlar ve romantizmin alegorik, sembolik, hayali dünyasının aksine alelade günlük yaşantıları kendilerine konu olarak seçmişlerdir.²²⁸ Gerçekliğin tümüyle, çirkin, tiksindirici ayrımı yapılmaksızın yansıtılmasını savunmaktadırlar. Neden-sonuç ilişkisini kullanarak, edebiyata bilimsel olarak yaklaşmayı ve tarafsızlık ilkesiyle yazmayı ilke olarak benimsemişlerdir.

Kuramın temelinde ekonomi bulunmaktadır. Bilindiği üzere Marksizm'de ekonomi alt yapıyı, din, sanat, eğitim, devlet vb kurumlar da üst yapıyı oluşturmaktadır. Ekonomik alt yapı ise, üretim araçları ile üretim güçlerinin çatışmasını barındıran üretim ilişkilerinin bütünüdür. Bununla birlikte değişen üretim biçimi, kendine özgü yeni bir yaşam biçimi oluşturacaktır. Dolayısıyla toplumun içinde bulunduğu ekonomik durum sanatı da doğrudan etkileyecektir. Marksist teoriye göre sanat ve edebiyat bir üstyapı kurumu, bir bilinçlilik halidir ve kendine özgü bir bilgi biçimi vardır. Buna göre sanat dış gerçekliği yansıtmaktadır. Tartışma bu gerçekliğin 'ne'liği ile ilgilidir. Sanat var olan gerçekliği mi yansıtmalıdır? Yoksa potansiyel gerçekliği mi? Bununla birlikte bir diğer sorun ise bu gerçekliğin nasıl yansıtılacağı yani biçim sorunudur.²²⁹

Marks'a göre sanatın serpilip gelişmesinin, toplumun genelinin ve maddi temelinin gelişmesiyle ilişkisi yoktur. Buna kanıt olarak da Klasik Yunan'daki sanatın gelişimini göstermiş ve bunun ekonomik gelişimiyle doğru orantılı olmadığını söylemiştir.²³⁰

Engels ise sanatın ekonomik yapıyla ilişkisini daha dolaylı ve karmaşık bulmaktadır. Ona göre sanatsal gelişimler ekonomik gelişmeye dayanır fakat ne neden ve etken olma sadece ekonomik duruma özgüdür, ne de geri kalanlar hep edilgen sonuçlardır. Sanat konusunda ekonomik determinizmin dar bir görüşle ele alınmasını tehlikeli kabul etmektedir. Engels yazarın taraf tutmasına karşı değildir. Karşı olduğu tuttuğu tarafı açıkça belirtmesidir. Ona göre yazarın hangi tarafı

²²⁸ Ayyıldız, Birgören, **a.g.e.**, s. 27.

²²⁹ "Brecht, Althusser ve Marksist Sanat", **Birikim**, sayı:7, Ekim 1975, s. 45.

²³⁰ Karl Marx, **Ekonomi Politikinin Eleştirisine Katkı**, çev. Sevim Belli, 1. Bs, İstanbul, Sol Yayınları, t.y., s. 81.

tuttuğu, eserdeki durumlardan ve eylemlerden belli olmalıdır. Yazar kendi görüşünü ne kadar iyi saklarsa o kadar iyidir.²³¹ Böylelikle açıkça propagandadan yana olmadıklarını belirtmişlerdir.

G. V. Plehanov ise sanatın insanların ihtiyaçlarından doğduğunu kabul ileri sürmektedir. Marksist kuramı estetik kuram haline getirmeye çalışmış; sistematikleştirmiştir. Sanat eserinin özelliğini, gerçeği imgeler yoluyla dile getirilmesinde görür ki bu tutum sanatın açıkça propaganda aracı olarak kullanılmasını engellemektedir.²³² Ona göre devlet sanatçıya yol göstermemelidir. Eserin politik yönünü olduğu kadar estetik yönünü de ele almıştır. Ona göre sanatın kökeni iştir ve ortaya çıkması insanların yaşamak için yapmaları gereken faaliyetlere bağlıdır. Dolayısıyla ideolojik içerikten büsbütün yoksun bir sanat eserinin varlığının mümkün olmadığını, gelişigüzel her fikrin bir sanat eserine temel vazifesi göremeyeceğini ancak insanlar arasında yakınlaşmayı kolaylaştıran, teşvik eden bir fikrin sanatçıya gerçek bir ilham kaynağı olabileceğini düşünmektedir.²³³ Burjuvazi eski düzenin karşısına çıktığında toplumun tüm kesimlerini temsil eden ideolojiye sahiptir. Ona göre, “bu dönemde burjuvanın görüşünü paylaşan sanatçılar ilericiydiler, fikirleri toplumun geniş kütlelerini birbirine yaklaştırmaktaydı ancak kitlelerden kopmaya başladığında ve toplumun menfaatleriyle çakıştığında bu konumunu yitirmiştir.” Plehanov bunu sanatın yozlaşması olarak kabul etmiş ve sanatın biçim yönüne kayarak, sanat için sanat anlayışını benimsemiştir. Edebiyatı sınıf çatışmasının yansıdığı edilgen bir üstyapı kurumu olarak kabul etmiştir.²³⁴

1930'lara gelindiğinde Plehanov'un görüşleri gözden düşmüş ve sanatın partinin resmi politikasına dahil edilmesiyle Marksist estetik kuramının ilk dönemi son bulmuştur.

Bilindiği gibi Marksist estetik anlayışı, iki döneme ayrılmaktadır. İlki 1934'e kadar süren birinci dönem ve 1934'den sonra toplumcu gerçekçilik kuramının kabul edilmesiyle başlayan ikinci dönem. Yukarıda da belirtildiği gibi ilk dönemde

²³¹ Friedrich Engels, “Sanatın Genel Sorunları”, **Sanat ve Edebiyat**, çev. Aziz Çalışlar, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 1996, s. 52.

²³² Ayyıldız, Birgören, **a.g.e**, s. 28.

²³³ G. V. Plehanov, **Sanat ve Toplumsal Hayat**, çev. Selim MIMOĞLU, 3.bs, İstanbul, Sosyal Yayınları, 1987, s. 59.

²³⁴ G. V. Plehanov, **Sanat ve Sosyalizm**, çev. Selim MIMOĞLU, 2.bs, İstanbul, Sosyal Yayınları, 1967, s. 71-112.

Marks, Engels ve Plehanov gibi düşünürler, sanat eseri ile ekonomik yapı arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Bu dönemde henüz parti tarafından saptanmış kesin bir görüş yoktur.²³⁵ 1929 yılında ise Bolşevik iktidarın eğitim bakanı A. V. Lunaçarski, toplumu dönüştürme sürecinde sanatçıya büyük rol düştüğünü söylediğinde ise yazara insan ruhunun mimarı olma işlevi yükleyen, sınıf edebiyatına vurgu yapan anlayış hakim olmuştur. Böylelikle bağımlı edebiyat denilen bir anlayış yerleşir ki Engels buna karşı çıkmaktadır. Stalin döneminde ise Parti sanat anlayışını kendi denetimine alma gereğini duymuş ve Jdanov'un liderliğinde toplumcu gerçekçilik adıyla bir sanat anlayışı geliştirilmiştir. Ana ilkeleri, 1934'de toplanan Sovyet Yazarlar Birliği'nin birinci kongresinde saptanmıştır. Toplantıda Jdanov, "Sovyet edebiyatının başarısı, sosyalist inşanın başarısına bağlıdır. Edebiyat, işçileri ve ezilenleri her türlü sömürünün ve ücretli kölelik boyunduruğunun ortadan kaldırılması için mücadeleye seferber etmektedir,"²³⁶ demiştir. Toplantıda M. Gorki, Buharin ve Karl Radek gibi düşünür ve yazarlar bulunmaktadır. Bu döneme Marksist estetik kuramının ikinci evresi denilmektedir.

Söz konusu dönemde Avrupa'daki Marksist kuramın gelişiminde akla gelen ilk isim Georg Lukâcs olmaktadır. Onun 1930'larda çerçevesini çizmeye çalıştığı romanda Avrupa gerçekçiliği düşüncesi ile 1950'lerde dillendirdiği gerçekçilik bakışı, bugün halen dönem edebiyatı ve dönem romanlarına bakarken temel başvuru kaynaklarından²³⁷ Lukacs'a göre yazar, egemen ideolojinin yansıtılmasında sadece aracıdır. Yazın metni ideolojiyi ne denli gerçekçi ve eleştirel biçimde yansıtıyorsa, o denli başarılı, değerli ve kalıcı olacaktır.²³⁸ Sosyalist gerçekçiliği eleştirmektedir. Ona göre bu edebiyat, sosyalizmin iktidarda olduğu ülkeleri, sanki bu ülkelerde hiç çelişki kalmamış gibi anlattığını söylemektedir.²³⁹ Böylelikle toplumcu gerçekçiliği geliştirmeye çalışmıştır. Yansıtma kuramını savunmaktadır. Ona göre sanat gerçekliğini gündelik yaşamda bulur ve sanatçı da, yanlış bilinç olarak ideolojiyi kırmaya yönelik çaba göstermeli, gerçekliği yansıtmalıdır.

Lukacs'ın kuramında da Aristo'yu çağrıştıran bir öz anlayışı bulunmaktadır ancak bu öz ebedi değil; üretim sürecinde belirlenmiş bir özdür. Değişen üretim

²³⁵ Moran, **Edebiyat kuramları ve Eleştiri**, s. 41-42.

²³⁶ Jdanov, **a.g.e.**, s.14.

²³⁷ Feridun Andaç, "Yansıtılan Bir Dönemin İzinde", **Varlık**, sayı: 1242, Mart 2011, s. 3

²³⁸ Jale Parla, **Don Kişot'tan Bugüne Roman**, s. 333

²³⁹ "Brecht ve Lukacs", **Birikim**, sayı: 7, Ekim 1975, s. 7.

biçimleri, değişen özler yaratacaktır. İnsanı tarihsel bir perspektifte kavramaktadır.²⁴⁰ Ona göre sosyal gerçekliği yansıtabilmek için eserdeki kişilerin tipik olması gerekmektedir. Tipik ya da temsilci karakter hem tarihi güçleri kendi kişiliğinde somutlaştırmakta, hem de kendine özgü nitelikleri ile yaşayan canlı bir birey olmaktadır. Buna göre tip, tümeli yansıtan somut bir örnektir. En derin yanının toplumda mevcut nesnel güçler tarafından belirlenmiş olması gerekmektedir.²⁴¹ Tipik olanı kavrayabilen yazar, kendi ideolojisi ne olursa olsun gerçekçi demektir. Lukacs'ın gözünde çünkü değişimin dinamiğini sağlayan tarihi güçleri sezmiş ve anlamıştır.²⁴² Metinde birlik, tutarlılık aranır ve yazar tipik durumlarda tipik karakterler koşulunu başarıyla yerine getirmişse gerçekliğin özünü doğru olarak yansıtabilmiştir.²⁴³

Bilimin soyutlama ile yansıttığı özü, sanat somutlaştırma yolu ile yansıtmakta, bilimin doğa yasaları yerine somut genelleştirmeler çıkarmaktadır. Sanat eseri gerçeklikteki bütün ayrıntıları değil, somut olarak yansıtacağı gerçekliğin belirleyicilerini, esas özelliklerini almaktadır.²⁴⁴ Lukacs edebiyatla ilgili olarak “edebiyat, bilimin soyut bilgisi yerine toplumsal gerçekliğin özünü somutlaştırarak vermektedir ve edilgen rolde bir yansıtıcıdır. Sanat önemli olanı tutmak, önemsizi çıkarmaktır” der.²⁴⁵ Bununla birlikte onun için gerçekçilik de kendi içinde ikiye ayrılmaktadır. Bunlar eleştirel gerçekçilik ve toplumcu gerçekçiliktir ki; birbirinden çok da farklı değildirler. Her ikisi de toplumsal gerçekliğin özünü yansıtmaktadır. Fakat toplumcu gerçekçilik ancak sosyalist bir toplumda uygulanabilecek bir yöntemken, eleştirel gerçekçilik hem sosyalist hem de sosyalist olmayan toplumlarda kullanılabilir. Toplumcu gerçekçilik en temelde sanatçının ya da yazarın emekçi sınıfın ve doğmakta olan toplumcu düzenin amaçlarıyla temelde anlaşmış olması, emekçi sınıfın tarihsel görüş açısını benimsemesi olarak kabul edilmekteyken; eleştirel gerçekçilik, bir bütün olarak burjuva edebiyatı ve sanatını

²⁴⁰ Ayyıldız, Birgören, **a.g.e**, s. 21.

²⁴¹ Moran, **Edebiyat Kuramları ve Eleştiri**, s. 55.

²⁴² **A.e**, s. 56.

²⁴³ **A.e**, s. 69

²⁴⁴ Max Rieser, “Russian Aesthetics Today and Their Historical Background”, **Journal of Aesthetics and Art Criticism**, vol. XXII, Sonbahar 1963, s. 47-48.

²⁴⁵ György Lukacs, **Çağdaş Gerçekliğin Anlamı**, çev. Cevat Çapan, Payel Yayınları, 1977, s. 60.

kapsayan ve bulunduğu çevrenin toplumsal gerçekliğinin bir eleştirisini de beraberinde getiren anlayış olarak kabul edilmektedir.²⁴⁶

Lukacs'ın kuramında gerçeklik, yadsınmayan ama sosyalist düzene geçip de ideoloji yok oluncaya kadar ulaşılması ve temsili olanaksız bir kategoridir. Kuramını geliştirirken burjuva estetiğinin sorunlarına bağlı kalmıştır. Ondan sonra gelenler yansıtma kuramının sorunlu olduğunu görerek gerçekçiliği yazınsal bir kıstas olarak öne çıkarmaktan vazgeçerek gizli metnin peşine düşmüşlerdir. Onların gizli metni, Lukacs'taki gibi yazın metninde yansımalarını bulan ideoloji değil; yazın metninin bütünlüğünü, anlamlarını, mesajlarını yok ederek kendini hissettiren ideoloji tanımıdır.

Marksist sanat anlayışı içinde Brecht ise, Lukacs'ın tam karşıt kutbunu temsil etmektedir. Marksist sanatın, Brecht yorumu ve anlayışı içinde burjuva sanatından nitelikçe ayrı ve ileri bir konuma ulaştığı söylenmekte, sanat ve sanat ürünlerinin sosyalist mücadele içindeki yeri ve işlevi bu sayede açığa kavuşmaktadır. O sanat ürününün bir devrim silahı olarak kullanılması imkanı ve sınırını aydınlatmıştır.²⁴⁷

Sanattan çok kısa vadeli “ajitatif” görevler bekleyen anlayış, sanatın böyle bir görevi yerine getirmekte yetersiz kaldığını görüp, sanatın işe yaramaz bir şey olduğu sonucuna varmaktadır. Brecht, bu konuda sanatın bu gibi kısa vadeli sorunlar için bir eylem çağrısı olmaktan çok, neredeyse teori gibi uzun vadeli bir bilinç vericisi olduğunu ileri sürmüştür. Sanat ona göre kendi içinde ideolojik bir bilgi değildir. İdeolojik bir bilgi teorisine uygun olarak yazıldığı oranda ideolojiktir ama bilimsel bir dünya görüşünün ürünü olan sanat gerçek somut bilgiyi iletebilmektedir. Ayrıca sanatla bilim arasında, bilgi taşımak bakımından bir karşıtlık değil, bir iş bölümü vardır. Hayat üzerine teorilerimiz soyut ve genel planda işler; sanat ise bunları somut, gündelik plana indirmektedir.²⁴⁸

Sorunun felsefi temeli Marksizm içinde Hegel'in yerinde yatmaktadır. Hegelci Marksistler, evrensel bir insan özünü benimseyerek, bilimsel sosyalizmin aslında yirminci yüzyılın hümanizmi olduğunu ve sosyalizmin bir anlamda insanın kapitalist toplumdaki yabancılaşmadan kurtularak evrensel özünü yeniden kazanması

²⁴⁶ Fischer, **a.g.e.**, s. 97-102.

²⁴⁷ **Birikim**, sayı:3, s. 3.

²⁴⁸ “Brecht, Althusser ve Marksist Sanat”, **Birikim**, sayı:7, Eylül 1975, s. 47.

demek olduğunu ileri sürmektedirler. Marx'ın Hegel ve Feuerbach'ın etkisinde kaldığı döneminin eserlerine daha önem vermişlerdir. Bu akımın en önemli yanı anti-Stalinizmdir çünkü Stalin yabancılaşmayı ortadan kaldıracak bir politika izlememiştir. Batı Marksizmi ise yabancılaşmaya vurgu yaparak Marksist olmamakla birlikte kapitalist toplumdan bunalan aydın ve yarı aydına seslenme olanağı bulmuştur.²⁴⁹

Lukacs ise, yeni-Kantçılık, Weber ve Hegel'i tanıdıktan sonra Marks'ı 1917 devrimiyle anlayıp benimsemiştir. Onun Hegelci Marksizminde roman, teorisinin odağını oluşturmaktadır. Buna göre yazar, ele aldığı toplumsal bütünü mümkün olduğunca nesnel bir tavırla anlatmalıdır. Bu nesnellik de ancak Marksist görüşte mümkün olabilmektedir. Onun tarih anlayışına göre toplumun değişik düzeyleri ve yapıları birer ayna gibi birbirlerini ve dönemin toplumsal özünü yansıttıkları için edebiyatın yapması gereken şey de, bütün bu aynaları yine kendisinde yansıtacak tipi bulmaktır. Yukarda da belirtildiği gibi yüksek edebiyat, temsilciliği en geniş boyutlara ulaşan tiplerle mümkündür.²⁵⁰ O toplumsal gerçekliğin romanın merkezindeki tipler, karakterler yoluyla ve onların bilinçlikleriyle gösterilmesi gerektiğini ögütlemektedir.²⁵¹

Walter Benjamin ise, Brecht'in edebi savunucusudur. Her ikisi de modern sanata toptancı bir anlayışla yaklaşmamış, belli bir ayıklamadan geçirdikten sonra ondan yararlanma yolları aramışlardır.²⁵² Althusser'e göre Brecht'in önemi sadece şu ya da bu dış gerçekliği yansıtmak (gerçek bilgi vermek) değil, aynı zamanda bilgi sürecini ve toplumsal yapıyı göstermesinde yatmaktadır. Diyalektiği, kişilerin ideolojik bilinçlikleriyle, hepsini saran toplumsal gerçeklik arasına koymuştur. Onu yüzlerce yıllık burjuva sanatından radikal bir şekilde koparan ve Marksist bir sanatın kurucularından biri yapan özelliği budur. Ona göre bireysel bilinçlilik ideolojinin taşıyıcısıdır. O, Marksizm'in gerçeğinin burjuva gerçekçiliğinden ayrı olması gerektiği düşüncesine dayanarak, bu yeni gerçekçiliği yansıtacak yeni bir gerçekçi sanat yapısının araştırmasını yapmış olduğundan oyunlarında da merkezi silmiştir.²⁵³

²⁴⁹ "Brecht ve Lukacs", **Birikim**, sayı: 7, Eylül 1975, s. 5.

²⁵⁰ **A.e.**, s. 7.

²⁵¹ Brecht, Althusser ve Marksist Sanat", **Birikim**, s. 46.

²⁵² "Walter Benjamin", **Birikim**, sayı:7, Ekim 1975, s. 31.

²⁵³ Brecht, Althusser ve Marksist Sanat", **Birikim**, s. 46.

1960'lara gelindiğinde sanatı bir yansıtma olarak görmenin yerine, üretim olarak gören bir bakış açısı gelişmeye başlamıştır. Bu değişimin kaynağı, Marksizm'e yeni bir yorum getirmeye çalışan ve özellikle ideoloji sorununa yer veren Althusser'dir.

O ve takipçilerinde üretim kavramı iki düzeyde ele alınmaktadır. Birincisi, sanatçının eser verirken ideolojiyi dönüştürmek suretiyle yaptığı üretimdir. İkincisi ise kendi üretim tarzı ve ilişkileri ile ele alındığında edebiyatın bir üretim olarak düşünülmesidir. İlki edebiyatın üstyapısıysa, ikincisi de altyapısıdır. Bu bağlamda ana sorun edebiyatın üstyapısıyla altyapısı arasındaki ilişkilerin saptanması olmaktadır.²⁵⁴

Marksist estetikte edebiyat genellikle üstyapının ürünü olan ideolojiyi yansıtmaktadır. Bu ilişkiyi ister mekanik, ister diyalektik olarak görsünler, temelde edebiyatın yaptığıının ideolojisiyle toplumsal gerçekliğin yansıtılması olarak kabul edilmektedir. Althusser ise edebiyat-ideoloji ilişkisini böyle kabul etmemektedir. Ona göre edebiyat ideoloji değildir. Çünkü sadece yansıtmakla yetinmez, aynı zamanda onu bize belli bir mesafeden, sanki dışarıdan göstererek, sergileyerek görünürlülük kazandırır. Gerçek edebiyat ideolojiyi hammadde olarak kullanan, onu kendine özgü yollardan işleyip dönüştürerek yeni bir ürün veren pratiktir. Yani, Althusser'de sanat, hayatı yansıtırken bize insanların yaşantısını da vermektedir. Sanat eseri ise sanatçının boşlukta yarattığı bir şey değildir. İdeolojiyi dönüştürme işlemi birtakım üretim ilişkileri içinde yer almaktadır ve edebiyat yazarı, yayımcısı, pazarlayıcısı, alıcısı olan bir üretimdir. Ürettiği şey de görünürlük kazanmış, kendini ele vermiş ideolojidir.²⁵⁵ Çünkü ona göre sanatın özelliği, bazı şeyleri gerçek olarak göstermesi, kabul ettirmesi ve hissettirmesidir.²⁵⁶

Althusser, toplumcu gerçeklik anlayışını da yeniden yorumlamıştır. Ona göre toplumsal gerçeklik ve onda meydana gelen değişiklik ekonomik düzeyde meydana gelen değişimlere endekslenemez çünkü toplumcu gerçeklik, ekonomik, politik ve ideolojik boyutlardan oluşmaktadır. Bu açıdan bakıldığında ideoloji, maddi altyapının üzerinde uçuşan bir fikirler bulutu değil, kendine özgü bir özerkliği olan

²⁵⁴ Moran, **Edebiyat Kuramları ve Eleştiri**, s. 70.

²⁵⁵ Moran, **Edebiyat Kuramları ve Eleştiri**, s. 66.

²⁵⁶ Louis Althusser, "A Letter on Art in Reply to Andre Daspre", **Lenin and Philosophy and Other Essays**, Montly Review Press, New York, 1971, s. 222.

ve öteki düzeyler üzerinde etkisi olan bir üstyapı kurumudur ve kurumların maddi pratiğinde üretildiğinden kendisi de bir bakıma maddidir. Din, aile, eğitim ve siyasi kurumların ürettiği ve her gün basında, televizyonda, dergilerde, reklam ve ilanlarda karşımıza çıkan, varlıkları her an hissedilen ideolojik söylemlerdir. Bu söylemler doğruyu ve gerçeği yansıtmasa da yaşamımızı gerçekmiş gibi görünen bir ağla kuşatmaktadır.²⁵⁷ Ve ona göre edebiyatın ideolojiyle ilişkisi bu ağ görünür kılmasındadır. Bir yandan ağ ören söylemleri kullanırken bir yandan da onları sökmektedir. Bu söylemlerin yaşam, ölüm, hava, su denli doğal olmadığını, insan/kurum üretimi olduklarını göstererek bir anlamda okuru ideolojik söylemlerin odaklaştığı ve bilinci uyuşturduğu merkezlerden uzaklaşmaya çağırmaktadır. Rahatını kaçırmak pahasına da olsa, ideolojiyi oluşturan söylemlere mesafe almasını ve bu mesafeden bakmasını telkin etmektedir.²⁵⁸

Edebiyatın değeri ideolojinin çalışmasını açığa vurarak bir çeşit bilgi sağlamasından doğmaktadır. Bunun ne çeşit bir bilgi olduğunu belirlemek için de Althusser bilime, ideolojiye ve edebiyata özgü bilgiyi ayırmaktadır. Edebiyata özgü bilgi, kavramsal değil, görünür kılmak diyebileceğimiz estetik etkinin bir sonucudur. Edebiyat ise, bilim ile ideoloji arasında yer almakta, ne ideoloji gibi bir yanılısma, ne de gerçek bilgi olmaktadır. İdeolojiyi kavratmak bakımından okuru bilimsel bir anlayışa doğru yönelten bir ara aşamadır. Onu ilgilendiren eserin estetik yönü, iyi ya da kötü olması değil, ideolojiyi yansıtırken verdiği açıklardır.

Edebiyatın işlevi ise yanılısma olan ideoloji ile gerçek bilgi arasında köprü görevi sağlamaktır. Edebiyat ideolojiyi dönüştürerek yansıtırken onu görünür kılacak ve böylece okuru gerçek bilgiye yöneltecektir.²⁵⁹

Sonuç olarak diyebiliriz ki tüm Marksist eleştirmenlerin üzerinde uğraştığı mesele sanat eserini doğuran ve yaşatan atmosferin maddi temellerini belirlemektir. Althusser'e göre bu maddi temeller din, aile, eğitim ve siyasi kurumların ürettiği ve her gün basında, televizyonda, dergilerde, reklam ve ilanlarda karşımıza çıkan, varlıkları her an hissedilen ideolojik söylemlerdir. Bu söylemler doğruyu ve gerçeği

²⁵⁷ Louis Althusser, **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, Çev. Yusuf Alp, Mahmut Özışık, 4. bs, İstanbul, İletişim Yayınları, 1994, s. 10, 65.

²⁵⁸ Parla, **Don Kişot'tan Bugüne Roman**, s. 42.

²⁵⁹ Moran, **Edebiyat Kuramları ve Eleştiri**, s. 74.

yansıtmasa da yaşamımızı gerçekmiş gibi görünen bir ağla kuşatmaktadır.²⁶⁰ Ve ona göre edebiyatın ideolojiyle ilişkisi bu ağı görünür kılmasındadır.

Althusser ve takipçisi Macherey'e göre sanat ve edebiyat ideolojiye merkezden değil kenardan bakabilen pratiklerdir. Althusser'in bu görüşleri daha sonra Eagleton ve Macheney tarafından geliştirilmiştir.

Macherey, Eagleton ve Jameson'a göre ise her söylem gibi yazın da ideolojinin bir parçası ve ideolojinin belirlediği sınırlar içinde var olabilecek bir söylemdir. İdeolojinin barındırdığı çelişkiler, kaçınılmaz biçimde o ideolojinin söylemine dahil olan yazın metninde yansıyacak ve yazara rağmen, metnin uyum ve bütünlüğünü parçalayacak; o metni çatışma, çelişki ve parçalanma eksenleri üzerinde kuracaktır. Bu çatışma, çelişki ve parçalanmalar, metnin görünürdeki bütünlüğünü bozan, anlam merkezini yıkan bir başka metin oluşturmaktadır ve Macherey buna yazın metninin bilinçaltı demektedir.²⁶¹

Jameson'a göre Hegel'de, Marx'da, Lenin de toplumun geçirdiği değişim süreçlerinde edebiyatın merkezi bir yerde durduğunu kabul etmektedir.²⁶² Jameson, yazın türlerini ideolojik ve epistemolojik bağlarla açıklayarak bunların tarihsel olarak belirlendiğini ileri sürmüştür. Öz, ruh, dünya görüşü gibi kavramlar ona göre birer *ideologeme*'dir ve çağın ideolojik mozaığının küçük parçaları, tarihsel olarak belirlenmiş kavramsal yumaklarıdır. Bu yumaklar, değerler sistemi, felsefi kavramlar, ilk anlatılar, bireysel ya da kolektif fanteziler olarak ortaya çıkabilmektedir.²⁶³

Pierre Macherey, Althusser'in edebiyatla ilgili görüşlerini işleyerek geliştirmiş, metinlere uygulamış ve böylece yeni bir Marksist eleştiri kuramı oluşturmuştur. O da üretim kuramını kabul etmektedir. Ancak yoktan bir yaratma değil, birtakım hazır malzemeyi alarak (mitler, yazılmış metinler, değerler, normlar ve özellikle ideoloji) bunları işlemek ve bir ürün meydana getirmektir. Bu bağlamda sanatçı, eser, okur ve gerçeklik öğelerini yeni baştan tanımlamaktadır.²⁶⁴ Ona göre edebi metinler dil ve ideolojiyi yeni bir doğrultuda bambaşka şekillerde düzenleyerek

²⁶⁰ Althusser, **a.g.e.**, s. 10, 65.

²⁶¹ Parla, **Don Kişot'tan Bugüne Roman**, s. 334

²⁶² Fredric Jameson, **Marxism and Form: twentieth Century Dialectical Theories of Literature**, Princeton University Press, 1974, s. xi.

²⁶³ Fredric Jameson, **The Political Unconscious**, Cornell University, 1982, s. 119

²⁶⁴ Moran **Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi**, s. 67.

roman haline gelirler. Bu nedenle de ideolojik anlatımların tüm formlarından başkalaşmıştır. Dolayısıyla diğer metinlerle analogi kurması mümkün değildir.²⁶⁵

İdeoloji ile gerçeklik arasındaki ilişki bu kuramın temelini oluşturmaktadır. İdeolojiler, kendilerini yaşatabilecek ve kendilerine hizmet edecek öznelere üretmektedirler. Sanatçı böyle bir özne olmayı reddeden kişidir fakat bu onun ideolojinin dışına çıkabildiği anlamına gelmeyecektir, yapabileceğinin azamisi, ideolojinin öznesi olmayı reddettiği ölçüde ideolojiyi açık etmektir. Sanatçının işi, geleneği bir söylemler sistemi olarak almak ve bunu içinde yaşadığı çağın ideolojik söylemleriyle çatıştırmak, karıştırmak, tartmak ve dönüştürmektir. Althusser’le birlikte sanatı politik düşünce ve ideolojilerin üzerinde, kutsal bir tarafsızlık mertebesi olarak görmemektedirler.²⁶⁶ Althusseryan anlayışta olduğu gibi onun için de ideoloji fikirlerin yapısal birliği değil, günlük deneyimlerimizin şekilsiz bir parçasıdır. Edebiyat da deneyimlerle işler ve konusunu genişletmek için tarihsel gelişim içinde ideolojiye ihtiyaç duymaktadır.²⁶⁷

Macherey’e göre yazarın romanında sergilediği insanlar ve aralarındaki ilişkiler, gerçek yaşamdaki bir ideolojiyi yansıtmaktadır ve ideoloji esere yansırken bir açıklık kazanacaktır. Ona göre metnin dışındaki dünyada ideoloji kendi içinde uyumlu ve tutarlı olmak zorundadır ancak bu tutarlılık gerçeği çarpıtmak pahasına yakalanmış bir tutarlılıktır ve bu bağlamda yanılsamadır. Gerçek yaşamdaki bir ideoloji eserde dönüşüme uğrar, bir şekil ve yapı kazanır ve fark edilir hale gelir. İdeolojinin söylemeyeceği şeyler, örtbas etmek zorunda olduğu gerçekler eserde boşluklar ve suskunluklar olarak kendini belli edeceğinden ideolojiyi görünür kılan söylenenler değil söylenmeyenlerdir.²⁶⁸ Diğer bir deyişle ideolojinin eksik bıraktıkları romanda açığa çıkar. Nitekim Macherey kitabında ideolojiyi parçalanmış, öz ve merkezlessiz bir form kılan söylemsel ve kurgusal bileşiklerin çelişkili çokluğu olarak edebiyatın maddi nesnesinin gerçek hedefinin ideoloji olduğunu söylemektedir. Ancak edebiyat ideolojinin sadık bir çoğaltıcısı değildir; onun nesnellliğini çürüten, ideolojiyi analiz eden, dolaylı ya da doğrudan kendisine içkin olan çatlakları gözler önüne seren, bunu eşzamanlı olarak paylaşan ve onun

²⁶⁵ Pierre Macherey, *A Theory of Literary Production*, London, Routledge LTd, 2006, s. 59-60

²⁶⁶ Parla, *Don Kişot’tan Bugüne Roman*, s. 42-43.

²⁶⁷ Terry Eagleton, “Introduction”, *A Theory of Literary Production*, London, Routledge LTd, 2006, s. İx.

²⁶⁸ Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi*, s. 67.

dönüşümünü sağlayan devinimi yaratan araçtır, der. Tüm edebi metinlerin bu açıdan devrimci olduğunu ileri sürmektedir. Geçmiş ve şimdiki gerçeklik arasındaki bağı ortaya çıkarır ve sağlamlaşmasına katkıda bulunur. Bu nedenle sadece estetik bir yaratı değil aynı zamanda da bilginin bir türüdür.²⁶⁹

Edebiyat, malzemesini dönüştüren, onu fark edilir kılan ve bundan ötürü kendine özgü bir etkinliğe sahip toplumsal bir güçtür ve onu Marksist bir bakış açısıyla incelemek, yazarın söylemediklerinin anlamını belirterek kendini ele veren ideolojiyi gün ışığına çıkarmaktır. Dolayısıyla metinde birlik ve tutarlılığı değil, metnin tutarsızlığını yakalamak gerekmektedir. Eagleton'da aynı şeyi savunmaktadır.

Etienne Balibar'la birlikte yaptıkları çalışmalarda, “sınıf konumlarının doğasını ve ifadesini edebiyatta ve onun ürünlerinde analiz edebilmek, eşzamanlı olarak edebiyatın ideolojik modunu da tanımlamak ve bilmektir,” demektedirler.²⁷⁰

Diyalektik olarak, tarihle edebiyatın ilişkisine bakıldığında da bu iki dalın bağlantılı bir ilişki içinde olduğu görülmektedir ve çok genel olarak edebiyatın bir ideolojik biçim olarak tanımını oluşturanın bu iç ilişki olduğu kabul edilmektedir. İdeolojik biçimler, açık olan bir biçimde fikirler ya da ideolojik söylemler sistemi değildir. Bunlar Althusser'in adlandırdığı gibi DİA'ların ilişkilerindeki belirli pratikler hakkındaki çalışmalar ve onların tarihi aracılığıyla açığa vurulmaktadırlar. Edebi eserin nesnelliği belirli bir DİA'daki belirli sosyal pratiklerden ayrılamaz. Tarihsel olarak edebiyat, burjuva devrinde yerinde kurgusal etkileri sağlamak ve bu surette burjuva ideolojisini hakim ideoloji olarak yeniden oluşturmak için genel bir öğretim sürecine ilave edilen bir dil bütünü oluşturmuştur. Dolayısıyla dilbilimsel, eğitimsel ve kurgusal olarak saptanmalıdır.²⁷¹

Ballibar'a göre ise edebi eser üretiminin de hem malzeme olarak hem de amaçları dolayısıyla dile ait bir belirleyiciliği bulunmaktadır. Edebiyat ortak bir dilin sürdürülmesine doğrudan katkı sağlamakta ve ortak dilin yani ulusal dilin burjuva demokrasisinin politik biçimine bağlı olduğu ve belli sınıf mücadelelerinin tarihi sonucu olduğunu vurgulamaktadır. Bununla birlikte burjuva sınıfı tarihi koşulların etkisi altında kendi politik, ekonomik ve ideolojik hakimiyetini kurmuştur.

²⁶⁹ Macherey, **a.g.e.**, s. 363

²⁷⁰ Ballibar, Macheney, “İdeolojik Bir Form Olarak Edebiyat Üzerine”, s. 119.

²⁷¹ Ballibar, Macheney, **a.g.m.**, s. 123.

Hegemonyasını kurmak için sadece üretim ilişkilerinin biçimi değil, ideolojik üstyapıyı da köklü biçimde dönüştürmek zorunda kalmıştır.²⁷²

Onlara göre edebiyat, tamamen bir ya da daha çok ideolojik çelişkinin etkisiyle oluşturulur çünkü bu çelişkiler ideoloji içinde çözülemez. Dolayısıyla edebiyat, çözülemez ideolojik çelişkilerin hayali çözümü ile başlamaktadır. Diğer bir değişler edebiyat böyle bir çözüm imkansız olduğu için üretilmektedir ve uzlaşmayı doğal ve bu nedenle gerekli ve kaçınılmaz olarak sunan bir uzlaşma dili bulmaktadır. Bu özel dil, ideolojik söylemin ideolojik mücadelelerinin dışında değildir, kurucu bir özelliği mevcuttur ve sınıf çelişkisinin etkisiyle oluşturulmaktadır ve burjuva sosyal oluşumunu buna göre dönüştürür. Ortak dili kuran iç ihtilafı, bir dizi uzlaşma içinde gerçekleştiren ve gizleyen özel bir dilde açıklanabildikleri ölçüde ideolojik çelişkilerin hayali çözümüdür. Balibar'ın 'edebi tarz' olarak adlandırdığı ve diyalektiğini incelemeye başladığı şey çelişkilerin bu yer değiştirmesidir.²⁷³

Özetle denilebilir ki, karmaşık bir süreçle edebiyat belli bir maddi gerçekliğin ve belli bir sosyal etkinin üretimidir. Bundan dolayı edebiyat kurgu değil, kurguların üretimi olarak anlaşılmalıdır. Kurgu ve gerçeklik, edebiyatın üretimi için olan kavramlar değil, edebiyat tarafından üretilen fikirlerdir. Edebi söylemin kendisi bir halüsinasyon şeklinde 'gerçeğin' varlığını kurmakta ve tasarlamaktadır ve edebi metin ideolojinin kendi bütünlüğü içinde yeniden oluşumu için bir faktör haline gelmektedir. Aynı ideolojiyi tüm çelişkileriyle birlikte yeniden üreterek yeni ideolojik söylemlerin oluşumunu sağlamaktadır. Bu bireylerin ideolojiyi kendilerine mal etmelerini ve kendilerini onun özgür taşıyıcıları ve özgür yaratıcıları yapmalarını mümkün kılmaktadır.²⁷⁴

Terry Eagleton'a göre ise edebi yapıtlar gerçeği yeniden üretirken çarpıtır ama son kertede maddi koşullarca belirlendiğinden içinde gerçekliğin öğelerini taşırlar.²⁷⁵ O, edebiyatın ideoloji olduğunu söylemekte ve bu tezini de edebiyatın tarihsel gelişimine bakarak desteklemektedir. Eagleton'a göre 19. yüzyılın sonlarında edebiyatın İngiltere'nin yükselişinin nedeni dinin başarısızlığıdır. Viktorya döneminde, bilim ve teknolojinin gelişmesiyle din etkisini yitirmeye başlamış,

²⁷² A.e, s. 124.

²⁷³ A.e, s. 129-131.

²⁷⁴ A.e, s. 135 ve 141.

²⁷⁵ Terry Eagleton, **Eleştiri ve İdeoloji**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s. 62

ideolojik kontrol vasfını yitirmesi ise öncelikle yönetici sınıfı endişelendirmiştir.²⁷⁶ Din de tüm başarılı ideolojiler gibi imge, simge, alışkanlık, ritüel ve mitoloji yoluyla işleyerek pasifleştirici etkiye sahipken, etkisinin zayıflamasıyla imdada edebiyat yetişmiş, o da duygu ve deneyim yoluyla işlediğinden, dinin yarım bıraktığı ideolojik görevi devam ettirmiştir. Amaçlanan orta sınıfı eğitmek ve Helenize etmektir. İç savaşlar, kadınların ezilmesi veya İngiliz köylülerinin mülksüzleştirilmesi gibi önemsiz tarihsel olaylar yerine evrensel insani değerler pazarladığı için işçi sınıfının adam gibi yaşayabilme veya kendi hayatları üzerinde daha fazla söz sahibi olma gibi taleplerini, onların ebedi hakikatler ve güzelliklere dalıp giderek unutmaları sağlanabilecektir. Bu nedenle de tüm sınıflar arasında sempati ve kardeşlik duygusu yaratma, çoğulcu düşünce ve duygu alışkanlığı yaratma hedeflenmektedir. Zaman aşırı hakikatleri iletme, kitleleri güttükleri davadan uzaklaştırma, hoşgörü ve cömertlik aşılayarak, özel mülkiyetin devamını garantilemektedir. Edebiyat 1914'den itibaren de milli görev ve kimlik duygusunun aşılması için kullanılmıştır.²⁷⁷

Yine Eagleton'a göre, yükseköğrenimdeki edebiyat bölümleri de, modern kapitalist devletin ideolojik aygıtlarından biridir. Edebiyat kuramcıları, eleştirmenler ve öğretmenler de doktrin satıcıları değil; söylem koruyucularıdır.²⁷⁸

Bir edebi metin genel ideolojiye dil ile bağlıdır. Dil, politik tarihin değişimleriyle bölünmüş, emperyalist, milliyetçi, bölgeci kalıntılar, sınıf kavgalarıyla yayılmış ve dağılmıştır.²⁷⁹ Bakhtin'e göre, dil bünyesi gereği diyalojiktir. Anlamı özgül toplumsal koşullarda kendi içinde yoğunlaştırdığı çeşitli toplumsal tınılar, değerlendirmeler ve yan anlamlar tarafından dönüştürülen ve değiştirilen konuşmanın aktif bir bileşenidir. Dil ideolojik bir çatışma alanıdır.

Edebiyatın ideolojiyi nasıl dönüştürdüğü sorunu, kendi altyapısını oluşturan üretim tarzı bağlamı içinde çözümlemek zorundadır. Üretim olarak sanat ve ideoloji olarak sanat arasındaki ilişkinin açıklanması da Marksist eleştirinin ele alması gereken en önemli sorunlardan biridir.²⁸⁰ Ancak yazınsal üretim biçimi, genel üretim biçimlerinden farklı olarak ideolojiye tümüyle teslim olmamaktadır. Karmaşık

²⁷⁶ Terry Eagleton, **Edebiyat Kuramı Giriş**, çev. Tuncay Birkan, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2.bs., 2004, s. 41.

²⁷⁷ **A.e.**, s. 43-47.

²⁷⁸ **A.e.**, s. 243-244.

²⁷⁹ Terry Eagleton, **Eleştiri ve İdeoloji**, s. 68.

²⁸⁰ Terry Eagleton, **Marxism and Literary Criticism**, Routledge, London, 1989, s. 78

yapısıyla, gerilim ve çelişkileriyle o ideolojiyi zorlayarak dayandığı yapma söylemleri açık eder. Eleştirinin işlevi ise, metnin tamamlanmamışlığı içine yerleşerek metni teorize etmek, metnin kimliğinin asıl ilkesini meydana getiren bu söylenmemişleri, metnin ardında gizli yapma metinleri, bu saklı ya da eksik metinleri, çözerek bilinçaltına inmek, nüfuz etmek ve yazınla ideolojinin bağına bilimsel olarak açıklamaktır.²⁸¹

Söylem ise bütün bir anlamlar, nesneler ve pratikler alanını kuşatan gösterenler ağıdır.²⁸²

c) Yapısalcılık-Post Yapısalcılık

Edebiyatta yapısalcılığın kaynağında yapısalcı dilbilim ve Rus Biçimciliği olduğu kabul edilmektedir. Yapısalcı dilbilimin kurucusu Ferdinand De Saussure'dur. Rus Biçimciliği ise Fransa'ya Roman Jacopson tarafından getirilmiştir. Buna göre edebiyat da bir iletişim aracı olduğuna göre onun da kendine özgü bir sistemi, öğeleri arasındaki bağıntıları düzenleyen birtakım kuralları, yasaları olması gerekir denmektedir.

Yapısalcılığı 1960'larda Fransa'da Roland Barthes, Claude Bremond, Gerard Genette, A. J. Greimas ve Bulgar asıllı Tzevan Todorov gibi eleştirmenler ve yazın bilimciler başlatmış; Levi-Strauss tarafından antropolojiye uygulanmıştır. Jacques Lacan ise psikiyatriye uygulayarak Freud'un kuramını geliştirmiş; bilinçaltının yapısının dilin yapısına uyduğunu söylemiştir. Michel Foucault ise bilgi ve kültür sorununa yapısalcı yöntemle yaklaşmış, Jacques Derrida felsefe tarihini ve felsefi metinleri bu yöntemle incelemiştir.

Bu kurama göre edebiyat insanların kullandığı bir iletişim aracıysa, kendine özgü bir sistemi ve öğeleri arasındaki bağıntıları düzenleyen kuralları olmalıdır. Malzemesi dil ve onunla oluşturulan metindir.

Saussure'da dili tarihsel gelişim içinde ele almaz, ona göre sistem gerçeklikten bağımsız, kendi başına bir bütündür. Yapısalcılığı anlamak ya da anlatmak için işe yapısal dilbilimden başlamak zorunludur.

²⁸¹ Eagleton, **Eleştiri ve İdeoloji**, s. 111.

²⁸² Eagleton, **Edebiyat Kuramı Giriş**, s. 244.

Greimas, Todorov ve Genette gibi dilbilimciler edebi metinlerdeki olayların arkasındaki bağıntıları dil örgülerini çözmeye çalışarak analiz etmişlerdir. Metnin yapısı çözümlenirken metnin ihtiva ettiği gramer birliklerine bakılmıştır.²⁸³

A.J. Greimas, yapısalcı yöntemi edebiyata ilk uyarlayanlardan biri olmuştur. V. Propp'un başlattığı yöntemi geliştirip daha bilimsel bir şekil vermeye çalışmış, masallardaki rolleri özne-nesne, gönderici-alıcı, destekleyici-engelleyici olarak sistematikleştirmiştir. Buna göre yüzeysel olarak bakarsak tüm öyküleri farklı kabul ederiz ancak temel yapı araştırıldığında çeşitli olayların gerçekte birkaç kategoriye, çeşitli kişilerin de değişmez birkaç role indirgendiği görülmektedir.²⁸⁴

Gerard Genette ise yapısalcılığı daha ılımlı bir şekilde kullanmış, roman çözümlemek için gerekli kavramları çoğaltarak Rus biçimcilerinin yaptığı fabula-syuzhet ayrımından yola çıkmıştır. Buna göre bir anlatı metnini çözümlemek için üç düzlem belirlemiştir. Bunlardan biri metinde yer alan bir olay ya da olaylar dizisidir. Buna söylem adını vermektedir. İkincisi ise bu olaylar serisinin gerçekte meydana gelmiş olması gereken sıraya göre dizilmiş halidir ki buna da öykü adını vermektedir. Bu yazar tarafından işlenmemiş haliyle var olan olaylar dizisidir. Üçüncü olarak ise, anlatım edimini eklemektedir. Yazar, hammadde adı verilen öyküyü nasıl işlediğini yani söyleme dönüştürdüğünü öykü-söylem arasındaki bağıntıdan saptayabileceğimizi kabul etmektedir.

Todorov'a göre ise metin, özel adların, sıfatların ve fiillerin farklı kombinasyonlarla bağlanmasından oluşan büyütülmüş bir cümledir. Edebiyat yapısının dünyayla bir gönderge ilişkisi kurmadığını, kendinden başka hiçbir şeyi temsil etme işlevinin bulunmadığını ileri sürmektedirler. Bu açıdan edebiyatı matematiğe benzetmektedirler, edebi söylem doğru ya da yanlış olamaz, kendi önermelerine göre geçerli olabilir,²⁸⁵ demektedirler.

Yapısalcı kuramda önemli olan, sistemdeki birimlerin kendi başlarına bir anlam taşımadığı, onlara anlam kazandıran özelliğin sistem içindeki bağıntılar olduğudur. Sanat bu kurama göre makine gibidir. Her öğeye ait unsurun

²⁸³ Ayyıldız, Birgören, **a.g.e.**, s. 36.

²⁸⁴ Tahsin Yücel, **Yapısalcılık**, İstanbul, Ada Yayınları, 1982, s. 78-102.

²⁸⁵ Tzvetan Todorov, **Fantastik Edebi Türe Yapısal Bir Yaklaşım**, İstanbul, Metis Yayınları, 2004, s. 17.

kendiliğinden bir anlamı olmadığı, bu öğelerin ancak diğer unsurlarla birleştğinde bir anlam ifade edeceğini savunmaktadırlar. Önemli olan organizasyondur.

Yapısal dilbilime göre dil, bir göstergeler sistemidir. Edebi bir eser incelenirken, tarih, sosyal yapı ve yazarın durumu önemli değildir.

Yapısalcılığın ana ilkeleri:

1) Edebiyat incelemesi tek tek yapıtların yorumlanması ya da değerlendirilmesi değil; edebiyat yapıtlarının tümünün uyduğu sistemin araştırılması demektir.

2) Bu nedenle edebiyat tarihindeki gelişimi bir yana bırakılarak her şeyden önce eşzamanlılık içinde incelenmesi gerekir.

3) Edebiyatın eşzamanlılık içinde kendi başına bağımsız bir yapı olarak incelenmesi de bu yapıyı oluşturan öğelerin birbiriyle olan bağıntılarının yani işlevlerinin saptanması demektir.

4) Bunu yapmak için de dilbilimdeki söze tekabül eden somut edebiyat yapıtlarından yola çıkarak bunların uyduğu sisteme yani dile ulaşmak şarttır. Çünkü sistem ile tek tek yapıtlar arasındaki bağıntı, dilbilimde dil ile söz arasındaki bağıntının benzeridir.²⁸⁶

İmge-simge hakkında:

Yapısalcılık, yapısalci analiz (Saussure): dil kuramını dilin kendisi dışındaki nesne ve faaliyetlere uygulama çabasıdır. Dili etkili bir şekilde inceleyebilmek için göstergelerin gönderenleri, işaret ettikleri şeyler paranteze alınmalıdır. Yapısalci analiz ise, bu göstergelerin birleşip anlama dönüşmesini sağlayan temel yasalar kümesini yalıtmaya çalışmaktadır. Göstergelerin fiilen ne söylediklerini büyük ölçüde görmezden gelerek onun yerine göstergelerin birbirleriyle ilişkilerine yoğunlaşmaktadır.

Levi-Strauss ise, toplumsal ve dini kurumlardan ziyade mesajların iletilmesini sağlayan iletişim ağları, kodlar olan totem sistemleri ve akrabalık sistemleri için de aynı şeyin söylenebileceğine inanmaktadır. Edebiyat eserini de bütün diğer dil ürünleri gibi bir inşa olarak kabul eden ve bu inşayı meydana getiren mekanizmaların da diğer tüm bilimlerin nesneleri gibi sınıflandırıp incelenebileceğini fark etmiştir.

²⁸⁶ Moran, **Edebiyat Kuramları ve Eleştiri**, s. 198.

Anlam ise, belli ortak anlamlandırma sistemlerinin bir ürünüdür. Dil bireyden önce gelmekte ve birey dilin ürünü olmaktadır. Buna göre dünyayı yorumlama biçimimiz elimizin altındaki dillerin bir işlevidir ki bunların değişmez bir yanı yoktur. Dile getireceğimiz anlam, her şeyden önce hangi dil ve alfabeyi kullandığımıza bağlı olmaktadır.²⁸⁷ Gerçeklik dil tarafından yansıtılmaz, onun tarafından üretilir ve dünyayı şekillendirmenin özel yoludur.

Saussure dilbilim modelinin ardında belli bir insan toplumu görüşü yatar demektedir. Emile Benveniste'ye göre ise söylem, sözce olarak kavranılan, konuşan ve yazan özneler, dolayısıyla da en azından potansiyel olarak okur ve dinleyiciler gerektiren dil anlamına gelmektedir.²⁸⁸

Yapısalcılık hümanizme pabuç bırakmamakta ancak bunun tam karşısı bir tuzağa, insan öznelerini yok sayma tuzağına düşmüştür. Neyi öğretiyoruz, neyi inceliyoruz sorularına yeni bir cevap sağlamaktadır.

Saussure, dil ile sözü ayırmaktadır. Ona göre dil, bir dil sistemine verilen addır. Söz ise dilin somut kullanımı, yani dilin belirli bir konuşucu tarafından belirli bir andaki uygulanmasıdır. Bir diğer önemli ayrım da gösteren/gösterilen ayrımıdır. Sözcükler bir şeye işaret ettiklerinden birer göstergedirler, ses gösterendir; kavram ise gösterilen.²⁸⁹ Her dil dış dünyayı aynı şekilde bölmeyecektir.

Sistem, dış gerçeklikten bağımsız, kendi başına işleyen bir bütündür. Sistemde önemli olan öğelerin tek başlarına kendi öz varlıkları değil; sistem içindeki işlevleridir. Sistemi meydana getiren öğeler arasındaki bağıntılardır.²⁹⁰

İnsanlar arasında iletişim için dilden başka gösterge sistemleri de kullanılmaktadır. Örneğin insanların giyinişi, yedikleri yemekler, davranış biçimleri onların inançlarını, sınıflarını anlatan birer göstergedir. Göstergeleri inceleyen bilim dalına göstegebilim adı verilmektedir.²⁹¹

Yapısalcı gözle bakıldığında öyküler bize yüzeyde görünen insan ilişkilerini, duygularını ya da olayları değil; tüm anlatı öğelerinin düzenleniş kurallarını belirleyen bir sistemi açıklamış olacaktır.²⁹²

²⁸⁷ Eagleton, **Edebiyat Kuramı Giriş**, s. 138.

²⁸⁸ A.e., s. 146.

²⁸⁹ Moran, **Edebiyat Kuramları ve Eleştiri**, s. 188.

²⁹⁰ A.e., s. 190

²⁹¹ A.e., s. 191.

²⁹² A.e., s. 195.

Simge ve Gösterge:

Piaget'in tanımına göre gösterge, toplumsal anlaşma sayesinde gösterilene bağlı olan nedensiz birimdir ve benzerlik şart değildir. Buna karşılık simge, gösterilen ile benzerlik çabasında olduğu için motive edilmiş göstergedir. Göstergelerin bireysel deneyimden bağımsız kalmasına karşılık, simgeler bireysel deneyimle yüklüdür ve soyutlanamaz. Göstergeler akılcı düşünceye hizmet ederken, simgeler duyguların ve deneyimlerin dile gelmesidir. Birine entelektüel dil, diğerine duygu dili demek daha doğru olmaktadır.²⁹³

Simgeler, özümsemede önemli ve belirleyici bir unsurdur. Özümseme, deneysel gerçekliğin ilişkide bulunan (alımlayan) bene uyması olarak tanımlanmaktadır.²⁹⁴

Sezgisel düşünce, mantık karşıtı ve mantık öncesidir ve taklit edici tasarım olarak imgeyle ve mantıksal gösterge olarak kavram arasında yer alır, ikisi arasında gidip gelir. Böylece kavram imgeyle, gösterge simgeyle birbirine bağlanmış olur. Simge, duygusal şemanın ifadesi olarak özümsemeden kaynaklanır.²⁹⁵

Özel olan, genel olanın temsilcisidir. Geneli özel sayesinde anlatan ve simgeleştiren bir görüştür bu. Edebiyat estetiği için oldukça önemlidir. Estetik edebiyatın yeri, sezgisel düşüncenin yeridir Piaget'e göre. Metin her ne kadar yapı şartlarını açıkça taşısa ve yansıtsa da metnin biçimlendirilmesi, metnin taslağı ve taslağın gerçekleştirilmesi yapı oyunu ve yansıtıcı taklit tarafından sağlanır.²⁹⁶

Faaliyet alanı sezgisel düşünce olsa da, estetik edebiyat sadece iç gerçeğin simgelerini değil, dış gerçeğin taklidini ve sezgisel düşüncenin yansırı kavramsal düşünceyi de aktarır. Estetik metin sadece simgelerden değil, göstergelerden de oluşur. Dil göstergeleri yardımıyla yapılandırılmıştır. Göstergeler, gerçeğin taklidine dayanan tasarımları ve duygusallığı ifade eden simgeleri de karşılarlar. Simgeler, dil göstergeleriyle birlikte bulunurlar.²⁹⁷

²⁹³ H. D. Zimmermann, "Simge ve Gösterge", çev. Fatih Tepebaşılı, **Teori ve Eleştiri**, Haz. Hüseyin Su, Hece Yayınları, Ankara, Aralık 2004, s. 61.

²⁹⁴ **A.e.**, s. 63.

²⁹⁵ **A.e.**, s. 64.

²⁹⁶ **A.e.**, s. 66.

²⁹⁷ **A.e.**, s. 67.

Aslı, bakış açısı, bilgi ve becerisi farklı olduğu için okuyucular, estetik bir metnin içerdiği anlamları farklı alımlarlar. Okuyucu metinde hep kendi duygu dünyasına uygun görüşleri görüp kavrar.²⁹⁸

Simge ve imgeler bireyce gelişigüzel oluşturulamaz. Her bireyde, içinde yaşadığı toplumdan o kadar çok şey vardır ki, onun bireysel ifadeleri toplumun ifadeleri gibidir.²⁹⁹

Söylem kuramı, kültürel incelemeler için en uygun olanıdır. Bunun yanı sıra yapısalcı eleştiri, öznenen yapıya yönelir, post yapısalcılar en küçük parçaya dile odaklanır. Simgelerden yararlanmak mümkündür.

Dil: Heidegger'e göre dil sadece iletişim aracı, fikirleri ifade etmeye yarayan tali bir aygıt değil, insan yaşamının hareket ettiği boyutun ta kendisi, dünyayı oluşturan şeydir. Dilin olduğu yerde insana özgü anlamda dünya var olabilir. Her zaman öznenen önce var olur. Edebiyatta öyledir. Burjuva sanayi toplumunun zorba aklının tek alternatifi, kölece bir tavırla kendini hiçe saymaktır. Pasif bir tavırla kendimizi metne açmamız gerekir. Onun tarafından sorgulanmaya izin vermemiz gerekir. Öznenin yaptığı bir şey değildir edebiyat. Dilin anlamı toplumsal bir meseledir, dil bana ait olmadan önce içinde bulunduğum topluma aittir. Kapıyı aç demekle pencereyi açmayı kastetmem mümkün değildir.

Yapısalcılıktan postyapısalcılığa geçiş, Barthes'ın tabiriyle eserden metne geçiştir.³⁰⁰ Derrida, Lacan, Foucault ve Barthes'le yapısalcılık değişime uğramıştır.

Eleştirmen olarak Paul de Man, J. Hillis Miller ve Geoffrey Hartman'dır. Derrida'nın kuramından etkilenmişlerdir.

Yazarın okuruyla paylaştığı bir ortak inançlar çatısı olmadan yazı nasıl mümkün olabilir? 20. Yy.ın ideolojik karmaşasında, ortak bir çatı nasıl yeniden inşa edilebilir? Yapısalcılık, toplumsal ve dilsel krizin hem semptomu hem de ona bir tepkidir. Tarihten dile kaçır. İnsanların yaşamalarını sağlayan göstergelerin yapay olduğu hissini korumaya çalışır. Göstergeler tarihsel olarak değişebilir diyerek başta terk ettikleri tarihle yeniden buluşabilir.

²⁹⁸ A.e, s. 69.

²⁹⁹ A.e., s. 71.

³⁰⁰ Konuyla ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz. Roland Barthes, **Anlatıların Yapısal Çözümlemesine Giriş**, Gerçek Yayınları, İstanbul, 1988.

Rus biçimciler ve R. Jacopson yazınsal dilin günlük dilden, bilim dilinden farklı olduğunu, dikkati söylenene değil kendine çekmek için kuralları kırdığını, çarpıcı biçimde düzenlendiğini ileri sürmüşlerdir. İngiliz kuramcı ve eleştirmen I. A. Richards da edebiyatı diğer söylemlerden ayırmak için yine dile başvurur. Buna göre günlük dil ya da bilim dili bilgi iletmek amacını taşır, göndergeseldir; edebiyatın dili ise duygusaldır, duyguları dile getirmek ya da duygu uyandırmak amacını güder.³⁰¹

Yapısalcılık sistematik bilginin mümkün olduğu inancındadır, post yapısalcılıkta bildikleri tek şey böyle bir bilginin mümkün olmadığıdır. Derridacı eleştirmenlere göre yapılacak iş yazınsal eserlerin arkasında yatan genel anlatı sistemini betimlemek değil, yapıtları tek tek ele alarak her birinde anlatı mantığının nasıl sarsıldığını araştırmaktır.³⁰²

Yapıbozumcular, metnin tutarlılığı ve bütünlüğü ile ilgilenmezler. Tersine metindeki çelişkilere, tutarsızlıklara, bozguncu rol oynayan metnin parçalarına, ayrıntılara parmak basar ve metnin yürüyüşüne yine metin tarafından nasıl çelme takıldığını ve anlamın nasıl tökezlediğini ortaya koymak isterler.³⁰³

Yapıbozum toplumsal gerçekliği baskıcı bir şekilde belirli olarak değil de ufka uzanan titreşim karar verilemezlik ağları gibi görür. Edebiyat artık tarihe uzanıp onu kolonize eder, tarihi kendi suretinde yeniden yazar, kıtlıkları, devrimleri, futbol maçlarını ve tatlı boş konuşmaları, hakkında karar verilemeyen birer metin olarak görür. Basiretli insanlar anlamları makul bir açık seçikliğe kavuşmamış durumlarda eyleme geçmeye eğilimli olmadıkları için, bu bakış açısı, kişinin toplumsal ve siyasi yaşam biçimleriyle ilgilidir.³⁰⁴

Yazarın söylemek istediği ile metnin dile getirdiği anlam arasındaki farka yönelen yapı bozum, P. Macherey, Helene Cixous ve Lacancı psikanalizci eleştirmenlerce kullanılmıştır.³⁰⁵

Evrensel geçerliliği olacak bir düşünce sisteminin varlığını reddetmişler, anlamın oynaklığını ve metinlerin çok-anlamlılığını kanıtlamak istemişle edebiyat ile eleştiri arasında söylem farkı olmadığı görüşünü savunmuşlardır.³⁰⁶

³⁰¹ Moran, **Edebiyat Kuramları ve Eleştiri**, s. 203.

³⁰² **A.e.**, s. 205.

³⁰³ **A.e.**, s. 205.

³⁰⁴ Eagleton, **Edebiyat Kuramı Giriş**, s. 182.

³⁰⁵ Moran, **Edebiyat Kuramları ve Eleştiri**, s. 206.

³⁰⁶ **A.e.**, s. 206.

2) SOSYALİZMİN EDEBİYATLA İLİŞKİSİ

Bilindiği gibi Marksist kurama göre edebiyat sosyal pratiğin ürünüdür, hayali etkiler oluştursa da hayali bir etkinlik değildir. Kaçınılmaz olarak maddi sürecin bir parçasıdır ve belirli bir toplumun yaşamasının yansımasıdır. İdeolojik üstyapılar içinde diğer ideolojik unsurlarla etkileşim halinde ideolojik biçimlerden biridir ve ahlaka, dine, politikaya vb. indirgenmesi söz konusu değildir.³⁰⁷

Dominique Lecourt'a göre Marksist ve Leninist yansıma kategorisinde iki önerme mevcuttur. Bunların ilki, materyalizmin her zaman ilk tespit ettiği problem yani yansımanın nesnelliği problemidir. Bu noktada, düşüncenin nesnelliğini, yani düşünceden önce var olan ve ona indirgenemeyen maddi gerçekliğin ve düşüncenin kendisinin maddi gerçekliğinin belirleyiciliğini öne sürer. İkinci problem ise, yansımanın tam ve doğru olup olmadığı hakkında ki bilimsel bilgi ile ilgilidir. Hangi koşullar altında tam bir yansıma sağlanabilir sorundur. Diyalektik materyalizmde yansıma, aynasız bir yansımadır. Böylelikle tersine çevrilebilirliği kabul etmemiş olur.³⁰⁸

Bununla birlikte kültür, bilginin yaşanması olarak kabul edildiğinde, kültürün önemli bir ögesi olan sanatı da bunun dışında kabul etmek mümkün değildir. Devrim aynı zamanda devrimci kültür yaratmakla yükümlüdür.³⁰⁹

Edebi metinler, bireyi toplumla etkileşimi, çatışması, yüzleşmesi ile birlikte ele alarak, bir anlamda geçmişle hesaplaşmaya, hatırlamaya, arşivlemeye, toplumsal hafıza oluşturmaya ve yeni bir tarih yazımına katkıda bulunmaktadır. Edebiyat eserlerinin dili tarihsel bir söylem oluşturmakta ve bu söylem unutturulan, gösterilmeyen, anlatılmayan, yok sayılanın tarafında durarak, mevcut iktidara ve ideolojiye yöneltmiş bir cevap niteliği taşımaktadır.³¹⁰

Lenin'e göre sanat halkındır. Sanatın köklerini geniş işçi kitlelerinin en yoğun olduğu yerde bulunmalıdır. Sanat kitlelerin duygularını, düşüncelerini,

³⁰⁷ Ballibar, Macheney, **a.g.m.**, s. 120-121.

³⁰⁸ **A.e.**, s. 121-122.

³⁰⁹ **Birikim**, sayı:3, Mayıs 1975, s. 3.

³¹⁰ Esra Dicle, "Yüksek Gerilim Altında Suçun Trajedisi Adaletin Parodisi", **Varlık**, Mart 2011, s. 7.

istemlerini birleştirmeli onları yüceltmelidir. Edebiyat, proletaryanın genel davasından bağımsız, bireysel bir girişim olamaz.³¹¹

Mao ise, edebiyat ve sanat üzerine görüşlerinde, ideolojik biçimler olarak edebiyat ve sanat eserleri, belirli bir toplumun hayatının insan beynindeki yansımalarının ürünüdür demektedir.³¹² Devrimci sanat ve edebiyatın görevini milli düşmanların altedilmesi ve milli kurtuluş görevinin başarılmasını kolaylaştırarak devrimci çalışmalara yardım etmek olarak belirlemiştir. Devrimci sanat ve edebiyat gerçek hayattan çıkarılmış kişiler yaratmalı ve kitlelerin tarihi ilerleyişine yardımcı olmalıdır.³¹³

a) Sosyalist Gerçekçi Sanat Ve Sovyet Edebiyatı

SSCB’de ekim devrimi sonrasında edebiyata yeni biçimler ve konular eklenmiştir. Şoholov’un “Durgun akardı Don” adlı yapıtı, klasik geleneği tümüyle reddeden ve saf proletarya kültürü ülküsünü savunan “proletkült”çülere somut bir örnektir. Devrimden çok önce, işçilerin değil, başlarında A. Bogdanov’un bulunduğu bazı aydınların kurdukları “proletkült” örgütü 1920’ye kadar faaliyet gösterdiyse de Lenin’in eleştirisinden sonra bölünmüştür. Bu örgütten bağımsız olarak kurulan “Tüm Rusya Proleter Yazarlar Birliği” de faaliyet göstermeye başladıysa da onlar da proletkült’ün kaba sosyolojik anlayışı içinde kalmışlardır.

Bu dönemde Lenin, Marksist estetikçilerin dayandıkları temel ilkeleri oluşturulmuştur. Buna göre tarihin gelişmesi bir takım kanunlara göre cereyan etmektedir. Bu kanunların ne olduğunu bize tarihi maddecilik açıklar ve bu sayede toplumun eninde sonunda sosyalizme ve nihayet komünizme varacağını önceden görmek mümkündür. Ekonomik yapı, o toplumun üstyapısı denilen ahlaki, hukuki, dini görüşlerini ve sanat anlayışını belirlemektedir. Bu nedenle üstyapıyı bilemek için altyapıyı bilmek gerekir. Yine bu kurama göre yeni sanat türlerinin ortaya çıkması, temelde, ekonomik yapıda meydana gelen değişikliklerin sonuçlarıdır ve ekonomik bakımdan egemen durumda bulunan sınıfın görüşlerini, isteklerini

³¹¹ Lenin, “Parti Örgütü ve Parti Edebiyatı”, **Sanat ve Edebiyat**, çev. Aziz Çalışlar, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 1996, s. 184 ve 187.

³¹² Mao Zedong, **Selected Readings From The Works of Mao Tse-Tung**, Pekin, Foreign Language Press, 1971, s. 250.

³¹³ Mao Zedong, **Sanat, Kültür ve Edebiyat Üzerine**, İstanbul, Koral Yayınları, 1975, s. 29 ve 51.

yansıtmaktadır. Çünkü bir toplumun ideolojisi, o toplumdaki egemen sınıfın çıkarlarını korumaya, onları meşrulaştırmaya yöneliktir. Bu bağlamda edebiyat eseri sınıf çıkarlarını dile getiren bir ideolojidir.³¹⁴

1925 yılına gelindiğinde ise Gorki, Mayakovski ve Tolstoy'un da içinde bulunduğu "Rus Proleter Yazarlar Birliği" kurulmuştur. Diyalektik materyalist yaratıcı yöntem kavramını sanatsal ürünü değerlendirmede tek ölçüt olarak kabul ettiklerini bildirirler de, klasik mirasın öğrenilmesi gerektiği savlarını da kabul etmişlerdir. Gladkov, Fadayev ve Furmanov gibi yazarlar bu işçi edebiyat örgütleri çevresinde oluşmuşlardır. Bu örgütler, 1932'de toplanan kurultayda sosyalist gerçekçilik kavramının onaylanmasıyla etkinliklerini yitirmişlerdir.³¹⁵

Stalin döneminde Parti, sanat anlayışını kendi denetimine alma gereğini duymuş ve Jdanov'un liderliğinde toplumcu gerçekçilik adıyla bir sanat anlayışı geliştirilmiştir. Sanatın ne olduğu sorusundan çok ne olması gerektiğiyle ilgilenmektedir bu anlayış ve Marksist estetiğin ikinci dönemi olarak kabul edilmektedir. Buna göre sanat yansımadır ancak sanatın yansıttığı gerçeklik, toplumsal gerçekliktir. Marksizmin bilgi kuramı ile Hegel'in estetik anlayışını birleştirerek sanat eserini dış gerçekliği yansıtan somut genel yapısıyla ele almaktadır.³¹⁶

Sanatı propaganda aracı olarak görmüşler ve eylemi ön plana çıkarmaya çalışmışlardır. Sanatın ne olduğundan çok ne olması gerektiği üzerinde durulmaktadır.

Bu kurama göre de sanat bir yansımadır ancak neyi yansıttığı konusunda diğer yansıtma kuramlarından ayrılmaktadır. Buna göre sanat, gerçekliği yansıtmaktaydı fakat hangi gerçekliği? Bu soruya verilen yanıt, toplumun gerçekliğidir. Özellikle işçi sınıfının şartlarını, eğitimini ve gerçekliğini ele almışlardır. Gerçekçilik akımından bu noktada ayrılmaktadır. İşçi sınıfının eğitimi gözetilerek gerçekler yansıtılmalıdır der.

³¹⁴ Moran. **Edebiyat Kuramları ve Eleştiri**, s. 43-44.

³¹⁵ Ataol Behramoğlu, "Ekim Devrimi Öncesinde ve Devrim Süreçlerinde Rus Edebiyatı ve Düşündürdükleri", **Sanat Emeği**, sayı:9, Kasım 1978, s. 6-12.

³¹⁶ Ayyıldız, Birgören, **a.g.e.**, s. 29.

Yazarın doğru perspektife sahip olması demek, tarihi determinizm içinde toplumun kölelikten feodalizme, feodalizmden kapitalizme, kapitalizmden ise sosyalizme doğru geliştiğini kavraması demektir.³¹⁷

Kongrede Radek, gerçekçilik çöken kapitalizmi ve onun çürüten kültürünü yansıtmak değildir, aynı zamanda yeni bir toplumu ve yeni bir kültürü yaratabilecek sınıfın doğuşunu yansıtmaktadır. Toplumcu gerçekçilik şu anki gerçekliği bilmek değil, bunun nereye doğru gittiğini bilmektir. Gerçekçi eser, eserde yansıtılan çelişkilerin nereye varacağını belirten eserdir. Bu anlayışı benimseyen romancılar, yoksulluğu politik ve sınıfsal bir olgu olarak romanın merkezine yerleştirmişlerdir.³¹⁸

Toplumcu gerçekçilik, Marksizmin bilgi teorisi ile Engels kanadından gelen Hegel'in estetiğini birleştirerek sanat eserini dış gerçekliği yansıtan 'somut-genel' olarak anlamaktadır. Aslında bu, Aristo'dan günümüze kadar gelen bir sanat tanımının yeni bir kılık altında belirmesidir.³¹⁹

Jdanov, kongredeki konuşmasında Sovyet edebiyatının olumlu kahramanlarla beslenmesini isterken bunun planlanmış geleceğin adamları olduğunu söylemiştir. Okurun gıpta ederek benzemeye çalışacağı bir örnek olarak şimdiki durumla gelecek arasında bir bağ kurulmasıyla sosyalizmin başarılabileceğini söylemiştir. Buna göre olumlu kahraman karşılaştığı her türlü güçlüğü yenerek, yalnızlığa katlanır ve tarihin kendisine verdiği görevi yerine getirir. Bu çok acı çekmiş halkın ihtiyaç hissettiği kurtarıcı, yol gösterici ve liderdir.³²⁰

Partinost ilkesi, yazarın Marksizmi ve partinin politikasını benimsemesini öngörür ve Lenin'in "Parti Örgütü ve Parti Edebiyatı" adlı yazısındaki sözüne dayanarak sanatı propaganda aracı olarak görür. Edebiyat, parti edebiyatı olmalıdır ve proletaryanın genel davranışının bir parçası olmalıdır.

Jdanov'da bundan esinlenerek Sovyet edebiyatımız taraf tutmakla suçlanmaktan korkmaz. Sovyet edebiyatı taraf tutar, zira bir sınıf kavgası çağında

³¹⁷ Moran, **Edebiyat Kuramları ve Eleştiri**, s. 54.

³¹⁸ Eyigün, **a.g.e.**, s. 133; ayrıca bkz. **Problems of soviet Literature: Reports and Speeches at the first Soviet Writers Congress**, der: H. G. Scott-Martin Lawrence, 1935.

³¹⁹ Moran, **Edebiyat Kuramları ve Eleştiri**, s. 57.

³²⁰ W. Rufus Mathewson, **The Positive Hero in Russian Literature**, Columbia University Press, 1958, s. 290.

sınıf edebiyatı olmayan, yan tutmayan tarafsızlık iddiasını sürdüren bir edebiyat olmaz ve olamaz der.³²¹

Engels'de edebiyat daha çok bilgiseldir, içinde yaşadığımız toplum hakkındaki bilgimizi derinleştirerek reforma hizmet eder. Lenin'in takipçilerine göre ise edebiyatın asıl işlevi insanları dürtmek, eyleme geçirmektir.³²²

Toplumcu gerçekçiliğin eğiticiliği yansıtılan gerçekliğin halihazırda var olan bir gerçeklik değil, gelecekte alacağı şekil olduğundan yazar bir bakıma ideal olanı çizmeye çalışmaktadır. Bir diğer yol ise olumlu kahramanlar yoludur. Engels'in tipik durumlarda tipik karakterler sözüne didaktik bir anlam yüklemişlerdir.³²³

Sosyalist gerçekçi sanat, taraf tutmak ve halka yakın olmak ilkelerine dayanır. Amaçları toplumu devrimci bir dönüşüm doğrultusunda geliştirmektir. Bunun yolunun insanları bilinçlendirmek, motive etmek ve yönlendirmekten geçtiğine inanmaktadırlar. Sadece var olanı değil; aynı zamanda olması gerekeni de gerçeklik olarak kabul etmişlerdir.³²⁴

Ekim devrimini hazırlayan edebiyat, Gorki, Rus toplumunun sınıflarının en altında kalan, ezilen, çaresizlik içinde kıvranan (ayak takımı) insanları anlatmıştır. Ekim devriminin oluşmasının en altta ezilen sınıfının psikolojisini yaratmıştır. Ana romanı ve Düşmanlar oyunuyla sosyalist gerçekçiliğin kurucusu sayılmaktadır. Çehov, hikaye ve oyunlarında toprak ve ticaret burjuvazisinin altındaki ezilen, memur, esnaf, geçimini zor sağlayan ve burjuva özentisi bir sınıfın çaresizliğini, çöküntüsünü yansıtmıştır. Toprak aristokratlarını anlatan Gogol'u ve bürokratlarını anlatan Tolstoy'u da eklemeliyiz. Bunlar devrimin psikolojik oluşumunu sağlayan yazarlardır.³²⁵

Gorki ve devrimden sonra Sovyetler Birliği'nde sosyalist gerçekçilik çizgisini sürdüren romancılar: D. Furmanov, A. Fadeyev, M. Şolohov, K. Fedin, F. Gladkov, V. Katayev, K. Simonov, A. Tolstoy, A. Golovko, İ. Ehrenburg, C. Aytmatov'dur. Bununla birlikte Fransa'da Aragon, Almanya'da Brecht,

³²¹ **Problems of soviet Literature: Reports and Speeches at the firt Soviet Writers Congres**, s. 21.

³²² Moran, **Edebiyat Kuramları ve Eleştiri**, s. 73.

³²³ **A.e.**, s. 73-74.

³²⁴ Fikret Uslucan, "Öncü Roman" Kavramı açısından Bereketli Topraklar Üzerine, **Hece Dergisi Türk Romanı Özel Sayısı**, sayı: 65-66-67, Mayıs/Haziran/Temmuz 2002, s. 627

³²⁵ Samim Kocagöz, "Sovyet Edebiyatı Konulu soruşturmaya yanıt", **Sanat Emeği**, sayı:9, Kasım 1978, s. 55.

Çekoslovakya’da Nezval, Danimarka’da Nexö, Yunanistan’da Ritsos, Şili’de Neruda ve Türkiye’de Nazım’dır.³²⁶

b) Çeşitli Sosyalist Yönetimlerin Sanata Bakışı

(1) Küba Komünist Partisinin Kültüre Bakışı

Kapitalist dönemde var olan birkaç kültürel merkezden sadece ayrıcalıklı azınlıklar yararlanmakta ve kolay eğlenceli ve kaçamak sanat teşvik edilmektedir. Kitle iletişim araçları, esasen cehalete ve en kaba kültürel sefaletle batırılan halkı aşışlamak için kullanılmaktadır. Devrim sonrasında ise yapılan çalışmalarla okuma-yazma kampanyaları ve eğitim reformu yapılmış; devrim kültürü halka sınırsız olarak götürülmüştür. Devrim öncesi çocuklara ve gençlere ulaşan kültür biçimleri emperyalizm tarafından yayınlanan komik resimli hikaye serileridir. Irk ayrımını, kadınların aşışılanmasını ve ana vatanın inkârını telkin etmektedirler. Devrim sonrasında ise bu değişmiştir. Parti sanatsal ve edebi kültürle ilgili sorunlara sürekli özen göstermiştir. En önemli yazar ve sanatçılarımız gerçek sanatın evrenselliğini ve en iyi Latin Amerika geleneklerini yansıtan derin ulusal temellere sahip bir kültürün anlatımını oluşturmuşlardır.³²⁷

Edebiyat sayesinde devrim ulusal ve enternasyonal kültürün en yüksek değerlerinin bilgisini yaymıştır.³²⁸

(2) Almanya Sosyalist Birlik Partisi’nin Sanat Ve Kültür Anlayışı

Halk yığınlarında kök salmış bir sosyalist kültürün çok yönlü gelişmesi olmadan, sosyalist yaşam biçiminden söz edilemez. Kültür ve sanat, sosyalist görüşlerin yayılmasına, insanların kalplerinde komünist ideler alevinin tutuşmasına büyük katkılarda bulunacak bir güce sahiptir. Çalışanların yüksek emek başarıları elde etmek ve toplumsal yaşama aktif olarak katılmak için verdiği savaş içinde oluşan **yeni insanın** niteliklerini, insanlar arasındaki **yeni ilişkileri** yansıtmaktadır.

³²⁶ Asım Bezirci, “Kapitalist Toplumda Sosyalist Gerçekçilik”, **Sanat Emeği**, sayı:14, Nisan 1979, s.25-26.

³²⁷ “Küba Komünist Partisi I. Kongre Raporundan”, **Sanat Emeği**, sayı: 5, Temmuz 1978, s. 64.

³²⁸ **A.e.**, s. 66.

Emekçilerin enternasyonalist ruhta yetiştirilmesi için kültürün etkisine büyük önem verilmiş ve verilmektedir.³²⁹

Yeni hayatın kuruluşunun ilk yıllarındaki zor koşullarda birçok insanın bu arada parti üyelerinin yaşam konumlarının güçlenmesine yol açan bir hayli eser yaratılmıştır. Bu eserler öncü kahramanlıklardan sosyal güvenlik koşullarının doğurduğu parlak barışçıl yaşam perspektiflerinden esinlenmekteydi.³³⁰

(3) SBKP Programında Kültür Sorunu

Komünist toplumun inşası sırasında kültürel gelişme, büyük bir kültür devriminin son aşamasını oluşturacaktır. Üretici güçlerin büyümesi, üretimin örgütlenmesindeki ilerleme, emekçilerin artan toplumsal faaliyeti, kendi kendini yönetimin demokratik ilkelerinin gelişmesi ve günlük hayatın komünist tarzda yeniden örgütlenmesi büyük çapta nüfusun kültürel ilerlemesine bağlıdır. Parti edebiyat, sanat ve kültürün serpilmesini, her bireye yeteneklerini uygulayabileceği tam bir faaliyet alanının verilmesini, halkın estetik bakımdan eğitilmesini ve seçkin bir sanatsal zevk ile kültürel alışkanlıklar geliştirmesini sağlamak için durmadan çalışacaktır. Kitap yayını ve basın etkin biçimde geliştirilecek, basım ve kağıt endüstrisi buna uygun olarak büyütülecektir. Daha çok kütüphaneler, konferans salonları ve okuma odaları, tiyatrolar, kültür evleri, kulüpler ve sinemalar olacaktır. Köylük bölgelerin kültür standardını şehirle eş seviyeye çıkartacaktır.³³¹

Edebiyat ve sanatın eğitici rolünün artırılması, iyimserlik ve dinamik komünist fikirlerle dolu Sovyet edebiyatı ve sanatı ideolojik eğitimde büyük unsurlardır ve Sovyet halkında yeni bir dünyanın kurucularının niteliklerini filizlendirirler. Sanat ve edebiyat milyonlarca kişinin neşe ve esin kaynağı olmalı, isteklerini, duygularını ve fikirlerini ifade etmeli, onları ideolojik bakımdan zenginleştirmeli ve ahlaksal açıdan eğitmelidir. Edebiyat ve sanatın başarılı

³²⁹ “Almanya Sosyalist Birlik Partisi IX. Kongresi Raporundan 1976”, Sanat Emeği, sayı: 6, Ağustos 1978, s. 61

³³⁰ A.e., s. 63.

³³¹ “Dünya Komünist ve İşçi Partileri Program ve Raporlarında Kültür Sorunu, SBKP Programından”, Sanat Emeği, sayı: 7, Eylül 1978, s. 64-65.

olabilmesi için sosyalist toplumcu gerçekçiliğin çok yönlülüğünü vurgulaması ve toplumun ilerlemesini engelleyen her şeyi teşhir etmesi gerekir.³³²

Sömürgeci ve emperyalistlerin sanat, sanat içindir anlayışları en kaba düzeyde sanatı toplumsal ekonomik ve bunlarla ilgili temellerinden saptırmaya çalışmaktadırlar.³³³ Genelde sanatı politikayla ilgisiz kılmak yöneticilerin çıkarıdır. Böylece mutlak egemenliklerini güvence altına alırlar.

(4) Bulgaristan Komünist Partisi

Bulgaristan komünist partisi yeni insanın eğitimi, sosyalist yaşam tarzının yerleşmesi için yürütülen çok yönlü etkinlikte edebiyat ve sanatın oynadığı büyük, hiçbir şeyle değiştirilemez rolü defalarca belirtmiştir.³³⁴

(5) Fransız Komünist Partisi

Fransız Komünist Partisi Merkez Komitesi, 13 Mart 1966'da yayınladığı “İdeolojik ve Kültürel Sorunlar Hakkında Karar”da “sanatsal yaratış da araştırmalar, çeşitli okullar ve bunların kendi aralarında karşılaştırılması olmadan düşünülemez,” demektedir. “Parti, yaratıcıların insanlığın ilerlemelerine kendi hayal güçlerinin, kendi beğenilerinin, kendi özgürlüklerinin özgürce kullanılmasıyla başka başka biçimlerde katkıda bulunmalarına değer verir ve bunu destekler. Parti, işçi sınıfının ideolojik ve politik durumlarını yaratıcıların anlamalarını ve desteklemelerini diler,” demektedir.³³⁵

Merkez komite üyesi Louis Baillot da, sanatsal yaratışı sadece siyasal boyuta indirgemek, sanatı da yoksullaştırmaktadır, politikayı da demiştir.³³⁶

³³² A.e., s. 65

³³³ Keorapetse Kgositsile, “Güney Afrika’da Kurtuluş Hareketi ve Kültür”, **Sanat Emeği**, sayı: 8, Ekim 1978, s. 62.

³³⁴ “Bulgaristan Komünist Partisi XI. Kongre Raporundan”, **Sanat Emeği**, sayı: 5, Temmuz 1978, s. 62.

³³⁵ Fethi Naci, **Edebiyat Yazıları**, Gerçek Yayınları, İstanbul, t.y., s. 8

³³⁶ A.e., s. 8

II. BÖLÜM

1960-1980 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'DE SOLUN GELİŞİMİ

A) TÜRKİYE'DE SOSYALİST HAREKETİN GELİŞİMİ

Bu bölümde ele alınacak olan Türkiye'de solun tarihinin, ileride tezin temelini teşkil edecek olan sol romanlardaki karakter analizine zemin oluşturması amaçlanmıştır. Böylelikle romanlardaki karakterlerin söz konusu dönemin toplumsal gerçekliğini yansıtıp yansıtmadığı gösterilmek istenmektedir.

1960 sonrasında Türkiye'de yaşanan gelişmeleri anlayabilmek için öncelikle sol düşüncenin bu coğrafyaya hangi koşullar altında girdiğini ve ne şekilde geliştiğini anlamak gerekmektedir. Bu amaçla ilk olarak sosyalizmin Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde düşünce hayatına hangi koşullar altında girip geliştiği incelenecektir. İkinci alt başlıkta ise, 1960 sonrasında yaşanan gelişmelere hazırlık mahiyetinde Cumhuriyetin ilk yıllarında sol düşüncenin gelişimi ve Demokrat Parti döneminde solun gelişimi değerlendirilmeye çalışılacak, üçüncü alt başlıkta ise 1960-1980 yılları arasında solun genel tarihi gelişimi incelenecektir.

Son bölümde ise tezin temelini teşkil eden romanların yazarların kendi roman anlayışları ve siyasi fikirlerine yer verilerek romanlarını yazdıkları dönem siyasal-toplumsal hayatından ne derece etkilenmiş oldukları anlaşılmaya çalışılacaktır.

1) 1960 ÖNCESİ SOSYALİST HAREKETİN GELİŞİMİ

Osmanlı İmparatorluğu'nda sol adına ilk hareketlenmeler İttihat Terakki Dönemine rastlamaktadır. Osmanlı'nın ilk üniversite kuşağı, Avrupa'da gördükleri eğitim sonrasında kendi topraklarına döndüklerinde Batıdaki düşünce akımlarını da beraberlerinde getirmişlerdir. Bu fikirlerin esasını milliyetçilik ideolojisi oluşturmuşsa da, sosyalist düşünceden etkilenmiş ve bunu Osmanlı'daki aydınlar arasında yaymaya çalışmış olanlar da vardır. Bu yeni düşünce tarzından etkilenenler Türk ve Müslüman kesimden çok, Rum ve Ermeniler olmuştur.¹ Aydın kesimde ise,

¹ Murat Belge, "Türkiye'de Sosyalizm Tarihinin Ana Çizgileri", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, cilt 8, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 27.

1864'deki I. Enternasyonal'in ve 1871'de ilan edilen Paris Komünü'nün etkisi olmuştur.² Bu dönemde sol, ideoloji olarak oldukça zayıf durumdadır; esas olarak Fransız solu ve J. Jaures'in etkisi altındadır.³ Bunun en büyük nedeni Jaures'in yurtseverlikle sosyalizmin birbirini tamamladığını söylemesidir.

1920'li yıllar ise, Batı ülkelerinin emperyalist politikalarından zarar görmelerinin de etkisiyle Anadolu'da Bolşevizmin en popüler yıllarını yaşamasına neden olmuş; SSCB desteğinin, kurtuluş savaşında önemli olmasından dolayı da Ankara Hükümetince destek görmüştür. Yine bu dönemde, Türkiye'de ilk kez bilimsel sosyalizmi ideoloji olarak benimseyen, Almanya'dan gelen Türklerin çekirdeğini oluşturduğu, Ahmet Akif, Ethem Nejat, Dr. Şefik Hüsnü tarafından Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası, 22 Eylül 1919'da kurulmuştur.

Türkiye'de bu gelişmeler olurken, Bakü'de faaliyet gösteren Mustafa Suphi, 1920'de Türk Komünist Fırkası'nı kurmuş; aynı yıl Bakü'de kongre düzenlemiştir. III. Enternasyonel'in II. Kongresi'nde emperyalizme karşı milli hareketleri destekleme ve güçlendirme kararı uyarınca⁴ TKF Kongresi, Anadolu'daki hareketi desteklemekle birlikte partinin de bağımsızlığını koruma kararı almıştır.⁵

Aynı dönemde Anadolu'da da M. Kemal, kendi denetiminde olmak üzere 18 Ekim 1920'de Türkiye Komünist Partisi kurmuştur. Partinin kurucuları arasında Kılıç Ali, Refik Koraltan, Fevzi Çakmak, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele, İsmet İnönü,

² "Türkiye'de Toplumsal Mücadelenin Tarihsel Kaynakları", **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, cilt 6, İstanbul, İletişim Yayınları, 1988, s. 1724.

³ Dimitri Şişmanov, **Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi 1908-1965**, İstanbul, Belge Yayınları, 1978, s. 5.

⁴ 1919 yılında Moskova'da kurulan Komintern, dünya devrimini gerçekleştirecek olan ideolojik yönlendirmeyi sağlamak için kurulmuştur. Buna göre dünya devrimi batıdaki gelişmiş kapitalist ülkelerden başlayacak ve doğuya yayılacaktır. Ancak beklenen gerçekleşmeyip Ekim 1920'de Polonya yenilgisi de buna eklenince Lenin görüşlerini gözden geçirme gereği duymuştur. Nitekim milli sorun ve sömürgeler sorununun tartışıldığı Komintern'in ikinci kongresinde devrimci hareketin çizgisini doğuya kaydırmıştır. Buna göre batı emperyalizmini yenilgiye uğratmanın yolu her şeyden önce kolonileriyle arasındaki bağlantıyı kesmekten geçmektedir çünkü batı kapitalizmi, işçi sınıfı bu sömürgelerden beslenmektedir. Bu yeni anlayışı Lenin, Sovyetlerin Doğu Politikası başlığı ile formüle etmiştir. Bu görüşlere Hindistanlı komünist M. N. Roy ve İranlı A. Sultanzade itiraz etmiş, milli burjuvazinin hiçbir ilerici yönü olmadığını vurgulamışlarsa da kabul görmemiştir. 1920'den itibaren 'doğu' yani sömürge ve yarı sömürge ülkelerdeki anti-emperyalist halk hareketlerinin sunduğu devrimci potansiyel Sovyet dış politikasında belirleyici olmuştur. Buna göre Komintern'e bağlı tüm komünist partilerin doğudaki tüm anti-emperyalist güçlerle yakın bir dayanışma içine girmesi zorunlu görülmüştür. Bakü'de toplanan Doğu Halkları Kongresi ise bu yeni yönelimin hayata geçirilmesinde önemli bir dönüm noktasını temsil etmiştir. (Bülent Gökay, "Komünist Enternasyonel, Türkiye ve TKP", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, cilt 8, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 339-342.)

⁵ Emel Akal, "Mustafa Suphi", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, cilt 8, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 157.

Celal Bayar, Adnan Adıvar, Yunus Nadi ve Tevfik Rüştü Aras gibi tanınmış isimler de bulunmaktadır.⁶ Bununla beraber İstanbul ve Anadolu’da komünist örgütlenme iki farklı yoldan gelişmiştir. İstanbul örgütü İstanbul TKP olarak kabul edilen Şefik Hüsnü liderliğinde (Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası ve Aydınlık etrafında) Anadolu’ya oranla işçilerin daha yoğun olduğu ve Kemalist baskıların görece daha az hissedildiği, grev ve sendikal örgütlenme geleneğine bir ölçüde sahip olunan ortamda gelişmiştir.⁷ Anadolu’daki TKP ise, Halk İştirakiyun Fırkası etrafında, önder kadrosu ittihatçılardan oluşan Kemalizmi desteklemeye zorlanan, merkezin baskısı altında hareket etmeye çalışmıştır ki, Mustafa Suphi’nin ölümüyle birliğinin sağlanması da zor görünmektedir.⁸

Mustafa Kemal kadrosunun ulusal burjuvaziye vekaleten gerçekleştirdikleri devrimin burjuva karakteri 1923 ilkbahar ve yazında daha da belirginleşmiştir. Kemalizm 1920’lerde tüccarların, 1950’lerde tüccarların devlet eliyle sanayicilere dönüştürülmesiyle sanayicilerin, kapitalizmin gelişmesiyle birlikte de 60’lardan itibaren tekeli sermayenin ideolojik şemsiyesi olmuştur.⁹ Bununla birlikte, sosyalist eğilimli aydınların da anti-emperyalistlik dışında sağlam bir ideolojik seçime sahip olmamaları, politik tavırlarında da istikrarsızlığa yol açmıştır. 1960’lı yıllara dek TKP etrafında örgütlenmiş olan sol, Kemalist kadronun yürütmekte olduğu ulusal kurtuluş savaşının da tam ortasına rast gelmiş olmasıyla ulusal kurtuluş savaşı kavramıyla yoğrulmuştur. Stalin’in iktidara gelişiyle de tek ülkede sosyalizm anlayışı hakim hale gelmiş ve sosyalizm geri bir ülkede iktidarı ele geçiren SBKP tarafından bir tür ulusal kalkınma reçetesine dönüşmüştür.¹⁰ Bu fikir Türkiye’deki aydına da yabancı değildir. Onların da sosyalizmi kavrayışının temelinde eşitlik, özgürlük, sosyal adalet, sömürünün ortadan kaldırılması gibi kavramlardan ziyade ulusal

⁶ Aclan Sayılğan, **Türkiye’de Sol Hareketler (1871-1972)**, İstanbul, Hareket Yayınları, 1972, s. 178.

⁷ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, cilt 6, İstanbul, İletişim Yayınları, 1988, s. 1875.

⁸ Mustafa Suphi’nin Karadeniz’de öldürülmesinden bir ay sonra 1921 yılında Türk-Sovyet Dostluk ve Kardeşlik Anlaşmasının imzalanması Carr’ın vurgusuyla farklı zeminlerde Sovyet hükümetinin iyi niyetini kazanan hükümetlerin bunu kaybetmeden kendi ülkelerindeki komünist partilerine karşı şiddet uygulayabileceklerinin ilk örneği olmuştur. (Edward H. Carr, **Sovyet Rusya Tarihi Bolşevik Devrimi**, cilt:3, çev. Orhan Suda, İstanbul, Metis Yayınları, 2002, s.282.)

⁹ Orhan Koçak, “Kemalizmi Aşmak?”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, cilt 8, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 623.

¹⁰ İlker Aktükün, “Türkiye’de Sosyalist Muhalefetin Tarihi Üzerine Bazı Değinemeler”, **Türkiye’de Siyasal Muhalefet**, der. Ayşegül Komsuoğlu, İstanbul, Bengi Yayınları, 2008, s. 305.

kalkınma, ulusal kurtuluş gibi kavramlar yer almaktadır.¹¹ Nitekim 1923 yılında Şefik Hüsnü, Aydınlık ve Vazife dergilerinde CHP yönetiminin bir burjuva hükümeti değil; kapitalist olmayan yönde kalkınma ve aşağı sınıfların çıkarlarına uygun davranmaya yöneltilebilir bir çeşit halk hükümeti olduğunu söylemiştir.¹²

Haziran 1924'te toplanan Komintern'in 5. Kongresinde ise Türk komünistleri, Kemalist burjuva ile sınıf ittifakı içine girmekle suçlanmış, İstanbul'daki Aydınlık çevresinin işçilere yönelik yayın ve faaliyetleri ise yetersiz bulunmuştur. Özellikle ulusal kapitalizmi, yabancı kapitalizm karşısında destekleme önerisinin dergide yer alması eleştirilmişse de, Şefik Hüsnü Değmer tarafından bu eleştiriler kabul edilmemiştir.¹³

Yine de bu suçlamalardan etkilenen TKP, parti içindeki Kemalistlerle işbirliği taraftarı olanları partiden uzaklaştırmış, zaten 1925'den itibaren sol akım içerisinde yer alan aydınların büyük bölümü de kendi istekleriyle ayrılarak Kadro dergisi altında Kemalizm'in kadrolarını oluşturmuştur.¹⁴ Amaçları, CHP yönetimini anti-emperyalist bir kurtuluş hareketleri ideolojisine yönlendirmektir.¹⁵ Ancak CHP için Türkiye'nin bağımsızlığını koruyabilmesinin tek yolu batılılaşp sanayileşmektir. Bunun için sermaye birikimini sağlayabilecek tek güç ise devlettir. İsmet İnönü'nün devletçiliği bile hiçbir zaman Kadro'nun belirttiği gibi sosyalizme varmanın yolu olarak görülmemiş, fiskal bir devletçilik olmuştur. Onun devletçiliği devlet bütçesine

¹¹ Murat Belge, Türkiye'de Sosyalizm Tarihinin Ana Çizgileri", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, cilt 8, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 30

¹² Mete Tunçay, "Türkiye'de Komünist Akımın Geçmişi Üstüne", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, c. 8, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 350.

¹³ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, cilt 6, İletişim Yayınları, İstanbul, 1988, s. 1855.

¹⁴ Kadro dergisi, dönemin ekonomik kendine yeterlilik, devletçilik gibi kavramlarına bir sistem kazandırma çabasına girişmiştir. Kemalist ideolojiyi diğer Avrupa ideolojilerinden ayırt edebilmek için Türkiye'nin içinde bulunduğu tarihi, sosyal şartları tanımlamaya çalışmıştır. Buna göre Türkiye kapitalist-emperyalist Batı'yla sosyalist-komünist SSCB'ye karşı ayaklanmış sömürge ve yarı sömürge haklarının karargahı olan Kemalist Türkiye tezini oluşturmaya çalışmış, bunu da "insanlığın eşiğinde bulunduğu yeni çağda Kemalist Türkiye'nin payına düşen uygarlık misyonu", "çağdaş uygarlığın şu ölüm-dirim döneminde yüklenmek zorunda olduğumuz tarihsel ödev" şeklindeki söylemlerle karakterize etmişlerdir. İleri gelen Kadro sözcülerinden Şevket Süreyya Aydemir'e göre Kemalist ideolojinin tarihsel görevi, çatışmasız, sınıfsız bir toplum bütününe varmaktır. Devletçilik yoluyla sosyalizme varış olarak tanımladıkları Kemalist ideolojinin İsmet Paşa'lı uygulaması daha çok devlet bütçesine gelir yaratmak isteyen bir devletçilik anlayışına dayanmaktadır. 1960 yılından sonra benzer görüşlerle siyaset sahnesine çıkacak Yön'e temel hazırlayacak olan Kadro'culara göre Kemalizm, bir yandan doğulu, İslam-Osmanlı ortaçağını temizleyerek batılılaşmadaki tüm engelleri temizleyecek, bir yandan da batının miadını doldurmuş olan kapitalizmini de tasfiye edecek, kapitalist ve emperyalist olmayan bir toplum düzeni yaratacaktır. (Emin Türk Eliçin, **Kemalist Devrim İdeolojisi**, 2. Bs., İstanbul, Sarmal Yayınları, 1996, s. 24, 26 ve 31.)

¹⁵ Mete Tunçay, **a.g.m.**, s. 352.

gelir kaynağı bulmak isteyen bir devletçiliktir.¹⁶ Nitekim Erol Toy “Gözbağı” adlı romanında bu döneme değinerek işçi karakterlerine dönemin politikasını eleştirtmekten geri kalmamıştır. Dönemin işçileri, “yüz yıldır debeleniyoruz zengin yetiştireceğiz de, zenginler de yatırım yapıp, ülkeyi kalkındıracaklar diye! Tersine battık, debelendikçe. Şimdi, yanmış yıkılmış bir ülke tamtakır kaynaklarla mı becereceğiz bu işi?”¹⁷ demektedirler romanda. Söz konusu dönemde ekonomik kurtuluş savaşı, kendine yetme ulusal ülkü parolaları olmuştur. En devletçi gözüktüğü zamanlarda bile esasta özel sermayecilik çizgisi üzerinde yürümüştür.¹⁸ Aynı yıl çıkarılan Takriri Sükun Kanunuyla, Aydınlık Dergisi etrafında birleştirilmiş olan Şefik Hüsnü’nün Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası da kapatılmış, faaliyetlerini 1946 yılına dek yeraltında sürdürmek durumunda kalmıştır. Bununla birlikte TKP etkisindeki Türkiye Amele Teali Cemiyeti örgütlenmesi çeşitli işçi hareketleri ve grevleri sürdürmeye çalışmışsa da, Cemiyet 1926’dan sonra komünistlerden temizlenerek Kemalistlerin ağır bastığı bir görünüm almıştır.¹⁹

1925 yılında Mustafa Böklüce ve Ali Rıza Keskin Türkiye’ye gelerek TKP’nin 2. Kongresini düzenlemiş ve Şefik Hüsnü Değmer, parti genel sekreterliğine seçilmiştir.²⁰ 1926’daki programında, hedef olarak Sovyet yönetiminin kurulması benimsenmiştir.

1928 yılında Komintern’in altıncı kongresinde TKP delegasyonu Kemalist yönetimin komünistler üzerindeki baskısından artık olumlu bir özellik taşımadığından şikayet etmişse de kabul görmemiş, Komintern’in ileri gelen yöneticilerinden Otto Kuusinen, tüm baskılara rağmen Türkiye Cumhuriyeti rejiminin emperyalizme karşı olumlu bir rol oynadığını Türkiyeli komünistlerin rejime destek vermeleri gerektiğini ifade etmiştir.²¹

1929 yılının ekonomik buhranı Türkiye’yi de etkilediğinde işçi grevlerinde bir artış görülmüş, 1930’da TKP yeniden hareketlenmiştir. Hasan Ali Ediz’in

¹⁶ Eliçin, **a.g.e.**, s. 24

¹⁷ Erol Toy, **Gözbağı**, İstanbul, May Yayınları, 1976, s. 29.

¹⁸ Eliçin, **a.g.e.**, s. 36

¹⁹ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, cilt 6, İletişim Yayınları, İstanbul, 1988, s. 1886.

²⁰ İbrahim Topçuoğlu, **Neden İki Sosyalist Partisi, TKP Kuruluşu ve Mücadelesinin Tarihi 1914-1960**, 1. Kitap, Eser Matbaası, 1976, s. 14.

²¹ Bülent Gökay, “Komünist Enternasyonel, Türkiye ve TKP”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, cilt 8, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 344.

Moskova'dan gelerek yönetime geçmesiyle Kızıl İstanbul adında bir gazete çıkarılmaya başlanmıştır. Ancak hemen ardından komünistlere yönelik tutuklamalar baş göstermiştir.²² 1933 yılında ise Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunun 10. Yıl kutlamaları nedeniyle çıkarılan genel af ile komünistler serbest bırakılmıştır. Aynı dönemde TC-SSCB ilişkileri oldukça düzelmiş, sosyalistlere yönelik baskılar görece hafiflemiştir. Tüm bu gelişmelerin neticesinde 1934 yılının sonunda Komünist Gençlik Teşkilatı, bir sonraki yıl ise TKP Genç Komünistler Federasyonu kurulmuştur.²³ Komintern'in 1935 yılında gerçekleştirilen 7. Kongresinde faşizme karşı barış ve demokrasi cepheleri oluşturulması kararı çıkmış ve Şefik Hüsnü ve Zeki Başımar tarafından bu Türkiye'de de uygulanmaya çalışılmıştır. 1938'den sonra Nazım Hikmet, Hikmet Kıvılcımlı ve Kerim Sadi'nin yayın faaliyetleri sonucunda genç kuşaklar, ordu ve Mareşal Fevzi Çakmak'ın çabalarına rağmen sol fikirlerden etkilenmiştir.²⁴ Yine de TKP'nin etkisiz faaliyetleri nedeniyle 1937'den 1943 yılına dek Kominternle ilişkileri oldukça zayıflamıştır. Sovyetler Birliği çizgisini 1943 yılından sonra daha yakın bir şekilde Türkiye koşullarında temsil etmeye çalışmış ve hiçbir zaman Sovyet çizgisi dışında bağımsız bir politika üretmemiştir.²⁵

Yukarıda da belirtildiği gibi II. Dünya Savaşının ülkede yarattığı ekonomik zorluklar halkın sıkıntı çekmesine sebep olmuş, TKP de bu ortamdan yararlanarak "Faşizme ve Vurgunculuk Aleyhinde Geniş Cephe Birliği" adını verdiği bir faaliyet başlatmıştır. Şefik Hüsnü'nün bu girişiminin, üniversite öğrencileri arasındaki yansıması "İleri Gençlik Birliği Teşkilatı (Cephesi)" olmuş, bu örgütlenmenin liderliğini ise iktisat fakültesi asistanı Mihri Belli yapmıştır.²⁶ 1942'den beri Moskova'da Şark İşçileri Üniversitesi'nde eğitim görerek Türkiye'ye dönmüş olanlar, merkezi İstanbul'da olan SETA (Türkiye Gizli Komünist Şurası)'nı kurmuşlar, İleri Gençlik Birliği Teşkilatı ile SETA'nın adı ilk kez duyulmuştur.²⁷ Ancak 1944 yılında yine geniş çaplı tutuklamalar yapılmıştır.

²² **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, cilt 6, s. 1892.

²³ **A.e.**, s. 1928.

²⁴ **A.e.**, s. 1929-1930.

²⁵ Gökay, **a.g.m.**, s. 346

²⁶ Sayılğan, **a.g.e.**, s. 256 ve Mihri Belli İle 18 Mayıs 2004 tarihinde evinde yapılan görüşme.

²⁷ Kazım Alöç, "İfşa Ediyorum", **Yeni Gazete**, 13 Nisan 1967.

1945'den sonra sınıf esasına dayalı dernek ve siyasi parti yasağının kaldırılmasıyla ülkede doğan özgürlük havası sonucunda, sol düşünceli siyasi partilerin sayısı artmıştır. 1945 yılında Esat Adil Müstecaplıoğlu tarafından Türkiye Sosyalist Partisi'ni kurulmuş Gün dergisi ve Gerçek adıyla bir gazete yayınlamaya başlamıştır. Mihri Belli, Türkiye Sosyalist Partisinin, TKP ile ilişkili olmayan bağımsız bir örgütlenme olduğunu ve dönemin ileri fikirli aydınları tarafından kurulduğunu söylemektedir.²⁸ Programında demokrat (madde 1), sosyalist (2. madde), milliyetçi (3. madde), beynelmilelci ve laik (5. madde) olduğunu belirtmiş; düşünce, söz, basın, grev, gösteri, toplantı hürriyetlerini mutlak hale getirmeyi ve her ne sebeple olursa olsun bu hürriyetlerin kanunla sınırlandırılmamasını sağlamayı hedeflemiştir. Parti seçimlere katılmış ancak milletvekilliği kazanamamıştır. Ülke çapında örgütlenememiş, işçi yığınlarını partiye bağlayamamıştır. İstanbul Sıkıyönetim Kumandanlığınca kapatılarak kurucuları, komünizm propagandası yaptıkları iddiasıyla tutuklandıysa da; sonradan beraat etmişlerdir.

1945 yılında Türkiye'de muhalefet partilerinin kurulma çalışmaları devam ederken, Şefik Hüsnü Değmer, 20 Haziran 1946 tarihinde Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi'ni kurmuştur. Yayın organı Yığın ve Sendika dergi ve gazeteleridir ve basın yoluyla Türkiye Sosyalist Partisi ile polemiğe girmektedir. 31 Temmuz 1946 tarihinde ise, iktidar partisini karşısına alan ve muhalefeti yutmak isteyen yeni bir cephe programı hazırlamıştır. Bu cepheye kimi zaman "Milli Birlik Cephesi", kimi zaman ise, "İleri Demokratlar Cephesi" denmiştir. Bu cephenin yöneticileri: Şefik Hüsnü Değmer, Hüsamettin Özdoğu, Nail Vahdeti Çakırhan, Ahmet Fırıncı, Celal Zühtü Benneci'dir.²⁹ Cephenin programında birliğin, "ileri hamlelerden korkmayan, milli birlik etrafında toplanarak savaşmak isteyen, din, milliyet ve cins ayrımı gözetmeksizin, vurgunculuk ve faşizmle ilgisi olmayan tüm vatandaş ve teşekküllere" açık olduğu bildirilmiştir.³⁰ Gerçekteyse 1931 programının genişletilmiş halidir.³¹ Programın maddeleri genel olarak şöyledir: 1) vurguncu tüccarın, büyük çiftlik sahiplerinin ve müteahhitlerinin temsilcisi, SSCB'nin düşmanı Şükrü Saraçoğlu hükümetinin iktidardan uzaklaştırılması, 2) Atatürk reformlarına ve

²⁸ Mihri Belli ile 18 Mayıs 2004 tarihinde evinde yapılan görüşme.

²⁹ Kazım Alöç, "İfşa Ediyorum", **Yeni Gazete**, 13 Nisan 1967.

³⁰ "İleri Demokrat Cephesi Programı", (Sayılğan, **a.g.e.**, s. 262-267.)

³¹ Sayılğan, **a.g.e.**, s. 251-259.

demokrasi ilkelerine bağılı namuslu yurttaşlardan oluşan bir hükümetin kurulması, 3) Millet meclisinin dağılması ve yeni bir meclisin seçilmesi, 4) hükümet dairelerinin, ordunun ve okulların faşist ve ırkçı unsurlardan temizlenmesi, 5) faşist, gerici ya da ilerleme ve demokrasi düşmanları dışındaki tüm görüşlerin serbestçe anlatılmasının sağlanması, 6) sendika ve siyasi parti kuruluşunun serbest olması, 7) faşist ve ırkçı görüşler dışındaki her türlü gazete ve dergi üzerindeki sansürün kaldırılması, 8) işçilerin birlik ve sendikalarda örgütlenmesinin sağlanması, 9) gerici yasaların kaldırılması, 10) ırkçı ve faşistler dışındaki siyasi tutukluların serbest bırakılması, 11) topraksız köylüye bedava toprak dağıtılması, iş güvencesi sağlanması, 12) ulusal azınlıklara iş olanaklarında eşitliğin sağlanması, 13) kadınlara mesleki bilimsel ve siyasal eşitlik ve eşit ücret güvencesi verilmesi, 14) SSCB ile sıkı dostluk kurulması.

Bu program, gizli olarak TKP kademelerine gönderilmiştir. Bu cephe faaliyetinin, legal alana geçebilmesi için yürütülen çalışmalar arasında Görüşler dergisinin çıkarılmaya başlanması da bulunmaktadır. 4 Aralık 1945 mitingi ile de Tek Cephe parçalanmıştır.³²

Bu dönemde kurulan sol partiler özellikle sendikalaşmaya çok önem vermektedir ve o dönemlerde kurulan birçok sendikanın, bu sol fikirli siyasi partilerle ilişkileri bulunmaktadır. Ancak 16 Aralık 1946 tarihinde hükümet politikası gereği, kurulan sendikaların sosyalist-komünist örgütlenmelerle bağlantılı olanlar başta olmak üzere birçoğu, İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından kapatılmıştır.³³ 1946'da Suphi'nin halefi Şefik Hüsnü Değmer tutuklanmış TKP genel sekreterliğini kaybetmiştir. TKP, Moskova'nın sağladığı elektrikle çalışan bir yabancı radyo yayınına sahip, küçük bir göçmen örgütü durumuna düşmüştür.³⁴

Türkiye Komünist Partisinin yeniden örgütlenmesi ise Zeki Başıtar sayesinde olmuştur. Ankara örgütü 1947'de, İstanbul örgütü 1949'da oluşmuştur. 1946-1952 döneminde çıkan yayınlarının önde gelenleri; Ant, Söz, Hür Gençlik,

³² A.e., s. 269.

³³ Ancak, Türkiye'de işçi kesimi tam olarak toprağından kopmamış, dolayısıyla tam mülksüzleşmemiş olduğundan ve ilk kuşak işçiler olmalarından dolayı, sınıf bilinci tam olarak yerleşmemiş ve sosyalist nitelikli bir programı benimseyen, "işçi", "çalışan", "emekçi" kimliğini öne çıkaran siyasal örgütlenmeler, zaten işçiler arasında pek destek bulamamaktaydı.

³⁴ Murat Belge, "Sol", **Geçiş Sürecinde Türkiye**, der. İrvin Cemil Schick, Ertuğrul Ahmet Tonak, 3. bs, İstanbul, Belge Yayınları, 1998, s. 164.

Hür, Gün, Gerçek, Baştan, Medet, Marko Paşa, Nuh'un Gemisi, Beraber, Yeryüzü'dür.³⁵

1949 yılına gelindiğinde ise TKP'nin illegal olarak örgütlenmesi belli bir düzeye ulaşmış, Paris'te sol eğilimli gençler tarafından "İleri Jön Türk Birliği" kurulmuştur. İlk yönetim kurulunda Kemal Baştuji, Doğan Aksoy, Fahrettin Petek, Gül Togay, Necil Togay bulunmaktadır ve Nazım Hikmet'in affı için yurtdışında bir kampanya yürütülmüştür. Bu birlik ile TKP arasında bağ vardır.³⁶ Parti kendisini işçi sınıfının öz partisi olarak tanımlamaktadır. En başta gelen politik görevi ise işçi sınıfını egemenliğine ulaştırmak, ona erk ve egemenlik sağlamaktır. Ancak bunu kabul etmekle diğer emekçi halkı da dışlamamaktadır. Karşı olduğu işçi sınıfının savaşımını gerçek hedeflerinden saptırmak için ortaya çıkan küçük burjuva sosyalizminin, Maoculuk, Troçkizm ve anarşizm gibi sapık akımların burjuvaziye yardımcı niteliklerini iyi bilmek durumunda olduğunu kabul etmektedir.³⁷ Köylerde ise köylü komiteleri kurmak gerektiğini savunmuştur. Köy emekçilerini bu komitelerde toplayarak politik haklarını doğrudan savunma ve geliştirme olanağı elde edebilmeleri sağlanacaktır.

1950 yılına gelindiğinde Demokrat Parti'nin iktidar olmasıyla devlet, profesyonel politikacılar ve bürokratlardan alınarak esas hizmet ettiği ve karını paylaştığı kapitalist/özel teşebbüsün eline geçmiştir. Bu tarihe kadar uygulanan ekonomik ve siyasal politikalar, sivil bürokrat-aydın üçlüsünün karar alma mekanizmalarındaki başat rolü sağlamlaştırmıştır. Ancak bu üçlünün karşısına DP ile birlikte siyasal bir güç çıkmıştır. Ordunun otonomi kaybıyla ilgili huzursuzluklar, genel olarak bürokrat ve aydın seçkinlerin etkinlik ve güç kaybıyla ilgili rahatsızlıkla birlikte düşünülmektedir.

Bu dönemde Türkiye Sosyalist Partisi yeniden faaliyete geçmiş ve emekçilerin çıkarlarını savunmak için kurulan iki siyasi partiden ilki olmuştur. TKP'ye karşı eleştirel bir politika benimsemiş; 1951 ara seçimlerine katıldıysa da başarı elde edememiştir. Partinin yayın organı olan Gerçek gazetesi, yeniden yayınlanmaya ve bilimsel sosyalizmi yaymak amacıyla konferanslar düzenlenmeye başlandıysa da, 15 Haziran 1952'de yine komünizmi yaymak iddiasıyla kapatılarak

³⁵ Tevfik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950-1995**, İstanbul, İmge Kitabevi, 2000, s. 39.

³⁶ **A.e.**, s. 39.

³⁷ Nihat Behram, **Sol Kendini Anlatıyor**, İstanbul, May Yayınları, 1977, s. 85.

kurucuları ikinci kez mahkemeye çıkarılmış; 8 yıl süren duruşmaları sonunda beraat etmişlerdir.³⁸

Bu dönemde TKP polit bürosu, Şefik Hüsnü, Reşat Fuat, Zeki Başımar, Mihri Belli'den oluşmaktadır. Komünistlere karşı bu dönemde ilk dava 1950'de Türk Barışseverler Derneği'ne açılmıştır.

Demokrat Parti, 3 Aralık 1951 tarihinde TCK'nun 141 ve 142. maddelerinde yeni düzenlemeler yapılarak Türkiye'de komünist propaganda yapılmasını yasaklamış, özellikle işçi hareketini ve çıkarlarını savunan hareketler, grev hakkını savunmak dahi komünizm olarak suçlanmıştır. Bu dönem zarfında 13.500 kişi siyasi nedenlerle mahkum edilmiştir. Örneğin illegal olarak faaliyet gösteren Türkiye Komünist Partisi ile ilişkili oldukları gerekçesiyle 1951 yılında Ankara ve İzmir'de 167 kişi tutuklanarak ağır hapis cezasına çarptırılmıştır. Bu olay tarihe "167'ler davası" olarak geçmiştir.

1954 yılında ise Hikmet Kıvılcımlı Vatan Partisini kurmuştur. Yayın organı Vatandaş Gazetesidir. Kıvılcımlı, Türk halkının dinsel motiflerini devrimci harekete kanallize etmeye çalışmışsa da kök salmayı başaramamıştır. 1957'de kapatılmış, Kıvılcımlı ve otuz sekiz partili tutuklanmıştır.³⁹ Bu hareketin dikkat çekici özelliği Kemalizmin sol yorumuna ilk ciddi tepkiyi vermiş olmasıdır. Kıvılcımlı yazdığı Yol adlı bir seri kitapta Kemalizmin gericiliğine, kapitalizmi temsil etmekte oluşuna vurgu yapmıştır. Bu düşünceye yıllar sonra yaklaşan bir diğer grup TİKKO ve İbrahim Kaypakkaya olacaktır.

Türkiye'de sol hareketin baştan beri zaafı, işçi hareketiyle sosyalist hareketin birliğinin sağlanamamasıdır. Nitekim gerek CHP hükümetleri, gerekse de Demokrat Parti hükümetleri bilinçli olarak bunun önlenmesi için çaba harcamış; sendikal hareketlerin, sosyalizmle ilişkisini kesebilmek için daha gelişmiş ve bilinçlenmiş Avrupa sendikalarıyla ilişkileri önlenmiş ve kurulan sendikalar milliyetçi bir görünüm kazandırmaya çalışarak, sol eğilimli sendikaları derhal kapatma yoluna girmiştir. Bunların yanı sıra, toplumun ekonomik yapısının da, sol akımın ve sendikal ilişkilerin yeterince olgunlaşamamasında etkisi büyüktür. Sanayi

³⁸ F. Hüsrev Tökin, **Türk Tarihinde Siyasi Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişmesi**, İstanbul, Elif Yayınları, 1965, s. 82.

³⁹ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, cilt 6, İstanbul, İletişim Yayınları, 1988, s. 1963.

kuruluşlarının devlet eliyle kurulması, kapitalizm öncesi ilkel üretim ilişkilerinin halen devam etmesi, emeğin özgürleşme sürecine henüz yeteri kadar girilememiş olması Türkiye’de sol akımın zayıf olmasına ve kurulan siyasi partilerin de, aydınların ideolojik örgütü olarak kalmalarına sebep olmuştur. Bunun yanı sıra, toplumda yaratılan komünizme karşı korku ve hükümetin sol düşünceli kişilere yaptığı baskılar da, işçiler başta olmak üzere insanları sosyalist ideolojiyi benimsemekten alı koymuştur. Bu dönemlerde kurulan sol eğilimli siyasi partiler, toplumda destek sağlayabilmek amacıyla, her ne kadar bu kesimlerden tepki görmekteyse de, dine ve milliyetçiliğe vurgu yapmaktan çekinmemiştir.

Sosyal alanda ise sadece, milliyetçi örgütler ve hükümet tarafından faaliyetleri her fırsatta engellenmeye çalışılan öğrenci derneklerinden, İnsan Hakları Cemiyetinden ve özellikle Kore Savaşı’nı protesto amacıyla kurulmuş Türk Barışseverler Derneğinden söz edilebilir. Nitekim bunların faaliyetleri de kısa süre içinde durdurulmuştur. 1950 yılından sonra kurulan sendikalar içinde de faaliyetlerini sürdürmüşlerse de; 1946 sendikacılığının ardından getirilen kısıtlamalar sonucunda açık olarak bir sendikalaşma hareketine girişememişlerdir. Ancak, 1960’dan sonra kurulan Türkiye İşçi Partisinin kurucuları arasında Türk-İş Sendikasının üyelerinin bulunması, söz konusu dönemde solcuların sendikalar içerisinde faaliyetlerine devam ettiklerinin bir göstergesidir.

Tüm bu gelişmeler sonucunda Türkiye’de sosyalizm, Batılı anlamda işçilerin ideolojisi olmaktan uzak, Türkiye’nin sosyo-ekonomik özelliklerine göre bir seyir izlemiştir. Eğitim görmüş Türk aydınların Batıdan ithal ettiği sosyalizm, yine bu aydınların ve öğrenci kesiminin elinde özgürlüklerin tanınması için verilen savaşın bir aracı olarak kullanılmış; henüz geleneksel yapıdan tam anlamıyla sıyrılamamış işçi kesimine hitap etmekten uzak kalmıştır. Belirli isimler etrafında dönen sosyalist hareket, özellikle partileşmeye büyük önem vermiş ve mümkün olduğunca işçileri, kurulan partilerin bünyesine almaya gayret göstermiştir. Ancak birkaç istisna dışında, kurulan partiler genelde sosyalizm ve komünizmi değil; sosyal demokrasiyi benimseyen partiler olmuşlarsa da; hükümetin baskılarından kurtulamamışlardır. Bu partilerin ortak hedefi, çiftçi ve işçinin durumunun düzeltilmesi, grev hakkının tanınması, antidemokratik kanunların tasfiyesi, eğitim ve sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması olmuştur.

Söz konusu dönem zarfında, TCK'na dayanarak gerçekleştirilen hükümet baskıları ve toplumun yapısı nedeniyle, nispeten sönük bir varlık gösteren sol hareket, 1960'dan sonraki dönemdeki solcu faaliyetlerin bir nevi okulu olma niteliği göstermektedir.

1960'a kadar yaşanan artan sanayileşme, tarımın ulusal üretim içindeki payının düşmesi toplumu durağanlıktan çıkarıp kentleşmeyi doğurmuştur. Aynı zamanda işçi sınıfının büyümesi, sendikaların gücünün artması, kırsal kesimde geriye dönüşsüz bir uyanış başlatmıştır. Ezilen sınıflar arasında siyasileşmenin artması gençlik arasında da devrimci düşünceleri doğurmuştur. Bunun yanı sıra hızlı fakat sağlıksız iktisadi gelişme, toplumsal değişimin hızına ayak uyduramamıştır. Hızla artan ve kentleşerek kendine yeterliliğini yitiren nüfusa, yeter derecede iş olanağı sağlanamamış; değişen toplum yapısının, işlevlerini ve becerilerini geçersiz kıldığı, geçim olanaklarını ortadan kaldırdığı küçük üreticiler ve kendi başına çalışan küçük esnaf, kırdan ve kentte huzursuzluğa sürüklenmiştir. Toplumun değer yargılarının değiştiğini gören bu kesimler bir güvensizlik duygusuna kapılmaya başlamıştır.⁴⁰ Toplumsal yaşam hem gelişmiş hem de karmaşıklaşmaya başlamıştır. Bu durum kentleşme ve sanayileşmeyle doğrudan bağlantılıdır. Bu tarihten sonra yabancılaşma ve anomi kavramları telaffuz edilmeye başlanmıştır. Kapitalizmin artık devlet korumacılığına rağmen gizlenemez hale geldiği 1950'den itibaren kent, birey için hem maddi mücadele alanı, hem de bu maddi alanın unutulmasını sağlayan büyük illüzyon alanı olmuştur. Barış, özgürlük ve umut üstüne kurulmuş iyimserlik havası, Kore Savaşının buğday fiyatlarını yükseltmesi ve 1954 yılında yürürlüğe giren dış ticaret rejimi uygulaması ve 1958 devalüasyonu ile dağılmaya başlamıştır.⁴¹ Böyle bir ortamda ideolojiler hızla yayılmaya uygun bir ortam bulmuştur.

Dönemi etkileyen bir diğer önemli unsur ise, baskı ve sansürün azaltılmasıyla birlikte artan yayınlardır. Bu özgürlük ortamı özellikle sol yayınları etkilemiş, basılan kitap ya da dergilerden en fazla üniversiteli gençler etkilenmiştir. Bu durum özellikle sosyalizmin anlaşılmasını ve benimsenmesini yaygınlaştırmıştır.

⁴⁰ Mehmet Ali Ağaoğulları, "Aşırı Milliyetçi Sağ", **Geçiş Sürecinde Türkiye**, der. İrvin Cemil Schick, Ertuğrul Ahmet Tonak, 3. bs, İstanbul, Belge Yayınları, 1998, s. 213.

⁴¹ Ahmet Oktay, "Kent Dönüşümü, İmgenin Dönüşümü", **Berna Moran'a Armağan**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 92-95.

Demokrat Parti dönemini kapatan 27 Mayıs 1960 darbesi de Kemalizm ve demokrasinin yeni bir miladıdır. Silahlı kuvvetler Kemalist ilkelerin koruyucusu olarak anayasal bir nitelik kazanmıştır.⁴² Bununla birlikte 27 Mayıs sonrası iki önemli gelişme daha yaşanmıştır. İlki emekçiler, başta üniversite öğrencileri olmak üzere gençler ve subaylar, siyasal yaşamın yeni özneleri olarak ortaya çıkmıştır ki, özellikle Atilla İlhan'ın ve Vedat Türkali'nin romanlarında buna değindiği görülmektedir. İkincisi ise Türkiye'deki sosyalist hareketteki TKP tekelinin kırılmasıdır. Bu tarihten sonra TİP, MDD ve Yön/Devrim çizgisi üç ana akım olarak Türk siyasal hayatına girmiştir.

2) 1960-1970 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'DE SİYASAL HAYAT VE SOL HAREKETİN GELİŞİMİ

Türk siyasal hayatı 1960'dan 1965 yılına dek askeri bürokrasinin başat rol oynadığı bir dönemdir.⁴³ Türkiye'de ileride Yön hareketinin önemle üzerinde duracağı aydın-gençlik-ordu üçlüsünden oluşan bir 'zinde kuvvetler' olgusu mevcuttur. Nitekim 27 Mayıs darbesinde hakim tema "ordu gençlik el ele" ya da "ordu millet el ele" şeklindedir. Üç kesim de büyük ölçüde parasızdır ancak eğitim görmüştür. 27 Mayıs, bu kesimin diğer sosyal gruplar olan parasız ve eğitim görmemiş ya da paralı ve eğitim görmüş kesimlere⁴⁴ karşı iktidarı devralması olarak da değerlendirilebilir. Bu zinde kuvvetler denilen kesimler Türkiye'deki sorunların ne derece büyük olduğunun bilincindedir ve çoğu 27 Mayıs sonrasında çözümü siyasal radikalizmde aramışlardır. Özellikle ordunun diğerlerine göre çağdaştırıcı misyonu kendi tarihinden de kaynaklanmaktadır ve 27 Mayıs darbesini Atatürkçülüğe dönüş ya da 'Yeni Kemalizm' olarak tanımlamışlardır.⁴⁵ Bu görüş ileriki bölümlerde ele alınacak olan Atilla İlhan'ın romanlarında da vurgulanacaktır. Söz konusu dönemde ülke CHP liderinin başkanlığında kurulan koalisyonlarla yönetilmiştir. Bu dönem boyunca yaşanan en önemli dış gelişme Kıbrıs sorunu nedeniyle İnönü'ye gönderilen Johnson mektubudur. Bu mektup, İnönü'nün

⁴² Nurşen Mazıcı, "27 Mayıs Kemalizm Restorasyon mu?", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, cilt 2, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 555

⁴³ Çavdar, **a.g.e.**, 118

⁴⁴ M. Jacob Landau, **Türkiye'de Sağ ve Sol Akımlar**, Ankara, Turhan Kitapevi, 1979, s. 7.

⁴⁵ **A.e.**, s. 10.

uluslararası alanda ne kadar yalnız olduğunu anlamasına ve koşulsuz ABD taraftarı tutumunu değiştirmesine neden olmuştur.

27 Mayıs 1960 askeri darbesi ve sonrası Türkiye’de varlığı kabul edilen sorunlara değişik yaklaşımlar getirmiştir. Bir kesim eski ekonomik düzenin devamını savunan tutuculardan, bir kesim ihtilali gerçekleştiren ve güdümlü bir ekonomi çerçevesinde planlı kalkınma isteyen Neo-Kemalistlerden oluşmaktadır. Bunların yanı sıra solcular vardır ve özellikle 27 Mayıs’ın değerlendirilmesinde farklı bakış açılarına sahiplerdir. Sosyalist devrime giden yolda ordunun kullanılabileceğine inanan bu sol kesimden örnek olarak darbenin hemen ardından MBK’na Hikmet Kıvılcımlı, Vatan Partisi’nin programının bir versiyonunu mektup olarak göndermiş, Mihri Belli ise MBK’ndan ilk olarak toprak reformu yapmasını istemiştir. Mehmet Ali Aybar’da benzer bir şekilde 27 Mayıs ihtilalcılarına, eğitim seferberliği, toprak reformu ve ekonominin planlanması konularındaki tasarılarını öven açık bir mektup göndermiş, bunların gerçekleşeceğine dair pek bir ümit beslemiyor görünse de, sol kanadı olan bir demokrasinin kurulmasını önermiştir. Bu 27 Mayıs ihtilalcılarının sosyal devrimciliklerine dönemin sol kesimince duyulan güveni göstermektedir. Bununla birlikte TKP darbeyi, SBKP çizgisinde yaklaşarak değerlendirmiş ve Türkiye’nin NATO’ya üyeliği, ABD üstleri, Türkiye’nin militarizasyonu çerçevesinde ele almıştır. Atatürk yoluna yönelmekle NATO ve CENTO’ya bağlılık arasındaki çelişkiye dikkat çekmeye çalışmıştır. Buna göre Türkiye’nin saldırgan paktlara katılması Atatürk prensiplerine aykırıdır.⁴⁶ Ancak göz ardı edilen husus, sanayi burjuvazisi gibi 1960’dan sonra aldığı şekliyle bürokrasi de varlığını uluslararası sermayeye borçlu olduğudur.⁴⁷

1960 sonrası Türkiye’si sosyo-ekonomik bakımdan da ciddi değişimlere sahne olmuştur. Özellikle üniversite öğrencilerinin giderek artan oranda siyasete katıldıkları gözlenmektedir. Bunun nedenlerinden biri özellikle 27 Mayıs öncesinde iktidara karşı yürüttükleri faaliyetlerden dolayı gençler, siyasette taraf olma pratiği edinmişlerdir.⁴⁸ Bu konuya Vedat Türkali’nin “Bir Gün Tek Başına” adlı romanında

⁴⁶ Ergun Aydınoglu, **Eleştirel Bir Tarih denemesi Türk Solu 1960-1971**, Belge Yayınları, İstanbul, 1992, s. 32-34.

⁴⁷ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, cilt 6, İletişim Yayınları, İstanbul, 1988, s. 2000.

⁴⁸ “Gençlik 27 Mayıs üzerinde hak sahibi sayılıyordu. 27 Mayıs öncesinde hürriyet, hürriyet diyerek DP iktidarına karşı direnmisti. Gençliğin başlattığı hareketi ordu tamamlamış ve 27 Mayıs

da sıklıkla değinilmiştir. Ayrıca tüm dünyada meydana gelen değişim ve öğrenci hareketlerinden de etkilenmişlerdir. 27 Mayıs sonrasında üniversitede okuyanların sayısı da artmış; çoğunun üniversitede okumak için evlerinden ayrılmaları da bir aidiyet ve yabancılaşma problemi yaratmış, kalabalık sınıflar, yetersiz kitaplıklar, yol gösterenlerin olmayışı, mezuniyet sonrası belirsizlik, gençleri giderek artan derecede hoşnutsuz kılmış, böylelikle çeşitli ideolojiler ve amaçlar etrafında birleşmeleri kolaylaştırmıştır. Bununla birlikte kendilerini 27 Mayısın savunucusu olarak da görmektedirler. Darbenin getirdiklerini Atatürk İlkeleriyle bağdaştırmışlar, karşısındaki her harekete Atatürk devrimlerine karşı yapılmış bir hareket olarak görüp tepki göstermişlerdir.⁴⁹

Gençliğin siyasallaşmasında 1950’ler Türkiye’sinin özellikle kentli bürokrat-memur-subay ailelerinin sosyo-ekonomik yapısının da önemi büyüktür. Gün Zileli’nin anılarının yer aldığı kitabın önsözünde Emine Özkaya bunu şöyle açıklamaktadır: “Bu kesim, devlet yapısındaki konumu, kendi “üstün” değerleriyle, ekonomik yapının yeni gelişmeleri arasında büyük bir zıtlık görüyor ve bunun huzursuzluğunu yaşıyordu. Büyük çoğunluğu bürokrat-memur-subay çocuğu olan ‘68 kuşağının sınıfsal güdülerini buradan kaynaklanır.”⁵⁰

Sağ eğilimli gençlik grupları, genellikle ilköğretimden başlayan milliyetçi eğitimin etkisi ve ortak geçmiş fikriyle tek yönden etkilenerek gelişirken; sol, Marks, Lenin, Garaudy, Marcuse gibi ideologların fikirleriyle çeşitli kollardan beslenmişlerdir. Bu durum ister istemez sol öğrenci kesiminde bölünmeleri de beraberinde getirmiştir. Ancak solun tek sorunu bu değildir. Gençler üniversiteye gelene kadar aldıkları eğitimin her aşamasında, sağ eğilimli gençlikle aynı yoğun milliyetçi vurguya maruz kalmışlardır. İlerleyen dönemlerde de bu milliyetçi havadan sıyrılmaları pek kolay olmamıştır.

1960’dan sonra Türkiye’de sol temel olarak iki ayrı akımdan hareketle gelişmiştir. İlki, TKP geleneğinden gelen ve darbeci subayları sosyal devrim yoluna

gerçekleşmişti.” (Harun Karadeniz, **Olaylı Yıllar ve Gençlik**, 6. Bs, İstanbul, May Yayınları, 1977, s. 35-36.)

⁴⁹ “Atatürk ilkelerine karşı olanlara, 27 Mayıs’ı gölgelemek isteyenlere, şerefli Türk ordusuna ve Türk gençliğine dil uzatanlara, büyük Türk milletinin bölünmez bütünlüğünü ve huzurunu bozmak isteyenlere, daima 28, 29 Nisanı hatırlatır, kendilerine gelmelerini bir defa daha ihtar ederiz.” (29 Nisan 1963 TMGT, TMTF ve Ankara Üniversitesi Talebe Birliği’nin ortak bildirisi, aktaran: Harun Karadeniz, **a.g.e**, s. 40.)

⁵⁰ Gün Zileli, **Yarılma**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010, s. 13

itmeye çalışan ve Stalinizmin iki temel kavramıyla, aşamalı devrim ve tek ülkede sosyalizm teorileriyle yoğrulmuş ‘eski tüfekler’dir. İkinci akım ise TKP geleneğinin dışındakilerdir ki, bunlar sosyal devrimden çok özgür bir siyasal düzenin kuruluşunu sağlama çabası içindedirler. Bu kesimin 27 Mayıs darbecilerine yaklaşımı çok daha gerçekçidir.⁵¹

1960’ların ilk yarısında iktidar kanadına bakıldığında ise 27 Mayısın hemen sonrasında oluşturulan Milli Birlik Kurulu’nun kendi içinde dahi homojen bir yapıya sahip olmadığı görülmektedir. Bir grup aşırılık yanlısı kanadı oluşturmakta ve temel reformlar yapılana dek ordunun yönetimde kalmasını savunmaktayken, diğer grup ise biran önce iktidarın sivil kanada teslim edilmesi gerektiğini düşünmektedir. İktidarın sivillere terk edilmesinin önündeki başlıca sorun ise kapatılan DP’nin tabanının ne olacağıdır. Bu taban büyük kentlerdeki ticaret burjuvazisi, yeni palazlanmaya başlayan sanayiciler, eşraf, büyük toprak sahipleri ağalardan oluşmaktadır.⁵² Bu tabana yönelik olarak ordu, güdümlü YTP’ni kurmuşsa da; gözler 11 Şubat 1961’de ordudan büyük tasfiye hareketi uyarınca emekli edildiğinden yönetime muhalif olan Ragıp Gümüşpala’nın başkanlığındaki AP’ye dönmüştür. AP’nin kurulması, genel başkanı emekli bir asker olduğundan MBK tarafından tepki toplamamıştır. Parti tamamen özel girişim ve serbest piyasa yanlısıdır. Gümüşpala, 1964 yılında ölünce genel başkanlığa, batılı davranışları, iş çevrelerine yakınlığı ve ABD başkanı Johnson’a bağlılığıyla tanınan eski teknokrat Süleyman Demirel seçilmiştir.⁵³ 1964’teki Kıbrıs sorununda dahi Amerikan yanlısı bir tutum izleyen Demirel, dış yardım ve özel girişim yoluyla kalkınmayı vaat etmiş ve kapitalizmin temsilcisi olarak boy göstermiştir.

12 Kasım 1960 tarihinde MBK içinde 14’lerin tasfiyesiyle aşırılık yanlısı kanatta temizlendiğinde, Ekim 1961’de yapılan seçimlerin ardından siyasi ve sosyo-ekonomik yapıda temel hiçbir değişiklik yapılmadan iktidar politikacılara bırakılmıştır.⁵⁴ Seçimlerin ardından CHP birinci parti olmuş, AP ikinci parti olarak sandıktan çıkmıştır. YTP ve CKMP de onları takip etmiştir. Ancak her şeye rağmen orduda darbeciler tamamen yok edilmiş değildir. Bu bağlamda Yöncülerin

⁵¹ Aydınoglu, **a.g.e.**, s. 35-36.

⁵² Çavdar, **a.g.e.**, s. 119

⁵³ **A.e.**, s. 121

⁵⁴ Feroz Ahmad, **Demokrasi sürecinde Türkiye (1945-1980)**, İstanbul, Hil Yayınları, 1996, s. 185

düşünceleri tamamen temelsiz sayılamayacaktır. Menderes'in idamının yıldönümü olan 17 Eylül 1962'de kendilerini “milli devrim ordusu” ve “kuvayi milliye” olarak niteleyen gruplar, Ankara ve İstanbul'da gericilere devrim geldiğinde kaçacak delik bulamayacakları uyarısında bulunan bildiriler dağıtmışlardır.⁵⁵

Bu siyasal ortamda 1961 yılında yeni anayasa kabul edilmiştir. Yeni anayasa, toplumda ortaya çıkan hareketliliğin siyasete yansımaya yardımcı olmuş, klasik hak ve hürriyetlere o döneme kadar olmayan güvenceler sağlamıştır. Bu nedenle o döneme kadar baskı altında tutulan birçok demokratik istediğin de yükselmesine neden olmuştur.⁵⁶ Ayrıca ordunun siyasal hayattaki ağırlığı da arttırılmış; askeri yönetiminin üyelerine daimi senatörlük verilerek orduya güvence mekanizması oluşturulmuştur. 27 Mayıs darbesinin ve ardından hazırlanan 1961 Anayasasının Demokrat Parti döneminde gözden düşmüş olan memur-bürokrat-asker kesimin yeniden iktidara gelmesi olarak kabul edilebilmektedir.

1961 Anayasasının, 1924 Anayasasına göre farklılıkları iki kategoriye ayrılabilir: 1) siyasal özgürlüklere yeni bir yol kazandırılarak; Menderes hükümeti gibi, iktidara gelecek partilerin demokrasiyi soysuzlaştırma fırsatı veren kanun boşluklarını kapatmak; bu amaçla çift meclis uygulamasına geçilmiş, çıkarılan kanunların anayasaya uygunluğunu kontrol etmek amacıyla da Anayasa mahkemesi kurulmuştur. 2) Siyasal liderlerin yenilik getirmelerini kısıtlayacak hükümet dışı kontrolleri elden geldiğince kaldırmak.⁵⁷ Ancak bu düzenlemeler Türkiye'yi koalisyon hükümetleriyle tanıştırmıştır.

Anayasanın ilk maddesinde Türkiye Devletinin bir “cumhuriyet” olduğu belirtilerek, ikinci maddede, bu cumhuriyetin, “insan haklarına dayanan, milli demokratik, laik, ve sosyal bir hukuk devleti” olduğu belirtilmiş; milliyetçi, demokratik, laik niteliğine sosyal devlet niteliği de eklenmiştir.⁵⁸

Temel Haklar ve Görevler konusunda ise, kimsenin dini inançlarından ötürü kınanamayacağı belirtilmiş ve dini eğitimin isteğe bağlı olması hükmü ile dinin istismar edilmesi önlenmek istenmiştir. Bunun yanı sıra; devlet ve diğer kamu kuruluşlarının sağladığı araç ve kolaylıklardan herkesin eşit yararlanabilmesi hükmü

⁵⁵ **Milliyet Gazetesi**, 6-10 Ekim 1962.

⁵⁶ Çavdar, **a.g.e.**, 118

⁵⁷ Walter F. Weiker, **1960 Türk İhtilali**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1967, s.92.

⁵⁸ Anayasa maddelerinin kabulüyle ilgili gelişmeler için, bkz. **Milliyet**, Nisan ve Mayıs 1961.

ile Menderes zamanında radyonun parti tekeline girmesi önlenmek istenmiştir. Üniversite ve TRT'nin özerkliği sağlanmıştır.

Siyasal Partilerin üzerinde önemle durmuş ve 56. madde ile muhalefet veya iktidar olan partilerin siyasi sistemin vazgeçilmez unsurları olduğunu kabul etmiştir.

Ekonomik alanda kalkınmanın belli bir plan doğrultusunda yürütülmediğinde mümkün olmadığı anlaşıldığından Devlet Planlama Teşkilatı'nın, Anayasaya sokulmasıyla; ekonomik, kültürel ve sosyal kalkınma amaçlanmıştır. İktidar partileri bu teşkilatın kısıtlayıcı rolünden yakınmışlardır.

Yeni Anayasa 47. madde ile de sendikaları resmen serbest bırakmıştır. Toplu sözleşme hakkı, sosyal ya da ekonomik durumlarını korumak ya da düzeltmek için grev hakkı tanınmıştır. İşverenin hakkını da kanunla düzenlenecekler arasında saymıştır. Ancak bu maddelerin yürürlüğe girmesi için hazırlanması gereken kanunlara sıra geldiğinde, meclisteki sağ kanat milletvekilleri sürekli değişiklik önerileri vererek yasanın çıkmasını engellenmişlerdir. Bu gecikme nedeniyle 1962'de Türk-İş 200 bin emekçinin katılımıyla miting yaparak grev yasasının çıkmamasını protesto etmiştir.

Anayasada yer alan bir diğer madde toprak reformu ile ilgilidir ve 1980 yılına dek kurulan tüm hükümetleri toprak reformu sorunu meşgul etmiştir. İnönü'nün çabaları 11 Şubat 1965'te başarısız olmuş, Ürgüplü hükümeti zamanında şartları oldukça gevşetilmiş, Demirel'in iktidarı döneminde de yasa meclisten geçememiştir. Oysa 1960'da çalışan nüfusun %80'i toprağa bağımlı olduğundan toprak sorununun rasyonel bir çözümü ekonomik kalkınma açısından yaşamsaldır. Tüm ekonomik sorunları çözmeyeceği açıksa da tarımı statik bir sektör yerine dinamik bir sektör haline getirmekle, ekonomik kalkınma hızlanacak ve daha ileri gelişme ve kalkınma için uygun bir iklim yaratılabilecektir demektir Feroz Ahmad.⁵⁹

1961 Anayasası 1982 yılına kadar devam edecek hükümet teşkilini de düzenlemiş; buna göre Büyük Millet Meclisi, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosundan oluşacaktır. Bununla tek parti diktatörlüğü imkansız hale getirmek hedeflenmiştir. Bakanlar, Millet Meclisi dışından da seçilebilecek, ancak Cumhurbaşkanı sadece Millet Meclisi içinden seçilebilecek ve yüksek öğrenim

⁵⁹ Ahmad, **a.g.e.**, s. 268 ve 270

yapmış olması şartı aranacaktır.⁶⁰ 1924 Anayasasındaki, parlamento üstünlüğü, 27 Mayıs darbesi ile pratikte olduğu kadar teoride de terk edilmiştir.

Bununla birlikte ilk yıllarda göz ardı edilmişse de, TCK'nun 141 ve 142. Maddeleri yürürlükte kalmaya devam etmektedir ki bu maddeler ilerleyen dönemde sol örgütlenmelerinin gelişimini engelleyecektir. İlk kitlesel işçi gösterisi, 25 Kasım 1961 tarihinde yapılmıştır. Bununla birlikte 1960 öncesinden gelen ve sonradan TİP kadrolarını da oluşturacak olan sol kesimde ilk siyasal örgütlenme Temel Hakları Yaşatma Derneği olarak kabul edilebilmektedir. Başkanlığını Nihat Sargın'ın yaptığı dernek, TCK'ndaki anti-demokratik maddelerin kaldırılmasını hedeflemektedir. Solun daha özgürce faaliyette bulunmasını sağlama çabaları Mehmet Ali Aybar'ın hedefleriyle denk düşmektedir.⁶¹

Dönemin henüz oldukça az bir kesimini oluşturan sol, çok geçmeden ülkenin siyasal gündemini, kültürünü ve tartışma konularını çeşitlendirecektir. Örneğin, sanayileşme, bağımsızlık, ABD ile ilişkiler, yabancı sermaye, petrol sorunu, toprak reformu, sosyal adalet ve TCK 141 ve 142. Maddeler gibi konuları ülke siyasetine kazandıracaktır.⁶²

1961 anayasasının yarattığı özgürlük ortamında çok geçmeden 13 Şubat 1961 tarihinde on iki sendikacı tarafından Türkiye İşçi Partisi kurulmuştur. Bu ABD tarafından dikte ettirilen siyaset dışı sendikacılık anlayışına karşı oluşan tepkinin bir ürünüdür. İlk yılında etkisiz kalmış olmasına rağmen, işçilerin anayasa ile kendilerine tanınan sosyal hakların pratiğe geçirilmesi için sokağa çıkması ve TÜRK-İŞ Başkanı Seyfi Demirsoy'un da içinde bulunduğu bir grubun Çalışanlar Partisi'ni kurma girişiminde bulunmasıyla etkinliğini arttırmıştır. Çalışanlar Partisi, 1961'deki genel seçimlerde kalburüstü sendikacılara yeterince milletvekilliği verilmemesine karşı duygusal bir tepki olarak kurulmuş, TİP'in etkinliğinin artmasıyla da yavaş yavaş etkinliğini yitirmiştir.⁶³

TİP'in kurucuları etkinliğini arttırabilmek için 1 Şubat 1962'de sosyalist aydınları partiye davet etmişler ancak parti yönetiminde belirli bir oranda işçinin olması koşulu getirmişlerdir. Bunun üzerine Mehmet Ali Aybar, partiye genel başkan

⁶⁰ **Milliyet**, 21 Nisan 1961.

⁶¹ Aydınoglu, **a.g.e.**, 34.

⁶² Aydınoglu, **a.g.e.**, s. 52.

⁶³ Doğan Özgüden, "TİP'in Kuruluşu", **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, cilt 6, İstanbul, İletişim Yayınları, 1988, s. 1998.

olmuş ve parti programını da değiştirmiştir. Parti tüzüğünün 2. Maddesine göre TİP, Türk işçi sınıfının ve onun demokratik öncülüğü etrafında toplanmış tüm emekçi sınıf ve tabakaların kanun yolundan iktidara yürüyen siyasi teşkilatı olarak kabul edilmiştir.⁶⁴ Aynı yıl Türkiye Sosyalist Partisi, TİP'e katılmıştır. Bu tarihten sonra TİP, 141 ve 142. Maddelerin kaldırılması kampanyasına ağırlık vermiştir.⁶⁵ Partiyi başlangıçta hemen hemen tüm sol kesim desteklemiştir. Bunların arasında Marksistler ve Marksist olmayan sol düşünceye sahip olanlar ve öğrenci militanlar da bulunmaktadır. 1960 öncesi sosyalist hareketlerden ötürü mahkumiyet kararı olanlar da resmen katılamasalar bile dışarıdan desteklemişlerdir. Ancak bu birlik kısa süre sonra bozulmuştur.⁶⁶

TİP tarafından parlamentoya sunulan yasa tasarılarının bazıları şunlardır: “topraksız ve az topraklı köylüye toprak verilmesi; tarımda kiracılık ve ortakçılığın yoksul köylü lehine düzenlenmesi; işsizlik sigortası; petrolün millileştirilmesi; tasarruf bonolarının iptali; yabancı sermayeyi teşvik kanunun iptali; işverenin lokavt hakkını kaldıran ve grevlerle ilgili yasak ve sınırlamaları en aza indiren hükümetin yetkisini kısıtlayan düzenleme; vergi yükünü emekçiden sermaye ve toprak sahibine kaydıran düzenleme; köy okulları kurulması ve ilkokul öğrencilerine ders araç ve gereçlerinin parasız verilmesi.”⁶⁷

Aynı dönemde yayımlanmaya başlayan Yön, başlarda partiyi desteklemişse de Haziran 1966'dan itibaren partiye eleştiriler yöneltmeye başlamıştır. Dergi ekibi Sosyalist Kültür Derneği'ni kurarak örgütlü varlığını devam ettirmiştir. Yön'ün TİP'e getirdiği eleştirilerin başında, anti-emperyalist mücadelede klasik proleter burjuva mücadelesinin sloganlarını ön plana çıkararak güçleri dağıtmakta ve zayıflatmakta olduğudur. Kısa süre içinde eski sosyalistler de Yön'de yazmaya

⁶⁴ A.e., s. 1999.

⁶⁵ 1936 yılında 3038 sayılı yasayla Türk Ceza Kanunu'nun 141. Ve 142. Maddeleri'nde yapılan değişiklikle, kurulu düzeni devirme ya da bir sınıfın diğerine tahakküm esasını güden düşünce ve örgütlenme özgürlüğü yasaklanmıştır. 141. Madde komünist cemiyetler kurulmasını suç saymış, anarşizmi, diktatörlüğü, ırkçılığı ve millî duyguları yok etmeği ve zayıflatmayı amaç edinen cemiyetleri yasaklamıştır. 142. madde ise, birincisine paralel olarak, komünizm, anarşizm, diktatörlük, ırkçılık propagandalarını ve millî duyguları yok etmeğe ve zayıflatmağa yönelik propagandayı cezalandırmıştır.

⁶⁶ Murat Belge, “Türkiye Cumhuriyeti'nde Sosyalizm (1960'dan sonra)” **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, c.7, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 1955

⁶⁷ Hikmet Özdemir, “Siyasal Tarih (1960-1980)”, **Türkiye Tarihi 4**, İstanbul, Cem Yayınları, 1995, s. 222-223.

başlamışlardır.⁶⁸ TİP'in Avrupai bir parti olduğunu ve işçi sınıfına dayanarak iktidara gelmeye çalıştığını oysa Türkiye'nin az gelişmiş bir ülke olduğundan proletarya'ya sahip olmadığını, burada ara tabakalara dayanmak gerektiğini savunmuştur Yön.⁶⁹ Gazete etrafında toplanan aydınlar orduyu toplumsal atılımların öncüsü saymaktadırlar ancak ordu 1961'de OYAK'ın kurulmasıyla iş ve sanayi dünyasına girmiş birkaç yıl içerisinde de ülkenin en büyük sınai topluluklarından biri haline gelmiştir.⁷⁰

Yön'ün yayın faaliyetlerine karşı TİP, Sosyal Adalet adlı haftalık bir dergi yayınlamaya başlamıştır.

Mecliste ise, 1962 yılında İnönü temel konularda hiçbir ödün alamayacağını fark ettiğinde istifa etmiş; yerine CHP, CKMP, YTP ve bağımsızlardan oluşan ikinci koalisyonu kurmuşlardır. Yeni hükümet hakkında The Economist, “feodal toprak ağalığın, büyük iş adamlarının ve dini fanatizmin temsil edildiği bir kabinenin reformları gerçekleştirebileceğini görmenin güç olduğunu” belirtmiştir. Haklılığı, MBK'nın 1960 yazında hegemonyalarını kırmak adına batı illerine zorunlu olarak göç ettirdiği 55 ağanın eski yerlerine geri dönmesine izin veren yasa çıkarmasıyla kanıtlanmıştır.

Ayrıca Gelişen işçi hareketine ve işçi sınıfının artan militanlığına karşın kabinede değil, Meclis'te bile bir sendika temsilcisi dahi bulunmaması⁷¹ bir yana, meclis 11 Ocak 1963'te tüm partilerden oluşan bir Komünizmle Mücadele Komisyonu kurmuştur.⁷² Politikacıların ülkedeki aydın fikirlere taban tabana zıt yönde ilerlemesi özellikle gençliğin geleneksel partilerden tümüyle umutlarını kesip CHP'den istifa ederek TİP'e ve Yön grubuna katılmalarına sebep olmuştur.⁷³

1963 yılında 274 sayılı Sendikalar Kanunu ve 275 sayılı Toplu Sözleşme, Grev ve Lokavt Kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu dönemde işçi hareketleri ve sınıf mücadelesi serpilip gelişmiş, işçiler belirli merkezlerde yoğunlaşırken kente göç artmış⁷⁴, kır ve şehir yoksulları, işsizler gittikçe çoğalmaya başlamıştır. Dönemin işçi

⁶⁸ Belge, “Türkiye Cumhuriyeti'nde Sosyalizm (1960'dan sonra)”, s. 1956

⁶⁹ Murat Belge, “60'lardan Bugüne Ulusal Bağımsızlık Anlayışımızın Evrimi”, **Mehmet Ali Aybar Sempozyumları 1997-2002**, ed. Gündüz Vassaf, Tarih Vakfı yayınları, İstanbul, 2003, s. 282

⁷⁰ Ahmad, **a.g.e.**, s. 195

⁷¹ **A.e.**, s. 213

⁷² **Milliyet**, 12 Ocak 1963

⁷³ Ahmad, **a.g.e.**, s. 216

⁷⁴ 1950 yılında köyden kente göç, 62 binen, 1960 yılına gelindiğinde bu sayının 264 bine çıkmıştır.

hareketleri, sadece üretim koşullarındaki yetersizliklerden değil, toplumsal alt üst oluğa da gösterilen bir tepki olmuştur.⁷⁵ Yinede işçilerin bilinçlenerek, gelişiminin önünde geçici ve mevsimlik işçilerin varlığı ile vasıflı işçilerin 1960 sonrasında yurtdışında çalışmaya başlamasının engel olduğu da söylenmektedir.

1964 yılında ise hükümetin meşgul olduğu Kıbrıs sorunu ve Johnson'un sert mektubunun etkisiyle kamuoyunda ABD karşıtlığı oluşmuştur. Aynı yıl İzmir'de TİP'in 1. Büyük Kongresi yapılmış; Kongrede gençlik kollarının temsilinin reddedilmesiyle partinin gençlikle bağı kopmuştur. Bununla birlikte kongrede parti yönetiminin ve tüm organların en az yarısının işçilerden oluşmasını öngören tüzüğün 53. Maddesi tartışmalara yol açmış, bunun işçiliğe yol açacağını düşünen aydınlar partiden ya ayrılmış ya da atılmıştır. Belli'nin partiden ayrışması da bu döneme rastlamaktadır. Söz konusu tartışma 1966'daki Malatya Kongresine dek sürmüştür, Kongre sonrasında MDD hattı keskinleşmeye başlamıştır.⁷⁶

Bu yıllar Yön-TİP kutuplaşmasının yaşanmaya başladığı yıllar olmuştur. Ayrılık sosyalizm tanımında somutlaşmıştır. Kendisini sosyalist mirasla özdeşleştiren Yön'de, Doğan Avcıoğlu'na göre sosyalizm tektir. Yeryüzünde şu veya bu sosyalizmler mevcut değildir. Tek bir sosyalizm tanımı vardır denilse de ortada inkar edilemeyecek bir sosyalizm çeşitliliği yaşanmaktadır. Yön'cüler bu var olan çeşitliliği sosyalizmin çeşitliliği olarak değil, sosyalizme varış yollarındaki çeşitlilik olarak tanımlama yolunu seçmişlerdir.⁷⁷ Bu varış yolunda Yön ve TİP de bambaşka düşüncelere sahiptir.

Yön, bu hususta orduya güvendiğini dile getirmekten çekinmemektedir. Avcıoğlu 22 Şubat öncesinde, "Türkiye, orduya dayanarak ve ordunun desteğiyle, gericiliği ve geriliği yenmesini bilecektir," diye yazmış, darbe girişiminin başarısızlığından sonra ise, "Toplumsal zinde kuvvetleri yeni bir ilerleme devriminin öncülüğünü yapacak olan liderin işaretini sabırsızlıkla beklemektedir," demiştir.⁷⁸

⁷⁵ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, cilt 6, İletişim Yayınları, İstanbul, 1988, s. 2017.

⁷⁶ Oya Baydar, Melek Uluagay, **Bir Dönem İki Kadın (Birbirimizin Aynasında)**, İstanbul, Can Yayınları, 2011, s. 98

⁷⁷ Doğan Avcıoğlu, "Sosyalizmden Önce Atatürkçülük", **Yön**, sayı: 69, 10 Nisan 1963, s. 8-9.

⁷⁸ "Rejim Buhranı", **Yön**, sayı: 10, 21 Şubat 1962; Doğan Avcıoğlu, "İnanç Buhranı", **Yön**, sayı: 11, 28 Şubat 1962.

TİP'in ise üzerinde önemle durduğu konu parlamentarizmdir. TİP ve Mehmet Ali Aybar, parlamento dışı yollardan iktidara gelme perspektifini şiddetle reddetmiştir. Bununla birlikte TİP'in sosyalizm anlayışı, sadece bir kalkınma yöntemi değil aynı zamanda toplumsal yaşamın, yığınların çıkarlarına göre yeniden düzenlenmesidir.⁷⁹ Oysa Yön'ün ilk döneminde söz konusu olan yegane unsur kalkınma olmuştur. Bunun en büyük nedeni, iktisadi bunalımın neden olduğu toplumsal değişimin köklü reformlara ihtiyaç duyduğuna inanmalarıdır. Açlık, gecekondulaşma, işsizlik vb. sosyal ve siyasal düzenin bozulmasına yol açabilmekte ve bunu önlemek için kalkınma felsefesi kabul edilmelidir.⁸⁰ Bağımsızlık başlangıçta tartışma konusu edilmemiştir ancak bir süre sonra özellikle TİP'in propagandalarının da katkısıyla uluslararası kapitalizm, merkezi bir düşman olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Bunda eski TKP kadrolarının da etkisi büyüktür. Nitekim TKP için milli bağımsızlık sorunu 27 Mayıs öncesinde de hayati bir öneme sahip olmuştur. Mehmet Ali Aybar, genel başkan seçildiğinde hazırladığı ilk basın bildirisinde emperyalizm ve bağımsızlık olgularına geniş yer vermiştir.⁸¹

Yön, esasen sınıf çatışmalarından doğan değil; bu çatışmaları önlemek için toplumsal sınıflar arasında devlet tarafından yukarıdan aşağıya uygulanacak bir sosyalizme inanmış; radikal fakat insancıl bir Türk sosyalizmi arzulamışlardır.⁸²

Yine de TİP'in kendi kuramsal çerçevesini oluştururken Yön'den, Yön'ün de TİP'ten etkilendiğini kabul etmek gerekmektedir. Örneğin TİP'in 1964 yılında kabul ettiği programı Yön'cü programın bir versiyonudur. Bununla birlikte Yön'cüler TİP'in saf sendikacı kökeninden rahatsızlık duymaktadırlar. Onlara göre TİP, dar kurucu kadrosu nedeniyle toparlayıcı olamayacaktır.⁸³ Nitekim kimi TİP önderlerinin Marksizme ve işçi sınıfına ilişkin değerlendirmeleri TİP-Yön çatışmasını anlamlı hale getirmektedir.

Muhalefet kanadında bunlar olurken, mecliste 1965 yılındaki bütçe görüşmeleri sırasında İnönü'nün azınlık koalisyonunu düşüren sağ koalisyon, Suat

⁷⁹ Abdurrahman Atalay, "1961-1969 TİP", **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, cilt 7, İstanbul, İletişim Yayınları, 1988, s. 2142.

⁸⁰ Ertuğrul Kürkçü, "Kapitalizm ile Komünizm Arasında Geleneksel Aydınlar: Yön Hareketi", **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, cilt 6, İletişim Yayınları, İstanbul, 1988, s. 2006.

⁸¹ Aydınoglu, **a.g.e.**, s. 61.

⁸² Kürkçü, **a.g.m.**, s. 2006-2007.

⁸³ Aydınoglu, **a.g.e.**, s. 65.

Hayri Ürgüplü'nün başkanlığında yeni hükümet oluşturmuştur. Yeni hükümet özel girişimin kaygılarını gidermek için devlet sektörünün sınırlarını belirlemeye söz vermiş, ticaret bakanı hükümetin özel girişimin egemen olduğu karma ekonomiye inandığını belirttiğinde ise sosyal adalet kavramının sonu gelmiştir.⁸⁴ Söz konusu sağ partiler anayasal reformlara hoş bakmadıklarını çeşitli vesilelerle dile getirmiş; AP toprak reformunu mülkiyet hakkına tecavüz olarak gördüğünü söylemiştir.⁸⁵

Tüm bu gelişmelerin ışığında 10 Ekim 1965'de genel seçimler yapılmıştır. Yön her şeye rağmen sayfalarında TİP'in propagandasına yer vermiş; seçimlerin sonucunda TİP parlamentoya girebilmiş ancak seçimleri kazanan sağ olmuştur. AP, DP'nin Ege ve Akdeniz bölgesindeki oylarını arttırmış; özellikle büyük kent burjuvazisini, batı ve güneydeki kapitalist çiftlikleri ve Kuzey Anadolu'daki tütün ve fındık bölgelerinin büyük tüccarlarını toplayarak tek başına iktidara gelmiştir.⁸⁶ Bunda DP iktidarı döneminde devletten kısmen bağımsız sermaye birikimi sağlamış olan sanayi burjuvazisinin ordunun iktidarı elinde tutmasından rahatsız olması ve 1961 anayasası hazırlandığı dönemde de AP'nin muhalif tavır takınmış olmasının etkisi vardır. Seçim kampanyasında Demirel, "Biz komünist düşmanınız. Komünizmle yılmadan mücadeleye kararlıyız. Biz aşırı sol cereyanlarla mücadeleye kararlıyız. Nüfusumuzun %98'i Müslüman olduğu için komünizm ülkeye giremez,"⁸⁷ demiş; CHP'lilerin ilericilik ve reformizm adı altında komünizm propagandası yaptıklarını, özel mülkiyete, zenginliğe, kâra ve şöhrete saldırdıklarını ileri sürmüştür. Komünizm yaptıkları gerekçeyle TİP'e saldırılar düzenlemeleri, aydınları daha çok TİP'e yöneltmiştir.

YTP, Doğu ve Güneydoğu'da diğer bölgelere nazaran daha yüksek oy almıştır. CHP ise, 1965 seçimlerinden kısa bir süre önce yayınladığı Beyaz Kitap'ta ortanın solunda bulunduğunu açıklaması ve "Toprak işleyenin su kullananın" söylemi, seçimlerden önce geleneksel oylarını yitirmesine neden olmuş ve yenilerini kazanacak zaman da bulamadığından oy oranı düşmüştür.⁸⁸ Bununla birlikte 1964 Kıbrıs Bunalımı sırasında CHP sistem içerisindeki özerkliğin sınırlarını fark ederek daha bağımsız bir dış politika izleme çabasıyla SSCB ile iyi ilişkiler kurmaya

⁸⁴ Ahmad, **a.g.e.**, s. 190

⁸⁵ **A.e.**, s. 219

⁸⁶ Özdemir, **a.g.m.**, s. 208.

⁸⁷ **Milliyet**, 30 Haziran 1965.

⁸⁸ Özdemir, **a.g.m.**, s. 217.

çalıştığından, ABD nezdinde itibarını yitirmesine sebep olmuştur. CHP'nin AP ülkeyi düşman kamplara bölüyor şikayetleri de karşılık bulamamıştır.

CHP 1969'a dek bir yandan TBMM içinde sağ iktidarla mücadele ederken, bir yandan da kendi iç çekişmeleriyle boğuşmuştur. Ortanın solu politikasına parti içinden ciddi bir muhalefet yükselmiştir. Onlara göre Türkiye bu politikayı anlayamayacak kadar geri ve muhafazakardır. Diğerleri ise bu politikanın seçmenlerin partiyi sola alternatif olarak görmelerini sağlayacağına inanmaktadır. Ecevit ise ortanın solu politikasını, partiyi güncel sosyo ekonomik yapı çerçevesinde dönüştürerek; partinin niteliğini değiştirebilecek bir politika olarak görmektedir. Partisinin seçim kazanmak istiyorsa toprak ağalarının desteğini kaybetmek uğruna işçi ve köylülerin oylarını kazanarak seçmen tabanlarını genişletmek zorunda olduğuna inanmaktadır.⁸⁹ Kemalist olduklarını söylemekle birlikte Kemalizmin günün koşullarına uydurulması gerektiğini savunmuşlardır.⁹⁰ Ortanın solu politikasının temel niteliklerinden bir diğeri de partinin silahlı kuvvetler ve bürokrasiyle ittifaktan vazgeçmesidir. Bu hareketin sözcüsü ve lideri, 18 Ekim 1966'da genel sekreterliğe seçilen Bülent Ecevit olmuş; onun önderliğinde sosyal demokratlar, Ekim 1968 tarihinde yapılan 19. Kurultay'dan sonra ortanın solu hareketini gerçek anlamda başlatmışlardır.

Bülent Ecevit kavramı netleştirebilmek için siyasal bir yelpaze çizmiştir. Buna göre, merkezin aşırı sağında gericiler-faşistler, sağında muhafazakarlar; aşırı solunda teşebbüs özgürlüğünü ve özel mülkiyeti yok sayan, dogmalara bağlı komünistler bulunmaktadır. Bunlar, sosyal adalet içinde kalkındırıcı tedbirler alınmazsa ezilen yoksulluk çeken insanlarda birikecek isyan duygularını örgütleyerek yıkıcı ve yaygın bir sel haline getirebileceklerdir. Bunu önleyebilmenin tek yolu ise ortanın solu hareketidir. Aşırı sağ olarak nitelediği faşizm ve gericilerin ise toplumu eski köleci üretim şekillerine döndürmeye çalıştığını; ortanın sağının ise, var olan düzenden çıkar sağlayan ve düzenin değişmesini istemeyen muhafazakarlardan oluştuğunu; merkezin ise, toplumun zaman içinde evrimleşerek değişmesini bekleyen, işleri olurlarına bırakmayı tercih eden, pasif durucular olduğunu ileri sürmüştür. CHP'nin ise bu yelpaze içinde ortanın solunda yer almaktadır.

⁸⁹ Ahmad, **a.g.e.**, s. 251

⁹⁰ **Cumhuriyet**, 9 Aralık 1969.

Buna göre ortanın solu;

İnsancıdır: insana en üst değeri verir, devlet ve toplum düzeninin serbestliği ve imkan eşitliği sağlayacak şekilde yapılanmasını kabul eder.

Halkçıdır: geniş halk topluluklarının yararını, dar zümrelerin çıkarlarına üstün tutarlar.

Sosyal adaletçi ve sosyal güvenlikçidir: sosyal adaletin sağlanmasıyla toplumda sınıflar arası duvarların alçalacağına inanmaktadır.

İleri, devrimci ve reformcudur: toplum yapısını mümkün olan en yüksek hızda değiştirerek kendi insanlık ve halkçık anlayışlarına uygun duruma getirmeyi amaçlarlar.

Devletçidir: Devleti halkın hizmetinde sayarlar. Üretim araçlarının toplum yararına kullanılmasını öngören bir devletçilik anlayışına sahiptir.

Özgürlüğe bağlıdır: Düşünce ve vicdan özgürlüğünü, demokrasinin olmazsa olmaz kuralı olarak kabul eder. İnsanların özgürlüğü için, toplumun özgür olması gerekir demektir bunu sağlamanın yolu ise ulusal bağımsızlığın sağlanmasıdır.

Sosyal demokrasiden yanadır: demokrasinin biçimsel yönü kadar sosyal özüne de önem verirler, ancak bu şekilde demokrasinin halk yararına işleyebileceğini savunmuşlardır.⁹¹

CHP soldaki sınırını demokrasiye bağlılığı ile çizmektedir.⁹² Bu açıdan TİP'in CHP'nin solunda olduğunu kabul etmekte ve partinin Anadolu halkıyla temasının ve parlamento tecrübesinin partideki aşırı uçları törpüleyeceğine inanmaktadırlar. CKMP'ni ve 'milliyetçi toplumcu'luğunu, nasyonel sosyalizmin Türkçesi olarak tanımlamaktadırlar.

Bu anlayışın meşruluğunu, anayasaya ve Türk toplumun geleneklerine dayandırmışlardır. Buna göre, "bu halk devletsiz yapamaz ancak, kendisini ezen ve hor gören bir devlet yönetimine de boyun eğmez" demişlerdir. Ancak parti yönetimi her ne kadar aydın-halk ikiliğinin toplumun gelişmesi önünde bir engel olduğunun bilincindeyse de; Atatürkçü kökenleri devletçilik ve yukardan yönetme geleneği, işçi

⁹¹ Bülent Ecevit, **Ortanın Solu**, 2. bs., İstanbul, Kim Yayınları, 1966, s. 17-20.

⁹² **A.e.**, s. 23.

sınıfını faşizme karşı mücadele de yardıma çağırmak yerine, halkın karşısında devletin temsilciğini benimsemelerini kaçınılmaz kılmış, halktan kopuk kalmıştır.⁹³

AP'lilerin ise Marksist materyalizmle mücadele için, yoksullarda ve ezilen halkta maddi zenginlik özentisi yaratmaya ve 'yapan yapsın, geçen geçsin' inancıyla vurgunculuğu teşvik etmeye çalıştığını ileri sürmüşlerdir. Onlar ise gösteri ve toplantılarında "ortanın solu Moskova yolu" propagandası yaparak, CHP'nin sol kanata geçtiği imajı uyandırmaya çalışmışlardır.

1965'den sonra Türkiye'de sol kesimle mücadele sadece seçim propagandalarıyla sınırlı kalmamıştır. 1966'da General Tural silahlı kuvvetlere solun faaliyetlerini kastederek yıkıcı faaliyetlere karşı mücadeleye hazır olmalarını isteyen bir emir yayınlamıştır. Emir 23 Ocak 1967'de yayınlandığında ifade özgürlüğü ve demokrasiye tehdit olduğu gerekçesiyle sert şekilde eleştirilmiş ancak Demirel tarafından desteklenmiştir. Bununla birlikte hükümet sanayileşme maliyetini düşük tutmak ve yatırımcıya bol bir kar sağlamak için düşük ücret ilkesini de korumuştur.⁹⁴

Yine de ABD-SSCB arasındaki yumuşama, Almanya'daki Türk işçilerinin getirdiği döviz, iyi giden havayla birlikte artan ürün ve montaj sanayinin gelişmesi halk arasında Demirel'e duyulan sevginin ve desteğin artmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla 1965-1971 döneminde CHP ve TİP'in iddialarının aksine AP-halk diyalogu sağlamca kurulmuştur.⁹⁵ Bununla birlikte 1965 sonrasında, AP'nin sanayiye yönelik ekonomi politikası izlemesi sınıfsal ayrışımı netleştirmiştir. Kapitalizmin tekelleri büyük sermaye lehine uygulamalarla gelişmesi, taşra burjuvazisinin ve kırsal orta-küçük mülk sahiplerinin geride kalmasına neden olmuştur.⁹⁶

Yapılan yatırımların gittiği yerlere bakıldığında amacın yerli hammadde ve göreceli ucuz emeğin kullanıldığı ve yerel tüketim talebini karşılayacak ürünler üretmek olduğu anlaşılmaktadır. Böylesi sanayiler, yabancı rakipleriyle mücadele edemeyeceklerdir. Sonuç prefabrik malları monte eden, göreceli çok az işçi çalıştıran ve yatırımcıya maksimum kar sağlayan birimlerin yaratılması olmuştur.⁹⁷

Söz konusu dönemde yaşanan sanayileşme hareketine genel olarak bakmak gerekirse; 1956'dan itibaren temel ya da dayanıksız tüketim mallarının yerli üretimi

⁹³ Belge, "Sol", **Geçiş Sürecinde Türkiye**, s. 160.

⁹⁴ Ahmad, **a.g.e.**, 198-199.

⁹⁵ Özdemir, **a.g.m.**, s. 218.

⁹⁶ Ömer Laçiner, "12 Mart Üzerine", **Birikim**, sayı:8, Ekim 1975, s. 25.

⁹⁷ Ahmad, **a.g.e.**, 272

artmış ve dışalım yerine yerli üretim sürecine geçilmiştir. Türkiye'ye gelen yabancı sermayenin %26'sı plastik-kauçuk, %25'i kimya, %13'ü elektrikli ev araçları ve %11'i gıda-içki alt sektörlerine aittir. Bu sektörlerle yönelmelerinin başlıca sebebi, genişleyen iç pazarın talepleridir.⁹⁸ 1960 sonrasında hazırlanan kalkınma planları da sanayileşmeye öncelik vermektedir. Ekonomik gelişme sanayileşmeyle eş anlamlıdır. Planlı dönemin sanayileşme politikasının temelini sınai ürünlerin dışalım yerine yerli üretimin sağlanması olmuş; dışalım ikamesi sanayileşme (DİS)'nin ikinci aşamasında ise temel tüketim mallarından sonra dayanıklı tüketim mallarının yerli üretimi hedeflenmiştir. Bununla amaçlanan döviz tasarrufu elde edebilmektir.⁹⁹ Ancak bunu gerçekleştirmenin yolu yerli tüketimin yerli üretimi karlı kılacak seviye ulaşmış olmasından geçmektedir. Gerçekleştirilen teşvikler ve özendirmelerle sanayin toplum ulusal gelir içindeki payı 1963 yılında %16,8'den 1972'de 22,7'ye, 1977 yılında ise %23,7'ye yükselmiştir.¹⁰⁰ Bununla birlikte 1963 yılında 2 milyon 745 bin olan işçi sayısı, 1971 yılında 4 milyon 55 bine çıkmış; sendikalı işçi sayısı 1963 yılında 296 binken, 1971 yılında 1 milyon 200 bin olmuştur.¹⁰¹ Buzdolabı, çamaşır makinesi, elektrik süpürgesi gibi bir zamanlar lüks sayılan dayanıklı tüketim malları, artık ailelerin sıradan gereksinim malları haline gelmiştir. Karayolları ve enerji maliyetlerinin görece düşük olması otomotiv sanayini özendirmekte ve ürünlerini yaygınlaştırmaktadır. Taşeron üretim imkanları küçük sanayiye de iş olanakları sağlamıştır. Ancak yerli sanayinin yaratılması çabaları bir süre sonra tekelleşmeyi de beraberinde geçirmiştir. Özel kesimde tekelleşme süreci ticari sermayenin sanayi sermayesine dönüşümü çerçevesinde açıklanabilmektedir. Buna göre bir malın ticareti ile uğraşan girişimci iç pazarın belli bir büyüklüğe ulaşmasıyla söz konusu ürünün üretimine yönelmektedir. Bu süreç dış rekabete karşı korunma ve üretim teknolojisinin dışarıdan alınmasıyla tamamlanmaktadır. Üretim teknolojisinin dışarıdan alınması bir bakıma avantaj olarak kabul edilirken, teknolojinin çıktığı ülke, malın piyasa değerinin %15'inin yerli üretim olması koşulunu getirmiş olması

⁹⁸ **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, c.7., İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 1776-1777

⁹⁹ Yine de üretimde kullanılacak olan girdilerin dışalım ile sağlanabilmesi, döviz tasarrufu bir yana zaman zaman daha fazla döviz kullanımına neden olmuş; dış ülkelerdeki emekçilerin yurda gönderdikleri dövizler, dış ödemeler açığına olumlu bir katkı sağlamıştır.

¹⁰⁰ **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, c.7., İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 1778-1780

¹⁰¹ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, cilt 7, İstanbul, İletişim Yayınları, 1988, s. 2146.

ve bu %15'lik kısımda ileri teknoloji ürünü olan parçalar olması, alınan birleştirme teknoloji olmasına neden olmuştur. Üstüne bir de bu teknolojinin çıkış ülkesinde artık kullanılmayan teknikler olması, üretim kalitesinin düşük olmasına neden olmaktadır.¹⁰² Osman Turan uygulanan ekonomik politikalar nedeniyle Demirel'i eleştirmiştir.¹⁰³ Kimi alanlarda tekel niteliği kazanan geniş ölçekli modern kapitalizm oluşmaya başlamıştır. Vehbi Koç, Kazım Taşkent ve Sabancı aileleri bu yönelimden yararlanmaktadır ancak Anadolu'nun bağımsız küçük tüccarlarının, esnaf ve zanaatkarlarının bu modern sektörle rekabet etmeleri mümkün değildir. Demirel bu kesime örgütlenmelerini söyleyerek bol kredi sözü vermiştir. Fakat bu bir buçuk milyonun sadece bir avuç kadarı rekabete dayanıp fabrika sahibi olabilmıştır. 1964'ün ilk yedi ayında İstanbul'da 95 iflas gerçekleşmiş, kapanan işyeri sayısı 1495 olmuştur. 1967 Temmuzunda Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Konfederasyonu Beşinci Genel Kongresini topladığında üyeleri kaderlerini kabullenmiştir ve hükümetten sadece sendikalı işçilerinkine benzer sosyal güvenceler ve haklar istemişlerdir.¹⁰⁴ Bu grup ciddi bir baskı grubu oluşturmaktadır ve siyasi olarak bilinçlidirler. Dolayısıyla tüm partilerin onların oyları için yarışması da kaçınılmazdır. Sosyo-ekonomik değişikliklerin ciddi boyutlara ulaşmasıyla üretici güçlerin gelişmesi, ekonomik alanda çıkarları birbirleriyle çatışan sınıf ve tabakalar arasındaki anlaşmazlıklar, TİP, MNP gibi partilerce farklı algılanmış ve siyaset sahnesine dahil edilmiştir.

Hükümet DPT'nin 1965 programı için önerdiği ihtiyati önlemlerden hiçbirini almamış, aksine Türk ekonomisinin istikrarlı fiyatlar ve dengeli büyümeyle gelişmesi yönündeki bütün çabaları bir tarafa bırakmıştır. Yılsonuna gelindiğinde fiyatlarda özellikle de gıda ürünlerinde önemli bir artış olmuştur.¹⁰⁵ Demirel enflasyonlu kalkınmayı tercih etmiştir. Bu ücretlilerin yükünü arttırmakla birlikte işadamlarından yana bir politikadır ve dengesiz de olsa hızlı bir büyüme sağlamaktadır. Sosyal adalet feda edilirken toplumsal barış zedelenmiş, işçi grevlerinin artmasına neden olmuştur.

1965-66 yıllarında sol kesime baktığımızda ise, Yön ve TİP arasında, iktidara yukarıdan mı aşağıdan mı ulaşılacağı konusunda ikinci kez kopma yaşandığı

¹⁰² **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, c.7., İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 1784 ve 1786

¹⁰³ **Cumhuriyet**, 14 Haziran 1967.

¹⁰⁴ **Cumhuriyet**, 31 Temmuz 1967.

¹⁰⁵ Ahmad, **a.g.e.**, 274

görülmektedir. Yöncüler başta olmak üzere solun büyük kesiminde parlamenter yolla iktidara gelme ümidinin yok olmuş, önce Yöncülerde sonra MDD’de halka rağmen halk için anlayışı egemen olarak, tepeden inmeci bir strateji benimsenmiştir. Bununla birlikte TİP yönetiminin kentlerden daha çok köylerden oy toplandığının fark etmesiyle köylüye ve köylülüğe vurgu arttırılmıştır. Sınıf ve sömürü kavramları yerine ezilme ve horlanma temalarına vurgu yapılmaya başlanmış; partinin amblemi değiştirilmiştir.¹⁰⁶ Bununla birlikte TİP içinde de fikir ayrılıkları oluşmaya başlamış, 1966’daki ikinci kongrede yukarıda da belirtildiği gibi on üç kişi partiden ihraç edilmiştir.¹⁰⁷

1967 yılında Yön dergisi yayın hayatına son vermiş, dergi içinden daha radikal ve çekirdek bir grup Devrim dergisiyle devam etmiş, Mihri Belli ve çevresi ise Türk Solu dergisini çıkarmaya başlamıştır.

Türk Solu dergisi temel olarak antiemperyalist, anti feodal milli demokratik devrim tezini savunmuştur.¹⁰⁸ 27 Şubat 1968’de yayınladığı makalesinde Mihri Belli, “Maocu, Kastrocu, Moskovacı değil, Türkiyeciyiz, Türkiye emekçilerinin davasının savunucusuyuz biz” demiştir.¹⁰⁹ Milli olana yapılan bu vurgu, zinde kuvvetlere hitap ettiğinden, çocukluktan itibaren milliyetçi ideolojiyle yoğrulmuş gençlerde hemen karşılığını bulmuştur. Feodalizme ve toprak ağalarına karşı olduğunu savunan MDD’nin, takipçilerine zihni yapılarını değiştirmeden solcu olma fırsatı verdiğini, TİP’in ise gençliğe böyle ‘güzel’ sloganlarla hitap edemediğini söylemektedir Murat Belge.¹¹⁰

Dönemin sendikal hareketlerine bakıldığında da 1964 yılından itibaren Türk-İş içerisinde AP’li sendikacılar güç kazanmaya başladığı, hükümet yanlısı politikaların görece olarak arttığı gözlemlenmektedir. Türk-İş, 1966 yılında İstanbul’daki Paşabahçe grevini desteklemeyince ipler kopmuş, 1967 yılında dört sendikanın birleşmesiyle ve daha çok özel sektörde faaliyet göstermesi amacıyla

¹⁰⁶ Nihat Sargın, **TİP’li Yıllar (1961-1971)**, İstanbul, Felis Yayınevi, 2001, s. 612 ve 859

¹⁰⁷ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, cilt 7, İletişim Yayınları, İstanbul, 1988, s. 2076.

¹⁰⁸ Ertuğrul Kürkçü, **a.g.m.**, s. 2007.

¹⁰⁹ Mihri Belli, “Her Devrim Milli Bir Yol İzler”, **Türk Solu**, 27 Ekim 1968.

¹¹⁰ Belge, “60’lardan Bugüne Ulusal Bağımsızlık Anlayışımızın Evrimi”, **Mehmet Ali Aybar Sempozyumları 1997-2002**, s. 282-283.

DİSK kurulmuştur. DİSK'in kurulacağı ilk olarak Sosyalist Ant dergisinde duyurulmuştur.

1965 yılı sonrası sol görüşlü gençlerin de siyaset sahnesinde görünürlüğünün artmaya başladığı yıllar olmuştur. Petrolün millileştirilmesi kampanyasıyla ekonomik alanda ilk eylemlerini yapmışlardır. “Dönüşüm” adında ilk sol gençlik dergisi yayınlanmaya başlanmış ve o zamana kadar Fikir Kulüpleri adıyla örgütlenen gençler, bu kulüpleri birleştirerek Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF) ile merkezi bir yapı kurmuşlardır. TİP sempaticisi olan bu gençler, 1967 yılına gelindiğinde ise, 6. Filo'nun İstanbul'a gelişine on bini aşkın kişinin katıldığı bir gösteriyle antiemperyalist tepkilerini göstermişlerdir.

Demokratik Devrim tezine eğilimli olan Doğu Perinçek FKF genel başkanı olduğunda federasyon tamamen TİP'in elinden çıkmıştır. Bunun bir diğer nedeni ise, TİP'in dünyada kendisini özdeşleştirecek bir devrimin bulunmamasıdır. Bu, gençlerin TİP'ten MDD'ye kaymasında önemli bir etken olmuştur. Çin'de, Bolivya'da, Küba'da olanlar parlamento dışı yollardan iktidara gelme olasılığının daha fazla olduğunu göstermektedir. TİP'e bağlı olan öğrenciler ise Sosyalist Gençlik Örgütü'nü kurmuş ve yan örgüt olarak çalışmaya başlamıştır.¹¹¹

FKF'nin kuruluş amacı, gençlik hareketini askeri darbelerin hazırlayıcı ön gücü olmasından çıkartarak işçi sınıfı ve sosyalizmle birleştirmektir. Saflaşma, Kemalist-sosyalist saflaşma olarak gerçekleşmiştir. Bu toplumsal gelişmeler bir süre sonra sol hareket içinde parlamentarist-darbeci saflaşması yaratmıştır.¹¹²

Adalet Partisi ise tüm bu gelişmelere karşın, devlet iktidarının yürütme gücünde toplanmasını engelleyen kurumların ve örgütlenmelerin etkinliğini yok etmeye çalışmıştır. Örneğin, ordu ve bürokrasiyi geleneksel devletçi kesimden temizlemeye çalışırken, ulusalcı-devletçi sol eğilim de başlıca hedefi haline gelmiştir. Özellikle orduyu komünizmle mücadele alanına sokmaya gayret göstermişlerdir. Bu bağlamda ordu içinde komünizmle mücadele amacıyla “Özel Harp Dairesi” adıyla özel bir birim kurulmuştur. OYAK ise başlangıçta bir kooperatif niteliğindeyken, Adalet Partisinin iktidarıyla birlikte ordunun kapitalist

¹¹¹ “Emek Açısından”, **Emek**, Ocak 1971, sayı: 8, s. 14

¹¹² Veysi Sarısözen, “Çeyrek Yüzyıl Önce Kurduğumuz Örgüt: FKF”, **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, cilt 7, İletişim Yayınları, İstanbul, 1988, s. 2071.

sınıfa entegre olmasının bir aracı haline gelmiştir.¹¹³ Bunların yanı sıra sol eğilimin karşısında sağı güçlendirmek amacıyla İslamiyeti ve tarikatları kullanmışlar, imam hatip öğrencileri militanlaştırılarak, 1967 yılından itibaren üniversitelere alınmaya başlanmışlardır. Ant dergisine göre ise 1968’de İlim Yayma Cemiyeti hızla on yedi şubeli, otuz beş milyon lira yıllık bütçeli bir kuruluş haline gelmiştir. Bununla birlikte Yön dergisiyle çağdaş olarak yayınlanmaya başlayan Yeni İstiklal adlı haftalık dergi sağda İslami duyarlılık ve söylemlerle propaganda yapmaktadır. Mehmet Şevket Eygi tarafından çıkarılan dergiye göre “İstiklal Harbi”, saltanatı, hilafeti ve İslamı kurtarmak için başlamış ancak hedefine ulaşamamıştır, dergi bu hedeflerin gerçekleşmesini hedeflemektedir. Yeni İstanbul, Türk Kültürü Dergisi ve Hakses, Hisar Dergileri dönemin sağcı dergileridir. Türkçüler arasında özellikle Nihal Atsız’ın kitapları (Bozkurtlar Diriliyor) okunmaktayken, İslami kesim Cevat Rifat Atilhan’ın kitaplarını tercih etmektedir.¹¹⁴

Hükümetin izlediği siyasetten de destek alan sağ gruplar, 16 Mart 1966’da Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde Mehmet Ali Aybar’ın verdiği bir konferansı basmışlardır. Demirel bu olaylar üzerine Bursa’da 2 Kasım 1966’da yaptığı konuşmada, “Meşru nizamı yıkmak isteyen asilere karşı gayet tabii ki milletin direnme hakkı vardır,”¹¹⁵ demiştir. Buna karşın Mihri Belli, İlhan Selçuk, Doğan Avcıoğlu, hükümetin saldırılarına karşı bir cephe birliği önermiştir.¹¹⁶

1968 yılına gelindiğinde TİP milletvekili Çetin Altan ve diğerlerinin Meclis’te dövülerek dokunulmazlıklarının kaldırılmasının istenmesi, 1966 senatör seçimlerinde AP’nin oylarını artmasına karşın TİP’in oylarından herhangi bir artışın görülmemesi sol hareket içinde parlamenter araçlara inancı ciddi zafiyete uğramış ve devrimci sosyalizm, parlamentoculukla bağlarının kopması yolunda ciddi adımlar atmıştır.¹¹⁷ TİP içinde de Aybar’ın önlem olarak partiyi daha sağa çekmeye daha popülist ve reformist bir çizgiye taşıma çalışması parti içi ayrılığı giderek keskinleştirmiştir. Başını Sadun Aren, Behice Boran ve Nihat Sargın’ın çektiği grup

¹¹³ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, cilt 6, İletişim Yayınları, İstanbul, 1988, s. 2029.

¹¹⁴ Süleyman Kocabaş, **Bir Kuşağın Dramı(1960-1980)**, İstanbul, Vatan Yayınları, 2004, s. 100, 104 ve 118.

¹¹⁵ **Milliyet**, 13 Kasım 1966.

¹¹⁶ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, cilt 7, İletişim Yayınları, İstanbul, 1988, s. 2081.

¹¹⁷ **A.e.**, s. 2068.

bu hedefin gerçekçi olmadığını yine parlamenter yolla iktidara gelmeyi amaçladıklarını ancak bunun bilinçli kadrolar oluşturularak sağlam bir parti örgütünün kurulmasıyla partinin daha sol, daha Ortodoks bir Sovyet çizgisine çekilmesiyle mümkün olacağına inanmaktadırlar.

1968’de SSCB’nin Çekoslovakya’yı işgali, Türk solundaki bölünmeyi keskinleştirmiştir. TİP, Çekoslovakya’yı, Mihri Belli ise SSCB’yi desteklemiştir. SSCB’nin müdahalesini, kapitalizme karşı bir savunma önlemi olarak kabul etmişlerdir. TİP içinde Boran-Aren grubunun da işgali destekleyen tavır almasıyla 1969’da Aybar partiden istifa etmiştir.¹¹⁸ Sonuçta parti içi mücadeleyi ikinci grup kazanmış partinin bir yıl süren durgunluk devri sona ermiştir. Aren, Aybar’a göre daha katı Marksist sosyalizme yaklaşmıştır. Boran ise, Aren’e göre katı olarak klasik Marksizme yakındır. 1969 seçimlerinde %3 oy alan TİP, seçim kanunun değiştirilmesi nedeniyle de ancak 2 milletvekili çıkarabilmiştir.

TİP ile MDD arasındaki bir diğer çekişme noktası ise teori-pratik alanındadır. Mihri Belli, Türk Solu’nda da sürekli teorik çalışmanın önemine yer vermiş, gazete sayfalarında teorik çalışmaların tanıtılmasına yer ayırmışken, TİP’i temsilen özellikle Behice Boran, kitabı teorik eğitime karşı çıkmıştır.¹¹⁹

Mihri Belli, Türk Solu’nda Devrimciler Güç Birliği (Dev-Güç) oluşturma çabası içine girmiş; İstanbul’daki FKF’de¹²⁰ etkili olamasa da, Ankara’daki öğrenci çevresinde etkili olmayı başarabilmiştir. İstanbul FKF daha çok Ant dergisi etrafında toplanmıştır. Ant dergisi genel olarak TİP’i desteklese de, Aybar ve Emek grubunun ortasında bir üçüncü yol benimseyerek parti içinde bütünlük oluşması gereğini savunmuştur. FKF’nin 3. Kurultayında MDD’ciler ağır basmış, Deniz Gezmiş’in Devrimci Öğrenci Birliği de FKF’ye katılınca federasyonun militan tabanı

¹¹⁸ TİP’te bölünme zaten Aybar’ın Türkiye sosyalizmini hürriyetçi ve güler yüzlü olarak tanımlamasıyla 3. Kongre öncesinde yaşanmıştır. Sadun Aren ve Behice Boran, ‘hürriyetçi sosyalizm’ tanımına başkaldırarak Aybar’ın tek olan bilimsel sosyalizmden saptığını ileri sürmüşlerdir. Aybar, bu dönemde anti-leninizm, parlamentarizm savunuculuğu yapmış, Marks ve Lenin okunan bir ortamda, Proudhon ve Luxemburg’un okunmasını önermiştir. Bununla birlikte 3. Kongre’de de genel başkan seçilince parti içindeki ikilik iyice netleşmiş, SBKP ve Avrupa komünist partilerinin çizgisindeki Emek dergisi Sadun Aren ve Behice Boran tarafından yayınlanmaya başlanmıştır. (**Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, cilt 7, İletişim Yayınları, İstanbul, 1988, s. 2092.)

¹¹⁹ Aydınoglu, **a.g.e.**, s. 105

¹²⁰ 1966’da kurulan Fikir Kulüpleri Federasyonu 1968 yılına dek TİP’i desteklemiş ve bir yandan sosyalist harekete destek olurken diğer yandan üniversite reformunun gerçekleştirilmesi, özerkliğin korunması konusunda çalışmıştır. 1969 yılında Dev-Genç haline gelmiştir. Bu tarihten itibaren Türkiye’nin bağımsızlığı ve kalkınma modeli gibi mücadele alanına kaymıştır.

genişlemiştir.¹²¹ Deniz Gezmiş ve çevresi, Filistin Demokratik Halk Cephesi'nden etkilenecek orada silahlı mücadele eğitimleri almıştır. FKF'nin 1969 yılında toplanan 4. Kurultayında yönetime tamamen MDD'ciler hakim olmuş; TİP çizgisini benimseyenlere oportunist denilmiştir. Bu kurultayda örgütün adı Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu (TDGF) olarak değiştirilerek yeni bir tüzük kabul edilmiş, örgüt kısaca Dev-Genç olarak anılmaya başlanmıştır. Dev-Genç'in ruhu Deniz Gezmiş olmuş, hareketin entelektüel politik ihtiyaçlarına ise Mahir Çayan yanıt vermiştir.¹²² Yayın organı İleri'dir. Örgütsel görevi, devrimci proleter hareketi, inançlı küçük burjuva kavramlarından arındırıp militan kadrolar örgütlemektir. Kendi tanımlarıyla gençliğin, tarihi olarak belirlenen halk sınıflarının önündeki devrim adımının özelliğine uygun, halkın devrimci hareketinin yanında sınıflar savaşına katılmasıdır.¹²³

Dev-Genç içinde yaşanan kent gerillası taraftarları ile kır gerillası taraftarları arasındaki sürtüşme 1970 yılında Aydınlık Dergisi'nin Boratav'ın makalesini basmamasıyla açığa çıkmış ve kır gerilla hareketini savunanlar ayrılarak Doğu Perinçek liderliğinde Proleter Devrimci Aydınlık adlı haftalık dergi çevresinde toplanmıştır. Bu grupta da MDD'nin mirası olan, devrimin askeri cuntadan geleceği inancı bulunmaktadır ancak görece olarak daha cuntacıdır. Mihri Belli ve çevresi Aydınlık Sosyalist Dergi'de SSCB yanlısı ve Marksist-Leninist çizgide devam etmişlerdir. Proleter Devrimci Aydınlık, Mao Zedung düşüncesini benimsemeyen Aydınlık Sosyalist Dergicileri revizyonist olarak suçlamışlar ve kendi proleter devrimci düşüncelerine karşı bir küçük burjuva muhalefeti yürüttüklerini ileri sürmüşlerdir. Nitekim kısa süre sonra SSCB'yi sosyal emperyalist ilan etmişler, temel çelişkinin ezilen dünya halklarıyla emperyalizm ve sosyal emperyalizm arasındaki çelişme olduğunu kabul etmişlerdir.¹²⁴

Dev-Genç içindeki diğer muhalif kesim ise Maoculuğun kırdan kente sürekli halk savaşı stratejisini paylaşmayarak Guevara sonrası kent gerillacılığını benimsemişlerdir. Onlar da 'sol' cuntanın devrim yapacağına inançlarını

¹²¹ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, cilt 7, İstanbul, İletişim Yayınları, 1988, s. 2105.

¹²² Sarısözen, **a.g.m.**, s. 2071.

¹²³ Nihat Behram, **Sol Kendini Anlatıyor**, İstanbul, May Yayınları, 1977, s. 176

¹²⁴ **Proleter Devrimci Aydınlık**, Ekim ve Aralık 1970, s. 480 ve 112.

sürdürmüşler ve Guevaracı devrimci aciliyet kavramıyla, sol Kemalizm geleneği arasındaki uyumu korumuşlardır.

Bu gençler 1968-1971 yılları arasında köylere gitmiş ve toprak ağalarına karşı köylülerle birlik olmuşlardır. Bu eylemlilik hali gençleri parlamento içi muhalefetten daha çok uzaklaştırmıştır. Lenin ve Stalin gibi Bolşevik devrimcilere saygı duymakta ancak Çayan'da olduğu gibi dünya koşullarının onların zamanından farklı olduğuna inanmaktadırlar. Vietnam ve Küba örnekleri varken, Mao, Lin Piao, Ho Şi Minh, Che Guevera daha çekici gelmiş, silahlı mücadele yüceltilmiştir. Silahlı mücadele uzlaşmacı ve parlamentarist çizgiden kopmanın temsilcisidir.¹²⁵

Bu dönemde sadece Türkiye'de değil dünyada da komünist hareket SBKP ve ÇKP arasında bölünmeye başlamıştır. ÇKP, 1968'den itibaren SSCB'de kapitalizmin yeniden inşa edildiğini ve ülkenin sosyal emperyalist bir nitelik kazanarak dünya halklarının düşmanı haline geldiğini savunmuştur. Türkiye'deki sol hareket, (özellikle Aydınlık çevresi, bu görüşü politikalarının merkezine koymuştur) bu tezden etkilenmişse de Çin Kültür Devrimi'nin yanı sıra; 1968'deki Avrupa öğrenci hareketleri, Asya, Afrika ve Latin Amerika'daki anti-emperyalist savaşlar ve ulusal kurtuluş mücadelelerinden de etkilenmiştir. Bu dönemde Muzaffer Erdost'un Sol Yayınevi ve Doğan Özgüden'in Ant Yayınevi, bu üç uluslararası hareketi anlatan kitaplar da dâhil olmak üzere birçok sol kitap yayınlayarak Marksist literatüre önemli kazanımlar sağlamış; dünyadaki sol fraksiyonların Türkiye'de de tanınmasını sağlamıştır. 1960'da sosyal bilimler alanında 1.115 kitap basılmışken, bu sayı 1966'da 2.015 ve 1970'de 1.896'ya çıkmış; 1960'da 290 gazete ve süreli yayın varken, 1970'de 507'ye yükselmiştir.¹²⁶ Bu en çok gençler üzerinde etkili olmuş; kulaktan dolma bilgi yerine fikir dünyalarını bu çevirileri okuyarak genişletme imkanı yakalayabilmişlerdir.

1968 gençliği, Türk Solu, Ant¹²⁷ gibi dergilerin yanı sıra, Yaşar Kemal, Kemal Tahir, Orhan Kemal ve Fakir Baykurt'un romanlarını okumuşlardır. Kafka, Camus, Joyce'a ilgi duymuş ve Brecht'ten sokak tiyatrosu yapmışlardır. Nitekim

¹²⁵ İlhan Akdere, Zeynep Karadeniz, **Türkiye Solunun Eleştirel Tarihi**, Evrensel Yayınları, İstanbul, 1996, s. 298-299.

¹²⁶ M. Jacob Landau, **Türkiye'de Sağ ve Sol Akımlar**, Ankara, Turhan Kitapevi, 1979, s. 32.

¹²⁷ Doğan ve İnci Özgüden'in yönetimindeki Ant Dergisi, TİP'i desteklemekte ancak Aybar ve Aren-Boran çizgisi arasında bir üçüncü yol akımı oluşturmaya çalışmıştır. Aydın sosyalistlerin bağımsız dergisi olarak kabul edilmiştir. (Baydar,Uluğay, **a.g.e.**, s. 104)

gençlerin bu eğilimleri dönem romanlarında da sık sık dile getirilmiştir. Söz konusu gençlik, adından üniversite işgalleriyle bahsettirmeye başlamıştır. İlk işgal 1968 Mayıs'ında İstanbul Üniversitesi'nde başlamış ve diğer okullara yayılmıştır. Üniversitede reform ve demokratikleşme isteyen hareket büyük ölçüde kendiliğinden olsa da içinde kısmen faaliyet gösteren FKF gibi örgütlü gruplar da bulunmaktadır.¹²⁸

Dönemin sol hareketinin içinde kadın ise kendi kimliğiyle yer almamıştır. Diğer bir deyişle '68 erkektir ve bu durum dönemin olaylarını ve siyasal ortamını arka fon yapmış birçok romanda da gösterilmektedir ki son bölümde ayrıntılı olarak incelenecektir. FKF ve Dev-Genç'in yönetim ve yürütme komitelerinde kadın bulunmamaktadır. Kadın kurtuluşunu, toplumsal kurtuluşa bağlamıştır.¹²⁹

Öğretmenler ise Türkiye Öğretmenler sendikası çevresinde toplanarak devrimci bir tavır sergilemişler ve Eylül 1968'de Devrimci Eğitim Şurası toplanmıştır. 1969 yılının 16 Şubat'ında 6. Filo'nun İstanbul'a gelmesiyle Türkiye'deki en geniş anti-emperyalist kitle gösterisi düzenlenmiştir. Taksim'deki mitinge gerici kalabalık tarafından saldırılmış, iki TİP'li genç öldürülmüştür. Bu olaylar tarihe 'Kanlı Pazar' olarak geçmiştir.

1969 seçimlerinde ise AP'nin yine birinci parti olması ve milletvekili sayısını arttırmasına rağmen, gençler ve aydınlar arasında gittikçe artan huzursuzluğun yanı sıra AP içinde de huzursuzluk baş göstermiştir. Aynı yıl CKMP, Türkeş başkanlığında MHP adını alarak orta tabakaların çeşitli kesimlerine özgü sorunları tahrik etmeye başlamış, parlamento karşıtı ve aşırı milliyetçi, tekelci kapitalizme ve sendikalara karşı militan bir tavır takınmaya çalışmıştır.¹³⁰

Demirel, ne grevlere yol açan işçi sınıfı hareketini, ne üniversitelerdeki öğrenci hareketlerini önleyebilmiş; ne de bağımsız dış politika isteyen ve 6. Filo yüzünden gösteriler yapan ulusal solu sakinleştirebilmiş; toplumda genel bir gerilime neden olan enflasyonu dahi kontrol edememiştir. Sorunların üstesinden gelememesinin hesabını ise anayasaya kesmiş, seçim kanunu değiştirdikten sonra anayasa Mahkemesi ve TRT ile uğraşmaya başlamıştır.¹³¹ Bununla birlikte sağ

¹²⁸ Murat, Belge, "1968 Gençlik hareketi", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, c.3, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 810

¹²⁹ Elif Gönül Tolon, "68 Notları", **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, cilt 7, İstanbul, İletişim Yayınları, 1988, s. 2103.

¹³⁰ Ahmad, **a.g.e.**, 239-240

¹³¹ **A.e.**, s. 240

kesim, solun anti-emperyalist, Anti-Amerikancı söylemleri karşısında 1969 yılında Necmettin Erişen'in "Türkiye'de Altıncı Filo Hadiseleri ve Gerçek Emperyalizm" adlı kitabını Mücadele Birliği tarafından yayınlamıştır. Bu kitapta Sovyetler Birliği'nin gerçek emperyalist olduğu ve siyonizmin de emperyalizmin beyni olduğu vurgulanmıştır.¹³²

Sol dergiler ise bu dönemde Kürt sorununa da değinmeye başlamışlar, Kürtlerin kendi kaderini tayin hakkından söz ederek, "Ezilen ulusu, ezilen sınıf kurtarır" demişlerdir.¹³³

1970 yılında Dev- Genç içindeki TİP'li kadro koparak Sosyalist Gençlik Örgütünü kurmuştur. Amaçları Aren-Boran çevresinin TİP'te başarılı olmasını sağlamaktır. Devrime ilerleyen bir partiye yedek güç yaratmayı hedeflemişlerdir. Sonuçta TİP'in 4. Kurultayında Aren-Boran'ın Emek grubu Aybar üzerinde hakim olmuş; TİP, tüm sosyalistlerin bir arada bulunduğu örgüt niteliğini tamamen kaybetmiştir. Ancak bu kurultayda Türk solu için tarihsel bir karar alınarak Kürt meselesi kongre tutanaklarına geçirilmiştir. Böylelikle ilk kez Türk solu çözümlenmesi için ulusal bir sorunu gündemine dahil etmiştir.¹³⁴

1967-1971 yılları arası köylülerin de harekete geçtikleri yıllar olmuştur. Köylülerin yürüttükleri mücadele, büyük toprak sahiplerine ya da tüccar sermayesine saldırı haline gelememişe de, hazine topraklarını veya ortak toprakları ele geçirmeye yöneliktir. Bu mücadele sırasında TİP köylerde etkisizleşirken, Dev-Genç köylülerin yanında mitinglerde yer almıştır.

Oldukça kurak geçen bir önceki yıl ile birlikte 1970 yılı kriz yılı ilan edilmiştir. Üniversiteler öğrenci ajitasyonu ve şiddet nedeniyle, fabrikalar işçi militanlığı ve grevlerle felç olmuştur. Geleneksel uyuşuk köylü bile uyanıp yasal olarak kendisinin olmayan toprakları işgal etmiştir. Kitle iletişim araçları hükümetin ve iktidar partisinin yetersizliklerini sürekli anlatıp durmaktadır.¹³⁵

¹³² Kocabaş, **a.g.e.**, s. 138

¹³³ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, cilt 7, İletişim Yayınları, İstanbul, 1988, s. 2115.

¹³⁴ **A.e.**, s. 2160.

¹³⁵ Ahmad, **a.g.e.**, s. 202

Toplumsal yapıdaki değişimler AP içindeki huzursuzluğu daha da arttırmış, 1970 bütçe görüşmeleri sırasında da bir grup AP'den ayrılarak DP'yi kurmuştur.¹³⁶ Bilindiği üzere AP tabanı itibariyle toplumsal katmanlar koalisyonunu temsil etmektedir. Bu koalisyonda ticaret burjuvazisi, Anadolu eşrafı, büyük toprak sahipleri, esnaf ve küçük zanaatkar etkin bir konuma sahiptir. Ancak yukarıda bahsedilen nedenler sonucunda Anadolu eşrafını temsil eden DP'nin partiden ayrılmasıyla, AP tam anlamıyla sanayicilerin partisi haline gelmiş; büyük iş adamlarının sözcüsü olmuştur. Bu durum AP'yi politika ve ekonomiye yaklaşımda daha az bürokratik yapmıştır. Sonuçta AP-DP bölünmesinin ardından sanayicilerin istediği doğrultuda vergi reformu yapılmış ve devalüasyon kararı alınmıştır. Bu sanayicilerin ihtiyaç duyduğu ithal girdilerinin sağlanmasını kolaylaştırmış; ancak aynı zamanda sanayi malları ve yaşamsal ürünlerin de pahalılaşmasını beraberinde getirmiştir. Büyük yığınlar pahalılıktan yakınmaya başlamıştır.¹³⁷

15-16 Haziran olayları da bu gelişmelerin hemen ardından patlak vermiştir. Olaylar, AP Hükümetinin, artan sendikacılık hareketini denetim altına alabilmek amacıyla doğrudan DİSK'i hedef alarak hazırladığı yeni sendikalar kanunu tasarısında, tüm işkollarında Türk-İş'i yetkili kılacak bir kanun tasarısı hazırlaması sonucunda patlak vermiştir. DİSK yöneticileri bu kanun tasarısının kanunlaşmasını önleyemeyince 13 Mayıs 1970 tarihinde anayasal haklarını sonuna kadar kullanarak direneceklerini açıklamış; 15 Haziran'da ise 2 bin 700 işçi yürüyüş yapmıştır. Bunun sonucunda İstanbul'da sıkıyönetim ilan edilmiş; eylem yine DİSK'in çağrısıyla sona ermiştir. 422 işçi işten atılmışsa da, Anayasa Mahkemesi tarafından direnişe yol açan sendikalar yasasının ilgili maddeleri iptal edilmiştir. Bu hareket, işçi sınıfının toplumsal devrimin öznesi olup olmayacağı tartışmalarını bitirmiştir.

15-16 Haziran olaylarının Türk sol tarihinde birçok açıdan önemi büyüktür. Öncelikle eylemlere katılmış İzmit'li bir Türkkablo işçisi Sırrı Öztürk'e göre direniş, işçi sınıfı ve emekçi halk kütlesinin, temel hak ve özgürlüklerin kazanılmasının başlıca ve güvenilir kaynağı olduğunu ispatlamıştır. Ayrıca ülkemiz tarihinde kopya

¹³⁶ DP: AP içindeki muhalifler gerileyen sektörlere, özellikle Demirel'in toprak ya da tarım reformu ve tarım gelirlerinin vergilendirilmesi gibi önlemlerle ekonomik yapının modernizasyonunu hızlandırma planlarına karşı çıkan toprak ağalarına ve yerel mütegalibeye mensuptular. (İsmail Cem, "41'ler Neden Doğdu?", **Milliyet**, 7 Mart 1970) DP'nin partiden ayrılmasından sonra AP meclisteki çoğunluğunu kaybetmiştir.

¹³⁷ Çavdar, **a.g.e.**, s. 173-174

ve mekanik modellerin geçersiz olduğunu, yöresel/ulusal gerçeklerimizin, sınıfsal ve ulusal dinamiklerin ve orijinal sınıf ilişkilerimizin özgün araştırmalarla tahlil edilmesinin önemini ortaya koymuştur. Kendisinin yürüyüşe katılma nedeninin ise ezilen ve sömürülen sınıfın tarihi yürüyüşü olduğunu söylemiştir.¹³⁸ Diğer taraftan sınıf bilincine sahip proleter politikayı gündeme taşıırken Mihri Belli'nin MDD'sine de ciddi bir darbe vurmuştur çünkü ordu ne zaman işe karışsa eylemciler “ordu, gençlik el ele; Milli Cephede” sloganları atılmaktayken artık işçi sınıfı hareketinin olgunlaşmaya başladığı fark edilmiştir. TİP ise, bu yeni gelişmeleri kucaklayabilecek yeterli ideolojik politik tutum sergileyememiş, örgütlenme ve pratik mücadele yeteneği gösterememiştir. Bu nedenle de devrimci güçler, TİP'ten uzaklaşarak örgütlenmişler, ancak onlar da gelişmeleri kitlesel hareketin yeni bir boyutu olarak algılamak yerine silahlı mücadelenin başlangıcı olarak yorumlayarak dağlara çıkmışlardır. Öte yandan 15-16 Haziran hareketi, sol cuntacılar için ise olumsuz bir durumdur çünkü işçi hareketi onlar için istenmeyen bir unsurdur. Bu nedenle cuntacılarla sosyalistlerin arası gittikçe açılmaya başlamıştır. Özetle 1970'den sonra öğrenci hareketlerinin ideolojik ve fiili önderliği devrim için silahlı eylem birlikleri şeklinde örgütlenmek isteyen ve silahlı mücadeleyi savunan Marksist, Leninist grupların denetimine geçmiştir. Bunda da haklılıklarına inanmaktadırlar çünkü işgaller, boykotlar, şuralar vb. gibi eylemler kısa süre içinde olumlu bir sonuç vermemekte, üniversite reformu rafa kaldırılmış, toprak reformu yapılmamış, sağlıkta ve eğitimde en küçük olumlu adım atılmamıştır. Bu dönemde ayrıca Alpaslan Türkeş'in MHP'si de gençleri kamplarda eğiterek solcu öğrencilerin üzerine faşist saldırılar düzenletmeye başlamıştır.

Devrimci Doğu Kültür Ocakları adıyla kurulan örgüt ise Nisan 1970'de güneydoğu illerinde komando eylemleriyle köyleri basmaya başlamıştır. Bu durum feodallerle ittifak halindeki sağ iktidarı rahatsız etmiştir.¹³⁹

15-16 Haziran olaylarının ardından silahlı mücadeleye girişen gruplardan ilki Deniz Gezmiş'in liderliğindeki Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO) olmuştur. Kökeni Dev-Genç'ten gelen THKO, başlangıçta ODTÜ'deki öğrenciler

¹³⁸ Sırrı Öztürk, **15-16 Haziran Direniş Anıları**, İstanbul, Sorun Yayınları, 1990, s. 116-135

¹³⁹ Çavdar, **a.g.e.**, s. 201

tarafından üniversiteyi Amerikan etkisinden kurtarmak için kurulmuş, Türkiye'yi Amerikan etkisinden kurtarmayı kendine amaç olarak belirlemiştir.

Bu grubu, önderliğini Mahir Çayan'ın yaptığı Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (THKP-C) izlemiştir. Grubun Marksizme yakın bir ideolojileri vardır. İşçiler ile köylülerin birlikte hareket etmesi gerektiğini savunmuşlar; Türk ve Kürt halklarının ortak düşmana karşı birlikte savaşmalarını zorunlu görmüşlerdir. Gerçekte Aydınlık Grubu içinde Mihri Belli'nin takipçileri, bir örgüt perspektifi ortaya koymasını istemişler, bu olmayınca 1969 kışında THKP-C'nin çekirdeğini oluşturmuşlardır. Mihri Belli'nin örgütlenmeyi 29-30 Ekim Proleter Devrimci TİP Kurultayında da ertelemesinin ardından Mahir Çayan, Yusuf Küpeli, Münir Aktolga Aydınlık'tan istifa ederek "Aydınlık Sosyalist Dergi'ye Açık Mektup" yollamışlardır. Bu ayrılığı devrim anlayışı, çalışma tarzı ve örgüt anlayışı ile özetlemişlerdir.

21 Mayıs 1969'da ise teorisi Aydınlık dergisi çevresince oluşturulan Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi (TİİKP) kurulmuştur. Mihri Belli 1951 tutuklamalarının ardından parti altında örgütlenmeye olumlu bakmamıştır. Adının İşçi-Köylü Gazetesi'nden esinlenerek konulduğu bu partinin ise yöneticiliğini Doğu Perinçek üstlenmiştir. Amaçları, bir program temelinde birleşmek ve partili devrimciliktir. Sovyet revizyonizminden bağımsız ideolojik çizgi, aşamalı devrim stratejisi, cephecilik, köylülüğe önem verilmesi, Kemalist devrimin kazanımlarına proletarya hareketi olarak sahip çıkmak, parlamenter mücadeleyle sınırlanmayan devrimcilik anlayışı temelinde kurulmuştur ve TİKKO hareketine kaynaklık etmiştir.¹⁴⁰ Sıkıyönetim sonrasında Doğu Perinçek partiyi tekrar toplayabilmiş ve Şafak adlı illegal bir dergi yayınlamaya başlamışsa da THKO ve THKP-C'nin yarattığı sempati partiden kopmalara neden olmuştur. Bunlardan en önemlisi 12 Mart sonrasında Doğu Perinçek'i revizyonizmle suçladığı için ayrılan İbrahim Kaypakkaya ve çevresidir.

1971'e gelindiğinde sol hareket içerisinde Demirel hükümetinin askeri bir darbeye düşürüleceği konuşulmaya başlanmıştır. Devrim dergisinin sahibi Doğan Avcıoğlu'nun askerle ilişkisi bilinmektedir ve MDD'cilerin önemli bir bölümü

¹⁴⁰ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, cilt 7, İstanbul, İletişim Yayınları, 1988, s. 2186.

iktidarın darbeye alınacağına inanmaktadır. Oya Baydar kitabında Deniz Gezmiş'in THKO'sunun da darbe ortamını olgunlaştırmak için Devrim gazetesiyle bağlantılı eylemler yaptığını söylemektedir. İnanişlarına göre asker-sivil aydın ittifakıyla orduya dayanılarak Demirel düşürülecektir.¹⁴¹

3) 12 MART 1971 MUHTIRASI: VE 1980 DARBESİNE KADAR TÜRK SİYASAL HAYATININ GELİŞİMİ

12 Mart 1971'de üç kuvvet komutanı ve genelkurmay başkanının imzasıyla TRT'de okunan hükümete yönelik muhtıra ile ordu, 'Silahlı Kuvvetler İç Hizmet Talimatnamesi'nin anayasadan daha üstün bir belge olduğunu pratikte kanıtlayarak Demirel'in AP Hükümetini düşürmüştür. Muhtıranın hemen ardından Dev-Genç, TÖS, ÜOB, DDKO ve daha birçok dernek kapatılmış; iktidar dayanağının gittiğini bilen Demirel istifa etmiştir.

Muhtıranın nedeni, ordudaki sol darbeyi önlemek ve muhafazakar parlamentonun devamını sağlamaktır. Ordu içerisinde Doğan Avcıoğlu'nun Türkiye'nin Düzeni adlı çalışmasının etkisinde olan subaylar, 9 Mart'ta ordunun öncülüğünde darbe yapmaya çalışmışlar ancak mümkün olmamıştır. Bununla birlikte Türkiye'deki işçi ve öğrenci hareketlerinden rahatsızlık duyan sanayi burjuvazisi ve büyük toprak sahipleri de devrimci nitelikteki gelişmeleri engelleyecek sert bir iktidarın özlemini çekmektedir. Nitekim TİP ve MNP'nin, meslek odaları, işçi sendikaları ve öğrenci derneklerinin kapatılması, toplu sözleşme ve grev düzeninin askıya alınması bunun en açık göstergesidir. 12 Martta emir komuta zinciri içerisinde gerçekleştiren muhtıra bu kesimin özlemlerini karşılamaktadır. Esasen anayasanın öngördüğü reformları uygulamaya koyabilecek güçlü ve güvenilir bir hükümetin kurulmasını istemektedir ve bu hemen gerçekleştirilmediği takdirde silahlı kuvvetler iktidarı devralacaktır.¹⁴²

27 Mayıs sonrasının sınıf çatışmasında, egemen sayabileceğimiz sınıflar arasındaki kavga bunların dışında olan sosyalistler için de bazı hukuki boşluklar açmış, 141. Madde neredeyse unutulmuşken, 12 Mart'la birlikte yeniden

¹⁴¹ Baydar, Uluagay, **a.g.e.**, s. 142-143

¹⁴² Ahmad, **a.g.e.**, s. 206

hatırlanılmış; Murat Belge'ye göre burjuva hükümeti kendini savunmaya geçmiştir.¹⁴³

TKP de muhtırayı, büyük burjuvazi, tarihsel gelişmeyi önlemek, süregelen bunalımın tüm yükünü geniş emekçi yığınların sırtına yüklemek, bunalımın içinden süngü gücüyle çıkmak ve kendi çelişkilerini bununla çözmek için Amerikan emperyalizmine, NATO'ya dayanarak CIA desteğiyle 12 Mart'ta general cuntasının komutasında orduyu halkın üzerine sürmüştür,¹⁴⁴ diyerek desteklemediğini belirtmiştir. Partiye göre büyük burjuvazi, orduyu kendi çıkarları için kullanmıştır.

THKO ve THKP-C'yi burjuva örgütler olarak gören ve devrimci mücadeleyi köylerde başlatmanın gereğine inanan TKP-ML'ye göre de 12 Mart muhtırası gelişen halk mücadelesinden korkan hakim sınıfların kendilerini koruma çabasıdır. Halk hareketini bastırmadaki yetersizliği nedeniyle Demirel hükümetini düşürmek için yapılmıştır.¹⁴⁵

TİİKP'ye göre de 12 Mart, halkın mücadelesini bastırmaya yönelmiş faşist bir darbedir. Darbeyi ancak darbe savunucusu revizyonistler desteklemiştir.

MDD'ye göre ise, 12 Mart Filipin tipi demokrasinin yani parlamenter görünüşlü anti-demokratik düzenin işlemez hale gelmesinin sonucudur. Halk bilinçlenip, demokratik güçler düzenin sınırlarını zorlamaya başladığında emperyalizm ve işbirlikçileri biçimsel demokrasiden vazgeçerek açık faşizme başvururlar, 12 Martta da olan budur.¹⁴⁶

12 Mart müdahalesi CHP içindeki çatlağı da açığa çıkarmıştır. Darbeye CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit doğrudan karşı çıkmış; İnönü ile ters düşerek partiden istifa etmiş; 1972'de de İnönü yerine CHP genel başkanlığına seçilmiştir.

12 Mart muhtırasını destekleyenler başta ordu destekçisi Devrim dergisinden gelmiştir. Dergi, 12 Mart müdahalesini, ordu antikemalist gidişe artık dur dedi başlığı ile karşılamıştır.¹⁴⁷

Türkiye'nin ekonomik yapısına bakıldığında ise Mart 1971'e gelindiğinde artık 10 yıl öncesine göre çok farklı olduğu görülmektedir. Yapısal reformlar yapılmamasına karşın, tarımsal üretimin niteliği bile değişime uğramış, 1969'da

¹⁴³ Murat Belge, "12 Mart Romanına Genel Bir Bakış", **Birikim**, sayı: 12, Şubat 1976, s. 10.

¹⁴⁴ Behram, **a.g.e.**, s. 82.

¹⁴⁵ **A.e.**, s. 233

¹⁴⁶ Behram, **a.g.e.**, s. 40.

¹⁴⁷ **Devrim**, sayı: 73, 16 Mart 1971, s.1.

makineyle tarım yapılan toprak miktarı yaklaşık 100 bin traktörle %30'a yükselmiştir. Sanayi sektörüne iç pazar dar gelmeye başlamış ve dış fırsatlar arayışı içine girmiştir ayrıca Türk sınai kalkınması büyük oranda ithalata bağımlı olduğundan¹⁴⁸ fiyatları kontrol edememektedirler. Bununla birlikte hükümetlerin uyguladığı ithal ikameci koruma politikası, Türk sanayisinin ihracat yapmasını engelleyecek duruma getirmiştir. Sanayi üretimindeki hızlı artışa rağmen, ihracat gelişmemiştir çünkü korunan ekonomi fiyatların dünya piyasasının çok üstünde olmasına ve rekabet etme olasılığının ortadan kalkmasına neden olmuştur.¹⁴⁹ Türk burjuvazisi bu konuda hükümetlerden yardım ve destek beklemektedir; acil reformlara ihtiyacı vardır ancak modern kesimin temsilcileri AP ve CHP ile sağ partilerin (MHP, DP) yönettiği geleneksel kesim arasındaki siyasi kutuplaşma bunun, yarışan partilere dayalı siyasal yaşam çerçevesinde gerçekleşmesini önlemektedir. Bu durum aynı zamanda ekonomik büyümeyle sosyal adalet isteyen güçleri denetlemeyi de güçleştirmektedir. Bu nedenle askeri müdahalenin amaçlarından biri Türkiye'nin yeni bir kalkınma evresini yüklenebilmesi için yapısal değişikliklerin uygulanabileceği siyasi bir atmosfer yaratmaktır.¹⁵⁰

Liberal basın muhtırayı Demirel'e karşı bir önlem olarak görmüş ve selamlamıştır. Aydınlar, muhtırayı verenlerin Demirel'e düşman ve 1961 anayasasındaki reformların gerçekleştirilmesine bağlı radikal-reformist hizip olduğunu zannetmişlerdir.¹⁵¹ CHP genel sekreteri Bülent Ecevit ise, muhtıranın Yunanistan'daki cuntanın bir benzeri olduğunu ileri sürmüştü; İnönü'nün muhtırayı desteklemesi üzerine genel sekreterlikten istifa etmiştir.

Sonuç olarak 12 Mart muhtırası İslamcılarla birlikte sol örgütlenmelerin birçoğunu yok etmiş, solcular arasındaki hayal kırıklığı ve hatalarla yüzleşme Türkiye'de Marksçı politikayı önemli bir değişime uğratmıştır. Özellikle hareketin sınıfsal bir dayanaktan yoksun oluşu ve uluslararası ilişkilerin yokluğu farkına varılan eksiklikler olmuştur. Muhtıra ilericilik üzerindeki Kemalizm tekeli de kaldırmıştır. 12 Mart dönemine kadar sosyalizm gibi özünde Kemalizmle hiçbir ilgisi

¹⁴⁸ Yatırım mallarının %45'i, hammaddelerin %45'i ve tüketim mallarının %10'u dışarıdan satın alınmaktadır ve Demirel bile sanayinin yabancı bağımlılığına son vermenin temel hedeflerden biri olduğunu kabul etmektedir. (*Milliyet*, 25 Ekim 1970)

¹⁴⁹ Asaf Savaş Akat, *Alternatif Büyüme Stratejisi*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 4

¹⁵⁰ Ahmad, *a.g.e.*, 275- 276

¹⁵¹ *A.e.*, 277

olmayan ilerici akımlar var olabilmek için onunla ilişki kurmak durumunda kalmış, sol strateji Kemalizm ve Kemalistlerle ittifakı vazgeçilmez koşul olarak ortaya koymuştur.¹⁵² Ancak bu durum 12 Mart sonrasında görece olarak sorgulanmaya başlamıştır.

Muhtıranın hemen sonrasında Nihat Erim başkanlığında yeni bir kabine kurulmuştur. Kabine de Ferit Melen gibi muhafazakar isimlere de yer vermek zorunda kalınmıştır. Anayasa değiştirilmiş, Devlet Güvenlik Mahkemeleri kurulmuş, TİP kapatılmıştır. Erim, 12 Mart müdahalesinin hükümeti devirip reformları uygulamak isteyen sivil ve askeri radikallerin faaliyetlerine son vermek için tasarlanan önleyici bir darbe olmuştur demiştir.¹⁵³

Erim'in programı Türk ekonomisinin en gelişmiş kesimi olan Koç gibi insanların temsil ettiği modern sanayi kesimine hitap ettiğinden, ciddi bir tepkiyle karşılaşmıştır. Hala küçük bir azınlığı oluşturan bu en büyük girişimciler dışında kalan iş dünyası, programı kendi varlıklarına bir tehdit olarak değerlendirmiştir. Çünkü hem birkaç dev organizasyonun elinde toplanan tekелci kapitalizmin büyümesinden hem de devlet kapitalizmine yeniden vurgunun artmasından korkmaktadır. Büyük toprak sahipleri ise, hükümetin toprak reformuna ve tarımsal gelirlerin vergilendirilmesi planlarına şiddetle karşı çıkmaktadır. Neticede işadamlarıyla büyük toprak sahipleri birleşerek Erim hükümetine karşı güçlü bir muhalefet sergilemişlerdir. Bununla birlikte sosyo-ekonomik reformlardan önce liberal demokrasinin yok edilmesi demek olan siyasal reformlara yönelmesi Erim hükümetinin aydınlar desteğini de kaybetmesine neden olmuştur.¹⁵⁴

Sol hareketin Muhtıra sonrasındaki yeniden canlanması, 12 Mart öncesinde Aydınlık çevresinin halk direnişi çağrısını ciddiye alan köylüler arasında ve Kürt bölgelerinde başlamıştır. Bu eğilimi 1972 yılında TKP-ML (Türkiye Komünist Partisi-Marksist Leninist) ve askeri kolu olan İbrahim Kaypakkaya ve arkadaşlarınca kurulmuş Türkiye İşçi Köylü Kurtuluş Ordusu yönlendirmeye çalışmıştır.

Silahlı örgütlerin adam kaçırma, banka soyma gibi önlemleri hükümetin reformdan önce kanun ve düzene öncelik vermesine ortam yaratmıştır. Askeri

¹⁵² Murat Belge, "12 Mart Romanı", **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, cilt 7, İletişim Yayınları, İstanbul, 1988, s. 2182-2183.

¹⁵³ Nihat Erim'in demeci için Bkz. **Milliyet**, 1 Ağustos 1971

¹⁵⁴ Ahmad, **a.g.e.**, 289-290

subayların ve harp okulu öğrencilerinin bu gerillaları yönlendirdiğine dair alınan istihbarat sayesinde, inisiyatif ve yetkinin büyük bölümü sivil hükümetin elinden alınmıştır. 22 Nisan'da kabinedeki silahlı kuvvetler temsilcisi olan başbakan yardımcısı Sadi Koçaş, "bugünden itibaren kanuna karşı gelen herkese savaş ilan ediyoruz," demiştir.¹⁵⁵ Ocak 1972 tarihinde Kontragerilla denilen devlet örgütlenmesi içindeki özel bir birim olan "Özel Harp Dairesi" sol örgütlere karşı mücadeleye başlamıştır. 27 Nisan'da 11 ilde sıkıyönetim ilan edilmiştir ve amacı meclis dışındaki siyasi faaliyetlere son vermektir. Sıkıyönetimin ilk günlerinde siyasi gençlik örgütleri kapatılmış, meslek gruplarının ve sendikaların siyasi toplantıları ve seminerleri yasaklanmıştır. "Durum" ve "Yeniden Milli Mücadele" gibi militan sağcı gazete ve dergilerin satışı devam ederken "İşçi-Köylü", "Proleter Devrimci Aydınlık", "Aydınlık", "Türkiye Solu", "Devrim" ve "Ant" gibi sol dergilerin hepsi kapatılmıştır.¹⁵⁶ Anayasa değişikliği Erim ve ordu için öncelikli hedef olmuştur.

Sol kesim ise devrim mücadelesinde önceliği örgütlenmeye vermektedir. Che Guevara'dan etkilenerak silahlı mücadeleye geçecek olan gruplar, devrimci mücadelede devrimin öznel koşullarının öncünün faaliyetleriyle gerçekleşeceğine inanmakla birlikte öncünün nasıl örgütleneceğini tartışmaktaydılar. Faaliyete geçen ilk grup THKO olmuştur. Mahir Çayan'ın THKP-C'si ve Kaypakkaya'nın TİKKO'su silahlı mücadelede onu sonradan takip etmiştir.¹⁵⁷

TİKKO dışındaki bu gruplar kendilerine Mao'nun yarı-feodal bir toplumda feodalizm altında ezilen köylülerin örgütlenmesini temel alan tarzı yerine Latin Amerika tarzını benimsemişlerdir çünkü Türkiye'de yarı-feodal toplumun yaşamını ancak güneydoğu'da bulmaları mümkün olmuş, bu bölgeye giden ve Kürtlerin kurtuluşu davasını benimseyen de sadece TİKKO olmuştur. Diğerleri kırsal mücadeleyi sonunda şehre taşınacak bir mücadelenin üssü olarak görmüşlerdir.¹⁵⁸

Erim'in ikinci hükümeti ise ilkinden daha etkisiz ve muhafazakar olmakla birlikte iş dünyasının birçok talebini karşılamakta, parlamenter demokrasiye geri dönüşü, özel sektörün çıkarlarının korunmasını, yabancı sermaye yatırımlarının teşvik edilmesini ve NATO'ya desteği vurgulamaktadır. Petrol ve borak sanayinin

¹⁵⁵ Yankı, 23 Nisan 1971

¹⁵⁶ Ahmad, a.g.e., s. 283

¹⁵⁷ Ertuğrul Kürkçü, "Türkiye Sosyalist Hareketine Silahlı Mücadelenin Girişi", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, cilt 8, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 498.

¹⁵⁸ A.e., s. 499.

millileştirilmesi planı ise gündemden kaldırılmıştır.¹⁵⁹ 1972’de Suat Hayri Ürgüplü hükümet kurmuştur.

6 Nisan 1973’de Fahri Korutürk cumhurbaşkanı seçilmiştir. Ardından Naim Talu hükümeti kurulmuş ve hükümet programında hedefinin, her türlü aşırı sol ve sağ akımları, yıkıcı ve bölücü faaliyetleri yok etmek, komünizme karşı cesur ve inançlı bir mücadele vermek ve ekonomik, sosyal, kültürel kalkınmayı sağlayacak tedbirleri alarak işsizliği ve yoksulluğu ortadan kaldırmak olduğunu belirtmiştir. Naim Talu’nun Demirel tarafından desteklenmesinin en önemli nedeni iş çevreleri tarafından tanınan ve sevilen bir kişi olmasındandır.¹⁶⁰

1973 yazına gelindiğinde 12 Mart rejimi tüm siyasi değişiklikleri gerçekleştirmiştir. Anayasa değiştirilmiş, özel mahkemeler kurulmuş, üniversiteler etkisizleştirilmiş ve sendikalar pasifleştirilmiştir.¹⁶¹ Ekim 1973’teki seçimleriyle de 12 Mart düzeni resmen sona ermiştir.

Seçimlere CHP bizzat Ecevit’in kaleme aldığı, “Ak Günlere” adlı seçim bildirgesiyle girmiştir. Buna göre, ülkenin sosyal devlet kavramıyla bağdaşmayacak ölçüde sağa kaydığı, kasıtlı olarak pahalılığın yaratıldığı, Türk ekonomisinin yabancı sermayeyle işbirliği halindeki tekelci sermayenin tümünden eline geçtiği, özgürce ve hakça kalkınmanın mümkün olmadığı ileri sürülmüş, köy kalkınmasını hedef alan köy kentler projesi ve doğu ile güneydoğunun kalkınmasında sosyal adalet ilkesinin temel alınacağı ileri sürülmüştür.¹⁶²

Ecevit’e göre “her şeyin en iyisini sadece aydınların bildiğini ileri sürmekten vazgeçip, halkın da kendi çıkarlarının nerede olduğunu pekiyi sezdiğini, eğer şimdiye kadar devrimci güçlere oy vermemişse, bunu gericilikten değil, devrimcilerin kendinden kopuk olduğunu gördüğünden yapmadığını kabul etmemiz gerekir.”¹⁶³ Ecevit Türkiye’nin gelecek umudu gibi ortaya çıkmıştır. Onun aradığı müttefikler, Batılı aydınlar, kentsel işçi sınıfı, Anadolu’nun küçük burjuvazisi ve ticaret ve sanayi burjuvazisinin millici kanatlarıdır. Sloganlarından biri “zenginlerden başlayan kalkınmayı tersine çevireceğiz,” şeklindedir.¹⁶⁴

¹⁵⁹ Ahmad, **a.g.e.**, 293

¹⁶⁰ Çavdar, **a.g.e.**, s. 237

¹⁶¹ Ahmad, **a.g.e.**, s. 302

¹⁶² Çavdar, **a.g.e.**, s. 242-243

¹⁶³ **Ulus**, 10 Kasım 1969 ve 22 Mart 1971

¹⁶⁴ Ahmad, **a.g.e.**, s. 312 ve 315

Yayın organları Özgür İnsan (1972-1978) Bülent Ecevit'in yönetiminde çıkan dergidir ve CHP'li genç kadronun siyasal eleştiri ve araştırma yazılarını yayınlamıştır. Sabahattin Selek, Turan Güneş, Deniz Baykal ve Alev Coşkun'ın yazıları sıklıkla yayınlanmaktadır.

Dönemin diğer sol fikirlere yer veren yayın organlarına baktığımızda;

Cumhuriyet Gazetesi de bu dönemde diğer tüm Atatürkçü gazeteler gibi ilgi alanlarını genişletmiştir. 1962 yılından itibaren Marksist kökenli tüm solcuların okudukları bir gazete haline gelmiştir. Solcular yayınladıkları gazete ve dergilerin ilanlarını ilk olarak Cumhuriyette vermeye başlamıştır. Söz konusu dönem zarfında gazetede İlhan Selçuk, Cihad Baban, Feridun Ergin, Yaşar Kemal, Hasan Ali Ediz, Melih Cevdet Anday, Cemal Hüsnü Taray, Cavit Orhan Tütengil, Doğan Nadi, Burhan Felek, Cahit Tanyol, İsmet Giritli, Mukbil Özyörük, Fikret Otyam, Şevket Süreyya Aydemir, Ergun Balcı, Sami Karaören, Oktay Kurtböke yazmaktadır.¹⁶⁵

Ortam, (Nisan 1971-29 Kasım 1971) 12 Mart sonrasında rejimin muhalifi olmak amacıyla yayımlanmaya başlamış olan haftalık dergidir. Sekiz aylık yayın hayatında dergi iki kez kapatılmıştır. Kemal Bisalman tarafından çıkarılmıştır. Osman Arolat, Aydın Engin, Hayati Asilyazıcı, Mümtaz Soysal, Muammer Aksoy, İlhami Soysal ve Ali Sirmen'in imzalarını taşıyordu. Daha sonra adı Yeni Ortam'a dönüştürülmüş ancak o da dört sayı çıkabilmiştir. Daha sonra günlük gazete olarak yayımlanmıştır.

Demokrasi İçin Toplumcu Düşün Dergisi, sahibi İ. Birol Ganioglu'dur. Haziran 1978/Mayıs-Haziran 1980 tarihleri arasında toplam on altı sayı yayınlanmıştır. Dergi demokratik sosyalizmi savunmaktadır.¹⁶⁶

1973 seçimlerinden CHP birinci parti olarak çıkmışsa da 100 gün kadar hükümet kurabilmesi mümkün olamamıştır. Sonunda CHP-MSP koalisyonu kurulmuştur. Meclise sundukları program cumhuriyet tarihinde en çok demokrasi sorununa eğilen ve bunu düzeltme sözü veren programı olmuştur ve bu da muhafazakarları ve statükodan yana olanları endişelendirmiştir.¹⁶⁷ CHP'de MSP'de sürekli gelişen bir teknolojiyle hızla değişen kapitalist yeni bir yaşam tarzının

¹⁶⁵ Hıfzı Topuz, **II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, İstanbul, Remzi Kitapevi, 2003, s. 240.

¹⁶⁶ Murat Yılmaz, "Demokrasi İçin Toplumcu Düşün Dergisi", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, cilt 8, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 222-223.

¹⁶⁷ Ahmad, **a.g.e.**, s. 325.

saldırısı karşısında ufalanan toplumsal yapıya tepki göstermiştir. CHP'nin reçetesi çağdaş Kemalist milliyetçiliktir ve aydınlarla sosyalist hümanizme eğilimli üniversite öğrencilerinin ilgisini çekmiştir.¹⁶⁸ 1973'teki kısmi senato seçimlerinde Ecevit'in İstanbul, Samsun ve Trabzon'da ezici çoğunluk sağlayarak kentlerde iyi sonuç alması toprak ağalarıyla ittifakını tersine çevirme politikasının devamı olarak işe yaradığını göstermiş, gittikçe daha çok halka dönmüştür. 235 gün süren iktidarı boyunca, Washington'un baskısıyla Erim hükümetinin birçok çiftçiyi aç bırakmak pahasına yasakladığı haşhaş ekimini serbest bırakılmış, genel af yasasını çıkarmış ve Kıbrıs harekâtını gerçekleştirmiştir. Özellikle Kıbrıs harekâtının yarattığı olumlu havaya güvenen Ecevit koalisyonu bozmuştur. Yeni hükümet kurulamayınca Sadi Irmak başkanlığında partiler üstü bir hükümet kurulmuştur. Güvenoyu alamamış olmasına rağmen 31 Mart 1975'de Birinci Milliyetçi cephe kurulana kadar ülkeyi yönetmek zorunda kalmıştır. 213 gün süren hükümet krizi Türk siyasal hayatının en uzun süren krizi olmuştur.

Birinci Milliyetçi Cephe CGP, MSP, DP ve MHP'nin katılımıyla Demirel yönetiminde kurulmuştur. Bunun en önemli nedeni hiçbirinin erken seçim istememesidir. Bu dönemde komando diye adlandırılan ülkücü gençlik örgütünün üniversitelere yönelik saldırıları artmış;¹⁶⁹ CHP mitinglerini basmıştır. Cephe partilerini destekleyen gazeteler, "Parlamentoda Demirel, sokakta Türkeş" sloganını yaygınlaştırmışlardır. Demirel bürokrasiye kendi yandaşlarını yerleştirmeye başlamıştır. Özellikle TRT ile Anadolu Ajansını ele geçirince tüm medyayı fiilen kontrol etmeye başlamıştır.¹⁷⁰

1975 yılında yapılan ara seçimlerde ufak partiler oy kaybetmiş; Demirel ise kırsal alanda iyi sonuçlar almıştı. Bunda suni gübre fiyatlarını düşürmesinin etkisi büyüktü. Ecevit ise İstanbul, Samsun ve Trabzon'da ezici bir çoğunluk yakalamış, kentlerde iyi sonuçlar almıştı.¹⁷¹ 1976 yılında ise Türkiye'de siyaset, gelişmiş ülkelerden çok daha ciddi etkilere yol açan derinleşen dünya ekonomik krizinin etkisi altında geçmiştir.

¹⁶⁸ A.e., s. 319-320.

¹⁶⁹ Çavdar, a.g.e., s. 259.

¹⁷⁰ Ahmad, a.g.e., 339.

¹⁷¹ A.e., 343.

1977 seçimleri öncesinde CHP'liler faşizm ve eşkıyalıktan söz ederken Demirel ve iktidar partileri Ecevit'i komünizmle ve çeşitli sol fraksiyonlarla ilişkilendirmiştir. Bu durum Ecevit'in sol partilerle ilişkilerinde daha ihtiyatlı olmaya zorlamıştır.¹⁷² Seçimlerde CHP %41.4, AP %36.9 oy almış; CHP birinci parti olarak çıkmıştır. Ancak tek başına iktidar olmak için 13 sandalye eksikliği vardır. Koalisyon kurma çabaları başarısızlıkla sonuçlanınca, Demirel MSP ve MHP'nin katılımıyla ikinci milliyetçi cephe hükümetini 21 Temmuz'da kurmuştur. Yeni hükümetin ilk 15 gününde 26 cinayet işlenmiştir. Bu dönemde MHP daha hızlı bir kadrolaşmaya gitmiştir. 11 Aralık 1977 yerel seçimleri sonrasında AP içinde kötü seçim performansı ve partinin faşistlere fazla yaklaşması nedeniyle huzursuzluklar çıkmaya başlamış; hükümet 29 Aralık 1977'de gensoru ile düşürülmüştür. 1978 yılının Ocak ayı başında Ecevit, AP'den ayrılan 10 bağımsız milletvekilinin katılımıyla yeni hükümet kurmuştur. Yeni hükümetin önündeki en büyük sorunlar terör ve ekonomik bunalımdır. Yılın ilk 15 gününde 30 siyasi cinayet işlenmiş; 200'den fazla kişi yaralanmıştır. Siyasi şiddetin sonucu olarak 800 ölüm olayı, 1052'si sağcı ve 778'i solcu olmak üzere 1999 kişi tutuklanmıştır. 22 Aralık 1978'deki Kahramanmaraş Katliamı sonrasında da 25 Aralık'ta 13 ilde sıkıyönetim ilan edilmiştir. Ecevit hükümetinin terörü engellemede başarı sağlayamaması, gözden düşmesine, İstanbul'daki 1 Mayıs toplantısını yasaklama kararı da sendikacı desteğini kaybetmesine neden olmuştur. Bununla birlikte istekleri yerine getirilmeyen bakanların istifa tehditleri de Ecevit'in meclis içinde sıkıntı yaşamasına neden olmuş; bununla birlikte döviz rezervlerinin hemen hemen erimiş olması, Kıbrıs sorunu nedeniyle yaşanan ABD ambargosu ve dış kredi imkanlarının kısılması, dış ödeme zorluklarını gündeme getirmiş, bu ekonomik darboğaz da siyasal sorunlara eklenince Ecevit hükümetinin sonunu getirmiştir.¹⁷³

1979 yılında kısmi senato ve beş milletvekili için yapılan seçimleri büyük çoğunlukla AP kazanınca Ecevit hükümetten istifa etmiş; ardından kurulan AP'nin azınlık hükümeti 12 Eylül'e dek iktidarda kalmıştır.

Bu dönem süresince Türk solunun gelişimine bakıldığında, 1974 yılında çıkarılan afla serbest kalanların, dışarıda radikalleşmiş devrimci öğrencilerle

¹⁷² A.e, 349.

¹⁷³ Ahmad, a.g.e., s. 353-354

karşılaşmalarıyla geçmişle hesaplaşmanın unutulduğu, Türkiye hayatına veya siyasetine kitlelerin bakış açısından yaklaşan hiçbir Markçı tahlil bulunmadığı görülmektedir.

1974-1975 yıllarında Çin politikasının sağa yaklaşmasından duyulan rahatsızlık, Türk solunun Sovyetlere yaklaşmasına neden olmuştur. SSCB, Çin'den daha enternasyoneldir ve Maoculuğun gerilemesi TKP'ye yükselme şansı tanımıştır.¹⁷⁴ TKP'nin yanı sıra Behice Boran'ın 1975'te yeniden kurduğu TİP ve eski komünist Hikmet Kıvılcımlı'nın izleyicilerinin bazı eski TİP'lilerle birleşerek kurduğu Türkiye Sosyalist İşçi Partisi (TSİP) de dönemin sol örgütlenmelerindendir.

TSİP Merkez Yürütme Kolu üyesi ve İlke Dergisi sahibi Öner Ciravoğlu'nun söylediğine göre TSİP'in kökleri, 1970 öncesinde tek sayı yayınlanan Sosyalist Parti için Teori ve Pratik Birliği Dergisine dayanmaktadır ve bir aydın hareketi olarak nitelendirdikleri TİP'i pasifizmi ve parlamentarizmi yüzünden, MDD'yi ise, ordunun önemini fazla abartmakla suçlamıştır. Halk cephesinin kurularak köylü-işçi ittifakının kurulması gerektiğini savunmuştur. Onlara göre Türkiye'nin en önemli sorunu işçi sınıfına dayalı, sağlam ideolojik politik prensipler üzerinde yükselecek sosyalist birlik oluşturmaktır.¹⁷⁵

Parti yönetimi 1976 yılında Kıvılcımlı'nın görüşlerinden uzaklaşınca kopmalar yaşanmıştır. Kıvılcım dergisi etrafında birleşen grup Vatan Partisi'ne katılmıştır. Yayın organı Kitle gazetesidir. Vatan Partisi ise, iki aşamalı devrim teorisini savunmakta, silahlı mücadeleden yana görünmektedir. Ancak SSCB önderliğinin tartışılması partiyi ikiye bölmüştür. Partiden ayrılanlar Sosyalist Vatan Partisi'ni kurmuşlardır.

1975 yılında yeniden kurulmuş olan TİP ise, işçi sınıfı hareketinin politik düzeye çıkmış örgütlenmesi olduğunu savunmuştur. 1977'de oyları fazlasıyla düşünce TKP ve TSİP'le yakınlaşma eğilimi içine girmişlerdir. Yayın organı Yürüyüş'tür.

Aybar ve çevresi ise Sosyalist Devrim Partisi'ni kurmuştur. Türkiye'ye özgü bir sosyalizm savunmuşlardır. Mihri Belli ve çevresi tarafından ise Türkiye

¹⁷⁴ Oya Baydar kitabında, Veysi Sarısözen başkanlığında oluşturulan TİP'in partizan grubun çekirdek kadrosunun 1972'de yurtdışında TKP kadrolarına katıldığı ve partinin 1973'teki atılımını gerçekleştirdiklerini söylemektedir. (Baydar, Uluagay, **a.g.e.**, s. 97)

¹⁷⁵ Behram, **a.g.e.**, s. 18.

Emekçi Partisi (TEP) kurulmuştur. Partiyeye göre, Türkiye'nin sosyalist kuruluş aşamasına ulaşabilmesi için her alanda ulusal bağımsızlığın sağlanması, ülkenin feodal kalınlardan temizlenmesi ve çağdışı ilişkilere son verilerek demokrasinin kurulması gerekmektedir. Ayrıca işçi sınıfının önderliğinde bir yurtsever cephe dayanışması içinde olması gerektiğini ve tarım ülkesi durumundan kurtulması için MDD'yi gerçekleştirmenin zorunlu olduğu söylenmektedir. Yayın organı Emekçi adlı dergidir.¹⁷⁶

TKP, 1975'de DİSK'in içinde görev almaya başlamıştır.¹⁷⁷ DİSK, 12 Marttan sonra oldukça gelişmiş ve en militan sendikal hareketi haline gelmiştir. Bunda sosyal demokrat sendikaların DİSK'e katılmış olmasının payı büyüktür. Türk-İş'in giderek sağa kaymasıyla bünyesindeki sosyal demokrat, CHP yanlısı sendikalar tedirgin olmuş, 1973'ten sonra DİSK CHP'ye yakınlık göstererek, seçimlerde desteklenmesiyle de Türk-İş üyesi ve bağımsız sosyal demokrat sendikalar¹⁷⁸ DİSK'e katılmıştır. Özellikle genç kadroların DİSK'e katılımıyla dinamizm kazandırmıştır. Böylece DİSK, Türkiye'nin bütün kentlerinde örgütlenmiş, yerel ve bölgesel temsilciliklerinin sayısını arttırmıştır. Yöneticileri 600 bin üyeleri olduğunu söylemektedirler.¹⁷⁹ TKP'nin DİSK içindeki kadroları, işçi sınıfının yeni kesimlerini örgütleme ve sendika gücünü ulusal düzeyde birleştirme göreviyle karşı karşıya kalmıştır. Ancak bunun yerine TKP, DİSK içindeki egemenliğini koruma yolunu seçmiştir. Bu amaçla sağ örgütçülerle ve bürokratik sendikacılarca birlik olarak kendilerinden farklı sosyalist sızmaları önlemek için sol içerisinde siyasi polis gibi hareket etmişlerdir.¹⁸⁰ Sonuçta, Anadolu'daki örgütlenmeler kaybedilmiş ve solcular sendikalardan atılmıştır.

1977 yılında THKP-C'nin oluşturduğu siyasi temel üzerinde gelişen Devrimci Yol adlı dergi yayınlanmaya başlanmıştır. Dergi çevresinde toplananlar, 12 Mart'ın yol açtığı yılgınlık ve sağ görüşleri güçlendirdiği gerekçesiyle de SSCB

¹⁷⁶ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, cilt 7, İletişim Yayınları, İstanbul, 1988, s. 2234-2235.

¹⁷⁷ 1974 yılı başında 700 dolayında işçi sendikası, 4 konfederasyon bulunmaktaydı. DİSK, Türk-İş, MİSK (Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu) ve TÜRKİYE-İş (Ülkücü İşçi Sendikaları Konfederasyonu). Bunlara ek olarak 1976 yılında MHP'nin desteklediği Hak-İş kurulmuştur. (**Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, cilt 7, İletişim Yayınları, İstanbul, 1988, s. 2287)

¹⁷⁸ Tekstil, Petkim-İş, Baysen-İş, Oleyis ve 1976'da da 100 bin üyeli Genel-İş DİSK'e katılmıştır.

¹⁷⁹ **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, c.7, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 1868

¹⁸⁰ Belge, "Sol", **Geçiş Sürecinde Türkiye**, s. 181.

yanlılığı ile mücadele etmiş; SBKP tezleriyle hesaplaşmışlardır. Türk/Kürt ilişkisini ezen/ezilen olarak tanımlamışlar; genel olarak gecekondulara yönelmişlerdir. Bununla birlikte evrim ve devrim aşamalarının Türkiye gibi ülkelerde birbirinden ayrılamayacağını, iç içe olduğunu savunmuşlardır. Bir süre sonra Kurtuluş çevresiyle aralarında görüş farklılıkları oluşmuştur. Kurtuluş, proletarya partisinin işçi sınıfı içinde çalışarak oluşturulabileceğini, kitlelerden kopuk mücadelenin başarıya ulaşamayacağını savunmuştur. Onlara göre sosyalist hareket hala aydınlar çevresinden kopmayı başaramamıştır. Başlangıçta siyasi mücadele esas alınmalı, uzun ve sürekli bir hazırlık döneminden sonra silahlı eyleme geçilmelidir. Kemalizmin ise yanlış değerlendirildiği söylenmektedir. Bununla birlikte Devrimci Yol'un sağ bir çizgiye geçtiği, Mahir Çayan'ın tezlerinin inkar edilerek öncü savaş anlayışından uzaklaşıldığı, ideolojik-pratik açıklığı olmadığını düşünen bir grup ayrılarak Devrimci Sol adı altında örgütlenmiştir. Bu grup da gecekondulara bölgelerini hedef almıştır.

Özetle Türk solunun gelişmesinin önünde ciddi problemler olduğu kabul edilmektedir. Öncelikle öğrenilecek şeylerin fazlalığına ve dünya genelinde her şeyin çok çabuk değişmesine ayak uydurmak zordu. Bu nedenle öğrenileceklere üstün körü göz atıp eyleme geçmeyi tercih etmişlerdir. Bu durum Türk solunun en büyük zaafı olmuştur.

Yaşanan fraksiyonlaşmada tartışmalar genellikle kır/şehir; öncü güç/temel güç (işçi-köylü) ikilemelerinden kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte gruplar Marksçılığın farklı türlerini temsil ettiklerini ileri sürmelerine rağmen, zihniyet, değerler ve tavır bakımlarından ciddi benzerliklere sahiptirler. Bu kadroların büyük kısmının küçük burjuva ailelerden gelen öğrencilerden oluşması da bu kesimin geleneklerini temsil etmelerine neden olmaktadır.¹⁸¹ Bununla birlikte her grup büyüme ihtiyacındadır ve bunu en kolay öbür grupların taraftarlarını kazanarak başarabilecektir. Bu nedenle politikalarının birbirine benzemesi de kaçınılmaz olmaktadır. Devletin kurtarıcılığına soyunma, yukarıdan hamle ile toplumu kurtarma, üçüncü dünyacı bir kalkınmacılık, Ecevit'te dahil olmak üzere tüm sosyalistlerde görülmüştür.¹⁸² Yine bu dönemde devrimci dil özel bir jargona dönüşmüş, her örgüt

¹⁸¹ A.e., s. 184.

¹⁸² A.e., s. 188.

yeni militanları cezbedecek şekilde cesaretini sergileme yolunu seçtiğinde de tavırları, sosyalizme ilgi duyan işçi ya da köylüleri ürkütüp kaçırmıştır. Tüm bunlara örgüt içindeki demokrasilerin azalması da eklendiğinde işler içinden çıkılmaz bir hal almaya başlamıştır. Bununla birlikte hem toplumdan tecrit edilmişler, hem de toplumun diğer gruplarına karşı savunmaya itilmişlerdir. Bu durum Türk solunu ülke sorunları hakkında tutarlı bir şeyler söylemekten vazgeçirmiş; sağlık, tıp, ulaşım ve kentleşme, köy örgütlenmesi ya da fabrika hayatının sorunlarının giderilmesi gibi sorunlardan uzaklaştırmıştır.

Milliyetçilik, kalkınmacılık, Kemalizm ve “kendimize özgü yol arayışı” ulusalcı Türk solunda değişmeyen dört tema olagelmıştır. Devletin bekasını temel alan ve iktisadi, çatışma yaratıcı ve merkezkaç potansiyeller taşıması açısından tehlikeli addeden patrimonyal zihniyet, Türk solunda hakim olmuş ve Yön çizgisi bunu 1960’ların anti-emperyalist dalgasıyla birleştirmiştir.¹⁸³

B) SOL ROMAN YAZARLARI VE SİYASAL DÜŞÜNCELERİ

Bu bölümde tezde incelenecek olan romanlar ve yazarları genel olarak ele alınacaktır.

Devrimci sol eylemleri ele alarak işleyen romanların hemen hemen tamamında ele alınan konular toplu olarak değerlendirildiğinde en çok işkence olayları üzerinde durulduğu görülmektedir. Bununla birlikte grev, baskın, öğrenci çatışmaları da önemli yer tutmaktadır.¹⁸⁴

Batılılaşma hareketi Murat Belge’ye göre bütün yeniliklerin yanı sıra yeni bir yazar tipi de yaratmıştır. Bu yazar genel proje içinde genellikle o projeye bağitlanmış bir özne gibi davranmaktadır. Tarihi proje başladıktan sonra toplumsal dönüşüm bütün yazarları maddi kavramları ve toplum içinde duruşlarıyla belirlemektedir.¹⁸⁵

¹⁸³ Asena Günel, “Uğur Mumcu”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, c.2, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 483.

¹⁸⁴ Yalçın Alemdar, **Siyasal Ve Sosyal Değişmeler Açısından Çağdaş Türk Romanı** (1946-2000), Ankara, Akçağ Yayınları, 2003, s. 593.

¹⁸⁵ Murat Belge, “Üçüncü Dünya Ülkeleri Edebiyatı Açısından Türk romanına Bir Bakış”, **Berna Moran’a Armağan**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 49.

1) KÜÇÜK BURJUVA AYDININI VE SORUNLARINI ELE ALAN YAZARLAR

a) VEDAT TÜRKALİ (1919-)

Asıl adı Abdülkadir Pirhasandır. Askeri öğrenci olarak Türk Dili ve Edebiyatı bölümünü bitirerek askeri okullarda edebiyat öğretmenliği yapmaya başlamıştır. 1951’de 141. Maddeden suçlu bulunarak 7 yıl hapis yatmıştır. Rıfat Ilgaz’la birlikte Gar Yayınları’nı kurmuştur. Fethi Naci’ye göre bireyleri toplumsal olayların etkisi içinde bireyselle toplumsalın karşılıklı etkileşimleri içinde gösterebilmiştir. Bir Gün Tek Başına romanının ardından yayınladığı Mavi Karanlık’ta 1980 darbesi öncesi Bodrum’da buluşmuş küçük burjuva ve ilerici aydın kesimlerinden kişiler üzerinden toplumun genel durumunu anlatmaktadır. Türkali, aydınlara karşı biraz ikircikli davranmaktadır. Onların dirençsizliğini, özellikle SSCB’ye eleştirel yaklaşımları vb. gibi eğilimlerini küçük burjuva tavrı olarak suçlamaktadır.¹⁸⁶ Bir grup üniversite öğrencisinin TKP’yi arayışlarının öyküsünü el aldığı Güven adlı romanı ise TKP’nin tarihini anlatmaktadır.

Ona göre tekelci yapımızın kısacasında dışa bağımlı bir ülkedir Türkiye. Serbest teşebbüsün palavradan ibaret olduğunu söylemekte, yapının gerçekte tefeci ve aracılara fırsat verdiğini düşünmektedir. Büyük tekelci sermayenin sultasıyla büyütülen değil, şişirilen bir toplum yapısıdır söz konusu olan. Emperyalist ülkeler kendilerine bağımlı kendi tekniklerinin daha gerisinde bir tekniğin pazarlandığı, daima ipin ucu kendi ellerinde olabilecek nitelikte bir gelişmeyi öngörmektedir. Türkiye’de bir takım ortakları ve temsilcileri vardır. Büyük sanayici grupları, büyük banka çevreleri, büyük tekel grupları ve bunların kurdukları sanayi vardır. O sanayi ve patentlerle know-howlarla dışarıya bağımlı bir sanayidir. Böyle bir sanayi, böyle gecikmiş bir ülkede tutunulan bu sözde liberal tutum, hiçbir zaman beraberinde siyasal anlamda bir liberalleşmeyi getirmeyecektir. Dolayısıyla ekonomik büyüme içinde değiliz, demektedir Türkali. “Büyümek sağlıklı bir değişim, gelişimdir. Ülke büyümüyor, ekonomik olarak şişiyor. Kimileri bunun sağlıklı büyümeye dönmesi

¹⁸⁶ Çavdar, a.g.e., s. 121

için toplumsal, kültürel, siyasal uğraş içinde,”¹⁸⁷ diye düşünmekte, bunu da romanlarına yansıtmaktadır.

Bir Gün Tek başına adlı romanı hakkında Mete Tunçay’da çağın ortamını yansıtan bir belge niteliğindedir demiştir.¹⁸⁸ Nitekim kendisi de romanı yazmadan evvel 27 Mayıs olayının içinde olan gençlerle röportaj yaptığını söylemektedir.¹⁸⁹ O romanını karamsar insanın eleştirisi olarak yorumlamıştır. Romanda yapmak istediğinin, “insanı, insanın serüvenini ... insan ilişkilerindeki temel nedenleri daha bilinçli saptayarak, insanın doğada, tarihte, toplumdaki yerini, sınıflar arası ilişkileri, üretim ilişkilerini bilerek kavrayıp yansıtmaktır.”¹⁹⁰

Ona göre roman bir anlatı olmaktan çok bir göstermedir ve insanları anlatmaktadır ve Türkali’nin amacı insanı bulanıklığından kurtararak açık seçik ortaya koymaktır. Önemli olan gerçek yaşamı ve içindeki insanoğlunun boyutlarını anlatmaktır. Salt bir yansıtma görevi değildir yaptığı, yeni bir sentezin gerekli olduğuna inanmaktadır.¹⁹¹

Romanda tip yaratmak konusunda ise, “romancı olarak benim görevim romanı çevremizdeki birçok tiplerden süzüp ayıklayarak, bir takım tipik karakterler yaratmaktır, Salt tipler olarak değil; tipik karakterler olmalıdır, tipler böyle sanatsal boyutlar içerir. Her yazar çevresindeki kişilerle bir etki tepki alışverişi içindedir ve çevresindekini alacaktır,” demektedir.¹⁹² Nitekim Bir Gün Tek Başına adlı romanının karakterlerinin abartılıp stilize edilmiş, sanat, dünya, tarih, toplum anlayışının prizmasından geçirerek biçimlendirse de genel olarak her gün karşılaştığı tipler olduğunu söylemektedir.¹⁹³

Sanat görüşü ise, her sanat olayının günün tarihi koşullarına bağımlı olduğu, o sanat olayı içinde sivrilmiş kişilerde o koşulların dışına pek kolay kolay çıkamayacağı şeklindedir.¹⁹⁴ Gerçekçilik anlayışının ise sadece içinde bulunduğu toplumu yansıtmak değil, toplumun daha iyiye değişmesi için verilen savaşıma

¹⁸⁷ Vedat Türkali, **Savunmalar**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1989, s. 103, 104 ve 113.

¹⁸⁸ Mete Tunçay, “Tek Değil”, **Milliyet Sanat**, sayı: 140, Nisan 1975

¹⁸⁹ Türkali, **a.g.e.**, s. 90

¹⁹⁰ “Vedat Türkali ile Bir Gün Tek Başına Üzerine Konuşma”, **Militan**, sayı: 13, Ocak 1976, s. 47.

¹⁹¹ Türkali, **a.g.e.**, s. 98-99

¹⁹² **A.e.**, s. 100

¹⁹³ “Vedat Türkali ile Bir Gün Tek Başına Üzerine Konuşma”, **Militan**, s. 48

¹⁹⁴ Türkali, **a.g.e.**, s. 108

katkıda bulunmak olduğunu söylemektedir. Onun anlattığı gerçek, inandığı doğruları tanımlayan gerçektir.¹⁹⁵

Düşüncelerinde olabildiğince nesnel davranmaya çalıştığını, bilimsellikten sapmanın yarar sağlamayacağını savunmaktadır. Türkiye’de solun gelişimi ve TKP hakkındaki düşünceleri ise şöyledir: “1960, 27 Mayıs’tan sonra yeni bir demokratik dönem başladıysa da işçi sınıfının kendi siyasal örgütünü korkusuzca kurup geliştirmesi mümkün olmadı.” O buna tekel demokrasisi demektir. Çoğulculuğun hiçbir zaman demokratik bir çoğulculuğa dönüşmediğini, iki ucun da demokratik haklar tanımadığı gerekçesiyle aşırılığına kapalı olduğunu söylemiştir. Kemalist devrimin ise anti-klerikal bir atılımla ortaya çıktığını bunun da yerinde olduğunu savunmuştur. O dönem anti-emperyalist savaş veren yeni Cumhuriyet, Sovyetler Birliği ile dost olan tek ülkedir. Ancak TKP ve komünizmin hep yasak olduğunu ve gelişmesinin önlenmesi için geçmişinden habersiz bırakılmıştır. Böyle olunca aynı yanlışları yineleyen, iyi niyetlilerin bile kolayca bir yere varamadığı insanlar haline gelmiştir. Özellikle yaratılan korku ortamı, çoğu aydının düşünce yeteneğini yamru yumru etmiştir. Türkali’ye göre dünyanın en korkak sosyal demokratları Türkiye’dedir. İşçi sınıfı en küçük haklarını elde edemeden ilkel bir sömürüye uğramıştır ki bu Türkiye’nin endüstriyel bakımdan geri kalma nedenlerinden biridir. Çünkü teknik geliştirmek yerine bedava işçi çalıştırır yine kar eder.¹⁹⁶

Ona göre Türkiye yıllar yılı Kemalistlerin yarattığı bir illüzyon çağında aldatmaca bir devrimcilik dönemi geçirmiştir. İlkokul öğretmenleri Türkiye’yi yönettiklerini sanırken, aslında o zaman da büyük arazi sahipleri, para babaları, dolaylı olarak da olsa ülkeyi yönetmektedir. “Türkiye’nin aydını ileri düşünce ve davranışları devletli ya da nüfuzlu kimsece hoş görüyle karşılandı mı özgür sanırdı kendini. Bugün bir sürü küçük burjuva aydınının özlemle anımsadığı, kimilerinin ballandırarak genç kuşaklara yutturmaya çalıştıkları devrimler çağımız budur,”¹⁹⁷ demektedir.

TKP hakkında da lider sultasının tehlikesinden bahsetmiş, sosyalist legalitenin bozulmasının genel sekreterin bireysel savları doğrultusunda bir legalitenin oluşmasına neden olduğunu ve bu açıdan İsmail Bilen’in partiye çok

¹⁹⁵ “Vedat Türkali ile Bir Gün Tek Başına Üzerine Konuşma”, **Militan**, s. 48

¹⁹⁶ Türkali, **a.g.e.**, s. 122-126

¹⁹⁷ “Vedat Türkali ile Bir Gün Tek Başına Üzerine Konuşma”, **Militan**, s. 49

zararı dokunduğunu savunmuştur. Partiyi Sovyet bürokratların maşası haline getirmiştir. Ona uyanlar ve uymayanlar ayrışması ortaya çıkarak uymayanlar parti düşmanı, hain ilan edilmiştir. Bunun bir nedeni de Stalinizmdir. Ona göre Stalinizm, demokratik adı altında despotik bir santralizasyon yöntemidir. “Özellikle Zeki Baştımar dönemi TKP’sinin gerileme nedeni budur. Parti geçmişinden koparılmaya, Reşat Fuat ve Doktor Hikmet partiden dışlandı, İsmail Bilen ulu önder ilan edildi, eleştiri yolu kapatıldı,” demektedir. Behice Boran’ın Reşat Fuat ile yakın olduğunu söylemektedir.¹⁹⁸

Doktor Kıvılcımlı’ya ise saygı duyduğunu ancak hiçbir zaman Doktorcu olmadığını söylemektedir. Onun TKP içinde özgür düşünen bir devrimci olduğuna inanmaktadır.¹⁹⁹ Ona göre, kendi insanımızı tanımak, kendi formülümüzü bulmak ve yolumuzu ona göre çizmek birinci görevdir.²⁰⁰

b) ÇETİN ALTAN (1927 -)

1927 İstanbul doğumlu Çetin Altan, Galatasaray Lisesi’ni bitirdikten sonra Ankara Hukuk Fakültesi’nden mezun olmuş ancak avukatlık yapmak yerine öğrencilik yıllarında başladığı gazeteciliği seçmiştir. Halkçı Gazetesinin ardından 1956 yılında Yeni Gazete’de, 1958-60 ve 1965-71 yılları arasında Akşam’da çalışmıştır. 1960-65 yılları arasında ise Milliyet gazetesinde köşe yazarlığı yapmıştır.²⁰¹ 1965 yılında TİP’den milletvekili olmuş, milletvekilliği döneminde hakkında iki kez dokunulmazlığını kaldırılması talebinde bulunulmuştur. Yazılarından dolayı hakkında 300’e yakın dava açılmış; 1971 sonrasında cezaevine girmiştir. 1973 yılında sağlığının bozulduğu gerekçesiyle cumhurbaşkanı tarafından affedilerek serbest bırakılmıştır. 1975’de Yeni Ortam ve Politika gazetelerinde yazmıştır.

1967 yılında yayınladığı Onlar Uyanırken Türk Sosyalistlerinin El Kitabı’yla en basit haliyle sosyalizmi kitlelere anlatmaya çalışmıştır. Buna göre en çoğa sahip olmanın mutluluk getireceğini savunan burjuva inancı çökmeye başlamıştır. En çoğa sahip olmanın peşindeki burjuva insanı huzursuz ve

¹⁹⁸ Türkali, **a.g.e.**, s. 134-139

¹⁹⁹ **A.e.**, s. 140.

²⁰⁰ **A.e.**, s. 141

²⁰¹ Atilla Özkırımlı, **Türk Edebiyatı Tarihi II**, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2004, s. 98.

bunalımlıdır. Kumardan içkiden, gece alemlerinden avuntu aramaktadırlar. Hayatları, aşkları ve zevkleri gitgide yozlaşmaktadır. Sahip olmak yerine insan olmak, hep birlikte daha ileriye doğru insan olmak arzulanmalıdır.²⁰²

Ona göre İstanbul'daki mutlu azınlık denilen küçük egemen sınıf, komprador burjuvazidir ve Anadolu'daki büyük toprak ağalarıyla tefecilerle işbirliği yaparak halkı sömürmektedir. Nüfusun %20'si milli gelirin %57'sini aralarında bölüşmektedir. Bunlar I. Dünya Savaşı'nda Almanlarla işbirliği yapmış, mütarekede İngilizlere yamanmaya çalışmış, şimdiyse Amerika'yla işbirliği yapmaktadır.²⁰³ Türkiye geri kalmış bir ülke olduğundan sömürülmektedir. Bir ülkenin kendisi sömürülürken, başkalarını sömürerek kalkınması mümkün değildir dolayısıyla batılı kapitalist ülkeleri model almak mümkün değildir. Öte yandan batı da emekçi sınıflara tavizler verecek, sınıflar arası dengeyi sağlayacak sermaye birikimi mevcuttur. Türkiye'de böyle bir şey mümkün değildir.²⁰⁴

Dış sömürüye karşı çıkanlar, iç sömürüye göz yumamazlar. Sömürü bütündür ve ikisi de birbiri sayesinde devam edebilmektedir.

Sosyalizm Tanımı ise şöyledir: komünizm, işçilerle köylülerin el ele vererek kendilerini sömüren burjuva sınıfını ihtilalle yok edip bir proletarya diktası kurmaları ve devletin siyasetiyle iktisadiyatına bizzat el koymaları demektir. Soyguna, sömürüye ve talana karşı çıkmaktır.²⁰⁵ Sosyalizmin karşısına dinsel akımları çıkarmak isteyenler kompradorlardır. Oysa sosyalizmin karşısında kendileri bulunmakta, dinsel akımların karşısında ise laisizm bulunmaktadır. Sosyalizm bir kişiler yahut kadro meselesi değil; doğrudan doğruya bir sınıf meselesidir.

Türk sosyalistleri, anayasanın ve batı demokrasisinin olduğu gibi uygulanmasını, mutlak bir bağımsızlığı, toprak reformunu istiyor, bankaların ve sigortaların millileştirilmesini, ithalat ve ihracatın kompradorların elinden alınarak halkın çıkarına işler hale getirilmesini ve ağır endüstrinin emekçi halk kütlelerinin denetimi altında millileştirilmesini istemişlerdir. Bununla birlikte onlara düşen görev,

²⁰² Çetin Altan, **Onlar Uyanırken, Türk sosyalistlerinin El Kitabı**, Ararat Yayınevi, İstanbul, 1967, s. 27

²⁰³ **A.e.**, s. 28-29

²⁰⁴ **A.e.**, s. 48-49

²⁰⁵ **A.e.**, s. 32

emekçi halk kitlelerini uyandırmak ve onları örgütleyerek, siyaset alanına bir sınıf olarak sokmaktır.²⁰⁶

Sosyalist gelişmeyi iki etapta görenler yanılmaktadır, bu önce dış sömürüye karşı çıkılmalı, sonra iç sömürüye karşı çıkarılmalı anlamına gelmektedir ki bu mümkün değildir. Bir tek sosyalizm vardır o da emekçi sınıfın egemen olduğu ve kendi kendisine çalıştığı sistemdir.²⁰⁷

Sosyalizmle ilgili bir diğer bozulma “Uvriyerizm”dir. Eli nasırlı olmayan kişi sosyalist olamaz inancıdır bu. Aydınlarla emekçilerin siyasi bir sınıf örgütünde birleşmelerini önleyen ve emekçilerin bilinçlenmesini geciktiren bir akımdır. Bir diğer bozulma ise “sektarizm”dir. Herkese tepeden bakma, kendinden başkasını sosyalist saymama, sosyalistim diyenleri hemen sınavdan geçirmeye kalkmak bağnazlığıdır. Bu akım, çikolata yemekten şiir yazmaya, çiçek sevmekten kravat takmaya kadar insanların kendi dünyalarıyla ilgili her türlü masum davranışı bir ortaçağ papazı katılığıyla suçlayıp durmaktadırlar.²⁰⁸

Kemalizme Yaklaşımı: Mustafa Kemal dönemi, mandacı ve satılmışlığa karşı çıkılan tek dönemdir.

Devletçiliğe yaklaşımı: Türkiye’de devletçilik, yeterli derecede sermaye birikimi yapamamış olan burjuvaları zengin etmek için halkı sömürmenin adıdır ve halk tabii olarak devletçilikten nefret etmektedir. Burjuvalarca kontrol edilmektedir. Devletin ürettiklerini satın alır, ürettiklerini devlete satar. Devletin halktan topladığı vergilerle yaptığı yatırımların ve emekçilerin ürettiği maddelerden asıl büyük karı aracı kompradorlar almaktadırlar. Örneğin devlet dışarıdan getireceği petrolü kendi şilepçilik işletmesine taşıyacağına, bir armatöre taşıtmaktadır. Böylece bir yandan şilepçilik işletmesi zarar ederken, bir yandan da armatörün karı sağlanmaktadır.²⁰⁹

Burjuvaziye Yaklaşımı: Türkiye’deki burjuvazi komprador burjuvazidir. Kompradore sözcüğü İspanyol sömürgecilerinin sömürgelerde kendilerinden yana iş yapmayı kabul etmiş yerlilere verdikleri addır. Komprador burjuvazi terimi buradan gelmektedir. Bu tipteki burjuvazi, tam bir burjuvazi değildir. Büyük endüstri kuracak ve tam bir kapitalizm uygulayacak sermayeleri bulunmaz. Bu nedenle büyük

²⁰⁶ Altan, **Onlar Uyanırken, Türk sosyalistlerinin El Kitabı**, s. 57-58 ve 59.

²⁰⁷ **A.e.**, s. 65-66

²⁰⁸ Çetin Altan, “Sosyalistlikte Üç Bozulma”, **Kahrolsun Komünizm Diye Diye**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976, s. 206-207.

²⁰⁹ Altan, **Onlar Uyanırken, Türk sosyalistlerinin El Kitabı**, s. 33-34

emperyalist ülkelerle işbirliği yaparak onların sözcüleri olarak Türkiye'yi yabancı sömürüsüne açık bir pazar olarak tutarlar ve bunlardan aldıkları komisyonlarla varlıklarını sürdürmektedirler. Yabancı mallarını ülkeye ithal eder, içindeki hammaddeyi yabancı firmalara devreder. Kazançları ellerinden gitmesin diye de Türkiye'nin tam bir endüstri ülkesi olmasını önlemek için ellerinden geleni yapmaktadırlar dolayısıyla milli nitelik de taşımamaktadırlar. İthalat, ihracat, yabancı firma temsilciliği, montaj sanayi ve yabancı sermaye ortaklığı biçimlerinde yürütülen kompradorluğun en büyük koruyucusu Amerika'dır. Onları desteklemeyen herkes komünisttir ve komünizmi Rus casusluğu, Allahsızlık, aile düşmanlığı olarak lanse ederler halk kütlelerine.²¹⁰

Şampanya içmek, pahalı giysiler içindeki hanımlarla gece kulüplerinde dans etmek, sık sık Avrupa'ya gidip gelmek ileriliktir onlara göre, Batılılaşmadır. Atatürkçülüğü ve laikliği de batı burjuvalarına benzer yaşamlar sürmek olarak benimsemişlerdir. Laiklik, kompradorlara din baskısını atlayıp diledikleri gibi para harcama özgürlüğü getirmiştir.²¹¹

Aydına Yaklaşımı: komprador burjuvazi aydın-halk ayrımını desteklemektedir. Şehirlerde halkı kötülemekte, köylerde aydınları. Bunun sonucunda aydınlar halkı gerici diye damgaladıkça, halk da aydınları gavur kafilesinin arasına sokmaktadır. Oysa ikisi komprador burjuvaziye karşı kenetlenmelidir.²¹² Olaylara sınıf açısından bakamayan aydınlar yarım aydınlar olarak tanımlanmaktadır. Bunlar bir moda sürüklenişi içinde sosyalizmden yana görünseler de sınıf bilincinden yoksun olduklarından içlerinde hep bir boşluk kalacaktır çünkü bilinçaltılarında insanların kurtulması değil, kendilerini de bir gün zengin bir burjuva olması özlemi yatmaktadır.²¹³

Çetin Altan'a göre eskiden eğitim görmüş herkes burjuvaziye dahil olabiliyorken sonraları bu değişmiş, onların egemenliğinden kendilerine düşeni alamayan aydın kesim, kapitalistleri sosyalist açıdan ele almaya başlamıştır. Ancak bu kesimin iktidarı ele geçirmesi sosyalist sistemin kurulması için yeterli değildir. Emekçi sınıfın ağır basmadığı bir devletçilik kurmaları, burjuva alışkanlıkları taşıyan

²¹⁰ Altan, **Onlar Uyanırken, Türk sosyalistlerinin El Kitabı**, s. 30-31

²¹¹ **A.e.**, s. 36-37

²¹² **A.e.**, s. 39.

²¹³ **A.e.**, s. 47

yeni sınıf yaratmaktan öteye geçemeyecektir. Aydınlar emekçi sınıfının dışında tek başlarına sosyalizmi getiremezler, çünkü tüketimleri üretimlerinden fazladır, iktidara geldikten sonra da artacaktır. Aydınlar, emekçilerin siyasi örgütü içinde çalışmalı, onlarla kaynaşmalıdır. Anadolu’da emekçi halk ile birlikte öncü olarak çalışmalı ve halk liderleri yetiştirmelidir.²¹⁴

İşçi-Halk-Köylüye yaklaşımı: Halk işini yürütmek için daima burjuva sınıfından aramaktadır.²¹⁵ Türkiye’de oynanan bu oyunları görememelerinin nedeni endüstri devriminden geçilmemiş ve toplumda uyarıcı rol oynayacak nitelikte işçi sayısının yetişmemiş olmasıdır. Bununla birlikte milyonlarca topraksız köylüye karşı milyonlarca dönüm arazisi olan bir avuç toprak ağası bulunmaktadır.

Emekçi halk yığınları, komprador sınıfının karşısındaki tek güçtür. Bunun için bilinçlenerek örgütlenmeleri şarttır. Çünkü sadece emekçi sınıfın tüketimi, üretiminden azdır.

Oyun ve romanlarının ortak özelliği çevre-insan ilişkilerinin, toplumsal çatışma ve uyuşmazlıkların bireyin dünyasına yansımalarını ele almış olmasıdır.

c) DEMİR ÖZLÜ (1935-)

1935 İstanbul doğumludur. Kabataş Erkek Lisesinin ardından İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesini bitirmiştir. Behçet Necatigil’in öğrencisi olmuştur. Fransız varoluşçuluğundan etkilenmiştir. Varlık, Papirüs, Yeni Dergi gibi dergileri okumuş, Kafka, Andre Gide ve Balzac’tan etkilenmiştir.²¹⁶ 1971’deki askeri müdahalenin sonrasında bir süre tutuklu kalmıştır. 1980 darbesinden sonra vatandaşlıktan çıkarılmıştır. 1950 öykücüler arasında yer almakla birlikte öykülerinde bireyin yalnızlığını, mutsuzluğunu, bunalımlarını, intihar saplantılarını, yabancılaşma duygusunu ve tedirginliklerini metaforlarla dolu simgesel bir dille işlemesi onu diğerlerinden ayırmıştır. Öykülerini varoluşçu ve gerçeküstü öğelerle oluşturduğu için ve entelektüel esrarlı havası nedeniyle yalın gerçekçilerin karşısında yer aldığı kabul edilmektedir. Sonunda Avrupa’ya yerleşmek zorunda kalmakla Türk aydınının macerasını sonlandırdığını söylemiştir.

²¹⁴ A.e., s. 61-62.

²¹⁵ A.e., s. 35

²¹⁶ Demir Özlü ile 25 Ocak 2012 tarihli görüşme.

Söz konusu dönemde bir partili olarak TİP çevresi içinde, avukatlığı nedeniyle de Deniz Gezmiş, Mahir Çayan gibi genç devrimci gençlerin yanı sıra edebiyat çevresinde Onat Kutlar, Adnan Özyalçın, Hilmi Yavuz gibi a dergisi yazarlarıyla görüşmekte olduğunu söylemiştir. Çevrelerindeki genç kızların ise kısmen değişerek romanlarına girmiştir.²¹⁷

Kurulmasının ardından 1962’de TİP’ne girerek merkez teşkilatında çalışmaya başlamış, ancak I. Kongreden sonra 1964’de parti yönetimiyle anlaşmazlığa düşerek partiden ayrılmıştır. Aybar’ı beğenmektedir. Dönemin birçok genci gibi Paris ve Fransa’yı hedeflemiş, üniversite bursuyla gittiği Paris’ten 1962’de dönmüştür. Gençler arasındaki bu Fransa tutkusunun, Jön Türkler geleneğinden gelen Fransız kültürünün, Fransız edebiyatının yaygınlığından kaynaklandığını söylemektedir.²¹⁸

Asistanlıktan siyasal faaliyetlerinden dolayı atıldıktan sonra avukatlık yapmaya başlamış, Alp Kuran’la birlikte Deniz Gezmiş’in avukatlığını yapmıştır. 12 Mart öncesinde Dev-Genç içindeki subay çocuklarının cuntacılığı savunduğunu ve Deniz Gezmiş ve çevresinde bu fikirlerin etkili olduğunu söylemektedir.²¹⁹ Dev-Genç’in başlarda son derece iyi olduğunu köylerde anayasayı tanıttığını sonradan polis baskısı, devlet şiddeti ve provokatörler çocukları daha isyankâr olmaya sevk etti demektedir. Sosyalizmin reformla gelmesinin daha iyi olduğunu ihtilalin ancak muhalefetin olmadığı, konuşturulmadığı zaman mümkün olacağını düşünmektedir.²²⁰

“Bir Uzun Sonbahar” (1976) ve “Küçük Bir Burjuvanın Gençlik Yılları” (1979) adlı romanlarında sosyalizmi yeni bir toplumun kuruluşu olmaktan çok kişisel bunalımlarından kurtulmak için bir liman olarak gören küçük burjuva aydınının serüvenini anlatmıştır. Her iki romanda da otobiyografik unsurların yoğun olduğunu söylemektedir. Kendi yaşamından yola çıkarak yazdığı romanların daha gerçekçi olacağını düşünmüştür. Karakterleri oluştururken kendi tanıdığı insanlardan esinlenmiştir.²²¹

²¹⁷ Demir Özlü ile 25 Ocak 2012 tarihli görüşme.

²¹⁸ Demir Özlü ile 25 Ocak 2012 tarihli görüşme.

²¹⁹ Demir Özlü ile 25 Ocak 2012 tarihli görüşme.

²²⁰ Demir Özlü ile 25 Ocak 2012 tarihli görüşme.

²²¹ Demir Özlü ile 25 Ocak 2012 tarihli görüşme.

d) DEMİRTAŞ CEYHUN (1934-2009)

1934 yılında Adana doğumludur. Güzel Sanatlar Akademisi'ni bitirdikten sonra 1976'da Politika gazetesinde yazmış, 1979-1980 yılları arasında Edebiyat Cephesinin yazı işleri müdürlüğünü yapmıştır. “Asya” (1970), “Yağmur Sıcağı” (1976) romanlarıdır.

Ona göre kapitalist dünya somut ilişkilerin kolayca anlaşılamadığı bir dış dünya haline gelmiştir. Bu dünyada yaşayan insan hem bu dünyaya hem de kendisine yabancılaşmıştır. Sanatçı bunu aşmak için gerçekliği yok edilemeyecek ayrıntılara sıkı sıkıya tutunur ve gerçekliği yeniden kurmaya çalışır. Çağımız, ekonomik, politik, toplumsal, kültürel ve düşüncel bunalımlar çağıdır.²²²

Umulmadık boyutlara ulaşan nicel büyümeler yüzünden doğanın yıkımına ve bozulmasına yol açılıyor ve insanları kendiliğinden bir değişime zorlamakta ve çevrelerinden soyutlanmış, içlerine kapanık bireyler haline getirmektedir. Bugünün büyük kentli insanı, gerçekten dehşetli sabırsız, dirençsiz, acımasız ve bencildir. Ancak aynı zamanda sınıfsal çelişkileri kuvvetlendirip, belirginleştirip bilinçlenmeyi hızlandırmakta ve yeni toplumsal dinamiklerin doğmasına yol açmaktadır.²²³

Kapitalizm işçi devletinin kurulması ve kendi işçi sınıfı üzerinde de dolaylı bir baskı yaratması karşısında, kendi ülkesindeki dingin dengeyi sürdürebilmek için doğrudan sömürü yöntemi olarak artı değer sömürüsünü terk etmek ve dolaylı (görünmez) sömürü yöntemi olan görece artı değer sömürüsünü yeğlemek zorunda kalmıştır. Bu yeni sömürü imge ticaretine dayanmakta ve emekçi kitlelerdeki tüketicilik niteliği de zorla geliştirilmektedir. Ancak bu durum göçmen işçiler için geçerli değildir. Onlar en kaba biçimiyle sömürülmeye devam etmekte ve hala feodal kültür düzeyinde bulunmaları nedeniyle gereken düzeyde tüketici bireyler haline getirilememektedir.²²⁴

Sosyalizmin devrim yerine reformlarla da kurulabileceğine inanan oportünizm ve Marksist-Leninist düşüncede köklü düzeltmeler yapılmasının zorunluluğunu öneren reformizm, işçi sınıfı ideolojisinin yozlaştırılmasıdır.²²⁵

²²² Demirtaş Ceyhun, *Yirminci Yüzyıl Ve Edebiyat*, İstanbul, Çağdaş Yayınları, 1979, s. 6 ve 14

²²³ *A.e.*, s. 17-18

²²⁴ Ceyhun, a.g.e., s. 22

²²⁵ *A.e.*, s. 29-30

Çağımız batı edebiyatı, mafya, CIA, seks romanları ve *science fiction*'larla zorbalık edebiyatı halini almıştır. Bunun dışındaki batı edebiyatı ise Aragon'un değimiyle gerçekçiliğin şımartıldığı, gerçekçiliğin kendisini yozlaştırmaya çalışan demagojik gerçekçi bir edebiyat haline gelmiştir. Bununla birlikte sosyalist dünya edebiyatının da toplumcu gerçekçi edebiyatın da biraz da politik bir azınlığın bağnazlığıyla propagandayı ve kışkırtıcılığı yönetici ilke sayan, tarihsel iyimserlik yerine mutlu sonlarla biten şematik iyimserliği benimsemiş, devrimci romantik estetikte, cılız bir toplumcu gerçekçi edebiyat haline dönüşmüştür. Günümüz edebiyatı yarın perspektifinden yoksun kaldığı için fakirleşmiştir.²²⁶

Onun için edebiyat, insanın duygu yapısını kendine konu edinmiş bir bilimdir ve amacı insanın bu içyapısındaki karmaşanın çözülmesi, bir karmaşanın köklerinin saptanmasıdır. Siyasanın mesajlarını geniş kitlelere götürücü bir haberleşme aracı değil; siyasanın gereğinde yararlandığı bir bilimdir. Siyasanın edebiyattan öğreneceği çok şey vardır. İnsanı anlatır ve insan bilinmeden toplum anlaşılamaz.²²⁷

Romanın işlevini problemlerle uğraşmak, hatta sorunları da problemleştirerek ele almak diye benimseyen görüşe katılmamaktadır. Bunun klasik burjuva roman anlayışı olduğunu düşünmektedir. Ona göre devrimci roman, yaratıcı bir bilimsel düşünce düzencesi olarak tanımlanması gerekmektedir. Mekanla uğraşmak, mekansal problemlerle uğraşmak, devrimci romanın görevi ve işlevi değildir. Bu nedenle kent romanı köy romanı ayrımı anlamsızdır. Roman sorunlarla uğraşmaktadır. Sorunlar insanlarda ya da insan-doğa çatışmasındadır. Ceyhun romana insanbilim olarak bakmak gerektiğini düşünmektedir. “Edebiyatımız artık bir kent edebiyatı olmak zorundadır ancak bu kent problemlerini anlatmak olarak anlaşılmamalıdır. Toplumlara yeni kimlikler kazandıracak nitelikte bir olgudur bu,”²²⁸ demektedir. Roman, ilişkilerdeki diyalektiği yakalamakla görevlidir.²²⁹

Ona göre edebiyatçının işi aydınlardır. Devrimci edebiyatın işi de devrimci aydınlardır. Kitleleri bilinçlendirme işi, sinemanın, gazetenin görevidir. Edebiyatın

²²⁶ A.e., s. 33 ve 44

²²⁷ A.e., s. 63

²²⁸ Ceyhun, a.g.e., s. 97-99

²²⁹ A.e., s. 112

görevi ise insan ilişkilerindeki karmaşayı aydınlığa kavuşturmaya çalışmaktır.²³⁰ Bu nedenle ilk eserlerinde bireyin tedirginliğini, iç dünyalarını irdeliyorken; sonradan toplumsal gerçekçiliği benimseyerek gelişim sürecinde insanın durumunu ele almaya başlamıştır.

e) OKTAY RİFAT (1914-1988)

Asıl adı Oktay Rifat Horozcudur. Orhan Veli Kanık ve Melih Cevdet Anday ile birlikte çıkardıkları Garip (1941) adlı kitapla yeni Türk şiirinin kurucuları arasında yer almış, 1956 yılında yayımladığı “Perçemli Sokak” adlı kitapla İkinci yeni akımına koşut bir çizgide yer almış, kimi eleştirmenlerce bu akımı başlatan yazar olarak kabul edilmiştir. “Bir Kadının Penceresinden” (1976), “Danaburnu” (1981) ve “Bay Lear” (1982) adlı romanları vardır.

“Bir Kadının Penceresinden” (1976) adlı romanı 1975 Türkiye’sinde İstanbul’un aydınlar çevresinde geçmektedir. Romanda üç çocuk annesi bir genç kadının bir devrimciyle yaşadığı aşkı anlatır. Kişisel dramları yansıtırken dönemin toplumsal dramına da belirginlik kazandırır. Romanda 1975’lerin Türkiye’sini siyasal olaylardan çok az gelişmişlik temelinde ele almıştır. Güven Turan roman için 70’li yılların en önemli yapıtlarından biridir der.

Romanın hangi veriler ışığında okunması gerektiğini Oktay Rifat, kitabının başında ele aldığı toplum çözümlemesi bölümünde dile getirmiştir. Ona göre sorun az gelişmişlik sorunudur. Az gelişmiş toplumlar, kendileri üretecekleri yerde gelişmiş toplumlardan mal ve kültür almışlar; bu durum az gelişmiş toplumlarda bir tür aşagılık hissi yaratarak bunalımlara neden olmuştur. Ayrıca yine bu sayfalarda Rifat, söz konusu dönemde Türk toplumunu nasıl gördüğünün tanımını yapmaktadır:

“Ürettiği yetersiz malı sosyal adalete aykırı biçimde tüketen bir toplumda kötü beslenme ve gizli açlık gibi sorunların varlığı doğal görünse de asıl nedenler oldukça derindedir. Az gelişmiş toplumların biraz da tarım sorunudur bu. Böylesi toplumlar çoğunlukla feodal düzenin kalıntılarını taşıdıkları için toprak, ağaların elinde toplanmıştır. Köylünün çoğu az topraklı ya da topraksızdır. Toprağı işleme yöntemleri de geridir. Doğal güçlüklerle baş edilemez. Sel, toprak kayması, kısırlık cirit atar. Bu yüzden ikide bir, toprak ve tarım reformları tasarları çıkar ortaya. Bu kez ağaların çıkarları sallantıya düşer.

²³⁰ A.e., s. 113

Çelişkiler dallanır budaklanır. Yeni huzursuzluklar doğar. Azgelişmiş toplum ister istemez ekonomisiyle dışa bağımlıdır. Endüstri bu toplumlarda tarihsel ve iç gelişimin doğal sonucu olarak ortaya çıkmamıştır. Gereksinimlerin baskısıyla, gelişmemiş yapıya dışarıdan getirilerek aşılacak istenmiştir. Ekonomik bağımlılık politik bağımlılık doğurur. Endüstrinin güçsüzlüğü azgelişmiş toplumun dışarıya işlenmemiş mal gönderen dışarıdan işlenmiş mal ve makine alan bir ülke durumuna sokar. Üretim tüketimi yakalayamaz. Ticaret ve ödeme dengelerindeki açıklar artar ve gelişmiş ülkelerin yardımıyla kapatılmaya çalışılır. Bu yardım adı altında sömürüdür.

Bu toplumlarda mutlu azınlık bir kenara bırakıldığında çoğunluk köye dayalı eski bir ekonomi çerçevesinde yaşar. İşgücüyle sermaye arasında geçmişten gelen ilişki sürüp gider. İşgücü çok ucuzdur ve sömürü büyük ölçülere varır. Bilinçlenmedeki gerilik politika cambazlarının ekmeğine yağ sürer. Uyanan kişi, aydın, bu durum karşısında bunalımdan bunalıma düştükçe, alabildiğine sömürülen topraksız ya da az topraklı köylü, eski gelenekleri sürdürmekten ve dinden yana politikacıların peşinden gider. Demokrasi adı verilir buna. İlerici kişiler kimi zaman açıkça sokak ortasında birer birer temizlenir. ... Okuma yazma oranının düşüklüğü bilinçlenmeyi engellediği ölçüde bir kargaşa ögesidir de. Aydınlar arasında bile bir kavram kargaşası sürüp gider. Bundan gerici politikacılar ve gerici düzenden yana yöneticiler yararlanırlar. Çoğalan halk bilisiz halktır, aydın kesimi değil. Gizli polis aydınlar arasına sızar. İktidar kimi grupları yasadışı eylemlere iterek baskı tedbirlerini haklı göstermeye çalışır. Toplumda kargaşa eksik olmaz. Kargaşanın boyutlarını iç ve dış politika çıkarlarına göre ayarlamak çoğu zaman yönetici kadroların elindedir.”²³¹

f) SAMİM KOCAGÖZ (1916-1993)

1916 ‘da Söke’de doğmuştur. İstanbul Edebiyat Fakültesi Türkoloji bölümünü bitirmiş, çiftçilik yapmıştır. Toprak burjuvazisi bir ailenin çocuğudur ve hiç para sıkıntısı çekmeden yaşamıştır. 1955-1960 yılları arasında H. Bozok’un kurduğu Yeditepe Yayınlarının ortağı olmuştur. 1963-1970 yılları arasında Türkiye İşçi Partisi’nin yönetim ve yürütme kurullarında çalışmıştır. Sadri Ertem ve Sabahattin Ali anlayışı doğrultusunda toplumcu gerçekçi sanat anlayışını benimsemiştir. Ekonomik nedenlerle değişen düzeni ve dünya görüşlerini irdelemiş, pamuk tarlalarında mevsimlik işçi olarak çalışan köylülerin yaşamlarını ele almıştır.

²³¹ Oktay Rifat, **Bir Kadının Penceresinden**, 2. Bs, İstanbul Yapı Kredi Yayınları, 2007, s. 8-10

Çatışmanın Osmanlıdan kalma toplum düzeniyle bu düzenin içinde doğmak ve gelişmek zorunda kalan aydınlardan ileri geldiğini söylemektedir.²³²

“Onbinlerin Dönüşü” (1957) adlı romanında, demokrasiye geçiş sürecinde özellikle aydınların ve üniversite gençliğinin toplumcu bir düzene geçme yolundaki mücadelelerini anlatmaktadır. Roman sol bakış açısıyla ele alınmıştır II. D.S. sırasında üniversite hayatını anlatmaktadır. Romanda yine kurtarılacak bir vatan vardır. Bu misyonu yüklenmesi gereken aydınlarla, görevden kaytaran aydınlar vardır. Yakup Kadri’nin temel sorunsalını paylaşmaktadır. Romanın kahramanlarından Halit, toplumsal mücadeleden kaçan küçük burjuva, Recep ise proleterleşen aydındır. Politik dozu yüksek bir romandır.²³³ Romana göre bütün mesele bilimin metotlarına insanlığın gidişatını uydurmaktır ancak bu tek kişinin yapabileceği bir şey değildir. Kitle halinde aydınların emeği gerekmektedir. Onbinlerce inkılapçı aydın, halkın arasında bilgi, bilim ve kültür yaymaktadır. Sanatta halka hizmet etmelidir.²³⁴ “İzmir’in İçinde” (1973), 27 Mayıs ihtilalini ve “Tartışma” (1976) adlı romanında ise 12 Mart müdahalesini anlatmıştır. “Kalpaklılar” romanı 1956 yılında sinemaya uyarlanmıştır. “Bir Şehrin İki Kapısı” (1948), “Bir Karış Toprak” (1964), “Bir Çift Öküz” (1970) ise diğer romanlarıdır.

Kocagöz’e göre halkın DP’yi tutmasının nedeni aldatılmasıdır. 27 Mayıs öncesi olayları anlatışı da hem sosyalist karakterler hem de albay için ordu müdahalesini kaçınılmaz ve haklı göstermektedir. Bir bürokratla, bir sosyalisti aynı yöntemle düşündürmektedir. Her ikisinin gözünde de halk aldatılmıştır. Mustafa Kemal tek başına cumhuriyetin kadrosudur ve halkın destekleyeceği bir kadronun oluşmasını tıkayan yolların açılması için ordu müdahalesi gereklidir.²³⁵ Kocagöz Atatürk’ü burjuva devletin kurucusu olarak görmez. Önce İsmet Paşa, sonra Demokratlar, sosyalizme gidecek olan Atatürkçülüğe ihanet ederek Türkiye’yi kapitalist bir devlet haline getirmişlerdir. 27 Mayıs bu ters gidişe bir dur diyerek Türkiye’yi tekrar Atatürkçü çizgiye çekmiştir ve bunu da başından beri Atatürk’e

²³² Yaşar Nabi, **Dünkü ve Bugünkü Edebiyatçılarımız Konuşuyor**, Varlık Yayınevi, İstanbul, 1976, s. 135

²³³ Murat Belge, “Politik Roman Üstüne”, **Edebiyat Üstüne Yazılar**, İletişim Yayınevi, İstanbul, 2009, s. 93

²³⁴ İbrahim Tatarlı, Rıza Mollof, **Marksist Açından Türk Romanı**, İstanbul, Habora Kitabevi Yayınları, 1969, s. 142.

²³⁵ Fethi Naci, **Yüzyılın 100 Türk Romanı**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007, s. 314-317.

sadık kalan ordu yapmıştır. Böylece resmi ideolojinin tüm çıkmazlarını ve çelişkilerini, ideolojik çıkmazın çaresi olarak göstermektedir Kocagöz.²³⁶

Bütün hikaye ve konularını gördüğü, tespit ettiği vakalardan çıkardığını söylemiştir. Kendisini ilkin tahrik edenin sosyal endişe olduğunu dile getirmektedir.²³⁷

g) MELİH CEVDET ANDAY (1915-2002)

1915’de Çanakkale’de doğmuştur. H. Mecdi Velet, Murat Tek, Yaşar Tellidere takma adlarını kullanmıştır. Ankara hukuk Fakültesi’ni bitirdikten sonra Devlet Demiryollarında memurluk yapmış, bu esnada gönderildiği Belçika’da sosyoloji eğitimi görmüştür. Ülkeye dönmesini ardından gazetecilik ve çevirmenlik yapmıştır. 1951 yılında Akşam gazetesinde gazeteciliğe başlamıştır. 1956 yılında yayınlanan Yan Yana adlı kitabı 142. Madde uyarınca toplatılmıştır. Orhan Veli ve Oktay Rıfat’la birlikte başlattıkları Garip Akımıyla şiirde yenileşmeye yönelmişlerdir. 1960’larda roman ve oyun türlerine yönelmiştir. Romanları önce Tercuman’da sonra Cumhuriyet’te tefrika edilmiştir.

Melih Cevdet Atatürk’ün eleştirilmesine karşı değildir, sadece büyük adam, dahi gibi sözlerle yetinilmesinden bir yarar çıkmayacağına, onun ancak eleştirilerek iyi anlaşılabilceğine inanmaktadır. Bununla birlikte “Fransız devriminden gelmiş, Türk ulusunu yabancıların elinden kurtarmış, Türk toplumunu yenileştirmiş olması, Atatürk’ün günü geçmiş, eskimiş, sadece ulusal, bölgesel kalmış dünya ölçüsünde bir iş başaramamış sayılmasını gerektir mi?”²³⁸ diye de sormaktadır.

Türkiye’de solun bölünmüş olmasına rağmen, sosyalist düşüncenin geliştiğine inanmaktadır. Ona göre Türkiye’de komünizmin yasaklanmasıyla burjuva sınıfı, kapitalist bir gelişme yolunu izleyerek de olsa topluma yarar sağlayacağına, komünizm umacısına sarılarak işi vurgunculuğa dökmüştür. İşçi sınıfı boyuna ezildiğinden, sindirildiğinden, işçi sınıfında yaygın, güçlü bir uzmanlaşma gecikmiş, bu nedenle sanayileşmeye geçilememiş, yarım yamalak bir sanayi etkinliği ise, karın

²³⁶ Murat Belge, “27 Mayısın Edebiyatımıza Yansıması”, **Edebiyat Üstüne Yazılar**, İletişim Yayinevi, İstanbul, 2009, s. 100

²³⁷ Cevdet Kudret, **Türk Edebiyatında Hikaye ve Roman III**, İnkılap Yayınları, İstanbul, 1990, s. 233.

²³⁸ Melih Cevdet Anday, **Konuşarak**, İstanbul, Dönem Yayinevi, 1964, s. 20

tokluğuna çalışır, zayıf bir işçi sınıfıyla yürütölmek istenmiştir. Komünizm yasaklanmak isterken, komünizme yol açar diye bütün çağdaş kültür baskı altına alınmıştır.²³⁹

Ona göre sanatçıya düşen görev, günümüzün gerçeklerini ele almak olduğı kadar bu gerçeklerin değıştirilmesidir de. Sanatçının öncölüğü böyle mümkün olacaktır.²⁴⁰

CHP kültür yoluyla kalkınmayı temel almış ancak vurguncu ve kısa görüşlü burjuva sınıfının doğuşuna seyirci kalmış ve kültür hamaratlığından da kısa sürede ürkmüş, laik ve bilimsel bir temele dayatılmak istenen genç toplumda bir takım düşünce akımlarına yasaklar koyunca da Atatürkçölüğün doğal sonucu olması gereken özgürlük ve araştırma havasının yerleşmesini ve bütün toplumsal ekonomik sorunlara pek yürekle, kökten çareler bulunmasını baltalamıştır. 27 Mayıs sonrasına ekonomi ve kültür sorunları daha bir aydınlığa çıkmıştır. Atatürkçölük sadece geri kalmış toplumda gerekli temizlikleri yapmak ve akılcılığa dayanan bir düzen kurmak değil; toplumcu yazarlarımızın yeni bir görüşle belirledikleri gibi aynı zamanda kültür ve ekonomice kalkınmanın yolunu gösteren kurum ve tutumlardır da. Türkiye'nin yolu toplumculuktur.²⁴¹

Melih Cevdet, 27 Mayıs'tan önce özgürlük üstüne parlak yazılar yazanlar, söylev döktürenlerin çoğı baskı kalkar kalkmaz özgürlüğü ne yapacağını bilemediler çünkü onu ne için istediklerini bilmiyorlardı. Oysa bütün özgürlük savaşları, belli haklar uğrunda yapılmıştır,²⁴² diye düşünmektedir. Zinde kuvvetler olarak anılan yurtsever gençlik, yurtsever işçi ve aydın, toprak düzeninin değıştirilmesini, işsizliğin ve açlığın yok edilmesini, geçim, okul, hekim, kısacası sosyal adalet ve sosyal güvenlik, daha insanca yaşamak istemektedir.²⁴³

Aylaklar (1965) adlı romanıyla toplumsal sorunlar değindiğı bir dönem başlamıştır. Roman önce Cumhuriyet gazetesinde tefrika edilmiş daha sonra 1965 yılında ise kitap olarak basılmıştır. Geçmişteki sınıfların yeni zamanlardaki yeri, durumu ve davranışları, yeni kuşakların terbiyesi ve tutacakları yaşam yolları

²³⁹ Melih Cevdet Anday, "Yasak", **Yasak**, İstanbul, Çağdaş Yayınları, 1978, s. 7-8

²⁴⁰ Melih Cevdet Anday, "Yarın Düşüncesi", **Yasak**, s. 18

²⁴¹ Melih Cevdet Anday, "Kültür ve Ekonomi", **Konuşarak**, s. 15-16.

²⁴² Melih Cevdet Anday, "Okuma Yazma Öğretmek İçin", **Konuşarak**, s. 57

²⁴³ Melih Cevdet Anday, "Öcü", **Konuşarak**, s. 64

üzerinde durulmuştur.²⁴⁴ Roman kendilerinin mahkum bir nesil olduklarında birleşen kişisel beceriksizliklerini, tembellik ve eylemsizliklerini buna bağlayıp aydın çevresini anlatmaktadır. Özellikle dış yardım konusuna simgesel olarak değindiğini ve aylak yaşamını sürmek isteyen politikacılarımızın bir yöntemi olduğunu dile getirmektedir.²⁴⁵

İsa'nın Güncesi (1974) körü körüne itaat edenlerle direnmeyi seçenler arasındaki olayları anlatır. Aydın ve sanatçıların durumlarından yola çıkarak insanın varoluş ve yaşama nedenlerine karşı ilgisizliği sorgular. Gizli Emir (1970), İsa'nın Güncesi (1974) ve Raziye (1975) bu ikinci dönem romanları arasındadır. Bu romanlarda toplumsal eleştiriye ön plana çıkarmıştır. Yağmurlu Sokak (1991), Meryem Gibi (1991), Birbirimizi Anlamalıyız (1992) adlı romanlarında Cumhuriyet döneminin toplumsal koşulları içinde birey olma/vatandaş olma evrelerinden geçmekte olan insanların birbirleriyle olan günlük ilişkileri sergilenmiştir.

h) ATILLA İLHAN (1925-2005)

1925 Menemen doğumludur. Avukat çocuğu olarak İzmir'de lisede okurken gizli örgüt kurma suçuyla yargılanmıştır. 1946'de CHP Şiir Yarışmasında ikincilik ödülü kazanmış; 1949'da Nazım Hikmet'i kurtarma hareketine katılmak üzere Paris'e gitmiştir. Eserlerinde toplumsal gerçekçiliği benimsediğini savunmaktadır.

1950'de Türkiye Sosyalist Partisi'nin yayın organı Gerçek gazetesinde gazeteciliğe başlamıştır. Nazım Hikmet şiirlerinden beslenmiş, Marksizmi bir yöntem olarak benimseyerek Mustafa Kemal devrimciliği arasında paralellik kurmuştur. Mustafa Kemal'in çağdaşlaşmadan anladığının batıcılık olmadığını ispata çalışmıştır. Plehanov'un imge kuramını benimsemiştir. Çağdaş ve batılı bir aydın olmanın yolu TDK Türkçesine, Köy Enstitülerine, operaya ve klasik batı müziğine inanmaktan geçiyordu diyerek Mustafa Kemal yenilikçiliğiyle İnönü dönemini birbirinden ayırmıştır.²⁴⁶ Romanlarında Osmanlı'nın çöküş yıllarından 1960'lara kadarki zaman dilimi içinde şehir insanını, kendisini çevreleyen toplumsal, ekonomik

²⁴⁴ Tatarlı, Mollof, **a.g.e.**, s. 181-183.

²⁴⁵ Alpay Kabacalı, **Ölümsüzlük Yolunda Melih Cevdet Anday**, İstanbul, TÜYAP, 1991, s. 51 (Melih Cevdet Anday ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Alpay Kabacalı, **Kalıpları Aşan Şair ve Düşünür: Melih Cevdet Anday**, İstanbul, Güner Yayınları, 2008.)

²⁴⁶ İhsan Işık, **Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi**, c. 5, Ankara, Elvan Yayınları, 2006, s. 516.

ve siyasal koşullar içinde yine bireyselliğinden vazgeçmeden vermeyi amaçlamaktadır.

Atilla İlhan'ın gerçekçiliği büyük ölçüde Kemalist milliyetçiliğin özel bir yorumudur. Tek parti dönemindeki Kemalist siyaseti totaliter olduğu gerekçesiyle eleştirmiştir. Bu dönem ona göre Kemalizmin dejenerasyon sürecidir. Anti-emperyalist bir hareket olarak Milli Mücadeleye ve anti-emperyalist bir lider olarak Atatürk'e vurgu yapmıştır. Kemalizmin daha çok sürekli devrimci niteliğine vurgu yapmıştır. Mustafa Kemal'i Anadolu hareketinin halka dayalı demokratik yapısını örgütleyen karizmatik bir güç olarak ele almaktadır.²⁴⁷ Ona göre milliyetçi devrim esnasında burjuva demokratik devrim mümkün değildir ve şartların yokluğunda devrimi asker ve sivil bürokrasi gerçekleştirecektir.

Ona göre Kuvayı Milliye dönemi belli bir romantizm, gizem ve karizma ile sarmalanmış altın çağdır ve romanlarında hareketin kentli, yasadışı ve yer altı niteliklerini öne çıkartmaktadır.²⁴⁸ Kuvayı Milliye, 20. Yüzyılın ilk halk kurtuluş ordusudur. Savaşın emperyalizme karşı verilişi, ulusallık bilincini pekiştirmiş; padişah ve halifenin emperyalizmle işbirliği, hareketin demokratikleşmesini sağlamıştır. Mustafa Kemal İstanbul'daki hükümete başkaldırdığında ihtilalci, devrildiği toplumu dönüştürmeye koyulduğunda ise inkılapçıdır. O, emperyalizme karşı kurtuluş savaşını, padişaha karşı demokratik devrimi gerçekleştirmiş; toplumu ümmet aşamasından, millet aşamasına geçirmiştir.²⁴⁹

Atilla İlhan'ın devrimi anti-emperyalist devrimdir ve Kemalizmin solculuğu tam da bundan kaynaklanmaktadır. Sosyalist duruşu sınıf çatışması eleştirisi ve enternasyonalizme dayanan bir anlayıştan çok Sovyet modelini eleştirisine, ulusal kültüre ve anti-emperyalizme vurgu yapmaktadır.

Ona göre "...Bizim devrimimiz hürriyet ve istiklal için meşrutiyet yönetimini dahi yeterli saymaz; egemenliği kayıtsız şartsız milletin elinde tutan bir ilkeye dayanır. Halk doğrudan doğruya padişahın yerini almıştır."²⁵⁰

²⁴⁷ Duygu Köksal, "Atilla İlhan", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, c.2, İletişim Yayınları, 2002, s. 489.

²⁴⁸ A.e., s. 492

²⁴⁹ Atilla İlhan, "Kemalizm Müdafaa-i Hukuk Doktrini", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, c.2, İletişim Yayınları, 2002, s. 518.

²⁵⁰ İlhan, "Kemalizm Müdafaa-i Hukuk Doktrini", s. 518.

Mustafa Kemal, meşruluğu Osmanlı'da değil; tarihsellikte aramıştır. İrade-i milliyeyi irade-i şahanenin önüne koymuştur. Hamiyet-i milliye, irade-i milliye kavramları Fransız devriminin Marat, Robespierre, Saint-Just üzerinden J. J. Rousseau'ya uzanmaktadır. Marat'ın mutlak ve sınırsız egemenlik, yalnız ve yalnız halkın kendisindedir formülü ile Mustafa Kemal'in egemenlik kayıtsız şartsız milletindir sözü arasında bir fark yoktur. Gazinin Cumhurbaşkanı olduğu Türkiye Cumhuriyeti, mazlum milletlerin savunucusu, anti-emperyalist, tam bağımsız ekonomisi ve dış politikasıyla tamamıyla ulusal laik ve otoriter bir manada jakoben bir cumhuriyettir.²⁵¹

Devrimcilik, Mao ya da Che'de değil Mustafa Kemal'de aranmalıdır. Atatürk devrimciliği, sürekli devrimciliktir. Çağdaş uygarlık düzeyine hakiki mürşit olan bilimle ulaşılabacaktır. Devrimde, Fransız İhtilali'nin yolunu izlemiştir.

Bir takım dogmatik Atatürkçüler, çağdaş uygarlık düzeyi diye Amerika denetimindeki batılı emperyalist sistemi kabul ettirmeye çalışırken Atilla İlhan'a göre çağdaş uygarlık düzeyi diyalektik bir kavramdır. Aynı yerde kalmaz, sürekli dönüşür, yapılması gereken ona ulaşmaya çalışmaktır.²⁵²

Bununla birlikte romanlarını yazdığı dönemde Militan gibi dergilerde bireyciliği aşamamış olmakla eleştirilmektedir. Nesnel gerçekçilik diye yakaladığı şey de bireysel gerçekçiliktir onlara göre.²⁵³

i) ERDAL ÖZ (1935-2006)

1935 Sivas doğumludur. Ankara Hukuk Fakültesi'nden mezun olduktan sonra Adnan Özyalçın, K. Özer ve E. Özyörük ile birlikte a dergisini çıkarmıştır. Değişim dergisinin ilk yedi sayısında sorumlu yönetmenlik yapmıştır. 1971 sonrasında siyasi görüşleri nedeniyle üç kez sıkıyönetim tarafından tutuklanarak yargılanmış ve beraat etmiştir. TİP'in Çankaya ilçesinin üyesi olmuştur. Parti üyesi olarak köylere gitmiş ancak parti içi demokrasinin sağlanması istekleri nedeniyle partiden atılmıştır. Ona göre Türkiye'deki '68 kuşağı Avrupa'ya göre daha anlamlı ve bilinçlidir. Türkiye'nin sorunlarını gündeme getirmiştir. Demokratik istekler

²⁵¹ A.e., s. 520.

²⁵² A.e., s. 522.

²⁵³ Tayfur Urgan, "Bir Romanın Düşündürdükleri: Sırtlan Payı/ Atilla İlhan", **Militan**, sayı: 4, Nisan 1975, s. 15

sonuçta sosyalizmi de gündeme getirmiştir. Bir takım demokratik isteklerin sosyalizm olduğunu sanan bir hareketti, ordu-gençlik elele diyecek kadar çocukça bir yanı vardır.²⁵⁴

İlk romanı 1960 yılında yayınladığı “Odalarda”dır. İlk yapıtlarında dış dünyanın içindeki yansımalarına yer vermişse de, 1970 sonrasında yapıtlarında toplumcu gerçekçi bir çizgiye yönelmiştir. “Yaralısın” adlı romanı 1973 yılında Cumhuriyet gazetesinde tefrika edilmiş; 1975 yılında ise Orhan Kemal Roman Ödülü almıştır. 1976 yılında kaleme aldığı yarı belgesel nitelikteki “Deniz Gezmiş Anlatıyor” adlı kitabını daha sonra 1986 yılında “Gülünün Solduğu Akşam” adıyla romanlaştırmıştır.

2) KADINLARI VE SORUNLARINI ELE ALAN YAZARLAR

a) ADALET AĞAOĞLU (1929 -)

1929 Ankara Nallıhan doğumlu Adalet Ağaoğlu, Adalet Sümer, Adalet Sümer Ağaoğlu, Parker Quinck, Remüs Telada imzalarını da kullanmıştır.²⁵⁵ Ankara Kız Lisesi ve DTCT Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü’nü bitirdikten sonra TRT’de dramaturg ve program uzmanı olarak çalışmıştır. TYS’nin ve 1971’de kurulan Meydan Sahnesi adlı tiyatronun kurucuları arasındadır. Romanlarını ve oyunlarını yazdığı dönemde çevresinde Çetin Altan, Altan Öymen, Cüneyt Arcayürek gibi gazeteciler ve Başar Sabuncu gibi tiyatrocular, Sevgi Soysal gibi yazarlar bulunmaktadır. Varlık, Birikim ve Yön, Aydınlık gibi dergiler okumaktadır. TİP’e ilgi ve sempati duyduğunu ancak hiç üye olmadığını söylemiştir.²⁵⁶

Ona göre sorun emniyet görevlileri, sivil polisler ya da ihbarcılar değildir, polis devlettir. Ağaoğlu o dönem öğrencilerle alanlarda eylemlere katılmış, Ankara Radyosu’nda darbe yaptığına inanmış ancak hiçbirinde ‘tırnak’ kadar payı olmadığını 27 Mayıs’ın hemen ertesinde anlamıştır.²⁵⁷ O dönem kendisinin de dahil

²⁵⁴ Ayşe Sarısayın, **Erdal Öz**, Can Yayınları, İstanbul, 2009, s. 149

²⁵⁵ Hikmet Altınkaynak, **Türk Edebiyatında Yazarlar Ve Şairler Sözlüğü**, İstanbul, Doğan Kitap, 2007, s. 23.

²⁵⁶ Adalet Ağaoğlu ile 17 Şubat 2012’de yapılan görüşme.

²⁵⁷ Adalet Ağaoğlu, **Göç Temizliği**, İstanbul, Oğlak Yayınları, 1995, s. 166

olduğu yazar sanatçı topluluğunda burjuvalıktan kurtulma çabası içinde olduğunu, böylece bohem olduğunu söylemektedir.²⁵⁸

Ordunun ilerici kanadı olduğunu yadsımamaktadır. Ancak ondaki bu kanat da yapısı gereği bir küçük burjuvalık birikiminden öteye geçememektedir. Silah gücüne dayalı bir egemenliğin, silah gücüyle elde edilen kazanımların, insanlık için gerçek bir kazanım olamayacağına inanmaktadır.²⁵⁹ Tepeden inmeci ve baskıyla empoze edilmeye çalışılan tüm düşünce biçimlerine karşı olduğunu, devrim ve ihtilalin halkın rızasıyla halk tarafından yapıldığında doğru ve iyi olduğunu, üst sınıf ya da ordu gibi kurumlar tarafından yapıldığında halkın sadece suskunlaştığını söylemektedir.²⁶⁰

Romanın tüm diğer sanatlar gibi yeni bir dil kurmak olduğunu, bireyden soyutlanmış bir romanın ise tarihle, toplumbilimle masal, destan arasında gidip geleceğini, bununla birlikte tarihten, toplumdan soyutlanmış, dünü, şimdi, geleceğiyle bağlantısı kurulmamış bireyin iç yaşamının da çağdaş gerçekçi bir roman dünyası kurmakta yetersiz kalacağını düşünmektedir.²⁶¹ Ona göre, “eğer hayatı ve kendimizi anlamlandırmak ve bütün olarak görmek istiyorsak romana bakmalıyız.”²⁶² Bir toplumu ve toplumun insan ilişkilerini anlamak için edebiyatını incelemek zorundayız demektedir. Sovyet insanını, İngiliz insanını anlayabiliyorsak örneğin, romanlarını okuduğumuz için demiştir. Diğer taraftan sanat ve edebiyatın muhalif olması gerektiğini, suskunları ön plana çıkarması gerektiğini aksi halde roman ve edebiyatın var olamayacağını düşünmektedir. Karakterlerini ise yazıldığı dönemin tipik olarak sembolleri olabilecek şekilde belirlediğini söylemektedir.²⁶³

Romanlarında genellikle aydınların sorunlarını ve ilişkilerini ele almıştır. İlk romanı “Ölmeye Yatmak” (1973) ile cumhuriyet döneminin egemen ideolojisinin küçük burjuva toplumsal kesimler üzerindeki etki ve tutarsızlıklarını konu edinmiş, toplumbilimsel bir bakış açısı sergilemiştir. Cumhuriyetin iki kültür arasında asılı bıraktığı insana yönelmiştir.²⁶⁴ 1938’den 1968’e kadar olan dönemde Türk

²⁵⁸ A.e., s. 167

²⁵⁹ A.e., s. 270

²⁶⁰ Adalet Ağaoğlu ile 17 Şubat 2012’de yapılan görüşme.

²⁶¹ Ağaoğlu, a.g.e., s. 271

²⁶² Altınkaynak, a.g.e., s. 23

²⁶³ Adalet Ağaoğlu ile 17 Şubat 2012’de yapılan görüşme.

²⁶⁴ Ağaoğlu, a.g.e., s. 270

toplumunun portresini çizmektedir. Sosyal, politik, tarihi gelişmeleri aynı köy okulundan mezun olan bir grup çocuğun hayatını çizerek anlatır. Kemalist reformlar, II. Dünya Savaşı, Kore Savaşı, Varlık Vergisi ve Marshall Yardımının kişisel hayatlara etkileri ve onların seçimlerini belirlemesine yer vermektedir. Adalet Ağaoğlu, Aysel'in kısmen bir aydın olarak kendisinin sıkıntısını anlatmakta olduğunu, dönemin solcusunun da tertemiz, kusursuz insan olduğuna inanmadığını, yeri geldiğinde insanı tekmeleyebildiğini, bunu sorguladığını söylemektedir. Cumhuriyetin ilk ve ikinci kuşakların yaşamakta olduğu daralmayı, sıkıntıyı ifade etmek için, gençler ve aydınların yürüyüşlerine halkın neden katılmadığını anlamak için yazıldığını söylemektedir. Cumhuriyet neden böyle oldu diye sormaktadır.²⁶⁵ Bu roman, “Bir Düşün Gecesi” (1979) ve “Hayır” (1987) adlı romanlarıyla birlikte Dar Zamanlar üçlemesi olarak anılmaktadır. Bunun nedeni olarak Adalet Ağaoğlu şöyle bir açıklama yapmıştır: “roman tür olarak insan hayatını ele alıyor ve bütün bir dünya tarihine kıyasla insan hayatı kısacık bir parça olduğuna göre romanın zamanı doğal olarak ve her zaman zaten dar bir zaman”dır. Her bir roman bir öncekinin sunduğu toplumsal ve yazınsal problemleri, çözümleri açmaya ve geliştirmeye çalışmaktadır.²⁶⁶ Toplum hakkındaki genel saptamalar romanlarda duygulara damıtılarak içe döndürülmesi, özelleştirilmesi söz konusudur. İç dünya, dış dünyanın iz düşümü olduğu kadar onu tehdit eden, daha yeni daha güzel bir gerçeğe gitme imkanı arayan bir savunma alanıdır da. Toplumsal kişisel, içseli biçimlendirdiği gibi içselin de toplumsalı etkilemesi, eleştirmesi yeniden yapılandırması mümkündür. Onun romanları Türk toplumunun belirli dönemlerdeki dönüşümünün tarihi ve sosyolojik incelemesi olarak okunabilmektedir. Her romanın açıklamaya çalıştığı dönem geniş bir toplumsal zamanı kapsamaktadır. Bu zaman dilimi karakterleri yaratan ve anlatan olguları, gelişmeleri, tansiyonları ortaya koyar çünkü her karakter belirli bir yerin ve zamanın ürünüdür. Bundan dolayı her karakter bir tip olarak okunabilmektedir.²⁶⁷

“Bir Düşün Gecesi”, 12 Mart döneminin olayları içinde yer alan burjuva ve özellikle küçük burjuva bireylerini değişimlerini, sıkıntılarını işleyerek dönemin

²⁶⁵ Adalet Ağaoğlu ile 17 Şubat 2012’de yapılan görüşme.

²⁶⁶ Sibel Erol, “Toplumsal Dış Gerçekçilik ve Kişisel İç Şiir: Adalet Ağaoğlu’nun Romanlarındaki İnce Ayar”, **Hayata Bakan Edebiyat Adalet Ağaoğlu’nun Yapıtlarına Eleştirel Yaklaşımlar**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 6.

²⁶⁷ A.e., s. 7.

öğrenci hareketinin küçük burjuva karakterini sergilemeye çalışmıştır. Bu haliyle klasik kahramanlık ve işkence olgusunun dışına çıkmaktadır. Roman, 12 Mart'ın bir düğün gecesinde Ankara'nın Anadolu Kulübü'nde Türk toplumunda İttihat Terakki'den bu yana, para iktidarıyla asker-sivil bürokratin el ele, sevgisiz, coşkusuz bir koalisyon halinde yürüdüğünü öne sürmektedir. Yine romana göre farklı bir seçenek düşünülmeden, parçalanıp zamlarla tutturulmuş kimliklerin, silah seslerinin son bulmayacağını söylemeyi amaçlıyordu. Yeni insan isteniyorsa, yeni seçenekler aranmalıdır.²⁶⁸ Özellikle bu dönemde aydın kesimde var olan kuşkuyu ve güvensizliği besleyen ortamı anlatırken kaynağını kendi hayatından, 1960 öncesinde TRT Ankara Radyosunda çalışırken, radyoda programa koyduğu oyunlar nedeniyle emniyetçilerin ziyaretleri ve uğradığı baskılardan aldığını söylemektedir. Memur olmanın sakıncalı ve renksiz olmak demek olduğunu ve bunu kendisinin asla beceremediğini anlatmaktadır.²⁶⁹ Roman basıldığı 1979'dan 1980 yılı süresince arda arda birçok kes basılmış, okurun oldukça ilgisini çekmiştir. Ancak 12 Eylül'le birlikte kitaba saldırılar başlamıştır.

Bununla birlikte 1980 sonbaharını ele aldığı “Yaz Sonu” (1980) adlı romanın da ise 70'li yılların ardından yaşanan kaybedilmişlik, yıpranmışlık ve küllerinden yeniden doğma çabası anlatılmaktadır. Roman Side'de geçmektedir ve Side'nin nar anlamına gelmesinin açılıp parçalandığı zaman kişiler, cinsiyetler, sınıflar arasındaki mutsuzluğa sebep olan bölünmeyi, yabancılaşmayı simgelediği söylenmektedir.²⁷⁰ Türkiye'nin 1950'lerden 1980'lere dek olan değişimini ise Ağaoğlu, “Üç Beş Kişi” adlı romanında ele almıştır.

b) SEVGİ SOYSAL (1936-1976)

1971 müdahalesinin ardından siyasal faaliyetleri nedeniyle sekiz ay, iki buçuk ay da Adana'da tutuklu kalmıştır. Politika gazetesinde köşe yazarlığı yapmıştır. Öyküleri Dost, Yelken, Ataç, Yeditepe, Papirüs, Yeni Dergi ve Değişim dergilerinde yayınlanmıştır. Yazılarında duygusal, romantik ve Kafkaesk bir söylemden siyasal ve sorgulayıcı bir söyleme geçmiştir. Romanlarında halkın ve

²⁶⁸ Ağaoğlu, **a.g.e.**, s. 270.

²⁶⁹ **A.e.**, s. 160.

²⁷⁰ Erol, **a.g.m.**, s. 16

aydınların toplumsal, siyasal gelişmeler içindeki yerlerine 60'lar ve sonrasındaki öğrenci ve gençlik hareketlerine, 1971'deki müdahaleyi izleyen döneme, siyasal kovuşturmalara, hapisane, sürgün yaşamı ve işkenceye yer vermiştir. Fethi Naci Sevgi Soysal'ı küçük burjuvaları en iyi tanıyan ve eleştiren yazarlarımızdan biri olarak tanımlamıştır.

Roman karakterleri, iç huzursuzlukları, değişime olan sürekli ve şiddetli arzuları, günlük monotonluktan kaçmalarıyla, bir önceki roman kuşağının eğitimli-kentli Osmanlı tipine tezat oluşturmaktadır. Onun karakterleri batıya yönelik devletin hareketini paylaşan, Osmanlının kültürel geleneğini ardında bırakan kentli orta tabakanın çocuklarıdır. Anne-baba kuşağının eriştikleriyle mutlu olup bunu korumak istemelerine karşın, hayal kırıklığına uğramış çocuklar, zihin darlığı, hükmeden kalburüstü sınıfın nüfuzunu kötüye kullanmasını, sosyal uygunsuzlukları ve memleketin ekonomik geriliğini açıkça ortaya koymaktadır. Onların amacı hareket yaratmak, değişim sağlamaktır. Bununla birlikte romanlarında kendisinin de dahil olduğu küçük burjuva entelektüel sınıfı, her yönüyle betimleyebilmişken, işçi sınıfından karakterleri tek boyutlu olarak şekillendirmiştir. Ancak bu tek boyutluluk alt sınıftan tüm karakterleri için geçerli değildir. Özellikle hapisanede cinayet ya da uyuşturucu suçuyla bulunan kadın karakterleri çok gerçekçi, çok boyutlu ve yaşayan karakterlerdir. Bunun en büyük nedeni Sevgi Soysal'ın hapisanede geçirdiği zamanlar boyunca benzeri kadınlarla yakından tanışmış olmasıdır.²⁷¹ Bu denli canlı karakterler yaratabilme gücüne sahip bir yazarın, işçi sınıfından karakterleri yaratırken tek düze kalması bize Soysal'ın işçi sınıfıyla yakın ilişkide olmadığını da göstermektedir.

“Şafak” adlı romanında Moran, romandaki kadın sorunsalını ele alırken şu noktaların altını çizmektedir: Ataerkil toplum kadını cinsel nesne olarak gördüğü için, devrimci kadının yalnız siyasal bakımdan değil ahlaksal bakımdan da suçlu görülmesi söz konusudur. Roman kahramanı Oya'nın polisler tarafından sorgulanırken orospu muamelesi gördüğünün, devrimci kızların copla tecavüze uğradığının anlatılması, “egemen güçler ile devrimciler arasındaki çatışmanın kadın

²⁷¹ Priska Furrer, *Sevgi Soysal Bireysellikten Toplumsallığa*, Papirüs Yayınları, İstanbul, 2003, s. 102-103 ve 122.

açısından” ele alınmasıdır.²⁷² Oktay; “Şafak” için, “Kadının özgürlük isteğinin cinsel özgürlük isteğini de kapsadığını sezen görevlinin cinsiyeti lekelemekle siyasal görüşü de lekelemiş, yoksamış olacağı yolundaki inancın yetkin bir betimlemesi” demektedir.²⁷³

Sevgi Soysal yazarlık anlayışını şöyle dile getirmiştir: “önümüze çıkan, kendi yarattığımız engellere rağmen çıkan gerçeğe yan çizmeyeceğimiz için, gerçeği saptırmaya ise gücümüz hiç yetmeyeceği için gerçeği yazmaya uğraşacağız. Ötesi tatara titiri.”²⁷⁴

En basit ve güncel konuları bile bütün bir toplum yapısını ele almadan, genel bir durum tespiti yapmadan ele alınamaz olmasını eleştirmektedir. “Öğrenci forumlarında memleket ve dünya manzarası bir çırpıda çiziktirilivermeden boykot kararı alınmaz oldu,” demektedir. Asıl konuya uzun paragraflardan sonra varılmaktadır, dergilerde sosyal bilim paralamaktan, halk için güncel olan sorunlara inilemez oldu. Ona göre edebiyattan sloganlara, her şeye sosyal bilim bulaştırma, bulaştırma sosyal konularda genelin geneli manzaralar çizme çizme asıl önemli olanı da pek kolayından kavrar olduk demektedir. Ona göre ormandaki değişimleri ve gelişmeleri, ağaçları tümünden unutarak kavrayıp izlemek mümkün değildir.²⁷⁵

“Üniversitelerde her gün kanlı çarpışmaların yaşanıp gençlerin ölmesine seyirci kalanları ekmeğin fiyatı, o fiyatı ödemek için yapmak zorunda kaldıkları şeyler daha çok ilgilendiriyor. Cenazelere bakıp ardından işlerine koyuluyorlar. Bakmak bilinçlendirici değil. Yığınların hareketiyle ilgilenenler, onu harekete getirmekten söz edenler, onların dışında yapacakları hareketlerin, bir anlamda sadece kendi kendini yoran ve tüketen hareketler olduğunu düşünmelileri” diyerek gençlik hareketlerinin halktan kopuk olmasını eleştirmektedir.²⁷⁶

c) LEYLA ERBİL (1931-)

1931 İstanbul doğumludur. İstanbul Üniversitesi Edebiyat ve Felsefe Bölümlerinde eğitim görmüş, Güzel Sanatlar akademisi Resim Bölümü’nde konuk

²⁷² Berna Moran, **Türk Romanına Eleştirel Bakış (III. cilt)**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1990, s. 22-25.

²⁷³ Ahmet Oktay, **Yazın, İletişim, İdeoloji**, İstanbul, Adam Yayınları, 1982, s. 149

²⁷⁴ Feridun Andaç, **Edebiyatımızın Kadınları**, Dünya Kitapları, İstanbul, 2004, s. 21

²⁷⁵ Sevgi Soysal, **Bakmak**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1981, 50-52

²⁷⁶ A.e., s. 109-110.

öğrenci olmuştur. Türkiye Sanatçılar Birliği (1970), Türkiye Yazarlar Sendikası kurucularındandır. Türkiye İşçi Partisi sanat-kültür bürosunda 1961’de görev almıştır. Biçimsel açıdan devrimci denebilecek tutumuyla 1950 kuşağının özgün yazarlarından biri sayılmaktadır. Önceleri varoluşçu bir anlayışla çağdaş insanın toplumla çatışmasını, başkaldırıya varan bunalımını işlemiş; daha sonra biçim arayışlarını sürdürerek ele aldığı kişileri toplumcu bakış açısıyla irdelemeye çalışan ve gerçekliği değişik boyutlarıyla yansıtmayı amaçlayan öyküler yazmıştır. Asım Bezirciye göre Leyla Erbil kitaplarında var olan düzene baş kaldırarak değişmesini istemekte fakat yerine nasıl bir düzen kurulması gerektiğini belirtmemektedir.²⁷⁷ Cinsiyet sorununa ekonomik ve toplumsal çevresiyle bir Marksist gibi yaklaşan toplumsal yabancılaşmaları gören bir yazar olarak değerlendirilmiştir. Bununla birlikte Almanya’ya işgücü göçünü, gidenler ve kalanlar üzerinden ele alan ilk kadın yazarlardan biridir.²⁷⁸

Leyla Erbil, cinselliğin doğal boyutunu ve kadınla erkek arasındaki cinsel uyumu önemser, sorunlu cinsellikleri konu edinen, medyanın, reklamların ve filmlerin yaptığı tarzda cinselliğin sömürsünü eleştiren bir romancıdır.²⁷⁹ Erbil’in “iki cinsin eşit koşullar altında oluşturacakları gerçek insanlık dilinin kurulması özlemi” duyması duruşunu ortaya koymaktadır.²⁸⁰

Bir yazar olarak toplumsal konumunu önemser, “ülkemin kültürel sorunları politik sorunlarından soyutlanamaz. Bu açıdan içinde yaşadığımız günlerin çürümüşlüğü bir bütünün parçası olarak günümüze yansıyor,” demektedir. Yazarlık tavrını politik çıkışları, eylemleriyle pekiştirmiş kuşağının tipik öncül aydınıdır.²⁸¹

d) PINAR KÜR (1945-)

Robert Kolejini bitirdikten sonra, 1965-1970 yılları arasında Paris’te öğrenciliği sırasında ‘68 gençlik olaylarına katılmış ve solcu kimliği Paris’te oluşmuştur. Asıl ilham kaynağı budur. Bu nedenle “Yarın Yarın” romanının Selim

²⁷⁷ Asım Bezirci, **1950 Sonrasında Hikayecilerimiz**, 1980, s. 55.

²⁷⁸ Furrer, **a.g.e.**, s. 31

²⁷⁹ Dündar, Hülya, “Leyla Erbil, Edebiyat ve Cinsel Sömürü”, **Edebiyat ve Eleştiri**, Sayı: 76, Ankara, 2004, s.74-80.

²⁸⁰ Göbenli, Mediha, “1980 Öncesi ve Sonrası Kadın Yazınının Karşılaştırmalı Bir İncelemesi”, **Edebiyat ve Eleştiri**, Sayı: 67, Ankara, 2003, s. 19-28.

²⁸¹ Andaç, **Edebiyatımızın Kadınları**, s. 21.

karakteriyle daha benzer hissetmektedir kendisini.²⁸² Türkiye’ye döndüğünde ise TİP’e destek vermiş ancak üye olmamıştır. 1971’de Ankara Devlet Tiyatrosu’nda çalışmaya başlamıştır. 12 Mart döneminde de Ankara’dadır. Söz konusu dönemde tiyatrocı aydınlar arasında yaşamıştır. Militan bir çevre içinde yer almamış, siyasal çevrede çok bulunmamıştır ancak ailesinden gelen bir sol kültür içinde yetiştiğini söylemektedir. TÖS ve PEN sendikasıdan tanıdıkları vardır.²⁸³

1979 yılında yayınladığı “Asılacak Kadın” adlı roman, kadın sorunlarına yönelmektedir. “Yarın Yarın” romanı ise 141. Maddeden dolayı yargılanmıştır.

O, bireyin toplumsal çalkantılar ortasındaki savruluşunu, düzenle çatışmasını, kadın-erkek ilişkilerindeki çatlamanın boyutlarını işlemiştir. “Yazdığımız her satırla çağımıza tanık oluyoruz,” demektedir. Kadın yazar olmanın yaşantı farklılığının sanat ürününe yansımaları normal kabul etmiştir. Ona göre, “bizim gibi endüstrileşme sürecini tamamlamamış toplumlarda, kadın-erkek arasında bir de sınıf farkı olduğunu, Türkiye’de kadın burjuva olsun, işçi olsun, köylü olsun, ezilen, sömürülen bir sınıf olduğunu,” söylemektedir. Üretken, ekonomik özgürlüğünü elinde tutan kadınların bile toplumsal özgürlüklere tam olarak kavuşmadığını savunmaktadır.²⁸⁴

“Asılacak Kadın” adlı romanında da cinsel sapıklığı ekonomik bağımlılık ve kadın sorunuyla ilişkisi içinde ideolojik bağlamda ele almaktadır.²⁸⁵

Kendi sol görüşünü Troçkist olarak tanımlamaktadır. Önceleri Troçki’nin hayatından etkilendiğini, ölümünü ve yaşamını dramatik bulduğunu daha sonra Paris’te okuduğu yıllarda onun kitaplarını okuyup, devrimci kişiliğini tanıdıktan sonra da fikirlerini beğendiğini söylemektedir. Ona göre Stalin komünizmi yozlaştırmıştır ki “Yarın Yarın” romanında da buna değinmiştir.²⁸⁶

“Yarın Yarın” romanının işkence ve acılara yönelmiş 12 Mart romanları arasında ilk defa sınıfsal farklılığı anlatan roman olduğunu söylemektedir. Roman kahramanları içinde de birebir gerçek hayattan etkilenerek oluşturduğu işçi

²⁸² Pınar Kür’le 19 Aralık 2011 tarihli görüşme.

²⁸³ Pınar Kür’le 19 Aralık 2011 tarihli görüşme.

²⁸⁴ Andaç, **Edebiyatımızın Kadınları**, s. 24

²⁸⁵ Gürsel Aytaç, **Çağdaş Türk Romanları Üzerine İncelemeler**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1990, s. 50

²⁸⁶ Mine Söğüt, **Aşkın Sonu Cinayettir Pınar Kür İle Hayat ve Edebiyat**, Everest Yayınları, İstanbul, 2006, s. 111.

karakterdir. Devrimci genç olan Selim'i ise kendisinden esinlenerek yaratmıştır. Pınar Kür'de Selim gibi apolitik bir gençlik geçirdikten sonra Paris'e gidip Troçkist olmuştur. Selim'in devrimci olmadığını söyleyenlere de hak vermektedir. Neticede hiçbirinin devrimci olmadığı da ortaya çıktı demiştir. Romanıyla devrimci ütoppyaya karşı çıktığını söylemiştir.²⁸⁷

Pınar Kür kendi sınıfsal konumunu ise Seyda'nınkine benzetmektedir. Geçmişte bir zenginlik varken kalmamış; okuldayken Oktay gibi çocuklarla karşılaşmış, etrafında zengin işadamları var ve Seyda gibi onlardan biriyle evlenmesi işten bile değilken, o Paris'e gitmeyi seçmiştir. Bu nedenle o çevreleri tanıdığını ancak eleştirel de bakabildiğini söylemiştir. Buna devrimci çevreler de dahildir.²⁸⁸

Üretici ve yaratıcı olmadığı takdirde bir kadın, toplumun içinde aktif bir rol oynamadıkları için yok olan kadınlardır Yarın Yarın'ın Aysel'le Seyda. Seyda karakterini yaratırken kendi kolejden arkadaşlarından esinlendiğini, Aysel karakteri için ise genel olarak medyada yer alan kadınları kullandığını söylemiştir.²⁸⁹

1980 darbesinden önce tüm gençler gibi kendisinin de Türkiye'de bir fark yaratacağına inanmaktadır.

e) AYSEL ÖZAKIN (1942-)

1942 Urfa doğumludur. Yazıları Yarına Doğru, Politika, Militan, Hürriyet, Milliyet Sanat, Cumhuriyet, Yeni Toplum, Varlık gibi dergilerde yayınlanmıştır. Öykü ve romanlarında insanı toplumsal konumu ve bir ilişkiler bütünü içinde yansıtmış, belli bir bakış açısıyla toplumun gelişim sürecinde bireyin durumunu, yöneliş ve arayışlarını anlatmayı amaçlamıştır.²⁹⁰ Onun için yazmak eylemi, bir tepki biçimidir. Muhafız kimliğiyle sorgulamaktadır. “Egemen ideolojinin beni tedirgin eden, uyumsuzluğa iten izlerine karşı bir tepki” olarak görmüştür yazmayı ve “egemen ideolojinin insanı kavrayış biçimi, insan ilişkilerine yüklediği değer ölçüleri, yaşamaya verdiği çarpık anlam beni bütün bunların karşısını aramaya itti,” demiştir. Romanlarında kişilerin toplumun tarihsel yapısının bir ürünü olduğunu

²⁸⁷ A.e., s. 169-176

²⁸⁸ Söğüt, a.g.e., s. 180

²⁸⁹ Pınar Kür'le 19 Aralık 2011 tarihli görüşme.

²⁹⁰ Atilla Özkırımlı, **Türk Edebiyatı Tarihi II**, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2004, s. 1036

göstermeye çalışmıştır.²⁹¹ Devrimci romantizme yatkın, duygusal eğilimlerin baskın olduğu yapıtlarında gerçeğin ideolojik doğrultuda alabildiğine zorlandığı ve yer yer abartılara düştüğü belirtildi.²⁹² Fethi Naci, “Alnında Mavi Kuşlar” (1978) kitabının aydınlara ve devrimcilere ilişkin ilginç gözlemler içermesi nedeniyle dikkate değer olduğunu düşünmektedir. Nitekim aynı kitapla 1978 Madaralı Roman Ödülü almıştır

3)KÖYLÜ VE SORUNLARINI ELE ALAN YAZARLAR

a) FAKİR BAYKURT (1929-1999)

Az topraklı bir çiftçinin oğludur. 1929 Akçaköy/Burdur doğumludur. Babası askerliğinde İngilizlere tutsak olmuş, Kurtuluş Savaşı sonrası köyüne geri döndüğünde feodal ilişkilerin içine düşmüş az toprağını da kurtarmak için devlet kapılarında sürünmüştür. “Onu bu savaşa götürenlerden kimse hatırını sormadı sonraları” der babası için. Asıl adı Tahir olan Fakir Baykurt, Köy Enstitüsü çıkışlıdır. Enstitüden ayrılırken öğretmenleri, “okumayı boşlarsanız gene köylüleşirsiniz,” demiştir.²⁹³ Diğer köy enstitülü yazarlar gibi o da okul kitaplığıyla içli dışlıdır. Enstitüyü bitirdikten sonra görev yapmak üzere gittiği köylerin zenginlerince vatan haini komünist olarak görüldüklerini ve baskılarla karşılaştıklarını dile getirmiştir. Ona göre baskıların kaynağı “sömürüye karşı olan halkın aydını, halkın öğretmeni oluşumuzdur, beylere ve beyliğe karşı duruşu”dur. 1958’de Cumhuriyette yayınlanan “Yılanların Öcü” adlı romanı yüzünden hakkında soruşturma açılmıştır. 1959’da Bakanlık emrine alınır ve öğretmenlik yapamaz; 27 Mayıs sonrasında ise ilköğretim müfettişliğine getirilir. Bu görevi sırasında birçok köy gezer ve oralardaki gözlemlerinden yola çıkarak “Amerikan Sargısı”, “Kaplumbağalar” ve “Tırpan”ı yazar. 1965’te Türkiye Öğretmenler Sendikası’nın (TÖS) kuruluş çalışmalarına katılır ve genel başkanı olur.²⁹⁴ Genel başkanlığı sırasında yaptığı bir konuşmada düşüncelerini şöyle özetlemektedir: “ülkemiz yakın geçmişimizdeki iktidarların Atatürkçü dış politika ilkelerinden uzaklaşan uygulamaları yüzünden yarı bağımlı ve pek çok eski yeni koşulların da etkisi yüzünden geri bırakılmış, yoksul düşürülmüş

²⁹¹ Andaç, **Edebiyatımızın Kadınları**, s. 23

²⁹² Işık, **a.g.e.**, s. 777

²⁹³ Feridun Andaç, **Anadolu Aydınlanmacısı Fakir Baykurt**, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2000, s. 41

²⁹⁴ Mehmet Bayrak, **Köy Enstitüleri ve Köy Edebiyatı**, Ankara, Özge Yayınları, 2000, s. 225 ve 230-231.

bir ülke olarak nitelendirilmektedir. İnsanlarımızın yarıdan çoğu, özellikle köylülerimiz ve köylüler içinde anamız, bacımız olan kadınlarımız cahilliğin karanlığı içindedirler. Böyle bir durumda eğitim, bir yandan çocuklarımızı ve gençlerimizi en iyi nitelik ve ölçülerle yetiştirirken, bir yandan da vaktiyle eğitim olanağı görememiş olan halkımızı en iyi nitelik ve ölçülerle uyandırmak gibi tarihsel bir görevle karşı karşıyadır. Ancak eğitimin kendisi de bozuk, partizan ve büsbütün tersine işleyen bir düzen içindedir. Toplum ve ülkemizin içinde bulunduğu durumunu biricik çaresi devrimdir. Bu devrim kendimize başöğretmen olarak seçtiğimiz Mustafa Kemal'in gösterdiği yolda ve yönde bizi ilerici üretim ve yönetim aşamalarına ulaştıracak olan devrimdir. Bu devrimin ve temel reformların gerçekleştirilmesi için Mustafa Kemal'in yolunda, Mustafa Kemal'i de aşan yeni Mustafa Kemaller yetiştirmeye devam edeceğiz. Sorunların zm buna bağlıdır. Sendikacılık ise politik iktidar mücadelesi değil, esas olarak kitlenin ekonomik ve sosyal durumunu iyileştirmek, iş şartlarını düzeltmek için girişilen yığınsal ve yan eylem alanıdır. Bunu gerçekleştirmek içinse politik devrimci mücadele ile sıkı sıkı ilişki kurmak zorundadır. Asıl kapitalizme ve emperyalizme karşı devrimci eylem politik alanda yürütülür."²⁹⁵ Ardından Türkiye ğretmen Dernekleri Milli Federasyonu (TDMF) genel başkanlığına seçilir ve 1969'da yapılan ilk öğretmenler boykotunda yeniden açığa alınmış, sendikal çalışmaları nedeniyle 1971'de sıkıynetimce tutuklanmıştır. 1974'de beraat etmiştir. İlk şiirlerinde bireyi ve hümanizmi ön plana çıkarırken kısa öyküler ve köy notlarını toplumcu gerçekçi bir tarzda ele almıştır. Yazıları Edebiyat Dünyası, Kaynak ve Fikirler dergilerinde yayınlanmıştır. Edebiyatı milli yapanın konu değil dil olduğunu öne srmştir. Fakir Baykurt'un halkçılığı, inkılapi demokratizme yakındır. Emekçi köylülerin, halkın çıkarlarını müdafaa etmektedir. Köylüyü topraklandırarak olan toprak reformunu savunur. Köy Enstitclğne tutkundur ve köyün ıslahının toplumun değişimini sağlayacak ğretim ve okulla olacağına inanmaktadır. Kendi hayatı yoksul bir çiftçilikten bambaşka bir noktaya bu enstitüler sayesinde gelmiştir. Romanlarında olayların temelini sınıf ilişkilerine dayandırmakta;²⁹⁶ direnen insan tipine özel önem vermektedir. Ancak Yaşar Kemal'den farklı olarak konuları büyük toprak

²⁹⁵ Fakir Baykurt, Türkiye-İlksen'le birlikte yaptığı kurultaydaki konuşmasından, **Emek**, sayı:4, Eylül 1970, s. 15-17.

²⁹⁶ Tatarlı, Mollof, **a.g.e.**, s. 211-214.

sahipleriyle, onlara bağımlı köylüler arasındaki çatışmalarla ilgili değil, tersine köy halkı arasındaki çatışmaların tahrip edici etkilerine yöneliktir. Bunların yanı sıra köy muhtarı, jandarma komutanı ve kasabadaki parti başkanı arasında normal karşılanan, yalnızca güç kazanmaya yönelik çıkar ortaklığını, tek tük iyi karakterli ve Kemalist ideallerle hareket eden hükümet temsilcilerinin giremedikleri parti içi ağı ele almaktadır. Düşmanlığın ve zalimliğin temel nedeni olarak köylülerin bilgisizliğini ve cahilliğini görmekte ve yaşam koşullarının düzeltilmesi için her şeyden önce aydınlatılma ve eğitimi şart koşmaktadır.²⁹⁷ Ona göre köylüler, Türkiye toplumunun çoğunluk kitlesidir. Tam ulusal bağımsızlık, tam kalkınma, tam çağdaşlaşma bu kitlenin uyanıp kalkınmasına bağlıdır. Bu nedenle yazarak okumuşları, okumuşlar yoluyla da okutulmamış bu kitleyi etkilemek amaç olmalıdır. Yine Baykurt'a göre sanatın ve sanatçının görevi devrim ortamı hazırlamaktır. Sanatçı meyhane köşelerinden çıkıp halkın arasına karışmalı, işçi arkadaş edinmelidir, ancak böyle anlamlı sanat yapabilir. Ezilen kitlelerin durumuna eğilebilmelidir. Devrimci kavgada sanatçı önde durmalıdır, eylemden geri kalmamalıdır. Dünyayı işçiler, işsizler ve köylüler değiştirecekler ve kendi sınıflarının politik egemenliğini kuracaklardır. Bir edebiyatın güdümlü olması, yani bir sorumluluk yüklenmesi de ayıp değildir. Ayıp olan sorumsuzluktur. Sanatın gereklerini gözden kaçırmadan bunu yapabilen edebiyatçıya kimse kusur bulamaz.²⁹⁸ Kendi işçi olmadığı hatta sınıfsal köken bakımından küçük burjuva sayıldığı halde kendisini kafaca işçilerin yanında, onların koldaşı olarak kabul etmektedir ve bu yakınlıktan güç alarak romanlarını yazdığını söylemektedir.²⁹⁹ Yazarlığı görevci bir anlayışla ele almaktadır. "İşiterek, kavratarak, kabul ettirerek okurumu etkilemek isterim," demektedir.³⁰⁰ Ona göre bir toplumun yazarları olmazsa, toplumun kusurları sanatçıları tarafından eleştirilmezse, o toplum sağlığını yitirir.³⁰¹ 1961'de Yılanların Öcü Ergin Orbey yönetmenliğinde Devlet Tiyatrosunda sahneye koyulmuş, 1962'de Metin Erksan tarafından filme alınmıştır. Filmin gösterimi sansür kurulunca yurtiçinde ve yurtdışında yasaklanmıştır. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından serbest bırakıldıysa da uzun süre sinemalarda oynatılmamış, Ankara'da Ulus

²⁹⁷ Furrer, **a.g.e.**, s. 28

²⁹⁸ Bayrak, **Köy Enstitüleri ve Köy Edebiyatı**, s. 231 ve 235, 236.

²⁹⁹ Andaç, **Anadolu Aydınlanmacısı Fakir Baykurt**, s. 52

³⁰⁰ **A.e.**, s. 36

³⁰¹ **A.e.**, s. 50

Sineması'ndaki ilk gösteriminde olaylar çıkmıştır. Çocuk romanı "Sakarca" 1978'de İsveççe olarak çizgi film yapılmıştır. "Onuncu Köy" (1961), "İrazcanın Dirliği" (1961), "Kaplumbağalar" (1967), "Amerikan Sargısı" (1967), "Tırpan" (1970), "Köygöçüren" (1973), "Keklik" (1975), "Kara Ahmet Destanı" (1977). Ayrıca "Cüce Muhammet" (1964) adlı öykü kitabı da dönemin sıkça okunan eserlerindendir.

"Yılanların Öcü" (1959) ve devamı olan "İrazcanın Dirliği" (1961), konularını Demokrat Parti döneminin gerici köy politikasından alır.

"Onuncu Köy", Anadolu'nun uyanışını ele almaktadır. Köy toplumunu her yerde tek vücut olarak göstermekte ve istismarcı gericiilere karşı tek kuvvet olduğunu vurgulamaktadır. Potansiyel kuvvetleri uyandıracak kişiyi beklerler ve öğretmeninin gelişiyi örtülü kuvvetler uyanır.³⁰² Aydın öncülüğünde kurtuluş. Romanda aynı zamanda kadınların rolü de açıkça belirlenmiştir. Zeki, uyanık, kocasına yoldaştır kadın. Sosyal kavgaları ise sınıf üzerinden açıklar.

"Amerikan Sargısı", Türkiye'deki Amerika'yı somut düzlemde ortaya koyan ve eleştiren ilk roman sayılmaktadır. Roman, Amerikan Yardım Teşkilatı'nın Ankara'nın bir köyünde tezgahladığı oyunu sergilemektedir.³⁰³ Bu romanı yazdığı günlerde Ankara'nın köylerini dolaştığını söylemektedir Baykurt. Bu köylere Amerikalıların kavak ve asma diktiğini, köylülerin ve aydınların bu durumdan hoşnut olduğunu ancak altında yatan gerçeklerin başka olduğunu ileri sürmektedir. Murgul'un Karadeniz'in bakırı, Balıkesir'in Bursa'nın boraksı, Batman'ın petrolünün Amerikan şirketlerine geçtiğini söylemektedir. "Dört dönüm bağla, dört sıra kavak, Sarıyar'daki barajla Erzurum'daki üniversite değildir gerçek. Gerçek, perdenin ardındadır,"demektedir.³⁰⁴

"Tırpan", istemediği adamla evlendirilen kız konusunu işlemektedir ancak 1950'li yıllardan sonra açığa çıkmaya başlayan ezen-ezilen sorunsalı, konuya sınıfsal açıdan bakmasını sağlamıştır.³⁰⁵ Romandaki Dürü-Musdu çatışması, zayıfla güçlünün, ezen ile ezilenin kavgasını temsil eden bir cinsel savaşıma dönüşmüştür. Romanın sonunda Dürü'nün Musdu'yu öldürmesi zenginlerin yoksulları ezdiği bir

³⁰² Tatarlı, Mollof, **a.g.e.**, s. 243.

³⁰³ Bayrak, **Köy Enstitüleri ve Köy Edebiyatı**, s. 57

³⁰⁴ Andaç, **Anadolu Aydınlanmacısı Fakir Baykurt**, s. 100

³⁰⁵ Berna Moran, **Türk Romanına Eleştirel Bakış (II. cilt)**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1990, s. 244

düzene başkaldırı anlamına gelmektedir.³⁰⁶ Konu aynı zamanda Marksist ve sosyalist dünya görüşüyle birleştirilerek sembolik bir doku içinde çok boyutlu hale getirilmiştir. Kadının erkek egemen toplum içindeki yeri de ele alınır romanda. Marksist ideoloji, zengin-yoksul ikilemi, devrim ve başkaldırı konularıyla işlenir. Bununla birlikte Marksist ideolojiyi çağrıştıran sözcüklerin sık sık tekrar edildiği de görülmektedir.³⁰⁷ Romanda kapitalizmi sembolize eden para karşıtı tutum takınılır. Bununla birlikte Amerikan düşmanlığı da işlenmektedir.

“Köy Göçüren” ise, bir bakıma cumhuriyet dönemiyle hesaplaşmadır. Dirliksiz kalıp kente göçen insanları anlatırken tüm Türkiye’yi ele almıştır.

b) TALİP APAYDIN (1926-)

1926 Ankara Polatlı doğumludur. Çiftçi bir ailenin çocuğudur. Köy Enstitüsü’nün Güzel Sanatlar bölümünü ve Gazi Eğitim Enstitüsü Müzik bölümlerini bitirmiştir. Köy okullarında öğretmenlik ve gezici başöğretmenlik yapmıştır. Toplumcu gerçekçi edebiyat anlayışıyla yazdığı yapıtlarında köy ve kasaba çevresinde yaşanan olayları, çeşitli yönleriyle köy gerçekliğini anlatmıştır.

Ona göre toplumumuz kendi çıkarlarına karşı yabancılaştırılmıştır. Yüzyıllar süren kulluk eğitimi insanımızda kendine güvenme duygusunu zayıflatmıştır. Her şeyi başkalarından bekleyen, baştaki ne derse doğru sanan, eldekine razı olan, daha iyiyi araştırmayan, hakkını istemeyen durgun bir doğu toplumuyuz. Bu kişilikte insan yetiştiren eğitimi hala sürdürüyoruz. Oysa çağdaş insan başkaldıran insandır. Ömrü boyunca evet, peki, başüstüne diyen, beynini buna alıştıran insan feci şekilde sömürülmekte, kendi sorunlarından uzaklaştırılmaktadır. Ağır zorbalık baskıları bir yandan, kul etme eğitimi bir yandan, halkımızı yerinden kımıldamaz, yekinemez, gelişemez bir toplum haline getirmiştir. İnsanımızı yeniden işlemek, kendi gücüne kavuşturmak, sorunlarını duyurmak ve devrimci bir tavır takınmasına yardım etmek gerekmektedir ki bunu eğitim, bilim ve sanat yapacaktır. Apaydın’a göre çağdaş edebiyat toplumcudur. Teklerin mutluluğuna değil, toplumun mutluluğuna çevriktir. Bu kadar çok insanın mutsuz olduğu bir düzende sanatçı,

³⁰⁶ A.e., s. 256

³⁰⁷ Sabri Eyigün, **Edebiyatta Politik Roman (Türk ve Dünya Edebiyatından Örneklerle)**, İstanbul, Aktif Yayınevi, 2003, s. 89.

başını kuma sokan devekuşu örneği, anlamsız ve yararsız bir güzellik peşinde olamaz. Toplumcu edebiyat insan sevgisini geliştiren, insanı insana yaklaştıran, insancıl bir dünya görüşünü taşıyıp yayan edebiyattır.³⁰⁸

Ona göre Türkiye bir köylü ülkesidir. Halkın büyük çoğunluğu köylerde ya da köy gibi şehirlerde yaşamaktadır. Kaskatı bir gerçekliktir köy ve bütün koşullarıyla yaşayıp gitmektedir. Değişme çabaları vardır ancak yetersizdir.³⁰⁹ Roman ve öykülerinde köylüyü, zor yaşantısını anlatmaya çalışırken ezilmişliği, yoksulluğu verdiğini ancak bunu umutsuzluk yaratacak biçimde yapmadığını söylemektedir. Halkı umudu ve gücü olan, yarını olan insanlar olarak ele almıştır.³¹⁰

“Sarı Traktör” (1958) adlı romanı İngilizce ve İtalyancaya çevrilmiştir. Köydeki ilkel üretimden söz ederek, traktörün faydasına değinilmektedir romanda. Köye traktörün girmesini tek yanlı olarak ele aldığı, tarımın makineleşmesiyle kırsal çözülmeye uğramasına değinmediği konusunda eleştirilmiştir. Birçok eseri hakkında toplatılma kararı verildiyse de hepsinden beraat etmiştir. Sarı Traktör ve Ortakçılar adlı romanları oyunlaştırılmıştır.

“Yoz Davar” (1972) çobanlık olgusunu roman boyutuyla ele alan ilk yapıttır. Henüz örgütsüz bulunan bu kesimin dramını yansıtmaktadır. Tarımda ve hayvancılıktaki tekelleşmesi anlatmaktadır.³¹¹ “Tütün Yorgunu” (1975) romanıyla 1976 yılında Madaralı Roman Ödülü’ne layık görülmüştür. Dirlik mücadelesinde yorgun düşmüş tütün emekçilerini konu almaktadır.

c) YUSUF ZİYA BAHADINLI (1927-)

1927 Yozgat, Bahadın doğumludur. Kayseri Pazarören Köy Enstitüsü mezunudur. 10 yıl kadar öğretmenlik yaptıktan sonra Sadri Ertem ve Sabahattin Ali’nin de yönlendirmesiyle yazmaya başlamıştır. Emekçi, İlke ve Yeni Dünya isimli siyasi dergiler çıkarmıştır. 1965-1969 yılları arasında TİP Yozgat milletvekili oldu. İstanbul’da kurduğu Hür Yayınevi’nin adını Yeni dünya olarak değiştirerek yüzün

³⁰⁸ Yaşar Nabi, **Dünya ve Bugünkü Edebiyatçılarımız Konuşuyor**, Varlık Yayınevi, İstanbul, 1976, s. 202-203.

³⁰⁹ A. Bahçekapılı, “Talip Apaydın’la Söyleşi”, **Soyut**, Mayıs 1973

³¹⁰ Bayrak, **Köy Enstitüleri ve Köy Edebiyatı**, s. 142

³¹¹ **A.e.**, s. 58.

üstünde kitap yayımlamıştır.³¹² 1980 sonrasında Almanya'ya gitmiştir. Varlık, Türkiye Yazıları, Yürüyüş, Yazko Edebiyat, İlke, Yeni Dünya, Adam Öykü dergilerinde toplumcu gerçekçi bir anlayışla kaleme aldığı öykülerini yayımlamıştır. Denemeler ve siyasi yazılar yazmış, 1970 ve 1974'de siyasi yazıları yüzünden yargılanmıştır. Kürt sosyalisttir.

Ona göre köylü yoksulluğunu, sömürüldüğünü, hiçbir iktidarın kendisini düşünmediğini bilmektedir. Bilmediği, şikayetçisi olduğu şeylerin nasıl ortadan kalkacağı, insanca yaşamının kestirme yolunun ne olduğudur. Bu nedenle Bahadınlı'nın amacı bu insanlara yerini, dostunu, düşmanını göstermek, onu yüceltmektir. Ona göre devrimci edebiyatın görevi, tüm halk sınıflarını yakından tanımak, onların öfkelerine katılarak dost bildiklerini dost bellektir. Halk sınıfları okutulmadığı için okumamış, gösterilmediği için görmemiştir. Kendilerine göre kültürleri ve uzmanlıkları vardır, maddeye aç oldukları gibi sanat değerlerine de açtırlar. Onları sanata doyurmak devrimci sanatın, devrimci sanatçının önemli bir görevidir. Yazar, sosyal hayatı değiştirmede yardımcı olmalıdır. Bu nedenle tüm yapıtlarında öğreticilik ağır basmaktadır.³¹³

"Güllüceyi Sel Aldı" (1972), kendisinin de TİP'den katıldığı seçim ortamındaki gözlemlerine yer vermiştir romanda. İdeolojik güdümlü romana örnektir. Romanın kurmaca yapısına sosyalist-Marksist dünya görüşünü eklemiştir. Anlatıcının söz ettiği yeni dünya düzeni sosyalist bir düzendir. Romanın kahramanı Ali, olumlu kahraman ölçütlerinde ve kişiliğinde belli bir ideolojinin örnek davranışları çizilmiştir. Köylü olmasına karşın kendini okuyarak geliştiren akıllı bir aydındır. Lenin'i, Nazım Hikmet'i ve Sabahattin Ali'yi okur onun kişiliğinde yazar, sosyalist dünya görüşünün özetini sunar.³¹⁴ Romanda Güllüce köyü belediye haline gelmiştir. Muhtar Memiş Kahya, AP'ni temsilen Ümmet Partisi'nin adayı, köy bakkalı Sadık, CHP'yi temsilen Ahali Partisi'nin adayı ve dürüstlüğüyle ön plana çıkmış köy öğretmeni tarafından desteklenen Ali ise Bizim Parti'nin adayı olarak giriştikleri seçim mücadelesi anlatılmaktadır. Nitekim roman hakkında Bahadınlı da egemen güçlerin demokrasi diye yırtınıp durdukları yönetim biçiminin ve onun

³¹² Altınkaynak, **a.g.e.**, s. 99

³¹³ Bayrak, **Köy Enstitüleri ve Köy Edebiyatı**, s. 180

³¹⁴ Eyigün, **a.g.e.**, s. 74-79

önemli yanı olan seçimin bir köye yansımalarının hikayesini vermeye çalıştığını belirtmiştir.³¹⁵

d) DURSUN AKÇAM (1930-2003)

1950’de Kars Cılavuz Köy Enstitüsü çıkışlı edebiyat öğretmenidir. İkinci başkanlığını yaptığı Türkiye Öğretmenler Birliği Sendikası 1971’de kapatıldığında görevinden uzaklaştırılmıştır. 1978’de yayınlanmaya başlayan Demokrat gazetesinin kurucuları arasında yer almıştır. Kendisini bireyci, bunalımcı, soyut akımlara ilgi duymayan toplumcu gerçekçi bir yazar olarak tanımlamaktadır. Kırsal toplum düzeninin Osmanlı-CHP-DP-AP-12 Mart dönemlerindeki eleştirisini yapmıştır. Bazı eserleri Bulgarca, Rusça ve Almancaya çevrilmiştir. “Alaman Ocağı” adlı eseri Türkiye’de yasaklanarak hakkında dava açılmıştır. Kentteki köylü konusunu işlediği “Köyden İndim Şehire” adlı romanı 1973’te, “Kanlı Derenin Kurtları” adlı romanı 1975 yılında yayınlanmıştır.

4) HALK-İŞÇİ KARAKTERLERİ ELE ALAN YAZARLAR

a) YILMAZ GÜNEY (1937-1984)

Asıl adı Yılmaz Pütün’dür. 1937’de Adana’da ırgat bir babanın çocuğu olarak doğmuştur. “Üç Bilinmeyenli Eşitsizlik Sistemleri” adlı öyküsünde komünizm propagandası yaptığı iddiasıyla yargılandı ve 1961’de hapse girdi. 1963’te hapisten çıktı ve yönetmenliğe başladı. 1972’de THKP-C militanlarına yardım ettiği iddiasıyla yeniden tutuklandı. 1974’de hapisten çıktıktan sonra çektiği Arkadaş filmi tartışmalara yol açtı. Endişe filminin çekimleri için gittiği Adana’da çıkan olaylar sırasında Yumurtalık savcısını öldürdü ve 19 ay hapse mahkum edildi. 1981’de hapisten kaçarak Fransa’ya gitti, dönmesi için yapılan çağrıya uymayınca vatandaşlıktan çıkarıldı ertesi yıl kanserden öldü. Cezaevindeyken siyasi yazılarını Mayıs dergisi ile Nihat Behram’la birlikte çıkardıkları Güney dergisinde (1977-80) yayımlandı. “Boynu Bükük Öldüler” (1971), “Salpa” (1975), “Sanık” (1975), “Hücre” (1976) yasalar önünde masum olmak halka karşı sorumluluğunu

³¹⁵ Bayrak, Köy Enstitüleri ve Köy Edebiyatı, s. 186

yüklenmemiş olmak demektir. Burjuva devletinin hukukuna göre masum olmak konusun işlemiştir.

Aydın hakkındaki görüşleri: “Bizim toplum içinde, o toplumun ürünü olarak belli bir görevimiz var. İnsanlar toplum tarafından belli görevlere getirilirler. Toplum sürekli değişim içindedir ve bu süreçte bir takım kişiler gelişime doğru cevaplar verebiliyorlar, gelişim doğrultusunda yürüyorlar, bir kısmı ise durağanlaşıyor. Bu değişimi devamlı yansıtmak gerekli, biz üçüncü dünya sinemacıları olarak halkımıza bir takım şeyleri vermeliyiz.”³¹⁶

Halk kavramından anladığı, “anti-emperyalist, anti-tekel gruplar, yani tekelin ve emperyalizmin dışındaki yenik sınıf ve tabaklar. Halk kavramının özünde üretici nitelik hakimdir, emek hakimdir. Halkın içinde bulunduğu kanaatler egemen güçlerin ideolojilerinin baskısını taşır. Biz bunları birbirinden soyutlamalıyız. Biz halk derken, halkın gerçek çıkarları için, yarına yönelik mücadelesi içinde bir halk anlıyoruz. Minibüs plağı ya da herhangi bir yerde halk romanı diye satılanlar halk kavramını yozlaştırmaktır.”³¹⁷

“Özgürlük özünde sınıfsal özellik taşıyan bir olgudur. Sınıflara göre özgürlük anlayışı değişir. Biz özgürlük anlayışımızı üretici, emekçi halkımızın çıkarları doğrultusunda anlıyoruz. Sermayenin özgürlüğü anlamında değil.”³¹⁸

Ona göre, “gerçek değişken bir şeydir. Sanatta biz bunu yansıtmak zorundayız. Gerçekçilik, toplumun değişen yeni çehresi, yeni gelişim eğilimlerini aktarması açısından önem kazanmaktadır. Türkiye’de bugüne dek gerçek anlamda bir demokrasi ve özgürlük olmamıştır. Özgürlük yeni verilen mücadelelerle daha önceki birikimlerin üzerine temellenmektedir. Bugün parlamenton aritmetiği ile halkımızın içinde bulunduğu toplumsal ortam farklılık göstermektedir. Siyasi tercihleri tam olarak yansıtmamaktadır.”³¹⁹

b) ORHAN KEMAL (1914-1970)

Asıl adı Mehmet Reşat Ögütçüdür. Öykülerini Yeni Edebiyat, Yürüyüş ve Gün dergilerinde yayınlamıştır. Askerliği sırasında Ceza Yasasının 94. Maddesine

³¹⁶ Atilla Dorsay, **Yılmaz Güney Kitabı**, Varlık Yayınları, İstanbul, 1988, s. 51-52

³¹⁷ Dorsay, **a.g.e.**, s. 61

³¹⁸ **A.e.**, s. 61

³¹⁹ **A.e.**, s. 62

aykırı hareketten tutuklanarak 1939 yılında beş yıl hapis yatmıştır.³²⁰ Yaşam mücadelesindeki küçük insanların hayatlarını konu edinmiştir. Geçim sıkıntısı ve yoksulluklarını işlemiştir. Patron işçi, ağa köylü ilişkilerini, hapishane hayatını öyküleştirmiştir. Onun toprağı sanayiye yakın, tarımsal modernizasyona uğramış büyük topraktır.

Yapıtlarını gerçekçi akımın izinde kaleme almıştır. Bir Filiz Vardı adlı romanında gerçekçiliğı, “içinde yaşadığın topluma yer yer ayna tutmak olarak değil; içinde yaşadığın toplumun bozuk düzenini görmek, bozukluğun nereden geldiğine akıl erdirmek, sonra da bu bozuklukları ortadan kaldırmak” olarak tanımlamaktadır.³²¹

Gurbet Kuşları, köyden kente göçleri ırgatlıktan işçiliğe geçişi, gecekondulaşmayı, köylünün şehirde tutunma çabalarını, yozlaşmasını, sömürü çarklarının işleyişini anlatır. “Bir Filiz Vardı” adlı romanında ise kentte yoksul, güzel ve genç kızların hakim ve dejenere güç unsurları tarafından kaçınılmaz bir biçimde kullanılması teması işlenmekte ve ideolojik kuramsal yargıların derinlemesine tartışması da yapılmaktadır.

c) EROL TOY (1936-)

Ortaokulu bitirdikten sonra çeşitli işlerde işçi olarak çalışmış ardından banka memurluğı yapmıştır. Yazko’nun yönetim kurulu başkanlığını yürütmüş, Yazko’nun çıkardığı Somut dergisini yönetmiştir. Akşam, Yön, May, Cumhuriyet, Milliyet, Barış ve Yeni Ortam dergi ve gazetelerinde yazıları yayınlanmıştır. Romanlarında Osmanlı dönemi, Kurtuluş Savaşı, Demokrat Parti yönetimi, Türkiye’de sermaye gücünün ve işçi sınıfının gelişimi, 1971 askeri müdahale dönemini el almıştır. Belgeselliğe özen göstererek yaşanan çelişkileri, olguları toplumcu gerçekçi bir bakış açısıyla yansıtmıştır. İşadamı Vehbi Koç’u anlatan İmparator adlı romanı oldukça ses getirmiştir.

Ona göre demokratik sosyalizmin amacı emekçi sınıfın parlamentoda çoğunluğu sağlayıp, iktidara geçerek ülkenin kaynak ve değerlerinden sınıfın gücü oranında yararlanmasını sağlamaktır. Bunun için dış ticareti, bankaları, yer altı

³²⁰ Işık, a.g.e., s. 749

³²¹ Orhan Kemal, **Bir Filiz Vardı**, 6. Bs, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1995, s. 189

kaynaklarını, göl ve deniz kıyılarını ve suları devletleştirir. Sosyalizm egemenlik sorunudur, sosyal demokrasi ise denge. Elit tabakanın dengeciliğine dayanmaktadır.³²²

Kapitalizm, ilkel komünal toplumdan bilimsel sosyalist topluma geçişte sadece bir aşamadır. Bu süreç ülkelerin kendi özel şartlarına göre farklılık gösterebilir, SSCB gibi köylüden destek alabilir ya da Çin'deki gibi tamamen köylüye de dayanabilir. Türkiye'de ise çarpık kapitalistleşme, emperyalizmle bütünleşerek kendi aşamasını bir büyüme yutturan tekelleşme söz konusudur. Ordu ise bu ekonomik yapının çarpıklığından en çok etkilenen kurumlardan biri olarak parlamento ile belirsiz bir anlaşma içindedir.³²³

12 Mart sınıflar arasında bir kristalizasyon yaratmıştır. Bu emekçi sınıfların dirençleriyle sosyal demokrasiye eğilim yaratmıştır. Bunda en büyük rol geçler de ve aydınlardadır. Egemen sınıf, sağlıklı bir kapitalizm yerine çapul kapitalizmi yürüttüğünden gençliği bölüp, aydınları can düşmanı haline getirerek amacına ulaşmışsa da kendi bağımlılığı nedeniyle anti demokratik süreci fazla uzatamadığından kitlelerin direnişi sonucunda iktidar dengesini kabullenmiştir.³²⁴

5) GENÇLİK HAREKETLERİNİ ELE ALAN YAZARLAR

a) FÜRÜZAN (1935-)

1935 İstanbul doğumludur. Esnaf kızıdır ve ortaöğretimini tamamlamadan okuldan ayrılmak zorunda kalmıştır. Bir süre Küçük sahnede tiyatro oyunculuğu yapmıştır. Papirüs ve Yeni Dergi'de yayınlanan hikayeleriyle tanınmıştır.

Ona göre, roman gerçeğini getirir, yeniden yaratır. Bunu da ayrıntılarla yapar. Romanlarındaki karakterler benden ayrı değiller demektir. Gerçeği yakalamanın zamanı yakalamakla mümkün olduğuna inanmaktadır.³²⁵

Düzene başkaldırma psikolojisini işlemiştir. Dolayısıyla romanlarında baskıya karşı direnme yüceltilmiştir. İşçi sorunları küçük burjuva aydın bakış açısıyla

³²² Erol Toy, "Demokratik Sosyalizm mi? Sosyal Demokratizm mi?", **Günü Gününe**, Yalçın Yayınları, İstanbul, 1981, s. 227

³²³ Toy, "12 Mart Bayram Olabilir", **Günü Gününe**, s. 234-239

³²⁴ **A.e.**, s. 242.

³²⁵ Atilla Özkırımlı **Türk Edebiyatı Tarihi II**, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2004, s. 544

anlatıldığı ve işçi tipinin idealize edildiği dönemin yazarıdır.³²⁶ Onun dünyasında göçmenler, baştan çıkarılan kız çocukları, düşmüş kadınlar ve sürekli olarak ana-kız vardır. Halkımızın önemli bir özlemi olan çocuğunu okutmanın gelecek korkusu içinde bunalmış fukara aileler için tek sosyal güvenlik umudu olduğunu keşfetmiştir. Onun yazılarında okuyan çocuk iki yoldan birini tercih eder ya geldiği sokakları ve o sokakların insanlarını unuttur; sömürümüş, özgürlükmiş umurunda olmaz ya da sosyal sorunlar için bireysel çözüm yolları olmadığının bilincine vararak tüm emekçilerle bütünleşmenin yollarını aramıştır.³²⁷

Dünyayı öğrenmenin en iyi aracının sanat olduğunu, kendisinin de sanat sayesinde öğrendiğini söylemektedir. “Toplumsal nedensel karmaşasını anlamama, olayların toplumları yönetenlerin iktidar güçleriyle sınırlandığını görmeme sanatlar olanak verdi,” demektedir. İçindeki güçlü eleştiri duygusunu ise, varsıl, okumuş insanların çevrelerinde yarattığı kibirli havanın verdiğini söylemektedir. “paranın olanaklarıyla kazanılmış bilginin bilmeyenler ve yoksullara karşı yöneltmiş olumsuz ışınları vardı. Karşı tarafsa bilgisizliğinden yoksulluğundan ürküyor, çekiniyordu. Bilginin kibirliliğini bende ilk kıran Nazım Hikmet oldu,” demektedir. Ona göre sanatçılar tek ana sorunla didişir, o da doğrudur diye öğretilenlerin öyle olmadığını anlamaktır.³²⁸

“47’liler” romanın da, dışarıdan ve anlamak için yazdığı ileri sürülmektedir. Politik ideoloji bakımından 1960 öncesinin sorunsalı, köylerin sefaleti, ülkenin geriliği ön plandadır. İşçi ve köylünün idealize edilmesine rağmen işçi sınıfı ve onun bakışı hiç yoktur. Devrimcilik, Atatürk ilkelerinin dışına çıkmayan bir popülizm olarak kalmaktadır. Ahlaki kökenli, hümanist bir yurtseverlik sorunsalı ele almıştır.³²⁹

12 Mart yetkilileri gençlerin kapitalizmin dışında bir düzen için, demokratik ve anti-emperyalist mücadelenin anti-kapitalist özün bir parçası olduğunu ve bunun için mücadele ettiklerini anlamış ve ona göre davranmışlardı. Füzûzan bu kısma

³²⁶ Özkırımlı, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, s.1559.

³²⁷ Fethi Naci, **Edebiyat Yazıları**, Gerçek Yayınları, İstanbul, t.y, s. 117-119

³²⁸ Andaç, **Edebiyatımızın Kadınları**, s. 56-57.

³²⁹ Murat Belge, “12 Mart Romanları”, **Edebiyat Üstüne Yazılar**, İstanbul, İletişim Yayınevi, 2009, s. 123-124.

değınmediğinde ortaya gençler, her gerçek ilerici ve milliyetçinin istemekle haklı olduğu şeyleri istedikleri için eziliyorlar gibi bir görüntü ortaya çıkmıştır.³³⁰

1947 doğumlu üniversite gençliğinin devrimciliğini anlatır. Onların insan yönüne vurgu yaparak ölümlerini gösterir bize. Ölüm ilanlarını birer gazete haberinden çıkarıp yaşayan gencecik insanlar olduğunu göstermektedir “47’liler” romanında.

b) AYHAN BOZFIRAT (1932-1981)

1932 İstanbul doğumlu Ayhan Bozfırat, İ. Ü. Hukuk Fakültesi’ni bitirdikten sonra bir süre asistanlık yapmış; daha sonra gittiği Paris’te ilk hikayelerini yazmıştır. Asıl adı Ayhan Köksal’dır. Yapıtlarını Yeni Gazete, Yeni Dergi ve Yansıma’da yayınlamıştır. Genel olarak toplumsal tedirginliklerin yol açtığı bunalımları anlatmıştır.

c) AYLAKUTLU (1938-)

Ayla Kutlu İçişleri Bakanlığı’ndan burs alarak Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’nden 1960 yılında mezun olmuş, ardından İçişleri Bakanlığı’nda zorunlu hizmet nedeniyle görev yapmıştır. Personel eğitimi, yöntem ve organizasyon gibi çeşitli uzmanlık alanlarında çalışmıştır. 1980 yılında yirmi yıllık hizmet süresini doldurmasının ardından kamu görevinden ayrılarak tamamen yazarlığa yönelmiştir. Roman karakterleri toplumsal ve tarihi gelişmelerle iç içe ele alınmaktadır.

27 Mayıs darbesini devrim olarak kabul eder. Bayram olarak kutlanması gerektiğini söyler. 12 Mart ve 12 Eylül’ü 27 Mayısın sonucu olarak görmez. 27 Mayıs ülkeye umut ve sevinç getiren aydınlıklar açan bir etkinlikken, diğerleri öyle değildir. 27 Mayıs sonrasında yazarlar da kapalı roman çevresini kırmıştır.³³¹

Kadın cinselliğın nesnesi olarak görölmekte eve kapatılmakta ve kadın gücü olduğunca sorun yaratarak facialara neden olmaktadır. Halide Edip dahil dönemin romancıları kadınları bu şekilde ele almıştır.³³²

³³⁰ Belge, “12 Mart Romanları”, **Edebiyat Üstüne Yazılar**, s. 125.

³³¹ Ayla Kutlu, “Roman ve Öykünün Konuları”, **Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı Sempozyumu**, Edebiyatçılar Derneği Yayınları, Ankara, 1998, s. 315.

³³² A.e., s. 315.

Ona göre köy edebiyatı olmasaydı, köylüden işçiye geçilemezdi. Ancak köylü iyidir, fakir iyidir. İşçi namusludur, işçi doğuştan bilinçlidir formülüne sadık kalındı. Ancak sanat bir süre sonra önyargılardan bıktı ancak köy romancıları değişip yenilenemeyince edebiyat ortamından silindiler.³³³

İlk öyküleri 1976-1977 yılları arasında Aygen Berel imzasıyla Özgür İnsan dergisinde yayınlanmış; “Kaçış” (1979) adlı romanı ilk olarak Milliyet gazetesinde tefrika edilmiştir. Roman 27 Mayıs öncesindeki küçük burjuva aydınını 1956-1957 yılı tutuklamalarını fon olarak kullanarak ele almıştır. Romanda öznel psikolojik gerçeklik ön plana çıkmıştır.

Kadın karakterler üzerinden üç farklı dönemi anlatan “Kaçış”, “Tutsaklar” ve “Hoşça Kal Umut”ta devrimci gençlik hareketleri öne çıkar. “Kaçış”ta Demokrat Parti dönemi, “Tutsaklar”da 12 Mart darbesinin etkileri, “Hoşça Kal Umut”ta 80 öncesinin ilişkileri yer alır ancak Ömer Türkeş’e göre “Kaçış”, ele aldığı dönemi değil yazıldığı dönemi, “Tutsaklar”³³⁴ ve “Hoşça Kal Umut” romanlarındaki politik bakışı da 80’lerin kültürel iklimini yansıtmaktadır. “Islak Güneş”, “Cadı Ağacı” ve “Kadın Destanı” ise kadın sorunlarının en açık biçimde ele alındığı romanlardır. Yazar, yaşananları toplumun ortak suçu olarak tespit ederken hümanist bir bakış açısı sergiler.³³⁵

Kutlu bir röportajında romanlarında özellikle çalkantılı dönemleri fon olarak kullandığını çünkü sanatçının doğal yapısında çağına tanıklık etme durumunun olduğunu ve sanatçıların resmi tarihin dışına çıkabilecek, sanatla ilgilenen insanlara görüş ufku açacak kişiler olması gerektiğini söylemiştir. Bunun için Kutlu’ya göre “(eserlerde) resmi tarih dışında ve verebildiğimiz kadar gerçekleri ya da insan durumlarını vermek durumundayız.”³³⁶

³³³ Kutlu, **a.g.m.**, s. 316

³³⁴ Romanın adı -Kutlu'nun ifadesiyle- "kendilerini başta aile bağları olmak üzere bütün bağlarından koparıp inandıkları devrime adanmış olan yenilmiş gençlere, sevgi ve kan bağıyla bağlı olanların bu duygusal tutsaklıklarını anlattığı için Tutsaklar olarak konulmuş ancak, okuyucu, romanın ismini bile savaş tutsaklığı anlamıyla kabullenmiştir. Kutlu, romanın adını yeni baskısında bu nedenle Ateş Üstünde Yürümek olarak değiştirmiştir. (Ömer Türkeş, “Ayla Kutlu Romanı”, **Radikal Gazetesi**, 12.01. 2007)

³³⁵ Ömer Türkeş, “Ayla Kutlu Romanı”, **Radikal Gazetesi**, 12.01. 2007

³³⁶ Günseli Önal, “Ayla Kutlu İle Söyleşi”, **Cumhuriyet Çerçeve**, Temmuz 1987, s. 237

III. BÖLÜM

ROMANLARDA ÖZNE ARAYIŞI

Kemal Karpat'ın da savunduğu gibi bir romanın sosyal içeriğini, yazıldığı toplumun sosyal çevresi belirlemektedir. Ekonomik rejim, iç ve dış politika, çeşitli sosyal grupların ortaya çıkışı ve bunların zenginliği, gücü ve statüyü paylaşma biçimleri ve birbirleriyle ilişkileri, edebiyatın sosyal içeriğini belirleyen faktörlerdir. Bu faktörler yazarların toplumsal gerçekliği algılayışını şekillendirebilen somut siyasal faktörlerdir.¹ Yine Karpat'a göre Türk yazarlarının sosyal gerçekliğe dair algısını belirleyen belli başlı değişkenler benimsedikleri gerçeklik mefhumu, sahip oldukları sosyal arka plan, meslek, eğitim ve ideolojik inançtır.²

Bu görüşten hareketle son bölümde dönem içerisinde yayınlanmış sol eğilime sahip romanlardan analitik incelemeye uygun olanlar, tekrara kaçmayı da önlemek amacıyla belirlenerek, romanların karakterleri üzerinden dönemin kendisini sosyalist olarak tanımlayan siyasal insanı belirlenmeye çalışılacak, dönem basınından yararlanarak çizilecek olan siyasal ortamın roman karakterleri üzerinden analizi yapılmaya çalışılacaktır. Bu incelemeyle yapılmak istenen, söz konusu dönemin toplumsal ilişkileri ve toplumsal düzeni hakkında bilgi edinebilmektir. Romanlarda yaratılan karakterlerin dönemin toplumsal kesimlerinden devşirildiği kabul edildiğinde, bize Macherey ve Balibar'ın sözünü ettiği ideolojinin eksik bıraktıklarını, gerçek yaşamdaki tutarlılığının gerçeği çarpıtmak pahasına olup olmadığını, örtbas etmek zorunda kaldığı gerçeklerin var olup olmadığını göstermesi beklenmektedir. Bu bağlamda üçüncü bölümde, işçi-aydın-köylü-muhafazakar ve kadın karakterler açısından toplumun ve diğer sınıfların nasıl algılandığı, bu algılayışların dönemin sol örgütlerinin topluma ve sınıflara bakışıyla arasındaki ilişki değerlendirilmeye çalışılacaktır. Böylelikle dönemin sol anlayışının toplumsal sınıflar bağlamında analiz edilmesine çalışılacaktır.

1960-1980 yılları arasında Türk edebiyatında etkili olan toplumcu gerçekçilik akımının da etkisiyle çok sayıda sol roman yazılmıştır. Bu romanlar

¹ Kemal Karpat, **Osmanlı'dan Günümüze Edebiyat ve Toplum**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2011, s. 172

² A.e., s. 180

çeşitli edebiyat antolojileri ve görüşmelerden tespit edilebildiği kadarıyla şöyle sıralanabilmektedir:

Burhan Arpat'ın (1910-1994) 1968 yılında yayınladığı “Alnımdaki Bıçak Yarası”, Reşat Enis Aygen'in (1909-1984) yine aynı yıl yayınladığı ve patronlarla uzlaşan sarı sendikacılar konusunu işlediği “Sarı İt” romanı, yine aynı yıllarda yayınlanan ve küçük burjuva bunalımlarını ele alan Erhan Bener'in (1929-2007) “Kedi ve Ölüm” (1965), “Baharla Gelen” (1969) adlı romanları; Kemal Bilbaşar'ın (1910-1983) Kürt köylerini ve ağalık düzenini ele aldığı “Cemo” (1967) ve “Memo” (1970) adlı romanları, Mehmet Seyda Çeliker'in (1919-1986) Zonguldak ve çevresindeki kömür ocaklarında çalışan maden işçilerinin durumunu belgesel niteliğinde işlediği “Yanartaş” (1970) ve 1971'de May yayınevi edebiyat ödülünü kazanan “İhtiyar Gençlik” adlı romanları, Oktay Verel'in (1927-) toplumsal gözlemlere dayanan ve yergiye ağırlık veren “Kuklalar” (1960) ve “Şimdi Tasa Anayasa” (1971) adlı romanları, Cevat Macit Doğudan'ın (1912-1986) 1973 yılında yayınladığı “Vietnam Geçidi” adlı romanı, Muzaffer İzgü'nün Anadolu insanının gerçeklerini ve toplumsal sorunları kara mizah yoluyla tanıttığı “Halo Dayı” ve “İki Öküz” (1973) adlı romanı, Ömer Polat'ın (1943-) 1973 yılında yayınladığı “Mahmudo ile Hazel” ile 1974 yılında yayınlanan ve köylülerin toprak sorunlarını ele alan “Saragöl” adlı romanları, Kemal Bekir'in (1924-) devrimciler, döneçler, ajanlar, polisler, faşistler, burjuvalar, feodaller, köylüler vs. toplumun her sınıfından insanları tipteleştirdiği ve 1974 yılının bir panoramasını verdiği “Kanlı Düğün” adlı romanı, Tarık Dursun K.'nin (1931-) 12 Mart sonrasında gençlerin durumu ve düşüncelerini ele aldığı ve 1974 yılında yayınladığı “Gün Döndü” adlı romanı, İlhan Engin'in (1925-1990) küçük insanların dramını işlediği “Çingar” (1964) ve “Komprador” (1974), Ümit Kaftancıoğlu'nun (1935-1980) Doğu Anadolu efsanelerini ve bölge insanını işlediği “Yelatan” (1972) ve “Tüfekliler” (1974) adlı romanları, Necati Cumalı'nın “Acı Tütün” (1974) ve “Aşk da Gezer” (1975) adlı romanları, Sulhi Dölek'in (1948-2005) 1975'de yayınladığı “Korugan” adlı romanı, Oktay Akbal'ın (1923-) 1975 yılında yayınlanan “İnsan Bir Ormandır” adlı romanı, yine aynı yıl yayınlanan Selçuk Baran'ın (1933-1999) “Bir Solgun Adam” adlı romanı ile Bekir Fikri Emek'in “Gerçek Yasa”sı, Kerim Korcan'ın “Linç” (1967), “İdamlıklar” (1971) ve “Ter Adamları” (1975) adlı romanları, Mehmed Kemal'in

“Sürgün Alayı” (1974) ve “Pulsuz Tavla” (1975) adlı romanları, Afşar Timuçin’in 1975’de yayınlanan “Yarına Başlamak” adlı romanı, Lütfü Kaleli’nin “Haşhaş” (1974) ve “Kardeşlerin Kini” (1976) adlı romanları, Ahmet Say’ın 1976 yılında yayınlanan ve Türkiye’de 1950-70 yılları arasında yaşanan değişimi bir dolandırıcının ağzından anlattığı “Kocakurt” adlı romanı, Necmi Onur’un alt sınıftan insanların sıkıntılarını, çaresizliklerini yansıttığı “Halk” (1974) ve “Orospu” (1976) adlı romanları, Hakkı Özkan’ın 1976’da yayınladığı “Grevden Sonra” adlı romanı, Levent Ağralı’nın (1933-2001) görevi gereği dolaştığı kömür işletmelerinde edindiği izlenimleri ele aldığı “Göçük” adlı romanı, Ferit Edgü’nün (1936-) toplumla iletişim kuramayan aydınların yalnızlık acılarını işlediği “Kimse” (1976) ve “O” (1977) adlı romanları, Hasan Kıyafet’in “Gomonist İmam” (1969) ve emekçilerin Almanya serüvenini, yapı işçiliğini anlattığı “Başlayan Kavga” (1976) adlı romanları, Peride Celal’in (1916-) şehirli burjuvaziye ele aldığı ve 1977’de yayınlanan “Üç Yirmi Dört Saat” adlı romanı, Celalettin Çetin’in (1928-) 1977 yılında yayınlanan “Göçük” adlı romanı, Güney Dal’ın (1944-) “İş Sürgünleri” (1976) ve “E-5” (1979) adlı romanları, Afet Ilgaz’ın “Eşiktekiler” (1960) ve “Aşamalar” (1977) adlı romanları, Necati Tosuner’in 1977 yılında yayınlanan “Sancı... Sancı...” adlı romanı, 1979 yılında Milliyet Roman Ödülü’ne layık görünen ve 12 Mart sonrasında devrimci gençlerin tutuklanmalarını, örgüt bağlantılarını işleyen Mustafa Eroğlu’nun “İssızlığın Ortasında” adlı romanı, Fahri Erdiç’in (1917-1986) 1979’da yayınlanan “Kardeş Evi” adlı romanı, yine aynı yıl yayınlanan ve gençliğin durumunu, insan-doğa ilişkilerini inceleyen Naci Girginsoy’un (1924-1982) “Gençlik Çıkmazı” adlı romanı, Burhan Günel’in (1947-) “Ökse” (1972), “Umut Zamanı” (1974), “Aksayan” (1979) adlı romanları ile İrfan Yalçın’ın 1978’de yayınladığı “Genelevde Yas” ile 1979 yılında yayınladığı “Ölümün Ağzı” adlı romanlardır.

Bu romanlardan başka tezde çeşitli konuları temsilen incelenecek romanlar şöyle sıralanabilir: Almanya’daki Türk işçileri incelemek açısından, Adalet Ağaoğlu’nun “Fikrimin İnce Gülü”;

Kadın yazarların gözünden kadınları ve aydın kesimi ele alabilmek için, Adalet Ağaoğlu “Ölmeye Yatmak”, Leyla Erbil “Tuhaf Bir Kadın”, Pınar Kür “Yarın Yarın”, Aysel Özakin “Alnındaki Mavi Kuşlar”, Sevgi Soysal “Şafak”,

Erkek yazarların gözünden kadın ve halkı anlayabilmek açısından, Orhan Kemal “Bir Filiz Vardı”, Oktay Rıfat “Bir Kadının Penceresinden”,

Erkek yazarların gözünden küçük burjuva aydınını ele alabilmek için, Çetin Altan “Büyük Gözaltı” ve “Bir Avuç Gökyüzü”, Demir Özlü “Bir Küçük Burjuvanın Gençlik Yılları” ve “Bir Uzun Sonbahar”, Vedat Türkali “Bir Gün Tek Başına”, Melih Cevdet Anday “Gizli Emir”, Demirtaş Ceyhun “Yağmur Sıcağı”,

Dönemin sol grupları arasındaki fikir ayrılıklarını, TİP’li bir avukatın gözünden ele alabilmek için Samim Kocagöz “Tartışma”,

Kemalist sol anlayışı için, Atilla İlhan “Sırtlan Payı”, sosyalist aydın ve halk arasındaki ilişki açısından, Memet Türkkân “Güneş’in Katli”,

Kadın yazarların gözünden halk, aydın, Ayhan Bozırat “Dörtüol Ağzındaki Ev”, Sevgi Soysal “Yenişehir’de Bir Öğle Vakti”, Adalet Ağaoğlu “Bir Düşün Gecesi”, Ayla Kutlu “Kaçış”,

Gençlik hareketlerini ve işkence olgusunu ele alabilmek açısından, Füruzan “47’liler”, Erdal Öz “Yaralısın”,

Köylüyü ve köyü ele alabilmek için, Fakir Baykurt “Kaplumbağalar”, Talip Apaydın “Tütün Yorgunu”, Yusuf Ziya Bahadınlı “Güllüce’yi Sel Aldı”, Dursun Akçam “Kanlı Derenin Kurtları”,

Şehirdeki ırgatı, altsınıfları ele alabilmek için, Yılmaz Güney’in “Salpa”sı ve Erol Toy’un “Göz Bağı” romanları incelenecektir.

Tüm bu romanların ortak tarafı “yeni insan”a yaptıkları vurgudur. Bu insan siyasallaşmış bir insan olmanın dışında bireysel ve toplumsal sorumluluk üstlenmesini bilen etik ve politik bir duruşa sahip olan insandır. Bu “yeni insan” tipolojisi sadece “sosyalist gerçekliğin” anladığı “olumlu kahraman” tipi değildir. Bu insanın zaafı da vardır. Bununla beraber önemli olan, bireyin toplumsal bir yaratık olarak eylemleriyle ön planda durmasıdır. Bir bütün oluşturan toplumsal gerçekleri bireyin psikolojik gerçekleriyle birlikte anlatma çabası 1980 öncesi romanlarında göz ardı edilemeyecek bir ortak tavidir.³

³ Mediha Göbenli, “1980 Öncesi ve Sonrası Kadın Yazınının Karşılaştırmalı Bir İncelemesi”, **Edebiyat ve Eleştiri**, Sayı: 67, Ankara, 2003, s. 19-28.

A) ROMANLARDA İŞÇİ SORUNSALI

1) SOL ÖRGÜTLER VE YAYIN ORGANLARININ İŞÇİLER HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ

TİP, işçi ve emekçi sınıfının partisi olarak ortaya çıkmıştır. Partinin kuruluşunu duyurdukları basın toplantısında TİP’ni “Türkiye’de ezilen işçi sınıfının haklarını korumak için” kurduklarını belirtmişlerdir.⁴ Parti programında da, “Türkiye İşçi Partisi, Türk işçi sınıfının ve onun tarihi bilime dayanan demokratik öncülüğü etrafında toplanmış onunla kader birliğinin bilinç ve mutluluğuna varmış toplumcu aydınlarla ırgatların, topraksız ve az topraklı köylülerin, zanaatkarların, küçük esnafın, kısacası emeğiyle yaşayan bütün yurttaşların kanun yolundan iktidara yürüyen siyasi teşkilatıdır,”⁵ demektedir. Partiye göre işçi sınıfının gelişmesi önündeki en büyük engeller, köyle ilişkisini tamamen kesmemiş olan köylü işçilerin sayıca fazlalığı, yerli sermayenin yokluğu nedeniyle işçilerin küçük işletmelerde çalışması ve en önemlisi de egemen sınıfların baskısı ve faşist ceza yasalarıdır.⁶ Mehmet Ali Aybar genel başkanlığa seçilir seçilmez yayınladığı basın bildirisinde de, “partimiz emek gücünü temsil eden bir partidir. Türkiye’de çalışan bütün halk kitlelerini, işçi sınıfının toplumcu aydınlarla işbirliği etmesinden doğan demokratik öncülüğü etrafında toplamayı amaç edinen bir partidir,” demiştir.⁷ İşçi sınıfının demokratik öncülüğüne inanmaktadır. Buna göre halkın daha önce bilinçlenen işçi kesimi, köylülerin, emekçilerin uyanmalarına, bilinçlenmelerine yardımcı olmak için seçim yoluyla iktidarı ele geçirecektir. Proletarya diktatoryasını, işçiler ve emekçiler demokrasisi olarak tanımlamaktadır.⁸ Ancak Malatya Kongresinde parlamentarizmle iktidara gelmeyi amaçlayan bir işçi partisinin dayanacağı güçlü bir sendika ve çıkarlarını reformist araçlarla koruyabilecek araçlara sahip bir işçi kitlesinin

⁴ Artun Ünsal, **Umuttan Yalnızlığa Türkiye İşçi Partisi**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002, s. 81.

⁵ TİP Program, 1964, s. 14.

⁶ TİP program

⁷ Mustafa Şener, “Türkiye İşçi Partisi”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, cilt 8, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 366.

⁸ Kenan Somer, “Aybar’ın Düşüncesinde Atatürkçülük, Halkçılık ve Milliyetçilik İzleklerinin Yeri”, **Mehmet Ali Aybar Sempozyumları 1997-2002**, ed. Gündüz Vassaf, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 2003, s. 46

bulunmaması gerekçesiyle TİP, köye ve köylülüğe yönelmiştir.⁹ Özellikle 1965 sonrasında işçilerin henüz yeterince bilinçlenmediğini vurgulamaya başlamış, işçi sınıfına olan inancını yitirmiştir.

Behice Boran/ Sadun Aren grubu ise başlarda Aybar'ın halkçı söylemini benimsemiş gibi görünseler de ondan farklı olarak işçi sınıfını esas güç olarak görmeye devam etmişlerdir. Çünkü diğer emekçi sınıfların yüzü burjuvaziye dönüktür. Topraksız köylü, ilk önce toprak ister, küçük esnaf ve zanaatkâr ise öncelikle işini büyütmek ister. Bu nedenle asıl güç işçi sınıfı olmalıdır, onların emeklerinden başka satacakları hiçbir şeyleri yoktur. Ayrıca ortak mücadele ve örgütlenmeye çalışma koşulları nedeniyle daha müsaitler.¹⁰ İşçi sınıfı sosyalist mücadele verecek kadar gelişmiştir, demektedirler. Nitekim TİP'in 29-31 Ekim 1970'deki IV. Büyük Kongre'sinde öncülük konusunda önemli kararlar alınmıştır. Buna göre parti, işçi sınıfının bağımsız siyasi örgütü olarak tanımlanmıştır. Diğer emekçi sınıflar ittifak unsuru olarak değerlendirilmiştir.¹¹ Emperyalizmle mücadele işçi sınıfının ve onun politik örgütünün öncülüğünde antikapitalist bir muhtevayla yürütülecektir,¹² demektedirler. Partiye göre öncü ve esas güç işçidir ve siyasal örgütü, TİP'tir. Diğer köylü ve kentli emekçi sınıfların ittifakı ve desteği vardır.¹³ Emperyalizme karşı tek ideoloji işçi sınıfının ideolojisi olan bilimsel sosyalizmdir. Bu ideoloji ancak işçi sınıfının yürütümünde geçerlik kazanır. Sosyalist devrim itibarlı bir işçi sınıfı örgütünün öncülüğünde birleşen ve çıkarları emperyalizmle ve emperyalizmin ülkede yaşamasını sağlayan geri kalmış kapitalizmle uyuşmayan sınıf ve tabakalar tarafından gerçekleştirilir.¹⁴ Bunu gerçekleştirebilmek için işçiler ve doğal müttefikleri olan yoksul ve az topraklı köylüler, işçi sınıfının öncülüğünü esas alan TİP'nin öncülüğü altında toplanacaklar ve emperyalizme karşı mücadeleyi bu örgütün öncülüğünde yürüteceklerdir.¹⁵ TİP'in sosyalist uygulama planını da ancak işçi ve emekçi sınıfların sosyalist iktidarı uygulayabilir.

⁹ Ergun Aydınoglu, **Eleştirel Bir Tarih denemesi Türk Solu 1960-1971**, İstanbul, Belge Yayınları, 1992, s. 87 ve 92.

¹⁰ Behice Boran, **Türkiye ve Sosyalizm Sorunları**, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1970, s. 150-151.

¹¹ **Emek**, Kasım 1970.

¹² "Sosyalist Mücadelemiz Güçlenmektedir", **Emek**, Sayı:1, Haziran 1970, s. 70.

¹³ **Emek**, Sayı:11, Nisan 1971, s. 31.

¹⁴ "Sosyalist Mücadelemiz Güçlenmektedir", **Emek**, Sayı:1, Haziran 1970, s. 77.

¹⁵ **A.e.**, s. 78.

Emek'e göre 15-16 Haziran 1970'deki direniş göstermiştir ki; Türkiye kapitalist bir ülkedir. Ülkede hakim olan büyük burjuvazidir. Emperyalizme karşı mücadelenin özü kapitalizme karşı mücadeledir. Türkiye işçi sınıfı, siyasi nitelikte bir mücadele verecek düzeydedir. Burjuva iktidarının tek alternatifi işçi sınıfı iktidarındır.¹⁶ Dergiye göre emekçi halk yığınları fabrikalardan başlayıp tarlalara kadar uzayan toplu direnişleri egemen sınıfların uyukularını kaçırmaktadır. Bir yandan grevler, diğer yandan köylülerin toprak mücadelesi burjuvanın önüne dikilmektedir.¹⁷ Behice Boran bir röportajında bir buçuk milyon sigortalı işçinin varlığı küçümsenecek bir şey değildir ve artan ihtiyaçlar karşısında işçi sınıfı memnun değildir, köyden ilişkileri koptukça memnunsuzluğu artacaktır, tam proleter hale geldikçe kendi yaşantısıyla başkalarının yaşantısını mukayese edecektir,” demiştir.¹⁸ Nitekim “Yağmur Sıcağı”nın emekçisi Şefik de bilinçlendikçe kendini Madam'ın hayatıyla, Zekeriya'yla kıyaslamaya başlamıştır. Bu iyimser havanın romanlardaki karşılığı olarak Aysel Özakin'ın “Alnında Mavi Kuşlar”ı gösterilebilir. Emekçi bir ailenin okuyarak sınıf değiştirmiş ve küçük burjuva konformizmine saplanmış Ömer'i, yıllar sonra geldiği İstanbul'da işçi mahallelerine bakarken, “... yoksul mahalleler değişmişti artık. Eskiden işçi mahallelerinde yalnız yoksulluk, kirli küçük kahveler, komşuluklar, komşular arasında çocuk yüzünden, borç alacak yüzünden, sarkıntılık yüzünden çıkan kavgalar, ibadet ve boyun eğme vardı. Şimdi böyle yerlere başka bir şey de girmişti. Duvarları siyasal sloganlar kaplamıştı. Fabrika önlerinde grev çadırları vardı,”¹⁹ diye düşünmektedir. Onlar (işçiler) kendi haklarını savunmaya başladıklarından beri, sefilliklerinden kurtulmuşlardır. Bezginliğin karanlığı değil umudun ışıltısı vardır artık yoksul işçi mahallelerinin üzerinde.

Dönemin TKP'si için de ana güç işçi sınıfıdır. Partiye göre işçi sınıfının mücadelesi, köylü yığınlarının, orta tabakaların, ulusal burjuvazinin, demokratik haklar, ulusal bağımsızlık için yürüttükleri savaşı etkilemektedir. 1973 yılında Ahmet Sağlam Yeniçağ Dergisinde partinin işçi sınıfının öncü olma niteliğini kazandığı, sosyalist fikirleri yığınları mal etiği oranda Türkiye'de demokratik, anti-emperyalist

¹⁶ “Emek açısından”, **Emek**, sayı:2, Temmuz 1970, s. 15.

¹⁷ **Emek**, sayı:1, Haziran 1970, s. 1.

¹⁸ Mehmed Kemal, **Sol Kavgası**, İstanbul, May Yayınları, 1975, s. 169.

¹⁹ Aysel Özakin, **Alnında Mavi Kuşlar**, İstanbul, Yordam Yayınları, 2007, s. 159

bir iktidar kurma imkanlarına katkısının da artacağını söylemiştir.²⁰ DİSK içinde faal olarak yer alması ve partiyle organik bağ içinde olması da bunun kanıtıdır ancak TKP belirlediği anti-emperyalist, anti-feodal, anti-oligarşi politikası gereği bunların karşında olan tüm güçleri de işçi sınıfıyla birlikte anmıştır. Tek güç olarak işçi sınıfını belirlemez. 1977 yılından itibaren hızlı bir kitleselleşme dönemine girerek cephe politikasını benimsemiştir. Buna göre cephe, işçi, gençlik, köylü, öğretmen ve diğer emekçi yığınlarını, milli burjuvaziyi, küçük burjuvazinin diğer kanatlarını ve CHP'nin sol kanadını teşkil eden ilerici partilileri kapsayacaktır.

Yön/Devrim çizgisine göre ise işçi sınıfı kendi yararına yapılan sosyal mücadeleye karşı bile ilgisizdir ve çok defa karşıdır. İş kanunu, sendika kurma, grev yapma, hürriyeti için en ufak bir mücadele yapmamıştır.²¹ Bunun nedeni Berkes'e göre cumhuriyetin ilk yıllarında sanayi işçisinin yaratılmamış olmasıdır. Devletin sanayileşmeye çalışırken yarattığı işçi korkusunun emekçi düşmanlığını körüklemiş olmasıdır. Türkiye'de doğru düzgün işçi yokken kızıl ihtilalden duyduğu korkudur.²²

MDD, Mihri Belli ve çevresine göre de asıl özne proletaryadır, teorik olarak işçi sınıfını öncü olarak belirlemişlerdir ancak sınıfa sosyalist devrimcilerden farklı bir rol yani anti-emperyalist ve anti-feodal olmak ve demokratik bir yönetim oluşturmak görevi vermişlerdir.²³ Bunun yanı sıra objektif koşullarda bilinçli proletarya bulunmadığından zinde kuvvetler ve ilerici küçük burjuvazinin fiili önderliğinde bir milli demokratik devrim gerçekleşmek zorundadır. Aydınlik dergisine göre Türkiye işçi sınıfının mücadelesi iki unsurdan meydana gelmektedir: objektif unsur ve subjektif unsur. İşçi sınıfının objektif ya da kendiliğinden gelme unsuru, bu mücadele içinde proletaryanın bilinçli hareketlerinden bağımsız, iradesi dışında meydana gelen süreçlerdir. Türkiye'de kapitalizmin gelişmesi ve bu gelişimin ortaya çıkardığı çelişkiler sonucu, proletaryanın ve onun etrafındaki sınıf ve tabakaların grev, işgal, miting vb. giriştikleri hareketler proletaryanın bilincinden iradesinden bağımsız kendiliğinden hareketlerdir. Subjektif unsur ise, işçi sınıfı mücadelesinin kendiliğinden gelen süreçlerinin gene işçi sınıfının ileri unsurları

²⁰ Doğan Çetinkaya, Görkem Doğan, "TKP'nin Sosyalizmi (1920-1990)", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, cilt 8, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 330.

²¹ Adil Aşçıoğlu, "İşçi Sınıfımızın İlgisizliği", **Yön**, sayı: 214, 5 Mayıs 1967, s. 13; akt, Hikmet Özdemir, **Kalkınmada Bir Strateji Arayışı: Yön Hareketi**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1986, s. 177.

²² Özdemir, **a.g.e.**, s. 178

²³ **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, cilt 8, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 798

tarafından kavranması ve bu kavrayışın ışığı altında sosyalistlerin kendilerine bir program ve bu programı gerçekleştirmek üzere strateji ve taktikler çizmesidir.²⁴ Dergi proletaryayı “gerek üreyerek gerekse küçük burjuvanın proleterleşen unsurları, gerek köylerde açığa çıkan fazla nüfusla gittikçe kalabalıklaşan bir sınıf” olarak tanımlamıştır. Onlara göre işçi sınıfı, toplumun en üretken kesiminde yer almıştır. En çok sömürülen sınıftır. Üretimin yoğunlaştığı alanlarda çalıştığı için birlik disiplinine ve dayanışma ruhuna sahiptir. En devrimci sınıftır. Gelişmesini önündeki baş engel, bağımlı bir ülkede emperyalist sömürü ve emperyalist sistemdir. Devrimin temel ve öncü gücüdür.²⁵ Ancak Türkiye’de proletarya devrime öncülük edecek objektif ve subjektif şartlara sahip değildir.²⁶ Yine de devrimde önderlik edecek olan işçi sınıfı partisi olmalıdır ve olacaktır.²⁷ Bu ise ancak bir parti vasıtasıyla mümkün olabilir çünkü işçi sınıfının mücadelesi hiçbir zaman kendiliğinden bir sınıf mücadelesi haline gelmez. İşçileri örgütleyerek, onlar arasında propaganda ve ajitasyon yaparak, kendiliğinden gelme hareketleri bütün bir işçi sınıfının mücadelesi haline getirerek, toplumun diğer sınıf ve tabakaları arasında çalışarak işçi sınıfının diğer kesimlerle ittifakını sağlayarak, mücadeleyi kesin hedeflere sahip bağımsız bir siyasi partiye kavuşturarak işçi sınıfının mücadelesini sınıf mücadelesi haline getirmek proleter devrimcinin görevidir. Bunun için örgütlenmek zorundadırlar.²⁸ Dolayısıyla Parti işçi sınıfının öncü müfrezesi olmak zorundadır, zira işçi sınıfı en bilinçli unsurlardan oluşan bir öncü müfrezeye sahip olmadan nihai hedefine ulaşamaz. Bu öncü müfreze, işçi sınıfının en bilinçli kesimlerinden oluştuğundan, işçi sınıfının mücadelesinin tümünü özümleyerek, onun bilimsel temeline sahiptir ve dolayısıyla da işçi sınıfının mücadelesinde öncüdür, işçi sınıfına önderdir. Bunlar meslekleri devrimcilik olan ve tam bir bütünlük içinde çalışan kadrolar ve bu kadrolar arasından çıkacak liderler kadrosu olmadan üzerine düşen görevleri yerine getirmesi imkansızdır,²⁹ demektedirler.

²⁴ Ahmet Kardam, “29-30 Ekim Toplantısı ve Parti Sorunu”, **Aydınlık Sosyalist Dergi**, Sayı:26, Aralık 1970, s. 123-124.

²⁵ Muzaffer Erdost, Ali Kaymak, “Devrimimizin Bugünkü Sorunları Üzerine”, **Aydınlık Sosyalist Dergi**, sayı:28, Şubat 1971, s. 309.

²⁶ **Aydınlık**, sayı:12, s. 464.

²⁷ Kardam, **a.g.m.**, s. 114

²⁸ A.e., s. 125.

²⁹ A.e., s. 128

Türk Solu'na göre ise, işçi sınıfı MDD'nin ele aldığı sosyal güçlerin içinde öğrencilerden ve köylülerden sonra gelmektedir.³⁰ Her ne kadar 1968 yılında hızla yaygınlaşan fabrika işgallerini yeni bir direniş biçimi olarak tanımlasalar da bu yükselişin politik işçi hareketinin oluşmasında oynayacağı özgün rol konusunda körlük içindedirler.³¹ Mihri Belli'ye göre, Türkiye'deki kapitalizmin çarpıklığı ve geriliği nedeniyle proletarya toplumsal sistemde eğreti bir yere sahiptir. Sanayi işçilerinin büyük çoğunluğu köyle bağlantılarını sürdürmekte, işçi sınıfının ana gövdesi yarı köylü vasfını korumakta ve köyle kent arasındaki kent lehine ekonomik uçurum kentli sınıf olan proletaryanın bilinçlenmesini geciktirmektedir. İşçi sınıfı hala kendiliğinden sınıf olmayı aşarak kendisi için bir sınıf olamamıştır. Bu nedenle işçi sınıfının yerine getirmesi gereken tarihi ödev, diğer sınıflardan daha önce bilinçlenmeyi sağlayarak örgütlenmektir. Bir parti çatısı altında olacak olan bu örgütlenmede köylülerin en bilinçlileri de saflarında toplayarak milli demokratik devrimi gerçekleştirmektedir.³²

Dönemin gençlik hareketini yürüten örgütlerin işçi sınıfı hakkındaki düşüncelerine baktığımızda ise ortaya şu manzara çıkmaktadır:

1965'de TMTF Genel Başkanı Ahmet Güryüz Ketenci, verdiği beyanatta işçilerin Türkiye'de kalkınma için en büyük yükü çeken ancak karşılığında en az nimetlere sahip olan güç olduğunu ve ordudan sonra teşkilatlanması en fazla gereken kuvvet olduğunu söylemektedir.³³

THKP-C ve Mahir Çayan'a göre devrim teorisi, işçi sınıfı önderliğinde köylü ordusunun halk savaşıyla kırlardan şehirleri kuşatmaya dayanmaktadır. İşçi sınıfı kesintisiz devrimde burjuva sınıfının omuzlayamayacağı burjuva devrimini de müttefikleriyle birlikte yapıp sürekli devrim anlayışı içinde sosyalist devrime yönelecektir. Devrimde öncülük edecek objektif şartlara sahiptir ancak fiili bir öncülük değildir. Bunun olabilmesi için subjektif şartların da oluşabilmesi gerekmektedir. İşçi sınıfı kendisi için sınıf olabilme durumuna geçmekte ve fiili öncülüğe dönüşebileceğinin işaretlerini vermektedir. Ancak tam olarak dönüşebilmesi için ülkesinin işgal altında olduğunun farkına varmış olması

³⁰ Harun Karadeniz, **Olaylı Yıllar ve Gençlik**, 6. Bs, İstanbul, May Yayınları, 1977, s. 253.

³¹ Aydınöğlu, **a.g.e.**, s. 113

³² Mihri Belli, **Yazılar 1965-1970**, Ankara, Sol Yayınları, 1970, s. 232-233

³³ "Gençlik ve Türkiye Sorunları", **Cumhuriyet**, 5 Haziran 1965

gerekmektedir. Sosyalistler ise işçi hareketlerinin peşine takılmak durumundadırlar. Devrimci hareket henüz işçi hareketlerini koordine edici ve işçi sınıfını tüm halkın milli demokratik devrim mücadelesinin lokomotifine getirecek düzeye erişmemiştir.³⁴

THKO, Deniz Gezmiş ve arkadaşları ise işçi sınıfı öncülüğünü, “ideolojik, siyasi, örgütsel-fili öncülük” olarak tanımlamıştır. Nitekim Deniz Gezmiş ve çevresi özellikle fabrika eylemlerinde ve İstanbul’daki işçi mahallelerinde aktif olarak çalışmıştır.³⁵ Örgütün Leninist kanadını oluşturan grup, yayınladıkları “Mücadelede Birlik” Broşürü ile mücadelenin kentlere kaydırıldığı ve işçi sınıfının esas alındığı bildirilmiştir. Onlara göre Türkiye’de işçi sınıfının çoğu köylülükten gelmektedir ve köyle bağları hala sürmektedir demekteler. Bu ilişki kırdan şehre gelişecek olan halk savaşında önemli olacak, devrimci mücadeleyi kolaylaştıracaktır onlara göre. Ayrıca bu ezilen ve sömürü altındaki sınıf, mücadele içinde işçi sınıfı partisi ve halk ordusu içinde örgütlenecektir. İşçi sınıfının bu yolda gittiğinin en önemli göstergesi 15-16 Haziran olaylarıdır. 1960 sonrasında gelişen bilinçlenme ve örgütlenme hızlanarak ekonomik grevlerin yanı sıra politik grevler de gelişmeye başlamıştır.³⁶

1970’den sonra THKO’nun devamı niteliği taşıyan Halkın Kurtuluşu-Parti Bayrağı geleneği de işçi sınıfına önem vermiştir. Tüm diğer sol örgütler gibi o da bir örgüt olarak işçi sınıfının en bilinçli ve en fedakar unsurlarını toplaması hedeflemiş; işçi sınıfının eğitilmesi de görev olarak benimsenmiştir.

TİİKP’ye göre ise işçiler arasındaki sendikal rekabetin körüklenmesi yanlıştır. Türk-İş’li ve DİSK’li işçiler tabanda eylem birliği yapmalıdır çünkü işçiler milli bağımsızlık mücadelesine ve halka saldıran milliyetçi cephe iktidarını devirme mücadelesinin belkemiğini oluşturmaktadır. Onlara göre revizyonistler, işçileri gözü yaşlı, pısrık insanlar haline getirmeye çalışmaktadırlar.³⁷

İbrahim Kaypakkaya ve Çevresi (TİKKO), işçi hareketinin ekonomizm ve terorizm tehlikeleri ile karşı karşıya olduğuna, verilen mücadeleye rağmen proleter devrimci bilincin bulunmadığına inanmaktadır.³⁸ İşçi sınıfının mücadelesini iktisadi

³⁴ Mahir Çayan, **Bütün Yazılar**, İstanbul, Atılım Yayınları, 1992, s. 205.

³⁵ **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, cilt 8, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 731

³⁶ Hüseyin İnan, **Türkiye Devriminin Yolu**, İstanbul, Ulusal Kültür Yayınları, 1991, s. 18-19.

³⁷ Nihat Behram, **Sol Kendini Anlatıyor**, İstanbul, May Yayınları, 1977, s. 272

³⁸ **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, cilt 8, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 518

demokratik haklar için sendikal mücadele olduğunu ancak bu mücadele nedeniyle proleter devrimci düşüncüyü, bilinçli siyasi mücadelenin gereğini henüz kavrayamamış olsa da kavramaya hazır olduğunu ileri sürmektedir.³⁹ İşçi sınıfının rolünü kırlardan gelececek halk savaşının gelişmesinin belli bir aşamasına ertelemiştir.⁴⁰ İşçi sınıfı kendi çabasıyla ancak sendikacılık bilincini geliştirebilir. Kendiliğinden gelen işçi hareketi yönlendirilmediği takdirde sosyalist ideolojiyi değil, burjuva ideolojisini benimseyebilecektir.⁴¹

THKP-C'nin 12 Mart sonrasında devamı niteliğindeki Kurtuluş Dergisine göre, işçi sınıfı nicelik olarak gelişmiştir. Hem işçi sınıfının hem de diğer emekçi yığınlarının geçmişe ait güçlü bir mücadele geleneği yoktur. Örgütlenme düzeyi düşüktür. Sosyalist hareketle işçi sınıfı hareketinin birleştiği söylenemez.⁴² Yine de kesintisiz devrimin motor gücü olarak sanayi proletaryasını görmektedir ve 70'li yılların sonlarında işçilerle kurduğu bağ diğer örgütlere nazaran daha kuvvetlidir.

Devrimci Yol ise bünyesinde işçi toplamayı başarmış ancak daha çok faşizme karşı direnişi benimsemiş olması geniş işçi kitleleriyle buluşmasını engellemiştir. Sömürsüz toplumun temelinde oligarşiyi yıkmak ve yerine bütün halkın demokratik iktidarını oluşturmak önerilmiştir. Amacı faşizme karşı emekçi halkın birleşik devrimci mücadelesini örgütlemektir. Nihayetinde işçi sınıfına daha çok kadro devşirme gözü ile bakılmakta ve anti-faşist mücadeleye katılmalarını sağlamaya çalışmaktadırlar.⁴³ Fabrikalar sınıf mücadelesinin sürdürüldüğü yerler değil anti-faşist mücadelenin alanları olarak kabul edilmiştir.⁴⁴

2) ROMANLARDA İŞÇİ KARAKTERLER

Söz konusu dönemde yazılmış romanlara ve romanlardaki işçi karakterlere bakıldığında, sol örgütlerin genel düşüncesine uygun olarak aydınlar tarafından bilinçlendirilmeye çalışılan işçi karakterler görülmektedir. Romanlardaki hakim anlayış, geniş emekçi kitlelerinin henüz bilinçlenmekten uzak, burjuva ideolojisini

³⁹ İbrahim Kaypakkaya, **Seçme yazılar I**, İstanbul, Umut Yayıncılık, 1993, s. 66

⁴⁰ **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, cilt 8, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 731

⁴¹ Kaypakkaya, **a.g.e.**, s. 51

⁴² **Kurtuluş**, Sayı:2, Temmuz 1976, s. 36

⁴³ **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, cilt 8, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 805

⁴⁴ **A.e.**, s. 805

benimseyen, sosyalist bilinçten uzak yığınlar olduğu ancak içlerinde az da olsa ümit verici aydınlık işçilerin de bulunduğudır.

Söz konusu romanlar içerisinde TİP ve partililik konusunun, Demirtaş Ceyhun'un "Yağmur Sıcağı" romanında ve Samim Kocagöz'ün "Tartışma", Leyla Erbil'in "Tuhaf Bir Kadın" adlı romanlarında işlendiği görülmektedir. Bu romanların işçi karakterlerine bakıldığında ise Şoför Şefik'in (Yağmur Sıcağı) TİP eleştirisi dikkate değerdir. Şoför Şefik, köyden kopmuş ikinci kuşak olarak şehirde büyümüş, emekçi olmuş içkici, ahlaksız bir adamken bir küçük burjuva aydını partili Zekeriya tarafından etkilenerek partiye kaydettirilmiş, solcu olduğu için değil karşı koyma, intikam alma güdüsüyle katıldığı partinin içinde içkiyi, kumarı bırakarak "sol ahlak"la yoğrularak iyi bir insan olmaya başlamıştır. Partinin benimsediği bilinçlenen işçiye örnek bir karakter haline gelen Şoför Şefik, üye olarak girdiği TİP'in toplantılarında kendisinden, kendi derdlerinden bahsedeceklerine yatay örgütlenme, evrensel çelişki, demokratik devrim, sosyalist devrim gibi onun için anlamsız konulardan bahsetmeye başladıklarında ilgisi azalmıştır. Önceleri tek bir toplantıyı kaçırmaz, sonrasında da saatlerce Zekeriya ile tartışırken, kendisine anlamsız gelen tartışmalar yüzünden toplantılara gitmemeye yeniden içmeye başlamıştır. Partide "eli nasırlı arkadaş partine sahip çık," nutukları atılırken diğer taraftan "İl yönetim kurulunun emekçi kesimi için aday olduğunda seyyar köftecinin emekçiliği saatlerce tartışılırken, kamyon sahibi, lokanta, pastane sahibi sırf sendika yöneticisi oldukları için emekçi sayılıyor partide,"⁴⁵ demektedir Şefik. Böylece partinin başlarda emekçileri kendi saflarına çekip bilinçlendirme çabasının başarıya ulaştığını ancak giderek kendi küçük burjuva aydını dünyalarına çekilerek işçileri, emekçileri soğuttuğunu, partinin etkili bir politika yürütmeyi başaramadığını göstermeye çalışmıştır. Benzer eleştiri Tuhaf Bir Kadın adlı romanın TİP'li Nermin'inin halkla bütünleşme çabalarında da görülmektedir. TİP'le sendikalarda toplanmış işçiler arasındaki parti bağının özellikle sakat olduğu dönemin yazılı basınında da sık sık tartışılmaktadır. Ancak sorun sadece TİP'nde de değildir. Vedat Türkali'nin bilinçlenmiş işçilerinin de aydınlık gibi başat meseleleri Türkiye'nin bağımsızlığı ya da uluslararası gelişmelerdir. Kendi sorunları, hayat pahalılığı,

⁴⁵ Demirtaş Ceyhun, **Yağmur Sıcağı**, İstanbul, Cem Yayınları, 1976, s. 177

ücretlerin düşüklüğü çalışma saatleri ve koşullarının ağırlığı hiç konu edilmezken, Amerika'dan gelen haberler en önemli meseleleri olmuştur. Romanın uluslararası sorunlara yöneltilen ve diğer tüm yaşamsal sorunları ikinci plana iten, neredeyse tüm sorunların çözümünü bağımsızlık soruna bağlayan entelektüel dikkati, söz konusu meseleleri işçilerin tek gerçekliği haline getirmiştir. Nitekim sol hareketin halktan ve halkın sorunlarından kopuk olduğu eleştirisi, “Dört Yol Ağzındaki Ev” romanında da yapılmaktadır. Romanda devrimci bir gencin annesi, oğlunu ve arkadaşlarını, “her şey ateş pahasına, her şey günden güne pahalılanıyor. Bunun sonu nereye varacak? Fiyatlar her gün artıyor. Bu pahalılığın sonu ne olacak? Bunu düşündüğünüz yok ki...”⁴⁶ diye suçlar çünkü kendi çocuğu da olsa eylemlerini anlayamamaktadır.

“Fikrimin İnce Gülü” romanında da aynı sorun işlenmiştir. Almanya'ya giden işçileri trende yakalayan devrimci bir gencin, “kardeşler” diye başladığı sözlerine, “bu yakınlıkla hiç bağdaşmayan sert, tepeden, bir sesle” ahkam kestiği, aralarında birkaçının merak edip sorduğu sorulara da daha karmaşık cevap verdiği anlatılmıştır. Onlar işçilerle farklı dillerde konuşmaktadırlar. Genç, bir grup şaşkın işçiye karşısına alıp, “emperyalizm diyor, demokratik devrim diyor, müdahaleci ideoloji diyor, aydın öncülüğü diyor, milli burjuvazi diyor, artık değer diyor,” işçilerin akli iyice karışıyor, anlattıkları işçileri hiç ilgilendirmiyor. Onları ilgilendirenler daha çok, “şimdi bizi ne yaparlar? Dilini bilmediğimiz yerde bize buyrulacak işleri nasıl anlarız? Bizi kim istasyonda karşılar?” gibi doğrudan sorunlardır.⁴⁷

Aydın-halk kopukluğu sorunu dönemin Birikim dergisinde de işlenmiştir. Buna göre Türkiye sosyalistleri, işçi sınıfı sosyalizmin temeli olduğu için, onların gerçek temsilcisi olduklarını iddia etmişlerdir ama “işçi sınıfı için söylenenler, işçi sınıfı temsilciliği iddiaları hep işçi sınıfının dışında yapılmıştır.” Sosyalist aydınlarla işçi sınıfı arasında bu çeşitten sözleri formalite edebiyatı olmaktan çıkaracak tarihi buluşmanın köprüsü kurulamamıştır. 16-17 Haziran olayları ve 1973 seçimleri işçi sınıfının varlığını ve etkisini kanıtlamıştır. Dolayısıyla Türkiye işçi sınıfının bağımsız politik hareketinin teorik ve pratik platformunun kurulması sorunu acil bir sorundur. Herkesin bu büyük potansiyel üstünde hesapları vardır. Sendikaların

⁴⁶ Ayhan Bozfirat, **Dört Yol Ağzındaki Ev**, İstanbul, Yücel Yayınları, 1976, s. 192

⁴⁷ Adalet Ağaoğlu, **Fikrimin İnce Gülü**, 22. bs, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2010, s. 46

yöneticilerinin, CHP'nin, sosyalist partilerin ve hatta partileşmemiş olan grupların işçi sınıfıyla ve ekonomik örgütleriyle ilgili hesapları vardır ve sosyalistlerin çoğu işçi sınıfıyla bağ kurmayı hayati görev saymaktadır.⁴⁸ Ancak yine de kitleden büyük ölçüde kopukturlar. “Bu altyapıdan yoksun olarak kurulan üstyapıda büyük bir tavizsizlik yarışı hüküm sürmektedir ki tavizsizliğin bu çeşidi kaçınılmaz olarak apolitik bir tutumun paranasıdır. Partiler kitle bağlarını kurmadıkça bu garip statik yarış devam edecektir. Boşa dönen pedalları çevirme hızı, kitleyi değil ama kararsız duran küçük-burjuva aydın, militan kadroları kazanmanın en güvenilir yolu sayılmaktadır.”⁴⁹ Derginin bu görüşü yaygın olarak romanlarda aydın-işçi ilişkilerinde de görülmektedir. “Yarın Yarın” romanındaki İşçi Memet’in aydınlar arasındaki it dalaşında kendisine yer açmaya çalışmasından, Salpa’nın aydınlara duyduğu öfkeye ve Şoför Şefik’in tavrına kadar gözlemlenebilmektedir bu tavır. Öte yandan aydına ve partiye bağlılığı işleyen romanlardaki emekçilerin tip olarak tek boyutlu, şematik ve suni yapıları da bunu kanıtlamaktadır. Bunlardan biri “Tartışma” romanının Ahmet Efendi’sidir. O da ailecek TİP’lidir. TİP’lilerin çoğunlukta olduğu apartmanda kapıcılık yapmaktadır. “Sol ahlak”la yoğrulmuş, sözünün eri bir adamdır ve oğlu da TİP’in özellikle önem verdiği sanayi işçisi haline gelmiştir. Ancak oğluna partiden ayrılmazsa işten atılacağı söylendiğinde aç kalmamak için partiden istifa etmek zorunda kalmıştır ki bu Ahmet Efendi’yi öfkelenmektedir. Bu durum TİP’in programında yer alan işçi sınıfının gelişmesindeki en önemli nedenlerden biri olarak egemen sınıfların baskısını göstermelerine örnek verilebilir. Ahmet Efendi gençlere de eylemlerinde hak verir, onun için eylemler, “Erkeklik ne güne kaldı beyefendi?”⁵⁰ sorusuna yanıttır. TİP’li avukat gençlik hareketlerini onaylamazken, Ahmet Efendi onaylamakta, bunu yiğitlik olarak değerlendirmektedir.

TİP’in ideal işçileri “Alnında Mavi Kuşlar” romanının işçi çifti olan Tahir ve Karısı Sevim’dir. Onlar gerçekte üniversite mezunudur ve küçük burjuva sınıfına mensup olabilecekleri işler yapmayı işçileri bilinçlendirebilmek adına reddederek fabrikada işçi olmayı seçmişlerdir. Tahir, sol düşünceyle abisi vesilesiyle tanışmış ancak onun varoluşçu romanlarına ilgi göstermemiştir. Altmışlı yıların ardından

⁴⁸ “Çatışma, Türkiye ve Marksist Teori”, **Birikim**, sayı:10, Aralık 1975, s. 5

⁴⁹ “Kartal Belediye Seçimleri ve Sol”, **Birikim**, sayı: 2, Nisan 1975, s. 60.

⁵⁰ Samim Kocagöz, **Tartışma**, İstanbul, Literatür Yayınları, 2008, s. 32

gelişen düşünce ortamında yetişmiş, daha lise yıllarında yayınlanan bilimsel kitaplara ilgi duymuştur. Üniversite yıllarında ise TİP'e üye olmuştur. 12 Mart döneminde 1.5 yıl hapiste kalmış, karısıyla birlikte doğuda lise öğretmenliği yaparken de sol mücadeleyi sürdürmüş, öğrenciler üzerinde etkili olmaya çalışmışlar, sağcı çevrelerden tepki görmüşlerdir. Öğretmenlikten uzaklaştırılınca da sendikada çalışmaya başlamıştır Tahir. Karısı ise tekstil fabrikasında çalışmakta, fabrikadaki kadınları devrimci bir kadın derneğine kazandırmaya uğraşmaktadır. Hayatındaki zorluklar inancının aydınlığıyla silinmekte, işçilerdeki bilincin ilerleyişiyle sevinmektedirler.⁵¹ Kafaları net ve rahattır, Armağan (Alnında Mavi Kuşlar) gibi çelişkiler barındırmaz. Evlerinde sadece ideolojik kitaplar ve müzik olarak da devrimci marşlar barındırırlar. Bir küçük burjuva aydınına evrilmiş Armağan'ın gözüyle sıkıcı, tatsız, oldukça mütevazı ve renksiz bir yaşayışları vardır ancak o yine de Tahir ve Sevim'in inançlarının sağladığı iç dinginliklerine özenmektedir.

Bunların yanı sıra romanların genelinde TİP'in özellikle de Boran-Aren Grubunun savunduğu ölçüde sosyalist mücadele verecek kadar gelişmiş bir işçi sınıfına rastlanmamaktadır. Alnında Mavi Kuşlar gibi romanlarda Taksim Meydanı'nda 1 Mayıs 1977'de "işçi, memur ve öğrenci kalabalıkları kol kola girmişlerdi. Köylü görünüşlü, adımları acemi işçiler ellerinde pankartlar, bayraklar taşımışlardı. Başörtülü, şalvarlı, mantolu kadınlar, genç kızlar da yürümüşler, bağırılmışlardı; yumruklarını yükseltmişlerdi. Maden işçileri, petrol, kömür işçileri tulumları ve kasklarıyla geçmişlerdi. Bu işçilerin çoğu başka şehirlerden, vardiyalarından çıkınca toplu olarak otobüslere binerek gelmişti. Alana girerken yeni bir güç coşturmuştu onları. O anda otobüslerde, yollarda rastlanan bezgin, çekingen, suskun işçiler değillerdi. Bazı işçiler Nazım'ın kasketli büyük boy portresini taşıyorlardı,"⁵² diyerek eylem yapan yüzlerce işçinin varlığından söz edilmekteyse de, sosyalist bilince sahip işçi karakterler romanlarda azınlıktır. Genel olarak gözlemlenen cahil, çıkarlarının farkında olmayan yanlış bilince sahip, geleneksel değerlere bağlı yoksul emekçiler çoğunluğu oluşturmaktadır ki bu hemen hemen tüm sol örgütlenmelerin işçi sınıfına karşı beslediği güvensizliği yansıtmaktadır. "Tuhaf

⁵¹ Özakin, **a.g.e.**, s. 62, 77 ve 86

⁵² **A.e.**, s. 19

Bir Kadın”, “Bir Gün Tek Başına” gibi romanlarda yer alan halk yığınları açısından durum böyledir.

THKO’nun savunduğu “Türkiye’de işçi sınıfının çoğu köylülükten gelmektedir ve köyle bağları hala sürmektedir,” savı romanların tümü için geçerlidir ancak bu ilişkinin kırdan şehre gelişecek olan halk savaşında önemli olup, devrimci mücadeleyi kolaylaştıracağı düşüncesi romanlarda geçerli değildir. Bunun bir istisnası belki “Kanlıdere’nin Kurtları” romanında gösterilebilir. Romanın Merdan karakteri, şehirde ırgatlık yaptığı esnada öğrendikleri doğrultusunda köyüne geri döndüğünde köylüyü ağaya karşı örgütleyebilmiştir. Diğer romanlarda ise köyden kente işçi olarak gelmiş ilk kuşakla sonraki kuşak arasındaki farklılık daha çok dikkat çekicidir. Buna göre ilk kuşak, kentte yetişmiş ikinci kuşağa nazaran daha korkak, daha kanaatkâr ve kadercidir. Özellikle “Bir Gün Tek Başına” romanının işçi karakterlerinin söylemi bu yöndedir. “bizim işçi belli olmuyor, ne desek yalan... Bakıyorsun doğru doğru gidiyor yolda komünistlik sözü duydu mu da öyle sapıtıyor ki aklın durur. Ama eskisi gibi değil, bir uyanma var. Köyde çektiklerinin yanında burası zezem... Çoğu köyden yeni gelmiş zaten. Şeytan girmiş beyinlerine! Sendika diyorsun herif komünistlik diyor. Grevin sözünü bile ettirmiyorlar zaten. Geri kardeş, geri... Daha çok ister,”⁵³ demektedir. Bununla birlikte sosyalizmi benimsemeleri de fazlasıyla romantiktir. Solcu marşları, şiirleri, türküleri bir ilahi dinler gibi dinlemektedirler. Geleneksel yapıdan çıkamamışlardır.

Mihri Belli de köyden kente gelip işçi olanların mutlu olduğunu düşünenlerdendir. Ona göre, “köylüler kalkıyorlar gecekondu bölgelerine geliyorlar. Proleter oluyorlar. Proleter olmak onlar için bir mutluluk... Dört elle sarılıyorlar buldukları işe... Açık hava sinemasına gidiyorlar, yakınlarındaki çeşmelerden su sağlıyorlar, başlarını sokacak elektrikli bir dam buluyorlar.”⁵⁴ Genel olarak romanlarda anlatılan ilk kuşak işçinin durumu da böyledir ancak ileride de anlatılacağı gibi içlerinden bir ya da ikisi ilerici olmuş, geri kalanı muhafazakar yapısını korumuştur. Devrimci işçi genellikle sonraki kuşaktan çıkmaktadır.

Köyden gelen ilk kuşağın güvenilmezliğini vurgulayan bir diğer karakter de “Yağmur Sıcağı”nın Osman Baba’sıdır. Cumhuriyet yasalarının da kendisi gibi

⁵³ Vedat Türkali, **Bir Gün Tek Başına**, İstanbul, Everest Yayınları, 2009, s. 225

⁵⁴ Mehmed Kemal, **a.g.e.**, s. 180.

Alevilere yaramayacağına inanarak köyünden kaçıp büyük şehirde at arabacılığı yapmaya başlamış bir emekçidir. Kendisini bilinçlendirmeye çalışan Zekeriya'yı dinler, hak verir, ancak “komünizm”, “sosyalizm” dendi mi korkar, reddeder, parti işlerine beni bulandırma derken oğlu daha cesur, daha öfkeli ve daha cüretkar-talepkar olmuştur. Yılmaz Güney'in Salpa'sı da köyden kente gelen ilk kuşak emekçilerdendir. Şehirde ırgatlık yapar, aydınlanma çabasında, yarı eğitilmiş bir köylü çocuğudur ve köy-kent arasındaki ikilemde boğulmaktadır. Yılmaz Güney Salpa'yı, “özgürlük kurumlaşamadı Salpa'nın bilincinde. Güvensizlik, korku, tedirginlik kurumlaştı,”⁵⁵ sözleriyle tanımlamaktadır. Etrafında onu aydınlatacak bir küçük burjuva aydını bulunmayan tek bilinçlenmeye açık emekçi karakteridir; belki de bu nedenle karmakarışık düşünceler içinde kaybolup gider. Bilinçlenmeyi başarmış olan arkadaşı işçi olmaya karar verdiği ve özgür düşünmeye başladığında Salpa'ya yabancılaşmış gelmektedir, ondan da korkmaya başlar. Şafak romanının Ecevitçi Maraşlı Ali'si de (Oya onu, “elleri vücudu işçi, yüzü aydınlı,”⁵⁶ diye tanımlamaktadır) köyden kopmuş ilk kuşak işçilerdendir. Onun ikinci kuşağı okuyup öğretmen ve avukat olmuş, sınıf değiştirmiştir. Kendisi ise okuma yazma öğrenmiş, bilinçlenmeye açık, toplumsal meselelerde daha fazla öğrenebilmek için yeğenlerinin ağzının içine bakacak kadar umut verici bir işçiye de, köyün ve ailenin geleneksel bağlarını devam ettirmektedir. Karakolda da en çok dayağı yiyen odur. Buna rağmen hakkını aramaktan, hesap sormaktan acizdir. Sabaha kadar karakolda yok yere dövülmüş olmasına rağmen yine de her yapıları sineye çekerek işinden olmamak için ertesi sabah fabrikaya gitmeye çalışmıştır ki devrimin onlarla olmayacağı açıktır. “47'liler” romanının köyden koparak işçi olmuş karakteri Kurban'dır. Kardeşini bin bir güçlkle okutmayı başarmış, onun anlattıklarıyla aydınlanmış, Almanya'ya işçi olarak gitmek üzere olan, toprak kadar sağlam, özü sözü bir ideal insan olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak o da Emine'nin karşısında utangaç ve sıkılgan davranmaktan alamaz kendisini. Bu söylem Yön/Devrim, MDD, TKP, Kırılcımlı'nın işçiler hakkındaki düşüncelerini onaylamaktadır.

Romanlarda işçi karakter arasındaki bir diğer belirgin ayrım, bilinçli-bilinçsiz emekçi ayrımıdır. Bilinçli emekçiler romanların olumlu karakterleri olup

⁵⁵ Yılmaz Güney, **Salpa**, 13. bs, İstanbul, Can Yayınları, 1993, s. 67

⁵⁶ Sevgi Soysal, **Şafak**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s. 45

şaşmaz bir “sol ahlak”a sahipken; sol örgütlerin işçi sınıfına inançlarını zedeleyen bilinçsiz emekçiler, “Tuhaf Bir Kadın” romanında olduğu gibi TİP’li küçük burjuva aydını olan Nermin’in partinin söylemlerine uygun olarak halkla kaynaşabilmek adına Taşlıtarla’ya taşınarak oradaki donsuz çocuklara piyano öğretmeye çalışmasıyla komik duruma düşmesine neden olmuştur.

Bu noktada değinilmesi gereken kavram, “sol ahlak”tır. Yılmaz Güney, biraz abartılı olmakla birlikte “Salpa” romanında bir devrimcinin nasıl olması gerektiğini tanımlamaya çalışmıştır. Buna göre devrimci, “yalan söylemeyen, aldatmayan, avutmayan, ikiyüzlülük yapmayan, tembellik etmeyen, uyuşukluk, ihmalkârlık, korkaklık etmeyen, çekingenlik, boyun eğme, kendini beğendirme duyguları olmayan” insandır.⁵⁷ İdeal insan, “gelişigüzel yaşamaz, tespih çekmez, tavla, satranç oynamaz, şans oyunlarına bel bağlamaz, pazarlık etmeden herhangi bir mal almaz, gereksiz kolonya, diş macunu, jilet kullanmaz. Ne nedenle olursa olsun her türlü gevezelikten ve gerici ilişkiden kaçınır.”⁵⁸ Yılmaz Güney yazdığı yazılarda ve çeşitli röportajlarında da buna benzer açıklamalar yapmaya çalışmış hatta belirlediği ilkeler doğrultusunda hayatını düzenlemeye çalıştığı da arkadaşları tarafından dile getirilmiştir. Devrimcinin sahip olması gereken ahlak anlayışı konusuna özellikle gençliği ele alan romanlarda da değinilmektedir. “Bir Gün Tek Başına”nın Günsel’i süslenmez, temiz ama kaba saba giyinir, aşık olmak, sevdiği insanı düşünmek küçük burjuvalıktır. “Bir Düğün Gecesi” romanında da gençler arasında benzer devrimci tanımlamaları yapılmaktadır. Gün Zileli anılarını anlatırken özellikle 1970’lerde gençlerin parkalı, asık suratlı, kalın bıyıklı görünüşleri altında gençliklerinin heyecan ve coşkusundan uzaklaştıklarına dikkat çekmektedir.

Olumlu karakter olarak işçiler:

Romanlarda olumlu karakter olarak yer alan işçiler aydınlarla birlikte, bilinçlenmiş ya da bilinçlenmeye açık, çevrelerindeki aydınların ağızlarının içine bakan karakterlerdir. Dürüst, sözünün eri, kanaatkâr ve güvenilirlerdir. Bunun tek istisnası kadına karşı tavırlarıdır. Kadın, “Yarın Yarın” romanının İşçi Memet’i hariç onlar için ikinci sınıf olma durumunu sürdürmektedir ve bu olağan karşılanmaktadır.

⁵⁷ Güney, **Salpa**, s. 19

⁵⁸ **A.e.**, s. 22

“Bir Gün Tek Başına” romanında kadınlarla birlikte olmak erkeğin elinin kiri olarak kabul edilirken, Günsel’in evlilik dışı ilişkisi onaylanmamaktadır.

“Bir Gün Tek Başına” romanının olumlu karakteri –ideal işçi- Hasan’dır. Ortaokuldan terk elektrik teknisyenidir. Eğitimin fazlasına inançsızdır. Açık fikirli, özgür düşünceli, “sol ahlak”a sahip, saygı duyulan, ağır başlı gerçek bir devrimcidir. Ona göre bir devrimci ölmeden, yani son sözünü söyleyip de kavgadan çekilmeden yargıya varılmaz.⁵⁹ 1936’da, 1944’de ve 1951’de tutuklanmış, babayla birlikte uzun yıllar hapis yatmıştır.⁶⁰ Küçük burjuva aydını olan Kenan’a sözünü dinletir, onun bir tür kanıksamışlıkla geçtiği haberi ustalıkla değerlendirip, yerli yerine koyar, en karışık görünen sorunları beklenmedik anda birden çözümleyiverir. Vardığı tüm sonuçlar kuşkulardan arınmış, kesin ve apaydınlık gelir. “Krucof’un Paris’e Adenauer’in Amerika’ya gidişi, zirve hazırlıkları Camp David’de Cenevre’de silahsızlanma görüşmelerine başlamaları üzerine konuşup, savaş yok ama gerginliği sürmekte,” der örneğin.⁶¹ Hasan’ın da derdi uluslararası sorunlardır. Bu söylem, öncelikle ülke uluslararası emperyalizmin kısılcından kurtarılmalıdır anlayışına uygundur. MDD’nin de savunucusu olduğu, geniş ve etkili kitlelerin gerçek milliyetçiliklerine seslenen bu millici ve anti-emperyalist bir programın, tam bağımsızlık söyleminin, ülkedeki kapitalizmin de sonunu getireceği inancına karşı çıkanlar da vardır. Buna göre Türkiye emperyalist sisteme kendi yapısal karakterinden ötürü bağımlıdır ve bu yapı niteliği korundukça, sınıf ilişkileri aynı kaldıkça durumun değişmeyeceği iç ve dış politikasında seçeceği yollar emperyalizmin mümkün gördüğü kanallar içinde kalacağı ileri sürülmektedir. Öte yandan bu millici söylemin kısa vadede şoven milliyetçi bir akımın ülkeye yaygınlaştırılmasına da hizmet ettiği söylenmektedir.⁶² Nitekim birçok romanda da milliyetçiliğe vurgu açık olarak görülmektedir. Örneğin “Yağmur Sıcağı”nın Şoför Şefik’inin annesinin Rum kadına bakıcılık etmesini hakaret olarak karşılaması buna örnek olarak gösterilebilmektedir.

⁵⁹ Türkali, **Bir Gün Tek Başına**, s. 282

⁶⁰ **A.e.**, s. 106

⁶¹ **A.e.**, s. 291

⁶² Ömer Laçiner, “Türkiye’nin Emperyalizmle İlişkileri Üzerine”, **Birikim**, sayı: 7, Eylül 1975, s. 57-59.

“Bir Filiz Vardı” romanının olumlu karakteri de yine dürüst, ahlaklı ve çalışkan olan bir dokuma işçisidir. Kadınlara ne kadar güzel olursa olsun yan gözle bakmaz, doğru yolu gösterir, sendika gazetesinde çalışır, o konuşurken sendika yöneticisi bile terbiyeli bir saygıyla dinler onu, sert ve dimdik bir duruşu vardır, laubaliliği sevmez, haklının yanında olur, en büyük ideali okuyup makine mühendisi olabilmektir. Bunun için akşam okuluna gider, çocukları okutmak bir çeşit kutsal görevdir. Kardeşini okutabilmek için 18 saat çalışmakta ve bundan gurur duymaktadır.⁶³ Sonunda romanın başkışisi Filiz’in de gönlünü gerçekten çalabilmiş tek erkek olabilmeyi başarmıştır. Filiz ondan öğrendikleriyle aydınlanır. Alt tarafı dokumacı diyerek bu derece saygı görmesini başlarda Filiz anlayamamıştır ancak romanın en saygı duyulması, en bilgili, en ciddi kişisi olarak kurgulanır işçi.

Burada ilginç bir nokta romanlardaki işçi karakterlerinin kendi sınıflarından kurtulma çabasıdır. Aynı çaba “Alnında Mavi Kuşlar” romanında da görülmektedir. Romanın Ömer karakteri, ilk kuşak emekçi, cahil ve geleneksel bir ailenin en büyük çocuğu olarak eğitim görmüş ikinci kuşaktır. Sartre, Camus okumuş romantik bir solcu gençtir. Kardeşlerinin eğitime katkıda bulunmuş, fakir bir öğrenci olarak üniversiteyi bitirmiş, Nüfus müdürlüğünde müdür yardımcısı olmuştur. Sınıf değiştiren Ömer, evlenip çoluğa çocuğa karıştıktan sonra sol örgütlerin savunduğu gibi işçi sınıfına öncülük etmek yerine hayat gailisi adı altında küçük burjuva konformizmine kapılmıştır. “Yarın Yarın” romanının işçi Rıza’sında da aynı sınıf değiştirme çabası ve sınıf değiştiren işçinin hareketten uzaklaşması, kapitalist sistemin onlara koruyacakları bir şey verdiğinde nasıl küçük burjuva konformistliğine kapıldıklarına örnektir. Rıza, işçi hareketlerine katılan bilinçlenmeye açık bir işçiyken, devletin sağladığı ucuz kredilerle ev alıp, çocukları okula başladığında, “tam başımıza bir ev aldık, işimizi yoluna koyduk... Çocuklar okulda... Yüksek okula gidip adam olma fırsatları var... Karıştırma kafamı... Belalı işlere sokma beni,”⁶⁴ demeye başlamıştır. Bununla gösterilen aslında burjuvalaşamadıkları için devrimci olmak zorunda kalan işçilerdir. Hepsi ya kendilerini eğitip ya da çocuklarını okutup işçi olmaktan kurtulmaya sınıflarını terk etmeye can atmaktadırlar ve Rıza’da da olduğu gibi bu işçilerden sınıf yararına bir

⁶³ Orhan Kemal, **Bir Filiz Vardı**, 6. bs, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1995, s. 267

⁶⁴ Demirtaş Ceyhun, **Yağmur Sıcağı**, İstanbul, Cem Yayınları, 1976, s. 276

çaba sarf etmeleri beklenmemelidir. Kendilerini ait oldukları sınıfla değil de burjuvazinin çıkarlarıyla özdeşleştiren emekçi karakterlerin ilk prototipi Orhan Kemal'in "Murtaza" karakteri olarak gösterilebilmektedir. Bekçi Murtaza, bir emekçi olarak burjuvazinin çıkarlarını ve menfaatlerini canı pahasına korumaktadır. Daha sonra benzer karakterlere "Bir Düğün Gecesi" romanının Polis Ahmet'inde ve "Fikrimin İnce Gülü" romanının Bayram'ında da rastlanmaktadır. Çıkarlarını ait olmadıkları bir sınıfla özdeşleştirerek verdikleri hayatta kalma mücadelelerinde her türlü hakarete ve küçük düşürülmeye katlanmak durumunda kalmışlar, sonunla kişiliklerini ve saygınlıklarını yitirmişlerdir.

Bu karakterlerin karşısında ise "Yarın Yarın" romanındaki İşçi Memet karakteri de ahlaklı, bilinçli işçiye örnek olarak gösterilebilmektedir. Kavgadan kaçınmayan, öğrenmeye, bilinçlenmeye aç bir devrimci işçidir. Kirada oturdukları evi bile alabilecekken almaz, mal mülk edinmemek için. "Yitirecek bir şeyi olsun istemiyorum. Sırtında fazlalık bir şeyler taşıyarak girmek istemiyorum kavgaya... Günün birinde ya şu elimden giderse, ya bunu yitirirsem diye hesaplar yapmak zorunda kalmak istemiyorum,"⁶⁵ diyecek kadar geniş yürekli ve inanmış bir devrimcidir. Diğerleri gibi ezik değildir, naif yönleriyle birlikte okuyucuda ve burjuva sınıfına ait olan genç devrimcilerde saygınlık uyandırmaktadırlar. Romanın ertesinde bu denli mükemmel bir işçinin olamayacağı eleştirilerine karşı Pınar Kür, romanı yazarken Memet karakterini yakından tanıdığı bir işçiden doğrudan etkilenecek yarattığını söylemektedir.⁶⁶

"Bir Düğün Gecesi" romanının ideal emekçi tipi de Ali Usta'dır. Kendine ait küçük bir elektrikçi dükkanı vardır. Küçük esnaftır ancak çoğu sol örgütün kendi gibileri devrimci sınıfa dahil etmesini onaylayacak şekilde devrimci bir karaktere sahiptir. O da pratikten yola çıkarak kendini eğitmiştir ancak hayatla piştiği gibi kitapla da pişmeli insan, diye düşünmektedir. Yeğenlerinden Ahmet'i polis okuluna yazdırmış ve burjuvazinin bekçiliğini yapmaya başladığını görünce pişman olmuştur. Diğer yeğeni Murat'ı kendi yetiştirip devrimci bir genç haline getirir.

Olumsuz karakter olarak işçiler:

⁶⁵ Pınar Kür, **Yarın Yarın**, İstanbul, Everest Yayınları, 2007, s. 276

⁶⁶ Pınar Kür'le 19 Aralık 2011 tarihinde yapılan görüşme.

Olumsuz karakterler olan işçiler, genel olarak Kaypakkaya'nın savunduğu gibi yönlendirilmedikleri takdirde burjuvanın ideolojisini benimsemektedirler. “Bir Gün Tek Başına” romanındaki cahil, sınıf bilincinden uzak, birçoğu Menderes’i tutan işçiler, Kenan’ı bölücü diye dövmüşlerdir. Ahlaklı, gelenek ve göreneklerine bağlı geçinirler ancak ikiyüzlüdürler, Ramazan’da içerler. “Tuhaf Bir Kadın” romanının halk kitlesi de bunlardan farklı değildir. Yüze gülüp arkadan dedikodu yaparlar, çıkarıcıdır.

Olumsuz karakterlerin en başında “Fikrimin İnce Gülü” romanının Bayram’ını gösterebiliriz. Köyde horlanmış, itilmiş bir çocuk olarak büyümüştür. İnönü’yü destekleyen amcası tarafından büyütülmüş ve fakirliklerinden onu sorumlu tutmuştur. Demokrat Parti’nin vaatleri gözünü boyamış, onlar gibi mal mülk sahibi olursa daha fazla horlanmayacağını düşünmüştür. “Dün köyde atlının itibarı neyse bugün dört tekerlek üstünde olmanın ki de o. Bir taksi seni hem kendinin efendisi yapar, hem efendi yapar,”⁶⁷ demektedir. Menderes’in politikasının/ideolojisinin vücuda gelmiş halidir Bayram. Nitekim köye dönüş yolu üzerinde girdiği bir köftecide garson çocuğu azarlarken⁶⁸ yan masadakilerden biri, “kelleyi kulağı düzmüş, artık kendisinden bir altta olanı ezmeye heveslenir bu. Bunlar ne gördülerse Menderes’ten, ne gördülerse Demirel’den gördüler,”⁶⁹ diye düşünmektedir Bayram gibiler hakkında.

Bayram karakteri olumsuz yönden yeni insanı tanımlar. Sonunda da yenilir. Kimsesizlik, itilmişlik, askerlik, Almanya’daki işçilik, Bayramın karakterini oluşturur.⁷⁰ Kendi sınıfını reddetmenin bedelidir yalnızlık ve ezilmişlik. Ait olmadığı sınıfın ideolojisini benimser, yanlış bilinçtir bu ancak onlara özenmektedir, onlar gibi sahip olduklarını kaybetmemek adına ölmeyi göze almaktadır. Küçük burjuvanın korkaklığına sahiptir. “Bey olmak istiyordu Bayram, kendisine “beyim,” denilsin

⁶⁷ Ağaoğlu, **Fikrimin İnce Gülü**, s. 136

⁶⁸ “Adam da çalışmaya heves yok. Bunları BMW’ye, daha iyisi maden ocaklarına filan sürmeliler ki anlasınlar dünyanın kaç bucak olduğunu,” diye düşünüyor garson hakkında. Tavrı Afyonlu çimento tacirinin kendisine davranışına benziyor. Ona özeniyor, “fırla hadi, önce piyaz. Ocak sönmüş filan dinlemem. Fırla...” diyor mesela. ” Afyonlu abim böyle acelensin de ben fırlamayaydım ha!” diyor. “Yürüsene ulan! Ulan, siz ne uyuşuk milletsiniz be! Sizin yüzünüzden adam olmuyoruz zaten,” diye düşünüyor. (Ağaoğlu, **Fikrimin İnce Gülü**, s. 191)

⁶⁹ Ağaoğlu, **Fikrimin İnce Gülü**, s. 191

⁷⁰ Sibel Erol, “Toplumsal dış Gerçekçilik ve Kişisel İç Şiir: Adalet Ağaoğlu’nun Romanlarındaki İnce Ayar”, **Hayata Bakan Edebiyat Adalet Ağaoğlu’nun Yapıtlarına Eleştirel Yaklaşımlar**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 10

istiyordu. Yıllar yılı türlü hileyle cimrilikle biriktirdiği paralarla aldığı Mercedes'i sayesinde beylik mertebesine yükselmek istiyordu. Böylece köyünde saygı görecekti, Kezban'ı alabilecekti. Ülkenin başında şu olmuş bu olmuş... Bayram'ı hemen hemen hiç ilgilendirmemişti, onun derdi arabasına yarayacak benzini, Shell'den bulmaktı o kadar.”⁷¹ Roman bir ölçüde batının kapitalist bireyi olmaya özenen Türk insanının, batının sosyal güvenceleri olmadığı takdirde ne hale düşeceğini gözler önüne sermektedir. Türk insanı ancak birlik olduğu takdirde insanlığını koruduğu ölçüde hayatına devam edebilmektedir. Çünkü ne sosyal güvenceleri vardır, ne de kendi kendine yetebileceği maddi gücü. Romanda İşçi Numan, “onlar sana muhtaç değil, hepsi sigortalı. Hepsinin bakımı düzeni yerinde... Doktoru ilacı şırp ayağında... Biz birbirimizin elinden tutmaya çalışıyorsak niye? Bir düşün...” dediğinde, göreneğimiz böyle diyor Bayram sadece. Numan'sa “görenek dediğin hayatın şeklinden çıkar,” diye karşılık veriyor Bayram'a. Oysa Bayram için Numan'ın sözleri bozgunculuktan başka bir şey değil. Bayram için Türkiye'de işçi olmakla Almanya'da işçi olmak arasındaki fark, “burada, 3 yıl hangi fabrikada çalışmışım da Mercedes alabilmişim? Almanya'da mümkün ama 3 yıl çalışıp Mercedes almak, biri altıma bir taksi verseydi, ellere gider miydim?”⁷² düşüncesinden ibarettir.

Romanlardaki bir diğer olumsuz karakter de “Şafak” romanındaki Zekeriya'dır. O da cahilliğinden ve kafası fazla çalışmadığından sınıfının çıkarlarını doğru değerlendiremez. Bayram gibi yetim bir çocuktur ve Milli Mücadele Derneği tarafından okutulmuştur. Zekası o kadar kıttır ki, derneğin bile işine yaramadığından kendi haline bırakılır. Derneğe olan minnet borcunu yakasına bozkurt rozeti takıp, mitinglerde nereden diye bağırıldığında Altaylardan nereye diye bağırıldığında da Büyük Türkiye'ye diye karşılık vererek ödemediğini düşünüyor, sol görüşlü bir aileye iç güveysi gittiği için derneğin ona sırt çevirdiğini bile anlayabilmekten uzak.

“Yarın Yarın” romanının sarı sendikalı Ali'si Zekeriya kadar aptal olmamakla birlikte patronun etrafında dolanırsa, kendisini kurtaracağını düşünmektedir. İkiyüzlü ve ahlaksızdır. İyi hiçbir yönü bulunmaz diğer olumsuz karakterler gibi. Kendisi işçi kızlarla, hayat kadınlarıyla oynar ancak kendi kız kardeşine göz açtırmayıp dövmekten çekinmez. O da ikinci kuşak kentli işçidir.

⁷¹ Ağaoğlu, **Fikrimin İnce Gülü**, s. 59

⁷² Ağaoğlu, **Fikrimin İnce Gülü**, s. 93

Erol Toy'un "Gözbağı" romanında ise bu tavrın bilinçsizlikten, açlıktan kaynaklandığı vurgulanmaktadır. İşçi Hüseyin, "işçi dediğin başını önüne eğip, işini yapar çalışma süresi içinde. Başını kaldırmaya davrandı mı onlar da ezmeye davranırlar haklı olarak, az biraz yüz bulduk mu astarını isteriz hemen,"⁷³ diyerek sendikal hareketi desteklemez, "dört duvarını elleriyle çıktığı atölyenin kısa zamanda gelişip büyümesinden, Nevres Bey ölçüsünde onur duyup, içinde şişinmek isteği kabarıken,"⁷⁴ polisten yediği dayakla sınıfının bilincine varabilmiştir. "Bir lokma ekmeğin ardında, dolaba koşulmuş beygir gibi, kamçılandıkça döndüğümün farkında değildim. Polis sopayı vurunca ayıldım,"⁷⁵ demektedir. Bu nedenle işçi hareketini desteklemediği için ümitsizliğe kapılmak yersizdir, işçi sınıfının bilincine er geç varacaktır Erol Toy'a göre.

3) İŞÇİ KARAKTERLERİN DİĞER SINIFLARA BAKIŞI

a) Aydınla bakışı

Romanlarda hakim anlayış, yukarıda da belirtildiği gibi olumlu karakter olarak çizilmiş, bilinçlenmeye açık olan işçi karakterlerin çevresinde her zaman onu eğiten bir aydının varlığıdır. Diğer bir deyişle işçi karakterler olumlu tip olarak çizilmişse muhakkak çevresinde onu aydınlatacak, ilerletecek bir öğretmen olarak aydın karakterler bulunmaktadır. Küçük burjuva aydını işçi karakterlerin etrafında görevini yerine getirmenin mutluluğunu duymaktadır. Ancak işçi karakterler açısından bakıldığında bunun her zaman geçerli olmadığı görmekteyiz. Onların arasında aydın kesime karşı duyulan güvensizliğe yapılan vurgu da ihmal edilemeyecek ölçüdedir. Nitekim 15-16 Haziran direnişine katılan bir işçi olan Sırrı Öztürk de anılarını anlatırken, aydınlara da sendikacılara da güvenmediklerini, aydınların sınıflarına ihanet ettiğini vurgulamaktadır.⁷⁶ Bunda sol düşünceyle yoğrulmuş roman yazarlarının işçinin öncülüğünü söylemsel düzeyde de olsa kabul etmelerinin de etkisi yadsınmaz, nitekim sol örgütlerin hemen hemen hepsi işçi sınıfına ilkin öncülük atfetmiş, sonra çeşitli olanaksızlıklar öne sürülerek diğer

⁷³ Erol Toy, **Gözbağı**, İstanbul, May Yayınları, 1976, s. 220

⁷⁴ **A.e.**, s. 169

⁷⁵ **A.e.**, s. 355

⁷⁶ Sırrı Öztürk, **15-16 Haziran Direniş Anıları**, İstanbul, Sorun Yayınları, 1990, s. 122

toplumsal kesimleri de devrimci mücadeleye dahil etmiştir. Bu bağlamda aydın kesimden bunalan işçi kahramanlar yazarların niyetlerini göstermeleri bakımından da önemlidir.

Bu anlayışı destekleyen roman karakterlerinin ilki Salpa'dır. Ona göre gençlik hareketleri ve Milli Demokratik Devrimciler “kendini sosyalist sanan ve öyle yutturan bay feodal başkaldırı”dır. TİP ise “devrimci olduğunu söyleyen mösyö reformistyan”dır. ATÜT teorisi de “biz Osmanlı, biz doğulu, biz Orta Asya'dan diyerek yaşayanı, yaşayanın ekonomik hareketini görmeyen tepkiler, onlardan kaynaklanan gerici özlemleri, istemleri”dir. Aydın kesimin sosyalizm anlayışını da, “ceket yakaları... Pantolon paçaları... Kravatın çiçekleri... bardaklar... yemek masaları... balonlar ve onlarda yaşayan ideoloji...” olarak görmektedir.⁷⁷ Okuyup yazdıkça özgürlüğünü yitirdiğini, eğitim ve bilinçlenmenin ancak toplumsal hareketliliğin içinde mümkün olacağını savunmuştur.

Bir diğer olumlu karakter, “Bir Gün Tek Başına”nın Hasan'ı da, eğitime ve eğitim sisteminin yetiştirdiği aydına şüpheyile yaklaşmaktadır. Okumayı köylüler gibi yüceltmez; mutlak kurtuluş olarak görmez. Kardeşinin felsefe okuyacağını öğrendiğinde, “çok şey öğrenmeye kalkma bari temel şeyi öğren. Bilgileri arttıkça yanlışları da artar o heriflerin” demektedir.⁷⁸ Aynı romandan bir diğer işçi Faik de toplumsal hareketlerde aydının davranış şeklini, “bir şey olsa da işçileri dünyada karıştırmazlar. Yine memur, aydın, üniversiteli filan. Halk partililer daha çok korkuyor işçiden. Hep kendi aralarında olsun bitsin, gözü açılmasın işçinin... Hoş işçinin de karışmaya gönlü yok ya...” diyerek tanımlamaktadır.⁷⁹

Yine aydın kesimine kuşkuyla bir başka işçi karakter “Yarın Yarın” romanının İşçi Memet'idir. Onun da etrafında Selim, bir aydın olarak bulunmaktadır. İşçi Memet, Selim'den öğrendiklerini reddetmez, okumanın ve eğitimin önemini küçümsemez ancak toplantılarda da aydınlardan kendisine söz düşmediğinin farkındadır. Kırk yılın başında sözü aldı mı her an kesiliverecekmiş gibi hızlı hızlı konuşmaktadır bu yüzden ve oylama sırasında son sözün kendisinde olmasına alışık

⁷⁷ Güney, **Salpa**, s. 72-73

⁷⁸ Türkali, **Bir Gün Tek Başına**, s. 464

⁷⁹ **A.e.**, s.229

değildir. Selim’i evine davet ettiğinde de kendini ve yaşamını ona beğendirme çabası içine girmesiyle sınıf ayrılığını belirtmektedir.

Aydın eleştirisini en keskin şekilde yapan, daha önce de belirtildiği gibi “Yağmur Sıcağı”nın Şoför Şefik’idir. “Bak bunca yıl saygı duyduk mektep medrese görmüşlüğünüze. Hep sizleri dinledik. Dinlemekle hata mı ettik yoksa? Tövbe. Senden çok şey öğrendim,” der kendisini aydınlatan Zekeriya’ya. Başlarda onun aydınlığına saygı duymuş, ağzından her çıkanı dinlemiştir. Ancak zamanla ona beyzade demeye başlar Şefik. (Aydın görevini tamamlamış, işçiyi bilinçlendirmiştir artık yolundan çekilmesi gerekmektedir.) “Ne de olsa beyzade. Kökü beyzade. Beyzade kısmı tahammülsüz olur. Her şeyi de kolay sahiplenir köftehorlar. Her şeye sahiplenmeyi hakları bellerler,” der. Zekeriya’nın anlattıkları soyut gelir ve onun kendisiyle konuşurken büyüklenmesini sezip, inancını kaybeder. Aralarındaki sınıf farklılığını sezmiştir. Zekeriya’nın Madam Ani’ye bakacak birini aradıklarında aklına ilk Şefik’in annesinin gelmesinden de alınır, “Rum gavurunun bokunu mu temizlemek kaldı biz emekçilere beyzade? ... Kendimizi bilmeyi sen öğrettin. Kendimizi beğenmeyi sen öğrettin. Eski huzurumuz uçtu gitti. Yolcu ne, müşteri ne, araba ne? Öğrendik,” diye terslenir. Parti toplantılarında da, “aydın kesiminin bel kemiği yoktur. Güvenilmez. İşçi sınıfının başına ne kötülük geldiyse kravatlı kısmından gelmiştir. Eli nasırlı arkadaş partine sahip çık,” demektedirler.⁸⁰

“Şafak” romanında da sınıf bilincine sahip bir işçi, küçük burjuva aydını olan devrimci Doğan’a, “ulan sen bizim orayı bilir misin? Bizim hapse düşmemiz için mahalle bakkalının iki sözü yeter. Bizim senin gibiler gibi bilmem kaç cilt Marks, Lenin falan paralamamız gerekmez hapse düşmek için. Birinin az nasırına bas, biraz göze bat yeter,”⁸¹ diyerek aralarındaki ayrıma dikkat çekmektedir.

Tuhaf Bir Kadın romanındaki baba karakteri de aydına karşı benzer bir eleştiri getirmiştir. Romandaki aydın sosyalist kızı Nermin’dir. Nermin her şeyin nedenini bozuk düzenden bilmektedir. Baba onun hakkında, “pabucum eskir düzen yüzünden der, Mahsune hanım bir adamla yakalanmış düzen yüzünden der, gemiler fırtınayla batar düzen yüzünden der. Bu sosyalistlik ne iyi şeymiş insana hiç iş kalmıyor, ne bokluk varsa düzen yüzünden,” diye düşünmektedir kızının sözleri

⁸⁰ Ceyhun, **Yağmur Sıcağı**, s. 173-175-178 ve 198

⁸¹ Soysal, **Şafak**, s. 156

karşısında ona göre kızı gibilere rahat batmaktadır, “insanları nasıl ayırıyorlar birbirinden, bu güvensizliği duymak için ne geçti başlarından; ne savaş ne kıtlık gördüler, ne üseraya düştüler, ne Yonan dayağı yediler, ne gavur bandırası düştü yeşil gölgesine gemilerinin,”⁸² diye merak eder, anlayamaz kızının derdini. Ona göre kızı gibiler, “sabah evi süpürür, öğleden sonra meydanlarda bağırır, akşam meyhanede rakı içerler.”⁸³

Erol Toy’un “Gözbağı” romanının işçi karakteri Hüseyin Usta ise kendilerini kaba ve cahil olarak tanımlamak, “biz sadece bizimle birlik oluruz, koskoca üniversite hocasıyla değil. Biz okumayı bile bilmiyoruz,”⁸⁴ demektedir. Bir diğer işçi Haydar ise partililer için, “o fiyakalı baylar, gözlüklü bayanlar, güzel konuşuyorlardı Tanrı için. Ne var ki, sözleri pek ince, bizim nasırlı kafalara giremeyecek kadar anlamlıydı,”⁸⁵ diyerek aydınlarla aralarına mesafe koymaktadır.

Aydın kesime koşulsuz sevgi ve saygı gösteren olumlu karakterler ise diğerlerine nazaran daha gerçekdışı, tek boyutlu ve yapay roman tipleridir. Bunların en başında “Güneşin Katli” romanının işçi tipi gelmektedir. O, bir öğretmen olan Güneş hakkında, “hanyayı konyayı bize Güneş öğretti. İşçi olduğumuzun bilincine vardırıdı. İşçi sınıfı diye bir şeyin olduğunu öğretti. Sendikayı öğretti. Yarınlar güneş gibi bizim nasırlı avuçlarımızda doğacak. Bedeldir Güneş Hoca. Halkının gittikçe uyanmasının, sendika kuruluşumuzun sarı sendikayı yenmemizin, işçi arkadaşların bilinçlenmesinin bedelidir ölüm. Emperyalizmi ve faşizmi göğüslemenin bedelidir,” demektedir.⁸⁶ Dünyaya onun sayesinde umutla bakmakta, insanca çalışıp yaşamak için birlik olup haklarını savunabilmektedirler.

“47’liler”in Kurban’ı da okuttuğu kardeşine, aydına büyük önem verir, hürmet besleyip, gözü kapalı inanmaktadır. “Haydar dört satır söylediyse de ben on satır anladım. Başımızda kaderimizdir deyip silemediğimiz kara yazıyı tanımamışlık mı olurmuş? Kardeşimin başını koyduğu, canını satışa verdiği şey doğrudur belli.

⁸² Leyla Erbil, **Tuhaf Bir Kadın**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2011, s. 84-86

⁸³ A.e., s. 88-90

⁸⁴ Toy, **Gözbağı**, s. 464

⁸⁵ A.e., s. 398

⁸⁶ Memet Türkan, **Güneşin Katli**, Ankara, Bozkır Yayınları, 1975, s. 320-321

Şimdi mahpuslardaysa, biz gibiler için girdiyse bir gün elbet anlarız. Biz okuyanı, bilen saygıyla dinleriz. Doğruya kapalıımız hiç olmadı,”⁸⁷ demektir.

Bununla birlikte “Tuhaf Bir Kadın” romanının Taşlıtarla’daki emekçi halkının TİP’li Nermin’e bakışı ile “Bir Gün Tek Başına”nın işçi mahallesindeki işçilerin Kenan’ı tartaklaması da bilinçsiz halk kitlelerinin aydına olan yaklaşımını göstermektedir. Nermin, Taşlıtarla’ya taşındığında mahalleli, mahallenin erkeklerini bahçelerine toplayıp içirmelerine, kahkahaları ta en dipteki delikanlıları uykularından uyandıran orospu kılıklı karıyla boynuzlu kocasının mahallenin ahlakını bozduğunu ve nereli oldukları belli olmayan bu insanların kendi öz mahallelerinde ne aradıklarını sormaya başlamışlar,⁸⁸ sonunda Nermin mahalleye dayanamamış, Kenan ise dayak yemiştir.

b) Karşı Devrimci-Burjuvaya Bakışı

Romanlardaki işçi karakterler için genellikle bu sınıf aynı zamanda patronları da olmaktadır. Şehirde ırgatlık yapmakta olan Salpa’ya göre bu sınıf, halkın cebinden parasını çalan, halkı sürekli tüketime özendirmek için boyalı, süslü reklamlar propagandalar yapanlardır. Üç kuruşluk malı beş kuruşa çıkarmakta, kolonyaların deliklerini büyütüp daha fazla akmasına ve daha çabuk tükenmesine neden olmaktadır. Reklamlarla sürekli tüketmeye özendirerek insanları, “onların düşündüklerini söyleyen, onların istediğini yiyen, beğenen, seven canlı bir kukla,” haline getirmektedirler. “Radyolar, gazeteler, sinemalar, duvar afişleri, bilim adamları, ideologlar, kuramcılar...” bunun için vardır, “özgür istemini ele geçirip, karar verici motorun komutasını” ele geçiren yöneticilerdir.⁸⁹ Söz konusu toplumsal sınıfın çıkarlarının oldukça bilincinde olduğuna ve halkı bu doğrultuda manipüle ettiğine inanmakta; “hayatın zorunlu yasaları ışığında gelişen, yüzeyden bakanlara da gelişigüzel görünen binlerce olay içinden, kendilerine yararlı olanları bulur, onları kendi istek ve çıkarları doğrultusunda değerlendirirler,”⁹⁰ diyerek onların bu özelliklerine dikkat çekmektedir. Salpa’nın en büyük derdi bu oyunlara alet olmayacak bilinci kendisinde geliştirmektir.

⁸⁷ Füzüzan, **47’liler**, 6. bs, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2009, s. 484 ve 495

⁸⁸ Erbil, **Tuhaf Bir Kadın**, s. 170

⁸⁹ Güney, **Salpa**, s. 16

⁹⁰ **A.e.**, s. 13.

“Bir Gün Tek Başına” romanının işçileri bu toplumsal sınıfı Baba’larının söylemlerine uygun olarak finans-kapital, tefeci-bezirgan kesim olarak nitelerken İnönü ve CHP çizgisinden de uzak durmaktadırlar. Örneğin dokuma işçisi Şevket, “Allah belasını versin o muhalefetin. İktidardayken öyle pislettiler ki ülkeyi şimdi kendileri de geberip gidecek o pisliğin içinde,” diyor, “Demokrasi yapacaklarmış, halksız işçisiz demokrasi olur mu be? Koyun sürüsü ettiler milleti. Ah bu sağır... Şimdi de tutturmuş özgürlük diyor.”⁹¹

İnönü karşıtı olan bir diğer işçi Bayram’dır. O, bu sınıfı parası, malı mülkü olanlar olarak tanımlamaktadır. Onlara büyük saygısı vardır. çalışıp kazandığı üç kuruşluk arabasına el uzatılmasın diye mal sahiplerini ve onları koruyan Demirel’in AP’sini desteklemektedir. Fabrikaların yönetimine toz kondurmaz, “parasını ödüyor ya sen ona bak. N’apsın başka?” der.

Erol Toy’un “Gözbağı” romanında da Ecevit hükümetiyle birlikte TİP de eleştirilmektedir. Bununla birlikte onların karşısındaki gücün fabrika sahipleri olduğu bilincine varmıştır işçiler artık. Zamanla patronlarla çıkarlarının kesişmediğine ayarlar ve haklarını savunurlar, ilkin Hüseyin patronu Nevres Beyi bir baba gibi görür, “askere giderken çağırıp sordu. Sonra arada bir para yolladı hiç alacağım yokken. Şimdi düğün yapmaya kalkışıyor. Doğrusu böylesi patron bulunmaz,”⁹² der ve demokrasi için önce DP’ye sonra AP’ye oy verip, tuğlalarını kendi dizdiği atölyenin fabrikaya evrilişini kendisininmiş gibi gururlanarak izlerken polisten yediği dayakla sınıfının bilincine vararak, fabrikatörü karşı devrimci olarak tanımlamaktadır. Ona göre fabrikatör, “sineğin yağını nice milyem fazla çıkaracaklarını hesaplamakla bile yetinmezler. Bunu nice bir allayıp pullayarak, bulunmaz Hint kumaşı fiyatına satacaklarını da hesaplarlar.”⁹³

c) Kadına Bakışı

Romanlarda işçi karakterlerin kadınlara bakışı yukarıda da belirtildiği gibi İşçi Memet dışında oldukça gelenekseldir. Kadınlar ikinci sınıf olarak kabul edilmekte ve bu durum doğal kabul edilmektedir. Dönemin sol örgütlenmeleri

⁹¹ Türkali, **Bir Gün Tek Başına**, s. 224

⁹² Toy, **Gözbağı**, s. 184

⁹³ A.e., s. 364

içerisinde de kadınların durumunun aynı şekilde olduğunu söylemektedir Oya Baydar. Ne kadar okumuş olduğuna bakılmaksızın örgüt içerisinde kadınlar daha çok çay yapmak, ortalığı toparlamakla görevlendirildiğini ve bunun gayet doğal kabul edildiğini söylemiştir.⁹⁴

“Bir Gün Tek Başına” romanının Hasan’ına göre “kadın haklarına saygılı yüreksizlerdense, onların biraz canını yakan yiğit devrimci yeğdir.”⁹⁵ Devrimcinin tanımı erkekler üzerinden yapılmaktadır. Ona göre, “düzen, yıkıntısını geciktirmek için cinsel tutkularımızı abartıp duruyor. Dergisi, radyosu, sineması... Şeytana dayanmak zor bu çağda... Poligam yaratıklarız aslında. Monogamlık zorlama. İnanc işi.”⁹⁶ Ama bu poligami, erkekler için geçerli, kadınlar için değil. Hasan gibi gerçek bir devrimciyi terk eden kadın da cahil kaba saba birini seçecek kadar cahil ve kendi çocuğuyla ilgilenmeyecek kadar da kötü kalpli olarak çizilmiştir. Her ne kadar kadınların da birlikte olmak isteyecekleri erkekleri seçebilecekleri gösterilmiş olsa da yine de olumlanmıyor romanda. Günsel bile işçilerin karşısında kendisine çeki düzen verip, kadınlığını yok saymaya çalışmakla konumunu kabullenmektedir.

Yine olumlu karakter olarak çizilmiş “Şafak” romanının Maraşlı Ali’sinde de benzer bir durum söz konusudur. Bu durum okumuş yeğenlerinde de farklı değildir. Kadın onlar için sinirlendiklerinde hınçlarını alabilecekleri, okuyacak erkek sıradayken okuldan rahatlıkla alınabilecek ikinci sınıf bir vatandaşdır. Onlar masadayken evin kadınlarının masaya oturması söz konusu bile değildir. Bunun istisnası kentsoylu küçük burjuva aydını olan Oya’dır. O, erkeklerin masasına yarı kadın, yarı erkek haliyle oturmaktadır. Masadakiler de diğer kadınlarda onu evdeki karılarından ayrı görmektedir. Şafak romanının “Bir Gün Tek Başına” romanından farkı, Vedat Türkali’nin erkek karakterleri bir yana Günsel için bile bu ayrımın doğal ve normal karşılanmasına, hatta bu eril olumlamaya katılmasına rağmen, Sevgi Soysal’ın Oya için artık rahatsız edici olmaya başlamasıdır. Oya, bu ayrımdan, kadının ikincil konumundan huzursuz olmaktadır. Erkeklerin dünyasına katılmış bir yarı kadın görünümünden, kadınların onu kendilerinden görmemesinden ya da

⁹⁴ Oya Baydar’la 11 Haziran 2011 tarihinde yapılan görüşme.

⁹⁵ Türkali, **Bir Gün Tek Başına**, s. 286

⁹⁶ **A.e.**, s. 402

erkeklerin hakimiyetindeki masaya oturmak şöyle dursun yanaşamamalarından rahatsızlık duyar, utanır. Bunun doğal ve normal olmadığının farkındadır Oya.

Olumlu karakter olarak “Yarın Yarın” romanının işçi karakteri İşçi Memet ise diğerlerine istisna teşkil etmektedir. O, karısı Kadriye’ye modern ve özgürlükçü, eşit davranmaya gayret göstermektedir. Sofrada misafirlerle oturmasını ister, başını açtırır. “Saçını gizlemekle mi koruyacaksın namusunu?”⁹⁷ diye sorar karısına. Kendi arkadaşlarıyla arkadaşlık etmesini, eve birini getirdiğinde mutfığa kaçıp sığıntı gibi oturmamasını ister karısından. “Ne demek erkekler oturacak da sen hizmet edeceksin? Yanaşmalar gibi mutfakta karın doyuracaksın? Bu evin bir kişisisin sen de... Yaşamımızı, her şeyimizi paylaşıyoruz, soframızı neden paylaşmayalım? Arkadaşlarımızı neden paylaşmayalım? Ben eve konuk getiriyorsam, ikimizin de konuğu bunlar... Senin de onlara söyleyecek sözün, onlardan işiteceklerin, öğreneceklerin var...”⁹⁸ demektedir. Her yeni gelene karısının nasıl yürekli bir kadın olduğunu anlatır. Karısı için, “küçük müçük ama yüreğinde yiğitlik var,” der, bundan kendine de pay çıkarmayı ihmal etmeyerek. “En bilgisizine, en akli ermezine bile yolu yordamıyla bir şeyler anlatılırsa, işi kavrar, akli erer,” diye düşünmekte ve karısına anlattıklarını kavrayabildiğini söyler.⁹⁹ Dolayısıyla yine kadına öğreten, onun üstünde bir erk olarak erkek vardır.

Olumsuz karakter olarak işçilere bakıldığında ise yine genel olarak iki sınıf insan tavrı devam etmektedir buna ek olarak ahlaksızlık, karılarını kolaylıkla aldatabildikleri, evlenme vaadiyle kadınlar işgal edebildikleri görülmektedir. Buna en iyi örnek “Fikrimin İnce Gülü”nün Bayram’ıdır. Sevdığı kadından bir araba uğruna vazgeçebilir, yolunda amacında onları engel olarak görür Bayram. “Köyden bi paçası düşüğü alacak değilsin ya. Yakışır mı artık yabanın karısı senin yanına? Mercedes’in içine?” diye düşünmektedir. O yüzden vapurda tanıştığı şehirli gibi görünen giyimi kuşamı yerinde ancak alt sınıftan olduğu çok belli olan Ayfer’e yanaşır, durumu iyiye kendisine de yük olmayacağını hesaplar. Bunun sonucunda Kezban’a bir simit almazken, Ayfer’e çay ısmarlar.¹⁰⁰

⁹⁷ Kür, **Yarın Yarın**, s. 259

⁹⁸ **A.e.**, s. 273

⁹⁹ **A.e.**, s. 274

¹⁰⁰ Ağaoğlu, **Fikrimin İnce Gülü**, s. 153

Toplumsal katmanın en altında bulunan Salpa için ise kadın erişilemeyecek bir hayaldir. Onlar durumu daha iyi olan memurların çocuklarına bakarlar, kötü giyimli, fakir Salpa'ya değil. Oysa sevgili düşünmek kötü değildir, sağlıklı bir şeydir. Ancak Salpa kapitalist sistemin tehlikelerine kadınların daha açık olduğunu düşünmektedir çünkü reklamlar, genellikle kadınlara yöneliktir ve onları etkileyerek tüketime yönlendirir. Ayrıca kadınlar, kızlar konusundaki bir diğer tehlike onların afişlerde reklamlarda boy göstererek, insanların istençlerini etkimesidir. Anası ise oğluna, “okusan da hayrını görmem. Alın bir boyalı avrat bizi unutun,” diyerek, okumuş çocukların sınıf değiştirdiklerine vurgu yapmaktadır. Okumak, adam olmak, sınıf değiştirmek boyalı bir avratla simgeleştirilmekte ve köyü, ailesini unutmakla sonuçlanmaktadır.¹⁰¹

d) Gençliğe Bakışı

İşçi karakterlerde genel olarak gençlere karşı bir sempati vardır. Nitekim Sırrı Öztürk de anılarında özellikle Dev-Genç'li gençler için benzer şekilde düşünmektedir. TİP sempatzamı FKF'lileri sevmezken, Dev-Genç'liler için gerçek militanlarının devrimci hareketin parçasıdır, demektedir. “Gençler bizimle birlik. Onlar her yola varlar. İstesek binlercesini işçilerle birlikte fabrikaların önüne toplar patronlara baskı yapabiliriz,” diye düşünmektedir gençler hakkında.¹⁰²

“Tartışma” adlı romanda işçi mahallesine kaçan eylemci gençlere yardım edilir. Gençlik onlar için gelecektir, güvencedir. “Bir Düğün Gecesi”nin Ali Usta'sı her ne kadar yeğenlerinden birini yanlış bilince kurban vermişse de, gençleri sever, sadece onların fazlaca kuşkucu olmalarını, ajan-polis mevzularına fazla kapılmalarını eleştirir. Bununla birlikte devrimin onların sırtına yüklenemeyeceğinin de farkındadır. Gençler öğrenciyken kendini devrime adayabilir ancak öğrencilik bitince yaşama iyice bulanıldığında ortaya çıkar gerçekten neyin ne olduğu diyor. Gençlersiz olmaz ancak sadece gençlerle de olmaz bu iş diyor.¹⁰³ Bu düşünce gençlik örgütleri dışındaki diğer sol örgütlerin hakim anlayışını yansıtmaktadır.

¹⁰¹ Güney, **Salpa**, s. 33-34

¹⁰² Öztürk, **a.g.e.**, s. 89 ve 113

¹⁰³ Adalet Ağaoğlu, **Bir Düğün Gecesi**, **Dar zamanlar 2**, 23. Bs, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2010, s. 175

Erol Toy'un "Gözbağı" romanında da Ali Usta'ya benzer bir karakter olan Hüseyin Usta, kendisinin yetiştirip mühendis çıkardığı oğlunun bir devrimci olarak onun için dövüşüyor oluşunu kabul etmemektedir. "Bizim için yaptı ya, bizsiz yapmaya kalktı. Tümü bizsiz yaptılar. Gelseydi o polisler, oğlumu bırakıp beni sürükleselerdi? Verir miydi kolaylıkla bu işçi? Vermezdi. Neden? Bizim için yola çıkarken de biz gerekliyiz de ondan,"¹⁰⁴ demektedir oğlu gibi aydın gençlerin hareketleri için. Gençler için "her biri paşa olmak istedi. Ne var ki, orduları yoktu arkalarında. Kendileri yiğit, güzel, bilgili insanlardı ama o bilgi yayıldığında geçerlik kazanır. Silahın karşısında bilgi ne etsin? Herkes paşa olursa kim dövüşecek?"¹⁰⁵ diye sormaktadır.

Devrimci gençlere aşık burjuva çocukları için ise Ali Usta, "her şeyi elde etmeye alışmış insanlar, bakarsın devrim de bizim olsun, devrimciler de bizim olsun derler, şimdi yoksul kızlar için altı arabalı, altın çakmaklı delikanlılar; gözde ve altı arabalı, altın çakmaklı kızlar için yoksul devrimci gençler moda,"¹⁰⁶ diyor.

Ancak olumsuz karakter olarak işçiler gençlere, özellikle de devrimci gençlere sıcak bakmazlar, "Fikrimin İnce Gülü"nün Bayram'ı gençlere af çıkacağını duyduğunda ilkin sevinir gibi olsa da, kendi küçük dünyasında arabasına tükürülmüş olduğunu hatırlayarak, "ya o Amerikalının arabasını yaktıkları gibi benimkini de yakarlarsa" diye düşünüp öfkeleniyor.¹⁰⁷ Onunla birlikte Almanya'ya giden birkaç işçiye trende ahkam kesen gencin sınırdan geçer geçmez, devlet büyüğü olarak kabul ettiği isimleri yerin dibine batırmasından da hoşlanmaz Bayram. "Nasıl aldın pasaportunu, konyağını, bizim millet nankör. Af çıkarttığı için serbest kaldı bunlar," diye düşünür genç hakkında.

B) ROMANLARDA AYDIN SORUNSALI

Jameson'un ileri sürdüğü genellemeyle "*üçüncü dünyada aydının işlevi, şu ya da bu şekilde siyasi aydın olmak şeklinde anlaşılmaktadır.*"¹⁰⁸ Türkiye açısından

¹⁰⁴ Toy, **Gözbağı**, s. 458

¹⁰⁵ A.e., s. 461

¹⁰⁶ Ağaoğlu, **Bir Düşün Gecesi**, s. 178

¹⁰⁷ Ağaoğlu, **Fikrimin İnce Gülü**, s. 123

¹⁰⁸ Fredric Jameson, "Çokuluslu Kapitalizm Çağında Üçüncü Dünya Edebiyatı", **Kültür ve Toplum** 1, Hil Yayınları, İstanbul, 1994, s. 28

ele alındığında da aynı durumun geçerli olduğu kabul edilmektedir. Bunu Tanpınar da “*hayat şüphesiz bütün cemiyetindir. Fakat mesuliyetleri yalnız münevverindir. Yükünü kaderin ve tesadüfün ayırdığı paya göre hep beraber taşırız. Fakat tarih karşısında hesabını münevver verir,*”¹⁰⁹ diyerek göstermiştir. Tanzimat’tan 1980’lere dek bu sorumluluk duygusu birkaç istisna dışında edebi eserlere sinmiştir.¹¹⁰

Romanlardaki aydın karakterlere bakıldığında ise Kemal Karpat’a göre 1960’lı yıllara dek bu tiplerin çoğu kararsız kişiler olduğu görülmektedir. Hepsi değişik derecelerde devrimlerin etkisi altında kalmış, kendi geleneksel kültürlerinden ayrılmış (halktan kopmuş) ve Batı’ya ulaşmadan bir noktada duraklamışlardır. 1960 sonrasında ise romanlardaki aydın karakterler değişime uğramış ve dönemin aydın profiliyle paralel gelişmeye devam etmiştir. Buna göre Türkiye’de dönemin aydınları birkaç kategoriye ayrılmaktadır. Bazı aydınlar yeni değer ölçülerine rahatça uymaktadır ancak modernleşmenin getirdiği bunalım içindedir. Bununla birlikte düzensizliğe, karamsarlığa katılmayan yeni bir aydın kitlesi daha vardır ki bunların çoğu köy asıllıdır ve memleket işlerine karışmak, seslerini duyurmak için çırpınmakta, köylülerin de hayat şartlarını değiştirmeye çalışmaktadır. Onların bu çabalarını baltalayanlar ise geleneksel, köyden ve köylüden kopuk düşüncelere saplanmış diğer elitist aydınlardır. Osmanlı aydın sınıfından kalanlar ise yeni kuşağın kıvranımları arasında durgun bir hayat yaşamaktadırlar ki buna örnek olarak Abdülhak Şinasi Hisar’ın “Çamlıca’daki Eniştemiz” ve “Fehim Bey ve Biz” romanlarındaki karakterler gösterilmektedir.¹¹¹

Büyük şehirlerdeki aydınları, 1970’li yılların sonrasında yazarlar ve öncesinde yazarlar olarak ikiye ayırmak mümkündür. İlk kuşak aydınlar Osmanlı’dan Cumhuriyete geçişi, o dönemin sancılarını, yanılgılarını yaşamış, iki dünya savaşı görmüş aydınlardır. Bu kuşağın hayalleri veya ideolojileri vardır ki yaşamlarını da bunlar belirlemekte ve yönlendirmektedir. Bir kavganın, bir iddianın insanıdır. Oysa ikinci kuşak aydınlar daha düz bir yaşamın, Kore ve Kıbrıs Barış hareketi dışında ülkeleri hiç savaş görmemiş bir toplumun aydınlıdır. Onlara göre

¹⁰⁹ Ahmet Hamdi Tanpınar, **Yaşadığım Gibi**, İstanbul, Türkiye Kültür Enstitüsü Yayınları, 1970, s. 39

¹¹⁰ Ahmet Oktay, “Türk Edebiyatında Aydın”, **Türk Aydın ve Kimlik Sorunu**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1995, s. 265

¹¹¹ Karpat, **a.g.e**, s. 133

kentin ve aydının sorunları çok daha farklı oluşmuş ve gelişmiştir. Bu kuşağın da ideolojisi vardır ancak düşüncelerinde fazla keskin değildir. Zaman zaman kendilerini eleştirebilmektedirler ve yaşadıkları çağın gereği olarak yakın tarihle daha çok ilgilidirler.¹¹² Nitekim “Tuhaf Bir Kadın” romanında Leyla Erbil buna değinmiştir. Kurtuluş savaşı görmüş, tevekküle inanan baba, devrimci olmuş kızını kadir kıymet bilmemekle suçlamaktadır ve savaş görmemiş, işgal altında kalmamış, yokluk görmemiş kızının şükredip oturacağına neyi beğenmediğini anlayamamaktadır.

Oysa dönemin aydınları, cumhuriyetin ilk yıllarındaki devlete bağımlı bürokrasinin parçası olmaktan kurtulmuş, rüştünü ispatlama çabasıdadır artık. Bu nedenle özgürlük ve bağımsızlık istemektedir. 27 Mayıs’ın yarattığı olumlu iyimser hava da, aydınları siyasete ve dünyaya açık hale getirmiş, sivil, asker ya da öğrenci aydın hızla politikaya yönelmiştir. Devleti, hükümeti, benimsenen siyaseti eleştirirken de “sosyalizm”i kullanmaktadırlar. İşçi kitlelerinin de sosyal hareket oluşturma sürecine girmeleriyle 1960’ların aydınları, Jön Türklerden, Kemalistlerden ya da 1950’lerin aydınlarından farklı olarak kitleleri özne olarak görmeye başlamışlardır.¹¹³ Özel teşebbüsün gelişmesi ve kapitalizm de, aydınlar açısından önemli bir değişimi beraberinde getirmiştir. Sanayileşmenin hız kazanmasıyla artan teknik eleman açığı, üniversite eğitimi devlet kademelerine adam yetiştirmenin ötesinde özel teşebbüsün ihtiyacı olan yetişmiş eleman açığını kapatmaya yöneltmiş; devletten bağımsız ve batıya daha açık aydın kadrolarının oluşmasını sağlamıştır.¹¹⁴ Gençlik arasında da benzer bir durum söz konusudur. Yeni kuşak, savaşların, yıkımın ve kuruluşun ardından ortaya çıkmış, birey olarak var olma çabası içine girmiştir. Bu çaba içinde önce ailelerine karşı giriştikleri başkaldırma mücadelesi, söyleyecek sözlerinin olduğunu göstermek ve sözlerini dinletmek istekleri üniversitelerde devam ederek kısa sürede siyasi bir kimliğe bürünmüştür.

¹¹² Yalçın Alemdar, **Siyasal Ve Sosyal Değişmeler Açısından Çağdaş Türk Romanı** (1946-2000), Ankara, Akçağ Yayınları, 2003, s. 316

¹¹³ Aydınoglu, **a.g.e.**, s. 54 ve 60

¹¹⁴ Murat Belge, “Tarihi Gelişme Süreci İçinde Aydınlar”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, c.1, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s 127

1) SOL ÖRGÜTLER VE YAYIN ORGANLARININ AYDINLAR HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ

Dönemin sol örgütleri dolayısıyla da sol basını devrimci mücadeleyi teoride her ne kadar işçi sınıfı ya da köylülüğe dayandırsa da, pratikte küçük burjuva aydınına dayandığını söylemek mümkündür. Aydınların işçi sınıfına öncülük ederek profesyonel ihtilalci olmaları gerektiğini ilk ortaya atan kişi Blanqui'dir.¹¹⁵ Bu düşünceyi takip ederek sol hareketin içinde aydın kesimini özne alan gruplar, en başta Yön/Devrim çizgisi ve MDD olarak belirlenebilmektedir.

Doğan Avcıoğlu'na göre dönemin Türkiye'sinde, feodal kalıntıları çok yavaş tasfiye eden küçük mülkiyete dayalı bir kapitalizm hakimdir. Tarım dışında %80 küçük mülkiyet, küçük sanayi vardır. Gecekonduları gericiliğe açık lümpen proletarya doldurmaktadır bu nedenle sol fikir küçük burjuva aydınlarınca sırtlanmaktadır.¹¹⁶ Ona göre toplumsal evrimde öncü kuvvet aydınlardır. Nitekim gecekonduarda lümpen proletarya'yla özellikle Leyla Erbil'in "Tuhaf Bir Kadın" romanındaki TİP'li Nermin'i ve Vedat Türkali'nin "Bir Gün Tek Başına"sının Kenan'ı karşılaşmıştır. Onları aydınlatmaya giden aydın ya dövülmüş ya da dövülmekten beter edilmiştir. Romanlardaki aydın karakterler, adına devrimi üstlendikleri soyut bir halk kavramını sevmeye devam etmekle birlikte somut halk tarafından umutsuzluğa düşürülmektedirler. Nitekim "Gizli Emir" romanındaki halktan tiplerin hepsinde de benzer bir cahillik, bir boş vermişlik bulunmaktadır. O yüzden de sanatçı aydın kesim devrimi yüklenmektedir. Örneğin halktan bir adam, *"yeni resim, yeni şiir, baskınlar, zorbalıklar, adam kaçırmalar, vurmalar, öldürmeler... Hepsini anlamaya çalışıyorum. Benim anlamadığım düzensizliktir,"* diyebilmektedir. *"El bombası atılacaksa atılsın ancak bunun belli bir yeri olsun. Kimin hangi takımda olduğu anlaşılmıyor,"* diye şikayet ederken karısının tek derdi ise ev kirasına yapılan zamdır. Olağanüstü bir dönemde yaşadıklarını söyleyip her türlü uygunsuzluğa göz yummaktadır ona göre.¹¹⁷ Yine romandaki bir taksi şoförü, gizli emrin geldiğini ama halktan saklandığını düşünmektedir. Ona göre bunu yapmakta haklılar da. *"Biz ne anlarız gizli emirden... Gerçi gizli emir, kenti*

¹¹⁵ Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, c.1, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 137

¹¹⁶ Kemal, Sol Kavgası, s. 176-177

¹¹⁷ Melih Cevdet Anday, Gizli Emir, İstanbul, Adam Yayınları, 1992, s. 111-112

ilgilendirmez, benim bu işin üstüne düşünüşüm yanlıştır...” demektedir ki böyle düşünmesinin nedeni, kızının okulundan çağrıldığında üstü kapalı tehdit edilmesidir. “*Herkes her şeyi bilirse, kimsenin kimseye anlatacak bir şeyi kalmaz,*”¹¹⁸ diye düşünmektedir romanın kahramanı. Halktaki bu teslimiyet ve kanıksamışlık da tüm yükü aydınların sırtına yüklemektedir doğal olarak.

Avcıoğlu’na göre değişim, cahil, miskin, muhafazakar sınıfların etkisi altındaki halkın değil; okumuş, fedakar ve kurtarıcı aydınların işi olacaktır ve fedakarlıklar, halk için ve halk adına yapılacaktır.¹¹⁹ Dolayısıyla Yön/Devrim kesimi ara tabakalar olarak tanımladığı toplumsal kesimleri kurtarıcı olarak, bir partizan ya da savaşçı olarak görmektedirler. “Bunlar büyük güçlerinin bilincine varmışlardır ve bu bilinç onları bağımsız kılmaktadır. Bu ara tabakalar toplumun ilerici kesimlerini teşkil etmektedir. Çıkarları modernleşmeden ve hızlı kalkınmadan yanadır. Toplum hayatındaki önemli rolleri dolayısıyla öncü bir rol oynamaya kendilerini özel çıkarlarının üstüne çıkmaya zorlayan tarihi bir misyona sahip çıkma eğilimindedir. Bu tabakalar burjuvazi kalkınma çabasında başarısızlık gösterdiği ve kütlelerden gelen sosyal baskı artışı ölçüde, kapitalist olmayan bir kalkınma yoluna yönelmektedir.”¹²⁰

Kazgan’a göre ise aydınlar, içinde yaşadığı toplumun davaları ile yakından ilgilenen, bunlar üzerinde belirli bir fikir sahibi olan ve bu fikirleri savunmaya hazır kişilerdir. Fethi Naci ise memleket gerçeklerini daha iyiye doğru değiştirme çabasına katılan insanlar olarak tanımlamıştır aydın kesimi. Ancak yine Fethi Naci’ye göre aydınlar ülkeyi yönetenleri ve politikacıları küçümsemekte, onların küçük çıkarlar peşinde koşmalarından yakınmaktadırlar. Bu yakınma giderek tam bir ilgisizlik halini almakta ve aydınlar memleket gerçeklerine ilgisiz hale gelmektedir.¹²¹

MDD hareketi Yön ve TİP kadar aydın akınına uğramış bir hareket değildir. Daha çok radikalleşen aydınların bir kesimi için çekim merkezi oluşturmuştur.¹²² Bu görüşe göre proletarya, küçük ve milli burjuvazi, asker-sivil aydın zümre devrim

¹¹⁸ A.e., s. 251-252

¹¹⁹ Gökhan Atılkan, “Yön-Devrim Hareketi”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, cilt 8, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 605 ve 615.

¹²⁰ **Yön**, sayı 185, 14 Ekim 1966

¹²¹ Hikmet Özdemir, **Kalkınmada Bir Strateji Arayışı: Yön Hareketi**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1986, s. 171

¹²² Aydınoglu, a.g.e., s. 101

tarafında; komprador burjuvazi ve feodal ağa karşı devrim tarafında yer almaktadır.¹²³ Aydınlik dergisine göre, gelişen teknik üretimin yoğunlaşması, ticaretin kapitalist üretimin egemenliği altına girmeye başlaması şehirli küçük burjuvazinin niteliğini değiştirmektedir. Küçük burjuvazinin bir miktar sermayeye sahip olması nedeniyle burjuvaziye dönük bir yüzü, kendi emeği ile ürettiği içinse proleteryaaya dönük bir yüzü vardır. Kararsız bir sınıftır. Yarınki çıkarını düşünmek, sınıfsal eğilimidir. Emekçi olduğu için, özellikle emeğin sermayeye ağır bastığı oranda sömürülen bir sınıftır. Örgütlü değildir.¹²⁴ Bu nedenlerden dolayı devrimin öncü sınıfı olamaz. Milli burjuvazi, objektif olarak çıkarları ülkenin bağımsız ve demokratik bir ülke olmasını gerektirir. Ancak devrimci niteliğini yitirmiştir. Öncü sınıf olamaz ama emperyalizme ve feodalizme karşı verilecek mücadelede tarafsızlaştırılmalıdır.¹²⁵

MDD'ye göre asker, sivil aydın zümrenin geleneksel ilericiiliği nedeniyle yurdun her köşesine dağılmış olan aydınların sosyalist bilinçlenme ve örgütlenmede önemli katkısı vardır. Çünkü işçi-köylü henüz kendi çıkarlarını gözetmek için yeterince bilinçlenmemiştir. Asker-sivil aydın önce iktidarı ele geçirmeli ve halkın gözünü açmalıdır, sosyalizme ancak ondan sonra varılabileceğini iddia etmektedir.

Bununla birlikte Türk Solu'nda da küçük burjuva aydını eleştirisi yapılmaktadır. Gazeteye göre, *“kelebek kravatlı, Batı yaşayış tarzını taklit eden asalak bir gardırop Atatürkçüsü, görünüşte, milli geleneklerine bağlı, mintan giyen, eli nasırlı emekçiden daha devrimci, daha sol geçinir Türkiye'mizde. Oysa işin aslında en köklü sosyal-devrim o tutucu gibi görünen emekçinin kendi öz davasıdır. Devrim onu özgür ve insanca bir yaşantıya ulaştıracaktır. Aynı devrim batı taklitçisi züppeler zümresini, kelebek kravatlarıyla birlikte, mini etekleriyle birlikte, ye-ye danslarıyla birlikte süpürecektir. Asıl solcu olan mintanlıdır. Sağcı olan da batı taklitçisi asalaktır.”*¹²⁶

TİP ise özellikle ilk yıllarında aydın kesime mesafeli yaklaşmış, her fırsatta aydın kesimin devriminin destekçisi olduğu, temel gücün işçi sınıfı olduğu vurgulanmışsa da, parti içinde gittikçe küçük burjuva radikalizmi güçlenmiştir. Bu

¹²³ **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, cilt 6, İstanbul, İletişim Yayınları, 1988, s. 2079

¹²⁴ Muzaffer Erdost, Ali Kaymak, “Devrimimizin Bugünkü Sorunları Üzerine”, **Aydınlik Sosyalist Dergi**, Sayı: 28, Şubat 1971, s. 311.

¹²⁵ **A.e.**, s. 312.

¹²⁶ “Türk Solu Ne Demektir?”, **Türk Solu**, yıl:1, sayı: 4, 8 Aralık 1967, s. 2.

durum Demirtaş Ceyhun'un "Yağmur Sıcağı" adlı romanında da görülmektedir. Romanda da söylem olarak aydının kaypaklığı ve güvenilmezliği vurgulanırken, pratikte partinin aydın kesime dayandığı gösterilmektedir. Nitekim Samim Kocagöz'ün "Tartışma" adlı romanında da partinin tamamen aydın merkezli olduğu gösterilmektedir.

TİP'e göre, orta sınıfların en önemli kolunu oluşturan memurlar, ücretliler ve serbest meslek sahipleri egemen sınıfların faaliyetleri karşında her geçen gün daha çok ezilmekte ancak kendi başlarına da siyasal mücadele yürütmemektedirler. Bu kesim TİP için oldukça önemlidir, nitekim Anadolu'nun birçok küçük kentinde parti örgütü, bu kesim tarafından kurulmuştur. Bu kesim içindeyse en önemli konumu asker-sivil aydın zümre oluşturmaktadır. Bu zümre, subay ve idarecilerle, düşünürler, yazarlar, bilim adamları, öğretmenler, sanatçılar ve gençlik tarafından oluşturulmaktadır. Halkla işbirliği ederek, Türkiye'nin gerilikten kurtulması davasında etkin bir rol oynayabileceklerdir. İşçi sınıfı ve halk kütlelerinin politik bilince kavuşturulmasında yardımcı olacaklardır.¹²⁷ Başlarda sosyalizmin bir halk hareketi olduğu, aydının ise demokratik bir ortamda sadece ona yardımcı olabileceğini vurgulasa da,¹²⁸ 1967'den itibaren ağır basan halkçı söylemle de, Türk sosyalizminin sadece işçi sınıfının değil, işçisi, köylüsü, zanaatkarı, küçük esnafı, arkasız memuru, namuslu aydını, toplumcusu ile bütün emekçi sınıf ve tabakaların ortak iktidarı olarak kabul edilmesine neden olmuştur.¹²⁹ Aybar hitaplarında Atatürkçü toplumcu aydına sıklıkla yer vermiştir.¹³⁰

Boran/Aren grubuna göre ise bu kesimin görevi sadece iktidarı ele geçirmelerinde işçi-köylüye yardım etmek olmalıdır. Türkiye'deki sosyalistlerin görevi, emekçi sınıfları uyarıp örgütlemek ve onları politik bir güç haline getirmektir.¹³¹

Behice Boran'a göre sosyalist teoriyi ve bilimsel metodunu ilk geliştirenler burjuvaziden kopmuş, işçi sınıfı ile kader birliği yapmış aydınlardır. Ayrıca sosyalist

¹²⁷ TİP programı, 1964

¹²⁸ Mehmet Ali Aybar, **Marksizm ve Sosyalizm Üzerine Düşünceler**, yay. Haz. Aylin Özman, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 216

¹²⁹ Aybar, **Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm**, s. 657

¹³⁰ Tevfik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950-1995**, İstanbul, İmge Yayınları, 2000, s. 158

¹³¹ Mustafa Şener, "Türkiye İşçi Partisi", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, cilt 8, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 397

mücadele sadece politika ve ekonomi alanında değil, fikir, sanat, edebiyat alanında da yürütülmeli, toplumun gidişine böylece ayna tutulmalı, eleştirilmeli ve yeni görüşler oluşturulmalıdır. Bu açıdan sanat ve edebiyatın toplumda önemli görevleri bulunduğundan aydınların önemi bulunmaktadır.¹³² Öte yandan küçük burjuvazi bürokrasisi yani subay, öğretmen, memur ve öğrenciler kamuoyunu etkilemekte ve oluşturmakta önemlidir. İşçi ve emekçi sınıfları bilinçlendirip örgütlenme görevinde yararlı hizmetler görebilirler ancak kendi başlarına anti-emperyalist mücadeleyi kazanıp kalıcı bir başarıya ulaştıracak güçleri olmadığını savunduklarından, iktidarın sınıf muhtevası ve sınıf temeli sorununu ortadan kaldırmayacaktır.¹³³

Emek dergisine göre ise küçük burjuvazi ve onun öncü kanadı asker-sivil-aydın kadroların tarihi misyonu, kapitalist gelişmenin iç çelişmelerle sarsıldığı anlarda kapitalist ilişkilerin ıslahı ve düzeltilmesidir.¹³⁴ Nitekim Küçük burjuva ve aydın kesim milli kurtuluş savaşının kazanılmasında öncülük etmiş daha sonra da iktidara geçmiştir. Önce liberal sonra Kemalist-kapitalist-devletçi politikasıyla ikinci dünya savaşının ardından ise emperyalizm ile işbirliği içine girmiştir. TİP'in Aybar yönetimini de küçük burjuva sapması olarak eleştirmektedir. Söz konusu yönetimi, halk dalkavukluğu ve burjuvazinin çizdiği sınırları itirazsız kabul etmesi, pasifizm, popülizm ve uzlaşmacılıkla suçlanmış, sosyalist harekete işçi-aydın ikiliği bulaştırmaya çalıştığı söylenmiştir.¹³⁵

TKP'nin 1926 programı da, mücadelenin ilk aşaması olarak emperyalizm ve feodalizmle mücadeleyi temel aldığından işçi ve köylü sınıfının yanı sıra münevverlerin, esnafın ve devrime istekli olan tüm toplumsal kesimlerin aynı cephe içerisinde toplanmasını öngörmüştür.

Kıvılcımlı ise her ne kadar “İşçi-köylü gönüllüleri” diye adlandırdığı bir çeşit profesyonel devrimciler ağı oluşturmaktan söz etmekteyse de,¹³⁶ öncü güç olarak, işçi sınıfı proletarya aydınlarını belirlemiş, yedek güçler olarak da Türkiye halkının geriye kalan bütün sınıf ve tabakalarını¹³⁷ kabul etmiştir.

¹³² Behice Boran, **Türkiye ve Sosyalizm Sorunları**, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1970, s. 163-164.

¹³³ Hüseyin Ergün, “Sosyalizm Savaşımız ve MDD’cilik”, **Emek**, sayı: 3, Ağustos 1970, s. 73-74.

¹³⁴ “Sosyalist Mücadelemiz Güçlenmektedir”, **Emek**, Sayı:1, Haziran 1970, s. 73.

¹³⁵ **A.e.**, s. 71-72.

¹³⁶ Aydınoglu, **a.g.e.**, s. 82

¹³⁷ Nihat, Behram, “Vatan Partisi Kültür Divanı’nın Görüşleri”, **Sol Kendini Anlatıyor**, s. 98.

Gençliğin aydınları nasıl değerlendirdiğine bakıldığında, Dev-Genç'in ilk dönemlerde aydınlarla ilişkisinde belli olumluluklar taşıdığı görülmektedir. Teoriye verdikleri önem nedeniyle aydınların sosyalist mücadele içindeki özgün rollerini takdir etmişlerdir. Ancak bir süre sonra eylemlere yoğunlaşıp, TİP yöneticileriyle tartışmalarda teorik güvenlerini kazandıkça üstü örtülü bir aydın düşmanlığına kapılmışlar, kendilerini organik entelektüeller olarak görmeye başlamışlardır.¹³⁸ Özellikle Adalet Ağaoğlu'nun "Bir Düğün Gecesi" adlı romanında bu durum gözlemlenebilmektedir.

Kurtuluş dergisinde de burjuva ve küçük burjuva aydınlarının hayallerinin yarıştığı salonlarda düzene karşı olan her tepkinin, her davranışın adı sosyalizm olmuştur, diyerek dergi etrafında toplanan gençler de aydın kesime eleştirel yaklaştıklarını dile getirmişlerdir. Onlara göre burjuva demokratik görüşler, kılıktan kılığa girerek sosyalizme kırk ad ve biçim vermektedir. Salon sosyalizmi olarak ortaya çıkan bu sosyalizmlere İsveç sosyalizmi, Nasır sosyalizmi, Türkiye'ye özgü sosyalizm vb. adlar verilmektedir. MDD yaratıcılarının küçük burjuva dünya görüşleri, MDD'yi kısa zamanda Burjuva Demokratik Devrime dönüştürmüştür. TİP ise, küçük burjuva sosyalist hareketinin partisidir.¹³⁹ Türkiye sosyalist hareketi hala aydınlar çerçevesini aşp da sınıf temeline sağlam biçimde oturamamıştır.¹⁴⁰ Bu nedenle de bölünmeler yaşanmaktadır,¹⁴¹ diye düşünmektedirler.

THKO ise Türkiye'yi iki cepheye ayırmış, yurtseverlerin ve devrimcilerin cephesi olarak belirledikleri cephenin üyelerini işçi sınıfı ile şehir ve köy küçük burjuvazisi ile onun en aktif kesimi olan asker sivil aydın zümreyi kabul etmişlerdir.¹⁴²

İbrahim Kaypakkaya ve çevresi (TİKKO) ise kadroları dolduran küçük-burjuva aydınlarının sol laflarının arkasına gizlenerek gerçekte sınıf mücadelesinden, disiplinli çalışmadan kaçtıklarını söylemektedir.¹⁴³ Bununla birlikte sosyalizm, burjuva aydınları arasında bilimin gelişmesinin bir sonucu olarak doğmuş ve zenginleşmiştir. Dolayısıyla bilimsel sosyalizm işçi sınıfına, burjuva aydınlar

¹³⁸ Aydınoglu, a.g.e., s. 154

¹³⁹ **Kurtuluş**, sayı:2, Temmuz 1976, s. 65.

¹⁴⁰ Behram, a.g.e., s. 160

¹⁴¹ **Kurtuluş**, sayı:1, Haziran 1976, s. 19

¹⁴² **THKO Savunma**, 68'liler Birliği Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, s. 199 ve 201

¹⁴³ İbrahim Kaypakkaya, **Seçme Yazılar I**, İstanbul, Umut Yayıncılık, 1993, s. 30

tarafından dışarıdan iletilmektedir. Böylelikle kendiliğinden gelen işçi hareketi, bilimsel sosyalizmle birleştirilerek bilinçli siyasi mücadeleye yükselebilecektir.¹⁴⁴

Romanlarda ve genel olarak dönem içindeki tartışmalarda aydın kesim hakkındaki bir diğer kutuplaşma küçük burjuva aydını ve devrimci/sosyalist aydın kavramları arasında görülmektedir. Romanlarda da sıklıkla görülen bu aydın ayırımı sol örgütler çeşitli tanımlamalar getirmektedir.

Örneğin Aydınlık dergisi romanlarda sıkça karşılaşılan küçük burjuva aydını, proleter devrimci aydını ayırımı kesin çizgilerle yapmaktadır. Onlar, oportünizmin her çeşidini bir araya toplayan aydın grupları kurultayına karşıdır. Bunları kariyerist entelektüeller olarak tanımlamaktadırlar. Küçük burjuva aydın çevresi yeni oportünizmin temsilcileridir. Onların karşısında Türkiye çapında proleter devrimci hareket vardır. Örgüt işçilerin ve köylülerin devrimci örgütü sıfatına layık olmak için bilimsel sosyalizmi kılavuz edinen işçilerin ve yoksul köylülerin devrimci örgütü olmak zorundadır. Proleter devrimci aydın ancak siyasi örgütün işçinin ve yoksul köylünün damgasını taşıması için elinden çabayı gösterdiği ölçüde proleter devrimcisi sıfatına hak kazanmış olur.¹⁴⁵ Proleter devrimci örgüt, proletaryadan, yoksul köylülerden ve proleter devrimci ideolojiyi özümlemiş ve onun uğruna mücadele eden aydınlardan kurulur,¹⁴⁶ demektedirler.

Birikim dergisine göre ise, aydın toplumun tümü için düşünür. Bu nedenle genel aydın tipi toplumun tümüne ilişkin sonuçlar vermektedir. Bu tümün içinden bazıları, onun kurabildiği bütünlüğün dışında kalabilir. O zaman bunları kesinlikle reddeder ve aydın haysiyetinin derecesiyle orantılı bir davranışla kendini siyasi planda koyar. Sosyalist aydın ise, aydın hareketinin bu ilk döneminin bilimsel bir eleştirisiyle oluşur ama henüz böylesi bir eleştiriyi zorlayacak şartlar hareketin tümü için tam oluşmamışken, aydın hareketi yukarıda belirtilen aydın tipinin hareketi olma özelliğindedir. 1960'lar Türkiye'sinde aydın böyledir ve TİP henüz işçi sınıfının Marksist partisi olamadan halk ve aydın muhalefetinin partisi haline gelmiştir.

¹⁴⁴ Kaypakkaya, **a.g.e.**, s. 52-53

¹⁴⁵ "Örgüt İçin Görev Başına", **Aydınlık Sosyalist Dergi**, sayı:27, Ocak 1971, s. 197

¹⁴⁶ Erdost, Kaymak, **a.g.m.**, s. 315.

Sosyalist olan aydının yanında, yine aynı toplumsal manzaradan etkilenen ama sosyalizmi sadece bir araç olarak gören aydın grubu vardır.¹⁴⁷

Aydını klasik ve yeni aydın olarak ikiye ayırmaktadır. Klasik aydın küçük burjuva aydınıdır ve sanatçı, avukat, iktisatçı, tarihçilerden oluşmaktadır. Yeni aydın ise teknisyen, mühendis ve araştırmacı olarak tanımlanmaktadır. Klasik küçük burjuva aydınının siyasal hareket içine katılışı bir zorunluluk değildir. Vicdani bir tavidir. Bu açıdan ona namuslu denebilir ancak işçiye öyle bir şey denmesi gereksizdir çünkü o zorunlu olarak oradadır. Yeni aydın ise kendi fonksiyonunun doğal sonucu gereği açık ve belli bir siyasal tavra zorunludur. Eğer toplumsal gelişimin nesnel yasalarının bilinci içindeyse, bu bilincin gerektirdiği mücadelede zorunlu tavrını alacaktır. Bugünün aydın hareketinin yeri, işçi sınıfının yanında, içindedir. 1971 Nisanına kadar ki öğrenci hareketlerinde klasik küçük burjuva aydın hareketlerinin tarihi biçim ve tavırları egemendir. Ama buna rağmen ilk kez kendi alanı için kendine özgü fonksiyon için de talepleri vardır.¹⁴⁸

Aydın kesimin söz konusu dönem boyunca temel söylemleri, sosyalizm anlayışının yanı sıra 27 Mayıs ve ordu, Kemalizm ve 12 Mart muhtırası etrafında şekillenmiştir.

27 Mayıs ve orduya bakış:

Hikmet Kıvılcımlı, 27 Mayıs sonrasında devrimi zinde güçler olarak tanımladığı asker-sivil aydınlardan bekleyen Yön'ü şiddetle eleştirmişse de, kendisi de Türk ordusuna ilerici atfederek gerçekleşecek olan devrimde orduya aktif rol biçmiştir. Kıvılcımlı'ya göre Türkiye'nin pratik devrim orijinallliği, ordu ve gençliktir.¹⁴⁹

Orduya asıl vurguyu yapan Doğan Avcıoğlu ve Yön/Devrim çizgisidir. O toplumsal ilerlemenin taşıyıcısı olarak kabul ettiği zinde güçleri temelde ordu olarak tanımlamaktadır. Ona göre mütevazı ve fakir ailelerden gelen ordu, Türkiye'nin ileri hamlelerinde dayanılacak en sağlam kuvvetlerden biridir. Türk ordusu ilerici hamlelerde dayanılacak en sağlam kuvvetlerden biridir çünkü Batıdan farklı olarak ordu burjuvanın aleti değil halkın ordusudur. Ülkenin savunulmasında olduğu kadar

¹⁴⁷ Ömer Laçiner, "12 Mart Üzerine", **Birikim**, sayı:8, Ekim 1975, s. 29

¹⁴⁸ Laçiner, "12 Mart Üzerine", s. 44-45

¹⁴⁹ **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, cilt 8, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 591

kalkınmasında da önemli bir yol oynayacaktır. Yedek subay öğretmen düşüncesi bu yolda atılmış ilk adımdır.¹⁵⁰ 27 Mayıs'ı ise anti-demokratik bir iktidara reaksiyon olmanın ötesinde bir kurtuluş projesi olarak benimseyen aydınların başında Doğan Avcıoğlu gelmektedir. Zinde kuvvetlerin gösterdiği tepki olarak değerlendirir.¹⁵¹

Ordu ve 27 Mayıs vurgusu MDD ve onun uzantısı olan gençlik örgütlenmelerinde de vardır. Ortak düşman olarak belirledikleri ABD'ye karşı yürütülen anti-emperyalist savaş, ikinci kurtuluş savaşı olarak tanımlandığında hareketin temeline işçi sınıfını değil, ordu içindeki radikal subayları koymuştur. 27 Mayıs'ı anti-Kemalist karşı devrime, Atatürkçü subayların dur dediği bir hareket olarak kabul etmiş; 27 Mayısı sola açılış olarak selamlamışlardır.¹⁵²

Aydınlık dergisi 27 Mayıs'ı asker-sivil aydın zümrenin, emperyalizmin yerli ortaklarının iktidarına kısa bir süre için son vermesi olarak tanımlamaktadır. Bu hareket, karşı-devrimci güçlerin hazmedemedikleri ve değiştirmek için türlü oyunlar tezgahladıkları bir anayasa yapmış, demokratik kurumlar kurmuştur. Ancak hiçbir zaman demokratik adımların kalıcılığını garanti edecek sınıfsal temele dayandırılmamıştır.¹⁵³ Ordunun subay kadrosunun ise halkçı sınıfsal köken taşıdığını savunmaktadır. Emperyalizm ise, ordu mensuplarını aristokratlaştırmak, onların millici niteliklerini silmek, Kemalist geleneklerden koparabilmek için her çabayı sarf etmektedir.¹⁵⁴

Ant Dergisi, 12 Mart muhtırasının hemen ardından ordunun burjuva diktatörlüğünün baskı aracı olduğunu, OYAK ve yerli savaş sanayine yönelen vakıf girişimleriyle, finans-kapitalle organik olarak bağ olduğunu savunmuştur.¹⁵⁵

Birikim'e göre ise bir sosyalist grup çekirdeğinde ordunun olduğu, ordu eliyle yürütülecek bir hükümet darbesine dayanan bir akımla işbirliği yaptığında buna açıkça Bonapartizm denmektedir ve bu da sosyalizmin lanetli hedeflerinden biridir.¹⁵⁶

¹⁵⁰ Özdemir, **Kalkınmada Bir Strateji Arayışı: Yön Hareketi**, s. 166-169

¹⁵¹ Nurşen Mazıcı, "27 Mayıs, Kemalizm Restorasyon mu?", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, cilt 2, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 563.

¹⁵² Mihri Belli, **Devrimci Hareketimizin Eleştirisi (1961-1971)**, İstanbul, Emekçi Yayınları, 1977, s. 120

¹⁵³ Erdost, Kaymak, **a.g.m.**, s. 277.

¹⁵⁴ A.e., s. 280

¹⁵⁵ **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, cilt 8, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 675

¹⁵⁶ Laçiner, "12 Mart Üzerine", s. 30

Kemalizm:

Dönemin tüm sol örgütlenmeleri Kemalizm'e yaslanmakta ve Kemalizm üzerinden meşruiyetlerini sağlamaya çalışmaktadırlar. Örneğin TKP, illegal döneminde bile Kemalist rejimi desteklemiştir. Kendi dünyasına göre bir Kemalizm yaratmış ve onu idealize etmiş; Stalinist ve Kemalist bürokrasilerin ideolojik planda yedeği olmaktan öteye geçememiştir.¹⁵⁷ Aybar başkanlığındaki TİP'in yayın organı Sosyal Adalet'in sayfalarında da Atatürkçü jargon, batı sosyal demokrasisine yapılan atıflar yer almaktadır. Bununla birlikte liderlerin konuşmalarında da sık sık "Atatürkçülerin birliği", "kuvayimilliyeciler cephesi" gibi kavramlar geçmektedir.¹⁵⁸ Nitekim programının başına M. Kemal'in 1921 tarihli bir konuşmasından emeği öven, ulusu, emperyalizme ve kapitalizme karşı mücadeleye çağıran bir alıntı koymuşlardır.¹⁵⁹ Aybar, Zincirli Hürriyet ve Tercüman gazetelerinde verdiği demeçlerde, Kuvayı Milliye ruhuna sadık kalınmasını istemiş ve "ne Sovyet peykliği, ne Amerikan köleliği" demiştir. Kurtuluş savaşında nasıl ki düşman ordularının arkasında olan haksız dünya düzenine karşı savaşılmışsa; 1965 yılında da yürütülmekte olan milli kurtuluş savaşında, tüm meselelerin çözümü Atatürk'ün yüzde yüz milli politikasına dönmekle mümkündür. Bu bağlamda önce milli kurtuluş, sonra sosyalizm şeklindeki bir çözüm önerisi ikisini de kaybettirecektir. Önemli olan milli kurtuluş mücadelesine sosyalist bir öz kazandırmaktır. İç ve dış sömürü birlikte uzaklaştırılmalıdır.¹⁶⁰

Emek dergisine göre, Kemalizm bir burjuva ideolojisi ve Türk milliyetçiliği akımının kendisine taktığı isimdir. Kapitalizm birlikte getirdiği ulusçu akımlarla imparatorluğu parçalamış ve birçok ulusun yanı sıra Türk ulusunu da çıkarmıştır. Kemalizm, bu ulusun ideolojisinin 1920'den sonraki adıdır. Kurtuluş savaşında sınıflar yoktur, Anadolu halkının emperyalizmle savaşı vardır ancak savaş bittikten sonra sınıf sorunu önem kazanmaya başlamıştır. Amaç tipik batılı burjuva ulusu yaratmaktır.¹⁶¹

¹⁵⁷ **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, cilt 8, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 73 ve 80-81.

¹⁵⁸ Aydınoglu, **a.g.e.**, s. 90-91

¹⁵⁹ Şener, **a.g.m.**, s. 357

¹⁶⁰ Kenan Somer, "Aybar'ın Düşüncesinde Atatürkçülük, Halkçılık ve Milliyetçilik İzleklerinin Yeri", **Mehmet Ali Aybar Sempozyumları 1997-2002**, ed. Gündüz Vassaf, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 2003, s. 44-45.

¹⁶¹ Kemal Burkay, "Sosyalizm, Kemalizm ve Doğu Sorunu", **Emek**, sayı: 6, Kasım 1970, s. 13

Türkiye İşçi sınıfı, Kemalist ideolojinin temsilcileri denen asker-sivil aydınlarla ittifaka sürüklenmektedir ancak Kemalizm Türk burjuva ideolojisinin 1920-1946 arasındaki adıdır. Ancak her zaman için burjuvazinin yönetimidir. Başlarda burjuva zayıf olduğundan yönetimdekiler güçlüyken burjuva palazlandıkça patronluğunu kabul ettirmiştir. Asker-sivil aydın eski parlak günlerinin özlemini çekmeye başlamıştır ancak işçi sınıfı 1924'te işçi birliklerini kapatan, sendikalara bile izin vermeyen Kemalistlerle ittifak kuramaz.¹⁶²

Benzer görüş Kurtuluş dergisinin sayfalarında da yer almaktadır. Dergiye göre, Türk soluna egemen olan çizgi, kendi sağındaki güçlerden medet ummadır. Buna burjuvazinin izin verdiği ölçüde sosyalizm anlayışı da katılmıştır. Bu reformizmdir. Kurtuluş savaşı işgalden çıkarları zedelenen ticaret burjuvazisinin desteğiyle sürdürülmüştür. Sınıfsal karakteri burjuvaya dayanmaktadır. Kemalistler işçi sınıfı mücadelelerinde yabancı sermaye yanında yer almaktadırlar. Fiili işgal karşısında anti-emperyalistken, işgal yokken giderek gelişen bir işbirlikçilik söz konusudur. Kemalizm milli burjuvazinin ideolojisidir.¹⁶³ Kemalist iktidarın ulusal sorundaki siyaseti ilerici ve demokrat değil, gerici ve anti-demokratik bir siyaset olmuştur. Özellikle ezilen Kürt ulusunun milli hareketlerinin bastırılması ve bu zulüm lehine yürütülen sistemli propaganda Türk halkının kendisinin kurtuluş davasının önüne burjuva-şoven ön yargılar koymuştur.¹⁶⁴

Yön/Devrim çizgisi de Kemalizmin halkçılık söyleminden hareket etmektedirler özellikle Devrim'de tüm argümanlarını Kemalizme dayandırmakta ve sosyalist söylemden vazgeçmektedirler.¹⁶⁵ Kadro hareketinden sonra sol Kemalizmin ikinci yorumunu yapmış, Marksizmi Kemalizmin radikal bir tadilatı için kullanmıştır. Kemalizmi benimsemelerinin nedeni üç önemli niteliğinden kaynaklanmaktadır: ilki, Kemalizm'de gördükleri güçlü bağımsızlıkçı yandır ki bağımsızlıkçılık Yön hareketinin temel düsturudur. İkinci neden, ilkelerinin kendi sosyalizm projelerinin tarifine uygun zemin hazırlamasıdır. Avcıoğlu sosyalizmi, halkçılık, devletçilik, devrimcilik, laiklik, cumhuriyetçilik ve milliyetçilik ilkelerine dayanan Atatürkçülüğün en tabii sonucu saymaktadır. Üçüncü neden ise, Atatürk'ün

¹⁶² A.e., s. 17.

¹⁶³ Kurtuluş, sayı:1, s. 23

¹⁶⁴ Kurtuluş, sayı:3, s. 13

¹⁶⁵ Atılğan, a.g.m., s. 610-612.

toplumdaki imgesel konumudur. Fikirlerinin meşruiyet zeminini sağlamak istemişlerdir.

MDD ise Filipin demokrasiciliği olarak tanımladığı siyasal düzenin anti-Kemalist karşı devrimden doğma sömürü düzeni olduğunu savunmuşlardır. Herkes Atatürkçü kesilmişse de dönem, ilerici Kemalist devrim Türkiye'si değildir artık.¹⁶⁶ Türk Solu gazetesine göre Türkiye'de hemen hemen hiçbir siyasi çevre, hiçbir akım yoktur ki onun adını bayrak edinmesin. Oysa o emperyalizm çağının, boyunduruğu altına alıp sömürdüğü geri kalmış bir doğu ülkesinin çocuğu olarak yurdunun kaderine razı olmamış ve emperyalizme karşı isyan etmiştir. Tarihte ilk başarılı milli bağımsızlık savaşının başındaki adamdır, bu nedenle Atatürk'e ancak emperyalizme karşı duranlar sahip çıkabilir. Onun iktidarda olduğu süre içinde Türkiye demokratik devrimi gerçekleştirme yolunda olmuştur.¹⁶⁷

Aydınlık dergisine göre ise Kemalist güçler emperyalizmin korkulu rüyasıdır.¹⁶⁸

Oluşum dergisine göre de “*bir kimse eğer gerçekten aydın ve ilericiyse onun Atatürk'e karşı olmaması gerekir. Atatürkçülüğe karşı çıkarak ya da bu görüşü bir kenara iterek değil, tam tersine Atatürk'ten esinlenerek, toplumsal koşullarımıza da uyan çağdaş bir eğitim sistemi oluşturmalyız. Atatürkçülük uygarlığa çağdaşlığa ve ilerlemeye açıktır.*”¹⁶⁹

THKO'dan Deniz Gezmiş ve arkadaşları, 30 Ekim-10 Kasım 1968 tarihleri arasında düzenledikleri Samsun'dan Ankara'ya “Tam Bağımsız Türkiye için Mustafa Kemal Yürüyüşü”nde yayınladıkları bildiride, “1919'da başlayan Mustafa Kemal devrimi kendisinden sonra gelen yöneticiler tarafından amacından saptırılmış, cumhuriyetin kurumları yozlaştırılmıştır. Bugün Türkiye'miz dünyada anti-emperyalist ve anti-kapitalist devrimi gerçekleştiren Mustafa Kemal'e rağmen yabancıların desteklediği karşı devrimcilerin etki alanına girmiştir. Biz Mustafa Kemal gençliği olarak, saptırılan devrimi rayına oturtmaya azimliyiz, kararlıyız.

¹⁶⁶ Belli, **Devrimci Hareketimizin Eleştirisi (1961-1971)**, s. 52

¹⁶⁷ “Atatürk ve Atatürkçülük”, **Türk Solu**, sayı: 1, yıl: 1, 17 Kasım 1967, s. 7.

¹⁶⁸ Erdost, Kaymak, **a.g.m.**, s. 280

¹⁶⁹ Sami Gürtürk, “Emre Kongar'ın Bir Yazısı Üstüne”, **Oluşum**, sayı:5, Mart 1978, s. 15.

Bugün başlayan yürüyüşün amacı budur,”¹⁷⁰ demektedirler. Böylece Kemalizm’e bağlılıklarını vurgulamaktadırlar.

Tek istisna olarak THKP-C’nin Kurtuluş’u ve TİKKO gösterilebilir. Kurtuluş’a göre Küçük burjuvazi devrimin müttefiki olacaktır ancak müttefikleri seçmenin ölçütü Kemalizm olmayacaktır.¹⁷¹ Kaypakkaya’ya göre ise Kemalizm kurtuluş savaşının içindeyken bile emperyalizm ve feodalizmle uzlaşmaya, karşı devrimciliği temsil etmeye başlamış, halka ve komünistlere alçakça düşmanlık göstererek her hareketi gaddarca ezmiştir. Mustafa Kemal’i ise Çan Kay-şek’le kıyaslamışlardır.¹⁷²

Ancak Çayan’ın Kesintisiz Devriminde Kemalizm hakkında şunlar yazılmaktadır: Kemalizmin özü, emperyalizme karşı tavır alıştır. Küçük burjuvazinin en sol, en radikal kesiminin milliyetçilik tabanında anti-emperyalist bir tavır alışıdır. Bu yüzden Kemalizm, devrimci milliyetçilerin emperyalizme karşı aldıkları radikal politik tutumdur.¹⁷³ Küçük burjuvazinin en sol kanadının milliyetçilik tabanında anti-emperyalist tavır alış olarak görülmüştür. Devrimci-milliyetçilerin, emperyalizme karşı aldıkları radikal politik tutumdur.

Yusuf Küpeli ise, *“hem Atatürk’e hem de İnönü’ye büyük bir saygım vardır ama kendim için konuşacak olursam Atatürk gençliği filan değildim. Kendime 1963 senesinden beri komünist diyordum. Mihri Belli bizleri hala Atatürk gençliği yapıyor,”*¹⁷⁴ diyerek dönemin gençliğinin düşüncelerini yansıtmıştır.

Birikim dergisine göre de, Kurtuluş savaşı, Taner Timur’un “Türk Devrimi ve Sonrası” adlı kitabında ileri sürdüğü gibi anti-emperyalist değil, anti-kolonyalist bir savaştır. (İdris Küçükömer ilk kez Kurtuluş savaşının anti-emperyalist bir savaş değil, Türk-Yunan savaşı olduğunu ileri sürmüş, Doğan Avcıoğlu buna karşı çıkmıştır.) Anti-kolonyalizmin çıkış noktası ise politik bağımsızlıktır. Temelde sömürge ülkenin yerli burjuvazisinin politik programıdır. Böylelikle işbirlikçi komprador burjuvaziye saf dışı etmeyi amaçlar. Bu değişim anti-emperyalizm

¹⁷⁰ **Ulus**, 31.10.1968; **Türk Solu**, 26.11.1968

¹⁷¹ **Kurtuluş**, Sayı:1, s. 46.

¹⁷² Kaypakkaya, **a.g.e.**, s. 35

¹⁷³ Çayan, **Kesintisiz Devrim**, s. 21.

¹⁷⁴ Turhan Feyizoğlu, **Mahir: Onların Öyküsü**, İstanbul, Ozan Yayıncılık, 2004, s. 149

boyutuna ulaşmaz. Kurtuluş hareketinin öncüsü burjuva sınıftır ve kurtuluş hareketini başarısından sonra kurulacak sistem ise kapitalizmdir.¹⁷⁵

12 Mart'a bakışları:

MDD'ye göre 12 Marttan önce asker aydın zümrenin önemli bir etkisi varken, 12 Martta 800 subay tutuklanmıştır. Bu nedenle ordunun ilerici gücünden 12 Marttan sonra söz etmek güçtür.¹⁷⁶

Emek 12 Mart'ı ise egemen sınıflar içindeki yerini toprak sahipleri aleyhine giderek güçlendirmekte olan sanayi burjuvazisinin acil programı olarak değerlendirmiştir.¹⁷⁷

Kıvılcımlı'ya göre, Amerikan mandalığından Ortak Pazar Almanya'ya devredilişimizin kanlı şöleni ve 27 Mayıs naziye sorguya çekilerek cezalandırılmasıdır.

TSİP'e göre ise, *“emperyalizme bağlı tekerci burjuvazi, öncelikle işçi sınıfının giderek büyüyen ve yetkinleşen ekonomik-demokratik mücadelesini boğmak, işçi sınıfının politikleşmesini ve siyasi bakımdan örgütlenmesini yavaşlatmak ve geciktirmek, objektif olarak işçi sınıfının yandaşı olan diğer halk güçlerinin de sosyal muhalefetini ve mücadelesini zor yoluyla bastırmak, ayrıca kendi ortağı olan diğer egemen sömürücü zümreler üzerindeki otoritesini ve gücünü arttırmak, kırsal kesimdeki sömürücü paylarını kısıtlayıp, tarımdan sanayiye fon aktarmak, sermayenin tekelleşmesini hızlandırıp, tekercilerin ekonomik ve siyasi nüfuzunu gücünü çoğaltmak için 12 Mart faşizmine başvurmuştur.”*¹⁷⁸

THKP-C'ye göre 12 Mart halkımızın Amerikan emperyalizmine ve onun uzantısı hakim sınıflara karşı yükselen mücadelesini ezmeye, derinleşen buhranın bütün yükünü başta işçi sınıfı ve yoksul köylülük olmak üzere halkımızın sırtına yıkmaya, emperyalizme ve onun uzantısı tekerci burjuvazi ve toprak ağalarına karşı gelişen orta burjuva muhalefeti bastırmaya yönelik Amerikancı faşist darbedir.¹⁷⁹

¹⁷⁵ “Çeviriler”, **Birikim**, sayı: 2, Nisan 1975, s. 26.

¹⁷⁶ Behram, “TEP Merkez yürütme Kurulu üyesi ve emekçi dergisi sahibi Lütfü Kıyıcı'dan”, **Sol Kendini Anlatıyor**, s. 41.

¹⁷⁷ Emek, 1971

¹⁷⁸ Behram, “TSİP Merkez Yürütme Kolu üyesi, İlke Dergisi sahibi Öner Ciravoğlu'ndan”, **Sol Kendini Anlatıyor**, s. 13.

¹⁷⁹ Behram, **a.g.e.**, s. 206

Birikim dergisine göre ise Türkiye’de iktidar mücadelesi 12 Mart dönemiyle büyük ölçüde sona ermiştir. 12 Mart Türkiye’nin hem kapitalizmi hem de sosyalist hareketi için tarihi bir dönüm noktasıdır. Öncelikle ekonomik-toplumsal hayatımızın belirleyici üretim biçim kapitalizm haline gelmiştir. Tekelci burjuvazi ile asker-sivil bürokrasi arasındaki iktidar mücadelesi, tekelci burjuvazinin zaferiyle sonuçlanmıştır.¹⁸⁰

2) ROMANLARDA AYDIN KARAKTERLER

Aydın sorumluluğu ve Behice Boran’ın aydına yüklediği görev anlayışının en fazla açığa çıktığı roman “Gizli Emir”dir ancak orada da bu kesimin örgütsüzlüğü ve aşırı bireyciliği nedeniyle başarısız oldukları gözler önüne serilmektedir. Romanda sanatçı aydınlar, kenti faşist bir yönetimden kurtarmayı hedeflemektedirler ancak bunun da gizli emir dedikleri bir emrin gelmesiyle mümkün olacağını, ancak ondan sonra üzerlerine görev düşeceğini düşünmekte ve sadece beklemekle yetinmektedirler. Birleşmenin gereği vurgulansa içlerinden biri, “birleşmek bizi onlara benzetecekse işe yaramaz,” diyerek yeni bir eylemsizliğe neden olmaktadır. Bir öğle yemeği ısmarlamak için saatlerce tartışmaktadırlar.¹⁸¹ Demir Özlü bu aydınları, “*dört yıl önce gerçekleşmiş askeri darbenin yarattığı serbestlikle sanki yer altında olan kulüplerini terk etmiş, bir bölümü ilk olarak açıkça kurulmuş sosyalist partisine girmiş, bir bölümü parti ise şimdiden partiyle uzlaşmamaya başlamış, geniş bir bölümü de gittikçe yayılan sosyalist düşüncelere, o düşünceleri eskiden beri yarı kapalı olarak taşımış, daha bilinçli arkadaşlarına ilgi duyan, geniş aydınlar, sanatçılar, aylıklar topluluğu...*”¹⁸² olarak tanımlamaktadır.

Romanlarda aydın karakterler genel olarak küçük burjuva aydını ve sosyalist aydın olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu vurgu, en açık şekilde Aysel Özakın’ın “Alnında Mavi Kuşlar” romanındaki Tahir ve Sevim/Armağan ve çevresiyle Vedat Türkali’nin “Bir Gün Tek Başına” adlı romanlarında babanın söyleminde görülmektedir.

¹⁸⁰ Laçiner, “12 Mart Üzerine”, s. 17

¹⁸¹ Anday, **Gizli Emir**, s. 83

¹⁸² Demir Özlü, **Bir Küçük Burjuvanın Gençlik Yılları**, İstanbul, Derinlik Yayınları, 1979, s. 17

Sosyalist aydın kavramı ortaya çıktığı tüm romanlarda (Sevgi Soysal, “Şafak” hariç) yüceltilirken, küçük burjuva aydını, Samim Kocagöz’ün romanı hariç eleştirilmektedir. Buradan söz konusu dönem yazarlarının kendilerini de, yine kentsoylu küçük burjuva karakterler yardımıyla eleştirmeye, düşüncelerini sorgulamaya başladıkları anlaşılmaktadır. Örneğin Leyla Erbil’in TİP’li Nermin’i (Tuhaf Bir Kadın) ve Sevgi Soysal’ın Oya’sı (Şafak) halk karşısında aydının konumunu eleştiren en belirgin karakterlerdir. Nermin’le Leyla Erbil, aydın kesimin halk karşısındaki durumunu ironik şekilde gözler önüne serer ancak onunla hesaplaşmazken, Sevgi Soysal’ın Oya’sı kendi küçük burjuva aydın konumunun bilincinde olarak kendisiyle, toplumdaki yeri, önemi, kadın olarak konumuyla ilgili hesaplaşmaktadır. Başından geçen onca şeye rağmen Oya kendisini olayların akışına bırakan bir küçük burjuva olarak hissetmektedir. Nermin ise 10 yıllık İşçi Partisi üyesidir. O, konumunu Oya gibi sorgulamaz, emindir yaptıklarından, *“parti disiplini ne demek bilir hatta yıllardır böyle bir disiplinle eğitilmeyi bekleyenlerdendir.”* Her türlü fedakarlığa hazırdır. Bu fedakarlık, kendi konforlu evinden, pahalı mobilyalarından vazgeçip Taşlıtarla’ya halkının içine taşınmak olsa bile. Böylelikle Leyla Erbil, Nermin’in kişiliğinde, onun içine düştüğü komik durumla küçük burjuva aydınının şekilciliğini ve yüzeyselliğini gözler önüne sermiş olmaktadır ancak yukarıda da belirtildiği gibi bununla hesaplaşmaz. Bu görev yine bir küçük burjuva aydını olan kocası Bedri’ye düşmektedir. O karısını ve benzerlerinin düştüğü komik durumu eleştirmektedir. O, işçi sınıfını kendileri gibi aydınların kurtaracağına inanmamaktadır. Nermin gibilerin koltuğunun altında kitap taşımayanlara söz hakkı vermediğini, yüzlerce yılın açığını Taşlıtarla’da bir iki yılda kapatmanın mümkün olmadığını düşünmektedir. Nitekim kitabın da ilk bölümünde yer alan sanatçı çevresi de, toplumcu geçinen şairler, yazarlar, ressamlar, kafelere doluşup konuşmakta, birbirlerini pohpohlamakta ve başka da hiçbir şey yapmayarak değişime kapalı asıl muhafazakar kesimi oluşturmaktadır.

Söz konusu romanlarda dikkate değer bir diğer aydın eleştirisi Atilla İlhan’dan gelmektedir. İlhan’ın sosyalist karakteri Mühendis Ahmet Ziya, *“Türk aydını inkılapçı olmak için önce batılı olması icabettiğini sanıyor, o dakikaysa halkı iki asırdır istismar eden batının, onun içerdeki uşağı olan kompradorun yanı başında*

yer alıyor, ... Ülkeyi iki yüz senedir aydınlar batırır, halk canını süngüsüne takıp kurtarır işin aslı bu,”¹⁸³ diye düşünmektedir.

Bununla birlikte Samim Kocagöz’ün “Tartışma”sında bu tip aydın (TİP’li Avukat Ekrem), dengeli, ölçülüdür ve yüceltilmektedir. Ekrem, arabulucu, her zaman doğruları bilen ve yapan, çocuklarıyla iletişimi oldukça iyi bir aile babasıdır.

Romanlarda aydının orduyu, 27 Mayıs ve 12 Mart’ı nasıl değerlendirdiğine baktığımızda ise bazısının orduyu yüceltirken, bazılarının orduya kuşkucu yaklaşmakta olduğu görülmektedir. Sonradan yanıldığını kabul ettiyse de “Yağmur Sıcağı”nın Zekeriya’sı başlangıçta 12 Martı bir devrim olarak değerlenmesi dışında romanların geneli 12 Martı faşist bir müdahale olarak algılamaktadır. Bununla birlikte birçoğu 27 Mayıs’ı olumlamaktadır. Ancak tüm aydınların bulunduğu tek nokta Kemalizm’e yaptıkları vurgudur.

Bununla birlikte romanlarda aydın karakterlerin başat role sahip olduğu gözlemlenmektedir. “Gizli Emir”, “Bir Gün Tek Başına” gibi romanlarda MDD, Yön/Devrim çizgisinde başat bir aydın rolü söz konusuysa, TİP’in vurgu yaptığı aydının işçiye/köylüye yardımcı olması anlayışı en belirgin olarak Fakir Baykurt’un “Kaplumbağalar” romanında göze çarpmaktadır.

Romanlardaki küçük burjuva aydınlar:

Romanlarda tipik küçük burjuva aydın tipine Çetin Altan’ın ve Demir Özlü’nün romanlarında rastlanabilmektedir. “Bir Gün Tek Başına”daki Kenan’ı, “Alnında Mavi Kuşlar” romanındaki Sinan’ı da bu gruba dahil etmek mümkündür. Buradaki ana kahramanlar, eğitilmiş, Türk soluyla özellikle parti boyutuyla ilişki içinde olmuş, bu nedenle tutuklanmış ya da sürgüne gönderilmiş olmakla birlikte toplumdan ve işçi sınıfından kopuk karakterlerdir. Özellikle Demir Özlü’nün romanlarındaki ana kahramanlar, Çetin Altan’ın “Onlar Uyanıyor” adlı kitabındaki ya da Türk Solu’ndaki kelebek kravatlı aydın tanımına benzer hayatlar yaşamaktadırlar. Demir Özlü’nün aydınları da kendilerini, “*aslında biz sınıfsızız. Kendi sınıfımızdan koptuk ama oturmadık tabana,*”¹⁸⁴ diyerek tanımlamaktadırlar. Demir Özlü söz konusu dönemde aydınlar olarak bir klan halinde toplumdan ayrı, kapalı yaşadıklarını söylemektedir. Örneğin der Demir Özlü, halk arasında ayrık

¹⁸³ Atilla İlhan, **Sırtlan Payı**, 5. bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2005, s. 254-255

¹⁸⁴ Demir Özlü, **Bir Uzun Sonbahar**, 2. bs., İstanbul, Derinlik Yayınları, 1979, s. 72

kalan, güzel bir kadın, rahat yaşamak istediğinde aralarına katılmaktadır. Ona göre iç ilişkileri sert ve despotik olan toplumlarda aydınların böyle yaşadığını söylemektedir.¹⁸⁵

“Alnında Mavi Kuşlar” romanında Aysel Özakin, Sinan’ın geçmişini anlatırken bu tip aydının genel özelliklerini özetlemiştir: 1950’lerde “*bir tiyatrodaki yapılan edebiyat gecesinde olay çıkaran öfkeli ve alaycı bir felsefe öğrencisi. Okul dışındaki zamanını sanatla, edebiyatla uğraşanların buluşma yeri olan kahvede geçiriyordu. Kısa hikayeler yazıyor, sinemayla uğraşıyordu. Küçük, apayrı bir ülke gibiydi bu kahve. Köhne geleneklerle, günahlarla çevrili toplumdan sıkılıyorlardı. Arkadaşlarıyla birlikte toplumcu düşünceleri vardı ancak bu düşüncelerin gizlenmesi gerektiğine inanıyorlardı. Çoğu yabancı dil biliyordu, çoğunun ailesi orta halliydi. Özgürlüğün ve yaratıcılığın kaynağı olarak bildiği Fransa’da iki sene sinema okuduktan*”¹⁸⁶ sonra ülkeye döndüğünde yaşadığı başarısızlıklarla küsen, zengin bir kadınla evlendikten sonra da tamamen eylemsizleşen aydın. Bununla birlikte Atilla İlhan, “Sırtlan Payı” adlı romanında bu kesimin sınıfının gerektirdiği konformizmden vazgeçemediğini, Suat’ın eşinin eline para geçer geçmez, muhitini değiştirme planı yapması ve Suat’ın sonunda annesinin ona sağladığı konforlu hayatı seçmesiyle ortaya koymaktadır. Ona göre küçük burjuva aydını, lüks yaşamı ele geçirme imkanları bulunduğu arkalarına bakmadan geçiş yapabilmektedir.

Sinan, 1 Mayıs 1977’de halk Taksim’de mitingdeyken, bir kafede kendi gibi entelektüel arkadaşlarıyla oturup izlemektedir. “*Bizi çeviren hayatın her alanı yabancılaştırmanın izlerini taşıyorsa, tek başımıza bu izleri silemeyiz,*” diye düşünmektedir. Öğretim üyesi olan arkadaşı Turgut ise, “*biz militan olamayız. Bir kere yaşımız geçti. Sonra kökenimiz yüzünden, alıştığımız yaşama biçimi yüzünden de militan olamayız. Kendimizi militan olmaya hazırlamadık. Ama düzenin değer ölçüleriyle de uzlaşmadık,*” demekte¹⁸⁷ ve döneminin aydın anlayışını savunmaktadır. Kenan ise, öğrenciyken yeni değerler için baş kaldırmış ancak karakolda yediği tek bir tokatla vazgeçmiş, kendi küçük dünyasının küçük çıkarlarını koruma çabasına girmiştir. Romanın yayınlanmasının hemen ardından Militan

¹⁸⁵ Demir Özlü ile yapılan 25 Ocak 2012 tarihli görüşme.

¹⁸⁶ Aysel Özakin, **Alnında Mavi Kuşlar**, İstanbul, Yordam Yayınları, 2007, s. 15-16, 54-55

¹⁸⁷ A.e., s. 67 ve 98

dergisinde yapılan yoruma göre Kenan'ı küçük burjuva aydını yapan özelliği, tipik bir burjuva olan Rasim'e karşı kesin bir tavır takınamamış olmasıdır. Ondan uzaklaşmak ve reddetmek yerine hep bir yönüyle ona ihtiyaç duyması ve bağımlılığıdır karakterinin belirgin özelliği.¹⁸⁸ Aydınlik dergisinin bu kesimin bir miktar sermayeye sahip olduğu için burjuvaziye dönük bir yüzü olduğunu ve küçük hesaplarını ve çıkarlarını korumaya yöneldiklerini söylemektedir ki Kenan'ın yaptığı da tam olarak budur. Vedat Türkali'ye göre ise Kenan, *“sıcaktır, duyguludur, insancıldır, bakarsınız yiğittir, fedakardır da... Ama bencildir, ürkek, kuşkulu ve kaypaktır sınıf yapısı gereği... Kendi doyumuna tutkuludur, bireycidir. Doyumsuzlukların getirdiği bunalımlara düşünce aklına gelir, ağır basar toplumun büyük doğruları... Yanlışlarını, kaçamaklarını rasyonalize eder. Haksızlığını içten içe bilse de örtbas eder. Köksüzdür, ayakları havadadır...”*¹⁸⁹ Vedat Türkali ayrıca Kenan gibileri sevmediğini, onların *“devrini kapatmış olması gereken baş belası tipler,”* olduğunu söylemektedir. Yine de ona göre meyhaneleri yüzlerce Kenan doldurmaya devam etmektedir. Ona göre Kenan gibiler *“geçmişin acılı kuşağı”*dır.¹⁹⁰ Mete Tunçay ise Kenan'ın durumunun ilk gençliğinin devrimci özlem ve heveslerini sürdüren küçük burjuva dramı olarak değerlendirmektedir.¹⁹¹

Siyaset bu tip aydın için kişisel bunalımlarından kurtulmanın yoludur ki, bu Birikim dergisinde bu tip aydınlar için tanımlanan, siyaseti bambaşka şeyler için araç olarak görme tezini doğrulamaktadır. İşçiye idealize etmezler, yaşam alanlarında işçi ve alt sınıftan insanlar bulunmaz. Örneğin Kenan'da hakim duygu, değişimdir. O sadece değişim ister, yeni insanı ister ve bunun içinde sosyalizmi araç olarak görmekten çekinmez. Nitekim *“Tuhaf Bir Kadın”*ın Nermin'i de Taşlıtarla'ya taşınırken içinden yükselen sevinç ve coşkunun aslında halkın yanına gitmekten değil de, *“acaba halkımı çok sevdiğim için mi bu yola koşmaktayım, yoksa ötekilere olan öfkem mi beni buraya itiyor?”*¹⁹² diye sorarak, içinde bunaldığı köhnemiş küçük burjuva dünyasının şekilciliğinden, kofluğundan kurtulmaktan mı kaynaklandığını bilememektedir. Ayla Kutlu'nun da Üstün karakteri kendilerini, *“bir avuç kentsoylu*

¹⁸⁸ Arif Çağlar, “Bir Gün Tek Başına ve Bazı Yanlış Okumalar”, **Militan**, sayı: 13, Ocak 1976, s. 41

¹⁸⁹ “Vedat Türkali ile Bir Gün Tek Başına Üzerine Konuşma”, **Militan**, sayı: 13, Ocak 1976, s. 49

¹⁹⁰ **A.e.**, s. 46

¹⁹¹ Mete Tunçay, “Tek Değil”, **Milliyet Sanat Dergisi**, sayı:140, s. 28.

¹⁹² Leyla Erbil, **Tuhaf Bir Kadın**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2011, s. 155

aydın, kendi sınıfsal kabuğunda rahatsızlık duyan, düş gören bir avuç aydın. 1946'dan beri yapılanlar gerçekte bir sınıfın değil, bizim, kendi içimizde duyduğumuz sıkıntının dışı vurmasından başka bir şey değil. Egemen kişilere baş kaldırma özgürlüğü istedik. Sosyalizm adı altında işçi sınıfı için ekonomik özgürlük diye tutturmuşuz. Toplu sözleşme, grev hakkı istiyoruz. İlkel sosyal demokrasinin bile artık üzerinde durmadığı konular. Köylüler, işsizler, ekonomik gelişme? Nedir bu konuda ileri sürdüğümüz savlar? Eylem, eylem dediğimiz nedir?"¹⁹³ diyerek eleştirmektedir.

Oktay Rifat'ın Bedri karakteri de bu gruba dahil edilebilmekle birlikte daha çok cumhuriyetin ilk yıllarındaki aydın eleştirine sadık kalmaktadır. Batı hayranlığı, ahlak çürümüşlüğü, alkoliklik ve sapkınlığın batılılaşma olarak değerlendirmesiyle 1970'lerin aydın tipini değil daha çok Bihruz Bey'i andırmaktadır. Yine de kendisinin de içinde bulunduğu kesimi, "*Tanzimat'tan bu yana toplum yerli yerinde sayarken kökü dışarıda, daha doğrusu köksüz birtakım aydınlar yetişmiştir. Egemen çevreler ilkin kullanıyordu bu adamları, gün geldi kullanmaz oldular. Düşünen, duyan, çelişkiler içinde, aylak, uyumsuz bir sürü adam. Parasız, pulsuz takımı, İstanbul'un bohemi*"¹⁹⁴ diyerek eleştirmektedir.

Bu tip aydınların romanlardaki bir diğer biçimi ise üniversite çevresindeki küçük burjuva aydınlarıdır. Bunlar eylemden çok teorik çalışmalarda bulunmakta; diğerlerine nazaran çok daha ağır başlı, bilgili olmakla birlikte yine de bunalımlı, karamsar ve temkinlidirler. Yeni insana duydukları özlem onları kendilerinden genç oğlanlara ya da kızlara aşık olmaya yönlendirir. En öne çıkanları "Bir Düğün Gecesi"nin Ömer ve Aysel'idir. Ancak o da zaman zaman bu konuda, "... değişmeyen kurumlarda değişmiş kişiler bulmayı ummak, tek başına değişmeyi ummak, buna inanmak... bir gün, bir cami imamının sizi yönettiğine neredeyse şaşmak... Çocukları unutmak..."¹⁹⁵ diyerek karamsarlığa kapılmaktadır. Bu tiplere eleştiri yine kendi içlerindeki bir diğer aydından, Tezel'den gelmektedir. "*Bunalmış, aşk kırgınlıklarına uğramış, motorcuyu devrimci yapamamış, kendi devrimciliklerine inandırnamamış, hiçbir yerde ise aradıklarını bulamamış, yarım yırtık iki arkadaşları*

¹⁹³ Ayla Kutlu, **Kaçış**, 3. bs., Ankara, Bilgi Yayınevi, 2002, s. 233

¹⁹⁴ Oktay Rifat, **Bir Kadının Penceresinden**, 2. Bs, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2007, s. 168

¹⁹⁵ Adalet Ağaoğlu, **Ölmeye Yatmak**, 10. Bs, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2000, s. 183

varsa, onlarla da küsüşmüş olarak geri dönerler. Çevrelerinde herkes ne yapıyorsa ille onu yapacaklar,”¹⁹⁶ diye eleştirmektedir. Onlar taksiden inmezler ancak, “şoförlerin kafasını şişirirler, sen emekçisin kalk yürü bizi yönetenlerin üstüne,” derler diye düşünmektedir. Ömer’se kendisini, “Özel Kalkınma Mantiğı, Bağımlı Ekonominin Sınıfsal Temeli, Türkiye’nin Devletçi Kapitalizmi, güzel seçilmiş deniz çakılların senin. Bunların özenle ayıklanması, ayrıştırılması. Sen ayırıştır. Sulandıkça güzelleşen mozaik kimin nesine? Bu yaşta istesen de boşaltamayacağın kafanla sen kendine üzülemezsin bile. En iyisi döndür başını, Pierre Loti’ye bak,”¹⁹⁷ diye eleştirmektedir.

Ayla Kutlu’nun Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde asistanlık yapan karakteri Üstün’e göre ise bu kesimi, “hepimizde bir Avrupa tutkusu var,” diye tanımlamaktadır. “Avrupa’da her şeyin başka türlü olduğu inancı var. Bir bakıma doğru da gözüümüzde büyüttüğümüz kadar değil,” diye düşünmekte fakat Paris’te kendisini Türkiye’de hiçbir zaman duymayacağı şekilde özgür de hissetmektedir.¹⁹⁸

Vedat Türkali’nin Baba karakteri de aydınları sınıfa dayanmamakla eleştirmektedir. “Hiç değilse bir süre çırpınırlar, sonunda bakarsınız bezmişler ya da çürümeye başlamışlar. Nedeni çok basit, arkalarında sınıf yoktur. Bizim aydınlarımız sırtını vermesini bilmez sınıfa... Neyiz ki biz, ardımızda sınıf olmazsa?”¹⁹⁹ demektedir Baba. Halka dayanmadığından da işsizlik korkusunda, can korkusunda olduğunu söylemektedir.

Sosyalist/devrimci aydın karakterler:

Devrimci aydın tipinin en “ideal” ve bu yüzden de prototip ve yapay tipine “Güneşin Katli” romanındaki Güneş Öğretmende rastlanmaktadır. Güneş Öğretmen, tam anlamıyla mükemmel bir yol göstericidir. Konuştuğu herkesi aydınlatır, toplumsal olana duyarlı, eğriyi doğruyu seçebilen, müzikten edebiyata, dinden uluslararası ilişkilere her şey hakkında üst düzeyde bilgi sahibi, kusursuz bir karaktere sahip, ideal tip olarak yaratılmıştır. TİP’in halkı ve işçiyi bilinçlendirmekle yükümlü aydınına örnek olarak gösterilebilmektedir. Örneğin Güneş Öğretmen, saz

¹⁹⁶ Adalet Ağaoğlu, **Bir Düşün Gecesi**, **Dar zamanlar 2**, 23. Bs, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2010, s. 35

¹⁹⁷ **A.e.**, s. 112.

¹⁹⁸ Kutlu, **Kaçış**, s. 19-20

¹⁹⁹ Türkali, **Bir Gün Tek Başına**, s. 125

çalar, şarkı söyler. Gitar çalan müzik öğretmenine sazı sevdirep, “saz bir tüftür. Halkının mutluluğu için kullanacaksın, onların umudunu, derdini söyleyeceksin, eşitsizliği neden sazla dile getirmeyesin,”²⁰⁰ der. Öğretmen lokalinde herkes tavra oynarken o gazete okuyacak kadar ideal ve kendini adamıştır. Yolda düşmüş, hasta zor durumda insan gördü mü yardım eder, aynı zamanda imamlık da yapan din öğretmeninden daha çok din bilgisi vardır. Kuranı ezbere bilir ancak içkisini de içer. Karşı devrimcilerle yaşadığı her türlü tartışmadan alnının akıyla çıkar. Arkadaşı Memet Öğretmen onun hakkında, “kasabaya geleli daha 7-8 saat olmuşken öğretmenleri bulmuş, toplamış, sendikanın şubesini açma kararını oluşturmuş ve iş bölümü yapmıştı,” demektedir.²⁰¹

Küçük burjuva aydını gibi kent kökenli, yabancı dil eğitilmiş değil, Anadolu kökenli fakir bir köylü ailesinin çocuğu olarak kendini geliştirmiş, aydınlatma savaşını sürdürmüştür. Bu haliyle devrimci aydının kelebek kravatlı şehirlilerden değil, Anadolu’nun bağrından çıkacağı vurgulanmaktadır. Gerçekte bu yaklaşım diğer romanlarda da bulunmaktadır.

Bu tip aydına Fakir Baykurt’un Kaplumbağalar romanında da bu derece yapmacık olmamakla birlikte rastlanmaktadır. Tozak köyünün enstitü çıkışlı köy öğretmeni Rıza, onun hocası Irauf Hoca ve Gezici Hamdi Bey, TİP’in savunduğu gibi köylüye yol gösterici rolündedirler, onların işlerini kendileri üstlenmemektedir.

Sosyalist/Devrimci aydına dikkati çeken romanlardan bir diğeri ise Vedat Türkali’nin “Bir Gün Tek Başına” romanıdır. Romanda baba karakteri bu ayrımı net bir şekilde yapmış, sosyalist aydın olarak da Günsel’e işaret etmiştir. Ancak Günsel’in işçilerle birlikte olmaktan sıkılması, Kenan’la sohbet etmeyi tercih etmesi, gençlerle eylemlere katılıp polisten dayak yemesine rağmen onun da bir yönüyle küçük burjuva aydını olduğunu açığa vurmaktadır.

“Alnında Mavi Kuşlar” romanında ise sosyalist/devrimci aydın olarak Tahir ve karısı Sevim gösterilmektedir. Çocuklarını ninni yerine devrimci marşlarla uyuturlar, evlerinin duvarları bir iki devrimcinin posterini dışında çıplaktır, müzik namına dinledikleri yine devrimci birkaç şarkıdır. Bir küçük burjuva aydını olan Armağan’a göre tatsız, ciddi ve donuk insanlar olarak olumsuzlanmaktadır.

²⁰⁰ Türkkan, **Güneşin Katli**, s. 248

²⁰¹ A.e., s. 119

Sevgi Soysal “Şafak” romanında Anadolu’dan gelip eğitim alan aydının sosyalist/devrimci aydın olmadığını Mustafa karakteriyle göstermektedir. Ona göre bu tip aydın daha rahat yaşama koşullarına sahip olabilmek adına sınıf değiştirmeye yönelmekte ancak kendi geleneksel değer yargılarını da peşinden getirmektedir. Nitekim tüm köylü ve işçi karakterlerde (Vedat Türkali’nin işçi ağabeyi ve Kaplumbağalar’ın köylüleri hariç) eğitim, sınıf atlamak için yüceltilmektedir. *“(bizler) içinden gelmediğimiz sınıfa fark etmeden özeniyoruz. Yıllarca tahsili falan hep sınıf atlamak için yapmışız. Yıllarca bunun için sıkıntı çekmişiz. Ancak sınıf değiştirmeye özenmemiş bir işçi gerçek devrimci olabilir. Bir de işçi sınıfı ideolojisi adına, kendi sınıflarını gerçekten değiştirebilenler. Onlar (burjuva sınıfından gelmiş devrimciler) içinden geldiği koşulları iyi biliyor, iyi tanıyor. Sınıfının tükenişini, çöküşünü kavramış... Sınıfının yozluğunu bizden iyi bildiği, çürüklüğünü kavradığı için, daha sağlam olan tarafı seçmiş. Artık dış koşullarını değiştirmeye hazır. Bu yüzden kesin olarak senden benden daha devrimci... Biz, bizi gerçek devrimci kılabilecek olan dış koşulları hafiften de olsa değiştirmeye, düzeltmeye çabalayarak, bizde zaten var olan iç koşulları zayıflatıyoruz. Sonunda yeni, güzel ve rahat gelen dış koşullardaki çürüklüğe, yozluğa göz kapayıp ihanetlere giriyoruz,”*²⁰² diyen Mustafa’da Maraşlı geniş bir ailenin zorlukla okutularak öğretmen çıkartılmış oğludur. Urfa’da matematik öğretmenliği yaptığı sırada devrimci faaliyetleri yüzünden tutuklanmıştır. Birlik olmanın önemini küçük yaşta tek bir uzuv gibi davranmayı bilen aile içinde öğrenmiş ancak sol düşüncelerle tanıştıktan sonra bu hissini tüm topluma, sömürülenlere genişledikçe soyutlaşıp, muğlâklaştırmıştır. *“Mustafa sadece Ali’ye, Maraşlılar’a karşı değil kalabalıklara borçlu olduğunu düşünüyordu. Böylesine yaygınlaşmış bir sorumluluk, Ali’nin oğlunun okutulması gibi, kişisel bir çözümle sınırlanamazdı. Ali’nin sırtındaki taşlardan birinin eksilmesi idi. Ama sorun Ali’nin sırtına taş yükletilmemesiydi. Bütün sırtlara... Ufak sorumluluklardan kaçıp kendimi büyük davaların adamı sayarken vicdanımı mı oyalıyordum? Ne yaptım sonuç olarak?”*²⁰³ diyerek kendini sorgulamaktadır Mustafa.

27 Mayıs ve orduya bakışları:

²⁰² Soysal, **Şafak**, s. 68-69

²⁰³ Soysal, **Şafak**, s. 30

27 Mayıs'la doğrudan ilgilenen roman Atilla İlhan'ın "Sırtlan Payı" adlı romanıdır. Romanın emekli askerinin yücelttiği ve devrimin yine ordu tarafından yapılacağına inanan Yön/Devrim ve MDD çizgisindeki Miralay Ferit'ine karşı Spartakist olduğunu ileri süren sosyalisti Mühendis Ziya, "*olmaz bre Albayım, böyle inkılap olmaz, bir avuç subayın nasılsa başardığı bir hükümet darbesidir bu,*"²⁰⁴ demektedir. Ona göre Türkiye'nin sorunu teoriyle pratiği rabıtalı şekilde yürütememektir. 27 Mayıs ise nazariyesiz bir aksiyondur ve neticesiz kalmaya mahkumdur. "*Amerika Doğu Akdeniz'e ayak basalı, bizim buraları oralara dönmedi mi? Menderes düşürülmeseydi, iki ay sonra Rusya'ya gidecekti. Blöf yapıyordu belki ama tehlikeli bir blöf. Onun hükümetini deviren cuntanın ihtilal sabahı Nato'ya ve Cento'ya bağlı olduğunu ilan etmesi nasıl iç bulandırmaz? Menderes'e kullandırılmayan Amerikan kredisi cunta hükümetine açılmıştır. Ayrıca Washington Türkiye'ye bir milyar hibe ediyor,*"²⁰⁵ diye düşünmektedir.

Samim Kocagöz'ün TİP'li Ekrem'ine göre, ordu 31 Mart 1909 olaylarından beri, zaman zaman iktidara söz dinletebilmiştir. Mustafa Kemal'in yıkılan Osmanlı Devleti iktidarına karşı eylemi halka inebilmiştir örneğin ve yine ordu 1961 anayasasını kazandırmıştır.²⁰⁶

Vedat Türkali'nin babası da ülkenin içinde bulunduğu sömürünün "namuslu askerlerimizin" gözlerini açmasını dilemekte ve tek umut olarak onları görmektedir."²⁰⁷

Kemalizm'e bakışları:

Leyla Erbil'de Atatürkçülük maskesi altına gizlenen faşistler ile genç kız gibi onun kazanımlarını yüceltip demokratik haklar olduğunu savunan çift Atatürkçülük anlayışı mevcuttur.

İdeal tip olarak aydına örnek Güneş Öğretmen'de tam bir Atatürkçüdür. Onun antiemperyalist fikirlerini savunmaktadır. Gençliğe hitabenin, "memleketin dahilinde iktidara sahip olanlar gaflet ve delalet içinde bulunabilirler. Hatta bu iktidar sahipleri şahsi menfaatlerini müstevlilerin siyasi emelleri ile tevdi edebilir," cümlesinin altına, maden yataklarının yabancılar tarafından işletilmesinin haberini

²⁰⁴ İlhan, *Sırtlan Payı*, s. 24

²⁰⁵ A.e., s. 251.

²⁰⁶ Kocagöz, *Tartışma*, s. 132

²⁰⁷ Türkali, *Bir Gün Tek Başına*, s. 123-124.

ekleyerek herkesin görmesi için panolara yerleştirmiştir. 61 anayasasına da sahip çıkmaları gerektiğini söylemektedir.²⁰⁸ Dolayısıyla ideal aydının Atatürkçü ve 61 anayasasına bağlı olması gerektiği fikrinin bir kez daha altı çizilmektedir.

Vedat Türkali'nin babası ise, Kemalistler halkla aralarındaki yabancılaşmayı daha çok arttırmaktan başka bir işe yaramamıştır. Halkla el ele verip onu ekonomik özgürlüğüne kavuşturacak tek bir devrim yapılacağına, *“kadın-erkek ilişkilerindeki zıtlık, ahlak sorunu, din sorunu bindirdi. Devrimler yaptı Atatürkçü aydınlarımız. Değişmeyen tefeci-bezirgan, finans-kapital düzeninde çiğnenen, ezilen, sömürülen halkın şapka giymeye, Latin harfi kullanmaya, kızını okula göndermeye, karısını çarşafsız gezdirmeye zorlanması, bunları savunan aydınla halkı kanlı bıçaklı etmekten başka ne sonuç verdi?”*²⁰⁹ diyerek eleştirmektedir.

Bununla birlikte Kemalist kuşak ve onların değerleriyle büyümüş, ardından yine aynı ideolojiyle hesaplaşarak sol düşüncüyü benimsemiş olan karakter, Adalet Ağaoğlu'nun Aysel karakteridir. “Ölmeye Yatmak” romanında, sosyalist bir akademisyen olarak kendisini eskimiş, köhnemiş bir aydın olarak gördüğü için ölmeye yatan Aysel'in Kemalist değerlerle şekillendirilen çocukluk ve gençliğiyle hesaplaşması yer almaktadır. Aysel, Ömer'le kendisi için, *“ilericiliğimiz, Atatürk devrimciliğimiz Beethoven'a, oradan da barış ve kardeşlik düşüncesine kadar uzanmıştı işte,”*²¹⁰ demektedir. Buna göre roman Yakup Kadri'nin “Ankara” ve “Yaban” romanlarının tepetaklak edilmiş halidir. Onlar Kemalist aydın sorumluluğu tanımını ortaya koyan, yaygınlaştıran ve resmileştiren bir söylemin parçasıyken, bu romanda karakterler Yakup Kadri'nin ideal Ankara'sına gelmek isterken, o ütöpik romanın gösteremediği sosyal, sınıf, cinsiyet ve düşünce baskıları ile hayat şartlarının kısıtlandığı bir Ankara'da bulurlar kendilerini.²¹¹ Kemalist kuşak, Atanın ölümüne hıçkırarak beyaz mendiliyle kapamış ağırlarken, yanındaki köylü çocuğuna, *“öff, ne pis kokuyorsun sen çocuk! Biraz öteye gitsene,”*²¹² diyiverir. Aysel, *“toplumculuğun en ileri aşaması, insanı bir kişi yapmaktır,”* demektedir.²¹³ Ölçüleri babalar tarafından belirlenen dünyalarla karşılaşmalarını hep ölümcül bir varoluş

²⁰⁸ Türkkan, *Güneşin Katli*, s. 17

²⁰⁹ Türkali, *Bir Gün Tek Başına*, s. 455

²¹⁰ Ağaoğlu, *Ölmeye Yatmak*, s. 305

²¹¹ Erol, *a.g.m.*, s. 8-9

²¹² Ağaoğlu, *Ölmeye Yatmak*, s. 59

²¹³ Erol, *a.g.m.*, s.28

sorunsalı olarak yaşamıştır.²¹⁴ İşçi/devrimci genç Engin'in altına yatarak işçi sınıfı ve gençlikle özdeşlesen Aysel okumuşluğunu, koşusunu, yarışını, eski usul vatan kurtarmalarını ve kitaplarını elinin tersiyle itmiştir.²¹⁵ 1968'lere dek resmi ideolojiye bağlı bir Türk aydınıyken bu tarihten sonra dönemin seçkinlerinin köylüye ve fakire olan tutumları, mal dağılımları, yetkililerin davranışları ve Fransa'da kazandığı davranışlar sonucunda tutumunu terk etmiştir.²¹⁶

3) AYDIN KARAKTERLERİN DİĞER SINIFLARA BAKIŞI

a) İşçiye bakışı

Küçük burjuva aydınları: işçiye tanımamakta ancak soyut bir işçi sınıfını sevmektedirler. Tezel bu tip aydın için, "birbirlerini ve hangi adreste oturduğunu pek bilmedikleri halkı seviyorlar," demektedir.

Demir Özlü'nün küçük burjuva aydınlarından Ali, garsondan cin-martini isterken, "Kozlu'da maden işçileri arasına karışıp direnebiliyor musun?" sorusuna, "daha o kadar güçlenmedik," diye yanıt verir. Karşılığında da "Kozlu grevine katılsan, aceleci bir küçük burjuvadan başka bir şey olmazsın ki," diye ekler Hüseyin.²¹⁷ "Tütün Yorgunu" romanının aydın tipi Doktor Suphi'de benzer şekilde düşünmektedir. O da, yemeğini afiyetle yemeye devam ederken kadehini halkının mutluluğu için kaldırarak, "*halk orada yiyecek ekmek bulamıyorsa, kahroluncaya kadar çalıştığı halde insanca bir hayat süremiyorsa, bunlar benim içime sinmez. Boğazımda dizilir kalır. İnan ki mutlu değilim,*"²¹⁸ demektedir.

Kenan (Bir Gün Tek Başına) "*İşçi bayramı! İşçi yok ki bayram olsun ülkede. İşçi yok mu? Olmaz olur mu? Menderes diyordur yine çoğu. Öyle işçinin...*"²¹⁹ diyecek kadar işçiden uzak ve inançsızdır. Halkı aydınlatma görevini TİP'li Nermin'den (Tuhaf Bir Kadın) farklı algılamamakla, sevgilisiyle kavga

²¹⁴ Haluk Sunat, "Babalar ve Kızları ya da Kızların Yalnızlıkları", **Hayata Bakan Edebiyat Adalet Ağaoğlu'nun Yapıtlarına Eleştirel Yaklaşımlar**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 35

²¹⁵ Sunat, **a.g.m.**, s. 37

²¹⁶ Zekeriya Başkal, "Adalet Ağaoğlu'nun İki Romanında 68 Kuşağı", **Hayata Bakan Edebiyat Adalet Ağaoğlu'nun Yapıtlarına Eleştirel Yaklaşımlar**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 63-64

²¹⁷ Özlü, **Bir Küçük Burjuvanın Gençlik Yılları**, s. 45

²¹⁸ Talip Apaydın, **Tütün Yorgunu**, İstanbul, Literatür Yayınları, 2007, s. 131

²¹⁹ Türkali, **Bir Gün Tek Başına**, s. 646

etmenin bunalımından kurtulmak için kendini attığı bir işçi mahallesinden dayak yiyip çıkmaktadır. “Allah hepinizin belasını versin koyun sürüleri. Neyinize güveneyim ben sizin,” derken hemen ardından da, “seviyorum bu adamları. Yetmiyor işte... Kendilerini sevmiyor ki herifler,” diye düşünmektedir.²²⁰ Bilinçlenmiş birkaç işçiyle karşılaştığında ise onları, “Yine de bir küçümseme ile dinlediğinin bilincine vardı birden. Öyle yalın şeylere takılıyordu ki doğruları bunlara anlatmak, açmak, kavratmak dünyanın en güç, ola ki en üstesinden gelinmeyecek bir sorunu gibi göründü ... Her şey en yalına indirgenmiş kafalarında. Dört köşe, takur tukur bir gerçekti gördükleri,”²²¹ diye düşünerek küçümsemektedir. Militan dergisinde yapılan yoruma göre Kenan’ın işçi kökenli devrimci bir öğrenci olan Günsel’e aşık olması işçi sınıfının yanında olmak istemesinin göstergesi, küçük burjuva aydınının sınıfsal konumunu terk etmeden işçi sınıfı ve onun davasıyla bütünleşemeyeceği anlatılmış olmaktadır.²²²

On yıllık parti üyesi Nermin’e (Tuhaf Bir Kadın) göre ise, üç beş yıla kalmadan işçi kardeşleri alanlara sığmayacak, naraları yıldızlı gökleri delegecek, yüzyıllardır beklenen imtiyazsız sınıfsız toplum kurulacaktır. Partinin başkanı, en önemli sorunun halka inebilmek olduğunu söylemişse, en önemli sorun budur. Sadece içinden, “halka inmek değil; halka varmak, halka çıkmak demek istiyorlar,”²²³ diye geçirmiş, soluğu Taşlıtarla’da halkının yanında almıştır.

Bununla birlikte “Gizli Emir” romanında aydın ile halk arasındaki ayrımın, halkın baskıcı ve faşist yönetimin uygulamalarını kanıksamaları karşısında direnmeyi seçmeleri olarak göstererek, MDD’nin bilinçsiz halka karşı, onları refaha ulaştıracak aydının bilinçli direnişçiler olduğu fikrini destekler görünmektedir.

Samim Kocagöz’ün TİP’li Avukat Ekrem’ine göre ise, “*iktidar anayasayla uğraşılıyor ceza kanunun faşist maddelerine sığınıyor, sosyalistlerin canına okumak için, o yüzden anayasaya dört elle sarılmaktan, demokratik yoldan yürümekten, işçimize halkımıza sığınmaktan başka çıkar yolumuz yoktur.*”²²⁴ Ancak kendisinin tanıdığı tek emekçi apartmanlarının TİP’li kapıcısıdır.

²²⁰ A.e., s. 310, 316 ve 319

²²¹ Türkalı, **Bir Gün Tek Başına**, s. 128

²²² Arif Çağlar, **a.g.m.**, s. 41

²²³ Erbil, **a.g.e.**, s. 154

²²⁴ Kocagöz, **Tartışma**, s. 70

Sosyalist aydın:

Romanlarda olumlanan sosyalist/devrimci aydınlarda işçi, köylü (Anadolu) kökenli olmakla birlikte görülen o dur ki, belirli bir eğitimden geçtiklerinde sınıf atlama çabasında ve ailelerinin işçi/köylü sınıfıyla aralarına mesafe koyarak küçük burjuvalığa özenmektedirler. Nitekim bu durum çocuklarını eğitmeye çalışan tüm işçi ailelerinde de görülmektedir. “Okuyup adam olsunlar, kendileri gibi sürünmesinler,” çabasıdır ailelerdeki. Nitekim ideal tip olarak Güneş Öğretmen bile, *“bizler bir yerde bürokratız. Ne denli karşı olsak da bürokrasiyi yaratan egemen gücün hizmetini görmektir işimiz. Sonra belirli davranış kalıplarımız var. Zor günlere biz göğüs geremeyiz. Bütün yığıtlığımızın ortasında gerilemeye, doğru çizgiden sapmaya ya da ihanete kolayca yatarız. Üstelik bunu kesin devrimcilik adına yaparız. Soyutlanmamalıyız, öğrencilerden, halktan kopmamalıyız,”* dediğinde arkadaşı Memet Öğretmen, “en zayıf yanımız halkla ilişkilerimiz,” diye karşılık vermiştir.²²⁵ Uğraşları üretim ve tüketim kooperatifleri kurmaya çalışarak, köylülerle, işçi sendikalarıyla işçilerle ve dersleriyle de öğrencilerle sıkı ilişkiler kurmaya çalışmaktır.²²⁶

Tahir ve karısı Sevim (Alnında Mavi Kuşlar) ise işçilerle iç içedir. Bir işçi mahallesinde oturmakta, Sevim bir fabrikada çalışırken Tahir sendikada çalışmaktadır. Mahallenin işçileri kendilerini sever sayar. Bir hamî olarak görür. Kendileri de işçiler gibi yaşamaktadır.

Oysa “Bir Gün Tek Başına”nın sosyalist aydını Günsel işçilerden Kenan gibi bunalmaktadır gerçekte. Tahir’in küçük burjuva aydını kız kardeşi Armağan gibi.

İşçi ailenin çocuğu olarak zorluklar içinde yetişip sosyalist aydın olması gerektiği halde küçük burjuva aydınına evrilmiş olan “Şafak”ın Mustafa’sı işçi amcası Ali “ne olacak bu işler,” diye sorduğunda, “siz sahip çıkmadıkça hiçbir şey olacağı yok,” demekte ve siz diyerek kendisini işçilerden ayırmaktadır. *“Bizden size hayır yok. Hakkının nerde olduğunu bilmek de, aslanağzından almak da senin*

²²⁵ Türkkan, **Güneşin Katli**, s. 189-190

²²⁶ **A.e.**, s. 192

işin,”²²⁷ demek ve içinden çıktığı sınıfı terk etmektedir. Okumak sınıf atlamanın bir yolu olarak görülmeye devam etmektedir.

Böylece romanlardaki sosyalist aydın olarak tanımlanan aydın karakterlerin de Tahir ve karısı Sevim hariç işçilerle içli dışlı olduğu onlarla kader birliği ettiğini söylemek mümkün değildir.

b) Karşı Devrimci-Burjuvaya bakışı

Küçük burjuva aydını:

Demir Özlü’nün “Bir Uzun Sonbahar” adlı romanının aydın karakteri, “*Burjuvazinin kendi barikatları, kaleleri, koruganları vardır. Onunla bir ilintiye girmişsen, içine alıp emecektir seni. Bireysel savaşta iyice güçlüdür burjuvazi, onun için yığın olarak yenebilmek gerekiyor,*”²²⁸ diyerek söz konusu sınıfın insanı uyuşturma kabiliyetine dikkat çekmekte ve bireysel olarak aydına karşı tehlikeli olduğunu ileri sürmektedir. Onun karşı devrimcileri de sermaye sınıfı burjuvadır.

Akademisyen Aysel’in (Bir Düğün Gecesi) karşı devrimcisi sermaye sahibi burjuva sınıfına mensup ağabeyi İlhan’dır. İlhan’ın kişiliğinde bu sınıf, Aysel’e göre fırsatçıdır, en yakınlarına bile insanca davranmaz, tek bildiği boyun eğdirmektir. Faşisttir bu sınıf. Etrafındakiler kendisine boyun eğmedi mi edepsizleşirler. Ayrıca istediği gibi davranmak ve buna rağmen aydınlarca da onaylamak isterler. Bu şimdiye dek romanlarda değinilmemiş bir karşı devrimci/burjuva özelliğidir. Aydını kendi tarafına çekmek, onun onayını olmak. Aysel onlar için, “*yaptıklarını üstelik bir de onaylamalıyız ki için rahat olsun değil mi? Onaylamıyorum işte! Yarın çok sıkıştırsanız askerin silahını bile satın alırsınız siz. Her şeyi satın almaya bir kez alışınca, bu memleket sahipsiz, tapusuz bir toprak parçası çünkü bir kez el koymaya başlayınca askeri de alırsınız ve namluların ucunu öz kardeşlerinize bile çevirirsiniz,*”²²⁹ diye düşünmektedir. Diğer taraftan Adalet Ağaoğlu gençliğinde özellikle “Fikrimin İnce Gülü” romanını yazacağı sırada gezdiği köylerden

²²⁷ Soysal, **Şafak**, s. 47

²²⁸ Özlü, **Bir Uzun Sonbahar**, s. 97

²²⁹ Ağaoğlu, **Bir Düğün Gecesi**, s. 142-143

gözlemlendiği kadarıyla köylünün tembel olduğunu, sabahtan akşama kadar köy kahvesinde oturduklarını söylemiştir.²³⁰

“Bir Gün Tek Başına”nın Baba karakterine göre karşı devrimciler, tefeci-bezirgan, finans-kapital ortaklığıdır. Baba, “sığınmışlar Düvel-i muazzamaya. Ağzının içine, eline bakıyorlar. Süründürmeye bayılıyor onlar da. Ne ondurur, ne güldürürler. Yüzyıla yakın var ki ülkede dönemselleşti bu. Tam böyle anlarda, birilerinin ayrıntı kabarıyor. Duman ederler ortalığı... Vatan, millet derken bir bakarsınız eski hırsızlar yine yerlerini almışlar. Bir tür oyun. Tefeci-bezirgan, finans kapital ortaklığının indi bindi oyunu” şeklinde değerlendirmekte ve “aslında bitmeyen bir faşizm var ülkede. Faşizm, finans-kapitalin en geri, en şoven öğelerinin açık terörist diktatörlüğüdür. Menderes gitse ne olacak, benzeri gelecek yine. Katiller yine o katiller,”²³¹ diye düşünmektedir. Onlar aydınla halk arasını açar, aydını korkaklaştırır ve halka dayanmasını, onu bilinçlendirmesini önler. “Tefeci-bezirgan, finans-kapital saltanatı öylesine bir baskı yarattı ki ülkede, emekçi sınıfları, işsizlik, yoksulluklarıyla bile yolunu bulamıyor bir türlü. Bu, gerçek. Bizim sınıfa dayanma çabamızın teori planından öteye gidemeyişi de bu yüzden. Burada iki yol çıkar karşımıza. Ya sorunu böyle koyup işi pratiğe geçirmenin umudu, uğraşısıyla güçleniriz ya da bir çöküntüye kaptırırız kendimizi. Yapacağımız seçim kişiliğimizi belirler,”²³² diyerek toplumdaki her kötülüğün kaynağını bu sınıf olarak gördüğünü belli etmektedir.

Sosyalist aydın:

İdeal tip olarak Güneş Öğretmen’e göre bu kesim devletin köhnemiş ve para mülk sahipleriyle çıkar birliği etmiş temsilcileriyle kendi çıkarlarının peşinde koşan mal-mülk sahipleridir. Bu kesimle yasalar dahilinde mücadele etmek gerektiğine dikkat çekmektedir.

“Kaplumbağalar”ın Gezici Hamdi Bey’ine göre bu kesim, devlet tarafından temsil edilmektedir. Sermayedar burjuvadan çok devletin köhnemiş, bozulmuş bürokrasisi karşı devrimci olarak kabul etmektedir. Ancak bunlarda Cumhuriyeti kuranlar değil, sonradan devleti yozlaştıranlardır. “Şimdi hükümetin memurları ya

²³⁰ Adalet Ağaoğlu ile 17 Şubat 2012’de yapılan görüşme.

²³¹ Türkali, **Bir Gün Tek Başına**, s. 122, 453 ve 537

²³² A.e., s. 126

sinek avlar ya çat çat rapor yazar. Çubuk, çekirdek düşünmez,” demektedir devletin memuru için. *“Kimsenin kimseden haberi yok. Bu devletin adliyesi ayrıdır, mülkiyesi ayrı! Eğitimi, maliyesi, ziraatı ayrıdır. Ticareti bir yana çeker, gümrüğü, hariciyesi bir yana! Hepsi bir bütçeden, bir halkın sırtından beslenir, hepsinin başında bir başkan vardır ama yaptıkları birbirini okşamaz! Bu yüğürür, öteki bozar! Onun için de milletin çocuğu olmaz! ... Millet fışkırıyor, diriliyor da, orda o valiler, bakanlar, dans oyunları oynayıp şarap içiyorlar. Onlar bu milletin yandan sürmeleri. Muhallebi çocukları! Güllerin, tüllerin içinde piş piş büyümüş onlar! Çoğu anasının sütüyle değil, emzikle, inek sütüyle yetişmiş. Korkak, pısırik, nazik! Biraz okumuşlar, Londra, Paris gezip tozmuşlar ama bilmezler senin Sarıkızk’ı’nı, Tozak’ını, halkı, milleti. Karıları, kızları hem de kendileri sanır ki biz aylık alıyoruz,”*²³³ diye düşünmektedir.

Mustafa (Şafak) ise burjuvanın örgütlenme yeteneğine vurgu yapmaktadır. O da karşı devrimci olarak sermaye sahibi burjuvayı, fabrikatörü göstermektedir. Ona göre burjuvayı bu hale getiren yükselten birlik olmaları, birbirleriyle çıkar birliği edip kollamalarıdır. O, *“Adana zenginleri dış suyuyla mı palazlandılar. O özlediğin zenginler birbirlerine nasıl arka olurlar bilir misin? Öyle bizler gibi akrabaya, konu komşuya kelekçesine bağır açmazlar belki ama güçlerini birleştirmeyi çok iyi bilirler işçi sınıfına karşı,”*²³⁴ diye düşünmektedir. Bununla birlikte iktidar sahiplerinden, devletten ve askerlerinden korkmaktadır aslında. Korkusundan utanmaktadır. Binbaşı evini bastığında askere olan saygılı yaltaklanırcasına sözleri, kapıyı karısına açtırışı ve kendisini bırakmaları için karım gebe diyışı, Hüseyin’in polis Abdullah evlerini bastığında rakıyı şişeye döküşü, tüm yaptığı aslında küçük burjuvalara özgü korkaklıklardan utanmaktadır.²³⁵

c) Köylüye Bakışı

Küçük burjuva aydını:

Demir Özlü’nün “Bir Uzun Sonbahar” adlı romanındaki ana karakteri solcu olduğu gerekçesiyle askerde doğuya sürgüne gönderildiğinde halkla karşılaşp

²³³ Fakir Baykurt, **Kaplumbağalar**, 18. bs, İstanbul, Literatür Yayınları, 2009, s. 83, 123, 323 ve 324

²³⁴ Soysal, **Şafak**, s. 50

²³⁵ **A.e.**, s. 31

bunalıma girmiş ve hava değişimi almıştır.²³⁶ Köylüye bu kadar yabancı olan karakter yine solcu olduğu için sevgilisi Gülgün'ün toprakları köylüler tarafından işgal edildiğinde köylüyü destelemiş ve “köylülerin toprağı yok. Toprağın köylülere dağıtılması gerek,” demiştir.²³⁷ Dolayısıyla köylüyle ilgilenmesi gerektiği için ilgilenen ancak yüz yüze gelip onlarla yaşayamayan bir aydındır. Ancak askerliği sırasında tanıştığı kendi gibi solcu olan köy enstitülü fakir bir köylü çocuğunu, “*pırıl pırıl gözleri var, en uzun yürüyüşlere dayanmış, hiç izin kullanmamış, gerçek bir Anadolulu,*” olarak tanımlamakta; “onun yürüyüşünü görmeyen, yurdumun çilesini anlamaz,” diye düşünmektedir.²³⁸ Nitelim Demir Özlü gerçekte de kendi çevresinin halktan kopuk ve kapalı yaşadığını, halkın bir körlük ve yönsüzlük içinde provoke edilmeye açık olduğunu düşünmektedir.²³⁹

Bu tip aydının halk, köylü tahayyülünün ne kadar romantik olduğu ise şu satırlardan anlaşılmaktadır. “Küçük Burjuvanın Gençlik Yılları” romanının bunalımlı Selim'i, “*bütün silik insanları, çalışan, ezilen, giysileri göz almayan, modern yaşamla ilgili hiçbir iz taşımayan yığınla insanı gerçek bir gıptayla düşünüyor. Akşamları bir kadeh rakısını koyup, evinin önünü sulayarak oturan o alçakgönüllü bütün bir halk*”tır²⁴⁰ onun yücelttiği. “Tuhaf Bir Kadın”ın TİP’li Nermin’i gibi romantiktir Selim’in de düşüncesi. O da, “*çok şükür halkıma, şu ne insan ne hayvan olan, ne kurnaz ne aptal, ne seven ne sevebilen, bugüne kadar en masum davranışlarıma bile bir kulp takan o çürük yürekli, o yarısı yaratılmış, yarısı yaratılmamış burjuvalardan beni çekip koparan halkımın aşkına şükür,*”²⁴¹ diye düşünmektedir. Ancak yine bir küçük burjuva olan kocası Bedri, senin canın halkın diyor Nermin’e, “*daha henüz yazının icadından önceki kafayla radyo dinlemektedir. O daha atı, deveyi, öküzü kendisine alıştırmaktadır, orada bile değil daha, ateş yakmayı yeni öğreniyorlar. İnsanlar hakkında ne biliyorsun? İstanbul’dan dışarıya adımını attın mı? ... sürünmesinler gelsinler başa, hani beyinleri? Hangi kafayla, hangi bilgiyle ha? Rus insanı, Mao, Castro yapmışmış, neden seninkiler yapamıyor*

²³⁶ Özlü, **Bir Uzun Sonbahar**, s. 21

²³⁷ Özlü, **Bir Uzun Sonbahar**, s. 31

²³⁸ A.e., s. 41

²³⁹ Demir Özlü ile 25 Ocak 2012 tarihli görüşme.

²⁴⁰ Özlü, **Bir Küçük Burjuvanın Gençlik Yılları**, s. 84

²⁴¹ Erbil, a.g.e., s. 158

peki? Ahmaklar! Onlara merhamet istersen sadaka veririm ama paye istersen işler değişir,”²⁴² diye karşılamaktadır Nermin’i.

“Alnında Mavi Kuşlar”ın Sinan’ı da bir yere giderken otobüs kullanmayacak, cumartesileri yollardaki kalabalıklardan rahatsızlık duyacak, köylülerin, işsizlerin, askerlerin, seyyar satıcıların doldurduğu kaldırımlarda yürümeyi sevmeyecek kadar mesafeli ve yabancısıdır. Hatta yoksul, geri, ilkel bakışlı ve zevksiz kalabalıklardan ürkmektedir. Bedri’ye (Bir Kadının Penceresinden) göre de, köylü takımı sınıfları gereği oldum bittim tutucudur, gericidir. “*Halkın arı inançlarını toprak ağalarının, şıhların istedikleri yönde kullanabildiklerini, arka verdikleri kişilere türlü biçimde yarar sağladıklarını artık bilmeyen kalmadı,*” demektedir. “*Ne çocuksu bir halktır bu! Ne yaman bir düzendir ve ne yaman kişilerdir ki o ağalar ve şıhlar, sanki Amerika’da halkla ilişkiler eğitimi görmüş uzmanlar gibi halkı burnundan tutar, istedikleri yöne çeker.*”²⁴³ “*Ekonomik yararı ağanıninkine ters düşen köylü, nasıl oluyor da ağanın elinde, ağanın yararına oyuncak olabilir! İşte tüm sorun burada,*” diye düşünmekte, mazlumların, boynu bükük kişilerin barışçıl olduğuna inanmaktadır. “*Bunların savaşta mavaştı gözü yok. Kuzu gibi yaşayıp gidiyorlar. Bir de çıkarıcılar var her sınıfta, kavgacılar. Gerçekte bunlar çekiyor. Sonunda bir uyuma varılıyor nasıl olsa,*” diye düşünmektedir ancak uzatan, onları tanımadan. Farazi bir köylü tanımı içinden...

“Tütün Yorgunu” romanının Doktor Suphi’si gibi şehirli, halkı tanımayan aydınlar halkı yüceltirken, soyut bir halk kavramından yola çıkarak, yüce bir varlık olarak tanımlarken; Öğretmen Sefer gibi onlarla bir arada yaşayarak gözlemlemiş olan aydınlar, kimsenin bilinçlendirebileceğine inanmamaktadır. O, “*bu kadar ilkel koşullar içinde yaşayan insanlara hiçbir şey öğretmenin imkanı yok. ... Adam günlük ekmeğinin peşinde. Yakın çıkarları daha önemli. Biri on lira verdi mi, reyî onun. Birisi yüz liralık çıkar sağladı mı onun kulu kölesi ... diğer tarafın sözlerini yıllar boyu duymuş kanıksamış, şartlanmış, güçlülerden öyle çok zararlar görmüşler ki, hep böyle gider sanıyorlar,*”²⁴⁴ diye düşünmektedir. Oysa her ikisi de köylüyü tanınamakta; içlerine nüfuz edememektedir. Onlara göre “*halkımız devletten ve*

²⁴² A.e., s. 172-173

²⁴³ Rifat, **Bir Kadının Penceresinden**, s. 77

²⁴⁴ Apaydın, **Tütün Yorgunu**, s. 132

aydınlardan hakkı olan yakınlığı görmüyor. Osmanlı aydını neyse Cumhuriyet aydını da aşağı yukarı o. Halkla gerçek bir ilinti kurulamıyor. Bizim halkımız sanıldığı kadar yoz değil. İnanabilse, güvenebilse, hemen ardından gelecek ... Halkın ileriye dönük öncüsü yok. Onun için uyanamıyor. Akıl hocaları hep eskinin temsilcileri.”²⁴⁵

Akademisyen Ömer göre ise halk, “ne olacağını da hep bir kişi söylesin, her şeyi o tek kişi biliversin isterler. Hazıra konsunlar. Yok, istiyorum adamcağıza bir şeyler söylemeyi, onun gözüne girmeyi, onu kazanabilmeyi istiyorum. Yüreğine sular serpmeyi,”²⁴⁶ ama mümkün olmuyor diye düşünmektedir.

Dolayısıyla köylüyü tanımayan küçük burjuva aydının ona yaklaşımında olumlu/romantik ya da olumsuz önyargılar, farazi düşünceler barındırdığı söylenebilmektedir.

Sosyalist aydın:

Sosyalist/devrimci aydın köylüyü yakından tanır. Büyük oranda kendisi de köylü çocuğudur. Örneğin Kaplumbağalar romanında bir köylü yüceltmesi söz konusudur. Gezici Hamdi Bey köylü için, “*aslanlar! Eraslanlar! Kızı kızanı hepsi çalışıyor! Ulan bütün Türkiye böyle gayret etse, üç yıl içinde cennet olur! Çalışın ulan, çalışan güzelleşir! Çalışan güzel daha güzel olur! Çalışanın değeri artar,*” demektedir. Kendisinden medet uman köylüye ise, “*neden bana güvenirsiniz de kendinize güvenmezsiniz? Neden hep böyle iki omzunu düşürmüş, kamburunu çıkarmış, eğilir bükülürsünüz? Her işleri başaran, iyi kötü dağları deviren siz olduğunuz halde, o çocuk oynacağı kazmalarla Purluk’un kitli karnını açan, birlik olup her çizisine bağ diken, hazır yemeyip bilakis taştan çıkaran siz olduğunuz halde, neden elinde on kuruşluk yetki olmayan bir memura güvenirsiniz?*” diye sorar. “*Sen bırak hükümeti Kır Abbas; o doğru dürüst sınırları beklesin yeter! Çubuğunu, çekirdeğini kendin bul arkadaş! Hükümet yeter ki sana engel olmasın! Bunu da büyük bir iyilik bil!*”²⁴⁷ demektedir.

²⁴⁵ A.e., s. 132-133

²⁴⁶ Ağaoğlu, **Bir Düşün Gecesi**, s. 107

²⁴⁷ Baykurt, **Kaplumbağalar**, s. 83, 85-86, 122,123.

“Güneşin Katli” romanının Memet Öğretmen’ine göre ise, “*bizim halkımız yüzyılların verdiği bir ezilmişlikle hep mazlumdan yanadır. Ezilene, gadre uğrayana, haksızlık görene sevgi besler, bir kader yakınlığı duyar.*”²⁴⁸

d) Kadına Bakışı

Romanların aydın karakterlerin kadına bakışında ise genel olarak erkek aydının çevrelerindeki kadınları eğitmekle yükümlü olduğu gözlemlenmektedir. “Tuhaf Bir Kadın”ın aydın kadınları ile Adalet Ağaoğlu’nun ve Sevgi Soysal’ın kadın aydınları ise hiç de etraflarındaki erkek aydınların ışığıyla aydınlatmamışlardır. Onlar daha çok kendilerini eğitmişler, okullarda aldıkları eğitimle yetiştirmişler, çevrelerindeki erkeklere minnet etmemişlerdir.

Küçük burjuva aydını:

Bu aydın tipi genellikle varlıklı ya da en azından aileden bir, iki mülk sahibi kadınlarla evlenmektedirler. Siyasal konularda mangalda kül bırakmaz ve kadınları da kendi alanları kabul ettikleri siyasete karıştırmak istemezken, yine de kadınlarla ilişkileri yönlendirmektedir hayatlarını. Örneğin, masada siyaset konuşurken, kadınlardan biri kendisini çağırdığında, “felsefeyi de sonraya bırak” diyerek kalkıp gitmekte sakınca görmez Özlü’nün erkek karakteri. Bir diğerinde ise yine Gülgün’le birlikte olabilmek için işçi birliğinde yapacağı konuşmayı iptal edebilmektedir.²⁴⁹ O, burjuva kızlarının sevgi ve sevgili arayışı içinde olduklarını düşünmekte; işçi sorunlarıyla zerre kadar ilgilenmeyen Gülgün’le yatarsa belki daha çok ilgilenir bu sorunlarla diye düşünmektedir.²⁵⁰ Demir Özlü gerçekte de böyle bir ortamda olduğunu, zengin kızların partilerine sürekli davet edildiklerini söylemektedir.²⁵¹ Romandaki kadınlar da genellikle kocalarını aldatan, doyumsuz, sınıflarına sıkı sıkıya bağlı, eğitilmiş ve bunalımlı yüzeysel tiplerdir.

Oktay Rifat’ın Bedri’si ise batılı kadınlara hayrandır. Kendi karısı da dahil olmakla birlikte yerli kadını aşağılamaktadır. “*Bizim kadınlarımız günde on iki saat*

²⁴⁸ Türkkan, **Güneşin Katli**, s. 156

²⁴⁹ Özlü, **Bir Uzun Sonbahar**, s. 47 ve 50

²⁵⁰ “O sırada dayanılmaz bir tutkuyla yatmak istiyordum onunla. Belki ondan sonra, sorunlar da biraz ilgilendirir onu.” (Özlü, **Bir Uzun Sonbahar**, s. 50)

²⁵¹ Demir Özlü ile 25 Ocak 2012 tarihli görüşme.

*evin içinde ırgat gibi çalışır, ter döker, iki kap yemeği zor hazırlar. Oysa Avrupalı kadın az emekle çok iş görmesini bilir. Koşullar elverişlidir buna,*²⁵² demektedir.

Kadının sorunlu varlığına bir diğer örnek ise “Kaçış” romanının Üstün’üdür. O sevdiği kadının bağlılığına dayanamadığı için kaçmayı seçmiştir. Evliliği bir kurum olarak kabul edip karşı çıkmaktadır. Kadının ise toplum içindeki ekonomik bağımsızlığını kazanmadan başka özgürlükler, bu arada cinsel özgürlük elde etmesinin bir anlam taşımadığını düşünmekte; eve ekmeği erkeğin getirdiği evlilik düzeninin de bu anlamda kölelik düzeni sayılacağına inanmaktadır.²⁵³ Ancak Fransa’da kendisini eğiten yine yabancı bir kadın olacaktır.

Bir kadın aydının gözünden bakılan “Tuhaf Bir Kadın” romanında ise olarak entelektüel çevredeki erkeklerin iki yüzlülükle kadınları sadece cinsel bir obje olarak gördüğü anlatılmaktadır. Erkeklerin kadınları sadece yanlarında kendilerini tatmin etme nesnesi olarak gördüğünü ama aralarına alıp kendileriyle eş düzeyde görmediklerini, tüm eşitlik, modernlik söylemlerinin yalan olduğunu anlatmaktadır.

Kenan (Bir Gün Tek Başına) ise hepsinden farklı olarak Günsel’in varlığıyla cesaret eder düşünmeye, eyleme geçmeye. Tek başına kaldığında ise bir bıkkınlık, bir umarsızlık kaplar içini. Kendisi için hazırlanmış korunaklı hayata düşüverecekmiş gibi olur, aksi mücadele gerektirir, emek gerektirir ve Günsel olmadan buna mecali yoktur. “Günsel yoksa hiçbir şeyin de anlamı yok. Bir avuç hileci esnafın, kapıkulu emeklinin arasına karışıp ne ettiklerinden habersiz çoluk çocuk öğrencilerin peşi sıra, hürriyet diye bağırmanın hiç anlamı yok...”²⁵⁴ diye düşünmektedir.

Samim Kocagöz’ün olumlu olarak çizilmiş küçük burjuva aydını Ekrem de kadınlar konusuna geldi mi gelenekselleşmiştir. Evde karısı sessiz bir ikinci kişi olarak tüm işleri yapmakta; misafiri geldiğinde çocuklarla birlikte mutfakta yemek yemektedir. Kız kardeşi kaba saba bir burjuva tefecinin yanında mutsuz bir evlilik sürdürmekte ve ağabeyinden yardım beklemekteyken o, “eniştemi yumuşatmam gerekiyordu. Ne de olsa kardeşimi düşünmeliydim. Bunca yıl evlilikten sonra büsbütün ipi koparmamalıydılar. Boylarınca çocukları vardı... Bulabilirsem

²⁵² Rifat, **Bir Kadının Penceresinden**, s. 14

²⁵³ Kutlu, **Kaçış**, s. 240

²⁵⁴ Türkali, **Bir Gün Tek Başına**, s. 583

aralarını bulmalıydım,”²⁵⁵ diye düşünmekte; ailenin kutsallığına inanmaktadır. Kadının mutsuzluğu pahasına kurulmuş bir aileyi bozmamak gerektiğine inanmaktadır.

Dolayısıyla karşılaştıkları her şeye karşı her ne kadar modern ve aydın takınılmaktaysalar da kadınlar ve kadınlarla ilişkileri söz konusu olduğunda geleneksel inançlarını sürdürmekte, kadını aydınlatılmaya muhtaç, yarı meczup olarak değerlendirmektedirler. Buna istisna olarak kadın yazarların kadın aydınları gösterilebilmektedir sadece.

Sosyalist aydın:

Genellikle Anadolu kökenli olduklarından kendi geleneksel değer yargılarını kadınlarla ilişkilerinde sürdürmektedirler.

İdeal aydın olan Güneş Öğretmen’in kadınlarla ilişkilerinde de kusursuz olduğu gözlemlenmektedir. O, kendi karısına saygı duyar, asla incitmez, doğrudan şaşmaz ancak romanda derinlemesine bir kadın-erkek ilişkisine de rastlanmaz. Bununla birlikte Güneş Öğretmen kadının da aydınlatıcısı rolündedir. Karısını da, anasını da eğitmiş, aydınlatmıştır.

“Kaplumbağalar” romanında da öğretmen Rıza gelenek gereği abisinin karısı Döneyi almışsa da onunla eşit gibi davranmaktadır. Ocağı tutuşturmasına yardım eder, ezip horlamaz karısını. Ancak her iki tipte de eşitliği, hoşgörüyü karılarına kendileri bahşetmektedir.

Yine kadınlarla ilişkilerinde geleneklerin etkisini sürdüren bir diğer sosyalist/devrimci aydın karakter “Şafak”ın Mustafa’sıdır. O karısını yanında, değil elinin altında bir yardımcı olarak görmektedir. Kendisinin yanında, işlerini kolaylaştıran, talep etmeyen bir yardımcı... Yaptığını, ondan sadece aldığını, hiçbir şey katmadığını ancak uzakta kaldığında, kendiyle hesaplaştığında fark etmiştir. Tüm enerjisini hareketin gelişmesine harcarken, Güler’in hamileliği, gündelik ıvır zıvırı hiçe indirgemiş; yeri geldi mi karısını dövmekten bile çekinmemiştir. Ona göre karısı akrabalarına koşulsuz hizmet etmelidir. Bu tavrı sadece karısına karşı da değildir. Kendisi okutulabilsin diye amcası kızını okuldan aldığında da bunu olağan karşılamıştır Mustafa. Ona göre, “*okutulacaksa erkekler okutulur. Oğul sahibi olanın*

²⁵⁵ Kocagöz, **Tartışma**, s. 143

*gücü yetmezse, amcalar, dayılar, oğlanın okuması, evlenmesi ya da askerliği için yardım ederler. Güçler birleşecek, özellikle oğullar için. Oğullar umut. Tek umut çünkü...*²⁵⁶

e) Gençliğe Bakışı

Küçük burjuva aydını:

Demir Özlü'nün karakterlerine göre 1970 yılının sonbaharında, en devingen kesim, öğrencilerdir. Öğrenciler, polisle çatışmakta, fakülteleri boykot etmekte, gösteriler düzenlemektedirler. Kendi gençliğindeki gibi değildi artık öğrenci hareketleri, polisleri geri püskürtebiliyorlar, daha cesur davranabilmektedirler. Alanları, üniversiteleri zapt etmektedirler.²⁵⁷ Eski kuşaktan gelenler de onların karşısında kendilerini eleştirmeye başlıyorlar, ister istemez küçük ya da büyük boşluklar buluyorlardı kendilerinde.

Oysa Sinan (Alnında Mavi Kuşlar) arasında kendi oğlunun da bulunduğu devrimci gençleri, *“bir iki sloganla, yüzeysel bilgiyle dünyayı kendilerinin değiştireceğine inanıyorlar, sonra eylemlere başlıyorlar. Ukala bunlar,”*²⁵⁸ diyerek eleştirmektedir. Ona göre yeni yetişen kuşak çok yönlü bilgidен, güzel sanatlardan, evrensel kültürden uzak bulunmaktadır.

Akademisyenler ise gençliğe bu denli coşkulu yaklaşmamakta, onlardan kuşku duymaktadır. Örneğin Ömer'e (Bir Düğün Gecesi) göre gençlik, örgütsüz halk ihtilalinin başıbozuk militanlarıdır. TİP gibi onlara güvenmez.

Ayla Kutlu'nun üniversite hocası Üstün'e göre de, *“insanlara kötülük yapanlara, işkence edenlere, onları sömürenlere kinle dolu yürekleri. Belki sevdiklerini söyledikleri insanlara karşı bile anlaşılmanın kırıklığıyla dolular. İyiliğini istedikleri insanlarca horlanmanın, itilmenin kinini duyuyorlar. Öğrenmeye tat almaya vakit bulamadan, kanla şişen yürekler, işkencelerle, tutuklamalarla, ölümlerle kararan yüreklerdir”*²⁵⁹ gençler. Marksizmi, tarihsel maddeciliği, Marksist diyalektiğin kuramsal yapısını bilmiyorlar, “sloganlar, yalnız sloganlar...” diye

²⁵⁶ Soysal, Şafak, s. 29

²⁵⁷ Özlü, **Bir Uzun Sonbahar**, s. 57 ve 59

²⁵⁸ Özakin, **a.g.e.**, s. 89

²⁵⁹ Kutlu, **Kaçış**, s. 96

düşünmekte, savaşımındaki inancın, Tanrı'ya tapınmanın yerine geçen bir inanma olduğunu söylemektedir.

Samim Kocagöz'ün Ekrem'i de gençlere güvenmekle, geleceğin onların olduğuna inanmakla birlikte benimsedikleri silahlı mücadele yolunu desteklememektedir. Ona göre kendi zamanı artık geçmiştir. Bunu kabul eder. Yapacaklarını yapmışlar, gençliğe yol açmışlardır. Bu noktada gençliğe inancını yineler Ekrem. Ancak silahlı eylem onun kabulleneceği bir şey değildir. MDD'cileri ise gençlerin heyecanını sömürmekle itham etmekte ve bunun işçi sınıfına ve Türk soluna ihanet olduğunu savunmaktadır. Hükümetin de gençleri kullanarak ülkede anarşi var diyip baskıyı arttırdığını düşünmektedir. Gençler için, *“onlar da ortalıklarda ne yapacaklarını bilemiyorlar. Üniversiteleri, sınav yönetmeliklerini Amerikan filolarını protesto ediyorlardı şimdi giderek düzeni değiştirme mitinglerine yönelecekler. Bırakın gençlerin yakasını diyor. İktidardaki parti onların üstüne yine gençleri salacak, çok büyük günaha giriyorsunuz diyor. Türkiye'nin bugünkü egemen güçlerine karşı öğrencilerle ihtilal yapılmaz. O büyük bilimsel kuramlarınız sadece bahane, oğlumu da kızımı da size yedirmem ben,”*²⁶⁰ demektedir. Cumhuriyetin ilk kuşağından Vali Dede ise, *“Atatürk'ün devrimlerinin süreci içinde bulunduğumuzu, toplumumuz için onun devrimlerinin, Cumhuriyet'i kurmasının bir aşama olduğunu anlamak istemiyorlar, temeli unutuyorlar,”*²⁶¹ demiştir gençler için.

Sosyalist aydın:

Sosyalist/devrimci aydın olarak nitelenen roman kahramanlarının gençler hakkında belirgin bir tavrı bulunmamakta ancak Vedat Türkali'nin Günsel'i eylemlerde gençlerin yanında yer alarak, onlarla birlikte hareket etmektedir. Bu açıdan sırtını ve devrimi gençlerin sırtına yüklediği söylenebilecektir.

C) KÖYLÜ-HALK KESİMİ

Cumhuriyet hükümeti saltanat ve hilafetin kaldırılmasından duyulan huzursuzluğu yok etmek için köylünün durumunu düzeltmeye çalışmıştır. Böylelikle köylünün dini ideolojisi üzerinde yapacağı olumsuz ve tehlikeli etkileri yok edecektir. Bu 1930'lara kadar uygulanmış, pazarla hızlı ve karşı bağlar kurulmuş,

²⁶⁰ Kocagöz, **Tartışma**, s. 21

²⁶¹ **A.e.**, s. 34

Ermeni ve Rumların bıraktıkları arazilerde tarım süratle canlılık kazanmıştır. 1930'de ise devlet, devletçilikle sanayii bizzat kurmaya girişmiştir. Sermaye köylülere konulan vergiler olacaktır. Böylece Devlet himayesiyle kapitalizmin geliştirilmesi dönemine girilmiştir.²⁶² Ancak romanlarda ele alınan konulardan anlaşılabilceği gibi CHP yönetiminin köylülerden topladıkları vergiler, zorunlu hizmet yükümlülükleri köylüleri canından bezdirmiş, hemen hemen tüm roman karakterlerini hükümetten, devletten korkar hale getirmiştir. Dönemin romanlarında hakim tema budur.

Ancak söz konusu dönemde köyde yaşayanlar ve tarımla uğraşan köylüler nüfus olarak yoğunlukta olduğundan hiçbir sol grup köylüyü ve köylüleri kendi devrim stratejilerinin dışında tutamamış hatta kimi zaman milli bağımsızlıkla toprak reformunu eş tutmuşlardır. Ancak yine romanlara bakıldığında tüm bu çabaların köylülere ulaşamadığı görülmektedir.

Yine de bilindiği gibi 1967-1971 yılları arasında Türkiye'de işçi hareketlerinin yanı sıra köylü hareketleri de baş göstermiştir. Toprak ve taban fiyat uygulamasına dönemin yükselen bir diğer gücü olan gençlik doğrudan katılmaya başlamıştır. Köylülerle birlikte mitingler organize eden ya da her eylemde köylünün yanında olan gençlik sayesinde köylerde sol fikirler gençler arasında da yayılmaya başlamıştır. Köylerde düzenlenen eylemlerde anti-emperyalist sloganlarda duyulmaya başlamıştır. Bu durum gençler arasında MDD bünyesinde hakim olan halk savaşı yoluyla kırlardan şehre doğru gelişecek olan devrim görüşünü güçlendirmiştir.²⁶³ Bu konuya değinen yegâne köy romanı "Güllüce'yi Sel Aldı"dır. Romanda sol partiden belediye başkanlığına adaylığını koyan Ali'yi desteklemek için köye Ankara'dan üniversiteli gençler gelmiştir. Ali ve arkadaşları başlarda buna çok sevinmiştir. Gecenin yarılarında bu grup türküler söyleyerek insanları uyandırmışlardır ancak Ali'yi desteklemeye gelen gençlerin kendi aralarında MDD-TİP tartışmasına girmesi, soyut meselelerden bahsetmesi Ali ve arkadaşlarının tepkisini çekmiştir. Bunlar köylülerin meseleleri değildir. Köylüler bu farazi sorunların köylerinde tartışılmasından hoşlanmamaktadır.

²⁶² Laçiner, "12 Mart Üzerine", s. 20-21

²⁶³ **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, cilt 8, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 725

1) SOL ÖRGÜTLER VE YAYIN ORGANLARININ KÖYLÜ HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ

Yön/Devrim çizgisi sosyal mücadelenin özneleri kitleler, halk, ulus ve millet gibi kavramlarla tanımlanmaktadır. Aslında öznenen çok nesne görünümündedir.²⁶⁴ Halk kütleleri, tutucu güçlerin ideolojik ve ekonomik egemenliği altındadır. İşçi ve köylü, köydeki ufak ağa ile kasaba eşrafından Wall Street'e kadar uzanan tutucu çember içindedir.²⁶⁵ Devrimci rejim bu halk güçlerine dayanacaktır ancak bu güçler henüz örgütsüzdür. İlerici hareketi temsil eden Atatürkçü kadroya karşı da eşraf gibi güvensizdir ve onları kendilerine yabancı saymaktadırlar.²⁶⁶ Avcıoğlu'na göre Kemalist yönetimin yanlışı Türk köylüsünü ağa, eşraf ve tefeci baskısından kurtararak köklü bir toprak reformu yapamamasıdır.²⁶⁷ İktidardaki devrimci kadroyu jandarma ve tahsildar zulmüyle tanıyan yoksul kütleler, 1950 sonrasında komprador ve ağa ikilisinin peşinden gitmiştir.²⁶⁸ Bu o zamana kadarki tepeden inme ve yüzeysel devrimcilik hareketleri en gülünç tedbirlerle köylü gözünde küçük düşürmüş gayretkeşlere kötü devletçilik uygulamalarına Osmanlı kalıntısı olan kendini beğenmiş bir bürokrasiye ve kötü yürütülen iktisadi politikaların sıkıntılarına karşı kırılganlığını belirten bir kütlenin tepkisidir.²⁶⁹ Buna karşı Avcıoğlu, Devrim Üzerine başlıklı kitabında işçi köylü ve aydının en bilinçli unsurlarını toplayan bir devrimci partinin gerekliliğini savunmaktadır.²⁷⁰ Diğer bir değişle tüm anti-feodal ve anti-emperyalist güçlerin iktidarının tüm yurtsever unsurlarca paylaşılacağı bir 'milli cephe'yi önermektedirler.²⁷¹

Kuruluşunda kendisini tamamen işçi kesimine dayanan bir parti olarak tanımlayan TİP'nde ise özellikle Malatya Kongresinde “*bize işçiden hayır yok, köylüye esnafa gidelim,*” şeklinde teklifler getirilmiştir. Bunda söz konusu kesimin sayıca çokluğu etkili olmaktadır. Aybar, 1967'de TİP'i köye yerleştirmekten

²⁶⁴ Aydınoglu, a.g.e., s. 61

²⁶⁵ “1965 yılında Atatürkçülük”, Yön, sayı 137

²⁶⁶ İlhan Akdere, Zeynep Karadeniz, **Türkiye Solunun Eleştirel Tarihi**, Evrensel Yayınları, İstanbul, 1996, s. 238

²⁶⁷ Özdemir, **Kalkınmada Bir Strateji Arayışı: Yön Hareketi**, s. 82

²⁶⁸ A.e., s. 86

²⁶⁹ M. Soysal, “Başkalık”, Yön, sayı 123

²⁷⁰ Doğan Avcıoğlu, **Devrim ve Demokrasi Üzerine**, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1980, s. 228-231.

²⁷¹ Murat Belge, “Sol”, **Geçiş Sürecinde Türkiye**, der. İrvin Cemil Schick, Ertuğrul Ahmet Tonak, 3. bs, İstanbul, Belge Yayınları, 1998, s. 168.

bahsetmektedir. Bu konuda doktriner çabalara girilerek Türkiye’de sınıf farklılaşmasının değişik bir içeriğinin olduğu, işçi sınıfının bağımsız bir sosyal kategori olarak ele alınamayacağı üzerine teoriler geliştirilmiştir.²⁷² Nitekim partinin programına göre Türkiye bağrında az da olsa feodal kalıntılar barındırmaktadır.²⁷³ Tarımdaki makineleşme ve büyük işletmelerin çoğalmasıyla büyük köylü kitlesi tarım işçisine dönüşmekte ya da şehirlere göç etmekte iken yoksullaşmaya ve sosyal bakımdan uyanmaya başlamıştır. Emekçi sınıflar arasında en kalabalık sınıfı oluşturmaktadırlar ve yoksul köylü kitlesinin desteği ve aktif katılımı olmadan herhangi bir reform yapılamaz, kalkınma gerçekleştirilemez,²⁷⁴ dolayısıyla işçi sınıfının en yakın müttefiki yoksul köylülerdir.

Ancak Emek grubunun parti hakimiyetini ele geçirmesiyle birlikte işçi sınıfının öncülüğü vurgulanmaya başlamış; emekçi halk ve köylülüğün yüzünün sosyalizmden çok burjuvaziye dönük olduğu ancak işçi sınıfının ittifakı olacağı savunulmaya başlanmıştır. Nitekim bu görüş “Yenişehir’de bir öğle Vakti” romanındaki halktan karakterler yardımıyla da doğrulanmaktadır. Romandaki Samanpazarlı Tezgahtar Ahmet’in tek derdi zengin olmak, onlar gibi yaşamaktır. Bu nedenle maaşının yarısını pahalı giyim kuşama vermekten çekinmez. Ona göre, *“adam olan Samanpazarı’nda yadırganmalı. Orda yadırganmayan kılıksızın sünepenin biridir, halktır.”* Onun için Ulus’tan alınmış malın hiçbir değeri yoktur. Aldığı her şey için Kızılay’dan alındı cümlesini eklemek ister çünkü çocukluğu boyunca annesi Kızılay’dan alışveriş etmenin kazıklanmak olduğu konusunda telkinde bulunmuştur. Babasının Ulus’tan aldığı patatesler, soğanlardan tiksinimektedir. Hasislikle yoksulluktan kurtulmanın mümkün olmadığını düşünmekte, zenginlerin alışveriş yaptığı yerlerden alışveriş yaparsa kendisinin de zengin olacağını zannetmektedir. Ona göre iyi giyinmek ve bir de araba sahibi olmak her kapıyı açacaktır. Yoksulluktan iğrenmektedir.²⁷⁵ Böyle insanlardan oluşan bir halk topluluğuyla devrimin mümkün olmayacağı da açıktır.

Bununla birlikte Türkiye’nin köylü kesiminin sayısal çokluğuna vurgu yapan bir diğer sol örgütlenme MDD ve Aydınlık çevresinden gelmektedir. Dergiye

²⁷² Aydınoglu, a.g.e., s. 88

²⁷³ TİP programı,

²⁷⁴ TİP Program, s. 56-57

²⁷⁵ Sevgi Soysal, **Yenişehir’de Bir Öğle Vakti**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007, s. 20-21

göre Türkiye nüfusunun çoğunluğunu teşkil ettiğinden sayıca büyük ağırlığı olan ve yarı-proleter vasfını taşıyan toplumun en çok ezilen kitlesini teşkil eden ve tarihi kaderi işçi sınıfının kaderine bağlı olan yoksul köylülük de Türkiye devriminin temel gücüdür.²⁷⁶

MDD'ye göre ülkenin birçok yerinde tarım emekçisinin can mal emniyeti gibi tapulu malına sahip olması gibi burjuva devriminin en ilkel hakları yoktur.²⁷⁷ İşçi sınıfının başarılı olabilmesi için başta köylülük olmak üzere diğer ittifaklara ihtiyacı vardır. Mihri Belli MDD'cilerin önüne yoksul köylüleri uyandırma ve örgütleme görevini koymaktadır. Devrimci parti sadece proleterlerin değil aynı zamanda yoksul köylülerin de partisi olmalıdır demektedir.²⁷⁸ Önder güç, nasıl ki sanayi proletaryasıdır; temel güç de yoksul ve orta köylülerdir. Zengin köylüler ise milli burjuvazi olarak kabul edilmekte ve köylü kitlelerin anti-emperyalist mücadelesine bir ölçüye kadar yardım edebileceklerine inanmaktadırlar.²⁷⁹ Buna göre MDD gerçekleşmeden, ABD vesayetinden çıkıp bağımsızlık kazanılmadan, feodal ilişkilerin kökü kazınmadan, sosyalist Türkiye'den söz etmek mümkün değildir.²⁸⁰

Aydınlık dergisine göre kurulacak köylü birlikleri, bütün çalışan köylülerin legal kitle örgütü olacaktır. Toprak ağalarına karşı mücadeleyi sürdürmek için kadın ve erkeklerden oluşan bir militan halk örgütüdür. Yine de bir çekirdeğin yol göstericiliği, liderliği gerekir. Milli demokratik devrimin tarımsal politikasını uygulamak, toprak ağalarına karşı mücadele etmek, el konan mülkleri devralmak ve topraksız ve fakir köylülere dağıtma görevleri vardır. Tarım işçileri, fakir köylüler, orta köylüler, tarım zanaatkarları ve milli demokratik devrimin toprak politikasına yakınlık duyan fakir aydınlar (öğretmenler, arzuhalciler, katipler) birlik seçim komitesince tasdik olunduğu takdirde birliğe üye olabilirler. Fakir köylüler hakim unsurlar olmalıdır.²⁸¹ Bununla birlikte dergi köylülüğün tanımını da yapmıştır. Buna göre kişisel ve hukuki bağımlılıktan farklı olarak köy emekçisi, mülkiyet bakımından

²⁷⁶ "Örgüt İçin Görev Başına", **Aydınlık Sosyalist Dergi**, sayı: 27, Ocak 1971, s. 201

²⁷⁷ Kemal, **Sol Kavgası**, s. 182

²⁷⁸ Mihri Belli, **Milli Demokratik Devrim**, y.y., Aydınlık Yayınları, 1970, s. 52-57.

²⁷⁹ Kaypakkaya, **a.g.e.**, s. 76

²⁸⁰ Behram, "TEP Merkez yürütme Kurulu üyesi ve emekçi dergisi sahibi Lütfü Kıyıcı'dan", **Sol Kendini Anlatıyor**, s. 39.

²⁸¹ Seyhan Erdoğan: "Partiye Giden Yolda Kurtuluş Gazetesinin Önemi", **Aydınlık Sosyalist Dergi**, sayı: 26, Aralık 1970, s. 139

sınıf farklılıklarına sahiptir, kendisine yetecek kadar toprağı olmayan ve geçimini sağlamak için iş gücünü de satmak zorunda kalan yarı-köylüdür. Ekip biçeceği kadar toprağı olan ve ne işgücünü satıp ne de yabancı iş gücü satın alan küçük köylü, iyi mahsül yılında ertesi yıla kapitalist düzende sermaye olarak devreden orta köylü, varlıklı köylüdür.²⁸² Ancak yine dergiye göre kırdan kente doğru devrim olamaz ve yoksul köylülüğü de örgütlendirme görevini başarmak, işçi sınıfının örgütlenmesindeki başarısına bağlıdır.²⁸³ Ancak devrimci örgütün ordusu, yoksul köylü nerede ise orada da örgütlenecektir.²⁸⁴

TKP ise, 1926 programında emperyalizme ve feodaliteye karşı mücadeleyi devrimin ilk aşaması olarak kabul etmiş ve işçi sınıfıyla köylülüğe buna göre rol biçmiştir.²⁸⁵ Politikasında belirlediğı anti-feodalizm gereğı köylü sınıfını da ağalığa karşı işçi sınıfının yanında kabul etmiştir.

Köylü hakkında gençlik örgütlerin düşünceleri ise şöyledir: Köylü, ırgat, küçük toprak sahiplerinin menfaatleri işçi sınıfıyla birdir.²⁸⁶ Yoğunlaşan siyasal çalışmalarının temel öznesi neredeyse sadece gençlik ve köylü kitleleri olacaktır.

THKP-C ve Mahir Çayan, kent ve kıyı, proletarya ile köylülüğü birbirine bağlamayı planlamışlardır. Çayan'a göre devrim, işçi-köylü ittifakı temelinde emperyalizme karşı kırdan şehirlere doğru gelişen bir halk savaşının sonucunda zafere ulaşabilecektir. Kırlar emperyalizmin yumuşak karnıdır. Latin Amerika örneğindeki gibi öncü savaş teorisini benimsemektedirler.²⁸⁷ Devrimin, işçi-köylü ittifakı ile emperyalist boyunduruğun en zayıf olduğu kırlardan şehirlerin fethi rotasını izleyen bir halk savaşı ile zafere erişileceğine inanmaktadırlar. Köylülük temel güçtür, proletarya önder güçtür. Proletaryanın öncülüğü ideolojik öncülüktür.²⁸⁸ Ancak savaşçı bir örgütün varlığını kitlelere duyurmanın şehirlerde daha olanaklı olduğu²⁸⁹ iddiasıyla eylemlerini şehirlerde gerçekleştirmişlerdir.

THKO ise köylü, işçi diye kesin bir ayrıma gitmemekte, temel ayrımı emperyalistler ve onlarla işbirliği yapan hainler ile tüm yurtseverler arasında kabul

²⁸² Erdost, Kaymak, **a.g.m.**, s. 309

²⁸³ "Örgüt İçin Görev Başına", **Aydınlık Sosyalist Dergi**, sayı:27, Ocak 1971, s. 201.

²⁸⁴ **A.e.**, s.206

²⁸⁵ **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, cilt 8, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 795

²⁸⁶ "**Gençlik ve Türkiye Sorunları**", **Cumhuriyet**, 5 Haziran 1965

²⁸⁷ Akdere, Karadeniz, **a.g.e.**, s. 307.

²⁸⁸ Mahir Çayan, "Aydınlık Sosyalist Dergiye Açık Mektup", **Kurtuluş Yayınları**, Ocak 1971

²⁸⁹ Mahir Çayan, **Bütün Yazılar**, İstanbul, Atılım Yayınları, 1992, s. 403

ettiğinden, devrimciler, işçiler ve köylüler, öğretmenler ve küçük memurlardan oluşan halk genel olarak özne kabul edilmiştir.²⁹⁰ Önemli olan yurtsever olmaktır. Köylüye ve köylülüğe diğer kesimlerle birlikte eşit önem vermişlerdir. Nitekim kendisinin görevi de bütün olarak halkın kurtuluşudur. Hüseyin İnân'da "Türkiye Devriminin Yolu" adlı yazısında, emperyalizmin halk savaşıyla yenilmesi bir zorunluluksa, bu zorunluluğun sürekli üretimde bulunmaya mecbur olan proletarya tarafından değil, üretim dışında da yaşayabilen köylülük tarafından gerçekleştirilebileceği, askeri zorunluluklar nedeniyle de halk savaşının kırdı olması gerektiği için köylülere yaslanmak gerektiğini savunmuştur. Genellikle mevsimlik işçi olarak çalışan tarım proletaryası, şehir proletaryasına nazaran köyleriyle daha sıkı ilişki içindedirler, bu nedenle halk ordusunun temel insan gücü kaynağını teşkil edecektir. Az topraklı ya da topraksız yoksul köylüler ise genellikle doğuda bulunmaktadır ve hiçbir hakları yoktur. Yaşantısı proletaryaya en yakın olandır ve halk ordusunun temel gücünü oluşturmaktadır.²⁹¹

TKP-ML'ye göre ülkemiz yarı sömürge, yarı feodal bir sosyo-ekonomik yapıya sahiptir. Feodalizmle halk yığınları arasındaki çelişme, diğer çelişmelerin gelişmesini tayin ve onlar üzerinde tesir icra ettiği için yönetici ve belirleyici rolü oynadığı için baş çelişmedir. Demokratik halk devriminin özü toprak devrimidir ve emperyalizme karşı yürütülen mücadele ile bağlıdır. Halk savaşı özünde bir köylü savaşıdır. Proletarya partisi, yoksul ve orta köylülere dayanarak köylük bölgelerde silahlı mücadeleye girişip kurtarılmış bölgeler yaratmalı, buralardan büyük şehirleri kuşatmalıdır.²⁹² Nitekim Kaypakkaya da köylerde gerilla örgütlenmesini Maocu halk savaşı fikrine daha uygun bulmuştur. Özellikle Kürt köylerde çalışmıştır.²⁹³

TİİKP'ye göre geniş köylü kitlelerini harekete geçirmenin yolu toprak devrimine sıkı sıkıya sarılmak ve köylülerin toprak ağalarına, tefecilere karşı yürüttüğü mücadeleyi örgütlemektir. Milli bağımsızlık mücadelesiyle toprak devrimi mücadelesi sıkıca birleştirilmelidir.²⁹⁴

²⁹⁰ **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, cilt 8, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 701-702.

²⁹¹ Hüseyin İnân, **Türkiye Devriminin Yolu**, İstanbul, Ulusal Kültür Yayınları, 1991, s. 22 ve 45

²⁹² Behram, **a.g.e.**, s. 229

²⁹³ Hamit Bozarslan, "İbrahim Kaypakkaya", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, s. 518.

²⁹⁴ Behram, **a.g.e.**, s. 272

2) ROMANLARDA KÖYLÜ KARAKTERLER

Sol örgütlerin söylemlerinden eksik olmayan, çoğu zamanda kurtuluş umudu olarak görülen köylülerin romanlarda ele alınışı pek böyle değildir. Dönem boyunca özellikle de 1970’lerde köyü ve köylüyü anlatan romanlar, kentli aydını anlatanlara oranla nicelik olarak azdır. Tahir Apaydın, Fakir Baykurt, Dursun Akçam, Yusuf Ziya Bahadınlı gibi yazarların kaleme aldığı köy romanları da bir önceki kuşağın kaleme aldıklarından niteliksel olarak pek de farklılık göstermemektedir. Ortak özellikleri ise genellikle umutlu bitmeleri, her türlü karamsar tabloya rağmen köylünün aydınlanmasının mümkün olduğudur. Ancak yinede MDD’nin görüşünü doğrular nitelikte gerçekten de köylünün can mal emniyeti, tapulu malına sahip olması gibi hakları yoktur. “Kanlıdere’nin Kurtları” romanında Bekir Ağa Merdan’a gözdağı verebilmek için jandarmalara tutuklatmakta, karakolda dövdürmektedir örneğin. canının şehirde de kasabada da bir kıymeti yoktur. Nitekim Güneşin Katli romanında da Tahta Bacağın ayağını tedaviye yanaşmaz doktor, parasını vermediği sürece sokaklarda sürünerek ölecek olmasıyla ilgilenmez.

Genel olarak romanlarda bir aydın tarafından aydınlatılan, eğitilen köylü tipi çizilmiştir. Bunun en uç örneği yine “Güneşin Katli” romanıdır. Köylüler iyidir, imkan verildiğinde hepsi öz olarak iyiye doğruya yönelir ancak cahillik ve gerici kurumların baskısı nedeniyle kandırılmakta ve doğru hareket etmekte zorlanmaktadırlar. Örneğin orman işçisi Tahta Bacak, “*bilir misin ağaç neden yıkılmaz, dimdik durur? Birbirine sırt vermekten, bel vermekten. Sık ormanlarda birbirine yaslanarak büyüyen ağaçlar kolay devrilmez. Tek başına iki balta darbesiyle yıkılan ağaç, ormanda dimdik kalır,*”²⁹⁵ diyebilecek kadar kalender bir adamdır ancak doğru yolu bulması için de bir aydının yol göstericiliğine muhtaçtır. Fakir Baykurt’un “Kaplumbağalar” romanında ise, köylünün terk edilmişliği ve yalnızlığı dile getirilmektedir. “Onların elinde ne var?” diye sorulmaktadır romanda; “*onlar yapayalnız. Ellerinden tutan, önlerine düşen yok. İniyorlar, çıkıyorlar, bir iğneye iplik geçiremeden dönüp geliyorlar. Aydınlar yok ortalarda. Kim bilir nerde, neler konuşuyor, tartışıyorlar? İşçiler? Şimdi işçiler de kendi derdiyle uğraşıyor. Bu*

²⁹⁵ Türkan, **Güneşin Katli**, s. 60

durumda ne yapacaklar?”²⁹⁶ diye sormaktadır Baykurt. Köylünün terk edilmişlik duygusunu “Tütün Yorgunu” adlı roman da işlemektedir. Romanın köylü karakteri Osman, “adamın olacak köy yerinde, arkan olacak. Oğlun, uşağın, kardaşın olacak. Ha deyince koşacak. Fakır mısın, adam değilsin köyde. Hakkın hatırın yok. Ölüyorum desen millet arkasını döner. Tütün yaparsın para etmez. Ağanınki sekiz lira, seninki altı lira. İstedığın yere şikayet et. Ananı sürüyen kadı... Allah sabır versin bize...”²⁹⁷ diyerek köylünün arkasızlığını ve terk edilmişliğini anlatmaktadır. Emeğinin karşılığını bile arkan varsa alabiliyorsun, tütününe çok para ancak memur tanıdığın olursa verilmektedir.

Özellikle kendilerini aydınlatmayı görev edinen aydının köylüden ve köyden ne kadar uzak olduğu, aralarındaki kopukluk ve ortak dil yaratamama hali romanların hakim motifini oluşturmaktadır.

Romanlarda ortak olan bir diğer duygu da, köylünün köyünde kalmasının gerekliliğidir. Köylü karakterler çeşitli romanlarda bunu sık sık dile getirmektedir. Fakir Baykurt’un Kır Abbas’ı, “köyler boşalmasın. Köyler boşaldı mı, hepimiz boku yedik! Ulusun milletin beşiği köyler değil mi? Bu kaynağı kurutup nerede üreteceksin milleti? Köyü söndürdün mü memleket söner Emin Bey’im. Gidenlere seviniyoruz. Okuyup memur oluyorlar. Hiç olmazsa bizim dilimizi biliyorlar. Biz de onların dilini biliyoruz, ... Gazi Kemal,” demektedir, “memleketin efendisi köylüdür deye neden dedi? Çünkü Kurtuluş Savaşı’nı köylülerle kazandı. Eğer varsa, yarın cennete de köylüler gidecek önce. Neden? Çünkü köylüler sade kendilerinin değil, tüm milletin ekmeği için çalışır,”²⁹⁸ diye düşünmektedir.

Bununla birlikte kentli aydını anlatan romanlarda olduğu gibi köy romanlarında da “yeni insan” a vurgu yapan romanlar vardır. “Güllüce’yi Sel Aldı” romanının aydınlık köylü karakteri Ali, romanın anlatıcısı tarafından “yeni insan” olarak değerlendirilmektedir. “oysa yeni insan bir düştür yeryüzünde. İnsanın, doğanın bir parçası, en yüce belirtisi sayılmadığı; çelişkilerin at oynattığı bir ortamda, yeni gelişmekte olan köylü Ali’yi anlamak gerek,”²⁹⁹ demektedir romanda.

²⁹⁶ Baykurt, **Kaplumbağalar**, s. 329

²⁹⁷ Apaydın, **Tütün Yorgunu**, s. 8

²⁹⁸ Baykurt, **Kaplumbağalar**, s. 239

²⁹⁹ Yusuf Ziya Bahadın, **Güllüce’yi Sel Aldı**, İstanbul, Yeni Dünya Yayınları, 1977, s. 119

Köylülerin örgütsüz olduğu fikri ise “Tütün Yorgunu”, “Güneşin Katli” gibi romanlarda işlenmişse de, “Kaplumbağalar”, “Kanlıdere’nin Kurtları” ve “Güllüceyi Sel Aldı” gibi romanlarda köylülerin örgütlendiklerinde neler yapabileceğini, buna hazır oldukları gösterilmiştir.

3) KÖYLÜ KARAKTERLERİN DİĞER SINIFLARA BAKIŞI

a) İşçiye bakışı

Köylü karakterlerle işçilerin arasındaki ilişki daha çok köyden kente gelen ilk kuşakla onların fabrikalarda çalışan işçi çocukları arasındadır. Bu bağlamda Yarın Yarın romanının devrimci işçisi Rıza, henüz köylü değerlerini koruyan babasıyla anlaşamamakta ve evi terk etmek zorunda kalmaktadır. Köylü baba devrimci düşüncelere, kızların okutulmasına şiddetle karşı çıkmıştır ancak bununla birlikte diğer işçi kardeş Ali, sarı sendika üyesi olmuş, faşist, ahlaksız bir adamdır ve onun babasıyla ilişkileri daha iyidir. Köylü baba, faşist işçi oğluyla anlaşırken, devrimci işçiyle kesinlikle ilişki kurmamaktadır.

“Kaplumbağalar”ın Kır Abbas’ına göre ise şehre giden köylüden hayır gelmemektedir. Kendilerine düşen “*hizmetçilik, kapıcılık, çöpçülük... İstanbul’daki, Ankara’daki avratların sidikli donunu paklayıp apartmanlarını garajlarını bekliyorlar. Sırtlarıyla taş çekip apartman yapıyorlar ama içlerine girip oturamıyorlar. Bekledikleri dükkanların hiçbiri kendilerinin değil. Biz dünyaya çöpçü, hizmetçi olmaya mı geldik Emin Bey’im? Burada acımdan ölürüm, gitmem o domuz kentlere ki çöpçü olayım,*”³⁰⁰ demektedir. Bu bağlamda işçi sınıfına karşıdır Kır Abbas. Aynı vurgu Fakir Baykurt’un Amerikan Sargısı adlı romanda da görülmektedir. Köylerden kentlere kapıcı olmaya gelen köylüler eleştirilmekte, köylerin boşalması tehlike olarak gösterilmektedir. Ankaralı Nilüfer, apartmanındaki kapıcının Deliviran köyünün muhtarı olduğuna dikkat çekerek, “*köylerin muhtarları bile göçüp geliyor, ötesini sen anla!*”³⁰¹ demektedir.

³⁰⁰ Baykurt, **Kaplumbağalar**, s. 238

³⁰¹ Fakir Baykurt, **Amerikan Sargısı**, İstanbul, Adam Yayınları, 2003, s. 16.

Bununla birlikte “Kanlıdere’nin Kurtları” romanında Merdan, başlık parasını denkleştirmek için şehre işçi olmaya gittiğinde diğer işçilerden öğrendikleriyle aydınlanmış, köyüne döndüğünde ağayla mücadeleye girişebilmiştir. Merdan şehirde tanıdığı işçileri sevmekte ve saymaktadır.

b) Aydınla bakışı

Romanlarda köylülerin aydınla yaklaşımları ikiye ayrılmaktadır. Bunlar, Şafak’ın Ali’si gibi çocuklarını okutup memur çıkartıp kurtarmak isteyen köylüler ve “Kanlıdere’nin Kurtları” romanındaki gibi çocuklarını okutmaya pek hevesli görünmeyen köylülerdir. Nitekim oğlunu kurtarmak için şehre inen Telli Bacı, sokakta gördüğü kadınları dudakları boyalı, butları gerdanları açık fındırdeşen zenneler olarak tanımlamaktadır. Onların derileri süt gibi, sütle çimmişler gibidir. *“Ne güneş yanığı, toprak izi, ne ayaz yanığı, yara izi. Yüzleri kaymak, saçları taralı efendi takımı nazlı nazlı sallanıyordu. Dünya umurlarında değildi. Dokuz ay kurak olsa bir sümbülleri yanmazdı. Ölüm döşğinde koca Mürsel, karakolda altı su üstü değnek Merdan onların dünyasından değildir.”*³⁰²

İlk gruba ise “Şafak” romanının Ali’si, “Güneş’in Katli” romanında Güneş’in ailesi, “Alnında Mavi Kuşlar”ın Armağan’ın ailesi, “Bir Filiz Vardı”nın Dokuma İşçisi girmektedir. Bu romanlarda eğitim görüp sınıf değiştiren gençler kendilerini işçi ve köylü ailelerinden ayırmakta ve aralarına mesafe koymaktadır. Şafak romanında Maraşlı köylüleri okutup avukat çıkarttıkları Hüseyin’in kapısını sürekli hatır gönül işleri için aşındırmaktadırlar. Bunu yaparken de konu komşusunu da yanlarına takmaktadırlar. Okumuş akrabalarıyla övünmek için ancak karşılığında Hüseyin ve Mustafa köylü akrabalarına yukardan bakmaya başlamışlardır.

“Tütün Yorgunu”nun Osman’ı da bir köylü çocuğu olan okumuş kaymakamı beğenmektedir. Onun kendilerinden yana olduğunu, ağanın çıkarıyla ters düştüğünü ve bu nedenle sürüldüğünü anlamıştır.

Bununla birlikte ikinci gruba giren romanlarda, örneğin “Kanlıdere’nin Kurtları” romanında köylüler, Köy enstitüsü açılıp çocuklarının okuyacağını öğrendiklerinde koyunları kim güdecek, toprağı kim çapalayacak herkes okuyup bey

³⁰² Dursun Akçam, **Kanlı Derenin Kurtları**, İstanbul, May Yayınları, 1977, s. 187

olursa diyorlar. Onlara göre, “efendi kısmı toza toprağa girer mi? tatlı canını zora sokar mı?” Köy enstitülü öğretmen, “onlar ütülü urbalı, kıravatlı maskot olmayacaklar, üretim yapacaklar,”³⁰³ diye düşünmektedir. Onlar için de aydın biraz kuşkuyla yaklaşılması gereken insandır. Onların da ağanın, hükümetin işbirlikçisi olacağını düşünmektedirler. Yine de okul yapmak için boylarını aşan bir güç sarf etmekten geri durmazlar.

“Dört Yol Ağzındaki Ev” romanının Yaşlı adamına göre ise aydınlar işçiyle birlikte aynı türküyü söylemeye çalışır ama “*onlarla birlikte değil, salonlarda söylüyorlar aynı türküyü. Gurbeti hiç bilmeyen biri... İşçi, o kendi memleketinde gurbettedir. Yeri gelir peynir zeytin zor bulur. ... İşçinin ezilenin derdini salonlarda meze yaparsan, gerçek ezilen uzaklaşır ondan. ... Kendi türküsünün salonlarda kendisiyle hiçbir ortaklığı olmayan kişilerce söylendiğini duyunca, elinden bırakacak sazi. Beni tanıyan da tanımayan da benim türkümü söylüyor, bu işte bir bit yeniği var diyecek. Türküyü söylemeye korkacak ondan sonra,*”³⁰⁴ diye düşünmekte ve o da aydının işçiden de kendisinden de kopuk olduğunu söylemektedir.

“Gizli Emir” romanının garson tipi de aydın topluluğuna “*bilgiye susamış insanlar olduğunuzu anlıyorum fakat kafanızı hep böyle ciddi konulara yormaktansa biraz da hafif, eğlenceli konulara yönelseniz sağlığınız için daha doğru olur,*”³⁰⁵ demektedir.

“Yaralısın”ın halktan tipleri de devrimci gence, “*bizler biraz eziğizdir size karşı. Bu yüzden pek suyumuz ısınmaz size. Siz de öylesiniz ya, burnunuzdan kıl aldırılmazsınız. Çalınızdan yanınıza yaklaşmaz. Ondan sonra da kalkar bizim adımıza bizzat kavgalara girişirsiniz. Olmaz böyle şey. Bir kere buna hakkınız yok, hem de bizzat yenik düşersiniz. Asıl güç bizde. Bu işlerin kovboyculuk oynamakla becerilemeyeceğini anlayacak adamsın sen,*”³⁰⁶ demektedirler.

“Yağmur Sıcağı”nın Osman Baba’sı, bir aydın olan Zekeriya ile anlaşmakta ancak onun devrimci söylemlerini sezer sezmez uzaklaşmaktadır. Aydın özentilikle işçiye kendisinden uzaklaştırmaktadır.

³⁰³ Akçam, **Kanlı Derenin Kurtları**, s. 71

³⁰⁴ Ayhan Bozırat, **Dört Yol Ağzındaki Ev**, İstanbul, Yücel Yayınları, 1976, s. 112-114

³⁰⁵ Anday, **Gizli Emir**, s. 207

³⁰⁶ Erdal Öz, **Yaralısın**, 23. bs, İstanbul, Can Yayınları, 2008, s. 170

Köyde memuriyet yapan küçük burjuva aydını hakkında köylülerin düşünceleri ise “47’liler” romanının Kiraz’ından gelmektedir. O, Emine’ye “sizin küçük olmaya vaktiniz çokmuş. Öyle der ninem bana. Bu şehir insanının halleri hiç bize benzemez. Yüzleri de, her bir şeyleri de ayrıdır. Hele okuyup kitap kapatanlar, kitap açanlar var ya daha ulu, daha yanına varılması olasızlardandır. Bana belletti bunları. Ömürlerini süsleyip bezerler dedi. Çocuğa kalmaları dahi ay yıl hesabına göredir. Böylesi savunulup berkitilmiş canın paha biçilmez olması da özümce şaşılasi değildir. Bizim canlarımızın suyu başka, onlarınki başkadır,”³⁰⁷ diye anlatmaktadır aydını nasıl gördüğünü. Aydın-halk ayrımı burada da açık ve net olarak görülmekte, Emine’nin köylüyü sevip onu daha samimi bulması otantik bir tavırdan, annesinin mesafeli tavrına bir tepkiden başka bir şey olmamaktadır. Nitekim “Şafak” romanındaki Güler’in evlendiği adamın köylü ailesine olan tavrı da bunu açığa çıkartmaktadır.

“Kaplumbağalar”ın Kır Abbas’ı ise aydını aylak bulmaktadır.

Kendi kızı üniversite hocası olan “Ölmeye Yatmak” romanının küçük esnafı Salim Efendi ise korkar aydından. Çocuklarını okutturan Dünder Öğretmeni sevmez, “her sözü kitaptan ezberlenmiş gibi düzgün bu oğlanın, sahiciye benzemez,”³⁰⁸ diye düşünmektedir.

c) Karşı devrimci-burjuvaya Bakışı

“Kanlıdere’nin Kurtları” romanının Koca Mürsel’i Kurtuluş Savaşı’nda savaşmış, canını ortaya koymuş ve kendi başarısı kabul ettiği Cumhuriyete güvenip başlarda onları sömüren Hıdır Ağa’nın artık başlarından gideceğine inandıklarını söylemektedir ancak, “Ermeniler gitti. Gürcüler gitti. Kemal paşanın askerleri geldi. Köyümüze döndük. Kurtulduk sanmıştık. Gördük ki Hıdır Bey gene başımızda. Sahipsiz topraklara da el koymuştu,”³⁰⁹ diyerek aslında Cumhuriyetin kendilerine bir kazanım sağlamadığını fark ettiklerini söylemektedir. Bu açıdan Yön/Devrim çizgisinin Atatürk devrimlerinin köylüyü ağadan kurtaracak toprak reformunu yapmamakla içine düştüğü hatayı dile getirmiş olmaktadır. Nitekim romanın diğer

³⁰⁷ Füzûzan, **47’liler**, s. 60

³⁰⁸ Ağaoğlu, **Ölmeye Yatmak**, s. 48

³⁰⁹ Akçam, **Kanlı Derenin Kurtları**, s. 58

köylülerinin de derdi devletin memurlarıdır. Cenkçi, her isteyene vereceksin, “memur rüşvet ister, tahsildar vergi... Demokrasiyeyi hükümet rey ister, devlet asker ister, Evliya Hazretleri kurban,” derken; Nalbant Emin, “*ne gördük bu dünyada, zulum, kıtlık, yoksulluktan gayri? Beylerin zulmü, doğa zulmü, candarma tahsildar zulmü!... Hep altta kaldık, altta!... Her gelen başımıza bastı geçti. Can değil, demir dayanmazdı, biz dayandık,*” diyerek aynı umutsuz bakış açısını sürdürmektedir.³¹⁰ Yine Yön/Devrim çizgisinin savunduğu gibi köylüler romanda da iktidardaki devrimci kadroyu jandarma ve tahsildar zulmüyle tanımış ancak daha sonra iddia ettiği gibi komprador ve ağa ikilisinin peşinden gitmemiştir. Başlarda DP’ye oy verse de kısa süre sonra olan biteni anlamışlardır.

Devlet ve bürokrasiyi karşı devrimci olarak gören bir diğer köylü karakter Kaplumbağa’ların Kır Abbas’ıdır. O iktidar için, “*Hökümet işlerine akıl mı erer? Memur yollar evi, damı, yolu, otağı, gömütlüğü yazdırır. Memur yollar seçim yaptırır. Bu kadar zahmete, bu kadar yorgunluğa neden katlanır, kimin için katlanır, akıl sır mı erer?*” diye sormaktadır. “*Bizi alta alıyorlar! Bağ dikiyorsun elinden alıyorlar! Ulan dürzüler, tırnak kadar bir emeğiniz var mı içinde? Ziraatınızdan çubuk istedim. Bir kör çubuk verdiniz mi? Ne hakkınız var da bizim bağa el takıyorsunuz? Camgöz malmüdürü, kelkafa tahriratçı, söyleyin sizin neyinizin içinde? Ülkeyi biz kurtardık, şimdi göt içi kadar toprağı çok görüyorsunuz bize,*”³¹¹ diyerek şikayet etmektedir.

“Tütün Yorgunu” romanının Osman karakteri de karşı devrimci olarak köyün muhtarını işaret etmektedir. “*Bu köy ona borçluymuş. Çok çalışmış. Reyimizi verip tekrar seçmeliymişiz.... Ulen bir çeşme getirdin, kayınpederinin evin önüne akıttın. Ne yaptıysan akrabana, hımsına yaptın. Onlar rey versinler sana. Benden ne istersin?*” diyor. Kendi tütününe çok para versin diye ekspere lokantada yemek yedirdiğini de biliyor Osman, köylünün menfaatini savunmadığını da. “*Bizi mahveden senin gibiler zati. Çıkarınız için ananızı da satarsınız, köyü de satarsınız,*”³¹² demektedir muhtar için.

³¹⁰ Akçam, **Kanlı Derenin Kurtları**, s. 209 ve 216

³¹¹ Baykurt, **Kaplumbağalar**, s. 244

³¹² Apaydın, **Tütün Yorgunu**, s. 33-34

Dönem romanları içinde ağa-eşraf-devlet ilişkisine değinen roman “Kanlıdere’nin Kurtları”dır. Romanda köylüler kendisini sömürenin Bekir Ağa’ları olduğunu, onun da kasabadaki eşrafla ve hükümetin adamlarıyla işbirliği ettiğini bilmektedirler artık. Onları uyandıran şehirde işçilik yapmaya gitmiş, orada da diğer işçilerden öğrendikleriyle aydınlanmış olan Merdan’dır. Köylü neyin kendisine yarar, neyin zarar verdiğini bilir ancak gücünü bilmez. Örneğin Kel Abbas, hükümet için, “*rey istemeye gelende kırk yalan uydururlar, kırk dereden su getirirler. Sonra da tefeciye, cambaza soydururlar,*”³¹³ demektedir. Telli Bacı ise, “*yediler yediler tüketemedikler tarihi kadimden beri ... suyun var mı harosları sulayasın, kim kuruttu suyumuzu? Zalımın oğlu basmış ayağını sırtımıza, dayamış dalını yuca dağlara. Teprendikçe ezildik, yekindikçe çiğnendik!*”³¹⁴ diyerek ağa-devlet ilişkisine dikkat çekmektedir.

Ancak “Güneşin Katli” romanındaki köylü Tahta Bacak ise, Yön ve MDD’nin savunduğu gibi tamamen cahil ve bilinçsiz köylü portresi çizmektedir. Sonradan kendisini aydınlatacak aydınlardan önce kendisini doyurduğuna inandığı patrona velinimet gözüyle bakmakta, bacağı ağaç altında ezildiğinde sigortasız çalıştırıldığı için patronu hem günlük yevmiyeyi tam verip hem de lazım olur diye fazladan para verince, hayır duası etmektedir. Patronu ona göre hakkaniyetli adamdır. Onu kandıran doktor da onun için büyük adamdır ve saygı duymaktadır. Onların her yaptıklarını hakları olarak görmekte, sadece cahilliğinden aslında gerçekte neler döndüğü anlaşılrsa hak verecek olduğu aydına kötülük etmektedir.

d) Kadına Bakışı

Köylerde köylüler arasında kadınlar ikinci sınıf vatandaşlardır. “Kanlıdere’nin Kurtları” romanının Seyran’ı kızına, “*başına bir koca bulacaksın, iyi ya da kötü. Oturacaksın gölgesinde, bağrında taş, sofranda aş günlerini sayacaksın bu yalancı dünyada. Bir çocuk, iki çocuk doğurdun mu aşk da biter meşk de... Tarlada ekinin, çayırdı otun, kapıda öküzün, ineğin var mı, hepsi bu!*”³¹⁵ diye akıl verirken, köylerde kadınların konumunu da gözler önüne sermektedir. Bu durum tüm

³¹³ Akçam, **Kanlı Derenin Kurtları**, s. 233

³¹⁴ Akçam, **Kanlı Derenin Kurtları**, s. 26-27

³¹⁵ A.e., s. 195

romanlarda görülmektedir. Kocasının eğlencesi, temizliği, yemek ve çocuklarına bakıcılığı için evlerdedir sanki. “Kanlıdere’nin Kurtları” romanında köylüye sorulduğunda, “kadının çocuk doğurması kadının keyfine göre mi?” diye cevaplandırılmaktadır. “*Hele kış aylarında adamın tek zevki o iş, dayan babam dayan! Fukaranın zati ektiği bitmez, dürttüğü biter,*”³¹⁶ demektedirler kadın hakkında. Kadınları onların namuslarıdır. Köylerine gelen yabancılar karlılarıyla ilgili sorular sormaya başladıklarında o zamana kadar konuşmaya hevesli köylü surat asıp susmaktadır. Telli Bacı, Mine Kadın, Maviş Bacı gibi karakterler köyde aklına estiği gibi konuşsa da köylüler arasında, “kanayaklı”, “eksik etek” olarak kabul edilmektedirler, dayak yerler, “eksikli,”³¹⁷ diye çağırılırlar. Ne bedenleri ne de gelecekleri üzerinde söz hakkı olmamakla birlikte yine de tam bir ezilmişlik söz konusu değildir. Tamamen ezilenler sadece ağaların karlılarıdır. Örneğin Bekir ağa için, karlıları boklu paçavradır. Şehirli kadınları beğenmekte ancak onların da nazını çekemeyeceğini, boyası pudrası ıvırı zıvırı ile uğraşmanın zor olduğunu düşünmektedir.³¹⁸ Ancak köylerdeki kadınlar gösterildiği gibi tamamen zayıf ve ezilmiş değildir. Aynı zamanda Telli Bacı gibi Nazlı gibi, dimdik duranları, “Güllüceyi Sel Aldı”daki Zeynep gibi insanları oy için etkileyen, partili gibi ev ev dolaşıp oy isteyen dayak yeme pahasına hakkını savunan kadınları da vardır. Köyü anlatan tüm romanlarda böyle kadınlar bulunmaktadır.

Nitekim “Kaplumbağalar” romanındaki Kır Abbas’a göre, “erkek baş ise, avrat onu döndüren boyundur!”³¹⁹ “Güllüceyi Sel Aldı” romanındaki Ali’ye göre “avrat var ki adamı göklere çıkarır, avrat var ki, ölmeden mezara sokar. Adamı adam yapan biraz da avradır.”³²⁰ O artık köydeki yeni insan olarak sadece ev işini yapan kadın istememektedir. Kendiyle konuşabilecek, tartışabilecek, sözü dinlenir kadın istemektedir evlenmek için. Sonunda şehir görmüş, akıllı Gülendamlarla evlenmiştir. “Kaplumbağalar” romanında ise Hörü Ebenin bilirkışı olmasının yakışık almayacağını söyleyen kadastrocuya ise, “*neden yakışık almasın? Bizim köyümüz insanlıklıdır. Hem de tarlalarımız düzayaktır. Kadınlarımız dersen taş kayaya*

³¹⁶ A.e., s. 369

³¹⁷ Bahadınlı, *Güllüce’yi Sel Aldı*, s. 113

³¹⁸ Akçam, *Kanlı Derenin Kurtları*, s. 171

³¹⁹ Baykurt, *Kaplumbağalar*, s. 111

³²⁰ Bahadınlı, *Güllüce’yi Sel Aldı*, s. 116

tırmanır. Hürri ebe uygundur,” demiştir Kır Abbas. Bu haliyle kentli küçük burjuva aydınından daha ileri ve aydınlık görüşlüdür.

e) Gençliğe Bakışı

“Güllüce’yi Sel Aldı” romanında belediye başkanlığına adaylığını koyan Bizim Parti (TİP) üyesi Ali’yi desteklemek için köye gelen gençler başlarda köylüde coşku yaratmışsa da, sonradan gençlerin kendi aralarında köylüler için hiçbir anlam ifade etmeyen MDD-TİP tartışmasına girmesi sıkıntı yaratmıştır. Köylülerden Hasan, *“Siz ne diyorsunuz? Ben hiçbir şey anlamıyorum. Siz kendi aranızda kozunuzu paylaşın. Siz Güllüce’ye Bizim Parti’nin adayı olan bizlere yardıma geldinizse, hoş geldiniz sefa geldiniz arkadaş! Ankara dar geldi de burada mı dövüşeceksiniz?”*³²¹ diyerek öğrencilerin okullarının bahçelerinde yürüttükleri tartışmaların kendi köylerinde bir anlamı olmadığını vurgulamaktadır.

“Dörtüol Ağzındaki Ev” romanında ise halktan küçük memur, köyünden yeni kopmuş, hala köyüyle sıkı bağları bulunan küçük memur, çevresindeki neşeli ve gürültülü gençlerden hoşlanmamakta, onları azarlamaya her an hazır beklemektedir. Karşısındaki genç eşitlik ve özgürlükten konu açar açma suratını asar, *“bırakın canım bunları. Bırakın allahaşkına. Hepinizin ağzında bu...”* der, tehlikeli bulur bu konuları, çünkü kendisini karısı ve çocukları için korkak olmak zorunda hissetmektedir. Özgürlük, onun için okulda öğretmenlerin çocuklara yazılı ev ödevi olarak verdikleri bir konudan başka bir şey değildir.³²²

Buradan da anlaşılabileceği gibi romanlarda gençlerin köylülerle ilişkilerine pek değinilmemiştir. İki romanda bahsi geçmişse de, dönemin gençlik hareketlerinin savunduğu gibi bir ordu kurabilecek, kentleri işgal edebilecek, gençlerle birlikte meydanlara dökülebilecek bir köylünün varlığından söz etmek imkansızdır.

D) KARŞI DEVRİMCİ-BURJUVA SORUNSALI

³²¹ A.e., s. 136

³²² Bozırat, *Dörtüol Ağzındaki Ev*, s. 33-34 ve 42

Bölümde genç, aydın, kadın ya da köylü karakterlerin karşılarında kimleri gördükleri, gerçekte sol örgütlerin kimlere karşı örgütlendiği incelenecek ve gerçekte olanla romanlara yansıtılanlar arasındaki ilişki analiz edilecektir.

Karşı devrimcinin kim olduğu sorusuna çeşitli gruplar açısından bakıldığında çeşitli farklılıklar görülmektedir. Özellikle romanlar açısından devrimci kadınlara göre karşı devrimciler genel olarak onların anneleri olmaktadır. Sol örgütler açısından ise bir grup tamamen burjuvaziye karşı devrimci olarak görürken, diğer bir grubun daha çok milli olan ya da olmayan ayrımı yaptığı dikkat çekmektedir.

Söz konusu kesim ise genellikle DP-AP çizgisinde sanayi ya da finans sektöründe hakim olan, muhafazakar burjuvalardan oluşmaktadır. Romanlarda daima tamamen olumsuz olarak çizilen bu sınıfın temsilcisi karakterlere belki de tek istisna olarak “Yarın Yarın”ın Oktay’ı gösterilebilecektir. Oktay, sermaye sahibi bir burjuvayken diğer hemcinsleri gibi ordu-hükümet ikilisiyle çıkarlarını tamamen eş koşmamış, 12 Mart rejiminin anomisine şahit olarak karısıyla birlikte ülkeyi terk etmiş bir karşı devrimci olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda iyi karşı devrimci olarak diğerlerinden ayrılmaktadır.

Bununla birlikte toprak sahibi ağalar da bu bölümde incelenecektir.

1) SOL ÖRGÜTLER VE YAYIN ORGANLARININ KARŞI DEVRİMCİ-BURJUVA HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ

TKP’nin 1932’deki dördüncü kongresinde, savaşın emperyalizme ve ona ülkede destek olan burjuvazinin ve büyük mülk-toprak sahiplerinin egemenliğine karşı yürütülmesi kararı alınmıştır. Partide göre Türkiye’de toprak ağalarıyla kaynaşan, emperyalist tekellerle bağdaşan, holdingciliğe, tekelciliğe yükselme, finans oligarşiyeye dönüşme, devleti ele geçirme süreci içinde olan ve militarist klikle bütünleşen büyük burjuvazi hüküm sürmektedir. Türkiye, derebeylik artığı ilişkilerin hala yaşadığı, ekonomik, politik, stratejik kilit yerlerine, ordusuna emperyalist devletlerin el attığı ve bu nedenle egemenlik haklarından çoğunu yitirmiş kapitalist bir ülkedir.³²³

³²³ Behram, **a.g.e.**, s. 80.

Hikmet Kıvılcımlı'ya göre ise Türkiye'nin egemen güçleri, DP-AP'nin temsil ettiği finans-kapital ve devletçiliği savunan gelenekçi örgüt olan CHP'dir. İkinci Dünya savaşı finans-kapital zümreleri harp zenginliğine kavuşturup kemiklendirince Amerikan emperyalizmi kanadına var gücüyle dayanan özel sermaye, devletçiliğe haddini bildirmiştir.³²⁴ Burjuvazinin içinde hakim konumda bulunan finans-kapital zümre geçmişten beri varlığını sürdüren taşra eşrafı, ayan ve haciağalardan oluşan tefeci-bezirgan sermayeyle işbirliği içine girerek Kuvayi Milliye savaşının başarıyla sonuçlanmasına engel olmuştur. Bir takım yenilikler yapılmışsa da asıl olan toprak reformu yapılamamış ve halkı sömüren tefeci-bezirgan sınıf yok edilememiştir. Bu sınıf cumhuriyetin ilerleyen yılları boyunca finans kapital zümreyle birleşerek Türkiye'yi yarı sömürge haline getirmiştir.³²⁵

TİP ise diğer sol örgütlenmelerden temel farklılığını, Türkiye'de kapitalist sistemin ve dolayısıyla da burjuvazinin varlığını savunmakla ortaya koymuştur. Behice Boran'a göre Türkiye'nin hakim üretim ilişkisi kapitalist ekonomik ilişkidir, feodal kalıntıların olması Türkiye'yi feodal yapmaz. Büyük toprak sahipleri bile tümüyle feodal malikane niteliğinde değildir ve toprak sahipleri kapitalist üretim biçimine geçmiştir ki bunlardan tarım burjuvazisi diye söz etmek daha uygundur. Köylerde ağalık doğu ve güneydoğuda görülmektedir ki oralarda da üretim ilişkilerinde değişim vardır. Ancak yine de kabul etmektedir ki kapitalizm çok geri bir düzeydedir ve dünya kapitalist ilişkilerinin ağı içindedir. Sınıf olarak milli burjuvazi yoktur, milli pazarı elinde tutamamakta ve yabancı burjuvazinin etkisi altında kalmaktadır. Bu nedenle de anti-emperyalist mücadeleye katılmaya istekli bir milli burjuvaziden söz etmek mümkün değildir. Türkiye'de olan komprador burjuvazi, işbirlikçi burjuvazidir.³²⁶ Emperyalizm Türkiye'ye zorla değil, egemen sınıfların davetiyle girmiştir bu nedenle milli burjuvazi mücadelede bir ittifak unsuru olarak görülemez, sömürge ülkelerde uygulanan milli cephe politikası Türkiye'de geçerli değildir demekteler.³²⁷

³²⁴ Hikmet Kıvılcımlı, **27 Mayıs ve Yön Hareketinin Sınıfsal Eleştirisi**, İstanbul, Ant Yayınları, t.y., s. 264

³²⁵ Hikmet Kıvılcımlı, **Türkiye'de Sınıflar ve Politika**, Ankara, Çağrı Yayıncılık, 1978, .s 19

³²⁶ Kemal, **Sol Kavgası**, s. 168

³²⁷ Şener, **a.g.m.**, s. 387

TİP işçi sınıfının ve emekçi halk yığınlarının yurt işlerinde söz sahibi olmalarını sağlamaya çalışırken aynı zamanda da büyük toprak sahiplerinin ve şehirli büyük sermayecilerin, demokratik rejimi aksatan, ekonomik kalkınmayı, sosyal ve kültürel gelişmeyi frenleyen, sosyal adalet ve güvenliğe karşı koyan, zararlı nüfuz ve hakimiyetlerini de önlemeyi öngörmekte, bu sınıfları hasım kuvvetler olarak kabul etmektedir.³²⁸

Egemen sınıflar Türkiye henüz tarıma dayalı ekonomik yapıya sahip olduğu için en başta toprak ağalarıdır. İkinci sırayı tüccarlar almaktadır. Bu tabaka hammadde ve tarım ürünleri ihraç etmektedirler ve büyük toprak sahipleriyle, yabancı sermayeyle işbirliği içindedirler. Yerli sanayinin gelişmesini kendi çıkarlarına aykırı görerek köklü reform girişimlerine karşı çıkmaktadırlar. İç ticaretle uğraşan kesim ise küçük üretici ve şehirli tüketicilerin sırtından zenginleşmekte, ithalatçı ve ihracatçılar gibi tutucu ve hatta onlardan da geridir.

Üçüncü grubu sanayiciler oluşturmaktadır. Temel sanayi dallarında hiçbir gelişme gösteremeyen özel sektör devlet müdahalesini sadece kendisine yardım ve kolaylıklar sağlanması için istemekte, devlet işletmeciliğine şiddetle karşı çıkmaktadır. Milli bir sermaye olarak yabancı sermayeye karşı direnç göstermesi mümkün değildir. Aksine işbirlikçi niteliği ağır basmaktadır. İşçi sınıfının sosyal adalet için mücadelesi karşısında da toprak ağaları ve tüccarlarla işbirliği yapmaktadırlar.

Egemen sınıfların son grubunu mali sermaye çevreleri oluşturmaktadır ancak bunlar ülkedeki nakit kıtlığı nedeniyle kritik konumdadırlar. Ekonomik hayata hakim olan toprak ağaları, tüccarlar ve sanayiciler bankalarda hisse sahibi olmaya ve yeni bankalar kurmaya özel önem vermektedirler.

Egemen sınıfları oluşturan bu gruplar, üretim araçlarına sahip olmalarından aldıkları kudretle tüm emekçi halk sınıf ve tabakalarını nüfuz ve hakimiyetleri altında tutmaktadırlar.³²⁹

Aybar, ATÜT'ten etkilenererek bürokrasiyi Osmanlı'dan beri süregelmekte olan egemen sınıfların en önemli kolu olarak nitelemiştir. 27 Mayıs sonrasında bu

³²⁸ A.e., s. 371

³²⁹ Tip Programı.

sınıf Amerikan emperyalizminin nüfuzu altına girmiştir. Ona göre egemen sınıflar bürokrat sınıf ve komprador burjuvazi-ağa sınıfı olarak iki ana kola ayrılmaktadır.³³⁰

Milli burjuvaziyle işbirliği de mümkün değildir; yabancı sermayeyi ülkeye sokan bizzat kendileridir.

Emek Grubu'na göre ise egemen sınıfların en önemli kolunu büyük toprak sahiplerinden çok burjuvazi oluşturmaktır.³³¹ Bürokrasiyi ise bir sınıftan çok tabaka olarak kabul etmektedirler ve yönetici gücünü başka sınıflara dayanmasından aldığına inanmaktadır çünkü üretim araçlarının hakimiyetini kaybetmiştir. Bu kesim ne Yöncülerin iddia ettiği gibi her zaman ilerici, ne Aybar'ın iddia ettiği gibi her zaman gerici bir niteliğe sahiptir.

Emek dergisine göre ise, 1960'a gelindiğinde burjuva demokratik devrim başarılmış, büyük sermaye az elde birikmeye başlamış, küçük işletmeler, küçük üretici ve küçük tüccarın yıkımı hızlanmıştır. Devletin politikası büyük ticaret ve tarım burjuvazisini geliştirmiştir. Alt yapısal olarak burjuvalaşmış olan Türkiye 1961 anayasasıyla üst yapısal demokratlaşmayı sağlamıştır. 1970'lere gelindiğinde ekonomiye ve siyasete hakim olan güç kesin olarak büyük burjuvazidir.³³²

Yön/ Devrim çizgisinin ise kurulu düzene eleştirileri temelde sosyo-ekonomik alandadır. Zengin feodal toprak ağalarına ve kentsel üst-orta sınıfa karşıdır. Onlara göre temel çelişki işçi-burjuva çatışması değildir. Onlar emperyalizme karşı ekonomik ve politik bağımsızlık için yürütülecek milletçe mücadeleye inanmaktadırlar.³³³ Tarım, ticaret, mali kurumlar ve sanayideki egemen çevrelerin düzeni korumak için tek vücut olduklarını, oluşturdukları koalisyonu ABD'nin desteğiyle devam ettirdiklerini savunmaktadır. Dolayısıyla reform hareketi sadece Türk tutuculara karşı değil; ABD'ye karşı da yürütülmelidir.

Yön'e göre eşrafın menfaati, kasabayı ticaret yoluyla sömürmesinden dolayı köylünün geri kalmasındadır ki "Kanlıdere'nin Kurtları"nda da bu tema işlenmektedir. Devrimcilerle köylünün arasını açmak için ne mümkünse yapmışlardır. Köyü kaldırmak için öncü kadro çevresinde zaman zaman ortaya atılan köklü çözümleri baltalamışlardır. Öncülere köylüyü gerici ve devrim düşmanı

³³⁰ Aybar, "Türkiye sosyalizmi", s. 34.

³³¹ Şener, **a.g.m.**, s. 375

³³² "Sosyalist Mücadelemiz Güçlenmektedir", **Emek**, Sayı:1, Haziran 1970, s. 68

³³³ Özdemir, **Kalkınmada Bir Strateji Arayışı: Yön Hareketi**, s. 117

diye tanıtmışlardır.³³⁴ Bunun sonucu da Atatürk devrimlerinin reformcu askerlerle uyanık memurları bir araya getiren bir hareket olarak kalmasıdır.³³⁵

Avcıoğlu ayrıca tutucu güçlerin örgütlenme, birlik ve dayanışma içinde olduklarına dikkat çekmektedir. Ona göre tutucu güçler ise işçi ve köylüden daha çabuk bilinçlenerek saflarını sıklaştırıp ilerici güçlerin karşına dikilmektedir.³³⁶

MDD'ye göre Türkiye'de doğrudan emperyalizme bağlı işbirlikçi sermaye ile daha zayıf olmakla birlikte taşrada etkisi büyük olan gerici bir güç olarak feodal mütegalibe hakimdir. İşbirlikçi sermaye dış ticaret, bankacılık ve sigortacılık, montaj ve ambalaj gibi sektörleri tekelinde tutmakta ve milli sanayinin kurulmasını önlemektedir. Feodal mütegalibe de sadece toprak ağası değildir, kapitalist tarım işletmesinde görünümündeki işletmelerde feodal izler taşımaktadır ve (TİP'in savunduğu gibi) sadece doğu illerimize özgü değildir. Nitekim tefecilik gibi kapitalizm öncesi uygulamalar halen etkindir.³³⁷ Çok partili düzen kurulduktan iktidara gelen ve aradaki darbeye rağmen devam eden DP-AP çizgisi karşı devrimci olarak kabul edilmiştir. Komprador-feodal ittifakın partisi önce DP, sonra AP olmuştur.³³⁸

Mihri Belli'ye göre devrim, dış ticaret alanında, bankacılık, sigortacılık, montaj ve ambalaj sanayini elinde tutan emperyalizmle işbirlikçi sermayeye karşı, emperyalizme doğrudan bağlı kapitaliste karşı ve bu sınıflarla kader birliği yapmış feodal mütegalibeye karşı yapılacaktır. Bunlar köylüyü sömüren toprak ağaları, tefeci bezirgan sermayedir ve gayri milli sınıfları oluşturmaktadırlar.³³⁹

Aydınlık dergisine göre Türkiye'deki karşı devrimci güçler, emperyalizm (işbirlikçi burjuvazi) feodal mütegalibe üçlü ortaklığıdır. Küçük-burjuvazi ise emperyalizm ve yerli ortaklarıyla olan çelişki halindedir.³⁴⁰

THKP-C'ye göre ülkemizde baş çelişki oligarşi ile halkımız arasındadır. Oligarşi içinde bizzat emperyalizm yer aldığından devrimci savaş sadece sınıfsal

³³⁴ Mümtaz Soysal, "Büyük Yalan", **Yön**, 1962

³³⁵ Özdemir, **Kalkınmada Bir Strateji Arayışı: Yön Hareketi**, s. 80

³³⁶ **A.e.**, s. 116

³³⁷ Kemal, **Sol Kavgası**, s. 182

³³⁸ Murat Belge, "Türkiye Cumhuriyeti'nde Sosyalizm (1960'dan sonra)" **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, c.7., İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s. 1957

³³⁹ Mihri Belli, **Devrimci Hareketimizin Eleştirisi (1961-1971)**, Emekçi Yayınları, İstanbul, 1977, s. 22

³⁴⁰ "Karşı Devrim Tecrit Oyununu Bozacağız", **Aydınlık Sosyalist Dergi**, sayı:28, Şubat 1971, s. 277.

planda yürümeyecektir. Savaş sınıfsal ve ulusal planda yürütülecektir. Günümüzde emperyalizm gizli hale gelmiştir. Yankee emperyalizmi, Türkiye gibi ülkelerde meta pazarını genişletip yukarıdan aşağıya kapitalizm uygulayarak merkezi güçlü otoriteyi egemen hale getirmiştir. Üst yapıda feodal ilişkileri genellikle muhafaza ederek emeğin feodal sömürüsü sürdürülmüş, alt yapıda kapitalizmi egemen unsur haline getirmiştir. Bu ülkelerde hafif ve orta sanayinin kurulması ve emperyalizmin en gözde müttefiki olarak yerli tekелci burjuvazinin oluşması ve gelişmesi sağlanmıştır. Bu yerli tekелci burjuvazi iç dinamiklerle değil; emperyalizmle baştan bütünleşmiş olarak gelişmiştir.³⁴¹ Oligarşi, emperyalizmle işbirliği halindeki tekелci burjuvazinin yönetimidir.

THKO için bu kesim, emperyalistler ve onlarla işbirliği yapan hainlerdir. Yurtsever olmayan herkeştir. Örgüt açısından karşı devrimciler, örgütün kuruluş amacı anti-emperyalizm, Amerika ve tüm yabancı düşmanlardan arındırılmış tam bağımsız Türkiye'yi kurmak olduğundan bunlarla işbirliği yapan herkeştir. Karşı devrimci olarak emperyalizm, işbirlikçi sermaye, feodal mütegalibe ittifakı gerici cepheyi belirlemişlerdir.³⁴² İnan bu ittifakı, doğuşu, güçlenmesi emperyalizmle bütünlük içinde olan işbirlikçi burjuvazi, mevcut düzenin devamından yana olan sanayi mamullerinin dağıtıcısı, ithalat ve ihracatla uğraşan ticaret burjuvazisi, köylülerin artı ürünlerine el koyan, Amerikan emperyalizminin sadık uşakları olan tefecilik yapan toprak ağaları, küçük üreticileri, yoksul köylüleri ve tarım proletaryasını ellerinde tutan tefeci ve eşraf takımı ve yabancı şirket ve işletmelerde yüksek ücretlerle çalışan bürokrat kesim olarak tanımlamaktadır.³⁴³

TKP-ML'ye göre komprador büyük burjuvazi ve toprak ağalığı diktatörlüğü faşizmdir. Onlara göre ülkede komprador kapitalizm vardır. Emperyalizm, milli kapitalizmi ezerek kendisine bağımlı bu sınıfı yaratmıştır. Bu sayede ülkenin ekonomisini kendisine bağımlı kılmıştır. Esasen tekелci olan bu kapitalizm, asalak ve gerici karakterdedir. Ancak kapitalizm adım adım gelişmekte, feodalizm gerileyerek yarı-feodal nitelik kazanmakta ve giderek yerini kapitalizme bırakmaktadır.³⁴⁴

³⁴¹ Çayan, "Kesintisiz Devrim", (Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, c.8/SOL, Seçme Metinler, s. 1309-1312)

³⁴² THKO Savunma, 68'liler Birliği Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, s. 199

³⁴³ İnan, a.g.e., s. 14-15

³⁴⁴ Behram, a.g.e., s. 230 ve 237

İbrahim Kaypakkaya'ya göre Kemalizm tam anlamıyla bir karşı-devrimci ideolojidir.³⁴⁵ Kemalist devrim, Türk ticaret burjuvazisinin, toprak ağalarının, tefecilerin, az miktardaki sanayi burjuvazisinin, bunların üst kesiminin bir devrimidir. Önderleri Türk komprador büyük-burjuvazisi ve toprak ağaları sınıfıdır. Milli karakterdeki orta burjuvazi önder güç olarak değil, yedek güç olarak yer almıştır. Kemalistler emperyalistlerle barış imzaladıktan sonra aralarındaki işbirliği gelişerek devam etmiştir. Özünde, işçilere ve köylülere, bir toprak devrimi imkanına karşı gelişmiştir. Kemalist diktatörlük, sözde demokratik, gerçekte askeri faşist bir diktatörlüktür.³⁴⁶ Özellikle Seçme Yazılar II, genel olarak Kemalizmin nasıl algılandığına ayrılmış; işçiler, köylüler, şehir küçük burjuvazisi, küçük memur ve demokrat aydınlar üstünde askeri faşist bir diktatörlük olduğunu savunmuştur.³⁴⁷ Türkiye'deki burjuva demokrasisinin faşist ve feodal bir karakteri vardır.

2) KARŞI DEVRİMCİ-BURJUVA KARAKTERLER

Bu sınıfı genel olarak kadınlar ve erkekler olarak ikiye ayırmak mümkündür. Kadın karşı devrimciler, romanlardaki devrimci karakterlere karşı olanlar, bir önceki kuşağın devrimcileri olan cumhuriyetçi kadınlar ile zengin kocalarına yandaş olan onları destekleyerek nimetlerinden faydalanan apolitik kadınlar olarak ikiye ayırmak mümkündür.

Turan Güneş'e göre cumhuriyet ideolojisinin ilk kuşağını oluşturan kesim, Kurtuluş savaşını başarıya ulaştıran bu genç inkılapçılar kadrosu 1930'larda yaşlanmaya başlamış ve muhafazakar olmuştur. Tek parti iktidarı devlet memuriyeti yaratmıştır.³⁴⁸ "47'liler"deki Nüveyre Öğretmen ile eşi, "Yenişehir'de Bir Öğle Vakti'nin Mevhibe Hanım'ı bunlara örnek olarak gösterebilir. Atatürk zamanında vekillik yapmış babanın kızıdır Mevhibe Hanım. Onun için sağlam taşa basmak çok önemlidir ve bunun ana ilkelerinden biri de polise saygıdır. Küçük yaşta kafasına devletin, hükümetin dokunulmazlığını, yüceliğini kavrayıp yerleştirmiştir. Hükümete, büyüklere, kanunlara saygı kavramlarını dilinden düşürmemiştir. Politika

³⁴⁵ Kaypakkaya, **a.g.e.**, s. 35

³⁴⁶ Kaypakkaya, "Şafak Revizyonizminin Eleştirisi", (**Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, c.8/SOL, Seçme Metinler, s. 1313-1314.)

³⁴⁷ Kaypakkaya, **Seçme Yazılar II**, s. 110-132

³⁴⁸ Özdemir, **Kalkınmada Bir Strateji Arayışı: Yön Hareketi**, s. 84

onun için karanlık ve zorlu bir iştir. Kendileri için en iyiyi düşünen bu insanlara dil uzatmaya kalkmamalı, anlamadıkları, gecelerini, gündüzlerini katmadıkları işlere burunlarını sokmamalıdır.³⁴⁹ Hayır işlerine derneklere katılır, öksüzlere yardım eder ancak evindeki hizmetlisinin fakirliğine bir hayrı dokunmaz. Tüm derdi görünüşü kurtarmak, sosyalleşmektir. Yine de somut bir çıkarı yoktur bu derneklerden oysa “Bir Düşün Gecesi”nin Müjgan’ı da bu tip yardım derneklerine katılır ancak diğerlerine göre daha zengin ancak kültürsüz olan yine milletvekili kızı Müjgan, o derneklere yoksullara pijama diktirme adı altında kendilerine ucuz gece elbisesi diktirecek kadar yozlaşmıştır.

Mevhibe’nin ahabları eski köklü ailelerdendir. Kızlığında da lükse alışmamıştır ve sevmemektedir. Türklüğüyle, babasıyla övünür, sorumluluklarını, ödevlerini bilir, kendisi çalışkan, sözünün eri tam bir Atatürk çocuğuyken, çocukları tasvip edilmez çocuklar olmuştur. Aynı dertten muzdarip bir başka Atatürk çocuğu da Nüveyre Öğretmendir. Cumhuriyet ideolojisini geri kalmış ulusa benimsetmek gibi yüce bir misyonla yola çıkmış ancak gördüklerinden, cehaletten inançlarını kaybetmiş, kendilerini kurtarma çabasına düşmüşlerdir. “*Dünya işsizlikten kırılıyordu. Bizse bükülmez bir Türklük onuruyla yetiştiriliyorduk. Her şey para değildi. Bizim görünüşümüz okumuş yazmış olduğumuza tanıklık ederdi. Çalışmamız desen eksiksiz. Hele büyüklerimizden kuşkulamak ne ayıp. Bir müdiremiz vardı. Bursa Kız Muallim’i iftiharla bitirmişlerden, dinç bir kadın. Cumhuriyetin ilk öğretmenlerinden. Cumhuriyetin batılı aydın yetiştirme eğitimini öylesine soylu, gözleri yaşararak anlatmıştı ki, o gün avlunun soğuşunda ülkücülüğün, batılılaşmanın ne olduğunu bilip onun yüce ateşiyle yanmıştık,*”³⁵⁰ diye anlatmaktadır. Şehirli burjuva kızı, gençlik idealizmi geçtikten sonra ailesinin sınıfına geri dönme çabasında, gittiği kasabalarda, köylerde köylüleri hizmetinde çalıştırmaya, çocuklarını yüksek kademelere yerleştirmeye çok heveslidir. Mal, güç sahibi olmak için paraya ve kıdeme biat etmektedir. Selahattin ise Nüveyre’nin hırsları yüzünden içine kapanmış, kendi dünyasında yaşamaktadır. Vaktiyle Paris Komünü, Fransız edebiyatında sosyal meselelere ilgi duymuşsa da etrafıyla pek ilgili değil. İkisinin de amacı küçük burjuva konformizmine, şehre ulaşmak. Ahlaksızlık

³⁴⁹ Soysal, **Yenişehir’de Bir Öğle Vakti**, s. 101, 130 ve 132

³⁵⁰ Füzüzan, **47’liler**, s. 46

önlenmeli diyor Nüveyre. Onun için kalıcı olan Şerefli bir hayat ve çocuklara bırakılacak servettir. “Değerli bir öğretmen, saygın bir kadın, Türk eğitiminin seçkin bir rüknü olan, sıradan bir Türk vatandaşı olmayan anne...”³⁵¹

Bununla birlikte nadiren de olsa hala cumhuriyet kuşağından da önceki, burjuva bile olmayan kuşaktan bir iki tipe rastlanmaktadır. Bunlar, Çetin Altan’ın romanlarında karşı devrimciler Ciciannenin ailesi olarak adlandırılan bir önceki kuşağın mülk zenginlerinden, Osmanlı artığı asalaklardır. Bunlar aynı zamanda Gazi Paşa düşmanı, saltanat taraftarıdır. Genellikle subaylarla evlenen kadınlar, büyükler öldüğünde köşk miraslarını kapışmak için yarışa giren akbabalardır. Cami cami dolaşırlar, evlatlıklarına eziyet ederler ve hepsinin çocukları hayırsızdır. Birbirlerine çirkef atarlar, halktan toplumdaki her şeyden uzak kendi dünyalarında yaşarlar. Batılı adetlerden hoşlanmazlar.

Bu tipe “Yenişehir’de Bir Öğle Vakti” romanının Necip Bey’inde de rastlanmaktadır. Bir mirasyedi olarak Fransız okulunda okumuş, Avrupa terbiyesi görmüş, yüksek biri olduğunu düşünür. Diğer insanlar ucuzdur, aşağıdır. Avrupa görmediği, Avrupa terbiyesi almadığı için. Bir çeşit Bihruz Beydir o. Avrupa hayranıdır. Babasından kalan mirası, viski, iyi cins filtreli sigaraya tenis kulübüne harcayarak bitirmiş. Liberal biri olarak görürdü kendisini, her sabah İsviçre gazetesini okumayı ihmal etmezdi. Komünizmin ne olduğunu bilirdi. “*Modası geçmiş bir amale diniydi, bir zamanlar Avrupa’da fırtınalar koparmıştı ama Avrupalılar gereken tedbirleri almışlar, açgözlü ameleyi doyurarak haset beyinlerini bu dogmatizmin karanlığından kurtarmışlardı. Bazı şımarık gençler yeniden bu modayı keşfetmişlerdi, ama önemi yoktu bunun, sonunda babalarının paraları kendilerine kalınca ya da çalışmaya başladıklarında bu gençlik çılgınlığını unutacaklardı mutlaka, varsın ameleler kendi davaları için uğraşsınlar. Bu memlekette bu işler olmaz,*” diye düşünmektedir.³⁵²

Erkekler ise genel olarak sermaye ve devrimciler üzerinde iktidar sahibi zenginlerdir. Devletle ve özelde orduyla araları sıkı, bir tür menfaat ilişkisi içerisinde birbirlerini kollayan, fırsatçı ve bencil tipler olarak çizilmişlerdir. Bunların istisnası

³⁵¹ Füzüzan, **47’liler**, s. 21, 55 ve 186

³⁵² Soysal, **Yenişehir’de Bir Öğle Vakti**, s. 61.

sadece Seyda'nın kocası olan Oktay (Yarın Yarın) gösterilebilmektedir. O, 12 Mart yönetiminin kaotik faşizminden dehşete düşerek ülkeyi terk etmiştir.

TİP ve Emek grubunun daha çok savunduğu, Türkiye'de hakim sınıfın burjuvazi olduğu görüşünü destekler nitelikte romanlardaki karşı devrimcilerin ana grubunu sermaye sınıfı burjuvalar oluşturmaktadır. Bu karakterler temelde iyi yönleri de bulunan burjuvalar ve tamamen kötü (olumsuz) burjuvalar olarak ikiye ayrılmaktadır. İyi yönleri de bulunan burjuva kesime örnek olarak Pınar Kür'ün "Yarın Yarın" romanının Oktay karakteri ve "47'liler" romanının Enişte karakteri gösterilebilir. "47'liler" in eniştesi, büyük iş çevrelerinin aranan sayılan avukatı, zengin, incelikli bir adamdır. Partilere, öğrenci birliğine para toplama işlerinde ya da bazı kanun maddelerini sorma işlerinde alçakgönüllüdür.

Olumsuz karakterlere örnek olarak da "Bir Gün Tek Başına" romanının Rasim'i, "Bir Kadının Penceresinden" romanının Nuri ve karısı Remziye karakterlerini, "Şafak" romanının Turgut Sabuncu'sunu, "Tartışma" romanının Cemal Yosun'unu sayabiliriz. Bununla birlikte Atilla İlhan'ın "Sırtlan Payı" romanındaki karşı devrimci karakterler diğer romanlardan farklı olarak, iki kadın Hayrunisa ve Doktor Sevim'dir. Ancak bu iki kadın da lezbiyendir ve erkek karakterlerden daha erkektirler toplumdaki yerlerini koruyabilmek açısından.

Rasim, Kenan'ın çocukluk arkadaşıdır. Yahudi ortağı olan, Amerikalılarla sıkı fıkı, hükümetten birçok adamı olan, işini bilen bir burjuvadır. "Çiğnenmeyeceksin, trafiğin kuralı bu," Menfaatlerinin peşinde ve zenginliğe giden her yol mübahtır, der. İktidarın yanında olmakla birlikte İsmet Paşa'ya da saygılıdır.

"Yarın Yarın" romanının işadamı Sulhi Gebzeli de her ne kadar soylu ve ahlaklı görünse de sonunda şarkıcı, oyuncu Aysel'le karısını aldatmış, onu elde etmek için her türlü hileye başvurarak kapitalist karşı devrimci çizgisini bozmamıştır.

Nuri ve karısı Remziye, (Bir Kadının Penceresinden) romanın aydın karakterlerinden Bedri'nin ablası ve eniştesidir. Avrupa'dan getirdikleri malları satarak zengin olmuş, her türlü hileye dolandırıcılığa bulaşmış sonradan görmelerdir. Nuri, *"bu yağmada, komşunu tedirgin etmeden, komşunun payına el uzatmadan küpünü doldurmaya bak! Bu kafayla yola çıkan kısa zamanda ortaklar bulur çevresine, bir işbirliği kurulur. Kimin ekmeğine yağ süreceğini önceden*

kestirebilirsen korkma!”³⁵³ diye düşünmektedir. Avrupa onları için bir kültür değil, alışveriş merkezidir. Cahildirler. Birbirlerini kollarlar. Gerici politikaların destekleyicisi ve yordakçısıdır. Misafirlerine ikram edecekleri viskinin kalitesini bile misafirin önemine göre seçiyorlar. Toplumun sırtındaki asalaklardır. Üretim sürecine katılmazlar. Al-sat yapan tüccarlardır sadece.

Onların bir benzeri de “Yenişehir’de Bir Öğle Vakti” romanının Güngör’üdür. Amerikalılara paskalya yumurtası boyayarak başladığı mesleğini mobilyacılık yaparak devam ettirmekte; klasik sıfırdan başlayıp yükselme hikayesidir. “*Memurun yapması gereken en doğru şey zimmetine para geçirmektir. Devlet sürekli olarak biz vatandaşların parasını zimmetine geçirmiyor mu ben de memur olma inekliğine düşsem aynısını yaparım,*”³⁵⁴ diyerek burjuva-karşı devrimci ahlaksızlığını devam ettirmektedir.

Tartışma romanının Cemal Yosun karakteri de türlü hileyle tefecilikle para kazanan Adnan Menderes’in yürü ya kulum dediklerindendir. 12 Mart muhtırasının işlerini bozmasından endişelenmekte, “ithalatın, ihracatın tadı tuzu kalmadı merkez bankasına da el koydular, bankaları sıkıştırıyorlar,” diye şikayet etmektedir. Oğulları sol görüşlü aydın çocuklar halindeyken kendisi görgüsüz, öfkeli ve duyarsız bir adam haline gelmiştir.

Hayrunisa (Sırtlan Payı) Atilla İlhan’ın lezbiyen karakteridir. 27 Mayıs öncesi ve sonrasında burjuvaziyi temsil etmektedir. II. Dünya Savaşı’nın koşulları altında ortağıyla servetine servet katmıştır. 27 Mayıs darbesine karşıdır. Doktor Sevim (Sırtlan Payı) de zenginlik ve lükse meraklı, Avrupa tarzına hayrandır. Modernleşen bir karakter de olsa içinde alaturkalık yatmaktadır. Her ne kadar eskiyi reddetse de özünden vazgeçememesinden kaynaklanan çelişki onu daha da öfkeli yapmıştır. Erkek gibi güçlü ve otoriter ancak erkekleşmemişse de yapılı saçları sivri topuklu ayakkabılarıyla kadınsılığını korumaktadır. Erkekler dünyasında kadın olarak yer etmiştir. Çağdaş kadın olmanın yollarını mahalle sinemalarında gördüğü Amerikan filmlerinden öğrenmiştir. Sevim’in olduğuyla olmak istediği kadın arasındaki farkı yaratan da kapatan da sinema olmuştur. Evini döşemesi gerekince elinde olmadan bir Hollywood *living-room*una özenmesi, villasını alçak plastik

³⁵³ Rifat, **Bir Kadının Penceresinden**, s. 143

³⁵⁴ Soysal, **Yenişehir’de Bir Öğle Vakti**, s. 80

koltuklar, cart perdeler, cam masalarla donatması da bundandır. Yemek tarifleri de İngilizce dergilerden derlenmiştir. Sevim de bir çeşit Bihruz Bey sendromu içindedir denebilir. “Yenişehir’de Bir Öğle Vakti” romanının Profesör Salih Bey’i gibi fakir bir çocukluk hayatından kendi hırslarıyla çıkmış, doktor olmuş, zengin bireyin tanımıdır. Yeni insan tipidir. Yükselmek için diğerlerinin üstüne basarak ilerlemekten çekinmez hatta olması gerekenin bu olduğuna inanmaktadır. Acımasızdır. Varlıklıyı sever. Burjuva sınıfının yeni insanıdır.

Profesör Salih Bey’de apartmanı, arabası, arsaları da olsa, yazıhanesi iyi işlese de, geleceğe tam olarak güven duymamaktadır. Bu güvensizlik duygusu çocukluğundan kalmıştır ki tipik bir küçük burjuva korkaklığından başka bir şey değildir. O da değişmek istemekte ve değişimini engelleyen her şeyden kendi ailesinden bile nefret etmektedir. “*Anasını gereğinden fazla sevse, çamaşırının ortasında suyu bitince dersini bırakıp çeşmeye su almaya gitmesi gerekecekti. Kardeşini sevse, kitaptan başını kaldırıp onu çişe tutması gerekecekti. Babasını fazla sevse, dükkanda yardım etmesi gerekecekti, çalışacağı yerde.*”³⁵⁵

“Yenişehir’de Bir Öğle Vakti”nin mobilyacı Güngör’ü de tüm yokluktan gelen biri olarak türedi zenginler gibi lükse ve değişime inanmaktadır. Dükkanında bile uzun süre satılmayan malı tutmaz değiştirir. Avrupa’dan ucuza getirdiği malı, snop Avrupa malına aşık yeni zenginlere oldukça pahalıya satıp iyi kazanmaktadır. Dış görünüşe önem vermekte, son model Mercedes kullanmaktadır. “*Aynı İngiliz dergilerindeki işadamları gibi konservatif, pahalı ve şık eşyalar kullanmalıydı iyi bir iş adamı,*”³⁵⁶ diye düşünmekte ve elde ettiği şeyi tüketmek istemektedir. Tüketemeyeceği şeyi elde etmeyi anlamsız bulmaktadır.

“Yağmur Sıcağı” romanının Doktor Ali İhsan Bey’i de bu karakterlere benzemektedir. Çevresinden soyutlanmış, yalnız ve dastsuz bir insandır. Ancak Profesör Salih Bey ve Doktor Sevim gibi kötü niyetli değil aslında nötrdür. Sadece korkak bir küçük burjuvadır, gece beklemediği anda kapısı çalındı mı, şehir gerillası, kır gerillası, adam kaçırmalar, banka soygunları geliyor aklına, kendisine bir kötülük edileceğinden korkmaktadır ancak kendisinden küçük Güher’e olan aşkıyla TİP’e üye olmuş, bir yönüyle “Bir Gün Tek Başına”nın Kenan’ıyla benzerlik taşımaktadır.

³⁵⁵ A.e., s. 96

³⁵⁶ Soysal, *Yenişehir’de Bir Öğle Vakti*, s. 87

Büyük düşünürlerden, yazarlardan alıntı yaparak konuşmakta, metafizik yönü ağır basmakta, şair olarak Yahya Kemal'i tercih etmektedir.

Bu açıdan bakıldığında Tanzimat romanının hazır yiyici Bihruz ve Felatun Beylerine karşı mütevazı, çalışkan ve tutumlu Rakım Efendilerin dönemi başlamış denilebilecektir. Rakım Efendiler yokluktan gelen, çok çalışıp başarı elde ederek zenginleşen ve hakim olan sınıftır söz konusu romanlarda.

Aybar'ın ATÜT'ten etkilenerek egemen sınıfları bürokrat sınıf ve komprador burjuvazi-ağa sınıfı olarak ikiye ayırmasına örnek olarak ise "Kaplumbağalar" romanı gösterilebilecektir. Romandaki karşı devrimci tipler devletin bürokrasisidir. Bürokrasinin ağır işleyen çarkları arasında tembel, köylüye yeterli kıymeti vermeyen hatta onları küçümseyen lümpen şehirlidir onlar. Köye kadastro için gelmiş Emin Bey ve ekibidir. Emin Bey yürüyemez, tırmanamaz tıs tıs bir adamdır ama yolluk için harçlık için böyle köy köye gezmeye katlanmaktadır. Köye geldiklerinin ertesinde 8:30'da iş başı yapacakları yerde kalkıp kendilerine gelmeleri öğleni bulmuştur. Bilirkişiyi seçmeleri derken öğlen olur yemek arası öğlen uykusu dediklerinde akşamüstü olmuş bir işin ucundan tutmamışlardır henüz. Şehirli devlet memuru tembelliğidir bu. Köylünün çalışkanlığı karşısında daha çok göze batmaktadır. Romanda şehirden gelen memurlar karşısında köylü yüceltilmiştir. Mal müdürü ise, köylünün ektiği bağı hazineye aittir diye mühürleyecekken, karşı çıkanlara *"cahillik etmeyin ortada sizin hakkınızı sizden çok iyi düşünen ve zor kullanmaya ihtiyacı olmayan bir devlet ve bu devletin nizamları var, ... Siz hep kendi çıkarınızı düşünüyorsunuz! Ben de hazinenin çıkarını düşünmek zorundayım gavurun hazinesi mi? Bakın ortalıkta bu kadar asker var, memur var. Sadece köy hizmetlerindeki memurların sayısı 78.000! bunlara aylık veriliyor, yolluk veriliyor! Nereden geliyor değirmenin suyu?"*³⁵⁷ demektedir.

Türkiye'de TKP'nin savunduğu gibi, derebeylik artığı ilişkilerin hala yaşadığı, ekonomik, politik, stratejik kilit yerlerine, ordusuna emperyalist devletlerin el attığı ve militarist klikle bütünleşen büyük burjuvazi hüküm sürmekte olduğu tezine göz kırpmakta olan roman olarak "Bir Düşün Gecesi"nin karşı devrimci karakterleri gösterilebilmektedir. Bu karakterler, devlet-sermaye-finans ilişkisi

³⁵⁷ Baykurt, **Kaplumbağalar**, s. 262-263

içindedir ve bunlara bir de askerler de eklenmiştir. Milletvekili bir tüccarın ağzının içine bakan general ve Amerika'ya yerleşmiş iki enişte oğlan tarafının ailesini oluştururken, avukat-tüccar İlhan, kız tarafını oluşturur. Hepsi Anadolu Kulübünde buluşurlar. *“İlhan, söyle senin o banka müdürüne, aylık etmesin ulan... Bilmez miyim senin sözünden çıkmaz o. Bakan geldi, yer aç. Bak oğlum mebus bey ne emrediyorlar? Ne emredersin kirvem? Şey yir misin şey, kariydes şiş yir misin he?...”*³⁵⁸ tüm karşı devrimcilerin bu söylemleri aralarındaki çıkar ilişkisini betimlemektedir.

“Şafak” romanının işadamı Turgut Sabuncu da devletin memurlarını kendi hizmetinde görece kadar devletle iç içe, çıkar ilişkisi içindedir. O kendisini fakirin, açın velinimetini olduğuna inanmakta, emniyet müdürüne, kanuni grevlere engel olamadığı için, *“gelmiş karşıma kanun diye geveliyor. Sizi niçin besliyoruz ha? Kervan yürüyecekse sizin gibi itlere ne gerek var ha?”* diye azarlamakta, *“düzene karşı kanunu mu olurmuş. Ulan senin işin kanun kılıcını düşmana işleyene dek bilemek. Öyle her yana yontulan kanun olur mu? Kanun ya bizim ya onların,”* demekle genel düşünceleri hakkında fikir vermektedir. *“Ben bu devlete her yıl avuç dolusu vergi ödüyorum. Bu devletin kanunu benim fabrikamı korumayacak da kimi koruyacak, çapulcuları mı?”* diye bağırmaktadır.³⁵⁹

“Yarın Yarın” romanının Sulhi Gebzeli'sinde de benzer durum görülmektedir. Sol örgütler çocuğunu kaçırdıklarında, *“her isteyene milyon versem benim halim ne olur? ... Memlekette asayiş koruyamayacaklarsa ne diye getirdik bu herifleri iş başına? Benim oğlumu kaçırmak ne demek? Dekanlık basmaya, yürüyüş yapmaya benzer mi bu? ... Her birini ipe çektirmek için yüz milyon veririm de üç kuruş koklatmam o itlere!”*³⁶⁰ demektedir.

Kıvılcımlı'nın savunduğu finans-kapital zümre geçmişten beri varlığını sürdüren taşra eşrafı, ayan ve haciağalardan oluşan tefeci-bezirgan sermayeyle işbirliği içinde olduğu görüşünü savunan roman ise “Bir Gün Tek Başına”dır. Diğer taraftan Kenan'ın küçük burjuva karısı Nermin için ise Vedat Türkali, burjuva mafyasının güler yüzü demektedir. Melekleştirilme korkunçlaştığını söylemektedir

³⁵⁸ Ağaoğlu, **Bir Düşün Gecesi**, s. 5

³⁵⁹ Soysal, **Şafak**, s. 136-138

³⁶⁰ Kür, **Yarın Yarın**, s. 238

Nermin ve Nermin'in annesinin. Onlarla anlatmak istediği, burjuva konformizminin, kaba hazlarının özlemi içinde çürüyüştür.³⁶¹ Hem roman hem de Kıvılcımlı CHP'yi de devletçiliği savunan gelenekçi örgüt olarak tanımlamaktadır.

THKP-C ve THKO'nun oligarşi vurgusunu karşılayan roman olarak da "Gizli Emir"ın faşist örgütü AYOT (Asayışı Yerleştirme Olağanüstü Teşkilatı) gösterilebilmektedir.

Teşkilat, olağanüstü hal yaratıp kentin yönetimini ele geçirmiş bir kurumdur. Kendini her şeyin içinde ve her şeyin üstündeki idareci olarak gören kurum insanların uyku saatlerine dek planlar. Ancak kaotik bir kurumdur ve tutarlı bir planı yoktur çünkü kurallar bir kere belli olur da insanlar ona uymaya başlarsa kendilerine gerek kalmayacağına inanırlar. Bir ölçüde Kafka'nın bürokratik kurumlarını (ŞATO, DAVA) andırıyor. Nihai hedefleri kentin mutlak hakimi olup her şeyi kontrol etmektir. "sizin işiniz, onun işi, ötekinin işi diye bir şey yok. Sadece AYOT Genel Direktörlüğünün işi var. Onun varlığı yadsınmadan hiçbir kuruluşun gereği savunulamaz. ... *"Neyin iyilik, neyin kötülük olduğunu hangi hareketin ceza göreceğini, hangi hareketin görmeyeceğini, ne zaman nasıl bir emir geleceğini kimse bilmezse, AYOT Genel Direktörlüğüne inanç artar ve o güçlenir."*³⁶² AYOT'un varlığını benimsemek, gizli emirden ümidi kesmek demektir. Başındaki diktatöre ise direktör denmektedir.

AYOT'un bu kuralsızlığı Şafak romanında her zaman kanunlara yaslanan, kanunlarla rahat, güvenli yaşadığını sanan Emniyet Müdürü Sezai'nin işadamları Turgut Sabuncu'dan yediği azarla, kanunların artık kendisini bile korumadığını sezivermesiyle ve Yarın Yarın romanındaki Oktay'ın emniyette sorgulanmasından sonra 12 Mart sonrası sıkıyönetim idaresi hakkındaki düşünceleriyle benzerdir. Devlet, para sahibini bile harcayabilecek kadar korkunç hale gelmiş. İktidar-sermaye ilişkisinin de zedelendiği bir dönem 12 Mart. Karısı ve Selim yüzünden nezarete alınan sorgulanan Oktay, *"her şeyi yapabilirler, yapamayacakları şey yok. Her şeyi yapılabildiği, hiçbir yasanın, yetkinin tanınmadığı bir ülkede yaşanmaz. Olur a yasalar başkasından yana da olsa, kendini ona göre ayarlayabilir kişi, gene de işini uydurabilir. Hiç değilse nasıl davranacağını bilir. Türkiye'de kimi kime şikayet*

³⁶¹ "Vedat Türkalı ile Bir Gün Tek Başına Üzerine Konuşma", **Militan**, s. 45

³⁶² Anday, **Gizli Emir**, s. 224, 226 ve 230.

edeceksin? Yönetimin kimin elinde olduğu belli değil ki. En yetkili kim belli değil,”³⁶³ diye açıklıyor durumu karısına.

TKP-ML’nin komprador büyük burjuvazi ve toprak ağalığı diktatörlüğünü faşizm olarak kabul etmesi ve ülkede komprador kapitalizmin varlığına örnek olarak da “Kanlıdere’nin Kurtları” ve “Güneşin Katli” romanları örnek olarak gösterilebilecektir.

“Kanlıdere’nin Kurtları” romanında da aynı işbirliği devam etmektedir. Ankara’da Hurşit Bey milletvekili, Feramuz parti başkanı, şahlanış gazetesi sahibi Bozkurt Bozdoğan ve Bekir Ağa birbirlerinin arkasını kollayarak köylünün sırtından geçirirler. Ruslarla anlaşma yapmaktan çekinmezler. Paranın nereden geldiği önemli değildir. Baytarı kullanıp köylüyü kandırır, hayvanlarına ucuz ucuz el koyarlar Ruslara satmak için, tezgâhın başında bunlar vardır.

“Güneşin Katli” adlı romanda karşı devrimciler, iktidarı ellerinde bulunduran vali-iş adamı-tüccar-din adamı ve onların uzantıları kandırılmış bir grup yoksul insan olarak gösterilmiştir. Bunların birçoğu torpille işini yürütmek isteyen memurlardır. Devlet-sermaye ilişkisi ve bunların ideolojik yandaşı din adamları üçgeni işlenmiştir. Kurtyuvası denilen lokalde birbirlerini kayırıp işlerini yürütmektedirler. “*Vilayetin operatörü, şehrin en büyük iki mağazasının sahibi, iki tüccar, üç bakkal, bir fotoğrafçı, bir banka memuru ve ikisi iman hatipten birisi de öğretmen okulundan üç öğretmen, iki de sivil polis,*”³⁶⁴ vardır. Tüm tipler mutlak olarak kötüdür. Bununla birlikte Güneş’in ömrünün sonuna doğru mücadele ettiği toptancılar ve aracılar vardır ki onlar yüzünden halk pahalı mal satın almaktadır. Malını toptancıya satmak yerine kasabaya gelip satmaya çalışan, Pazar kurmak isteyen köylüleri döverek sindirirler. Bir ikisinin de belediye meclis üyesi olduğu bu aracılar işlerini bozacak herkese zarar verirler. Güneş bunlarla uğraşmaya başlayınca öldürülüyor.

Güneşe karşı kışkırtmalar hep cami duvarlarıyla camiye giden halk üstünde yoğunlaşsa da, tepkiler onu tanımayan, dersini almayan esnaf çocuklarından gelmiştir. Müslüman halk aydınlığa açıktır mesajı veriliyor.

³⁶³ Kür, **Yarın Yarın**, s. 366

³⁶⁴ Türkkan, **Güneşin Katli**, s 12

“Tütün Yorgunu” romanında da Muhtar ile Keçeci Dede dedikleri hurafeci, köylünün saflığından faydalanarak zenginleşmiştir.

“Güneşin Katli” adlı romanda vali en baştaki karşı devrimci olarak gösterilir. Gerçi öğretmen boykotunu önleyebilseydi terfi sözünü aldığı üst makamlar da vardır ancak romanda onlara değinilmemekte, en yüksek kademe vali olarak gösterilmektedir. Bir devlet görevlisi olarak işaret edilen karşı devrimci vali gaddar ve kötüdür. Cahil, faşist, çıkarlarının peşinde bir adamdır. Valiliğin ihalelerini Müteahhide verip karı paylaşır. Müteahhit Osman’ın kulüp başkanlığı yaptığı futbol takımıyla maça çıkmadan evvel takımın en iyi oyuncusu olan aydın bir öğretmeni polisle yanına getirterek maçı kaybetmelerine neden olur. Öğretmenlerin bir sendika altında örgütlenip güçlenmemesi için, böl ve yönet taktiğini uygular ve ilkokul öğretmenlerini ayrı sendika altında toplanmaları için kışkırtır. Doktor ise, fakir orman işçisini parasız ameliyat etmeyerek neredeyse ölümüne neden olacak ve Güneş’in yarasına müdahale etmeyerek ölmesine neden olan, hain ve dolandırıcıdır. Hastalarından fakirlik kağıdı alıp parasız yapıldı diye deftere yazdırır, hem de hastadan para alıp cebe indirir, muayenehanesine gelmeden devlet hastanesinde hastaya bakmaz.

3) KARŞI DEVRİMCİ-BURJUVA KARAKTERLERİN DİĞER SINIFLARA BAKIŞI

a) İşçiye bakışı

“Güneşin Katli” romanındaki doktor, *“benim aldığım parayı işçinin maaşıyla kıyaslamak mümkün değildir. Ben 6 sene okudum 2 yıl ihtisas yaptım, kalkıp işçiyle ücretimi mi kıyaslayacaklar, olur mu öyle şey?”* diyerek aralarında fark olması gerektiğini, solcuların böyle kıyaslamalar yaptığını ve bunun yanlış olduğunu düşünmektedir.

Şafak romanının fabrika müdürü Muzaffer, *“çalışma adabı yok bu memlekette. Kimse emeğinin hakkıyla yetinmeye niyetli değil. Avantadan kolaydan kazanmak istiyor hepsi. İşçiler işlerini benimsemiyorlar. Bu fabrika ne iş yapar, memlekete ne gibi hizmetlerde bulunur, yurt kalkınmasında ne gibi bir önemi haizdir? Hiç umurlarında değil. Var mı yok mu, tazminat, ücret, sigorta, emeklilik...*

dinleri imanları para, Atatürk bir uyansa, uyansa da emanetlerini bir görse. Asıl kabahat bunları köylerden şehre akıtan namussuzlarda. Hayatında makineyi yeni gören ücretim diye başlıyor açgözlülüğe. Siz sadece pis midelerinizi doldurmayı, o götü boklu karılarınızı art arda doğurtmayı bilin. Bu kumaş nasıl böyle oluyor bir an bile düşünmeyin. Patron bunun için kaç yıl İngiltere’de tekstil mühendisliği okudu,”³⁶⁵ diyerek işçiyi benzer bir nankörlükle suçlamaktadır.

“Fikrimin İnce Gülü” romanında, vapurdaki bir kadın tip, kendi kardeşi ve onun devrimci karısından şöyle bahsetmektedir: *“Haziran ayıydı yürüdüler ya işçiler, başkaldırdılar pisler. Sen tut, kardeşimi de ayart. Sok bunu da ana-baba gününe. Akli başında olan kardeşim gitmek bile istese sen dur karışma demez mi? Tıktılar kardeşimi de içeri o zamanlar, derdest edip. Orosu eliyle bir börek yapıp götürmedi kocasına. Böyle hain bu,”³⁶⁶ diye düşünmektedir.*

Dolayısıyla roman karşı devrimcilerine göre işçiler kendileri kadar okumadıkları, kendilerinin sahip olduğu şartlara sahip olmadıkları için sömürülmeyi hak etmektedirler. Onlara düşen velinimetlerine şükretmektir.

b) Aydınla bakışı

“Güneşin Katli” romanının Lise din öğretmeni aydından korkulması gerektiğini düşünmektedir. Ona göre, Güneş, şeytanın ta kendisidir çünkü *“zekanın timsalidir şeytan. Zekayı imana karşı kullandın mı yaptığın tamamıyla şeytanlıktır. Şeytan içimizdeki şüphenin kendisidir.”³⁶⁷ “Cahil adamdan korkmayacaksın, korkulacak şahıs bilen ve bilgisini kötü yolda kullanandır,” diye düşünüp, güneşe, sen katli vacip adamsın, demektedir.³⁶⁸*

Romanın Valisi de, yeni öğretmene Güneş hakkında, *“senden önceki meslektaşın her yere burnunu soktuğu, üzerine vazife olmayan işlere bulaştığı için belasını buldu. Sana da ders kitaplarının dışına çıkmamanı tesviye ederim,”³⁶⁹ diyerek aydınların geçici kendisinin ise egemen güçlere dayandığı için kalıcı olduğunu, kendisine dikkat etmesi gerektiğini söylemektedir. Ticaret kulübü*

³⁶⁵ Soysal, **Şafak**, s. 178-179

³⁶⁶ Ağaoğlu, **Fikrimin İnce Gülü**, s. 144

³⁶⁷ Türkan, **Güneşin Katli**, s. 95

³⁶⁸ **A.e.**, s. 103

³⁶⁹ **A.e.**, s. 6

başkanına da tüm diğer işadamları gibi kendi sınıfının dışındakileri küçümsemektedir. Ona göre öğretmenlerin hepsi isyancıdır. “*Sen devletin parasıyla oku meslek sahibi ol, yattığın yerde maaş al, ondan sonra bu düzen bozuk diye hükümete kafa tut. Bozuk olan düzen değil öğretmenler kafasıdır. Benim işim var, ticaret adamıyım. Eliboş öğretmen değilim.*”³⁷⁰

“Bir Gün Tek Başına”nın Rasim’i ise solcu aydınları küçümsemektedir. Kenan’a, “*ne boka yarıyor okumaların senin? Senin kafana göre değişeceğini mi sanıyorsun bu ülkenin?*”³⁷¹ demektedir.

Aydınlı birlikte anılmak isteyen, onlarla birlikte olmanın kendisine değer katacağına inanan bir kesim de bulunmaktadır. Bunların ilki “Bir Düşün Gecesi”nin İlhan’ıdır. Düşünde Ömer gibi tanınmış bir akademisyenin yanında olmasının, onunla aynı seviyede olduğunu göstermek istediğinden önemlidir. “*Millet görsün, biz burnu havada, bizleri adam yerine koymayan aydın takımıyla istersek nasıl elense geliriz, millet görsün. Benim elde edemeyeceğim ne var be?*”³⁷² diye geçirmektedir içinden. Kendisini aydınlar tarafından onaylanmış görmek istemektedir. Ömer için, “buradaki şu uzak duruşu yok mu yine, beni kendimden kuşkuya düşürüyor,” diye düşünmektedir. “Gizli Emir” romanının direktörü de üniversite bitirmiş aydınlardan konuşmaktan keyif almaktadır. Ona göre entelektüel konuşmalar ruhun gıdasıdır ve insanların buna ihtiyacı vardır ancak onlara saygı duymakla birlikte sanatçıları halkı etkileyen en yaman güçlerden biri olduğu için tekin bulmamaktadır.

c) Köylüye Bakışı

Mevhibe’nın babası, halk partili milletvekili, “*halk çocuk gibidir. Sana güvenecekler, senin onları kolladığını bilecekler. Ama onları disiplin altında tutmaz, pençeni gevşetirsen, işe yaramaz olurlar,*”³⁷³ der. Kızı küçükken kendisine çok iyi davranan kapıcı Rüstem’in bacaklarına dolanıp öpünce de, “pis pantolonu öpmekten utanmıyor musun?” diyerek cezalandırmış kızını. Onların başka dünyaların insanları olduğunu düşünüyor, “*buna göre davranmazsan sana saygı göstermezler, alaşağı*

³⁷⁰ A.e., s. 222-223

³⁷¹ Türkali, *Bir Gün Tek Başına*, s. 28

³⁷² Ağaoğlu, *Bir Düşün Gecesi*, s. 311

³⁷³ Soysal, *Yenişehir’de Bir Öğle Vakti*, s. 124

ederler seni”³⁷⁴ diyor ki; onların arasından gelmiş Ali’de benzer şeyler söylüyor bu konuda.

“Güneşin Katli”nin karşı devrimci doktoru, kendisine tedavi olmak için gelen fakir köylüye, “kirli çıkınsınız siz vardır paranız,” demektedir. Öte taraftan *“fakir olup da mutlu yaşamak pekala mümkün. Büyük dağın dumanı büyük olur, zenginin de derdi büyüktür. Başında bin bir gaile vardır. Halbuki fakir öyle mi? Tek derdi günlük yiyeceğidir belki. Mutluluk, zenginlik fakirlik meselesi değildir, bunun aksini solcular söyler,”*³⁷⁵ demektedir.

“Bir Düğün Gecesi”nde Müjgan ve İlhan, İlhan’ın memleketinden gelen köylü akrabalarından utanmaktadır. Onlar zengin Anadolu Kulüplerindeki görüntüyü bozanlardır. *“İlahi hacı baba e mi? bir koca kentte Anadolu Kulübü gibi koskoca yerde düğüne geliyorsun. Başından şu hacı takkesini çıkaramaz mısın? Karının, kızının başından şu örtüleri attıramaz mısın? Yapamazsan bari şöyle geri dur, desene... Baksana herkes nasıl giyinmiş. İnsan biraz çekinir değil mi?”* diye düşünerek onları gözlerden uzak bir yere oturtmuştur.³⁷⁶

“Kaplumbağalar” romanında ise Emin Bey, köylüyü beğenmez. Köyün modası geçti der, ilkelik, olanaksızlık, susuzluk elektriksizlik var köylerde, bir yolunu bulup kentlere gidin diye akıl verir onlara. Köylerde yaşam şansı yok diye düşünmektedir. *“Burada kadınlarınız görgüsüzlükten, erkekleriniz bilgisizlikten imanınız gevriyor,”* der köylüye. Taharet musluğunu, sabunu bilmiyorlar ondan her hastalık görülüyor, onların bağ yaptığını öğrendiğinde de, *“işte böyle olacak iki gözüm! Köylüler artık uyanmalı! Birçok yerde bakıyorum, dolmuşlar kahveye, habire kağıt oynuyorlar! Su diyorsun yok! Bağ diyorsun yok! Bostan, sebze, meyve hiçbirisi yok! Peki niçin yapmıyorsunuz? Ses yok! Bekliyorlar hükümet yapıversin!”*³⁷⁷ deyiverir. Tahriratçı Sırrı Bey ise köylüler hakkında karısına, *“aklına yanayım ayrıca Ankara’nın, bizi bu köylülerle demokrasiye soktu! Ortak Pazar’a da sokacak! Olmaz hanımcım olmaz, olmaz! Bu köylüyle bu işler yürümez! Sor bana ki çözüm nedir? Çözüm bunları geleneklerinden koparmaktır! Çocuklarını yatılı okuldan alacaksın! Kadınları şehirlere, kasabalara getirip evlere dağıtacaksın! Bak bacı, bu sudur*

³⁷⁴ A.e., s. 123

³⁷⁵ Türkan, *Güneşin Katli*, s. 50

³⁷⁶ Ağaoğlu, *Bir Düğün Gecesi*, s. 200-201

³⁷⁷ Baykurt, *Kaplumbağalar*, s. 234 ve 238

*musluktan akar, bu sabundur, böyle kullanılır öğreteceksin,*³⁷⁸ dediğinde, karısının akli çıkar kendi evlerine getiriverirler diye.

Diğer taraftan işletme, fabrika sahipleri de köylerinden göçüp şehirlere yerleşen köylüleri desteklemektedir. “Amerikan Sargısı” romanının fabrikatörü Melih Dalyan, “*bizimkiler seviniyor şimdi buna (köyden kente göçe) sermaye akını artıyor dışarıdan. Yeni fabrikalar... Montaj endüstrisi gelişiyor. İşçi bulma zorluğu olmaz! Diyorlar,*”³⁷⁹ demektedir.

Profesör Ali İhsan Bey (Yağmur Sıcağı) ise genel olarak romanlarda vurgu yapılan halkın sezgi gücüne güvenmez ve yeterli bulmaz. “Kağıt kalem olmadan bilgi de üretilmez. Önce bilgi birikimi gerek. Sezmekse kabullenmek gibi bir şey,”³⁸⁰ ona göre. O da halktan öğrenir, Osman babanın evine gittiğinde, ahır kokusu, ekşimiş at sidiği kokusunu, yüznumara kokusunu ayırt etmeye çalışmış gibi sağı solu tiksintiyle, nefretle koklayıp duruyor. “*demek, havanın poyraza döndüğü günlerde pencereyi açınca odaya dolan pis koku buradan geliyor. Koskoca kentin ortasında... Nasıl olurda hala izin verirler bu pislige? Söküp atmazlar? Hala köy şu İstanbul’da...*”³⁸¹

Güngör’de (Yenişehir’de Bir Öğle Vakti), Atilla İlhan’ın Doktor Sevim’i gibi halkı sevmez. Ona göre işe yaramaz boş adamlardır. Bir itfaiye geçti mi bir kanalizasyon açıldı mı, hemen durup bakarlar, hedefleri ve önemli işleri yoktur onların. Her şeyin seyircisidirler. Para kazanan insanların, yangınların seyircisi oysa kendisi olayların kahramanıydı. Kalabalığın niye toplandığı umurunda bile değildi. Önemli olan tek şey arabasını kalabalığın arasından çıkarıp işine bakmaktı. Savaş bile çıkmış olsa umurunda değildi. Önemli olan tek şey istekleri ve kendisidir.³⁸²

Bu kesim için köylü ortalıklarda görünmemesi gereken, yok sayılan bir kesimdir. Köy ve köylü, geri ve ilkeldir. Ne aralarına karışmalarını isterler ne de aralarına karışmak. Karşı devrimci burjuvalar kendi kapalı dünyaları içinde kurdukları hayat anlayışıyla üstünde oturdukları büyük sessiz gücün farkında değillerdir aslında. Tam bir aymazlıkla küçümsedikleri köylü ve onun şehre yeni

³⁷⁸ A.e., s. 290

³⁷⁹ Baykurt, *Amerikan Sargısı*, s. 16.

³⁸⁰ Ceyhun, *Yağmur Sıcağı*, s. 233

³⁸¹ A.e., s. 235

³⁸² Soysal, *Yenişehir’de Bir Öğle Vakti*, s. 88

gelmiş uzantısı halk kendilerinin fark edemediği bir güce sahiptir. Romanlarda halkın, köylünün sezme gücünden, doğrudan yana tavır alabilmesinden dem vurulurken egemen sınıfın içinde bulundukları bu aymazlığa vurgu yapmaları böyle de yorumlanabilecektir.

d) Kadına Bakışı

Bu kesimde kadın genellikle görünür olmakla birlikte bir süs ve araç görevi görmektedir. Kocalarının yanında bir süs, onların zenginliğini gösteren bir değerli eşya gibidir. Örneğin “Yenişehir’de Bir Öğle Vakti”nde Mevhibe Hanım’ın babası Vekil Doğan Bey, kendi hayatında kadına hiç değer vermezken partide gündeme gelen kadınların toplum hayatında yer almalarının gereği konusunda örnek olabilmek için liseyi yeni bitirmiş olan kızına sormadan partiye yazdırmıştır.³⁸³

“Kaplumbağalar” romanının Emin Beyi de köylünün istemesine rağmen bilirkişiliğe, kadın karıştırmayalım, diye Hörü Ebe’nin seçilmesine izin vermemiştir.

“Bir Filiz Vardı” adlı romanda ise Maşa dediği patronu, handaki tüm erkekler ve babası da dahil olmak üzere, kadını mal olarak gören, kafasına taktığı kadını elde edebilmek için her yolu deneyen, arsız, namussuz ve üçkağıtçıdır. Baba, eve para gelebilmesi için kızının patronuna göz yumar, patronu Filiz’i parayla satın almayı kendisinde hak görmüştür, bir diğer patron Filiz’i elde edemeyince ona iftira atacak kadar ahlaksızdır. Demokrat Parti’nin destekleyicisi olan Vatan Cephesine üye baba’nın darbeden sonra iş bulamaması ve arabasını satması yüzünden daha önceleri sokağa çıkarmaya yanaşmadığı karısı ve kızlarını çalıştırmaktan, eve giren paranın tatlılığı yüzünden patronun kızına göz dikmiş olmasından rahatsız olmayacak kadar da ikiyüzlüdür namus konusunda. Aynı durum “Bir Düğün Gecesi”ndeki Müjgan için de geçerlidir. O, kocasıyla reklamcı İnci arasındaki ilişkiye göz yumabilir. Semih de İnci ile İlhan arasındaki ilişkiye seve seve katlanabilir. Çünkü ilişkilerinin ortasında parlak çıkar yıldızı oturmaktadır. Oysa evlenip evlenip boşanan Tezel’in yaptığı aile ahlakını hiçe saymaktır. Ayrıca kızına, “*bana bak, o serserilerle ne yapacaksan yap ama artık evlendikten sonra yap. Bıktım peşini kovalamaktan.*”

³⁸³ Soysal, **Yenişehir’de Bir Öğle Vakti**, s. 131

*Başına yine, ha bir iş geldi, ha gelecek, yine elaleme rezil olacağız diye diye yüreğimin ağzıma fırlamasından bittim,”*³⁸⁴ diyebilmektedir.

Nüveyre Öğretmen’e (47’liler) göre ise kadınların güzelliği hayırlı kismet elde etmek için gerekli bir şeydir. Kadınların kendi ayakları üzerinde durması yerine iyi bir koca bulmasına daha çok önem vermektedir. Örneğin Seçil’in çok güzel bir kız olduğu için varlıklı, rahat bir evlilik yapabileceğini, dağlarda ya da Nemide gibi tozlu dosyalar arasında çürümeyeceğini söyleyebilmektedir. İyi bir kismet bulabilecekse çalışarak çürümmesine gerek yoktur (!) Emine’nin evlenecekse niçin okutuyorsunuz sorusu üzerine, *“bir mühendis ya da uzman doktor ya da dışışleri mensubu olan birinin karısı bazı şeyleri bilmek zorundadır. Bir kadın ne olursa olsun evlenmelidir,”*³⁸⁵ diye düşünmektedir.

“Yarın Yarın” romanının karakteri Oktay ise Seyda’nın erkeksi görünüşündense, Aysel’in ucuz kadınsılığını tercih etmektedir. Karısının anne olmasını da kabullenemez, onun anne olarak Avrupailiğini yitirdiğini düşünmektedir.

“Yenişehir’de Bir Öğle Vakti” romanının kapitalist yeni insanı Güngör’e göre kadın da eskidi mi değiştirilmelidir. İlk karısının babasının parasını kullanarak zengin olmuş, karısı eskiyince de yenisiyle değiştirmiştir. O da artık bir metadan başka bir şey değildir. Yanındaki kadını mağazasının vitrini görür, iyi görünmesini önemser, hayır ya da evet bir kadının vereceği en iyi cevaplardır, fazla konuşmamaları gerekir. Eski karısını da yıllarca kullanmış, üç çocuk doğurmuş kocasının taleplerine yetismeye çalışan kadın tükenmiştir. Onu tükettiğini anlayınca da terk eder Güngör. Hemen hemen aynı yaşlardayız diye düşünür Güngör, bak ben *“çok daha çekiciyim. Konuşmayı, düşünmeyi, giyinmeyi, iş yapmayı, para kazanmayı, iyi yaşamayı eskisinden çok daha iyi beceriyorum.”*³⁸⁶ Kendisinin mükemmel olduğuna inanmaktadır.

e) Gençliğe Bakışı

“47’liler” romanındaki kentli burjuva aileler, devrimciliğe özenmiş çocuklarını yaylım ateşine tutmaktadır. *“Bizim zamanımızda yoktu böyle şeyler. Vakit*

³⁸⁴ Ağaoğlu, **Bir Düşün Gecesi**, s. 247

³⁸⁵ Füzruzan, **47’liler**, s. 55

³⁸⁶ Soysal, **Yenişehir’de Bir Öğle Vakti**, s. 82

geçiyor vakit. Bu yılı da boykotla mı geçireceksiniz? Babana da söylüyorum ya daha sert tedbirler almalılar sizin için. Oğlum sizin için bu kadar emek veriliyor. Okuyun diye yolladık, hayta gibi bunlar canım. İnönü de diyor ki, paşa aptal mı, koskoca kurt diplomat. Koskoca başvekil, koskoca reisicumhur, çocuklarınıza sahip olun diyor. Nasıl olalım canım. Babanla konuşacağım göreceksin.” Ya da Melek’in annesi gibi, “Ne yapalım yani Melek çocuğum, ne yapalım? Cemiyetteki bu haksızlıklar bizim yüzümüzden değil ya” derler.³⁸⁷ Diğer taraftan okullarındaki bir görevli, çocukların yaşadıkları mahalleri görüp, “bunlar hem buralarda otururlar, hem de solculuk taslarlar. Ulan biz solcu olsak neyse, aldığımız paraya baksanıza,”³⁸⁸ diye düşünmektedir.

Sevgi Soysal’ın “Yenişehir’de Bir Öğle Vakti” romanındaki Hatice Uzgören *“boyun damarlarını şişire şişire iyi doğru adam gibi ne varsa hepsinin aleyhine ileri geri konuşanlar, kendileri bozuk olduğu için her bir şeyin başını sonunu bozmaya kalkan, sözde gençlerden nefret ederdi.”* Ona göre bunlar, *“bir yığın edepsizliği, bozgunculuğu, haddini ve yolunu yordamını bilmeyen, her türlü anlama ve tanımlama sınırının dışına taşar, gavur oğlanları gibi saç uzatıp hamal gibi bıyık bırakır, uluorta el ele yürüyüp fuhuş yapar, yüksek sesle kahkaha atarlardı.”*³⁸⁹ *“Üniversiteye gidiyorum diye meydanlarda bağırıyorlardı.”*

“Yenişehir’de Bir Öğle Vakti”nin vekil kızı Mevhibe Hanım’da benzer tepkiler vermektedirler gençlik için, toplumu değiştirmek isteyenler için. Babasının çok akıllı adam olduğunu söylediğinde, kızı onu “edindiği arazilerden belli” diye yanıtlamış; kendisi de, *“çok mu görüyorsun? Onlar memleketi kurtardılar. Ailesini düşünmeyen memleketini hiç düşünmez senin gibi ana-baba saymayanlar mı kurtaracak memleketi?”*³⁹⁰ diye karşılık vermiştir.

E) KADIN SORUNU VE KARAKTERLER

Araştırmacılar toplumsal ve siyasal hayatta kadının görünürlülüğünü üç aşamaya bağlamıştır. Buna göre görülen ilk durum cinsiyet körlüğüdür. Bu aşamada

³⁸⁷ Füzüzan, 47’liler, s. 361

³⁸⁸ A.e., s. 168

³⁸⁹ Soysal, Yenişehir’de Bir Öğle Vakti, s. 37-38.

³⁹⁰ A.e., s.121

kadınlar tam anlamıyla görünmezdir. **Yön** dergisinin ilk sayısında yer alan bildiriye imzalayanların ancak %6'sının kadın olması da bunu ortaya koymaktadır.³⁹¹ Ancak kadınların eğitim seviyesinin artması ve toplumsal hayatta giderek daha etkin olarak yer almasıyla birlikte durum yavaş da olsa değişmeye başlamıştır. Bunun ilk nüveleri yine aynı yıllarda görülmeye başlamış, Hikmet Kıvılcımlı kadınları ezilen sınıf olarak belirleyerek toplumdaki kadın düşmanlığı ve erkek tahakkümü olgularına yer vermiştir.³⁹² 1967'de de **Yurdun Sesi** dergisi ilk kez sayfalarında 8 Mart'a ilişkin bir yazıya yer vermiştir. Yine de bu dönemde kadın sorunları işçi sorunlarından bağımsız ele alınmamıştır. Dönemin hakim sol anlayışında kadının içinde bulunduğu durumun üretim ilişkilerinden kaynaklandığı sosyalist devrimin sona ereceği sömürü sayesinde kadının da içinde bulunduğu kötü durumdan kurtulacağı düşünülmüş, kadın sorununun çözümü, proletaryanın kurtuluşuna bağlanmıştır. “*Bu ikisi birbirinden ayrılamaz, ayırma çabası burjuva icadıdır,*” denmiştir. Diğer bir deyişle, sosyalist devrimcilere göre tüm toplumsal sorunlar devrim olunca kendiliğinden çözülecektir. Kadın sorunu, insan-doğa ilişkisi, çevre sorunları vb... gibi sorunların çözümü, ana çelişki olan emek-sermaye çelişkisine bağlıdır. Söz konusu dönemde Türkiye’de kadın sorunları denildiğinde akla gelen I. Enternasyonel’den kalan analık ve kadın işçilerin çalışma koşulları olmuştur.³⁹³ Nitekim Suna Kili de, “*1960’lı ve 1970’li yılların ideolojik ortamında, bu doğrultuda eylemlere katılan kadınlar, haklarını değil, inandıkları ideolojinin üstünlüğünü savunmuşlardır. Bu eylemlerin dışında olan ve kadın haklarıyla ilgilenenler bu hakları Atatürk Devrimi’nin sağlamış olduğu çerçeve içinde görmeyi sürdürmüşlerdir,*”³⁹⁴ demektedir. Bu tespit özellikle Leyla Erbil’in **Tuhaf Bir Kadın** romanında da gözlemlenebilmektedir. Ezilen kadınların sadece köylerde geleneksel bağların içine sıkışmış kadınlar olduğu düşünülmektedir. Fatmagül Bertay da Türk solunda kadının yerine değinirken, söz konusu dönemde feodal ilişkilerin ve ideolojinin kadınlar üzerinde daha fazla etkisi olduğunun kabul edildiğini, bunların

³⁹¹ Özdemir, **Kalkınmada Bir Strateji Arayışı: Yön Hareketi**, s. 53

³⁹² Ayrıntılı bilgi için bkz. Hikmet Kıvılcımlı, **Kadın Sosyal Sınıfımız**, Sosyal İnsan Yayınları, İstanbul, 2009

³⁹³ Yaprak Zihnioğlu, “Türkiye’de Solun Feminizme Yaklaşımı”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, c. 8, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 1109.

³⁹⁴ Birten Gökyay, “60’lardan 90’lara Kadın Derneklerine Bakış”, **20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek**, TODAİE Yayınları, Ankara, 1998, s. 468.

da sınıf ve devrim sorununa bağımlı konular olduğunu, gündemi ikincil sorunlarla işgal etmenin saptırıcı olduğunu düşündüklerini dile getirmektedir.³⁹⁵ Türkiye’de kadınların içinde bulunduğu bu durumu az gelişmişlik sorunu olarak görenlere ise yanıt gelişmiş bir ülkeden, Sheila Rowbotham’dan gelmektedir. O da solcu kadın militan olarak erkeklerin egemen dünyasında kendisini davetsiz misafirler gibi hissettiklerini dile getirmiştir. “*Erkekmiş gibi davrandığımız sürece, onların sözcükleriyle, kavramlarıyla, kültürleriyle oynamamıza izin verirlerdi,*”³⁹⁶ diyerek aslında **Bir Düşün Gecesi**’nin Zehra’sının tavırlarına tercüman olmuştur. Nitekim dönem içerisinde İKD kurucuları içerisinde yer almış, sol harekette aktif bir isim olan Emel Akal da, “*erkeklerin yaptığı her şeyi yapabilirsem sorunları çözebilirim gibi gelmişti bana. On sekiz-yirmi yaşlarında erkek gibi küfrederek, tespah çevirir, tavla oynar, sigara içerdim,*”³⁹⁷ demektedir.

Söz konusu dönemde kadınların uymaları gereken klişeleri, normları gene egemen durumda olan solcu erkekler belirlemekte, bu olgunun doğal sonucu olarak da kadınların karar alma mekanizmalarının dışında tutulduğu dile getirilmektedir. Nadiren yönetici duruma getirilmiş kadınlar da, genel sorunlar dışında kadınlık durumuna ilişkin özgül sorunlara değinememektedir. Kadınların da, erkeklerin kuralları koymasını ve kendilerini bu kurallara göre hareketlerinin doğal görmelerini, üstelik bunu devrimci bir görev olarak kabul ettiklerini söylemektedir ki,³⁹⁸ bu durum doğrudan romanlardaki kadınlarda da görülmektedir. **Bir Gün Tek Başına**’nın Günsel’i kendi tavır ve düşüncelerini tamamen Baba’nın, ağabeyinin ve diğer işçilerin bakış açılarına göre düzenlemesi, **Yağmur Sıcağı**’nın Güher’inin düşüncelerini ve tavırlarını devrimci sevgilileri üzerinden oluşturması buna örnek olarak gösterilebilir. Bu durumun farkına vararak kendini kadın erkek arasında tuhaf bir yaratık olarak görmeye, erkeklerin dünyasına girmeye çalışırken kadınlığından uzaklaştığının farkına varıp bundan rahatsızlık duymaya başlayan yegâne karakter ise **Şafak**’ın Oya’sıdır. Nitekim Emel Akal’ın görüştüğü kadınlar da söz konusu

³⁹⁵ Fatmagül Berktaş, “Türkiye Solu’nun Kadına Bakışı: Değişen Bir şey Var mı?”, **Kadın Bakış Açısından 80’ler Türkiye’sinde Kadın**, der.Şirin Tekeli, 1990, s. 279

³⁹⁶ Sheila Rowbotham, *Woman’s Consciousness, Man’s World*, Pelican Books, 1973, s. 30’dan aktaran: Berktaş, **a.g.m.**, s. 281

³⁹⁷ Emel Akal, **Kızıl Feministler**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011, s. 121

³⁹⁸ Berktaş, **a.g.m.**, s. 280

dönemde kadınların salt kendileri için, bireysel kurtuluşları için değil, topyekün bir toplumsal kurtuluş için kendilerini adamaya hazır olduklarını dile getirmişlerdir.³⁹⁹

1970'lere gelindiğinde artık kadınların eylemlerde erkeklerle eşit düzeyde yer almaya başladığı, inanmış ve fedakâr militanlar oldukları ancak yöneticilik düzeyinde, Behice Boran hariç tutulursa, yer alamadıkları görülmektedir. 1971'de ise TKP'nin Sesi Radyosu'nda ilk kez 8 Mart kutlaması yapılmış ve Türkiye'de kutlanmamasına dikkat çekilmiş; kadınlar, devrimci kadın örgütleriyle birlikte mücadeleye çağrılmıştır.⁴⁰⁰ Bununla birlikte konuyla ilgili olarak Türkiye'de kabul gören görüş, Marx ve Engels'in cinsiyete dayalı işbölümünü doğal kabul edilerek bunu alinyazısı, biyolojik bir olgu sayılmasıdır. Kadın erkeğin gölgesindeki öteki insandır. Nitekim özellikle erkek yazarların romanlarında, kendilerinin aydınlığa kavuşturdukları kadınları, yardımcıları ve destekçileri olarak görmeye devam etmektedirler. Engels ailede erkeğin burjuvaziye, kadının proletaryayı temsil ettiğini belirtmiş, bundan ev içini özel alan olarak tanımlayarak üretim sürecinin dışına iten kapitalist üretim sürecini sorumlu tutmuştur.⁴⁰¹ Ancak kadın sorunu sosyalist SSCB'de de çözülmüş değildir. Oya Baydar, SSCB'de kadın erkek eşitliğinin sokakta el arabalarında taş taşıma eşitliği olarak kabul edildiğini söylemektedir ve yönetici konumunda etkili ve erk sahibi kadınların bulunmadığına dikkat çekmektedir.⁴⁰²

Dönemin Maocu kanadında yer alan Melek Uluagay, harekette kadınların hep ikinci planda olduğunu ve ayak işlerinde kullanıldığını söylemektedir. Devrimci hele de Maocu saflarda kadın militanlar için özenli giyinmek, süslenmek burjuva ya da küçük burjuva sapması sayılmaktadır.⁴⁰³ Bu durum romanlarda da işlenmektedir. Özellikle devrimci gençler arasındaki genç kızlara yaklaşım bu yöndedir. Günsel'in (**Bir Gün Tek Başına**), kıyafetlerindeki sadeliğe yazar özellikle dikkat çekmekte; Ayşen'in (**Bir Düğün Gecesi**) ve diğer kızların kıyafetleri aralarında konu olmaktadır. Kadınların kadınlasmaya başlamasının burjuvalaşma belirtisi olarak

³⁹⁹ Akal, **a.g.e.**, s. 102

⁴⁰⁰ Zihnioğlu, **a.g.m.**, s. 1116

⁴⁰¹ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Şirin Tekeli, **Kadınlar için Yazılar (1977-1987)**, İstanbul, Alan Yayıncılık, 1988, s. 16-21.

⁴⁰² Oya Baydar, Melek Uluagay, **Bir Dönem İki Kadın (Birbirimizin Aynasında)**, İstanbul, Can Yayınları, 2011, s. 394.

⁴⁰³ Baydar, Uluagay, **a.g.e.**, s. 110, 391 ve 393

görüldüğü, dolayısıyla burjuvalaşmaması için devamlı denetim altında tutulmasının meşru görüldüğü söylenmektedir.⁴⁰⁴ Nitekim aynı durum Çetin Altan ve Demir Özlü'nün romanlarında da vardır. Burjuva kadının tanımı, süslü ve kadınsı olmak üzerinden yapılmaktadır. **Yağmur Sıcağı**'nın Güher'i, **47'lilerin** Seçil'i de birer burjuva kadını olarak kendilerini süs bebekleri olarak tanımlamaktadırlar. Onlar, ev işlerinin zorunluluğunu dadılara, hizmetçilere bıraktıklarından emekçi kadınlardan ayrılmaktadırlar ve birlikte hareket etmeleri mümkün olmamaktadır. Bu durum emekçi kadınlarla, burjuva kadınları birbirinden ayırmaktadır.

Diğer taraftan erkekler açısından bakıldığında Berkday, kadının tıpkı işçi, kumar ve uyuşturucu gibi zararlı madde sayıldığından, solun kendini bundan sakınmanın yolu olarak bacı klişesini ön plana çıkardığını, cinsiyeti ve bireyliği bastırılmış kadın arkadaş tipine vurgu yaptığını dile getirmektedir.⁴⁰⁵ Durumu hemen hemen tüm sol romanlarda görülen bir özelliktir. **Yenişehir'de Bir Öğle Vakti**'nin Ali'si, Yağmur Sıcağı'nın Zekeriya'sı, **Yarın Yarın**'ın Memet'i, vd... tüm devrimci erkeklerin kadına olan tavırları bu şekildedir. Bunun nedenlerinden biri de Türk solunun halkın değerlerini benimseme çabasıdır. Bu durum **Bir Gün Tek Başına**'nın Günsel'inin de vurgu yaptığı bir konudur. Özellikle komünizme yöneltilen ve **Kanlıdere'nin Kurtları** romanında da belirtilen cinsel ortaklaşmacılık suçlamasını bertaraf edebilmek adına feodal önyargıları benimsediği gözlemlenmektedir. Berkday'a göre ve dönemin sol romanlarında da gözlemlendiği üzere sol, ahlakçıdır ve bu tutumunu devrimci olmanın koşullarından biri saymaktadır.⁴⁰⁶

Ancak 1975 yılına gelindiğinde durumda bir takım değişiklikler gözlemlenmeye başlamıştır çünkü BM, 1975 yılını Uluslararası Demokratik Kadınlar Federasyonu'nun önerisiyle, Kadın Yılı olarak ilan etmiş, bu durum tüm örgütleri az ya da çok etkilemiş, kısmi bir hareketlenme yaşanmıştır. Bu yıl aynı zamanda İlerici Kadınlar Derneği'nin de açıldığı yıl olacaktır. Dernek 12 Eylül 1980 yılına dek açık kalmış ve bu süre boyunca üye sayısı 15.000'e yükselmiştir. İKD, kadınların, özellikle işçi kadınların hem işte, hem evde iki kat sömürülmekte olduğunu; eğer çalışıyorsa niteliksiz işlere mahkum edildiğini; çalışan kadınların eşit işe eşit ücret

⁴⁰⁴ Berkday, **a.g.m.**, s. 281

⁴⁰⁵ **A.e.**, s. 282

⁴⁰⁶ **A.e.**, s. 282

alamadıklarını ve ev kadınlığına mahkum edildiğini söylemektedirler. Ev işleri ve çocuk bakımı kurtulması gereken, geliştirici olmayan işler olarak değerlendirilmektedir. Bundan kurtulmanın yolu ise toplumsal üretime katılmasıdır.⁴⁰⁷ Nitekim özellikle **Yağmur Sıcağı**'nın Güher'inde, bu durum açıkça görülmektedir.

Bu derneğin hemen ardından kurulmaya başlayan TSİP'nin yandaş örgütü Demokratik Kadın Birliği (1978 yılında Kadın Dayanışması dergisi etrafında toplananlarca kurulmuştur) gibi sosyalist kadın dernekleriyle birlikte yavaş yavaş ayrı kadın örgütlenmelerinin sınıf mücadelesini böleceği fikrinden uzaklaşmaya başlanmıştır. Yine de görsel olarak işçi sınıfı erkek figürlerle belirlenmeye, erkeğe has yiğitlik, güç, kuvvet gibi sıfatların hakim olarak kullanılmaya devam edildiği, söylemsel bir farklılığın ortaya çıkmadığı gözlemlenmektedir. Öte yandan Nazım Hikmet'ten miras kalan 'kadınlarımız' söylemi, kadınların, "erkekler tarafından sahip olunan" olarak algılanmasının önünü açmıştır.⁴⁰⁸

Bununla birlikte Yaprak Zihnioğlu'nun TİİKP'nin yayın organı olan **Aydınlık** gazetesinde 1978 yılında başlattığı yazı dizisi, kadınlar ve kadın sorunlarına aile içi şiddet hususlarına yer vermeye başlamıştır. Okurlardan gelen mektuplarla kadın sorununa ilgi giderek artmıştır. Ancak bu gazete yönetimince onaylanmamış ve somut sorunlar ahlak çerçevesine çekilmeye çalışılmıştır. Yine de gazetede yayın dizisi 1980'e kadar devam ettirilmiştir.⁴⁰⁹

1) SOL ÖRGÜTLER VE YAYIN ORGANLARININ KADIN HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ

TİP'in 1961'deki programında dönemin sendikal haklar söylemini aşmayan bir iki ifade dışında kadın sorunu yer almamıştır. Parti içindeki erkek şovenizmi nedeniyle Marksist öğretinin kadın sorunu dahi telaffuz edilmemiştir.

Behice Boran ise ev işlerini iktisadi faaliyet olarak değerlendirmiş; cinsiyete dayalı işbölümünü ve kadınlar üzerindeki erkek hakimiyetini sorgulamışsa da, özel olarak feminizme değinmemiş; feminizmi ve kadınların ikinci/aşağı

⁴⁰⁷ Akal, **a.g.e.**, s. 164-165

⁴⁰⁸ Zihnioğlu, **a.g.m.**, s. 1124

⁴⁰⁹ **A.e.**, s. 1124

konumunu/ezilmişliğini parti gündemine getirmemiştir. Yine de kadın parti lideri olarak varlığı, umut verici olmuştur.⁴¹⁰ BM'nin 1975'i kadın yılı olarak ilan etmesinin ardından da sosyalist kadın hareketini, feminist harekete karşı ilerici kadın hareketi olarak belirlemiştir.⁴¹¹

Yön/Devrim çevresinde de kadınlar görünmezliğini korumuştur. Buna Atilla İlhan'ın, Şevket Süreyya Aydemir'in kadınları azarlayan, aşağılayan yazıları da eklenmiştir. Derginin yazarlarından Sevgi Sanlı'nın kadın özgürlüğüne ilişkin kimi yazıları da ses getirememiştir.⁴¹² Kağıt üzerinde kadınlara da erkeklerle eşit haklar tanındığı halde uygulamada bunu sağlamak mümkün olmamıştır çünkü bunlar bağımlı değişkendir. Ancak bağımsız değişkenlerle ahenkli şekilde yürütülürse gerçek sonuçlar verebilir,⁴¹³ diyerek sorunun çözümünü genel sorunlara bağlamışlardır.

TKP'de ise 1920'de Bakü'de toplanan Birinci Doğu Halkları Kurultayı'nda Naciye Hanım, kadınların çıkarlarını temsilen bir konuşma yapmış, bu tarihten sonra kadın sorunu TKF'nin kuruluşundan itibaren de gündeminde olmuştur. 1951 yılındaki TKP tevkifatındaki 167 sanıktan 18'i de kadındır.⁴¹⁴ Kadınlarla ilgili görüş bildiren Şefik Hüsnü ise Marx, Engels ve Bebel'in tezlerine benzer yorumlar yapmıştır. Buna göre tarihte kadınların ikincil rolü özel mülkiyetin ortaya çıkmasıyla başlamıştır. Sermayedar ucuz işgücü olarak kadın emeğini sömürmektedir. Özel mülkiyetin kaldırılmasıyla bu sömürü son bulacaktır. TKP'nin çeşitli yayınlarında yiğit işçilerimiz ibaresi sıkça tekrarlanmıştır. 1975 yılında ise TKP kadroları tarafından demokratik bir kadın derneği kurulmak istemiştir. Bu çaba, sol çevrelerden pek olumlu tepki almamış, solu bölmekle itham edilmiştir. Bu eleştirilere İKD, Marksizmin geleneksel kadın sorununu savunarak yanıt vermiş; ancak feminist olmadığını, feminizmi burjuva hareketi olarak gördüğünü belirtmiştir.⁴¹⁵ Dernek temel inceleme başlığını “kadın sorunu neden vardır” olarak belirlemiş; emekçi kadınlar ibaresine vurgu yapmıştır. Faaliyetlerinde “analar”, “bacılar” ifadeleri

⁴¹⁰ Boran, “İşbölümü ve Kadının Sosyal Mevkii”, AÜDTCF Dergisi, c3, sayı3, ayırbasım, 1945

⁴¹¹ “Kadınlar günü Üzerine”, Yürüyüş, s.4, 6 Mayıs 1975

⁴¹² Sol 8, 1119

⁴¹³ Özdemir, **Kalkınmada Bir Strateji Arayışı: Yön Hareketi**, s. 138

⁴¹⁴ Emel, s. 97

⁴¹⁵ İlerici Kadınlar Derneği, **Ve Hep Birlikte Koştuk**, İstanbul, Açık Yayınları, 1996, s. 157.

üzerinden cinsiyetçi söylem barındırmaktadır.⁴¹⁶ İKD'nin 1978 yılında yapılan II. Genel Kurulunda TKP merkez komitesi imzalı bir bildiri okunmuş, “kadınların, özellikle işçi ve emekçi kadınların yaşamının iki kat ezilmişlik altında sürdüğü,” dile getirilmiştir. TKP'ye göre, “sosyalizme yönelik demokratik bir devrim gerçekleşmediği için” kadınların gerçek kurtuluşu mümkün olamamaktadır. “Kadınlar iş istiyor, hak istiyor, kreş istiyor, barış istiyor, yaşamak istiyor,” demişlerdir.⁴¹⁷

Kıvılcımlı ise **Kadın Sosyal Sınıfımız** başlıklı yazısında kadınların köleleştirildiğinden bahsetmiştir. Kadınların çalışmasına imkan veren yasayı da kapitalist sömürünün bir parçası olarak değerlendirmektedir. Sömürünün nedeni ise geri üretim biçimine bağlamıştır. Kadınlar yoksul erkek işçi/köylülerin köleleridir demiştir. Bununla birlikte Vatan partisi programında kadın sorunu analık maddesine indirgenmiştir.⁴¹⁸

Mihri Belli ve çevresinde de tümüyle erkekleşmiş, militarist/askeri tonla bezenmiş, devrimci gencin cinsiyeti, erkek olarak belirlenmiştir. 1975 yılında kurulan TEP'nin programında analık ve kadın işçilerin korunması ibaresine yer verilmiştir.

THKP-C, THKO ve TKP-ML, örgütlerinin de ortak noktası kadın körlüğüdür. Ortama yiğitlik, kahramanlık, savaşçılık gibi erkeğe özgü sayılan değerler hakimdir ve bu genel önyargıdan ötürü kadınlar pek fazla görünür değildir. Birkaç kadının, o da ancak erkeksi davranarak bu harekette yer alabildiği daha sonraları örgütlerdeki kadınlar tarafından dile getirilmiştir. Kadınlardan çoğu zaman çay/yemek pişirme, dernek lokali temizliği, pul yapıştırma, bildiri taşıma gibi eylemler beklenmiştir. Gençlik liderlerinin de kaleme aldığı metinlerde kadınlar ve kadın sorunları yer almamıştır. Sadece Kaypakkaya'nın yazılarında bir kısım genç kızların katılmayı düşündükleri silahlı mücadeleye engel oluşturmaması için evlenmeyi düşünmedikleri dile getirilmiştir.⁴¹⁹ Nitekim 1971 sonrasında açılan

⁴¹⁶ Zihnioğlu, **a.g.m.**, s. 1122

⁴¹⁷ Akal, **a.g.e.**, s. 138

⁴¹⁸ Zihnioğlu, **a.g.m.**, s. 1117

⁴¹⁹ Kaypakkaya, **a.g.e.**, s. 77

TİİKP davasındaki üç yüz küsur sanığın 30 kadarı, THKP-C davasının 380 sanığının ise 38'i kadındır.⁴²⁰

1975 sonrasında ise görsel açıdan bir takım gelişmeler yaşanmıştır. Örneğin **Kurtuluş, Halkın Yolu, Halkın Kurtuluşu, Devrimci Yol ve Aydınlık** dergilerinin çizimlerinde kadın figürleri belirmeye başlamıştır.⁴²¹

Dolayısıyla denilebilir ki dönemin sol anlayışında kadın ve sorunları görünmezdir, kadının varlığı kabul edilse de, sorunlarının çözümü, sınıf temelli sorunların çözümüne bağlanmış; söylemsel olarak eril sıfatlar kullanılarak hareket içindeki kadınlar görünmez kılınmıştır. Örgütler içerisinde kadın ancak erkekleşerek var olabilmektedir.

2) ROMANLARDA KADIN KARAKTERLER

Sosyal ve siyasal hayatta yaşanan kadına karşı körlük romanlarda nispeten değişikliğe uğramaktadır. Romanlarda kadının ev içi hayatı, kendisine belirlenen sınırlar içinde yer almaktan dolayı bunalmışlığı, devrimci hareketler içerisinde yer almak istiyorsa erkekleşmek zorunda kaldığı, söz konusu hareket içerisinde erkeklerden ayrıldıkları alanlar ve haller, kadınlık sorunları ve eğitilmiş küçük burjuva kadınlarla, kendilerinden önceki kuşağın kadınları arasındaki farklar gibi konulara yer verilmiştir.

Türk romanına kadının girişi, karşı cinse duyulan bedensel aşkla başlamıştır. Görücü usulü evliliğin eleştirilmesinin yanı sıra cariyelik kurumunun maceraya açık durumu, romanlara konu edilmesini sağlamıştır. Romanlardaki kadınlar yalnız bunlarla kısıtlı değildir. Osmanlı romanında Batılı kadın karakteri de bulunmakta ve mürebbiye gibi öğretici eğitici bir konumda veya düşmüş kadın karakteri yaratılırken kullanılmaktadır. Bu kadın tipleriyle gayrimüslim kadın daha rahattır olgusu abartılarak verilmiştir. Batılı kadın imgesi dönemin mürebbiye-öğreten gayrimüslim kadın haliyle 1970'lerin romanında da görülmektedir ancak buradaki batılı kadın, yurtdışında eğitime gitmiş genç erkekleri eğiten, modern, sosyalist çoğunlukla Fransız kadınlardır. Devrimi, başkaldırıyı öğreten, bağlanmayan, serbest düşünceli modern kadınlardır. Batılı kadının ahlaksızlığı ise sadece Demirtaş Ceyhun'un

⁴²⁰ Akal, **a.g.e.**, s. 98

⁴²¹ Zihnioğlu, **a.g.m.**, s. 1127

Yağmur Sıcağı'ndaki Alman eşle varlığını devam ettirmekte, diğer romanlarda böyle bir vurguya rastlanmamaktadır. Örneğin **Yenişehir'de Bir Öğle Vakti**'nin Doğan'ını eğitmiş Giselle aralarındaki ilişkiyi *"birbirimize rastladık, otomobil kazası gibi bir şey bu, insana otomobil çarptı mı yoluna devam edemez. Şimdi iyileşene kadar birlikte olmak zorundayız. Sonra yolumuza devam edeceğiz,"* diye tanımlamakta, Doğan'ı her açıdan eğitmektedir.⁴²² Benzer durum Ayla Kutlu'nun **Kaçış** romanında da görülmektedir. Modern anlamda kadın-erkek ilişkisini, siyasal ve toplumsal anlamda başkaldırı ve özgürlük düşüncesini genç Türk aydınlarına öğretmektedirler.

Kölelik-cariyelik ilişkileri dışında aynı ya da yakın sınıftan Müslümanlar arasındaki aşk ise, romana Halit Ziya Uşaklıgil ve Hüseyin Rahmi ile girmiştir. Hüseyin Rahmi, ezilen kadınlardan yana tavır alarak duygulu bir feminist romancı izlenimi vermektedir.⁴²³

Cumhuriyet döneminin ilk kadın yazarları genel olarak şöyle sıralanabilmektedir: Halide Edip Adıvar (1884-1964), Güzide Sabri (1886-1946), Müfide Ferit (1892-1971), Şüküfe Nihal (1896-1973), Muazzez Tahsin Berkand (1900-1984), Halide Nusret Zorlutuna (1901-1984), Suat Derviş (1905-1972), Münevver Ayaşlı (1906-1999), Samiha Ayverdi (1906-1993), Cahit Uçuk (1911-2004), Peride Celal (1915), Kerime Nadir (1917-1973).

Kadın yazar Halide Edip'in ilk dönem yazılarında değişen kadının nasıl olması gerektiği işlenmiştir. Kadın değişmelidir ancak bu değişimin olumlu yönde olabilmesi için gelecek kuşakları yetiştirebilecek, erkeklerle arkadaşlık edebilecek bilgili, kişiliği sağlam, vatanperver kadınlar ve anneler olmaları gerekmektedir. Bu nedenle kadın kahramanları, ülkü uğruna çarpışan, cinsel kimliklerini toplum davaları içinde eritmiş, yurtsever eylemci kadınlar olmuştur. Bu aynı zamanda cumhuriyetin kadına çizeceği yoldur. Bu kadınlar bir sonraki kuşağın romanlarında, Nüveyre Öğretmen (47'liler), Mevhibe Hanım (Yenişehir'de Öğle Vakti) olacak ve muhafazakar tipler haline gelecek ve eleştirilecektir.

⁴²² Soysal, **Yenişehir'de Bir Öğle Vakti**, s. 154

⁴²³ Taner Timur, **Osmanlı-Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik**, İstanbul, Afa Yayınları, 1991, s. 26-44.

1950’li yıllar ve 60’ların başında Nezihe Meriç ile Leyla Erbil yeni nesil kadın yazarların temsilcileri olarak dikkat çekmeye başlamışlardır. Onları Selçuk Baran, Füzûzan, Tomris Uyar, Pınar Kür, Adalet Ağaoğlu ve Aysel Özakin takip etmiştir. Bu yazarlar cumhuriyetin ilanının ardından doğmuş, Kemalist reformların kadınlara tanıdığı yeni hakları kullanmasını bilen kadınlardır. Dolayısıyla konu seçimi bakımından öncülleri olan Halide Edip Adıvar’dan ayrılmışlardır. Örneğin Nezihe Meriç, eğitilmiş olmalarına ve elde ettikleri politik haklara rağmen geleneksel toplumsal normlar ve ataerkil aile yapısının baskısı altında günlerini hiçbir şey yapmadan geçiren burjuvazi kadınlarının kişisel gelişmelerinin engellendiğini anlatmaktadır. İletişimsizlik, ilgisizlik, toplumun beklentilerine boyun eğmeyen kadınların yalnızlıkları, kızgınlıkları ve toplumsal geleneklere, evliliğe ve aileye karşı isyanları kadın yazarların ağırlıklı konuları arasında yer almaktadır.⁴²⁴

Bununla birlikte romanlardaki kadın karakterlere baktığımızda Kemal Karpat’a göre kadın 1960 yılında halen daha Türk edebiyatında ikinci sınıf bir yaratık durumundadır. O, erkek ayarında ve erkeğe eşit olarak hayata katılmamıştır. Aşk romanlarında dahi erkeğin hayatını tamamlayan küçük bir vasıtaadır. Kendi başına varlık göstererek hayatın gidişini değiştirecek, bu arada erkeğe de etki yapacak bir kabiliyette değildir. Oysa gerçek hayatta kadın, hayatın zoru ile erkek kadar mücadele etmektedir.⁴²⁵

Romanlarda kadın sorunsalı denildiğinde Fakir Baykurt’un **Tırpan** romanına da değinmek gerekmektedir. Romanda zengin ağaya başkaldıran kadın ön plana çıkmış ve yoksul sınıf içinde ezilip sömürüldüğü vurgulanmıştır. Romanda Dürü, başka birini sevdiği için değil meta olmak istemediği için zengin ağayla evlenmek istememektedir. Bu bağlamda kendi yoksul babasına da başkaldırması olmaktadır. Erkek egemenliğine başkaldırı teması izlenmiştir.⁴²⁶

1970’li yıllarda ise yazılan romanlarda aydın kadın sorunsalının işlendiği görülmektedir. Füzûzan’ın, toplumun alt katmanlarındaki kadınları, çocukları öykülerinde konu edinmesi, kadınlık bilincini irdeleyerek, insanlık durumlarını

⁴²⁴ Furrer, **a.g.e.**, s. 30-31.

⁴²⁵ Karpat, **a.g.e.**, s. 81

⁴²⁶ Mürşit Balabanlılar, “Anadolu Romanlarında Eylem Ögesi Ağır Basar”, Berna Moran’la Ropörtaj, **Edebiyat Üzerine**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s. 191

çarpıcı biçimde sergilemesi onun toplumsal ve sanatsal konumunun belirgin göstergeleridir.⁴²⁷

Söz konusu dönemin romanlarında anne karakterler yukarıda da belirtildiği gibi cahil, iş bilir ve muhafazakâr kadın rolündedir. Romanlardaki temel rolleri var olan düzeni korumak, ilerici çocuklarına engel olmak ve çoğunluğa uymaları konusunda telkinlerde bulunmaktadır. Bu konuda babalardan daha aktif bir düzen savunucularıdır. Romanlarda bu şekilde tanımlanmayan diğer anneler ise babaların gölgesinde varlığıyla yokluğu belli olmayan pasif kadınlardan ibarettir. Örneğin Armağan'ın (Alnında Mavi Kuşlar) annesi, erkeklerin dünyasında ışığını söndürmüş, yaşamayla ilgili bütün gücünü iyimserliğini yitirmiş hasta bir kadındır. Köyünden kaçıp evlenmiş ancak kıskanç kocasının baskısı altında ezilmiş, çocukları için yaşamıştır. Çocuklar büyüdükçe o hayattan çekilmiştir. Ona göre kadınlık tanrının en büyük cezasıdır ve erkekleri de bu cezayı uygulamaları için yaratmıştır. Bir anne de **Dörtüol Ağzındaki Ev** adlı romanda karşımıza çıkmaktadır. O da, düzenin karmaşası içinde, tüm karmakarışıklıklarla, zorluklarla karşı karşıya olan gençlerin annelerinden biridir. Devrimci oğlu bir süredir eve gelmeyen annede, hakim tema korkudur. Her şeyden korkar. İşin kolayından, zararsızından, kısa sürede çözüleninden yanadır ve sorunların arkasını görmek istemez. Tüm gücüyle çocuğuna kol kanat germeyi beceremediğinde çatmayı yeğlemektedir. Tek istediği oğlunun evlenip evini bilmesidir. Kocasını da kendine özenmediği için aldatmıştır onu ve başka bir kadın için terk edilmiştir.

Oysa çocuklar artık daha bilinçli, daha cesurdur. Bu konuda ilginç bir nokta, önceki kuşak kadınlarla ilgilenen yazarların genellikle kadın yazarlar olmasıdır. Erkek yazarların romanlarında Güher'in (Yağmur Sıcağı) annesiyle ilişkisi sayılmazsa yeni nesil kadınları yetiştiren bir önceki kuşak kadınlara yer verilmemekte; söz konusu hesaplaşma genellikle kadın yazarlar tarafından yapılmaktadır.

Böylelikle Cumhuriyetin ilk kuşak kadınlarının yeni kadınla arasındaki fark gösterilmiş, “yeni kadın”a yapılan vurgu arttırılmış olmaktadır. Bu “yeni kadın”ları yetiştiren 1940’ların devrimci cumhuriyet kadınları ise, 1960-70’lerin kadınlarına

⁴²⁷ Feridun Andaç, **Edebiyatımızın Kadınları**, İstanbul, Dünya Kitapları, 2004, s. 22

kıyasla muhafazakar kalmaktadır. Yeni kadınlar artık sadece yeni nesli yetiştiren anne ve iyi bir eş olmakla yetinmemekle, toplumsal olana dair kendi fikirleriyle mücadele etmek istemektedirler. Ancak anneliğe olan vurgu da devam etmektedir. Vedat Türkali'nin Günsel'i romanın sonunda hamile kalarak gelecek neslin yaratıcısı kimliğini korur, Demirtaş Ceyhun'un Güher'i annedir ve kendini onun üzerinden tanımakla birlikte bununla yetinemez. Pınar Kür'ün Seyda'sı da annedir, bununla gurur duyar ancak o da annelik duygusuyla yetinemez. Anne ve iyi bir eş olmayan kadının ahlaksız olduğu düşüncesi ise terk edilmiştir. Pınar Kür bu değişimin nedeni olarak, sol uyanışın söyleyecek lafı olanların çoğalmasına neden olduğunu ve bunun kadın yazarların sayısını da arttırdığını göstermektedir. Kadın yazarların artmasının erkek yazarların da kadınlar hakkında yazarken daha dikkatli olmasını sağladığını ileri sürmektedir.⁴²⁸ Yine de erkekler tarafından aydınlatırlar ve eril bir söyleme sahiptirler. Bunun istisnası olarak Sevgi Soysal kabul edilebilir.

Feminist eleştiri ise, edebiyattaki kadın temsilinin erkek egemen bakış açısıyla kurgulandığını ve bu kurgunun yanlış bir kadınlık algısına neden olduğunu varsaymaktadır.⁴²⁹ Bunu birkaç yoldan yapmaktadır edebiyat. Maggie Humm'a göre bu yollar şöyle sıralanabilmektedir: Cinsiyetin dil yoluyla kurulduğu ve yazı üslubunda görünür hale geldiği, bu yüzden üslubun da cinsiyet ideolojilerinin ifade edilmesini temsil etmek zorunda olmasıyla ya da cinsiyet-bağıntılı yazı stratejilerinin bulunmasıyla, erkeklerin ve kadınların dili farklı biçimlerde kullanmaları ve farklı söz dağarcıklarına sahip olmaları yoluyla ve son olarak da edebiyat eleştirisi geleneğinin, parçası olduğu ekonomik ve toplumsal gelenekler gibi, kadınların eserlerini ya da eğitimlerini dışarıda bırakmak ya da değerini takdir etmemek için eril normlar kullanarak yapılmaktadır.⁴³⁰

Buna göre söz konusu dönemde yayımlanmış roman karakterlerinin ve dolayısıyla da yazarların kadına bakışlarını anlamak için aşağıdaki gibi bir sınıflandırma yapmak uygun olabilecektir.

Erkek yazarların kadınları:

⁴²⁸ Mine Söğüt, **Aşkın Sonu Cinayettir Pınar Kür İle Hayat ve Edebiyat**, İstanbul, Everest Yayınları, 2006, s. 168

⁴²⁹ Ebru Aykut Türker, "Feminist Edebiyat Eleştirisi", **Hece, Eleştiri Özel Sayısı**, Sayı-77/78/79, Ankara, 2003, s.293-305, 294

⁴³⁰ Maggie Humm, **Feminist Edebiyat Eleştirisi**, çev: Gönül Bakay, İstanbul, Say Yayınları, 2002, s. 21-23.

Erkek yazarların kadın karakterleri genellikle yeni dünyaya uygun eğitimli, güçlü, kendine ait fikirleri olan ve sözünü dinleten kadınlardır artık. Özellikle aydın çevrelerdeki erkekler, kadınları sadece ev içine hapsedilmiş iyi bir anne ve eş olarak görmek istemezler, sosyal hayatta yer almalıdır kadın ancak bunun hala belli sınırları vardır. Erkekler kadınları tüm güçleriyle yanı başlarında görmek isterler, sadece yemeğini yapan, çocuğunu büyüten, söküğünü diken değil; toplumsal hayattaki mücadelesinde de destekçisi, yardımcısı olmalıdır kadınlar. Bu nedenle de aydınlatıp eğiterek, kadınları evlerinden çıkarmış ya da sosyal hayata atılmış kadınları beğenmeye başlamışlardır.

Melih Cevdet'in fantastik romanı **Gizli Emir**'de böyledir örneğin. Aydın sınıfı içinde yer alan Kutlu karakteri heykeltıraş kocasıyla birlikte devrimci mücadeleye katılabilmek için ailesine yüz çevirebilecek kadar güçlü ve cesurdur fakat gücü ancak heykeltıraşın yanındayken açığa çıkabilir. O, kocasından öğrendikleriyle Ressam Macit'e destek olan bir karakterdir. Yengedir, yardımcı kadındır. Kendinde 'kocasındaki kadar olmasa' da zenginlik bulur. Kadın olmanın getirdiği katlanmalara razı olamaz; kişiliğini cömertçe harcamak, böylece kocasının çizgisine yaklaşmak istemektedir.

Demirtaş Ceyhun'un Güher karakteri için de benzer bir durum söz konusudur. Üniversitede Felsefe okuyan Güher, sözünü dinleten eylemci bir gençken sevgilisi Ruhsar'ın yanındadır. Her yere onunla gider, yanı başında dimdik durur. Muhalefet etmeden destekler erkeğini ancak sadece bir kere, Ruhsar'a *“olgular arasındaki ilişkiler değil, bence asıl, insanlar arasındaki ilişkiler önemlidir. Olgular, sonuçta bir olaydır yani. Bu işi (devrimci teorik tartışmaları) arkadaşlarıyla birlikte gereğinden çok önemlemene her zaman öylesine şaşmışımdır ki. ... Örgüt dediğin bir silahtır bence, silahların basit, somut amaçları olur. Ateşleyip hedefi vurdu mu amacı biter. Evlilik ise örgüt değil, tam anlamıyla kurumdur,”*⁴³¹ diyerek sevdiği erkeğin devrimci tavrını ve evliliğe yaklaşımını, onu devrim sürecinin kavramsal bir metası haline getirmesini sorgulayacak olup eril iktidarına karşı geldiğinde terk edilmiş ve tüm eylemliliği son bulmuştur. *“Öğrenci forumlarına, mitinglere, yürüyüşlere bilinçle mi katılırdı? Yoksa salt Ruhsar'ın yanında olabilmek için mi*

⁴³¹ Ceyhun, **Yağmur Sıcağı**, s. 35 ve 37

giderdi ardından uysal uysal? Ev dışındaki zamanının tamamını onunla birlikte geçirmek isteği ağır basarmış gibi”⁴³² aradığını bulamayan, erkeğin önüne erkeğin dünyasında dikilip yenilen Güher, kendinden yaşça hayli büyük, burjuva bir doktorla evlenip, güçlü bir erkeğin kanatları altına sığınarak iyi bir eş ve anne olarak eve hapseder kendini, bir çeşit geriye çekilmedir bu. Ona göre erkekler, yanarındaki kadının tek sahibiymiş gibi gözükmekten ayrı bir tat almaktadırlar. “*Dünya görüşü filan laf sizin için. Liberalistiniz de aynı, komünistiniz de... Kadın üstelik, yalnızca da erkeklerin sahip olabileceği bir mal,*”⁴³³ diye düşünmektedir.

Pınar Kür’ün Seyda’sının başına gelen Güher’in de başına gelmiştir. Tek başına erkekler dünyasında var olamayan kadın, “çöküş halindeki” bir sınıfın üyesiyle evlenerek kadınlara bırakılmış alana, eve geri çekilmiştir. Ancak o da Seyda gibi sosyal hayatın eylemliliğin ve üretimin tadını aldığından üretememenin, eylemsizliğin bunalımları içinde kıvranırken kurtuluşu başka bir eylemci gençte, yeni insanda bulmuş ve eylem alanına geri dönmüştür ancak yine bir erkeğe yaslanarak. Ona dayanarak kendi kocasını dönüştürmeye çalışmış, burjuva kocasını ilerici hale getirmiş, TİP üyesi yapmıştır ancak dayanağı erkekler etrafından çekildiğinde sonunda kendisini dayanaksız, kafası karışmış halde bir sorgu odasında buluvermiştir.

TİP içerisinde etkin bir rolü olan ve parti içi ilişkileri ele alan Samim Kocagöz’ün **Tartışma** adlı romanında ise kadın evin içindedir henüz. Evin uslu, kocasına destek olan, çocuklarını yetiştiren itaatkâr bir yardımcıdır. Mutlu olmasa da ailesini, yuvasını dağıtmaması gerekmektedir. Yazar dönemin hakim siyasal ortamının da etkisiyle olacak kadını bir roman karakteri haline bile getirmemiştir.

Vedat Türkali’nin Günsel karakteri ise erkeklerin gözünden ideal kadının en tipik örneğidir. Sivaslı işçi bir alenin kızı olan Günsel, Anadolu’lu olduğu için sağlam yapılı, dayanıklıdır. Abisi sayesinde doğru bir devrimcidir. Hamile kalarak gelecek nesilleri yetiştirmeye gönüllüdür. Devrimcinin kendi canını acıtmasını, hovardalık etmesini anlayışla karşılayacak kadar erkeklere yaşam alanı açar, iyi, anlayışlı bir sevgilidir. Temiz ve mütevazıdır. Ancak ona göre de toplumda var olmak için erkeksileşmek kaçınılmazdır. Sorunu ancak davaları uğruna çıkartabilir. Bunalımları

⁴³² A.e., s. 24

⁴³³ A.e., s. 259

ve romantizmi küçük burjuva hareketleri olarak kabul ederek küçümsediğinden ağlayıp mızızlanmaz. Kendi kadınlığını, Kenan'a olan aşkını hep ülke meselelerinin gerisine atmaya çalışır, utanır bu düşüncelerden. En korktuğu şey burjuva konformizmine düşmek ve kendi sınıfının mücadelesine ihanet etmektir. Devrimci makine gibi olmalıdır. Günsel'in gözünde romantiklik, zayıflık, küçük burjuvalık demektir. Dış görünüşüne önem vermeyerek kadınsılığını ikinci plana itmeye çalışır. *“Erkek toplumuna koşullanmışız bir kez. Her haltı eder erkekler, erkek olur. Kızlar kız bile olamaz,”* diye düşünür. Bir devrimcinin ideal eşi olabilecek niteliklere sahiptir Günsel.

İdeal kadın tipine bir diğer örnek Memet Türkkân'ın **Güneş'in Katli** romanında verilmektedir. Güneş karakteri ışııyla çevresindeki herkesi aydınlatmış gibi annesiyle karısını da aydınlatmıştır. İkisi de sonuna kadar destektir Güneş'e. Karısı, önceleri fotoroman okuyan bilinçsiz, cahil bir kadinken, kocasının yanında olabilmek, onunla birlikte yürüyebilmek için kocasıyla birlikte gazeteleri kitapları okumaya başlıyor, okudukça Güneş'le tartışıkça aydınlanıyor. Hep kocasına destek oluyor. Ben en büyük okulu okudum. Güneş okulunu diyor. Genç kızlığının sağlıklı foto-roman kültüründen ve bu kültürün şartlandırmasından onun sayesinde sıyrıldığını söylüyor.⁴³⁴ Annesi ise savaşta herkes buğdayını saklarken o, bir başına biçtiği buğdayı devletine veren güçlü bir köylü kadını.

Oktay Rifat'ın romanı **Bir Kadının Penceresinden**'inde romanın küçük burjuva aydını Bedri ise Güneş kadar şanslı değildir. Onun en büyük sorunu karısı Filiz'in eğitimsizliği ve güçsüzlüğüdür. 16 yaşında fakir bir beslemeyken Bedri ile evlendirilmiş Filizi üç çocuk annesi bir ev hanımıdır. Bağırıp çağırmaya, şirretlik etmeye hakkı yoktur. Dayak yediğini etrafa söylese, “kocandır, çekeceksin!” diyeceklerini bilir. Bu yüzden de yediği tokada karşı gelemmez ve her seferinde kendinden bir şeyler yitirir, sonrasında kocasına tabi olmanın kendini ona göre ayarlamının kolaylığını hissederek sorumluluğunu kocasına devreder.⁴³⁵ Sevmez ve çoğu kez anlamaz da kocasını, onun tarafından aydınlatılmaya da kapalıdır. Ancak kocası kitabının başına oturduğunda, dinsel bir ayin yapıyormuşçasına saygı duyar ve yüceltir. Okumaya ve aydına sezgisel olarak saygı duymaktayken budalaca batı

⁴³⁴ Türkkân, **Güneşin Katli**, s. 290

⁴³⁵ Rifat, **Bir Kadının Penceresinden**, s. 97-98

hayranlığıyla alay etmektedir. Karısının halktanlığını, cahilliğini sürekli yüzüne vurmaktan çekinmeyen kocası Bedri'nin çabalarını küçümseyen Filiz, eve hapsolmuşluğunun bunalımından devrimci bir gençle yaşadığı birliktelikle kurtulmaya çalışmaktadır. Ancak bu entelektüel bir aydınlanma değil tamamen cinsel bir yönelimle sınırlıdır.

Çetin Altan ve Demir Özlü'nün kadınları ise aydınların kadına bakışı bölümünde daha ayrıntılı olarak incelendiği gibi tamamen ikinci roledir. Erkeklerin bunalımlarının nesnesi ve oyalayıcısıdır ancak. Hemen hemen hepsi bunalımlı burjuva kadınlardır ve sınıfsal bir ayrım da yoktur. Demir Özlü de kadınlar, burjuva kazanımlarına sahip çıkan, bunalan, okumuş ancak yararlı herhangi bir şey yapmayan kadınlardır. Örneğin Nazan, burjuvaziden iyi ailesi olan bir adamla evli olmasından güven duymakta, kocasını her ne kadar solcu bir aydınla aldatırsa da kocası ondan boşanmak istediğinde paniklemektedir. Sırf kendi iç dünyalarındaki bunalımdan kurtulabilmek adına çok parası olmayan aydın kesimle birlikte olurlar ancak onlarla evlenmez sadece keyif sürerler. Adalet Ağaoğlu'nun Ali Usta'sı bu tip burjuva kadınları konusuna dikkat çekmekte, genç devrimciyi bu tip kızlar hakkında uyarmaktadır. Özlü'nün kadınlarının ortak noktaları hiçbir işe yaramamaları ve hiçbir şey yapmamalarıdır. Bunlardan biri olan Gülgün için, *“o, olayların üzerine bütün ağırlığını vermiyor gibiydi; sanki renkli resimlerle dolu güncel bir dergiye bakıyordunuz, her sayfasında ayrı renklerle bezenmiş değişik resimler var gibiydi,”*⁴³⁶ demektedir. Nazan ise, üniversitedeki olaylardan sözüm ona etkilenmiş görünmektedir. Yararlı olmak istediğini söylemekte ancak derin düşünmemektedir. *“burjuvaziden kurtulmak istemiyordu, tersine korkuyordu durumunu yitirmekten. Durumunu kurtarmak istiyordu,”* diyor. Onun güçlünün, güncel olanın yanında olacağını, burjuvazi yıkıldığında ise gerçek bunalıma düşeceğine inanmaktadır.⁴³⁷ Nihayetinde ele geçirmek için çok uğraştığı Avrupa'dan gelen bir çantası vardır Nazan'ın ve kaybettiğinde oldukça üzülecek kadar lüks eşyaya kıymet vermektedir. Böylelikle dönemin aydınının kadına bakışı açığa çıkmakta, kadınları işlevsiz bir süs eşyası olarak tanımladıkları, dolayısıyla da ciddi kabul ettikleri hiçbir işe

⁴³⁶ Özlü, **Bir Uzun Sonbahar**, s. 56

⁴³⁷ A.e., s. 131 ve 137

bulaştırmaya niye gönülsüz oldukları açığa çıkmaktadır. Bu tipteki aydına eleştiri ise yine bir kadından, Ağaoğlu'nun Tezel karakterinden gelecektir.

Benzer yönelim Orhan Kemal'in **Bir Filiz Vardı** romanında da görülmektedir. Romanın kadın karakteri Filiz, küçük burjuva aydınından esirgediği beğenisini bir dokuma işçisine yöneltmiştir. Diğer bir deyişle romanda Kadın karakter güzelliğini burjuva sınıfından biri yerine işçi sınıfından birine sunarak onu ödüllendirmekten öteye gitmemektedir. Kadın cinsel bir obje ve erkeğin namusu olarak görülmeye devam etmektedir ki daha beter olanı romandaki kadınlar da bunu olağan karşılamakta, sadece basit bir kurnazlıkla bu durumu lehlerine çevirmeye çabalamakta, cinsellikleriyle zengin bir erkeği kandırıp kendilerine koca yapmaya uğraşmaktadırlar. Oysa Filiz'in içinde yaşadıkları toplumun birer çeşit kader olmuş gereklerine kafa kaldıran tiplerden biri olduğunu söylemektedir yazar.⁴³⁸ Yine de Oktay Rifat'ın Filiz'i gibi Orhan Kemal'de de kadın özne değil, bir haz nesnesi olarak devrimciyi ve işçiyi ödüllendirmek için var gibidir.

Köy romanları yazarları Talip Apaydın ve Fakir Baykurt'un romanlarının vurgusu kadınlar üzerinde değildir. Söylemsel olarak erkek egemen toplumsal düzeni içlerine sindirmiş tiplerdir. **Tütün Yorgunu** romanında Osman'ın karısı Durdu, kızı biraz hakkını arayacak gibi olduğunda, "kız kısmı fazla konuşmamalı. Ne denirse onu yapmalı..."⁴³⁹ der. Kocasını hastalandığında eli ayağı kesilir, tamamen kocasına bağımlıdır. Emek bakımından erkekten aşağı kalmasa da sözü erkeğin olduğu yerde geçmez. Yine de saf bir kadın değildir, kimden hile geleceğini bilir, sınırlarını zorlamak istemez. Köyünde halinden memnundur.

Fakir Baykurt'un **Kaplumbağalar** romanında ise nispeten daha kuvvetlidir kadınlar. Yine Senem gelin, yeni gelin Esme'ye "kocaya karşı gelinmez, sensin denmez, dersin dayak yersin," diye öğüt verir. Erkeğe laf edilmez der. "Sen onun sözünü tut. Bir dediğini iki etme. O da senin istediğini alır..."⁴⁴⁰ diye akıl verir ancak kocamış kadınların yine de sözü geçer. Köylü, Hörü ebeyi bilirkişi yapmak isteyecek kadar kadını sayar. Cennet Kadın, yıkanmak isteyen kocasına, "*ben Senem geline su taşı kızım, kaynatana kana kana yıkansın deyemem! Bunu böyle bil Kır Abbas,*"

⁴³⁸ Orhan Kemal, **Bir Filiz Vardı**, 6. Bs, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1995, s. 188

⁴³⁹ Apaydın, **Tütün Yorgunu**, s. 8

⁴⁴⁰ Baykurt, **Kaplumbağalar**, s. 108

diyebilmektedir. Kana kana yıkanmak istiyorsa kuyuya gidip kendisi su taşımalıdır kocası.⁴⁴¹

Köyü anlatan romanlarda baskın kadınlara bir diğer örnek ise, **Kanlı Derenin Kurtları** romanının Telli Bacı'sıdır. O köyü ve köylüsünü, “*davar bu Çeşmirliler davar, pusar sümüklü sümüklü. Biçenekleri elden gider, susarlar. Suları alınır ses etmezler. Mal, can gider teprenmezler. Kırk arı birleşse bir eşeği, altmış arı bir katırı öldürür, bunlar susarlar. Kanlıderenin kurtları başımızda, içimizde, dışımızda. Her kapıyı tutmuşlar, ... sen çalış onlar yesin, öl ki onlar yaşasın!*” demektedir ama kendi oğlu işler karıştırmaya başladı mı ona engel olmak istemektedir. “Tek başına değil, yoksulla birlik, onlarla kol kola,”⁴⁴² diyerek tanımlayacak kadar kendine güvenli ve dimdiktir.

Kadın yazarların kadınları:

Kadın yazarların romanlarında da kısmen erkek tarafından aydınlatılan kadın karakterler devam etmektedir. Kadriye (Yarın Yarın), Seyda (Yarın Yarın), Armağan (Alnında Mavi Kuşlar), Ayhan (Kaçış) erkek tarafından aydınlatılan kadınlardır ve erkeklerin belirlediği sınırları zorlamamaktadırlar. Bu bağlamda erkek yazarların okumuş kadın karakterlerinden farkları yoktur. Fark kadın yazarların kadın karakterlerinin erkeğe sığınmakla kendilerine ayrılan alana geri çekilmekte, kısıtlanmakta olduğunu vurgularken, erkek yazarlarda normal karşılanmasıdır. Bununla birlikte Leyla Erbil'in **Tuhaf Bir Kadın**'ıyla erkeğe sığınmadan kendi başına erkeklerin dünyasında var olmaya çalışan kadınlar görülmeye başlanmış, Sevgi Soysal'ın romanlarında ise bu olgu açıktan açığa sorgulanmaya, eleştiriye açılmış, doğrudan kadınlıkla ilgili sorunlar ele alınmıştır.

Bununla birlikte söz konusu dönemde sol hareket içindeki kadınlar, kendi hayatlarını yaşamak istediklerini, geleneksel değerlere karşı çıkmak istediklerini⁴⁴³ dile getirmektedirler ki, bu durum, gerek anneleriyle karşı karşıya gelerek, gerekse de yasak ilişkiler yaşayıp kocalarına karşı durarak romanlara da yansımıştır.

Pınar Kür, **Yarın Yarın** romanında kocasına dayanarak hiçbir üretim yapmadan boşlukta yaşayan ve yeteneklerini kullanmayarak ev içine hapsedilmiş

⁴⁴¹ A.e., s. 29

⁴⁴² Akçam, **Kanlı Derenin Kurtları**, s. 27 ve 401

⁴⁴³ Akal, a.g.e., s. 123

eylemsiz küçük burjuva kadını Seyda ile elindeki tüm imkanları seferber ederek hayata tutunan, kendi ayakları üzerinde duran “eyleyen” Aysel’i kıyaslamaktadır. Romanda üreten, erkeklere dayanmayan kadının güçlü ve mutlu olduğu ancak Aysel’in bile zengin bir adamla evlenip durağanlaştıkça çöküşe geçtiği, Seyda’nın ise küçük burjuva bunalımlarından kurtulmak için bu kez devrimci bir gençten medet ummasının yol açtığı yıkım vurgulanmaktadır. Yazara göre kadınları içinde bulundukları bunalımdan kurtaracak olan çözüm üretim sürecine katılmaktır.

Seyda üniversitede eğitim görürken saçlarını erkek gibi kestirip pantolon giyerek, kadınlığından sıyrılıp, erkeksileşmiş ve erkeklerin dünyasına adım atmaya çalışmıştır. Ancak ilk hayal kırıklığında korkarak güçlü (zengin) bir erkeğe sığınmayı tercih etmiş, neden olarak da cinselliğe duyduğu merakı göstermiştir. Kadının sınırları erkekler tarafından belirlenmiş bu dünyasına (iyi bir eş ve anne olmak, ev içi) geri dönüş ise artık onu tatmin etmemekte, varlıklı olmanın getirdiği yaşam biçimiyle körelerek kitap bile okumaz hale gelerek yeni bir boşluğa düşmesine neden olmaktadır çünkü üretmenin, erkeklere ait olan alanın tadını almıştır. Onu düştüğü bunalımdan kurtaracak olan yine bir erkek, “yeni insan”ı temsilen devrimci bir genç erkek olacaktır. Ona dayanarak yeniden ayakları üstüne dikilen Seyda bu kez devrimci süreç içerisinde üretime katılmış, eylemsizliğinden sıyrılmış mutlu olmuştur. Onun, “*yüreğindeki ağırlıktan kurtulmak için motora atlayıp denize açılmak, yüksek tepelerden aşağı deli gibi koşmak, rüzgâr olup uçmak gibi istekler yoktu artık. Vakti yoktu bunlar için çünkü çalışıyordu.*”⁴⁴⁴ Ancak yeniden kısa bir süreliğine dayanarak doğrulmayı başardığı erkeğin (Selim’in) yıkılmasıyla da Seyda daha derine düşmüş, kendisine sahip çıkan kocası tarafından ülkeden kaçırılmıştır. Seyda’nın bundan sonra ne yaptığı belirsizdir ancak romanın sonunda kadınlık simgesi olarak saçlarını uzatmış olması dikkat çekicidir.

Seyda’nın karşısındaki Aysel ise bir eylemin, hareketliliğin simgesidir. Seyda onun için, “*çağdaş dünyanın kadını ... Çağın gerçeği makine olduğuna göre, belki de masadaki tek gerçek insan oydu. Makine kadın,*”⁴⁴⁵ demektedir. Erkeklerin dünyasına, erkeklerin silahlarıyla değil, kadınlığının tüm imkanlarıyla katılmış, ‘büyük oyun’a dahil olmuştur. Ancak erkeklerin dünyasında onların aletlerini

⁴⁴⁴ Kür, **Yarın Yarın**, s. 306

⁴⁴⁵ **A.e.**, s. 50

kullanmayarak var olan kadın huzursuzluk kaynağı olmuş; yine güçlü bir erkek tarafından tuzağa düşürülerek bertaraf edilmiş, erkeklerin dünyası bir kez daha kurtarılmıştır.

Ancak işler işçi Kadriye’de bu şekilde yürümektedir. Kadriye, babası izin vermediği için okuyamamış ancak aydınlık bir zihne sahip cahil bir işçi kızıdır. Aile baskısından boynu bükük korkakken, abisi Ali’den dayak yemek pahasına greve katılıp Memet’i polislerden kurtarıırken cesur ve dimdiktir. Güneş’in karısına yaptığı gibi Kadriye de kocası Memet tarafından eğitilmiş, başı açtırılıp özgürleştirilmiştir. Bu durum gerçek hayatta sol hareketin içinde yer alan köy kökenli işçi eşi ve ev kadını olan Fatma Altaylı için de geçerlidir. İKD şube başkanlarından Fatma Altaylı, eşinin Çetin Altaylı’nın köşe yazılarını kendisine okuduğunu, birlikte haber dinleyip, yorum yaptıklarını işçi-patron ilişkilerini, sömürüyü anlattığını söylemiştir.⁴⁴⁶ Kocasından aydınlatılmış ve sol harekete katılmıştır Fatma Altaylı da. Dolayısıyla Kadriye ve Güneş Öğretmen’in karısı gibi roman tiplerinin gerçek hayatta görülebileceği de söylenebilecektir.

Füruzan’ın Seçil’i de Seyda (**Yarın Yarın**) ve Güher’e (**Yağmur Sıcağı**) benzer bir burjuva bunalımındadır. Seçil kendisini ve sınıfının düşüncelerini, “*arada sıkılmıyor değilim ya, düzenimizin olanakları, güzelliği, rahatlığı da inkâr edilemez. Annem haklı. Gerçi şimdi subaylarda farklılaştılar. Yaşamaları değişti. Altılarında arabalar. Enişten anlatıyor. Büyük girişimleri de varmış. Araba fabrikaları, ticari kuruluşlar. Ben böyle şeylerden sıkılıyorum. Bizim varlık anlayışımız bir kat, bir araba sahibi olmaktan öteye geçti epeydir,*”⁴⁴⁷ diyerek tanımlamaktadır. O, kocasına güzelliğiyle, oturup kalkmasıyla, çocuklarını yetiştirmesiyle destek, onları yücelten ideal burjuva eşidir. Annesinin onayladığı zengin gençle evlenerek içine düştüğü burjuvazinin eylemsiz boşluğundan bunalan Seçil, diğerleri gibi devrimci bir sevgiliyle kurtuluşu aramak yerine intiharı tercih etmiştir. Kendi yollarına gitmek yerine annelerin belirlediği yoldan gitmek bu yeni insanlara yıkım getirmektedir bir diğer değişle.

⁴⁴⁶ Akal, **a.g.e.**, s. 114

⁴⁴⁷ Füruzan, **47’liler**, s. 124

Buna karşın Nüveyre Öğretmenin küçük kızı Emine, ablası Seçil gibi annesine boyun eğmez. Kendi yolunu seçer ve seçtiği bu yolda işkence görse bile kendinden emin ve başı dik olarak hayata tutunur.

Ayla Kutlu'nun Ayhan'ı da (Kaçış) Güher'le (Yağmur Sıcağı) aynı konumdadır. O da Güher gibi öğrencilik yıllarında devrimci asistan Üstün'e aşık olmuş, Üstün onu terk edip gittiğinde ise muhafazakar ve çıkarıcı Cahit'le, Üstün'ün karşıtıyla evlenmiş ancak yaşadığı küçük burjuva konforu içinde bunalmaktadır. Kendi başına ayakta durmayı başaramaz Cahit'le evlenmesinin nedeni de budur zaten. Üstün'e duyduğu ihtiyacı, *“yaptığım yanlışları bana söyleyecek, benim hükmümü verecek, sonra o hükmün getireceği zorlukları yüksünmeden benimle birlikte, üstelik tökezlediğim yerde bana destek olarak geçiştirmemi sağlayacaksın,”*⁴⁴⁸ şeklinde dile getirmektedir. Ancak Demirtaş Ceyhun'un Güher'inden farklı olarak içinde bulunduğu ilişkiler ağı içinde kaybolmamış, Üstün'ün geri dönmesinden aldığı güçle Cahit'i terk etmeyi başararak kaderini değiştirmiştir.

Aysel Özakin'ın Armağan'ı da bir erkek tarafından (ağabeyisi) aydınlatılmış bir genç kızdır. Ancak o da bununla yetinmeyerek sınırlarını zorlamak, erkekler dünyasında yer almak istemektedir. Ona göre erkekler erkekliklerini kazanmak için uzaklara gidebilmeli, oysa kızlar kadınlıklarını kazanabilmek için eve bağlanmalıdır. Bu yüzden üniversiteye gönderilmemiştir. Yine de Armağan uzaklara gitmeyi seçer, ancak ailesinin ona dayattığı tüm geleneksel korkuları da yanında taşımaya devam ederek. İçine girmek istediği tüm sosyal ortamlarda kadınlığını gizlemeyi seçmiş, toplumda kısmi özgürlüğünü ele geçirebilmek için kadınlığını yok saymak durumda olduğunu düşünmüştür. İstanbul'a geldiği gün iş aramaya gitmek için saçlarını sımsıkı toplar, sönük, kadınlığını gizleyen bir elbise giyer. *“İş arayan bir erkek gibi duymak istiyordu kendini. Erkek gibi davranabilirse ancak isteklerini gerçekleştirebileceğini sanıyordu.”*⁴⁴⁹

Armağan sevdiği, değer verdiği Sinan'dan bile gizler kadınlığını. Ancak bu şekilde erkeklerin dünyasında var olabileceğini sezmektedir. Onunla kadınların olabileceği gibi bir sevgili değil de, erkeklerin olabileceği gibi arkadaş olmak

⁴⁴⁸ Kutlu, **Kaçış**, s. 76

⁴⁴⁹ Özakin, **a.g.e**, s. 27

istemekte, ancak böyle özgürleşebileceğine inanmaktadır. Sevgili olmak, içki içmek ahlaksızlıktır. Diğer bir değişle erkeklerin dünyasında kadın olmak, kadın gibi davranmak, erkekleri ayartmak ahlaksızlıktır. Kadınların kendi üstlerinde kurdukları baskı, toplumun dayattıklarından bile aşılamazdır. Kadınlıklarını özgürce yaşama hakkı sadece zengin kadınlara sunulmuş bir lüks gibidir fakat onlar da toplumsal konularda bilinçli olmamalı, erkek işine karışmamalıdır. Bu diğer bir değişle Demir Özlü'nün kadınlarında görülebilecek bir şeydir. Romanda siyasal olanla kadınlık aynı yerde mümkün olamamaktadır ki bu da dönemin hakim anlayışını doğrudan yansıtmaktadır. Armağan'a göre, *“kadınlar burada (Türkiye gibi geri kalmış ülkelerde) daha mutlu değil. Çoğunluğu. Ekonomik baskıların yanında ahlaki ve dinsel baskılarla eziliyorlar. Kadınlar bunalımlarını, sıkıntılarını açığa vurup kendilerini savunamayacak kadar ezik durumda oldukları için Amerika'daki kadar yalnız ve bunalımlı görünmüyorlar burada.”*⁴⁵⁰

Adalet Ağaoğlu'nun **Ölmeye Yatmak** romanındaki Aysel karakteri, bir kadın aydınının Kemalizmin hayatına açtığı olanaklarla, yine Kemalizmin kendisinden kadın olarak alıp götürdüklerinin bir hesaplaşması olarak ortaya çıkmaktadır. Kemalizmin ona toplumsal iş hayatında açtığı olanaklar, yükünü sadece kendinin taşımak zorunda olmasını da beraberinde getirmiş ve somut kadınlığı unutmaması ile koşullanmıştır. Bu yol da çelişkilerle doludur. Atasının ona açtığı yolda yürümesinin tek yolu olarak erkeklerden uzak durması, evde göze batmaması, tek umut olarak görülen İlhan'ın gölgesi olması gerekmektedir. Bu nedenle de Aysel, hep ciddi görevleri olması gerektiğini hissetmektedir. Alışverişe ya da misafir gezmesine gitmek kimsenin bilmemesi gereken uğraşlarken, konferans metnini hazırlamak, ders vermek, rapor yazmak önemli işler olarak toplumda kendisine yer açan ciddi mazeretler olmaktadır.⁴⁵¹ Ona göre kadın ve erkek arasındaki problemler onların kadın ve erkek olmalarından değil, toplumun buna yüklediği kısıtlama ve beklentilerden kaynaklanmaktadır.⁴⁵² Dolayısıyla Adalet Ağaoğlu'nun kadın karakterleri de erkeklerden farklı değildir. Erkek mi, kadın mı belli olmayan cinsiyetsiz modern bireylerdir sadece. Karakterin kadın ya da erkek olmasının

⁴⁵⁰ Özakin, **a.g.e.**, s. 94

⁴⁵¹ Ağaoğlu, **Ölmeye Yatmak**, s. 179

⁴⁵² Erol, **a.g.m.**, s. 8 ve 10

arasında fark yoktur. Kendi ayakları üstünde duran, bağımsız, güçlü otoriter kadın karakter olan Aysel'in, gençliğe yeniye karşı boynu kıldan incedir. Dertleri artık kadın olmanın yarattığı problemlerin ötesine geçmiş, değişime ilerlemeye, yeni çağın yeni insanı olmaya evrilmiştir.

Ancak erkeğe destek ve yardımcı kadın imgesi Ağaoğlu'nun **Bir Düğün Gecesi** romanında da vardır. Milletvekili kızı olan Yıldız, aşık olduğu genç devrimci Tuncer'in yanında, yumuşak başlılıkla destek olmaktadır. Şikayet etmez, yaşama biçimini Tuncer'den ileri benimser, onunla birlikte olsa da evlenme lafı etmez. Ancak rahat yaşamaları için parayı da babasından temin ederek Tuncer'i de yavaş yavaş şekillendirip kendi hayatının rahatına alıştırap eylemsizleştirmektedir. Burjuvanın içinden çıkan kadının tekinsizliğini gözler önüne sermiş olur böylece Ağaoğlu.

Ağaoğlu'nun halktan kadınları da, örneğin **Fikrimin İnce Gülü**'nün Kezban'ı da ağabeyinin ilerici düşüncelerinden etkilenecek doğru düzgün, anlayışlı bir kadın haline gelmiştir. Onun sayesinde toplumu ve ilişkileri kendiliğinden doğru değerlendirmekte, sevdiği adama sadık, çalışkan bir kadın olmaktadır. Sonunda hileli hurdalı Bayram'ı beklemek yerine, onun üçkâğıtçılığını öğrendiğinde vazgeçip, dürüst bir adam olduğuna inandığı bir balıkçıyla evlenmiştir.

Leyla Erbil'in **Tuhaf Bir Kadın**'ı şair olmaya çalışan genç kız, cesur ve özgür ruhlu yeni kadın olarak kurgulanmıştır. Erkeklerin dünyasında korkmadan durmak istemekte ve bunun için de mücadele etmektedir ancak erkek yazarların anlattığı gibi kadına hazır değildir entelektüel dünya Leyla Erbil'e göre. Ancak o buna hakkı olduğunu düşünmektedir ve bu konuda Kemalizm'e atıfta bulunmaktadır. Entelektüellerden biriyle kavga ederken, onun kendisine şıfırtı diyerek kovması üzerine, *"bu kapıları bana Atatürk açtı softa herif anladın mı, Atatürk açtı bu kapıları bana, sen kim oluyorsun da yeniden o karanlık deliklere tıkmaya kalkıyorsun Türk kadınına ha? Sahtekarlık sizin yaptığınız, adalet, özgürlük, eşitlik sözleri altında softalık ediyorsunuz,"*⁴⁵³ demiştir. Kendi aralarına girebilmek için bir erkeğe ait olması gerekmektedir kadının. Erkek egemen küçük topluluklarına tek başına genç bir kızın girmesiyle onu sadece cinsel bir nesne olarak görmeye, yüzüne gülseler bile

⁴⁵³ Erbil, **a.g.e.**, s. 58

arkasından onu elde etmekle övünerek diğer hemcinslerine karşı övünç malzemesi olarak kullanmaya başlamışlardır onu. Erkekler kulübü kendileriyle boy ölçüşmeye cüret edecek bir genç kızın varlığına hazır değildir henüz. Leyla Erbil bunu da, *“onlar bizi kabul etmek istemiyor. Aralarında görmek istemiyorlar Türk kadını. Bakma öyle her birinin Atatürk devrimcisiyim diye aslan kesildiğine, kendileriyle eşit olmamızı, bizim de salt sanat konuşmak için, sanatçı dostlar edinmek için oralara girip çıkmamızı yediremiyorlar erkekliklerine, zora gelince çıkarıp bilmem nerelerini göstermeleri bundan. Osmanlı bunlar daha Osmanlı! Osmanlı’dan da beter,”*⁴⁵⁴ diyerek dile getirmektedir. Sonunda genç kız, Seyda ve diğerleri gibi tamamen geri çekilip kendisini kadınlara ayrılmış alana hapsedmeye de, erkek egemen toplumda görece özgürlüğünü kazanabilmek için evlenmeye göz yummak, kurtuluşu evli kadın olmakta aramak zorunda kalmıştır.

Bunların istisnası olarak Sevgi Soysal gösterilebilmektedir. O romanlarında erkek yazarların kadını konumlandığı yere eleştirel yaklaşmakta, kabul etmemektedir. Kadın karakterlerin eşit haklara sahip olmakla ilgili problemleri yoktur. Hepsisi Kemalist reformların yerleştiği kentli orta sınıftandır. Yaşama aktif olarak katılan, çalışan, kendi eşlerini seçen, ayrıcalıklı kadınlardır. Ancak yolunda gitmeyen bir şeyler olduğunun da farkındadır Sevgi Soysal. Erkeklerin alanına ait olan politikaya girip, adil ve sosyal bir dünya için savaşan Oya’sı erkeklerin dünyasına girerek melez bir tür, kadınlık vasfından sıyrılarak, diğer kadınların ötekisi olmak zorunda kalmıştır. Evinin içinden tamamen uzaklaşmıştır. Evli ve çocukludur gerçekte ancak romanda bir kere bile bununla ilgili olarak kafasını yormaz Oya. İyi eş ve anne olma, evini idare etme kaygılarını taşımamaktadır. Ancak bu şekilde (melezleşerek) erkeklerin masasına oturabilmekten, kadınlar tarafından dışlanmaktan rahatsızlık duymaktadır. Sevgi Soysal’ın Günsel (Bir Gün Tek Başına), Seyda (Yarın Yarın), Güher (Yağmur Sıcağı) karakterlerine benzer karakteri ise Güler’dir. Onun karakterinde tüm bu karakterleri eleştirmektedir gerçekte. Mustafa devrimci mücadele içinden çıkarttığı Güler’i evdeki geleneksel kadın rolüne hapsedmiştir. O artık yoldaşlarına yemek hazırlayan eştir. Güler’in şikayetlerini politik savaşın kişisel sorunlardan daha önemli olduğunu savunarak bertaraf etmektedir.⁴⁵⁵ Güler de, Oya

⁴⁵⁴ A.e., s. 63

⁴⁵⁵ Furrer, a.g.e., s. 127-128, 137, 142.

gibi içine düştüğü durumu kabullenememekte ve sorgulamaktadır. Kendi sınıfının yaşamından bunalmış, üniversitede sözünü dinleten, erkekçe tavırlı, sert bir devrimci genç kız olan Güler, hareketin içinden sevdalandığı Mustafa ile evlenerek okulu bırakmıştır. Üniversite koridorlarının dimdik Güler'i gitmiş yerine, Mustafa'ya getireceğini söylediği misafirlerin kim olduğunu sorduğu için "burjuva merakına kapılmış bir kadın olmakla" itham edilerek dayak yiyebilen ezik bir ev hanımı gelmiştir. Evlendikten sonra fotoroman okumaya başlar. "Budalalaşmaktan başka seçim bıraktın mı bana? Tek sığınağım budalalık,"⁴⁵⁶ demektedir kocasına. Olcay (Yenişehir'de Bir Öğle Vakti) ise genç bir küçük burjuva olarak Freud'dan etkilenerken çevresine ilk başkaldırıyı cinsel alandaki tabuları yıkmakla yapmıştır. Birçok kişilik sorununun altında cinsellik olduğunu düşünmektedir. Ancak yaptıkları içindeki sıkıntıyı daha çok arttırmıştır. Ali'yi tanıdıktan sonra konu üstünde 'yeniden ve daha sağlıklı' bir biçimde düşünmeye başlamış, yine bir erkek tarafından aydınlatılabilmektedir. Kendi haline bırakılsa cinsel bir yozlaşmışlıkla kavrulacakken Ali onun, cinsel tabulara bireysel bir savaş açmanın, temeldeki tatsızlığı değiştirmeyeceğini kavramasını sağlamıştır. Oysa Ali'yle yaşacakları vücut bütünleşmesi dostluklarını pekiştirmektedir.⁴⁵⁷ Bu bakış açısı, 47'lilerde Emine ile Haydar arasındaki ilişkiye benzemektedir.

Bununla birlikte söz konusu dönem içerisinde yazılan romanlarda kadın karakterlere sınıfsal farklılıklar açısından bakılmaya başlanmıştır. Yazarlar kadınları ele alırken sınıfsal konumlarına vurgu yapmaktadırlar. Örneğin **Gizli Emir**'de görece güçlü ve ideal kadın tipi aydınlar arasında bulunmaktadır. Halktan kadınlar veya burjuva sınıfından kadınlar, erkeğe tamamen bağımlı ve silik olarak çizilmiştir. Halktan kadınlar ise kocalarının hizmetinde sadece pahalılıkla ilgilenen başka hiçbir şeyle alakadar olmayan insanlardır. Zengin kadınlar ise kendi dertleri dışında hiçbir şey düşünmeyen duyarsız insanlardır. **Yarın Yarın** romanının İşçi Kadriye'sinin evi Seyda'nın hizmetçili evinden daha temizdir. **Yenişehir'de Öğle Vakti** romanının işçi çocuğu Ali'sinin evi de, Doğan'ın hizmetçili küçük burjuva evinden daha temiz ve aydınlıktır. Bu sınıfsal yüceltmenin evin temizliği üzerinden yapılması da kadın yazarlara özgü bir durumdur.

⁴⁵⁶ Soysal, **Şafak**, s. 27

⁴⁵⁷ Soysal, **Yenişehir'de Bir Öğle Vakti**, s.183

Sonuç olarak denilebilir ki, kadın erkeklerin dünyasında değil kendi diliyle kendi derdini ifade etmek, bir erkeğin refakati olmadan kendi başına erkek egemen entelektüel dünyada var olamamaktadır bile.

3) KADIN KARAKTERLERİN DİĞER SINIFLARA BAKIŞI

a) İşçiye bakışı

Kadın karakterlerin işçi sınıfına tavırları genel olarak olumlu olmakla birlikte **Yarın Yarın** romanının Kadriye karakteri dışında işçiyle doğrudan ilişki içinde olan bir kadın karakter bulunmamaktadır. Armağan (Alnında Mavi Kuşlar) bir işçi çocuğu olduğunu söylese, onları çocukluğunun geçtiği mahalledeki yoksul insanlar, az konuşan, evlerine, geleneklere bağlı, çekingen ve kavgacı, şakacı ve yardımsever insanlar olarak diyerek yüceltse bile, geldiği noktada kendisini onların yanında küçük burjuva olarak görmektedir. Aydın kesiminin arasında kendini rahat hissetmekte, ağabeyi Tahir ve fabrikada çalışan karısı Sevim'in yanında sıkılmaktadır.

İşçilerden sıkılan bir diğer kadın karakter Günsel'dir (Bir Gün Tek Başına). O da Armağan gibi işçileri yüceltmekte ancak evine ziyarete gelen işçi konuklar gittiğinde üstünden ağır bir yük kalkmış gibi hissetmektedir. Diğer bir değişle işçilerden sıkılan bir sosyalist devrimci aydındır. Sürekli onların evlerine gider, özel sorunlarından marş söylemeye, günün politik sorunlarını tartışıp açıklamaya kadar birçok şey yapar onlarla ancak yine de kendini ait hissettiği Kenan'la olan hayatına kaçmak istemekte ve bunu da kendine yedirememektedir. Gittiği işçi evlerinde muhakkak istiyorlar bir şiir okumasını, Karayılan'ı okumaya başladığında evdeki tüm işçiler ağzının içine bakarken etrafındakilerden Fatma'ya takılır gözü, şiiri dinlerken öne arkaya sallandığını görür, onun bu hali küçükken annesi ile gittiği mevlitleri hatırlatır, gülesi gelir. Şiir bittiğinde hepsi ibret almış gibi baş sallayıp birbirlerine bakarlar.

Yağmur Sıcağı'nın Güher'inin de işçi sınıfıyla hiçbir ilişkisi yoktur. Onları tanımaz. Devrimci sevgililerinin düşüncelerinden etkilenecek işçi sınıfının bilinçlendiğini hükümetin faşist idaresine sessiz kalmayacaklarına inanmaktadır

sadece. Osman babanın ailesini bilir sadece uzaktan, onlara da küçük burjuva içtenliğiyle ve soyut bir fakir insan sevgisiyle yaklaşmaktadır.

Orhan Kemal'in Filiz'i de kendini bir burjuvaya değil de dokuma işçisine vererek, işçi sınıfını ödüllendirmiştir. İşçi sınıfıyla ilgili hiçbir bilince ve bilgiye sahip değildir.

b) Aydınla bakışı

Kadın karakterlerin aydına bakışı genellikle eleştireldir. Küçük burjuva aydınını eleştirirler ancak birçoğu zaten küçük burjuva aydındır ya da olmak istemektedir. Bunun yanı sıra gerek küçük burjuva aydını-sosyalist aydın ayrımı yaparak gerekse de kendilerinin halktan insanlar olmasıyla küçük burjuva aydınını eleştirerek halk-aydın ayrımına vurgu yapmışlardır.

Kendisi de küçük burjuva aydını olan kadınlar:

Dönemin romanlarında yazarlar artık kendilerini eleştirmeye, yaptıkları ve düşündükleriyle hesaplaşmaya da başlamıştır. Aydın kesimin kusursuzluğu ve ideal tipi sorgulanmaktadır artık. Buna en iyi örnek kadın karakterler arasında Tezel (Bir Düğün Gecesi) karakteri gelmektedir. Tezel, ünlü bir ressamdır ve umutsuzluk bunalımındadır. Etrafındaki her şeyden sıkılıp, küçümseyerek alay etmesiyle de tipik bir küçük burjuva aydınıdır. *“Duygulu falan değilim. Bencilim. İnsan yüceymiş, insan direnirmiş, insan yönetirmiş... Gördük. Para yönetir, silah yönetir, tomsonların ucu yönetir. Sen orda saf saf insanlığı yönetiyorum güzellikle, barışla, sevgiyle derken, başkaları üstüne bir fiske şeltoks sıkıyor, işin tamam,”*⁴⁵⁸ diyerek umutsuz küçük burjuva aydının düşüncesini dile getirmektedir. Fakat kendisinin de dahil olduğu bu kesime de ağır eleştiriler yöneltmektedir. Ona göre, o zamana kadar var olmuş aydın da değişime uğramak zorundadır, köhneleşmiş aydın, artık değişmelidir. *“Yeniden önemsemeye başladılar kendilerini. İkinci sınıf gazetecilerden duydukları üç güncel fıkrayla cumhurbaşkanı ya da siyasal parti liderlerine ilişkin birkaç dedim-dediği anlatırlarsa birbirlerine, bir şeye katkıları olur sanıyorlar. Avutuyorlar kendilerini. Kim bilir bakarsın yarın yeniden devlet diye bir şey olursa, yani gerçek demokratik devlet dedikleri cinsten bir devlet, dişi mi erkek mi her neyse*

⁴⁵⁸ Ağaoğlu, **Bir Düğün Gecesi**, s. 30

işte, böyle bir devlet olursa, her şeyi ona teslim edip yeniden vicdan sızılarından kurtulurlar. Doğrusu herkes bir şey yapmak peşinde... Tutukevlerine, cezaevlerine, gözaltı yerlerine hiç değilse bir tepsi suböreği, iki sandık portakal götürebilme peşinde... Pencere önünde oturup mıy mıy ötmeler de ne oluyormuş için içini yiyerek? Az buz, tokadı yer yemez hiçliği seçmiştik, Makineler senin elinde olmadığına göre, seni senin hiçliğin paklar ancak. Nokta. Bitti. Hadi içelim... Yüzlerini temiz tutmak için, 'bir şey yapmalı, bir ses duyurmalı ya da bilmem kimi bilmem ne cezaevinde ziyarete gitmeli' gibi paravanlar kuruyorlar önlerine," demektedir, "ne düünden sorumlu, ne yarına borçlu olduklarını ilan etmiş kişilerin küçük koalisyonu çözüldü. Kim daha temiz onun peşine düşüldü... Kardeşim sen güzel güzel içkini içsene, kim resmini kaç satmış, kim kimle yatmış, kim iyi hikaye yazarı, kim beş para etmez buna karar vermekle yetinsene. Sen de devgençlere silah bulanlardan olmayıver, bunu kulaklara usuldan usula fısıldamayıver, neyin eksilir?"⁴⁵⁹ diye düşünmektedir onlar hakkında.

Benzer durum Güher'de de (**Yağmur Sıcağı**) vardır. O da, "şimdiye kadar biz hep somut kavramlarla düşünmeye alışmışız. Oysa artık içinde bulunduğumuz karmaşayı kavramamıza yetmiyor somut kavramlarımız. Toplumumuzun gelişimi, düşüncemizin gelişimini, dolayısıyla dilimizi aşmış," diye düşünmektedir. Ayrıca "hoşgörüsüz davranmak, bazı sorunları görmezden gelmek, devrimciliğin temel ilkelerinden biriymiş. Haksız yere her şeyde burjuva düşüncesinin tutarlılığını ararmış, bulamayınca da suçlarmış,"⁴⁶⁰ diye tanımlar kendisini ve diğer aydınları. Romanın aydın karakterleri olan Ruhsar, Zekeriya ve Ali İhsan'ı eleştirmektedir ancak hemen ardından yerlerine koyacak başka bir şey bulamadığından eleştirmekten pişmanlık duymaktadır. Ruhsar ve çevresini devrimciliğin basitliğini, bir berraklık, bir yalınlık, bir düzenlilik olarak değil de bir kolaylık anlamında değerlendirmekle suçlamaktadır. Küçük burjuva duyarlılığı, emperyalizmin uydurmacası, feodal kalıntı onlar için bir sihirli anahtar. Güher'e göre insanın sınıfını yadsımasında çirkin bir yan vardır. Patrondan yana tavır takınan işçiyi sınıfını yadsıdığı için lanetliyorsak bunu da onaylamamalıyız, diye düşünmektedir.

⁴⁵⁹ Ağaoğlu, **Bir Düşün Gecesi**, s. 19-20

⁴⁶⁰ Ceyhun, **Yağmur Sıcağı**, s. 41 ve 56

Küçük burjuva aydınını sert bir dille eleştiren bir diğer isim Leyla Erbil'in genç kız karakteridir. Entelektüel çevreye dahil olmak isteyen genç kız oranın bir erkekler kulübü olduğunu ve kendisi gibi genç ve tek başına bir kadına kapalı olduğunu vurgulamaktadır. *“Lambo’da birçok sanatçıyla tanıştım. Onlara ne vakit şiirden, siyasetten söz açsam, ne vakit onlarla insanlık gereği bir dostluk kurmak istesem ya da bildiğim bir konu üzerinde ciddi olarak tartışmaya yeltensem alaylı, takılmaları bir havaya girdiler; sözleri, konuyu boğuntuya getirip işi ya sululuğa ya da kavgaya döktüler. Olduklarından büyük görünmek istiyorlar.”* Kızı garsoniyerine götördüklerini, kızın onlara aşık olduğunu söyleyip duruyorlar, kadın olmasından dolayı onu ciddiye almıyorlar. Tanıdığı sanatçıların çoğunun kaçık olduğunu ya da kaçık numarası yaptığını, büyük kısmının Fransa’dan derlediklerini pazarladığını düşünmektedir.⁴⁶¹ Bu açıdan Demir Özlü ile karşı karşıya gelmektedir Leyla Erbil.

Günsel’de (**Bir Gün Tek Başına**) diğerleri kadar olmasa da, küçük burjuva aydınını eleştirmiş ancak yerine yine aynı dönemin ‘sosyalist aydın’ tanımını kabul etmiştir. *“Aydınlar, bireysel çıkarları peşinde koşan bir sürü böcek... Babanın haklı olduğu yan bu galiba. Biz çok önemsiyoruz kendimizi. Bir şeyler öğrendikçe büyütüyoruz kendimizi gözümüzde. Anayolu unutuyoruz, çürüyüp gidiyoruz ara sokaklarda,”*⁴⁶² diye düşünmektedir aydınlar hakkında. Ancak bunu düşünürken bile bir aydından alıntı yapmaktadır. Bu haliyle o, bir değişim değil; eylemden uzak, şiirin ve romantikliğin, konuşmanın aldatıcı hazlarından kaçınmak istemektedir sadece. Küçük burjuva aydınının yaptığı tam da budur ancak onun için de şiir okumak, konuşmak bunların hepsi yararsız fakat vazgeçilmezdir. *“Şiir ayağımızı yerden kesiyor, gülünç ediyor çoğu kez,”* diye düşünmekte ancak *“konuşmaktan başka neyimiz var ki?”* diye de tamamlamaktadır sözlerini. Kenan’la buluşmalarında böyle siyasetle ilgili konuşmayı tercih ediyor. Ötesi küçük burjuvalık olarak geliyor. Ülkü yoldaşlığı olmalı iki kişinin ilişkisi ona göre, romantiklik küçük burjuva yumuşaklığı oluyor. Korkuyor küçük burjuvalıktan, hep sert durması gerektiğine inanıyor.

Halktan kadınlar:

⁴⁶¹ Erbil, **a.g.e.**, s. 45 ve 49

⁴⁶² Türkali, **Bir Gün Tek Başına**, s. 125 ve 131

Oktay Rifat'ın Filiz'i cumhuriyetin ilk yıllarının alışkanlığını devam ettirerek aydınların batı hayranlığını eleştirmeye devam etmektedir. Onun eleştirilerini kıyaslamalarını, *“Ne yani! Krem sürmeyi de gâvurlardan mı öğreneceğiz! ... Biz ne yapsak kötü, onlar ne yapsa iyi! İnsan dünyaya Bedri'nin gözüyle bakarsa ya içi kararır, ya da alığa döner,”*⁴⁶³ diye terslemektedir. Onun için batı, kaynamış gerçek etin suyu yerine aynı tadı veren suni tablettten ibarettir ancak pilava tat veren ithal knor etsuyunu açarken, *“batı uygarlığı önde götürüyor yarışı ama aldatmaca imiş varsın olsun. Bir orostopolluk olsa da işin içinde pilavın tadını değiştiriyor ya!”*⁴⁶⁴ diyerek batı hakkındaki gönülsüz kabullenişini açığa vurmaktadır. Batının karşısındaki doğudur Filiz, aydın karşısındaki halk. Ancak aydın karşısında olması gereken halk olarak ne olursa olsun eğitime ve okumaya karşı sonsuz saygı beslemektedir. Kocasının kitap okumasına büyük saygı duymaktadır, bu onun için kutsal bir iştir, bu anlarda kocasını rahatsız etmekten çekinir. Bununla Filiz, özentiyeye ve yapmacıklığa kaçmadığı takdirde aydına, aydınlanmaya değer verdiğini ancak kendisinin onlar gibi olamayacağını göstermektedir.⁴⁶⁵ Çünkü tüm bu yabancılık duyduğu şeyleri kendisinin kılacak güç ve atılım onda yoktur.

Kocasının da arasında olduğu aydın grubunu, *“aşırı öfkelenmiyorlar, aşırı sarhoş olmuyorlar, aşırı tutkuları yok ama alttan alta kim bilir ne pislikler akıyor aralarından. Ona buna sataşmamak, hır çıkarmamak, uygar kişi olmak koşuluyla siz de katılabilirsiniz onların arasına”* şeklinde tanımlamaktadır. Saygı duymakla birlikte kuşku duyup korkmaktadır da. Bunların başına iş gelmeyeceğinin belli olduğunu düşünmektedir. Havanda su dövdüklerinin farkındadır ancak bir de Selim gibiler vardır romanda. İçten içe süren kıyımın kurbanlarının Selim gibiler olduğunu düşünmektedir Filiz.⁴⁶⁶ Bununla Oktay Rifat da bir çeşit sosyalist aydın-küçük burjuva aydını ayrımı yapmaktadır. Selim gibi aydınlar, ayakları daha bu topraklara basan, daha gerçek daha sağlamdır.

Küçük burjuva-sosyalist aydın ayrılığı dolayısıyla halk-aydın ayrılığı Armağan'da (Alnında Mavi Kuşlar) da vardır. O bir küçük burjuva aydını olan

⁴⁶³ Rifat, **Bir Kadının Penceresinden**, s. 31-32

⁴⁶⁴ A.e., s. 57

⁴⁶⁵ A.e., s. 99

⁴⁶⁶ A.e., s 125 ve 199

Sinan'ı beğenmektedir. Onların güzel sanatlara, edebiyata verdiği önemden memnun, renkli ve kültürel olarak zengin dünyalarında onlarla zaman geçirmekten hoşnut olmaktadır. Ancak kuru ve renksiz olarak algıladığı sosyalist aydınların dünyasına ait olan abisi ve karısı Sevim nedeniyle de, işçi kesimine, halka karşı kendini suçlu hissetmektedir.

Burjuva kadınlar:

Demir Özlü'nün romanlarındaki kadınlar ise burjuva sınıfına mensup kadınlardır ve aydın kesimini partilerine davet edip, onlarla evlilik dışı ilişkiler yaşamakta, kocalarını aldatmaktadırlar ancak aralarındaki ilişki bunun ötesine geçememekte içinde bulundukları sınıfa sıkıca tutunmaktadırlar.

c) Halk ve Köylüye Bakışı

Daha önce de belirtildiği gibi genellikle küçük burjuva sınıftan olan kadın karakterler işçiye olduğu gibi halka ve köylüye karşı da mesafelidir. Onlarla ilgili söylemleri romanlarda nadiren bulunmaktadır. Buna örnek olarak Emine (47'liler) gösterilebilmektedir. Nitekim halk ve köylüye en fazla değinen, çocukluğu her ne kadar annesi engellemeye çalışsa da onlarla birlikte geçmiş bir genç kızdır. Ancak onun da halka ve köylüye yaklaşımı sınıfsal olmaktan ziyade hümanist bir öze sahiptir. Onları sever, kendi sınıfının mesafeli ve yapay tavırları ve ilişkilerinden onların samimi sıcaklıklarını tercih eder. Benzer bir durum Güler'de (Şafak) de görülmektedir. O da küçük burjuva sınıfına mensup annesiyle aralarındaki mesafeli ilişkilerden bunalarak kocası Mustafa'nın ailesinin sıcak ilişkilerini beğenmekte ve yüceltmektedir. O da, Maraşlı akrabalarının arasındaki dayanışmayı yardımlaşmayı başlarda Emine gibi samimi bulmuş, "anam gibi değil," demiştir. "*Hadi geri ver diye gözünün içine bakmıyorlar insanın, faizini çıkarmak için değil ayakta kalmak için sırt sırta veriyorlar,*"⁴⁶⁷ diye düşünmektedir. Ancak kendisi de nihayetinde annesi gibi küçük burjuvadır ve evlendikten sonra kocasının ailesinin içli dışlı teklifsizliğinden bunalmaya başlamıştır. Bu durum söylemsel bir hümanizmin karaya oturduğu, gerçeklerle yüzleştiği andır ve yine özünde halk-aydın ayrımına işaret etmektedir. Güler, çatalı bıçağı tam olmadan, düzenini kurup kurmadığına bakmadan

⁴⁶⁷ Soysal, **Şafak**, s. 24-25

evlerine doluşan Maraşlılardan şikayet etmeye, “*sen onları kullanmışsın ya beni de aynen öyle kullanasın, sömüresin istiyorlar,*”⁴⁶⁸ demeye başlayarak aslında annesinin insan ilişkilerindeki “faizini bekleme” düşüncesini benimsediğini göstermektedir. Oysa Sevgi Soysal, Maraşlıların çatalın bıçağın tamlığı ya da döşeklerin misafire uygunluğuyla zerre kadar ilgilenmediklerini yazmıştır. Çatalın bıçağın tamlığıyla sadece küçük burjuvalar ilgilenmektedir.

Yine bir küçük burjuva olan Güher (Yağmur Sıcağı), yanında çalışan halktan Katibe ile arasındaki ayrımı şu şekilde dile getirmektedir: “*ben yaşadığımız çağın bilincindeyim. Her şeyin, her geçen gün biraz daha karmaşıklaştığını görüyorum. Seziyorum. Fakat sen (Katibe), sağduyuyla bazı doğruları kavırıyorsun ya, her şeyi de kolayca basite indirgeyiveriyorsun. İnsanın, dışındaki bu olguların böyle alabildiğine karmaşıklaştığını görmesi yok mu? Bu kaosta insan nasıl huzurlu olabilir miş Allah aşkına?*”⁴⁶⁹ Kendi çocukluğunun da onların arasında geçtiği fakir mahalleleri kısa sürede unutmuş olarak Katibe gibi halktan kişilerle mesafesini korumaya çalışmakta, çok yüz göz olmak istememektedir. En rahat dertleştiği Katibe olsa da bazen aradaki ilişkinin sınırını aştığını düşünüp mesafeyi yeniden koymaktadır. Bununla birlikte tutuklandığında ise onu ziyarete sadece Katibe gelmiştir. Güher’in ona saygısı ancak o anda artmıştır.

Demir Özlü’nün burjuva kadınlarının ise halkla ve köylüyle en ufak bir temasları bulunmamaktadır. Onları tanımaz ve sevmezler.

d) Karşı Devrimci-Kapitalist Burjuvaya Bakışı

Romanlardaki burjuvazi, kadınların geneli için hayatlarındaki irili ufaklı yenilgiler ve başarısızlıklar, hayal kırıklıkları yüzünden sığındıkları ve bu yüzden de pişman oldukları sınıftır. Kendilerini eve hapseden, üzerlerinde tahakküm kuran iktidar odaklarıdır. Kadınları eylemsizliğe teşvik ederler. Bir yerde annelerin onayladıklarıdır.

Güher (Yağmur Sıcağı) bu dünyayı, çelik zırhlı küçük dünya olarak tanımlamaktadır. Her şey kendileri içindir. Son on on beş yıl içinde yerden bitercesine kuruluvermiş türedi bir dünyadır küçük burjuva dünyaları... “*Varsıl ama*

⁴⁶⁸ A.e., s. 25

⁴⁶⁹ Ceyhun, Yağmur Sıcağı, s. 101

*görgüsüz, görkemli ama kişiliksiz, ezici ama saygınlıktan yoksun. Sokakta insanlar ölüyor ve biz mutluluk sandığımız inzivaya sessizce çekilivermişiz,”*⁴⁷⁰ diyerek tanımlıyor bu sınıfın dünyasını.

Seyda (Yarın Yarın) için ise boş bir kalabalıktır. Hesaplı ölçülü hareketlerinin yapaylığını hissediyor. Yurtdışına gitme planlarından ülkenin karışıklığı ve fabrikalarındaki grevleri kontrol altında tutmak için erteleyen fabrika sahibi kocalarına, şirretlik eden kadınlardan kurulu bir dünya... Tek dertleri Paris anılarını, Paris'ten alınma kıyafetlerini birbirlerine göstermek olan boyalı kadınlardan oluştuğunu düşünüp onlardan iğreniyor. Kocasının yanında kendisine kur yapılabiliyor, kocası bir oyuncuyla kendisini aldatıyor, birbirlerinin karılarıyla, kocalarıyla birlikte olmanın olağan karşılandığı ahlaksızlıklarla ve boş heveslerle doldurulmaya çalışılan bomboş bir dünya tasviri yapıyor bu sınıf hakkında. Çetin Altan'ın dönemin makalelerinde tanımladığı eleştirildiği bir hayattan değişik değildir bu açıdan bakıldığında. Ancak romanın sonunda Seyda'nın burjuva kocası, 12 Martın faşist yönetiminden dehşete düşerek karısını da alıp ülkeyi terk ediyor.

Fürüzan'ın burjuva kocasıyla içine girdiği dünya içerisinde boğularak intihar etmeyi seçen Seçil'i ve daima bu sınıfın karşısında durmuş olan Emine'si için de bomboş ve ahlaksızlıklarla dolu bir sınıftır burjuva sınıfı. Seçil'in burjuva kocası çocuklarının genç yabancı mürebbiyesiyle birlikte ve Seçil bu tüm kuru ve yavanlığına tahammül etse de bu ahlaksızlıklara daha fazla dayanamayarak intihar etmiştir.

Bununla birlikte önceki kuşağın kadınları için bu sınıf ulaşılması gereken, güzel kızlarının evlendirilmesi gereken sınıftır. Nüveyre Öğretmen'in tek derdi güzel kızı Seçil'i bu sınıfa hazırlamaktır. Mevhibe Hanım için bu sınıfın ötesinde bir arkadaş ya da damat, gelin düşünülemez. Bu açıdan eskide kalmış, gerilemekte olan bir sınıfın tercihi olarak da kabul edilebilir burjuvazi.

Benzer bir yüceltme, bilinçsiz ve cahil halktan kadınlarda da görülmektedir. Örneğin Bir Filiz Vardı'nın Necla'sı sırf güzel pahalı kıyafetler için patronuyla birlikte olmakta ve onu elinde tutabilmek için saldırganlaşmaktadır.

⁴⁷⁰ A.e., s. 287

e) Gençliğe Bakışı

Romanlardaki kadın karakterler açısından gençliğe ve gençlere bakış genel olarak ikiye ayrılmaktadır. Aydın kesimine mensup Seyda (Yarın Yarın), Güher (Yağmur Sıcağı), Aysel (Ölmeye Yatmak) gibi kadın karakterler, içine düştükleri eylemsiz ve bunalımlı hayatlarından gençlere sarılarak kurtulmuşlardır. Bu nedenle gençleri onaylar ve teşvik ederler. Gençlik onlar için, yeni insanı, yeni düzeni çağrıştırmakta, köhneleşmiş değerler sisteminden sıyrılmalarını sağlamaktadır.

Halktan kadın karakterlerin gençler hakkında doğrudan söylediği bir şey olmamakla birlikte **Yenişehir’de Bir Öğle Vakti** romanının Ali’sinin annesi, oğlunu ve arkadaşlarını başının üzerinde kabul etmiş, onlara hizmet etmekten keyif almıştır. Gençleri severler. Bununla birlikte Emel Akal’ın görüştüğü sol hareket içinde yer almış kadınlardan köy kökenli işçi eşi Fatma Altaylı gençler hakkında, *“bu insanlar üniversite okuyorlar, iyi bir gelecek onları bekliyor. Bu gençler o geleceği reddederek yoksul insanlar için iyi bir hayat istiyorlarsa, biz niye istemeyelim?”* diye düşünmektedir.⁴⁷¹ Bununla birlikte Dört Yol Ağzındaki Ev romanının halktan karakteri devrimci annesi kadın, gençlerin eylemlerini onaylamadığını, evlenip çocuk sahibi olmak yerine ne olduğu belirsiz işler peşinde kaybolmaktadır gençler.

Bununla birlikte bir önceki kuşağın muhafazakar kadınları için gençlik tamamen şuursuz, fevri, düzen yıkıcı ve tehlikelidir.

F) GENÇLİK HAREKETLERİ

1960-1965 yılları arasındaki gençlik, 27 Mayıs ruhundan etkilenecek Atatürk’ün Gençliğe Hitabe ve Bursa Nutku’nun kendilerine yüklediği bir sorumluluk olduğu inancıyla Atatürk ilkelerinin savunuculuğunu yapmak adına aktif olarak siyasal hayata katılmaya çalışmış ve insanları Atatürkçü iyi insanlar ve Atatürkçülüğü maske olarak kullanan kötü insanlar olarak ikiye ayırmışlardır. Bu bağlamda kendilerine 27 Mayıs’tan da pay çıkaran gençlik, *“biçimsel demokrasinin ve biçimsel devrimlerin bekçisi olmak yerine, madenlerin, petrolün sömürülmesine karşı çıkmakta, ikili anlaşma ve yabancı üslerden arınmış, NATO’dan ayrılmış,*

⁴⁷¹ Akal, **a.g.e.**, s. 115-116

sosyalist Türkiye'nin kuruluş savaşını vermeyi"⁴⁷² görev olarak edinmişlerdir. Bu tavırlarına uluslararası düzeyde de destek bulmuşlardır çünkü 1960'lara gelindiğinde artık klasik sömürgecilik anlayışı terk edilmiş, Cezayir gibi ülkeler bağımsızlıklarını kazanmışlardır. *"İlk ulusal bağımsızlık savaşını veren Mustafa Kemal'in çocukları olarak kendileri de ülkenin Amerikan mandasına karşı ikinci bağımsızlık savaşını yürütmeleri gerektiğini,"* düşünmektedirler. Romanlarda da hakim anlayış budur. Gençliğin temel motivasyonunu **Dörtyol Ağzındaki Ev** romanındaki devrimci genç, *"kendi bencil mutluluklarından başka bir özlemi olmayan kişilerin gerçekte mutlu olmaları olası değildir. Kişinin mutluluğu, içinde yaşadığı toplumdan kopuk olarak gerçekleşmez. Kendini aşan şeylere gönül vermiş büyük insanlar gerçeklerden uzaklaşıp, gündelik mutluluklara yabancı şeylerin peşinde değildir ancak bunların gerçekleşmesinin toplumsal mutluluğun gerçekleşmesi ile bağımlı olduğunu bilirler,"*⁴⁷³ diyerek özetlemektedir. Gençler kendi şahsi mutluluklarını toplumsal mutluluk ve huzura bağlayarak geri kalan her şeyi "devrimci ciddiyeti" ile ikinci plana itmektedirler. Nitekim Oya Baydar'da sol hareket içinde yer almadan önce roman yazar, geleceğini yazarlık üzerine kurmuşken, 1963'ten sonra sol hareket içinde etkin olarak yer almaya başladıktan sonra edebiyatı bıraktığını, ikisinin aynı anda var olmasının mümkün olamayacağını söylemiştir. Sol hareketin içinde edebiyatla uğraşmak küçük burjuva aydınlığı olarak görülüp küçümsenmekte olduğunu dile getirmektedir.⁴⁷⁴

Ancak dönemin gençliğini harekete geçiren sadece bu değildir. Emine Özkaya'ya göre bunun yanı sıra, *"kimlik, aidiyet, prestij, hatta birey olarak var olabilme ve tutunabilme dürtüsüdür."*⁴⁷⁵ Bunu dönemin militan hareketinde yer alan Melek Uluagay da doğrulamaktadır. Anılarını anlatırken, örgütten koptuğu takdirde ne yapacağını, nereye gideceğini bilmemenin de devam etmek için bir neden olduğunu söylemektedir.⁴⁷⁶ Romanlarda da üniversitelerde örgütlenmiş gençlerin liderlik dürtüsüyle, kabul edilme isteğiyle davrandıkları özellikle **Bir Düşün Gecesi** adlı romanda rahatlıkla gözlemlenebilmektedir.

⁴⁷² (28 Nisan 1968, Ortak Basın Bildirisi) Akt. Harun Karadeniz, **a.g.e.**, s. 46-48

⁴⁷³ Bozırat, **Dörtyol Ağzındaki Ev**, s. 170-171

⁴⁷⁴ Oya Baydar'la 11 Haziran 2011 tarihinde yapılan görüşme.

⁴⁷⁵ Gün Zileli, **Yarılma**, 5. bs, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010, s. 14

⁴⁷⁶ Baydar, Uluagay, **a.g.e.**, s. 184

Bununla birlikte devrimci gençliğin, diğer gençlerden ayrışması da zaman almıştır. Başlarda üniversite gençliği coşkulu ve neşelidir, ancak 1965 sonrasında Atatürkçülük söylemleri yerini sömürü, faşizm, emperyalizm kavramlarına bırakmış; asık suratlı, yeşil parkalı ciddiliğe bürünmeye kendilerini toplumun geri kalanından özellikle de diğer gençlerden ayıştırmaya başlamışlardır. Gün Zileli onlar için, “*gülüşleri kalın bıyıklarının altında yok oldu,*”⁴⁷⁷ demektedir. Kendilerini hiçbir menfaat bağı ile şartlandırmadıkları için en objektif karar alma niteliğine sahip olduklarını düşünmekte ve halkın savunucusu, devrimci eylemlerin öncü kuvveti olarak görmektedirler.⁴⁷⁸ Örneğin Mahir Çayan devrimci gencin tanımını yaparken, “*İşçi sınıfıyla kendini özdeşleştirmiş, yalnız boş gecelerini değil, bütün ömrünü devrime adanmış, asgari bir Marksist formasyondan geçmiş ve belli alanda uzmanlaşma yolunda olan profesyonel devrimci*”lerden oluşan bir partide, “*demir gibi bir disipline sahip çelik çekirdek önemlidir, bu çekirdeğin sınıfsal kökeni önemli değildir,*”⁴⁷⁹ demektedir.

’68 kuşağının bir diğer özelliği ise Mustafa Kemal’in kalpaklı halini idolleştirip onun devamı olan fötr şapkalı Kemalistler kuşağıyla aralarına sınır çizmeleridir. Özellikle **47’liler** romanında belirgin olarak yer alan bu durum, dönemin gençlik hareketlerinde bulunmuş olanlarca, kalpaklı Mustafa Kemal’in bir düzeni yıkan eski devrimci kuşağın simgesi olarak yorumlanmaktadır. Henüz gerilla giysilerini çıkarmaya fırsat bulamamış Castro’ların, Mao’ların, Ho Şi Minh’lerin, kravatlı Kruşçev ve Brejlev’ler yerine tercih edilmesinin nedeni de budur. Onlar stabilizasyonu değil, ayaklanmayı temsil etmekte ve dağlarda ölen bir Che Guevara olmayı özleyen bu gençlere ilham vermektedirler.⁴⁸⁰

Bu noktada belki de tek istisnayı yaratan İbrahim Kaypakkaya ve TİKKO’dur. Kaypakkaya’nın, muhafazakar ve geleneksel taşra kökenli bir aileden gelmesi, solun eski tüfekleri ve Kemalizmin milli istiklal temasından sola varan

⁴⁷⁷ Zileli, **Yarılma**, s. 15

⁴⁷⁸ **Cumhuriyet**, 5 Haziran 1967

⁴⁷⁹ Çayan, “Aydınlık Sosyalist Dergiye Açık Mektup”, Kurtuluş Yayınları, Ocak 1971

⁴⁸⁰ Zileli, **Yarılma**, s. 16

aydın olgusundan kopuşa neden olmuş, Türk solunun küçük burjuva aydın kökenli geleneğini kırmıştır.⁴⁸¹

1970 sonrasında gençliğin nicel olarak da değişmeye başladığı gözlemlenebilmektedir. Örneğin üniversitede okuyan öğrencilerin sayısı, 1960-61’de 44.461 iken; 1970-71 döneminde 73. 228’e yükselmiş ve çoğunluğu Ankara ve İstanbul’da toplanmıştır. Romanların genelinde de görülebileceği gibi çoğu kent dışından gelmiş ve yeni çevrelerine yabancılaşmış durumdadır. Fen bilimlerine öğrenci alımı, sosyal alanlara göre daha sınırlı olduğundan birçoğu hukuk, kamu yönetimi, iktisat ve siyaset bilimi okumaya itilmiştir. Öğrencilerin çoğu orta gelirli ailelerin çocuklarıdır ve fiyat artışlarından etkilenmektedirler.

Öte yandan her yıl yüz bini 18 yaşına girecek genç nüfus için ülkede hiçbir hazırlık yapılmamıştır.⁴⁸² Bu durum öğrencilerin gelecek kaygısı duymalarına ve değişim istemelerine neden olmuştur. Anadolu’dan üniversiteye gelen gençlerden, okulu bitirerek, diplomalarıyla geldikleri yerlere döndüklerinde hem gurur kaynağı hem de dönüştürücüler olmaları beklenmektedir.⁴⁸³ Ancak bu öğrenciler hayatı dönüştürmeye daha diplomalarını almadan kalkışmışlar ve devrimciliğe geçişleri de çok kısa bir zaman diliminde gerçekleştiğinden neredeyse attıkları her adım göz kararı, buldukları her yol el yordamıyla olmuştur.⁴⁸⁴ 1965’de gecekondu sorununu tartışan, 1966’da köy çalışmaları yapan, 1967’de SSK müdürlerini eleştiren gençler, 1969’dan itibaren bu alanlardan çekilerek odağını emperyalizme döndürmüştür.⁴⁸⁵ Başlangıçta istekleri, üniversite reformu iken, giderek Kıbrıs sorunu, anti-emperyalizm, Amerikan Aleyhtarlığı, yansız yabancı sermaye ve Vietnam Savaşı gibi uluslararası sorunlar öğrencilerin gündemini doldurmuştur.

1968 yılında gençlerin düşüncelerini anlamak için İTÜ Öğrenci Birliğinin 22. Dönem çalışma raporuna bakmak faydalı olacaktır. Buna göre, *“meslek bilgimizi kullanarak lüks binalar, büyük oteller inşa edeceğiz, fakat bu otellerde 6. Filonun askerleri Türk kadınlarıyla göbek attığı zaman ses çıkarmayacağız. Mühendis olarak*

⁴⁸¹ Hamit Bozarslan, “İbrahim Kaypakkaya”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, cilt 8, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 518.

⁴⁸² Murat Belge, “sol”, **Geçiş Sürecinde Türkiye**, der. İrvin Cemil Schick, Ertuğrul Ahmet Tonak, 3. bs, İstanbul, Belge Yayınları, 1998, s. 25

⁴⁸³ **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, cilt 8, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 842

⁴⁸⁴ Foti, Erten, Şahin, **a.g.e.**, s. 107.

⁴⁸⁵ **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, cilt 8, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 841.

silahlar yapacağız, fakat bu silahlar düşük ücretlerine zam isteyen grevci işçi kardeşlerimize çevrildiği zaman susacağız. Kapitalist düzende... eğitim kurumları gerçekte birer robotlaştırma kurumu olarak çalışmaktadır. Öğrencilere: ‘memleket meseleleri sizin nenize gerek, oturup dersinizi çalışın, okulunuzu bitirin’ diyenler gerçekte öğrencilerin robot meslek adamları olarak yetişmesini isteyen egemen sınıfın isteğini dile getirmektedir. ... Öğrenciler kim için, ne için üretim yaptıklarını düşünmeksizin üretim yapan bir robot, bir üretim aracı olacaktır.’⁴⁸⁶

Oya Bayar ’68 gençlik hareketlerinin üniversite reformuyla başlayıp, 6. Filoya hayır ve işbirlikçi sermayeye karşı eylemlere dönüşerek hızla siyasallaştığını ancak Fransa’dan farklı olarak anti-emperyalizm ve milliyetçi damarının öne çıktığını söylemektedir.⁴⁸⁷

Nitekim çok geçmeden militan gençlik Dev-Genç şemsiyesi altında toplanmaya başlamıştır. TİP’li gençlere göre küçük burjuvazinin gençlik örgütü olarak görülse de Dev-Genç’liler kendilerini sosyalist gençliğin kitlevi teşkilatı olarak nitelemektedir. Ancak bir süre sonra kendisini ülkedeki radikal politikanın tek öznesi olarak görmeye başlamıştır. Kazanılan her mevzide sadece kendi imzasını görme talihsizliğine sahip bir devrimci tipi haline gelmiştir Dev-Genç’liler. En keskin anti-emperyalist eylemi o koyar, en geniş öğrenci kitlesini o peşinden sürükler, en radikal işçi-köylü hareketlenmelerine o müdahale eder. Dev-Genç’li 24 saat eylem içinde bir devrimcidir ve politikadan başka bir şey görmeme eğilimindedir. Onun gözünde net bir politik mesaj taşımayan sanat, edebiyat ya da estetik ürünü ciddiye alınmaya layık değildir. Tüm bu sınırsız fedakarlık duygularının yarattığı özgüven, benmerkezciliği ve otoritarizmi besleyen bir işlev de görmeye başlamıştır⁴⁸⁸ ki bu durum ileride inceleneceği gibi romanlardaki gençler arasında da sıklıkla görülen bir durumdur.

Sosyalist devrimci gencin her bildiride yer alan tek bir hedefi vardır o da toplumu aydınlatmak ya da aydınlatacak imkanların sağlanması için uğraşmaktır.⁴⁸⁹ Söz konusu dönemde Halkın Sesi-Aydınlık grubunun içinde faaliyet göstermiş olan

⁴⁸⁶ Harun Karadeniz, **Olaylı Yıllar ve Gençlik**, 6. Bs, İstanbul, May Yayınları, 1977, s. 137

⁴⁸⁷ Baydar, Uluagay, **a.g.e.**, s. 91

⁴⁸⁸ Aydınoglu, **a.g.e.**, s. 140-141, 151.

⁴⁸⁹ **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, cilt 8, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 840

Ender Helvacıoğlu, Türkiye'nin en büyük meselesi olarak bağımsızlığın sağlanması ve NATO üyeliğinden kurtulmak olarak gördüklerini söylemiştir.⁴⁹⁰

1) SOL ÖRGÜTLER VE YAYIN ORGANLARININ GENÇLİK HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ

Yön'e göre gençlik, henüz bozulmamış taze bir kuvvettir. İlk görevi örgütlenmektir. Dinamik ve ileriye dönüktür. Gençliği kazanan siyasi kuvvet yenilmezdir.⁴⁹¹ Sivil genç devrimci sınıflar, öğretmenler ve üniversite gençliği devrimin ilk dayanaklarıdır.⁴⁹² Kitleler sonradan kazanılacaktır. Devrim ise ordu içindeki rejim karşıtları ve gençliğe dayanmaktadır. Orduya atfedilen bu önem **Yağmur Sıcağı** romanının genç devrimcisi Zekeriya'da da vardır. o, "*bizim ordu güney Amerika ordusuna benzemez, operet ordusu değil. Devrimci geleneği vardır onun. Dünyada ilk ulusal kurtuluş savaşını kazanmış ordudur. Bu kadar kısa sürede böylesi bir gelenek yitirilir mi hiç? Tabi yitirilmez,*"⁴⁹³ diyerek TİP'li bir genç olarak ordu içindeki devrimci subayları desteklediğini göstermektedir. Nitekim yine kendisi 12 Mart darbesini haber alır almaz, ordunun sol kanadının yaptığı bir darbe olduğunu düşünmüştür.

Yine de **Yön/Devrim** çizgisinin gençlere attığı bu inanç ve önemi dönem romanları boşa çıkarmaktadır çünkü romanlar genel olarak gençlerin güvenilmezliği ve toyluğuna vurgu yapmaktadır. Bunun tek istisnası olarak belki **47'liler** romanının Kemalist gençleri gösterilebilecektir.

TİP'i destekleyen **Emek** dergisine göre ise, "*öğrenci hareketleri sosyalist hareketin temel ve esas gücü olamazlar. Kesin olarak işçi sınıfı partisinin yan örgütleridir. Demokratik hakları geliştirme mücadelesine aktif olarak katılırlar, diğer görevleri işçi ve köylülerin genç kesimlerini sosyalist hareket içinde örgütlerler. Devrimci mücadelede öncü veya esas güç sayma vehmine kapılan gençlik örgütleri, hareketi gittikçe yozlaştırmaktan, kendilerini küçük burjuva*

⁴⁹⁰ Ender Helvacıoğlu ile 7 Mart 2011 tarihli görüşme

⁴⁹¹ Özdemir, **Kalkınmada Bir Strateji Arayışı: Yön Hareketi**, s. 178

⁴⁹² Yıldız Sertel, **Türkiye'de İlerici Akımlar ve Kalkınma Davamız**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1978, s. 59.

⁴⁹³ Ceyhun, **Yağmur Sıcağı**, s. 264

anarşizmine kaptırmaktan kurtaramazlar.”⁴⁹⁴ 1968 sonrasında FKF gibi öğrenci dernekleri MDD’cilerin etkisi altına girerek kendi küçük burjuva karakterleri doğrultusunda hareket etmeye başlamıştır. Dolayısıyla gençlik hareketlerinin sınıf niteliğinin küçük burjuvalık olduğu ve çabalarını desteklemekle beraber peşine takılınmayacağı ileri sürülmüştür.⁴⁹⁵

Ant dergisi TİP’in varlığını sürdürmesi, güçlendirilmesini varlığı boyunca savunmuşsa da yönetimlerini eleştirmekten geri durmamıştır. Bununla birlikte THKO ve Deniz Gezmiş’in sonuna kadar arkasında yer almıştır. Gençliğe, sol sendikalara ve diğer gruplara devrimci işlev yüklemektedir. Özellikle işçi ve köylüleri örgütleyecek, yönetecek aydın gençlik konusunda özellikle ısrarcıdır.⁴⁹⁶ Banka soyan gençleri, soygun düzenine karşı savaşılan halk çocukları olarak savunmuştur.⁴⁹⁷

MDD ve Aydınlık çevresine göre işçiler bağımsızlık ve demokrasi bayrağını öğrencilerin ellerinden almalı ve Türkiye halkını özgürlüğe yürütmelidir. Öğrencilerin üzerindeki ağır bir yüküdür. Görevini işçiye devretmesi gerekmektedir. Öğrenci öncü olamaz. TDGF, mevcut imkanları ve sınırlı sınıfsal güçleri ile bayrağı bir süre için omuzlamaya çalışırken, bayrağı asıl sahiplerine teslim etmek için çaba göstermelidir. Asıl taşıyıcı proleterya olmalıdır.⁴⁹⁸ Ancak yayın organı **Türk Solu** gazetesinin hedefi, gençler ve üniversite öğrencileridir. Dev-Genç örgütlenmesini coşkuyla karşılamıştır.⁴⁹⁹

Belli’ye göre ise proletaryaya sosyalist bilinç götürme işi, sosyalizm modasına uymuş karnı tok, sırtı pek burjuva çocuklarının, konforlu evlerden gelerek günde sekiz-on saat balyoz sallamış olan işçiye, yarı aç çoluk çocuğunu düşünen işçiye nutuk atmasıyla başarılamaz.⁵⁰⁰

Aydınlık dergisine göre devrimin niteliği, devrime varacak yolu, sınıf mevzilenmesi belirler. Sınıf mevzilenmesi, stratejinin ayrılmaz ve en önemli

⁴⁹⁴ “Sosyalist Mücadelemiz Güçlenmektedir”, **Emek**, Sayı:1, Haziran 1970, s. 79.

⁴⁹⁵ **Emek**, sayı: 11, Nisan 1971, s. 31.

⁴⁹⁶ **Ant**, sayı: 169, 24 Mart 1971, s. 4-5, 10-11.

⁴⁹⁷ **Ant**, sayı: 162, şubat 1971, s. 3

⁴⁹⁸ Seyhan Erdoğan, “Partiye Giden Yolda Kurtuluş Gazetesinin Önemi”, **Aydınlık Sosyalist Dergi**, sayı: 26, Aralık 1970, s. 144.

⁴⁹⁹ **Türk Solu**, sayı: 118, 17 Şubat 1970.

⁵⁰⁰ Belli, **Yazılar 1965-1970**, s. 242

unsurudur. Devrimci gençlik kuruluşları, devrimci sendikalar, devrimci dernekler proleter devrimci hareketin temel örgütleri değil, yan örgütleridir.⁵⁰¹

TKP açısından ise Lenin devrimci harekette gençliğin rolünün önemine dikkat çekmektedir. Tüm gençlik örgütlerinin çalışmalarındaki başlıca amaç, üyelerine devrimci dünya görüşünü aşılamak, Marksizmi de ona düşman oportünizmi de iyice öğretmektir. Yurtsever gençliğin yurt çapında örgütlenmesi ve işçi sınıfının gerçek bağlaştığı haline gelmesi için çalışmaktadır.⁵⁰² 1977 yılından sonra ise özellikle Birlik ve Dayanışma Grupları aracılığıyla, kadınlar arasında İlerici Kadınlar Derneği ve gençlik arasında ise İlerici Gençlik Derneği ile faal olmuştur.⁵⁰³

Kurtuluş Dergisine göre öğrenci gençlik, eğitim sürecindeki aydınlardır. Öğrencilik evresi aydınların en aktif, en duyarlı, en atılgan dönemidir. Bu nedenle öğrenci gençlik aydın niteliği ile geldiği her sınıf ve tabakanın eğilimlerini politik düzeyde en iyi yansıtır çünkü aydınlar geldikleri sınıfın veya tabakanın ideolojisinin oluşturulmasında, geliştirilmesinde etkilidir. Toplumdaki sınıf zıtlıkları, dengesizlikler önce onların kafalarında şekillenir, daha sonra sınıfa herhangi bir biçimde aktarılırlar.⁵⁰⁴ Dev-Genç hareketi, sosyalizm ile işçi sınıfı hareketinin bir bileşimini sağlayacak bir aydın hareketi olarak yükselmiştir. İşçi sınıfı hareketinin ekonomizmin batağında olduğu, sosyalizmin ise aydınlar seviyesinde sürdüğü dönemde, her ikisinin bileşimi yaratılmamışsa da, sosyalist genç aydınlar sınıftan kopuk, sınıfın soluna düşerek harekete geçmişlerdir.⁵⁰⁵

Birikim dergisine göre ise öğrenciler bilimin, tekniğin, kültürün edinilmesi, uygulanması ve yeniden üretilmesi fonksiyonunu yerine getirmek için bu faaliyete özgü kurumlar içinde yetişen kişilerdir. Aydın olmanın hazırlık dönemidir. İkili bir yapıya sahiptirler. İlki tamamen bir toplumsal fonksiyonu ifade eden yan, diğeri organik, doğal bir kategori, geçici bir durum. Bugün söz konusu olan öğrenci-gençlik hareketi genel aydın hareketinin bir parçası ve en öndeki kesimidir çünkü ataktır ve heyecanlıdır.⁵⁰⁶ Öğrenci-aydın hareketinin kendi alanı içinde kendi kurumsal

⁵⁰¹ Erdost, Kaymak, **a.g.m.**, s. 315.

⁵⁰² Behram, **a.g.e.**, s. 88.

⁵⁰³ Çetinkaya, “TKP’nin Sosyalizmi 1920-1990”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, cilt 8, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 326-327 ve 330

⁵⁰⁴ **Kurtuluş**, sayı:2, Temmuz 1976, s. 75.

⁵⁰⁵ **Kurtuluş**, sayı: 2, Temmuz 1976, s. 77

⁵⁰⁶ Ömer Laçiner, “Öğrenci-Aydın Hareketi”, **Birikim**, Sayı:8, Ekim 1975, s. 43

yapısında yürüteceği temel devrimci bir görev vardır ve hareket ancak bu görevini yerine getirme mücadelesi içinde genel sosyalist mücadeledeki gerçek yerini alabilecek ve işçi sınıfı hareketiyle nesnel bir bağ kurabilecektir. Hedefi öğretim kurumlarının ideolojik niteliğe sahip yapısını değiştirerek karşısına devrimci bir alternatif koymaktır. Mücadele edilecek olan toplumun geniş kesiminin, ısrarla belli tip bilgilerin pasif alıcı haline getirilmesi ve ileri kapitalist ülkelerle çeşitli kitle etkileme araçlarıyla ısrarla sürdürülen programlarla standart insanlar yaratılmak istenmesidir. Burjuvazinin ideolojik bilgi kısıntıları, onları kapitalizmin dar tüketici mantığı içine hapsedme amacını gütmektedir ve bunlarla mücadele edilmelidir. ⁵⁰⁷

İzmit’li bir işçi olan Sırrı Öztürk 15-16 Haziran olaylarını anlattığı anı kitabında Dev-Genç’lilerin önde gelen militanlarının hep emekçi çocukları olduğunu, onları memun-subay çocuklarının izlediğini, bir iki de varlıklı çocuğun içlerinde yer aldığını söylemektedir. Hepsinin ortak yanı da Öztürk’e göre “atak, özverili, hesapsız ve sol gevezelik” içinde olmalarıdır.⁵⁰⁸ Nitekim romanlarda da gençler hakkında benzer şeyler söylenmektedir. **Güllüceyi Sel Aldı** romanında köye gelen gençlerin MDD-TİP tartışmasına dalıp salon kavgasına tutuşmaları, **Yarın Yarın, Yenişehir’de Bir Öğle Vakti** gibi romanlarda sonu gelmeyen tartışmaların içinde boğulmaları buna örnek olarak gösterilebilmektedir.

2) ROMANLARDA GENÇ DEVRİMCİ KARAKTERLER

Dönemin gençliği üniversite eğitimi almış, bürokrat ya da küçük burjuva ailelerin yurtdışı görmüş gençlerinden oluşmaktadır. Romanlarda yer alan kentsoylu gençlerin bu şekilde çizilmesi bir tesadüf de değildir. Örneğin dönemin gençlik hareketleri içerisinde yoğrulmuş iki kadın da anılarında, romanlardaki gençlere benzer hayatlar yaşadıklarını söylemektedir. Sosyalizm fikriyle Oya Baydar Fransa’da varoluşçuluk düşüncesiyle harmanlanmış olarak, Melek Uluagay ise önce erkek arkadaşı Latin Amerikalı Rodrigo’dan sonra da Paris’in ‘68 hareketinden öğrenmişlerdir. Teorinin zayıf olduğu eylem ağırlıklı bir sosyalizm anlayışdır bu.⁵⁰⁹ Ancak romanlardaki tek genç karakterler bu burjuva ailelerin çocukları değildir. Bir

⁵⁰⁷ Laçiner, “12 Mart Üzerine”, s. 44-45

⁵⁰⁸ Öztürk, **a.g.e.**, s. 81

⁵⁰⁹ Baydar, Uluagay, **a.g.e.**, s. 43-74

de işçi-köylü ailelerin çocukları vardır ki onlar, diğerlerine nazaran daha saldırgan ve yırtıcıdırlar. İlk grubun büyük oranda dertleri sevgisiz aileleri ve ruhsuz çevreleri içinde düştükleri bunalımken, ikinci grup da ilk gruba karşı duyulan öfke, gelecek kaygısı baskın çıkmaktadır.

Her ne kadar Mahir Çayan konuşmalarında ve yazılarında devrimci kadronun sınıfsal temeli önemli değildir dese de, romanlarda gençler arasındaki en büyük çatışma, burjuva ailelerin çocukları olan devrimciler ve işçi-köylü çocukların ailelerinin çocukları olan devrimciler arasında çıkmakta; aralarındaki liderlik savaşı **Yarın Yarın** romanındaki gibi bölünmelere neden olmaktadır. Romanda Doğan, Selim ve Kemal arasındaki sürtüşmenin asıl nedeninin Kemal'in önderliği kaybetme korkusu olduğunu ve bu nedenle kısır tartışmalara girdiğini, ayrıntılarda boğulduğunu söylemektedir.⁵¹⁰

Burjuva ailelerin çocukları:

Sevgisiz büyüyen varlıklı çocukların sınıf değiştirme çabasının ve devrimciliğinin anne sevgisinden mahrum büyümekten kaynaklandığını düşünen devrimci gençlerden biri Yarın Yarın romanının Fransa'da yaşamış burjuva çocuğu Selim'idir. Diğerleri gibi o da devrimci Fransız kızı Josette tarafından içinde bulunduğu varoluş bunalımından kurtularak devrimci olmuş; elinde tuttuğu kerpetenle kendi dişlerini söker gibi bir bir çekip atmıştır varlıklı çocuk alışkanlıklarını.

Aynı yollardan geçerek devrimci olmuş bir diğer genç roman karakteri de **Yenişehir'de Bir Öğle Vakti** romanının Doğan'ıdır. Onun Fransız sevgilisinin ismi Giselle'dir. Selim'e kıyasla biraz daha uçarıdır ve kız kardeşini bir eşya olarak görmek gibi geleneksel değerlerden tam olarak kendini soyutlayamamıştır.

Burjuva ailelerin kızlarına ise en güzel örnek **Yenişehir'de Bir Öğle Vakti**'nin Olcay'ı ile **Bir Düğün Gecesi**'nin Ayşen'idir. İkisi de sevgisiz ve varlıklı büyümüş muhafazakar ailelerin çocuklarıdır. Tüm çabaları sevmektir ve toplumsal hareketlere katılma nedenleri de sevmektir. İçinde bulundukları sınıfın aşırı bireyselleşmiş, duygusuz burjuva dünyasından sevmek ve yalnızlıktan kurtulmak için, insanca yaşayabilmek için, birlik ve beraberlik ruhuna sahip olduğuna

⁵¹⁰ Kür, **Yarın Yarın**, s. 250

inandıkları, toplumcu fikirlere sahip olduğu için yavaşmaktadırlar sol gruplara, “bir orman gibi kardeşçesine” yaşayabileceklerini umarlar ancak ikisi de hayal kırıklığına uğrarlar. Ayşen’e, “*sana ne be Türkiye’nin nasıl kurtulacağından, dünya işçi sınıfının nasıl birleşeceğinden? Hadi sen babanın yanına bakalım...*”⁵¹¹ diyen gençlerin dertlerinin bir devrimden çok, birey olma çabası olduğu söylenebilecektir. Karşılığında o da, Tuncer’e “*devrimin benim gibilere kalmadığını baştan söylemeliydin, bak sana bile kalmadı,*” diyor.⁵¹² sonuçta ortaya çıkan devrimin gençlere kalmadığı oluyor. **Tuhaf Bir Kadın** romanındaki devrimci genç kız da babası öldüğünde yanında tek bir devrimci arkadaşını bulamamıştır. Ona göre, “*işler çetin, solcu olmak zor, peygamberlik gibi bir şey. Elin ayağın tutarken alıyorlar seni aralarına bu peygamberler, ayağın sürçerse, kapaklanırsan, çevirip bakmıyorlar bile. Onlara hiç muhtaç olmadan onlarla olmalısın. Tüm değerler alt üst, ama olacak özlediğimiz töre gelecek, bir gün getireceğiz, birbirimizi yiyerek de olsa, en önce kendi içimizdeki hainleri temizlemeliyiz, bile bile döneklik edenleri, yanıltıcıları, saptırıcıları, onları bağışlamamalıyız asıl. Peygamberliğimiz ötekiler, şu yeşil sarıklılar içindir.*”⁵¹³

Bir diğer genç kız da **Sırtlan Payı** romanının Suat’ıdır. O ilk ikisinden farklı olarak kendisini burjuva ailesinin bunaltıcı yaşamından kurtaracak olan devrimci tiyatrocü sevgilisiyle evlenmiş, kıt kanaat geçinmeyi göze almıştır. Sonunda yaşadığı hayat onu bezdirir ve annesinin köşkte varlıklı yaşam vaadi, sınıfına geri dönme fikri cazip gelir. Biraz da bundan utanarak... “*O akşamüstü Emirgan’a bir tehlikeden kaçarcasına gitti. Hoşlanmadığı bir Suat’ı Kuledibi’nde bırakıp, orada başka bir Suat bulmak istemedi.*”⁵¹⁴

Yaralısin romanında bu küçük burjuva gençlik, Halkının özgürlüğü uğruna işkenceyi göze alacak kadar özverili bir hümanist ancak, çok susamış olmasına rağmen, ortada duran küpteki suya herkesin içtiği maşrapayı daldırıp içemeyecek kadar burjuvadır. Ancak o diğerlerinden farklı olarak özverilerinin karşılığında, aralarındaki birlik ve dayanışma duygusuna sahip olunabildiğini düşünmektedir.

⁵¹¹ Ağaoğlu, **Bir Düğün Gecesi**, s. 275

⁵¹² **A.e.**, s. 241

⁵¹³ Erbil, **a.g.e.**, s. 140

⁵¹⁴ İlhan, **Sırtlan Payı**, s. 226

Yarın Yarın'ın Selim'i de kendisini ve kendi gibi gençleri, “*asıl yapılması gereken işler beklerken öğrenci boykotları, yok işgaller, yok yürüyüşler, sokak kavgaları yapıyoruz da ne oluyor? Yararsız, boş şeyler, hatta zararlı şeyler bunlar... Boşa harcıyoruz vaktimizi... Kuru gürültü. Üniversitede boykot var, öğrenciler sokağa döküldü diye hangi işçi bilinçleniyor? Çoğunun gözünde durup dururken polisle vuruşan işsiz güçsüz birkaç çapulcudan, eline okuma fırsatı geçmişken bunu değerlendirmeyip dalga geçen serserilerden başka ne bu çocuklar? Öğrenci olayları, öğrenci işleri olmaktan kurtarmak gerek eylemleri... Öğrencilerin ve birtakım hevesi kursağında kalmış yaşlıların elinden alıp gerçek sahiplerine vermek gerek... Öğrencilerle, yaşlılarla iş yapılmaz... Öğrencilik geçici bir durumdur... Yaşlılıkta hepten umutsuz bir durum,*”⁵¹⁵ diyerek eleştirmektedir.

47'liler romanına göre genç inanmış, okudukça sosyal ve tarihsel haksızlıkları acıyla, öfkeyle ve yaşları gereği sabırsızlıkla her şeyi daha da çabuklaştırmanın yollarını arayan gençler, “sağ, sol yok boykot var” demektedirler. “*Türkiye’de Türk subaylarının bile giremediği Amerikan üsleri, çalışanların %90’ı gelirin %42’sini, %10’u, %58’ini alması*”dır şikayet edilen. *Sorguda öğrenmek istedikleri aşağı yukarı bütün Türkiye’nin bildiği şeyler miydi yeniden öğrenmek istedikleri?*” işe üniversite reformu istekleriyle başlamışlardır ve Fransa’daki öğrenci hareketlerini örnek aldıklarının sanılmasından hoşlanmazlar.⁵¹⁶ Bu çocuklar, sosyalist olmaktan çok hümanisttirler. Birey olma çabası içindedirler ve birey olarak sözlerinin ciddiye alınmasını beklerler. İstekleri ezilenlerin, yoksulların daha yaşam koşullarına sahip oldukları, horlanmadıkları bir toplumdur ve bu isteklerini dile getirirken çıkardıkları sesin duyulmasıdır tek çabaları ve bu birey olma mücadelelerinde çoğunluğun (hakim ideolojinin) baskısıyla, işkencesiyle karşılaşırlar. Değişim isteyen, dinamizm isteyen, insanların horlanmadığı bir düzende yaşamak isteyen Kemalist cumhuriyet çocuklarıdır hepsi aslında. “*Onlar için yazılanlar girişimlerini, yürek dolusu söylediklerini, alanlarda haykırdıklarını gizli çabalara dönüştüren suçlamalarla doluydu. Değişen bir dünya içinde yerlerini arayanların, ezilenlerin adına konuşmayı isteyenlerin devingenliği ürkütücüydü*

⁵¹⁵ Kür, **Yarın Yarın**, s. 279

⁵¹⁶ Füzüzan, **47'liler**, s. 336-337.

demek,⁵¹⁷ der Emine romanda kendileri için. Onlar kalpaklı Atatürk'ün gençliğidir ki söz konusu dönemde gençlerin gerçekten de henüz milli mücadele içindeki Atatürk'ü Che gibi gördüğü çeşitli anı kitaplarında da dile getirilmiştir. Romanın bir diğer zengin kızı Melek, Resim yeteneği olmasına karşın iktisat okumayı seçmiş, neden olarak da resimle halkıma varamam, demektedir.

İşçi-köylü ailelerin çocukları:

Zengin aile çocuklarının karşısında devrimi sırtlanmış emekçi ailelerin çocuklarına örnek ise **Bir Düğün Gecesi** romanından gelmektedir. Romandaki Tuncer karakteri, marangoz çocuğu olarak emekçi mahallesinde yetişmiş, gençlik lideridir. Onun kendisi gibi düşünmeyenlere tahammülü yoktur, kavgacıdır, her şeyi hemen ister. “*Bu düzenin üniversitesini bitirip bu düzenin bir yerinde bir şey olmak istemiyoruz,*” diyerek dersleri boykot etmekte,⁵¹⁸ aydınları oportünizmle suçlamaktadır. Küba'nın ekonomisini eleştirdiği için hocası Ömer'i sosyalist olmamakla suçlamıştır. Sonunda bir milletvekilinin kızı Yıldız'la evlenip Lozan'da okumaya giderek sınıf değiştirmiştir.

Tuhaf Bir Kadın romanının Necat karakteri de aynı Tuncer gibi devrimci bir gençken “*biz savaşın bize düşen kadarını yaptık, sefaletimizi çektik yeter, şimdi de bizden sonrakiler uğraşsınlar,*”⁵¹⁹ diyerek zengin bir kızla evlenip, kızın ailesinden aldığı sermaye ile mimarlık bürosu açmıştır.

Yine **Bir Düğün Gecesi**'nin Zehra karakteri, Adanalı bir pamuk işçisinin kızıdır. Babası bir şarkıcıyla evlendiği ve aşık olduğu fabrikatör çocuğu kendisini reddettiği için devrimci olmuştur. O da Tuncer gibi yaygaracıdır ve örgüt içinde ancak erkek gibi davranırsa kendisini kabul ettireceğini düşündüğünden erkeksi yapılı ve kabadır. Kendisine verilen her görevden onur payı çıkarmakta ve hemen her şeyden kuşkuya düşmektedir. Marksist literatürü elkitabı gibi kullanmakta ve o da aydına karşı çıkmaktadır.

Yağmur Sıcağı'nın Zekeriya'sı da köylü bir ailenin çocuğu olarak Nazım Hikmet şiirlerinden başka bir şey bilmeyen ama silahlarla efelenmeye meraklı olan Yıldır Ağabeyine özenerek solcu olmuş, diğer gençlerden farklı olarak da TİP'ne

⁵¹⁷ A.e., s. 181

⁵¹⁸ Ağaoğlu, **Bir Düğün Gecesi**, s. 151

⁵¹⁹ Erbil, a.g.e., s. 44

katılmıştır. Kendini bildi bileli eşkıyalığa hayrandır, öğrenci olaylarında, forumlarda kongrelerde filan olur olmaz silah çekmesi, arkadaşlarının gözünde de ayrı bir önem kazandırmış kendisine, zamanla elebaşı olmuş, forumların, boykotların, yürüyüşlerin gözdesidir. 12 Mart'ı haber alır almaz, bunu ilerici ordunun yaptığı bir devrim olduğunu düşünür ve diğerleri gibi zengin bir kadına aşık olur.

Yenişehir’de Bir Öğle Vakti romanının Ali’siyle Sevgi Soysal bu tipteki gençlere bir şans vermek ister görünmektedir. Ali işçi çocuğu olmakla birlikte diğerlerinden farklı olarak bilinçli bir gençtir. Burjuva çocuklarını Doğan’ın kişiliğinde eleştirmektedir. *“Senin sınıftan olanların hep kelekçe bir saflığı vardır. Sorunlara sınıf açısından değil, gözü yaşlı bir yufka yüreklilikle bakar, halkı tanımazsınız, onlar da güven duymaz size,”*⁵²⁰ demektedir. Ona göre sorun zenginlik-fakirlik sorunu da değildir. Hakkını aramak için önce hakkını kimin nasıl yediğini bilmen gerek der.

47’liler romanı ise duruma biraz daha duygusal ve hümanist açıdan yaklaşmaktadır. Onun çocukları Anadolu’dan gelmiştir. Onları doğdukları yerlerin parmakla gösterdiği, ailelerinden uzakta olarak tanımlamaktadır. Çoğunluk yüksek sesle gülmeyen, az konuşan çekingen taşra çocuklarıdır. Yüzlerinde gençliklerini unutturuveren acı çekmiş insanlara özgü bir anlam vardır.

Romanlarda genel olarak burjuva ailelerin devrimci çocukları naif ve kafası karışık, şaşkın ama samimi çocuklar olarak çizilirken, işçi-köylü ailelerin devrimci çocukları aslında diğerlerine özendiği, sınıf atlama telaşında oldukları için devrimci olmuş ve daha saldırgan olarak betimlenmektedir. Her ikisinin de ortak noktası, gençliğin güvenilmezliği ve toyluğudur. **Bir Düşün Gecesi**’nin Tezel’i de böyle düşünmektedir. Kendisini yeterince devrimci bulmayan Zehra benzeri bir öğrenci kızın, *“işçi resmi yapın, ezilmişliği, sömürüyü anlatın,”* diyor ama altındaki kot iyi marka. ‘Pis entelektüel’, diyerek yüzüne tükürüp gitmesini ardından, kızı TV reklamlarında gördüğünde, *“keşke o kızı, saçlarından yakalayıp sürüye sürüye Murgul Bakır İşletmeleri’nde aylardır kadın yüzü görmeden bir dağı dilim dilim kesen işçi kardeşlerinin arasına fırlatıverseydim. Halkı kurtarmak, işçiyi kurtarmak, ona bir iyilikte mi bulunmak istiyorsun? Buyur işte,”* diye düşünmüştür Tezel. Onları

⁵²⁰ Soysal, **Yenişehir’de Bir Öğle Vakti**, s. 6

“*talana, yakıp yıkmaya, kırıp dökmeye çıkmış yeniçeri ordusu*” gibi görmektedir.⁵²¹ Bu düşünceler ve gençlerin tavır ve düşünceleri, TİP’in başlıca savunucusu olduğu gençlik hakkındaki düşünceleri de doğrulamaktadır.

Bir Gün Tek Başına’da da aktif bir güç olabilecek olan gençlerin öğrencilerin kaypaklıkları vurgulanmaktadır. En küçük işlerde dırıltılar çıkarıp, küçük burjuva kişilik tutkularına kapılmakta, toplantılarda en ufak bir birleşme sorunu bile tıkanmaktadır. Birinin iyi dediğine diğeri kötü demekte, kızların önünde küçük düşmemek için tartışmalar yapılarak, işi iktidar mücadelesine dönüştürmektedirler. Ayrıntılarla uğraşmaktan asıl konu kaynamaktadır. Öğrenci eğilimleri daha çok öğretim üyelerinin eğilimine bağlı olduğunu aydının aydını izlediği düşünülmektedir romanda.

Ayla Kutlu’nun **Kaçış** romanına öre ise bu gençlerin birçoğunun Markstan bile haberi yoktur. İdamla yargılanmakta, bundan da gurur duymaktadırlar. “*Şu ülkenin işçisine, köylüsüne gerçekleri anlatma olanağı bir geçse elimize Hoca,*” der onlardan biri olan Ahmet. Kendi partilerini kursalar, halkın karşısına gidip nasıl sömürüldüklerini anlatsalar, “*üç gün dayanamaz bunlar,*”⁵²² diye düşünecek kadar naif, inanç doludur düşünceleri.

3) GENÇ DEVRİMCİ KARAKTERLERİN DİĞER SINIFLARA BAKIŞI

a) İşçiye bakışı

47’liler romanının zengin kızı Melek, halkına ulaşamayacağını düşündüğünden resim yerine iktisat okumayı seçerken, bir diğer genç Nedim, “*söylediklerinle halkımızın güzelliklerden, zekadan uzak olduğunu savunduğunu anlamıyor musun? Halk hep kabalıktan anlar demeye getireceksiniz nerdeyse işi. Bu bakışın, faşist bir düşünceyi içerdiğini bile seçemeyecek denli genç bir aydın çabukçuluğudur,*”⁵²³ diyerek eleştirmiştir. Haydar ise köy çıkışlı işçiler hakkında, “*başlarda greve katılmaz, grev kırıcı olurlarken işçi olmayı öğrendiklerini, katkıları emekleri olmadı mı sermayenin büyütemeyeceğini öğrendiler. Sonra greve katıldılar.*

⁵²¹ Ağaoğlu, **Bir Düşün Gecesi**, s. 31 ve 43

⁵²² Kutlu, **Kaçış**, s. 97

⁵²³ Füzüzan, **47’liler**, s. 176

Durulması gereken nokta budur. İşçi olma sorunu, köylüyü işçileştiren kapalı köy ekonomisinden sanayi toplumuna geçiş. İşçilerle göbek bağımızı iyice pekiştirebilsek. Onların gerçekleri bizim olsa. Bürokratlar devrimi yürütenler değildir evet, ya temeli hazırlamak da önemli değil mi?”⁵²⁴ diye sormaktadır.

Bir Düğün Gecesi’nin Tuncer’i ideal bir işçi tanımına saplanmıştı. Ali Usta’yı, “onu tanıyanların insanımıza güveni artar, ona duyduğum saygı ve güven, halkıma duyduğum güven ve saygıyla özdeşir,”⁵²⁵ diyerek tanımlamaktadır.

Yağmur Sıcağı’nın Zekeriya’sı ise, “bir aile sürüp ekebileceği kadar toprak sahibi oldu mu tamam. Ama istediği kadar usta bir fabrika işçisi olsun adam, tek başına bir hiçtir. Bir mal filan üretmez, yani direnemez, tek kişilik örgütlenmelerin yarattığı töreler, gelenekler de yıkılacak zorunlu olarak, çaresi yok. Ancak asıl dövüşü vermesi gereken bu güçlerin, henüz bu tarihi görevlerinin farkına varmamış olmaları ve bilinç eksikliği yüzünden bizler silaha sarılıyoruz,” diye düşünmektedir.⁵²⁶

Burjuva devrimci gençler olan Selim (Yağmur Sıcağı) ve Doğan (Yenişehir’de Bir Öğle Vakti) ise işçi evine gitti mi temizliğinden, samimiyetinden etkilenmiştir. Kendi hizmetçili burjuva evlerinde olmayan bir temizlik, bir parlaklık bu... Aslında işçi evi olduğu için pis pasaklı bir ev beklediğini fark edip utandığında aslında onları aşağı gördükleri açığa çıkmaktadır. “Asıl önemli olan, bu Memet gibi kişiler... Sağlam olan onlar... Bir şeyler yapacaksak onlarla yapacağız ancak... Daha doğrusu onlar yapacaklar, biz belki yardım edeceğiz...”⁵²⁷ demektedir **Yarın Yarın** romanının Selim’i de.

b) Aydınla Bakışı

Romanlarda devrimci gençlerin genel olarak kendi hocaları konumunda olan aydın kesimini etkisizlikle, eylemsizlik ve oportünizmle suçladığı görülmektedir. Bu durum gerçekte Dev-Genç kadrolarını oluşturanlara karşı takındıkları tavırla benzerlik göstermektedir. Bu genç-aydın karşıtlığının en yoğun

⁵²⁴ A.e., s. 231

⁵²⁵ Ağaoğlu, **Bir Düğün Gecesi**, s. 168

⁵²⁶ Ceyhan, **Yağmur Sıcağı**, s. 134-135 ve 278

⁵²⁷ Kür, **Yarın Yarın**, s. 277

olarak işlendiği roman **Bir Düşün Gecesi** olarak gösterilebilecektir. Romanın devrimci gençleri Tuncer ve Zehra, hocaları Ömer, okumanın önemli olduğunu savunduğu, devrimle kurulacak yeni düzenin de ekonomistlere, mühendislere, mimarlara ihtiyacı olduğunu söylediği için karşı çıkmakta, kendileriyle birlikte dersleri boykot etmiyor, eylem yapmıyor diye suçlamaktadırlar. Ömer için, “*Planlama raporlarının, araştırmalarının başındayken iyidir bunlar. En devrimcileri kitapları yorumlamakta, yorumlayıp bize aktarmakta da biraz işe yararlar ama iş somut eyleme geldi mi yan çizerler,*”⁵²⁸ demektedirler. O, halkımız emperyalizmin kısılcı arasında zulmün yumruğu altında inim inim inliyor. Bunlarsa bize hala, “*yok Özel Kalkınma Mantiği, yok bilmem ne diye nutuk çekiyorlar...*”⁵²⁹ diye düşünmektedir.

Ayşen ise, Ömer’le Aysel için, “*nice toplumcu olsalar da, iki kişilik dünya, gerisi onların soyut kalabalığı,*” diye düşünmektedir. Böylece aydınların değil halka, gençlerin arasına bile karışmaktan imtina ettiklerine değinmektedir.

Güneş Öğretmen küçük burjuva devrimciliği yapmakla da suçlanmıştır özellikle bazı öğrenci gençler tarafından. Çünkü sendikanın bir söyleşisinde içlerine nifak sokmak için görevlendirdikleri biri, “*federal devletler kurulmalı. Kürtler, Lazlar, Çerkezler ayrı ayrı birer devlet olmalı. Bunlar birleşip Türkiye Devleti olmalı,*” dediğinde, toplantının havası değişmiş ve Güneş Öğretmen, etnik sorunların işin içine karıştırılmasıyla aydınlık bir sonuca varılmasının önlendiğini söyleyerek, yaptıklarının sosyal yapımızı ve buna ilişkin olarak kalkınma sorunlarımızı tartışmak olduğunu, ne devrimciliğin ne de sendikacılığın bu sorunlarla ilgisi olmadığını ileri sürmüştür.

Alında Mavi Kuşlar romanında da Tan, “*Dostoyevski’yi, Sartre’ı okuyalım. Hatta önce varoluşçu olalım. Sonra da sizin gibi olalım. Bunu mu bekliyorsun? Bugüne kadar ne yapabildiniz?*” diye sorar babası küçük burjuva aydını babasına.⁵³⁰ Yine eleştirdiği o kuşağın eylemsizliğidir.

47’lilerin Haydar’ı ise, aydını, “*okuma yazma oranı düşük yurdumun insanlarına yol gösterici,*” olarak tanımlamaktadır. Ona göre, bu aydınlar, “*Latin*

⁵²⁸ Ağaoğlu, **Bir Düşün Gecesi**, s. 280

⁵²⁹ **A.e.**, s. 151-152

⁵³⁰ Özakin, **a.g.e.**, s. 89

harflerine geçildiğinden bu yana cumhuriyetin yetiştirdiği kuşak, gerçek boyutlarıyla düşünce adamı,” değildir. “Subaşlarını tutanlarla onların ürettiği düşüncelerden bize kalabilenler ya da kalması uygun görülenler eksik, puslu olarak ortada. Türkiye’nin özgün yapısına, halkının taşıdığı kat kat etkilerin, törelerin, değişik deneylerin araştırılmasına bu kişiler yeterince eğilmediler. Böyle düşünmek kolay sapmaktır. Zorluğu üstlenemediler. Bir zamanlar kağıt paralarımızı bezeyen kurtlara yeniden özeniliş değil mi? Altaylardan kopup gelenler edebiyatının kaynakları olan, ağabeyleri, amcaları unutulabilir miyiz? O kurt resimleri ki insanoğluna nasıl onur kaynağı olabilirler?”⁵³¹ demektedir.

Zekeriya’ya (Yağmur Sıcağı) göre ise kentsoylu aydın, “her şeyi nesneleştirdiği ölçüde, toplumsal uyanışı, toplumsal patlamayı da önleyebileceğini sanıyor, Bilgiyi yaratılmaz, üretilir bir nesne kabul ediyor. İnsansa beyzadeye göre salt bir fizyolojik varlık.” Ona göre “bu toplum ne çekmişse, hep aydınlarının olaylarla uğraşmayı bir marifet sanmalarından çekmiştir. Olaylarla uğraşırken, olgunun kendisini unutmuşuz. Olayla olguyu karıştırmışız,”⁵³² diye düşünmektedir.

Yenişehir’de Bir Öğle Vakti’nin Ali’si ise sadece okuyarak sorunlara yaklaşanların katı olduğunu söylemektedir. “(Onlarda) olaylar karşısında gerekli uyum ve değişim gücü genelde yoktur. Çünkü aslında suçlu ve korkaktırlar. Kim ki bir şeyi gizlemek ister, duvar çekmeye meraklı olur. Küçük burjuva aydınları, aslında bir suçluluk duygusuyla düşüncelerine gem vuramayıp alıp başını giderler. Kendilerini değiştirememek korkusu, onlara sözde her şeyi bir çırpıda değiştirme ataklığı verir. Bazen teoriyi bir duvar gibi kullanırlar,”⁵³³ demektedir.

Tartışma romanının gençlerinden Erkal da TİP’i, TİP içindeki aydınları, “Parti kurulduğunda biz çoluk çocuktuk. Tam biz partinin, parti bizim elimizden tutacağı sırada karıştı, parti içinde birbirinizi bozgunculukla, gericilikle, oportunistlikle suçlamaya başladınız. Kim kopardı bilmem ama gençler partinizden koptu. Partiniz çıkmaza girdi. Bir zamanlar çok umutluyduk, son seçimlerden sonra gücünüzü büsbütün yitirdiniz. Partiniz iflah olmaz artık. Sizlerin parti içindeki ılımlı tutumunuz iyi karşılanmıyor,” diyerek eleştirmektedir. O, Parti içinde çalışan

⁵³¹ Füzûzan, 47’liler, s. 163

⁵³² Ceyhun, Yağmur Sıcağı, s. 234 ve 243

⁵³³ Soysal, Yenişehir’de Bir Öğle Vakti, s. 161

gençleri de, şeyhleri kendilerinden menkul büyük teorisyenler olarak tanımlamaktadır. Bunlar cahil gençleri toplayıp Kapitali okuyup yorumlatıyor. Partinin her merkezi ayrı bir parti merkezi oldu. İçlerindeki ajanlar, polisler sevinçlerinden göklere uçuyor. Partide kaç tane başkan, lider var, yöneticilerin kimler olduğu belli değil. Partinin neresinden tutacağız, diyerek partiden şikayet etmektedir.⁵³⁴

Aydınların kendilerine yönelttiği eleştirilere ise, **Yarın Yarın** romanının Doğan karakteri, “*kötü koşullar altında çalışan işçiye grev hakkı tanıyorsun da, öğrencinin kötü eğitime, yetersiz, yanlış eğitime karşı direnmesine neden kızyorsun? Ülkenin geleceğini kuracak olan gençliğin en iyi koşulları istemesi yanlış mı? Aydın kişiler ya da geleceğin aydın kişileri olarak politik bilinçlenmeye en açık, en yatkın olanlar öğrenciler değil mi? Politik bilinci olan uyanık kişiler olarak belli tutumlara karşı çıkmak, belli durumlarda seslerini duyurmak sorumlulukları var,*”⁵³⁵ diyerek yanıt vermektedir.

Dolayısıyla devrimci gençlik romanlarda da aydın kesime güvenmemekte, onların kendi, içlerine kapalı, eylemden uzak teorisyenler olarak faydasız olduğuna inanmaktadır.

c) Köylüye Bakışı

Sevgi Soysal’ın **Yenişehir’de Bir Öğle Vakti** romanında, Paris’te sinema hakkında öğrendiği kulaktan dolma fikirlerle Ankara’ya dönen Doğan, Altındağ’ın yoksulluğu, çocukların bakımsızlığı, gündeliğe giden kadınların dramı ve yoksullukla ilgili bir dramatik, seyirciyi uyaran şairane bir belgesel film çekmek için çalışmış, onlara otantik unsurlar olarak yaklaşmıştır. Ancak daha ilk günden mahallenin arsız çocuklarının kurbanı olur. Mahallenin çocukları onunla dalga geçer, maskaraya çevirir. Kendisinin, çocuğunun hakkını arayan, cabbar anneler, en çok kendisi filme alınsın diye kavga eden çocuklarla yüzleşmek zorunda kalır. Halk ve yoksul kesim, Doğan gibi küçük burjuva aydınlarının hizalamaya çalıştığı, görmek istediği mağrur bir yoksulluk içinde değildir. Anlatacağı hiçbir şey soru sahiplerine bir şey ifade etmeyecektir. Ne halk onu anlamaktadır, ne de o halkı. Tam bir

⁵³⁴ Kocagöz, **Tartışma**, s. 90-91

⁵³⁵ Kür, **Yarın Yarın**, s. 279

iletişimsizlik içinde ayrılır yoksulların arasından.⁵³⁶ Sonra Ali'nin evine gelir, fakir eve, ilk kez böyle bir evde bulunmaktadır ve evin temizliği, ucuz eşyalarla döşenmiş olmasına rağmen ferahlığıyla rahatlar. “Ali gibilerin, kendi sınıflarından olmayan biri evlerine geldiğinde kasıldıklarını, ne yapacaklarını şaşırdıklarını sanırdı, apartmanın kapıcısı gibi.”⁵³⁷

47'lilerin Emine'si, “bizler halkımızı evimizin, okulumuzun dışındakiler diye düşünemiyoruz. Dışarıdakilerin bizimle olan ilintilerini hiç unutmuyoruz. İnsan ilişkilerine çocuk bilinciyle değil de çağımıza uygun bir bilinçle bakmaya çalışıyoruz,” demektedir. Ancak “çok büyük inançlarla, sevgilerle bağlandıkları, toplumsal düşüncenin gözbebeği saydıkları kişilerin birbirlerine kıyıcı bir amansızlıkla düştüklerini duyup, gördüklerinde” Emine aldatılma duygusu hissetmektedir.⁵³⁸

47'lilerin bir diğer genci Seyhan'a göre, “halkımız sinsiliğe, yalana düşse de hayatın gerçek damarıdır. Duyulmazdan gelinen bu kaynağa, bu dayanma gücüne yeniden dikkatinizi isterim. Çadırdı, obaydı, damdı bir yere girersin. Ağırlarlar hemen. Ne renk cümbüşüdür o. Renklerin hiç biri ötekinin altında ezilmez. Bunca şeyi yozlaşmadan kuşaktan kuşağa aktaran insan kalabalığını donmuş, değişmez diye düşünmek olur mu?”⁵³⁹ diye düşünmekte, köyü ve köylüyü dramatize ederek, şairane bir hava katmaktadır.

Bir Kadının Penceresinden romanının genç devrimcisi Selim ise halkı, düşünceleri, öfkeleri, sevinç ve kederleri koşullandırılmış, uyanık görünseler de uyuyan bir yığın olarak görmektedir. Doğru ve namuslu yaşamdan habersiz, ona buna kazık atarak, sinekten yağ çıkarmaya çalışarak, gündelik nafakayı doğrultmak uğruna ve bunu başırırsa da daha fazlasına özenerek elbirliğiyle bozuk düzeni ayakta tutmaya çalışıyorlar, “aldananlar, aldatanlarla bir safta sanıyorlar kendilerini.” Bu yanılgıdan bir silkiniverseler görüvereceklerdi gerçeği, “tarih ağır ağır yolunda yürüyordu. Çark dönüyor ve dönecek. Çelişki çoğaldıkça düzlüğe çıkma isteği de

⁵³⁶ Soysal, **Yenişehir'de Bir Öğle Vakti**, s. 152-153

⁵³⁷ **A.e.**, s. 165

⁵³⁸ Füzüzan, **47'liler**, s. 70 ve 109

⁵³⁹ **A.e.**, s. 226

artacaktı,”⁵⁴⁰ diye düşünerek gerçekte halkın burjuvaya dönük yüzünü göstermeye çalışmaktadır.

Zekeriya ise (Yağmur Sıcağı) sırf parti halkla ilişkilerinizi geliştirin dediği için ilişki kuruyor onlarla ve aydınca bir böbürlenmesi var karşılarında. Büyük büyük laflar ediyor onlara, “*kişinin kendi kendine karşı olsun yenik düşmemesi için örgütlü olması gerek. İnsanı insan yapan şey, bence onun örgüt kurmadaki becerisidir,*” diyor. “*Sezgi gücün doğruyu eğriyi mutlaka gösterecektir sana. Sezgi gücün yetmezse bu kez olaylar kafana dank dank vura vura doğruyu gösterecektir. Halkın o ümmi bilgeliği doğruyu, gerçeği her zaman bulmuştur,*” diyor. Soyut bir halk kavramı ve sevgisi var, “*halk bilir hocam halk bilir... sağduyusuyla seziverir. Biz aydınların eksikliği de bu galiba. Halkı cahil sanırız. Bir şeyden anlamaz salak, zavallı, hödük sanırız. Ama onun o yaratıcı sezgisi yok mu? Karşımızda susması, aslında bizlere güvenememesinden. Öyle telefonları, telgrafları, gazeteleri filan yok ama gene de bilemediğimiz bir haberleşme ağları var. Bir insan günümüzde bilgileriyle ne denli az yüklenmişse, sezgi gücü o denli çok oluyor,*”⁵⁴¹ demeyi de ihmal etmiyor.

Yarın Yarın’ın devrimci genci Selim’i ise, başıboş koşturan fakir çocuklara acımamaktadır. Çocukların, kedi ve köpeklerin sokaklarda başıboş dolaşmaları geri kalmışlığın belirtisidir ve geri kalmışlığın çaresi acımak değildir. Ancak o da, Seyda da halkı, yoksulu köylüyü tanımadığını kabul etmektedir. “Ortak tencereye kaşık sallamak” gerektiğini bilmekle birlikte bunu yapmamış, teori düzeyinde kalmışlardır.

Ali’ye göre halk, “*kendilerini ne suçlu hissederler ne de yufka yürekleri vardır. kuşkulu gerektiğinde haindirler. Dertleri var olup olmamakla ilgilidir. Zayıflardan pek hoşlanmazlar. Onları kendine inandırman için iyi niyet ya da insan sevgisi değil, kanıt isterler. Seni onlardan ayıran şeyle bağını koparmanı isterler. Bu düzenle bağını. Tuzu kuru oldun mu güvenmezler. Dönüş yollarını bozduğuna akılları kesmedikçe de sürer kuşkuları...*”⁵⁴²

Dörtüol Ağzındaki Ev romanının genci ise bezginlik içindedir, halktan annesine benzeyen bir kadına, “*pahalılığın bir sömürü düzeninin sonucu olduğunu, fiyat farklılaşmasını, bunun nelerle ortaya çıktığını, bir ödeme sorunu olarak ondan*

⁵⁴⁰ Rifat, **Bir Kadının Penceresinden**, s. 193

⁵⁴¹ Ceyhun, **Yağmur Sıcağı**, s. 129, 138 ve 232

⁵⁴² Soysal, **Yenişehir’de Bir Öğle Vakti**, s. 123

*en çok yakınan insanların üstüne nasıl yüklendiğini anlatmak istedim. Uzun uzun anlatacaktım. Anlayacak mıydı? Anlamak isteyecek miydi? Kuşkusuz anlayacaktı. Anlatmaya başlayacakken vazgeçtim. Neye yarayacaktı bu? Ben anlatacaktım. O dinleyecek, hak verecek ama sonra gene de insanlar ana olacağına... diyecekti,*⁵⁴³ diye düşünmektedir.

Sonuç olarak romanlardaki gençlerin sürekli olarak soyut bir halk ve köylüden bahsetmelerine rağmen onları tanımadıkları, zorlama birkaç yaklaşıma çabasının da neticesiz kaldığı görülmektedir. 70'lerin köylü ayaklanmalarına katılan gençliğinden romanlarda iz bulunmamaktadır.

d) Kadına Bakışı

Genç erkek devrimcilerde hakim olan özellik kadına düşkün olmamaktadır. **Bir Düğün Gecesi**'nin Tuncer'i bu durumu en iyi şöyle anlatmaktadır: Tuncer, Kendini devrime adanmıştır ve romantizme yer tanımaz. Tüm genç kızlar onun kardeşidir. Onun tüm aşkı toplum ve bütün nefreti egemenler içindir.⁵⁴⁴ Genel hava bu şekildedir. **Yağmur Sıcağı**'nın Zekeriya'sı da *“kadına kıza öyle düşkün de değildi. Kentsoylu kadınların karşısında müthiş bir çekingenliği vardı. Üniversitedeki kız arkadaşlarına da ya hiç adamdan saymaz davranırdı onlara ya da açıktan sataşır, asılır, sanki inadına orospuyla konuşurmuş gibi konuşurdu. Ancak kadınların yanında asla küfür etmezdi,*⁵⁴⁵ aile kurumuna özel bir önem verirdi ama kentsoylu aileleri hem kafasındaki aile kurumu düşüncesiyle çakıştıramazdı hem de kendisine yüz veren evli kadınların kocasını ilk günden boynuzlu kabul ettiğinden onlarla ilişkiye girmekten kaçınmazdı. Süslü bakımlı kadınlar, dokunulunca dağılıverecekmiş nazenin yaratıklarımız gibi geliyor ona. Yapay gelir, gerçek ve inandırıcı olmayan. Burjuvaların kadın erkek ilişkilerinde sınıfsal yapılarına benzer bir köhnemişlik, bir kokuşmuşluk var. Onlar aşkı bilmezmiş gibi geliyor, diyor. Evinde kaldığı Madam Ani'nin Alman gelini başlarda Zekeriya'ya orospu gibi görünse de, Osman Baba'nın ellerini ovup onu iyileştirmek için fakirliğinden rahatsız olmadan elinden geleni yapmaya başladığında güzelleşmeye başlıyor gözünde.

⁵⁴³ Bozırat, **Dörtüol Ağzındaki Ev**, s. 197-198

⁵⁴⁴ Ağaoğlu, **Bir Düğün Gecesi**, s. 159

⁵⁴⁵ Ceyhun, **Yağmur Sıcağı**, s. 185

*“Babanın bileklerini filan ovarken, elleri bile habire değişip duruyor. İşığa kesiyor.”*⁵⁴⁶

Dolayısıyla kadınlara olan yaklaşımlarında hep sınıfsal bir ayrım bulunmaktadır. Birlikte oldukları genç kızlarla da sürekli siyasetten toplumdan konuşarak onları aydınlatmaya çabalarlar. Genellikle de aşık oldukları kızlar burjuva ailelerin kızlarıdır. **Yenişehir’de Bir Öğle Vakti**’nin en ideal genç devrimcisi Ali de sonunda bir burjuva kızı olan Olcay’a aşık olmuştur örneğin. Ancak onu eleştirmekten de geri durmaz, Tuncer gibi aşık olduğu kıza benzemektense, Olcay’ı kendisine benzetmeye çalışır. Ne Tuncer’in (Bir Düğün Gecesi) ne de diğer burjuva sınıfından kızlarla birlikte olan devrimcilerin düştüğü hale düşmemekte ancak bu durumda da sonları ayrılık olmaktadır. Çünkü Olcay, ailesine Ali’yi gösteremeyeceğini ya da tamamen onun hayatına girmeye cesaret edemeyeceğini bilmektedir. Aksi halde Olcay’ın da Güler’in (Şafak) durumuna düşmesi kaçınılmaz olacaktır. Yine de Ali, Olcay’ın varlığından hem hoşnut oluyor hem de sıkıntı duyuyor, *“sen sırf çevrende sana sıkıntı veren ve bu yüzden de karşı çıktığın şeylere, daha da karşı çıkmış olmak için dostluk ediyorsun benimle. Benim gibileri beğenmekle kendi içinde bir değişim yaptığını sanıyorsun. Bir işçi çocuğu olmamı önemsiyorsun, oysa bu benim marifetim değil,”* diyor. Onu kadın olarak da beğendiğini fark ettiğinde önce rahatsız oluyor, böyle bir ilişkinin mümkün olamayacağını düşünüp duygularını bastırmaya çalışıyor başlarda. Olcay bu tavrının kadını aşağı gören bir tavır olduğunu söylediğinde de belki haklısın ama böyle ince işlerin çözümünün sırası değil henüz, diyor, klasik kadın sorunu anlayışını devam ettirerek, *“işçi sorunu bir evse, kadın-erkek eşitliği onun bacasıydı. Bir ev yapılınsı hele, bacasını sonra düşünüyoruz,”* demektedir Ali ve Olcay’ı, kurtuluşunu değişime bağlamış bir kurban olarak görmektedir.⁵⁴⁷

Yarın Yarın’ın Selim’i ise Seyda’yı hiçbir şey yapmayanların hastalığına yakalanmakla suçladığı, ve asıl derdinin sorumsuzluk olduğunu söylediği Seyda’ya artık devrimci karısısın, öyle ikide bir nereye gidiyorsun, ne işin var? Diye sormaması gerektiğini söyleyerek ona kendisi üzerinden değer ve paye vermekte, Seyda’yı erkek devrimci üzerinden tanımlamaktadır.

⁵⁴⁶ A.e., s. 193

⁵⁴⁷ Soysal, **Yenişehir’de Bir Öğle Vakti**, s. 180-181 ve 184

47'lilerin Emine'si ise Emine işkence sırasında polisin kendisinin kız çıkmadığını söylemesi üzerine kız değilim elbet, insanım diyecek kadar kendisinden emindir. *“Kadını sindirip kolay yönetilir kılmanın binlerce yasalarından çıkmadır, erkek gibi kadın sözü. Çok çok kadınsı olmak gibi ne idüğü belirsiz pohpohlayıcı bir etikete özendirmektir. Erkeği ise duyarlılığındaki olabilir insanca inceliklerinden çekindirip, ezici yönetici vasfını geliştirmek için de kadın gibiliğin aşağılayıcı umacısını dikmek yasasıdır karşısına. Bunlar kökleşmiş yaşama hileleridir. Kadınları ürkütmenin, çocukça kalmasına çalışılmış bilinçlerini sarsmanın, onları kendilerine çirkin, beğenilmez saydırmanın en ucuz yolunu taşır. Özgür ve sorumlu insan bilincini edinmenin yollarını araştırmak zorundayız biz,”*⁵⁴⁸ diyerek kadınların durması ve olması gerektiği yeri göstermektedir.

e) Karşı Devrimci Burjuvaya Bakışı

Kaçış romanının Üstün karakterinin Fransa'daki eylemci arkadaşı Roland, babası öldüğünde Londra'ya dönerek babasının işinin başına geçmiştir. Üstün'e, *“ben sınıf kavgasına inanırım dostum. Sağken babam benim düşmanımdı ama şimdi kendi sınıfımın kavgasını yapmam gerekiyor. Sen de kandırma kendini boş yere. Ülkene dön. Ayhan'ı bul. Tövbe et ve mutlu ol,”* diyor. *“küçük bir kentsoylu olduğunu unutma. Bir gün elbet sen de kendi sınıfının içinde yerini alacaksın,”*⁵⁴⁹ diyerek sınıf değiştirmenin mümkün olmadığını ileri sürmüştür. Nitekim hemen hemen tüm burjuva çocukları sonunda hayal kırıklığına uğrayarak karşı oldukları ailelerine ve kendi sınıflarına dönmüştür. Buna en iyi örnek **Bir Düğün Gecesi**'nin Ayşen'i ve **Yenişehir'de Bir Öğle Vakti**'nin Olcay'ıdır.

Ayşen, kendi devrimci arkadaşlarının yanındayken, *“bizim işimiz bize, senin işin sana,”* diyip kovmuşlar, annesine de kendisine de pis bir şeye bakarlarmış gibi bakmışlardır. Kendisi de ailesinin sevgiye değil, ince hesaplara dayana evliliğini sorgulamaktadır. Amasya'dan çıkmış milletvekili kızı olan annesiyle istikbali parlak taşra avukatı babasının evliliğinin altında çıkar yattığını, para, mal, mülk yattığını, babasının annesi sayesinde birçok politikacı tanıyarak, uygun yerlerden toprak aldığını; sanayiye, memlekete yatırım yapmadıklarını, ancak devlet-sermaye

⁵⁴⁸ Füzüzan, **47'liler**, s. 262

⁵⁴⁹ Kutlu, **Kaçış**, s. 11 ve 184

birlikteliğiyle ceplerini doldurduklarını söylemekte, vatan sever olmamakla suçlamaktadır burjuva ailesini. Ayrıca bu burjuva aile, sanat ve bilimden de anlamamakta, Tezel'in tablosuyla tebeşir tahtası diye dalga geçip sandık odasına kapattıklarını, Aysel'in kitabının sadece kaç para kazandırdığını merak ettiklerini, cahil ve kültürsüz olduklarını söylemektedir. Annesi, kitabın sayfalarını yırtarak üstünde tırnak törpülediğini, “Nedir bu İlhancığım, bir yığın harf dolu, sayı dolu. Ne işe yarar?” diye sorduğunu hatırlamaktadır.⁵⁵⁰ Sokaklarda gençler vurulmakta ancak annesinin kavunların tadıyla bundan daha çok ilgili olduğunu düşünmektedir. Olcay da kendi ailesinin sevgisizliğinden, ölçülülüğünden şikayetçidir. Kendi sınıfından olmayanlara takındıkları üstün tavidan.

Yarın Yarın romanındaki Kemal'de burjuva çocuğu iki kez öksürdü mü dört hekim toplanır başına, oysa yoksul çocuklar sokak köşelerinde tarla köşelerinde ölüyor kimsenin kılı kıpırdamıyor, diyerek burjuva çocuklarıyla emekçi-yoksul çocukları kıyaslamakta; sınıflar arası adaletsizliğe ve eşitsizliğe vurgu yapmaktadır. Kendisi de bir burjuva çocuğu olan Selim'e, “*bebeyken hastalandığında nice hekimler toplanmıştır başına yaşayasın Parislere gidip devrimcilik öğrensin, sonra gelip bizlere ukalalık edesin diye. Sınıf munif değiştirdin palavra. Gidip sosyete yosmalarının koynuna girersin, sosyete piçlerini her türlü tehlikeden korumak için seferber olursun, ne o, küçük bey devrimciliğe özenmiş...*”⁵⁵¹ onların gözünde burjuva, burjuvadır. Sınıf değiştirmek mümkün değildir ancak kendileri ilk fırsat bulduklarında burjuva çocuklarıyla evlenerek sınıf değiştirebilmektedir. Yine aynı romandaki bir diğer genç devrimci Doğan'a göre ise küçük burjuvanın en kötü örneği, gençleri asacaksın, öldüreceksin diyen adamlardır. Bu insanlar başa kim geçerse onu destekler, yeter ki küçük dükkanının elden gitmeyeceğine ikna olsun. Güçlü kimse onun peşine düşer. Bu gibilerin peşinden gittiği güçlü kişiler, gün gelir pisliklerini sözle değil, eylemle de döküp saçmalarına izin verebilirler... yasaları, adaleti yok edip güçlerini keyiflerince kullanmak istediklerinde bu gibilerden yararlanacaklardır.

Sonuç olarak gençlerin karşı devrimci-burjuvalara bakışını şöyle özetlemek mümkündür: burjuva çocukları devrimcilere göre onlar sevgisiz, hesaplı, kaba ve katı

⁵⁵⁰ Ağaoğlu, **Bir Düşün Gecesi**, s. 262

⁵⁵¹ Kür, **Yarın Yarın**, s. 246

ebeveynlerdir. Emekçi yoksul ailelerden gelen devrimci gençler ise burjuvalara zengin çocukları üzerinden saldırmaktadır. Sorun daha çok aralarındaki fırsat eşitsizliğidir çünkü kendileri açlık ve yoksullukla boğuşur, hastalandıklarında bakacak doktor bulamazlarken, Onlar yumuşacık yataklarında bolluk içinde büyümüşlerdir.

SONUÇ

Roman siyaset ilişkisi hususunda ilk bölümde de belirtildiği gibi Macherey ve Balibar'ın romanın ideolojik bir yönü olduğu ve yazıldığı dönemin ideolojisini ister istemez yansıtmak durumunda olduğu fikri temel alınmaktadır. Onların söylediklerine göre romanlar yazıldığı dönemin ideolojisini, tüm zaaflarıyla birlikte açığa vurmaktadır. Bu bağlamda söz konusu dönem içinde yazılmış sol romanların karakterleri ele alınmıştır. Roman olaylarından ve örgüsünden ziyade yazarların yarattığı çeşitli tip ve karakterlerden yola çıkarak dönemin sol anlayışı ve düşünceleri hakkında ipuçları elde edilmeye çalışılmış; romanlardan elde edilen bu ipuçlarını dönemin yazılı basınında yer alan sol düşüncelerle karşılaştırması yapılmaya çalışılmıştır.

Romanlarda genel olarak hakim olan eskinin yıkılışı yeniye, değişene duyulan özlemdir. Adalet Ağaoğlu'nun değişimi, yeni insanı, yeni toplumu arayışı, Sevgi Soysal'ın yaşlı bir kavağın devrilmesiyle sembolize ettiği, köhneleşmiş kurum ve ilişkilerin çökmesi, Demir Özlü'nün Bir Uzun Sonbahar adlı romanında gençliğin aldığı yeni şekil ve yeni bir insan kuşağı olarak değerlendirilmesi, Bir Gün Tek Başına romanının Günsel'inin yeni kuşağı yaratabilmek adına hamile kalması bu şekilde görülebilir. Orta yaşın üzerindeki aydın kesimden roman kahramanlarının da genç kızlara, genç oğlanlara duyduğu aşk da yenide ve dinamizme olan tutkuyu anlatmaktadır.

İncelenen otuz sol tandanslı roman içerisinde işçi karakterlere ve onların diğer toplumsal kesimler hakkında düşüncelerine bakıldığında genel olarak şunları görmekteyiz:

İlk dikkat çekici unsur romanlardaki işçilerin hemen hemen hepsinin dokuma işçisi olmasıdır. Bunun yanı sıra roman karakterleri arasında fabrikalarda çalışan işçiler Vedat Türkali'nin, Sevgi Soysal'ın, Orhan Kemal'in, Pınar Kür'ün, Memet Türkkkan'ın, romanlarında görülmektedir. Bu işçiler, aydınlar tarafından bilinçlenmeye açık ileri görüşlü işçiler olmanın yanı sıra yine Pınar Kür'ün, Sevgi Soysal'ın, Adalet Ağaoğlu'nun ve Leyla Erbil'in romanlarında olduğu gibi gerici kimi zaman sarı sendika üyesi işçiler de olabilmektedir. Bu tipteki gerici işçiler karşı devrimci olarak sınıflandırdığımız hakim ideolojiyi benimsemekte ve kapitalist

burjuva kesimle kendilerini bütünleştirme çabası içine girmişlerdir. Onların yanında oldukları takdirde onlardan biri olabileceğine inanan Bayram (Fikrimin İnce Gülü) ve Zekeriya, Ekrem (Şafak) gibi karakterlerin yanı sıra, çıkarını ana akımdan yana olmakla koruyacağına inanan köy kurnazı tabir edilebilecek Ali (Yarın Yarın), Polis Ahmet (Bir Düğün Gecesi) gibi cahil işçiler-emekçiler de bulunmaktadır. İlerici işçiler ise kendi çıkarlarını burjuva sınıftan gerek sezgisel gerek öğrendikleri yardımıyla ayırabilmiştir.

Olumlu tipe örnek gösterilecek karakterler ise Samim Kocagöz'ün Tartışma romanındaki tüm karakterler, Memet Türkkkan'ın Güneş'in Katli'ndeki tüm karakterler, Orhan Kemal'in Bir Filiz Vardı romanındaki dokuma işçisi, Pınar Kür'ün İşçi Memet'idir. Bu romanlarda işçi-emekçi tipler her yönleriyle olumlu ve mükemmellerdir.

Bu işçi karakterlerin Ali Usta (Bir Düğün Gecesi), Hasan (Bir Gün Tek Başına), Leyla Erbil'in baba karakteri, Demirtaş Ceyhun'un Şoför Şefik'i gibi birçoğu aydın kesime mesafeli yaklaşmakta, Sevgi Soysal'ın Şafak'ı, Memet Türkkkan, Füzûzan gibi yazarların romanlarında ise bir aydın idealizasyonu görülebilmektedir.

Bu tipteki fabrika işçilerinin yanı sıra halktan emekçiler de (arabacılar, hamallar vb...) işçi kategorisine dahil edilmiştir. Salpa (Salpa), Osman Baba (Yağmur Sıcağı) bu tipe örnek gösterilebilmektedir. Bu tipler ya fabrika işçilerine kıyasla daha geleneksel değerlerine bağlı, şehir hayatına uyum sağlayamamış, köyden tam olarak kopamamış, toplumdan korkan tipler olarak karşımıza çıkmaktadır ya da ümit vadeden sezgileriyle doğruyu, doğru olanı bulabilen emekçilerdir. Yazarlar bu tiplerde halkın sezgi gücünü ön plana çıkarmaktadırlar.

İşçi karakterlerin kadınlara bakışı ise henüz geleneksel yapıyı aşamamıştır. İstisna olarak İşçi Memet (Yarın Yarın) karakteri gösterilebilir. Karısını en içinde kendisiyle eşit görme çabasıdadır İşçi Memet, bunun dışındaki tüm karakterler ne denli büyük siyasal laflar etse de, kadından yerlerini bilmesini beklemektedir. Bunun istisnası ise aydın kadınlara olan yaklaşımları gösterilebilir. Günsel (Bir Gün Tek Başına) ve Oya (Şafak) bunlara örnek gösterilebilmektedir.

Genel olarak işçi karakterler hakkında romanlar bağlamında söylenebilecek olan, henüz tek başlarına sınıf olma olgunluğuna erişememiş ancak uyanış halinde

olan, kendini eyleme hazırlamaktan çok henüz kendini eğitime çabasında oldukları görünmektedir. Fabrika işçileri genel olarak ilk kuşaktır. Babaları çocuklarını toplayıp köyden şehre gelmiş, kendisi iyi kötü hayatta kalmayı başarabilmişken çocuklarını fabrikalarda çalışmaya göndermiştir. Niteliksiz işler yapan, cahil alt sınıftan erkeklerin çocukları artık işçi olmuşlardır.

Tüm işçi karakterlerin etrafında aydın kesimden birileri, yol göstericileri mevcuttur. Bunun tek istisnası olarak Yılmaz Güney'in Salpa karakterini görmekteyiz ki, o da tam anlamıyla bir işçi değil toplum dışına itilmiş, niteliksiz işlerle gündeliğini çıkaran bir emekçi olarak toplum karmaşası içinde kaybolup gitmiştir. Gerçekte köyden gelen ilk nesildir Salpa, diğer romanlarda ele alınmamış olan işçilerin babalarının gençliğidir bir yönüyle.

Romanlardaki aydın karakterlere baktığımızda ise, karşımıza genellikle içinde yaşadıkları kısılmışlıktan, muhafazakar toplum yapısından kurtulma çabası içinde sol ideolojiye sarılmış küçük burjuva aydınlarını görmekteyiz. Bu kesim çoğunlukla yurtdışında özellikle Paris'te bir süre bulunmuş, oradaki öğrenci hareketlerini, özgür düşünsel ortamı yaşamış kişilerden oluşmaktadır. Söz konusu yazarların büyük çoğunluğunun da ait olduğu bu kesimden esinlenerek yaratılmış aydın karakterler romanlarda daha gerçekçi ve çok boyutlu olarak ele alınabilmektedir. Demir Özlü, Aysel Özakın, Leyla Erbil ve Çetin Altan'ın romanlarında görülen erkek aydın tipi bu sınıflandırmaya uygundur. Daha çok sanat dünyası içinde dar bir entelektüel kesim içinde konformist, bunalımlı ve bu bunalımdan çıkma yolu olarak sol görüşü seçmiş, cinselliği ön plana çıkaran aydın tipi olarak tanımlanabilmektedir. Özellikle Gizli Emir romanı ve Leyla Erbil'in ilk hikayesi bu kesimin tipik özelliklerini yansıtmaktadır. Bu tipler genel olarak kendinden küçük devrimci kızlara aşık olmakta ve içinde yaşadıkları bunalımdan çıkabilmek için onların varlıklarından medet ummaktadırlar. Bir çoğu zengin burjuva sınıfından kadınlarla evlenmiş ancak mutlu olamamışlardır. Soyut bir halk kavramına sırtlarını dayayarak, kafalarında yarattıkları bir ideal uğruna savaştıklarını düşünmektedirler. Bu tipe özellikle Sevgi Soysal ve Leyla Erbil'in romanlarıyla ciddi eleştiriler yöneltmiştir.

İkinci gruptaki aydın kesim özellikle Adalet Ağaoğlu'nun romanlarında rastlanan üniversitelerde öğretim üyeliği yapmış teoriye ve toplumsala bilimsel

yaklaşan eylemden uzak ancak daha ağır başlı, kadını cinsel objelikten çıkarmış ilerici bir aydın tipidir ancak bu kesiminde temel problemi bunalımlı ve korkaktır. Yine bu grupta sayabileceğimiz ancak ideal bir aydın tipi yaratma çabası bakımından kendinden emin, iyi bir aile babası, başarılı bir avukat olan Samim Kocagöz'ün Ekrem tipi istisna yaratmaktadır.

Üçüncü olarak özellikle Güneş'in Katli romanında göreceğimiz ancak köy romanlarında da sıklıkla karşımıza çıkan ideal aydın tipi mevcuttur. Bu tipler bir öncü kuvvet gibi çalışmakta halkı, işçiyi ve köylüyü bilinçlendirebilmek için yeri geldiğinde kendini feda etmekten çekinmeyen, zaafı ve hataları olmayan olumlu tiplerdir. Genellikle köy öğretmenlerinden oluşmaktadır. Bu grupta yer alan aydın tipinin genel özelliği halkın ve köylünün kendilerine bel bağlamadan kendi başlarına işlerini görmeleridir. Bu tip aydınlar eşleriyle de daha eşitlikçi ilişkiler kurabilmişlerken Sevgi Soysal'ın Şafak romanında aslında göründükleri kadar ideal olmadıkları anlatılmaya çalışılmıştır.

Son olarak romanlarda yer alan öğretici, danışman aydın tipine yer vermek gerekmektedir. Bu tipler Vedat Türkali'nin Baba karakteri ve Atilla İlhan'ın Mühendis Ahmet Ziya'sıdır. Onlar romanın içinde yer alan karakterlerden biri değildir, yazarın söylemek istediği kuramsal bilgiyi verir, toplumun söz konusu zaman dilimi içindeki durumunu değerlendirir bir çeşit danışman olarak yer alır.

Aydın tiplerin genel olarak işçi sınıfına bakışı uzaktır. Onları tanımazlar ancak hayallerindeki soyut işçi kavramını sevdiklerinden dolayı gördükleri işçilere kanları kaynar ancak iletişim kurmayı beceremezler. Sürekli bir öğretmen misyonuyla onları bilinçlendirme telaşı içindedirler ve acelecilik tavırlarını sunileştirmekten ve işçi karakterlerle uzaklaşmalarından başka işe yaramaz.

Karşı devrimciler ise onların mutsuzluğunun bunalımlarının yegane sebebidir. Bu kesim bazen devletin bürokrasisi, bazen finans-kapital, tefeci-bezirgan (Bir Gün Tek Başına) kesimdir. Özellikle kentsoylu aydının kendi akrabalarıdır, fabrikatörler, müteahhitler, devletle iş yapan zengin akrabalarıdır. Köy öğretmenleri içinde devletin gerici bürokrasisi...

Halka ve köylüye bakışlarında ise değişkenlik gösterir, Demir Özlü'nün, Aysel Özakin'in karakterleri halkın arasında yer almaktan hoşlanmaz, onlardan

sıkılır boğulurken, Talip Apaydın'ın, Leyla Erbil'in ve Sevgi Soysal'ın karakterleri ise gerçek hayatta tanımadıkları soyut halk imgesine abartılı bir sevgi beslerler.

Bu kesimin kadın-erkek ilişkilerine bakıldığında ise Adalet Ağaoğlu ve Ayla Kutlu'nun Üstün karakteri hariç kentsoylu küçük burjuva aydınlarının ikiyüzlülüğü yer almaktadır romanlarda. Sözde eşitlik, özgürlük savaşımının kadınlarla ilişkilerine geldiğinde özellikle de evlilik hayatında geleneksel ilişki ağından kurtulamadığı, kadını sadece kendi kutsal amaçlarını gerçekleştirirken destek olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Bu ikiyüzlülüğü yine özellikle Leyla Erbil ve Sevgi Soysal dile getirmektedir. Bununla birlikte köy öğretmenlerinin eşleriyle eşitlikçi bir ilişki içinde çizildiği gözlemlenmektedir.

Romanlarda köylü ve halktan karakterlere baktığımızda ise, Kaplumbağalar'da köylü köyünde kıymetlidir anlayışının hakim olduğu görülmektedir. Devlet tarafından kendi haline bırakılmış köylünün kendi kendini var etme çabasında aydın kesimine ve devlete duydukları güvensizlik ele alınmaktadır. Köylerde yaşayanlar Kır Abbas gibi köylüler şehirlerden, şehirdeki halktan insanlar olan Yenişehir'de Bir Öğle Vakti'nin Günseli'si, Mehtap'ı da köylerden nefret etmektedir.

Romanlarda karşı devrimcilerin kimler olduğu ise değişkenlik göstermektedir. Köy romanları için bunlar genellikle devlet ve devlet bürokrasisiyle onlarla işbirliği içindeki muhtar, din adamları ve toprak zenginleridir. Bunun istisnası olarak Kaplumbağalardaki muhtarı gösterebiliriz. Tozak köyünün muhtarı köylünün yanındadır. Kent romanlarında karşı devrimciler fabrikatörler, iş adamları gibi sermaye sahipleridir. Bir Gün Tek Başına romanı bunu finans-kapital, tefeci-bezirgan olarak tanımlamıştır ki bu kesim iktidarla ve devletin kolluk kuvvetleriyle sıkı ilişki içinde ve velinimetidir. Son olarak da işkenceciler, emniyet müdürleri ve polisler karşı devrimci olarak sayılmaktadır ki onlar da emir kulu oldukları üzerinde durmaktadırlar.

Karşı devrimci tiplere baktığımızda ise, ilk olarak Osmanlı'nın son dönemlerinden kalma köşk, toprak sahipleri ve hemen sonrasındaki cumhuriyetin ilk kuşağı sayılabilir. İlk grup tamamen kiralar ve mal mülk satarak geçimini sürdüren asalaklarken ikinci grup cumhuriyet döneminin resmi ideolojisi içinde yoğrulmuş ve değişime ayak uyduramayarak muhafazakârlardır. 47'liler ve Yenişehir'de Bir Öğle

Vakti ve Çetin Altan'ın romanlarının romanlarının anne ve babaları buna örnek olarak gösterilebilmektedir.

Diğer kesim ise burjuva sınıfından, fabrikatörler, müteahhitler, işadamları, sermaye sahipleridir. Genel olarak kent romanlarında görülmektedirler. Bu kesim arasında da 47'liler ve Yarın Yarın romanlarında görülebileceği gibi iyi yönleri bulunan karakterler olabileceği gibi genel olarak tüm romanlarda tamamen kötü, hileci, tefecilik de yapan tiplerden oluşmaktadır. Bu tipler genel olarak erkeklerden oluşmaktaysa da Atilla İlhan'ın Hayrunisa'sı ile Doktor Sevim'i erkekleşmiş kadınlar olarak göze çarpmaktadır.

Bu tipler genel olarak işlerini bilen, sol kesimi servet düşmanı, tembeller olarak niteleyen ve her şeyin en iyisini hak ettiklerine inanan yeni kapitalist bireylerdir. Lüksü severler, “çalıştım da kazandım, kafasını kullanıp çalışana ekmek var” derler. İşçiyi nankörlükle suçlarlar, hepsinin aç karnını doyurmakta olan kendilerine haksızlık yapıldığını düşünen velinimetler olarak görürler kendilerini, halkı ve köylüyü küçümserler, modası geçmiş, ilkel cahiller olarak görürler. Aydınlardan Bir Düğün Gecesi'nin İlhan'ı çekinirken, onlarla kol kola olmanın kendisini yücelttiğini düşünürken diğerleri boş konuşan tehlikeli insanlar olarak değerlendirmektedirler. Kadın erkek ilişkilerinde de erkek egemen iş dünyası için kadın, kollarına taktıkları şık bir süsten öteye gitmemekte ancak saygılı tavırlarını sürdürmektedirler.

Romanlarda kadın karakterlere baktığımızda ise, genel olarak erkek egemen dünya içinde kendini var etmenin yolu olarak erkekleşmeyi gören kadın karakterlere rastlamaktayız. Bunun istisnası Yarın Yarın romanının aktrist Aysel Alsan'ıdır.

Kadın karakterler kendi içlerinde, sevgi bulmak için devrimcilere yanaşan Olcay, Ayşen, Bir Kadının Penceresinden romanının kadın karakteri Filiz, kendisi devrimci olmak isteyen gençler Emine, Günsel, Alnında Mavi Kuşlar romanının Armağan'ı, Leyla Erbil'in genç kızı, burjuva değerler içine hapsolmuş ve baba ya da koca bir erkeğe bağımlı, okumuş bunalımlı kadınlar (Seçil (47'liler), Seyda (Yarın Yarın), Ayhan (Kaçış) ve Güher (Yağmur Sıcağı)), eğitilmiş olmamakla birlikte içgüdüsel olarak doğrudan yana olan halktan kadınlar (Bir Filiz Vardı romanının Filiz'i, Yarın Yarın'ın Kadriye'si) ve bu kadınların anneleri, teyzeleri olan bir önceki kuşağın cumhuriyet ideolojisini benimsemiş, burjuva değerlerine sıkı sıkıya bağlı ve

tutucu kadınlar olarak ayırabiliriz. Sonuç olarak burjuva sınıfına ait kadınlar bağımlı birer süs olarak tasvir edilirken, sol hareket içinde mücadele veren kadınlar kendi ayakları üzerinde duran bağımsız güçlü kadınlardır. Bununla birlikte cumhuriyet ideolojisine bağlı olarak yetişmiş bir önceki kuşağın tutucu kadınları da güçlü kadınlardır. Sevgi Soysal'ın Mevhibe Hanımı ve 47'lilerin Nüveyre Öğretmeni bunlara örnektir.

Köy romanlarında kadınlar emek sürecinin içerisinde en az erkekler kadar yer almakla birlikte ikinci sınıf insan konumunu devam ettirmektedirler. Bunun istisnası olarak Kaplumbağalar romanının Hörü Ebesini bilirkişi olarak seçtirmek isteyen köylüler gösterilebilir.

Cinsellik, olumlu ya da olumsuz anlamıyla tüm kadın karakterlerin düşüncelerini şekillendirmekte, ağırlıklı olarak da (Yarın Yarın'ın Seyda'sı, Leyla Erbil'in Genç kızı, Bir Düğün Gecesi'nin Tezel'i hariç) utanç kaynağı olarak düşüncelerinde yer etmektedir.

Sol hareketle genellikle ağabeylerinin ya da sevgililerinin yol göstermesi ve eğitimiyle tanışmışlardır. Buna istisna olarak her ne kadar abisi tarafından eğitilmişse de Bir Gün Tek Başına romanının kadın kahramanı Günsel'in Kenan'ı sol düşünceye ve devinime yüreklendiren itici güç olması gösterilebilmektedir.

Kadınların işçi sınıfına bakışı mesafelidir. Bu açıdan küçük burjuva aydınından farklı değildir. Bir ölçüde Yarın Yarın romanının Kadriye'si dışında, işçi ve emekçilerle evli olsalar dahi bu mesafeyi yok edebilmiş sayılmazlar.

Karşı devrimciler ise kadınların babaları, ağabeyleri ya da kocaları olarak kendi hayatlarının da iktidar odaklarıdır aynı zamanda ve kendi bunalımlarının kaynaklarıdır. Hemen hemen tüm kadın karakterlerde bir aydın küçümsemesi ve eleştirisi mevcuttur. Halktan insanlara ise aydın kesimi gibi ezberlenmiş bir samimiyet duyarlar. Soyut bir halk sevgisi mevcuttur.

Kadın erkek ilişkilerine bakıldığında ise kadın karakterlerinin birçoğunun henüz toplumdaki ikinci sınıf olma duygusundan kurtulamamakla birlikte bunu zorladıkları ve sorguladıkları görülmektedir. Hemen hemen hepsi cinsellikten ve kadınsı durumlarından utanmaktadırlar. Bu durum onları eylemsizliğe itmektedir.

Romanlarda gençliğin durumuna bakıldığında ise, genel olarak çeşitli yanılgılara düşseler de ümit vadeden kendinden önceki varoluşçu ve bunalımlı

kuşağı eleştiren eyleme inanan sosyalist aydın izlenimi yaratılmaya çalışılmıştır. 47'liler romanında kısmen daha hümanist ve naif bir tablo çizilmişse de; diğer romanların gençleri daha gerçekçi gösterilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte romanlardaki gençlik aşısından ikili bir ayırım da yapılabilmektedir. Bu burjuva ailelerin kafaları karışık gençleriyle işçi kökenli ailelerden gelen gençlerdir. Ayşen (Bir Düğün Gecesi), Olcay ve Doğan (Yenişehir'de Bir Öğle Vakti), Melek (47'liler) gibi zengin ailelerin sevgisiz büyümüş, kafası karışık gençlerinin devrimci mücadelede aidiyet duygusu ve sevgi arama çabaları ile Ali (Yenişehir'de Bir Öğle Vakti), Zülkadir ve Haydar (47'liler), Tuncer (Bir Düğün Gecesi) işçi kökenli ailelerden gelen ayakları yere daha sağlam basmakla birlikte burjuva çocuklarına kısmen eleştirel yaklaşan gençlerdir. Bu ikili bakış açısı toplumun çeşitli kesimlerine bakışlarını etkilemektedir.

Bu çocuklar genel olarak ailelerine karşı birey olma çabalarını siyasal eylem üzerinde yaşamaktayken, işçi ve köy kökenli ailelerin çocukları genel olarak toplumda yer edinme telaşıyla siyasal eylem içerisine girmişlerdir.

Burjuva ailelerin çocukları halka ve işçi kesimine soyut bir insan sevgisi ve yer yer komik hale gelen naif duygularla yaklaşırken işçi, köy kökenli ailelerin çocukları olan gençler daha gerçekçi yaklaşmakta ancak onlar da gizli bir kıskançlık ve özentiyile burjuva ailelerin devrimci çocuklarını hor görmektedir.

Gençlerin kadına bakışı ise geleneksel değerlerden gelen devrimcilerin kadınlar konusunda genel olarak burjuva-devrimci ayırımı yaptıkları gözlemlenmektedir. Genç kızlarda ise çoğu kez özgürlük, cinsellikle tanımlanmaktadır.

Aydın kesime gençler arasında genel bir güvensizlik söz konusuysa, aydınları ele alan Bir Gün Tek Başına ve Tartışma gibi romanlar da gençlik hareketlerine güvensizlik beslemektedir.

Gençlerin karşı devrimci olarak gördükleri burjuva kökenlilerde önce kendi aileleri ve yakın akrabalarıysa, işçi ve köy kökenli ailelerin çocukları karşı devrimcileri çoğu kez burjuva kökenli devrimci arkadaşları üzerinden suçlamaktadırlar.

Gençlik hareketlerine en ağır eleştirisi Bir Düğün Gecesi'nin Tezel karakterinden ve Leyla Erbil'in Tuhaf Bir Kadın romanından gelmektedir.

1980 sonrasında yazılmış ve dönemi anlatan yazar ve romanları ise şöyledir.

Ahmet Altan sudaki iz, genç eylemcilere nefret durmaktadır. Habib Bektaş, gölge kokusu 1997’de yayınlanmıştır ve eylül fırtınası adıyla filme çekilmiştir. 80 darbesinin hemen ardından yaşamları değişen insanları anlatmaktadır. İlhan Selçuk, Ziverbey Köşkü 1987 yılında yayınlanmıştır ve 1960-1980 yılları arasını anlatmaktadır. Kaan Arslanoğlu’nun devrimciler adlı romanı ise Dev-Genç’ten Dev-sol ve Dev-Yol’a uzanan gençlik oluşumlarını eylemin içinden anlatmaktadır. 1988 yılında yazılmıştır. Devrim ütopyasıyla yaşayan ve örgütlenen, illegal partiler kuran ve silahlı grupları oluşturan gençlerin dünyalarını anlatmaktadır. Oya Baydar’ın Hiçbir Yere Dönüş, Sıcak Külleri Kaldı ve Erguvan Kapısı üçlemesi ise 1980 sonrası Türkiyesini tam anlamıyla yansıtmaktadır.¹ Ayla Kutlu’nun Hoşça kal Umut adlı romanı da 1970’lerin Türkiye’sinde sol hareket içindeki karakterleri açığa vurması açısından faydalı olacaktır. Fatih Atila’nın Akdenizin Kıyısında adlı romanı da işçi hareketini anlatmaktadır. Gerçekte 1970’lerin Türkiye’sinde sol hareketi doğru analiz edebilmek amacıyla yapılması gereken kendisiyle ve olaylarla hesaplaşmış uzaktan bakabilme imkanı kazanılmış olan 80 sonrası dönemin romanlarıdır.

Bu romanlar artık kesin ve tek boyutlu bir gerçeklik anlayışını reddederek ciddi bir değişime uğramış ve modern roman olarak anılmaya başlamıştır. Bu yeni gerçeklik anlayışında, politik ve güdümlü ideolojik romanların yazılmasına öncülük eden Marksist sanat eleştirisinde de ciddi değişimlere neden olmuştur. Öncesinde ideolojik güdümlü romanların ancak içerik ve geleneksel olay örgüsü ve tip’ler düzleminde belli bir iletiyi aktarabileceğine inanırken, şimdi biçim ögesi de ön plana geçmeye başlamıştır. İşte bu yeni yorum sayesinde politik romanlar, modern roman türü içinde hem tehlikeye giren varlığını korumuş, hem de roman türüne yeni bir soluk getirmiştir.² Buna göre artık önemli olan belirli ve herkes için geçerli bir çözüm ortaya koymak değil; sorunun ortaya konması çözümün okuyucuya bırakılmasıdır. Bunun en büyük nedenlerinden biri çağın gelişmelerinin yarattığı hayal kırıklıkları, pozitivist gerçeklik anlayışının ve ideolojilerin sorgulanmaya

¹ Tevfik Çavdar, **Türkiye’nin Yüzyılına Romanın Tanıklığı**, İstanbul, Yazılama Yayınevi, 2007, s. 188-195

² Sabri Eyigün, “Modern Ve Geleneksel Romanın Temel Farkları Ve Politik Güdümlü Romanın Modern Roman İçindeki Yeni Konumu” **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, c. 16, sayı: 2, 2007, s. 261.

başlamasıdır. Modern roman yazarı artık ne tek bir sorunu gündeme getirmekte ne de herkes için geçerli olan tek bir çözüm sunmaktadır. Latife Tekin ve Orhan Pamuk'un romanları buna örnek olarak gösterilebilmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

- Adorno, Theodor W. **Kültür Endüstrisi Kültür Yönetimi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007
- Ağaoğlu, Adalet: **Göç Temizliği**, İstanbul, Oğlak Yayınları, 1995.
- Ağaoğlu, Adalet: **Ölmeye Yatmak, Dar Zamanlar 1**, 10. bs, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2000.
- Ağaoğlu, Adalet: **Bir Düşün Gecesi, Dar zamanlar 2**, 23. bs, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2010.
- Ağaoğlu, Adalet: **Fikrimin İnce Gülü**, 22. bs, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2010.
- Ahmad, Feroz: **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, İstanbul, Hil Yayınları, 1996.
- Akad, Asaf Savaş: **Alternatif Büyüme Stratejisi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983.
- Akal, Emel: **Kızıl Feministler**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011.
- Akdere, İlhan, Karadeniz, Zeynep: **Türkiye Solunun Eleştirel Tarihi**, İstanbul, Evrensel Yayınları, 1996.
- Akçam, Dursun: **Kanlı Derenin Kurtları**, İstanbul, May Yayınları, 1977.
- Aykol, Hüseyin: **Bölüne Bölüne Büyümek Türkiye’de Sol Örgütler**, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2010.
- Alemdar, Yalçın: **Siyasal Ve Sosyal Değişmeler Açısından Çağdaş Türk Romanı (1946-2000)**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2003.
- Altan, Çetin: **Onlar Uyanırken, Türk Sosyalistlerinin El Kitabı**, İstanbul, Ararat Yayınevi, 1967.
- Altan, Çetin: **Kahrolsun Komünizm Diye Diye**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1976.
- Altan, Çetin: **Büyük Gözaltı**, İstanbul, İnkılap Yayınları, 1999.
- Altan, Çetin: **Bir Avuç Gökyüzü**, İstanbul, İnkılap Yayınları, 1998
- Althusser, Louis: **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, çev. Yusuf

- Alp, Mahmut Özışık, 4. bs, İstanbul, İletişim Yayınları, 1994
- Altınkaynak, Hikmet: **Türk Edebiyatında Yazarlar ve Şairler Sözlüğü**, İstanbul, Doğan Kitap, 2007.
- Andaç, Feridun: **Adalet Ağaoğlu Kitabı**, 2. bs, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2005.
- Andaç, Feridun: **Anadolu Aydınlanmacısı Fakir Baykurt**, İstanbul, Evrensel Basım Yayın, 2000.
- Andaç, Feridun: **Edebiyatımızın Kadınları**, İstanbul, Dünya Kitapları, 2004.
- Anday, Melih Cevdet: **Konuşarak**, İstanbul, Dönem Yayınevi, 1964.
- Anday, Melih Cevdet: **Yasak**, İstanbul, Çağdaş Yayınları, 1978.
- Anday, Melih Cevdet: **Gizli Emir**, İstanbul, Adam Yayınları, 1992.
- Apaydın, Talip: **Tütün Yorgunu**, İstanbul, Literatür Yayınları, 2007.
- Aristoteles: **Poetika**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2009.
- Avcıoğlu, Doğan: **Devrim ve Demokrasi Üzerine**, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1980.
- Aybar, Mehmet Ali: **Marksizm ve Sosyalizm Üzerine Düşünceler**, yay. haz. Aylin Özman, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.
- Aydinoğlu, Ergun: **Eleştirel Bir Tarih denemesi Türk Solu 1960-1971**, İstanbul, Belge Yayınları, 1992.
- Aytaç, Gürsel: **Çağdaş Türk Romanları Üzerine İncelemeler**, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1990.
- Aytaç, Gürsel: **Edebiyat Yazıları I, II**, Ankara, y.y., 1990.
- Ayyıldız, Mustafa; Birgören, Hamdi: **Edebiyat ve Bilgi Kuramları**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2009.
- Bahadınlı, Yusuf Ziya: **Güllüce'yi Sel Aldı**, İstanbul, Yeni Dünya Yayınları, 1977.
- Barret, Michele: **Marx'tan Foucault'a İdeoloji**, İstanbul, Doruk Yayıncılık, 2004.
- Ballı, Rafet: **Sosyalist Sol Konuşuyor**, İstanbul, Cem Yayınları,

- 1989.
- Baydar, Mustafa: **Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar**, İstanbul, yy., 1960
- Baydar, Oya; Uluagay, Melek: **Bir Dönem İki Kadın (Birbirimizin Aynasında)**, İstanbul, Can Yayınları, 2011.
- Baykurt, Fakir: **Kaplumbağalar**, 18. bs, İstanbul, Literatür Yayınları, 2009.
- Baykurt, Fakir: **Amerikan Sargısı**, İstanbul, Adam Yayınları, 2003.
- Bayrak, Mehmet: **Köy Enstitüleri ve Köy Edebiyatı**, Ankara, Özge Yayınları, 2000.
- Bayrak, Orhan: **Türkiye’de Gazeteler ve Dergiler Sözlüğü (1831-1993)**, İstanbul, Küll Yayınları, 1994.
- Behram, Nihat: **Sol Kendini Anlatıyor**, İstanbul, May Yayınları, 1977
- Belge, Murat: **Sosyalizm Türkiye ve Gelecek**, 3. bs, İstanbul, Birikim Yayınları, 2000.
- Belge, Murat: **Marksist Estetik**, İstanbul, Birikim yayınları, 1997.
- Belli, Mihri: **İnsanlar Tanıdım**, İstanbul, Doğan Kitap, 2002.
- Belli, Mihri: **Devrimci Hareketimizin Eleştirisi (1961-1971)**, İstanbul, Emekçi Yayınları, 1977.
- Belli, Mihri: **Yazılar 1965-1970**, Ankara, Sol Yayınları, 1970.
- Belli, Mihri: **Milli Demokratik Devrim**, yy., Aydınlık Yayınları, 1970.
- Boran, Behice: **Türkiye ve Sosyalizm Sorunları**, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1970.
- Bozdağ, İsmet: **Kemal Tahir’in Sohbetleri**, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1980.
- Bozfırat, Ayhan: **Dörtüol Ağzındaki Ev**, İstanbul, Yücel Yayınları, 1976.
- Buzek, Antony: **Komünist Basın Nasıl Çalışır**, Ankara, Türkiye Ticaret Odaları, 1966.
- Carr, Edward H.: **Sovyet Rusya Tarihi Bolşevik Devrimi**, cilt:3, çev. Orhan Suda, İstanbul, Metis Yayınları, 2002.
- Cem, Hasan: **Deniz Gezmiş Olayı**, 3. bs., İstanbul, Habora Kitapevi,

- 1974.
- Cem, İsmail: **Tarih Açısından 12 Mart**, İstanbul, Cem Yayınları, 1993.
- Ceyhun, Demirtaş: **Yirminci Yüzyıl ve Edebiyat**, İstanbul, Çağdaş Yayınları, 1979.
- Ceyhun, Demirtaş: **Yağmur Sıcağı**, İstanbul, Cem Yayınları, 1976.
- Çavdar, Tevfik: **Türkiye'nin Yüzyılına Romanın Tanıklığı**, Yazılama Yayınevi, İstanbul, 2007.
- Çavdar, Tevfik: **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950-1995**, İstanbul, İmge Yayınları, 2000.
- Çayan, Mahir: **Bütün Yazılar**, İstanbul, Atılım yayınları, 1992.
- Çınar, Ergun: **İstanbul'un 100 Süreli Yayını**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A. Ş., 2010.
- Damrosch, David: **Dünya Edebiyatı Nasıl Okunmalı?**, çev. Devrim Çetinkasap, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.
- Dino, Güzin: **Türk Romanının Doğuşu**, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2008.
- Doğan, Erdal: **Edebiyatımızda Dergiler**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1997.
- Dorsay, Atilla: **Yılmaz Güney Kitabı**, İstanbul, Varlık Yayınları, 1988.
- Dürder, Baha: **Roman Anlayışı**, İstanbul, Remzi Kitapevi, 1971.
- Eagleton, Terry: **Edebiyat Kuramı Giriş**, 2.bs., çev. Tuncay Birkan, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2004.
- Eagleton, Terry: **İdeoloji**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1996.
- Eagleton, Terry: **Eleştiri ve İdeoloji**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985.
- Ecevit, Yıldız: **Türk Romanında Postmodernist Açılımlar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.
- Ecevit, Bülent: **Ortanın Solu**, 2. bs., İstanbul, Kim Yayınları, 1966.
- Eliçin, Emin Türk: **Kemalist Devrim İdeolojisi**, 2. bs., İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1996.
- Erbil, Leyla: **Tuhaf Bir Kadın**, İstanbul, Türkiye İş Bankası

- Yayınları, 2011
- Erekoğlu, Yılmaz: **Nurhak, Ey Nurhak**, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1988.
- Escarpit, Robert: **Edebiyat Sosyolojisi**, çev. Ali Türkay Yazıcı, İstanbul, Remzi Kitapevi, 1968.
- Eyigün, Sabri: **Edebiyatta Politik Roman (Türk ve Dünya Edebiyatından Örneklerle)**, İstanbul, Aktif Yayınevi, 2003.
- Feyzioğlu, Turhan: **Mahir, Onların Öyküsü**, İstanbul, Ozan Yayıncılık, 2004.
- Feyzioğlu, Turhan: **Bizim Deniz**, 12. bs, Ankara, Doruk Yayınları, 1996.
- Fischer, Ernest: **Sanatın Gerekliliği**, çev. Cevat Çapan, İstanbul, İmge Yayınları, 1990.
- Furrer, Pariska: **Sevgi Soysal Bireysellikten Toplumsallığa**, İstanbul, Papirüs Yayınları, 2003.
- Füruzan: **47'liler**, 6. bs, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2009.
- Gürkan, Celil: **12 Mart'a Beş Kala**, İstanbul, Tekin Yayınları, 1986.
- Güney, Yılmaz: **Salpa**, İstanbul, Can Yayınları, 1993.
- Günyol, Vedat: **Türkiye'de Dergiler, Ansiklopediler**, yy., Gelişim Yayınları, 1984
- Hauser, Arnold: **Sanatın Toplumsal Tarihi**, İstanbul, Remzi Yayınevi, 1984.
- Howe, Irving: **Politics and The Novel**, Horizon Press, New York, 1957.
- Humm, Maggie: **Feminist Edebiyat Eleştirisi**, çev. Gönül Bakay, İstanbul, Say Yayınları, 2002.
- Işık, İhsan: **Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi**, c. 5, Ankara, Elvan Yayınları, 2006.
- İlerici Kadınlar Derneği: **Ve Hep Birlikte Koştuk**, İstanbul, Açı Yayınları, 1996.
- : **İki Lider, İki Örnek!, İbrahim Kaypakkaya ve Doğu Perinçek'in Polis İfadeleri**, İstanbul, Le-Ya Yayınevi, 1979.

- İlhan, Atilla: **Sırtlan Payı**, 5. bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2005.
- İnan, Hüseyin: **Türkiye Devriminin Yolu**, İstanbul, Ulusal Kültür Yayınları, 1991.
- Jameson, Fredric: **Marxism and Form: Twentieth Century Dialectical Theories of Literature**, Princeton University Press, 1974.
- Jdanov, A. A.: **Edebiyat, Müzik ve Felsefe Üzerine**, çev. Fatmagül Berktaş, İstanbul, Bora Yayınları, 1977.
- Jusdanis, Gregory: **Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür**, İstanbul, Metis Yayınları, 1998.
- Kabaklı, Ahmet: **Türk Edebiyatı**, c. 1, İstanbul, Türk Edebiyatı Yayınları, 1985.
- Kabacalı, Alpay: **Kalıpları Aşan Şair ve Düşünür: Melih Cevdet Anday**, İstanbul, Gürer Yayınları, 2008.
- Kabacalı, Alpay: **Ölümsüzlük Yolunda Melih Cevdet Anday**, İstanbul, TÜYAP, 1991.
- Karpat, Kemal: **Osmanlı'dan Günümüze Edebiyat ve Toplum**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2011.
- Karadeniz, Harun: **Olaylı Yıllar ve Gençlik**, 6. bs, İstanbul, May Yayınları, 1977.
- Kaypakkaya, İbrahim: **Seçme Yazılar I**, İstanbul, Umut Yayıncılık, 1993.
- Kaypakkaya, İbrahim: **Seçme Yazılar II**, İstanbul, Ocak Yayınları, 1992.
- Kemal, Mehmed: **Sol Kavgası**, İstanbul, May Yayınları, 1975.
- Kemal, Orhan: **Bir Filiz Vardı**, 6. bs, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1995.
- Keyder, Çağlar: **Türkiye'de Devlet ve Sınıflar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1993.
- Kıvılcımlı, Hikmet: **27 Mayıs ve Yön Hareketinin Sınıfsal Eleştirisi**, İstanbul, Ant Yayınları, 1970.
- Kıvılcımlı, Hikmet: **Türkiye'de Sınıflar ve Politika**, Ankara, Çağrı Yayıncılık, 1978.

- Kıvılcımlı, Hikmet: **Kadın Sosyal Sınıfımız**, İstanbul, Sosyal İnsan Yayınları, 2009.
- Kıvılcımlı, Hikmet: **Günlük Anılar**, İstanbul, Sosyal İnsan Yayınları, 2009.
- Kocabaş, Süleyman: **Bir Kuşağın Dramı(1960-1980)**, İstanbul, Vatan Yayınları, 2004.
- Kocagöz, Samim: **Tartışma**, İstanbul, Literatür Yayınları, 2008.
- Köroğlu, Erol: **Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) Propagandadan Milli Kimlik İnşasına**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.
- Kudret, Cevdet: **Türk Edebiyatında Hikaye ve Roman I-II-III**, İstanbul, İnkılap Yayınları, 1990.
- Kundera, Milan: **Roman Sanatı**, çev. İsmail Yerguz, İstanbul, Afa Yayınları, 1989.
- Kurdakul, Şükran: **Çağdaş Türk Edebiyatı 4**, İstanbul, Evrensel Basım Yayın, 2000.
- Kutlu, Ayla: **Kaçış**, 3. bs., Ankara, Bilgi Yayınevi, 2002.
- Kür, Pınar: **Yarın Yarın**, İstanbul, Everest Yayınları, 2007.
- Landau, Jacob: **Türkiye’de Sağ ve Sol Akımlar**, Ankara, Turhan Kitapevi, 1979.
- Lukacs, Georg: **Roman Kuramı**, İstanbul, Metis Yayınları, 2002.
- Lukacs, Georg: **Çağdaş Gerçekliğin Anlamı**, çev. Cevat Çapan, İstanbul, Payel Yayınları, 1977.
- Lukacs, Georg: **Avrupa Gerçekçiliği**, İstanbul, Payel Yayınları, 1987.
- Macherey, Pierre: **A Theory of Literary Production**, London, Routledge LTd, 2006.
- Mardin, Şerif: **Türk Modernleşmesi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.
- Mardin, Şerif: **İdeoloji**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1995.
- Marx-Engels: **Sanat ve Edebiyat Üzerine**, çev. Murat Belge, İstanbul, Birikim Yayınları, 1980.
- Marx, Karl: **Ekonomi Politikinin Eleştirisine Katkı**, çev. Sevim Belli, 1. bs, İstanbul, Sol Yayınları, t.y.

- Moran, Berna: **Türk Romanına Eleştirel Bakış (I-II-III. cilt)**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1990.
- Moran, Berna: **Edebiyat kuramları ve Eleştiri**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.
- Nabi, Yaşar: **Dünkü ve Bugünkü Edebiyatçılarımız Konuşuyor**, Varlık Yayınevi, İstanbul, 1976.
- Naci, Fethi: **100 Soruda Türkiye’de Roman ve Toplumsal Değişim**, Gerçek Yayınları, İstanbul, 1990.
- Naci, Fethi: **Edebiyat Yazıları**, Gerçek Yayınları, İstanbul, t.y.
- Naci, Fethi: **Yüzyılın 100 Türk Romanı**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007.
- Oktay, Ahmet: **Yazın İletişim İdeolojisi**, İstanbul, Adam Yayınları, 1982.
- Oktay, Ahmet: **Toplumsal Değişme ve Basın**, İstanbul, BFS Yayınları, 1987.
- Özakın, Aysel: **Alnında Mavi Kuşlar**, İstanbul, Yordam Yayınları, 2007.
- Öz, Erdal: **Yaralınsın**, 23. bs, İstanbul, Can Yayınları, 2008.
- Özdemir, Hikmet: **Kalkınmada Bir Strateji Arayışı: Yön Hareketi**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1986.
- Özdemir, Emin: **Yazı ve Yazınsal Türler**, Varlık Yayınları, İstanbul, 1983.
- Özkırımlı, Atilla: **Türk Edebiyatı Tarihi I,II**, İstanbul, İnkılap Yayınları, 2004.
- Öztürk, Sırrı: **15-16 Haziran Direniş Anıları**, İstanbul, Sorun Yayınları, 1990.
- Özlü, Demir: **Bir Küçük Burjuvanın Gençlik Yılları**, İstanbul, Derinlik Yayınları, 1979.
- Özlü, Demir: **Bir Uzun Sonbahar**, 2. bs, İstanbul, Derinlik Yayınları, 1979.
- Pamuk, Orhan: **Öteki Renkler**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1999
- Parkhomenko, M: **Sanatta Sosyalist Gerçekçilik**, çev. Seçkin Cılızoğlu,

- İstanbul, Parşömen Yayıncılık, 2011
- Parla, Jale: **Don Kişot'tan Bugüne Roman**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009.
- Parla, Jale: **Babalar ve Oğullar, Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009.
- Paul, Ronald: **Politics and The Novel: Three British Marxist Critics of The 1930's**, Routledge Taylor&Francis Goup, 2007.
- Plehanov, G. V.: **Sanat ve Sosyalizm**, çev. Selim Mimoğlu, 2.bs, İstanbul, Sosyal Yayınları, 1967.
- Plehanov, G. V.: **Sanat ve Toplumsal Hayat**, çev. Selim Mimoğlu, 3.bs, İstanbul, Sosyal Yayınları, 1987.
- Rifat, Oktay: **Bir Kadının Penceresinden**, 2. bs, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2007.
- Sargın, Nihat: **TİP'li Yıllar (1961-1971)**, İstanbul, Felis Yayınevi, 2001.
- Sarısayın, Ayşe: **Erdal Öz**, Can Yayınları, İstanbul, 2009.
- Sayılğan, Aclan: **Türkiye'de Sol Hareketler (1871-1972)**, İstanbul, Hareket Yayınları, 1972.
- Selçuk, İlhan: **Ağlamak ve Gülmek**, İstanbul, Çağday Yayınları, 1994.
- Sertel, Yıldız: **Türkiye'de İlerici Akımlar ve Kalkınma Davamız**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1978.
- Soysal, Sevgi: **Bakmak**, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1981.
- Soysal, Sevgi: **Şafak**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.
- Soysal, Sevgi: **Yenişehir'de Bir Öğle Vakti**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007.
- Söğüt, Mine: **Aşkın Sonu Cinayettir Pınar Kür İle Hayat ve Edebiyat**, İstanbul, Everest Yayınları, 2006.
- Şişmanov, Dimitri: **Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi 1908-1965**, İstanbul, Belge Yayınları, 1978.

- Tahir, Kemal: **Notlar / Sosyalizm, Toplum ve Gelecek**, haz. Cengiz Yazoğlu, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1992.
- Tahir, Kemal: **Notlar / Sanat Edebiyat**, haz. Cengiz Yazoğlu, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1990.
- Taner, Haldun: **Ölürse Ten Ölür, Canlar Ölesi Değil**, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1986.
- Tatarlı, İbrahim; Mollof, Rıza: **Marksist Açıdan Türk Romanı**, İstanbul, Habora Kitabevi Yayınları, 1969.
- Tekeli, Şirin: **Kadınlar İçin Yazılar (1977-1987)**, İstanbul, Alan Yayıncılık, 1988.
- Timur, Taner: **Osmanlı-Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik**, İstanbul, Afa Yayınları, 1991.
- Todorov, Tzvetan: **Fantastik Edebi Türe Yapısal Bir Yaklaşım**, İstanbul, Metis Yayınları, 2004.
- Tolstoy, Leo: **What is Art?**, Funk&Wagnalls Company, New York, 1994.
- Topçuoğlu, İbrahim: **Neden İki Sosyalist Partisi, TKP Kuruluşu ve Mücadelesinin Tarihi 1914-1960**, 1. Kitap, Eser Matbaası, 1976.
- Topuz, Hıfzı: **II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, İstanbul, Remzi Kitapevi, 2003.
- Toy, Erol: **Göz Bağı**, İstanbul, May Yayınları, 1976.
- Tökin, F. Hüsrev: **Türk Tarihinde Siyasi Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişmesi**, İstanbul, Elif Yayınları, 1965.
- Turan, Medet: **Türk Romanında 12 Mart, Edebiyat Sosyolojisi Açısından Bir İnceleme**, Dönence Yayınları, İstanbul, 2009.
- Türkali, Vedat: **Savunmalar**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1989.
- Türkali, Vedat: **Bir Gün Tek Başına**, İstanbul, Everest Yayınları, 2009.
- Türkkan, Memet: **Güneşin Katli**, Ankara, Bozkır Yayınları, 1975.
- : **THKO Savunma**, 68'liler Birliği Vakfı Yayınları,

- İstanbul, 2000.
- : **Türkiye’de Dergiler Ansiklopediler (1849-1984)**, İstanbul, Gelişim Yayınları, 1984.
- Urgan, Mina: **İngiliz Edebiyat Tarihi**, İstanbul, Altın Kitapevi, 1993
- Ünsal, Artun: **Umuttan Yalnızlığa Türkiye İşçi Partisi**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002.
- Walter, F. Weiker: **1960 Türk İhtilali**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1967.
- Yerasimos, Stefanos: **Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye**, İstanbul, Gözlem Yayınları, 1976.
- Yücel, Tahsin: **Yapısalcılık**, İstanbul, Ada Yayınları, 1982.
- Zedong, Mao: **Selected Readings From The Works of Mao Tse-Tung**, Pekin, Foreign Language Press, 1971.
- Zedong, Mao: **Sanat, Kültür ve Edebiyat Üzerine**, İstanbul, Koral Yayınları, 1975.
- Zileli, Gün: **Yarılma**, 5. bs, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010.
- Makaleler:
- Ağaoğulları, Mehmet Ali: “Aşırı Milliyetçi Sağ”, **Geçiş Sürecinde Türkiye**, der. İrvin Cemil Schick, Ertuğrul Ahmet Tonak, 3. bs, İstanbul, Belge Yayınları, 1998, ss. 189-237.
- Aksoy, Nazan: “Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış’ın Çeşitli Yönleri”, **Berna Moran’a Armağan**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, ss. 21-29.
- Akın, Yiğit: ”Türkiye’de Sol Hareketin Önemli Polemikleri”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, cilt 8, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, ss. 86-104.
- Aktükün, İlker: Türkiye’de Sosyalist Muhalefetin Tarihi Üzerine Bazı Değinemeler”, **Türkiye’de Siyasal Muhalefet**, der. Ayşegül Komşuoğlu, İstanbul, Bengi Yayınları, 2008, ss. 299-314.

- Alöç, Kazım: “İfşa Ediyorum”, **Yeni Gazete**, 13 Nisan 1967.
- Alpkaya, Faruk: “Bir 20. Yüzyıl Akımı: Sol Kemalizm”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, c.2, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, ss. 477-481.
- Althusser, Louis: “A Letter on Art in Reply to Andre Daspre”, **Lenin and Philosophy and Other Essays**, Montly Review Press, New York, 1971.
- Andaç, Feridun: “Romanda ve Öyküde Yeni Açılımlar (1940-1950)”, **Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı Sempozyumu**, Edebiyatçılar Derneği Yayınları, Ankara, 1998.
- Andaç, Feridun: “Yansıtılan Bir Dönemin İzinde”, **Varlık**, sayı: 1242, Mart 2011, s. 3-6.
- Aral, Fahri: “68’in İdeolojik Mirası”, **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, cilt 7, İletişim Yayınları, İstanbul, 1988.
- Atalay, Abdurrahman: “1961-1969 TİP”, **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, cilt 7, İstanbul, İletişim Yayınları, 1988.
- Avcıoğlu, Doğan: “Sosyalizmden Önce Atatürkçülük”, **Yön**, sayı: 69, 10 Nisan 1963.
- Avcıoğlu, Doğan: “İnanç Buhranı”, **Yön**, sayı: 11, 28 Şubat 1962.
- Aydın, Suavi: “Sosyalizm ve Milliyetçilik: Galiyefizmden Kemalizme Türkiye’de Üçüncü Yol Arayışları”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik**, cilt 4, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008
- Aydın, Ertuğrul: “Roman ve İnsan”, **Hece Dergisi Türk Romanı Özel Sayısı**, sayı: 65-66-67, Mayıs/Haziran/Temmuz 2002, s. 362-368.
- Atılgan, Gökhan: “Yön-Devrim Hareketi”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, cilt 8, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, ss. 597-599.

- Balabanlılar, Mürşit: “Anadolu Romanlarında Eylem Ögesi Ağır Basar”, Berna Moran’la Ropörtaj, **Edebiyat Üzerine**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 187-192.
- Ballibar, Ettienne; Macheney, Pierre: “İdeolojik Bir Form Olarak Edebiyat Üzerine”, çev. Yusuf Yazar, **Teori ve Eleştiri**, Haz. Hüseyin Su, Hece Yayınları, Ankara, Aralık 2004
- Başkal, Zekeriya: “Adalet Ağaoğlu’nun İki Romanında 68 Kuşağı”, **Hayata Bakan Edebiyat Adalet Ağaoğlu’nun Yapıtlarına Eleştirel Yaklaşımlar**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003.
- Başkaya, Fikret: “Türkiye’de Sol Hareketin İdeolojik Geri Planı Üzerine Bazı Gözlemler”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, cilt 8, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, ss. 73-77.
- Behramoğlu, Ataol: “Ekim Devrimi Öncesinde ve Devrim Süreçlerinde Rus Edebiyatı ve Düşündürdükleri”, **Sanat Emeği**, sayı:9, Kasım 1978, s. 6-14.
- Belge, Murat: “12 Mart Romanına Genel Bir Bakış”, **Birikim**, sayı: 12, Şubat 1976, ss. 8-16.
- Belge, Murat: “Can Yücel’le Konuşma”, **Birikim**, sayı:2, Nisan 1975, s. 17-19.
- Belge, Murat: “Türkiye’de Sosyalizm Tarihinin Ana Çizgileri”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, cilt 8, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, ss. 19-48.
- Belge, Murat: “Marksizmin Millileşmesi mi, Yerlileşmesi mi?”, **Birikim**, sayı: 60, Şubat 1980.
- Belge, Murat: “Türkiye Cumhuriyeti’nde Sosyalizm (1960’dan sonra)” **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, c.7., İstanbul, İletişim Yayınları, 1983.
- Belge, Murat: ”Romanda Demokrasi”, **Tarihten Güncelliğe**, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1986, s. 126-128.
- Belge, Murat: “Sol”, **Geçiş Sürecinde Türkiye**, der. İrvin Cemil

- Schick, Ertuğrul Ahmet Tonak, 3. bs, İstanbul, Belge Yayınları, 1998, s. 159-189.
- Belge, Murat: “Türk Romanında Tıp”, **Edebiyat Üstüne Yazılar**, İletişim Yayınevi, İstanbul, 2009, s.17-22.
- Belge, Murat: “Osmancık”, **Edebiyat Üstüne Yazılar**, İletişim Yayınevi, İstanbul, 2009, s. 184-187.
- Belge, Murat: “Şafak Üstüne”, **Edebiyat Üstüne Yazılar**, İletişim Yayınevi, İstanbul, 2009, s. 212-230.
- Belge, Murat: “Türk Roman Geleneği ve ‘Sevgili Arsız Ölüm’”, **Birikim Dergisi**, sayı:25-26, 1984, s. 59-69.
- Belge, Murat: “Bir Edebiyat Malzemesi Olarak 12 Mart Yaşantısı”, **Edebiyat Üstüne Yazılar**, İstanbul, İletişim Yayınevi, 2009, s.135-151.
- Belge, Murat: “Üçüncü Dünya Ülkeleri Edebiyatı Açısından Türk romanına Bir Bakış”, **Berna Moran’a Armağan**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 45-54.
- Belge, Murat: “Hikaye ya da Roman Kişisinin Adı”, **Edebiyat Üstüne Yazılar**, İstanbul, İletişim Yayınevi, 2009, s.34-37.
- Belge, Murat: “60’lardan Bugüne Ulusal Bağımsızlık Anlayışımızın Evrimi”, **Mehmet Ali Aybar Sempozyumları 1997-2002**, ed. Gündüz Vassaf, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003.
- Belge, Murat: “Politik Roman Üstüne”, **Edebiyat Üstüne Yazılar**, İletişim Yayınevi, İstanbul, 2009, s. 79-95.
- Belge, Murat: “Marquez ve Romanda Yenilik”, **Edebiyat Üstüne Yazılar**, İletişim Yayınevi, İstanbul, 2009, s.59-65.
- Belge, Murat: “1968 Gençlik Hareketi”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, c.3, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, ss.810-812.
- Belge, Murat: “12 Mart Romanı”, **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, cilt 7, İletişim Yayınları,

- İstanbul, 1988.
- Belge, Murat: "Tarihi Gelişme Süreci İçinde Aydınlar", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, c.1, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983.
- Belli, Mihri: "Devrimci Şiar Meselesi", **Türk Solu**, 15 Aralık 1967, s. 5.
- Belli, Mihri: "Her Devrim Milli Bir Yol İzler", **Türk Solu**, 27 Ekim 1968.
- Berktaş, Fatmagül: "Türkiye Solu'nun Kadına Bakışı: Değişen Bir şey Var mı?", **Kadın Bakış Açısından 80'ler Türkiye'sinde Kadın**, der.Şirin Tekeli, 1990, ss. 279-290.
- Bezirci, Asım: "Kapitalist Toplumda Sosyalist Gerçekçilik", **Sanat Emeği**, sayı:14, Nisan 1979.
- Bozarslan, Hamit: "İbrahim Kaypakkaya", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, cilt 8, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, ss. 517-523.
- Burkay, Kemal: "Sosyalizm, Kemalizm ve Doğu Sorunu", **Emek**, sayı: 6, Kasım 1970
- Cem, İsmail: "On Yılın Özü: 1960-1970", **Milliyet**, 23 Ocak 1970.
- Cem, İsmail: "41'ler Neden Doğdu?", **Milliyet**, 7 Mart 1970.
- Çağlar, Arif: "Bir Gün Tek Başına ve Bazı Yanlış Okumalar", **Militan**, sayı: 13, Ocak 1976, ss. 40-44.
- Çetinkaya, Doğan; Doğan, Gökem: "TKP'nin Sosyalizmi (1920-1990)", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, cilt 8, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, ss. 275-281.
- Çoban, Barış: "Söylem, İdeoloji ve Eylem: İktidar ve Muhalefet Arasındaki Mücadeleyi Çözümleme Denemesi", **Söylem ve İdeoloji (Mitoloji, Din, İdeoloji)**, İstanbul, Su Yayınları, 2003
- Dicle, Esra: "Yüksek Gerilim Altında Suçun Trajedisi Adaletin Parodisi", **Varlık**, Mart 2011, s. 7-14.

- Dijk, Teun Van: “Söylem ve İdeoloji Çok Alanlı Bir Yaklaşım”, çev. Nurcan Ateş, **Söylem ve İdeoloji (Mitoloji, Din, İdeoloji)**, Su Yayınları, İstanbul, 2003.
- Doltaş, Dilek: “Söylem ve Yazın”, **Söylem Üzerine**, haz. Ahmet Kocaman, Metu Press, 2.bs., Ankara 2003
- Erdoğan, Seyhan: “Partiye Giden Yolda Kurtuluş Gazetesinin Önemi”, **Aydınlık Sosyalist Dergi**, sayı: 26, Aralık 1970, s. 133-145.
- Erdost, Muzaffer; Kaymak, Ali: “Devrimimizin Bugünkü Sorunları Üzerine”, **Aydınlık Sosyalist Dergi**, sayı:28, Şubat 1971, s. 284-321.
- Ergün, Hüseyin: “Sosyalizm Savaşımız ve MDD’cilik”, **Emek**, sayı: 3, Ağustos 1970
- Erol, Sibel: “Toplumsal dış Gerçekçilik ve Kişisel İç Şiir: Adalet Ağaoğlu’nun Romanlarındaki İnce Ayar”, **Hayata Bakan Edebiyat Adalet Ağaoğlu’nun Yapıtlarına Eleştirel Yaklaşımlar**, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2003.
- Zeliha Etöz, Nurhan Erol Işık: “Doğu ve Batı’nın Dayanılmaz Hafifliği: Ahmet Altan’ın ‘Kılıç Yarısı Gibi’ ve ‘İsyân Günlerinde Aşk’ Adlı Romanlarının Anlam Dünyası”, **Doğu Batı**, sayı: 22, 2003, ss. 155-160.
- Eyigün, Sabri: “Modern Ve Geleneksel Romanın Temel Farkları Ve Politik Gündümlü Romanın Modern Roman İçindeki Yeni Konumu” **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, c. 16, sayı: 2, 2007, s. 261-268.
- Foucault, Michel: “What is an Author?”, **Modern Criticism and Theory**, ed. By. David Lodge, Longman Press, 2008.
- Friedrich Engels: “Sanatın Genel Sorunları”, **Sanat ve Edebiyat**, çev. Aziz Çalışlar, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 1996, s. 51-57.
- Freedon, Micheal: “Ideology: Political Aspects”, **International Encyclopedia at The Social and Behavioral Sciences**, Vol. II, Ed. by., Neil J. Smelser, Cambridge University Press, 2001.

- Fairclough, Norman: “Söylemin Diyalektiği”, çev. Barış Çoban, **Söylem ve İdeoloji (Mitoloji, Din, İdeoloji)**, Su Yayınları, İstanbul, 2003.
- Fairclough, Norman: “Dil ve İdeoloji”, çev. Barış Çoban, **Söylem ve İdeoloji (Mitoloji, Din, İdeoloji)**, Su Yayınları, İstanbul, 2003.
- Geertz, Clifford: “Ideology as a Culturel System”, **Ideology and Discontent**, Ed. by., David Apter, New York, Free Press, 1964.
- Gökay, Bülent: “Komünist Enternasyonel, Türkiye ve TKP”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, cilt 8, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, ss. 339-348.
- Gökyay, Birten: “60’lardan 90’lara Kadın Derneklerine Bakış”, **20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek**, TODAİE Yayınları, Ankara, 1998, s. 467-488.
- Günel, Asena: “Uğur Mumcu”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, c.2, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002
- Gürbilek, Nurdan: “Kemalizmin Delisi Oğuz Atay”, **Oğuz Atay'a Armağan: Türk edebiyatının "oyun/bozan"ı**, yay. haz. İnci, Handan, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007.
- Gürtürk, Sami: “Emre Kongar’ın Bir Yazısı Üstüne”, **Oluşum**, sayı:5, Mart 1978.
- İlgın, Leyla: “Söylem ve İdeoloji”, **Söylem ve İdeoloji (Mitoloji, Din, İdeoloji)**, Su Yayınları, İstanbul, 2003.
- İrzık, Sibel: “Ölmeye Yatmak, Anlatı ve Otorite”, **Hayata Bakan Edebiyat Adalet Ağaoğlu’nun Yapıtlarına Eleştirel Yaklaşımlar**, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2003
- İlhan, Atilla: “Kemalizm Müdafaa-i Hukuk Doktrini”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, c.2, İletişim Yayınları, 2002.
- Jameson, Fredric: “Çokuluslu Kapitalizm Çağında Üçüncü Dünya

- Edebiyatı”, **Kültür ve Toplum 1**, İstanbul, Hil Yayınları, 1994
- Karabey, Zeynep: “Romanda Tip Olgusu ve Tipin İşlevi Üzerine”, **Edebiyat Üzerine Makaleler/Ropörtlajlar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s. 149-158.
- Kardam, Ahmet: “29-30 Ekim Toplantısı ve Parti Sorunu”, **Aydınlık Sosyalist Dergi**, Sayı:26, Aralık 1970, ss. 113-132.
- Keyder, Çağlar: “Biz Niçin Onlar Gibi Olamıyoruz?”, **Oğuz Atay'a Armağan: Türk Edebiyatının "oyun/bozan"ı**, yay. haz. İnci, Handan, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007.
- Kgositsile, Keorapetse: “Güney Afrika’da Kurtuluş Hareketi ve Kültür”, **Sanat Emeği**, sayı: 8, Ekim 1978, s.61-68.
- Kocagöz, Samim: “Sovyet Edebiyatı Konulu Soruşturmaya Yanıt”, **Sanat Emeği**, sayı:9, s. 55-56.
- Kocaman, Ahmet: “Dilbilim Söylemi”, **Söylem Üzerine**, haz. Ahmet Kocaman, Metu Press, 2.bs., Ankara 2003.
- Koçak, Orhan: “Kemalizmi Aşmak?”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, cilt 8, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, ss. 622-646.
- Korat, Gürsel: “1960’dan 1998’e Romanda Yeni Yönelişler”, **Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı Sempozyumu**, Edebiyatçılar Derneği Yayınları, Ankara, 1998.
- Korat, Gürsel: “Romanda Tarih”, **Kitap-lık Dergisi**, sayı: 129, Temmuz-Ağustos 2009, s. 23-27.
- Köksal, Duygu: “Atilla İlhan”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, c.2, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002
- Kutlar, Sevil: “Toplumda Egemen Olan Değer Yargılarının Sanata Yansıması”, **Militan**, sayı: 14, Şubat 1976, ss. 36-45.
- Kutlu, Ayla: “Roman ve Öykünün Konuları”, **Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı Sempozyumu**, Ankara, Edebiyatçılar Derneği Yayınları, 1998.

- Kürkçü, Ertuğrul: “Kapitalizm ile Komünizm Arasında Geleneksel Aydınlar: Yön Hareketi”, **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, cilt 6, İstanbul, İletişim Yayınları, 1988,
- Kürkçü, Ertuğrul: “Türkiye Sosyalist Hareketine Silahlı Mücadelenin Girişi”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, cilt 8, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 494-509.
- Laçiner, Ömer: “12 Mart Üzerine”, **Birikim**, sayı:8, Ekim 1975, ss. 14-34.
- Laçiner, Ömer: “Türkiye’nin Emperyalizmle İlişkileri Üzerine”, **Birikim**, sayı: 7, Eylül 1975, s.57-61.
- Laçiner, Ömer: “Öğrenci-Aydın Hareketi”, **Birikim**, Sayı:8, Ekim 1975, s. 42-48.
- Lenin: “Parti Örgütü ve Parti Edebiyatı”, **Sanat ve Edebiyat**, çev. Aziz Çalışlar, İstanbul, Evrensel Basım Yayın, 1996, s. 182-187
- Mazıcı, Nurşen: “27 Mayıs, Kemalizm Restorasyon mu?”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, cilt 2, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002
- Mills, Sara: “Söylem ve İdeoloji”, **Söylem ve İdeoloji (Mitoloji, Din, İdeoloji)**, Su Yayınları, İstanbul, 2003.
- Moran, Berna: “Romanda Tip”, **Yazko edebiyat Dergisi**, sayı:29, Ankara, 1982 (Zeynep Karabey, soruşturması, **Edebiyat Üzerine** içinde)
- Naci, Fethi: “Roman”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, cilt 3, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, ss. 611-619.
- Oktay, Ahmet: “Kent Dönüşümü, İmgenin Dönüşümü”, **Berna Moran’a Armağan**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, ss. 85-121.
- Oktay, Ahmet: “Türk Edebiyatında Aydın”, **Türk Aydını ve Kimlik Sorunu**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1995, ss. 265-287.
- Oktay, Ahmet: “Siyasal Roman Üzerine”, **Hece Dergisi Türk Romanı**

- Özel Sayısı**, sayı: 65-66-67, Mayıs/Haziran/Temmuz 2002, s. 272-275.
- Özdemir, Hikmet: “Siyasal Tarih (1960-1980)”, **Türkiye Tarihi 4**, İstanbul, Cem Yayınları, 1995, ss. 191-254.
- Özgüden, Doğan: “TİP’in Kuruluşu”, **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, cilt 6, İstanbul, İletişim Yayınları, 1988.
- Özyalçiner, Adnan: “40-60 Döneminde Roman ve Öykü”, **Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı Sempozyumu**, Ankara, Edebiyatçılar Derneği Yayınları, 1998.
- Parlak, Betül: “Öznel ve Toplumsal Anlamlandırma Aracı Olarak Roman”, **Hece Dergisi Türk Romanı Özel Sayısı**, sayı: 65-66-67, Mayıs/Haziran/Temmuz 2002, s. 248-253.
- Rieser, Max: “Russian Aesthetics Today and Their Hictorical Background”, **Journal of Aesthetics and Art Criticism**, vol. XXII, Sonbahar 1963, pp. 47-53.
- Ruhi, Şükriye: “Söylem ve Birey”, **Söylem Üzerine**, haz. Ahmet Kocaman, Metu Press, 2.bs., Ankara 2003.
- Sağlık, Şaban: “Kurmaca Alemin Kurmaca Sözcülerinden Romanda Zaman-Mekan-Tasvir”, **Hece Dergisi Türk Romanı Özel Sayısı**, sayı: 65-66-67, Mayıs/Haziran/Temmuz 2002, s. 124-158.
- Sarisözen, Veysi: “Çeyrek Yüzyıl Önce Kurduğumuz Örgüt: FKF”, **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, cilt 7, İstanbul, İletişim Yayınları, 1988.
- Somer, Kenan: “Aybar’ın Düşüncesinde Atatürkçülük, Halkçılık ve Milliyetçilik İzleklerinin Yeri”, **Mehmet Ali Aybar Sempozyumları 1997-2002**, ed. Gündüz Vassaf, Tarih Vakfı yayınları, İstanbul, 2003, ss. 43-50.
- Sunat, Haluk: “Babalar ve Kızları ya da Kızların Yalnızlıkları”, **Hayata Bakan Edebiyat Adalet Ağaoğlu’nun Yapıtlarına**

- Eleştirel Yaklaşımlar**, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2003.
- Şener, Mustafa: “Türkiye İşçi Partisi”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, cilt 8, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, ss. 356-376.
- Şevki, Abdullah: “Küreselleşme, Roman ve Dünya Edebiyatı”, **Hürriyet Gösteri**, sayı: 304, Nisan-Mayıs-Haziran 2011, s. 69-78.
- Tolon, Elif Gönül: “68 Notları”, **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, cilt 7, İstanbul, İletişim Yayınları, 1988
- Toprak, Zafer: “Fikir Dergiciliğinin Yüz Yılı”, **Türkiye’de Dergiler ve Ansiklopediler (1849-1984)**, İstanbul, Gelişim Yayınları, 1984,
- Toy, Erol: “Demokratik Sosyalizm mi? Sosyal Demokratizm mi?”, **Günü Gününe**, İstanbul, Yalçın Yayınları, 1981.
- Toy, Erol: “12 Mart Bayram Olabilir”, **Günü Gününe**, İstanbul, Yalçın Yayınları, 1981
- Tura, Ali Rıza: “Türkiye’de Troçkizm”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, cilt 8, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, ss. 78-85.
- Tunçay, Mete: “Türkiye’de Komünist Akımın Geçmişi Üstüne”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, c. 8, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, ss. 349-355.
- Türker, Ebru Aykut: “Feminist Edebiyat Eleştirisi”, **Hece, Eleştiri Özel Sayısı**, Sayı-77/78/79, Ankara, 2003
- Türkeş, A. Ömer: “Solun Romanı”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, c. 8, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, ss. 1052-1073.
- Türkeş, A. Ömer: “Toplum ve Kimlik Kurma Kılavuzu Olarak Roman”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, c. 9, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008
- Türkeş, A. Ömer: “İnsan Zihninin Labirentlerinde Tehlikeli Oyunlar”, **Oğuz Atay’a Armağan: Türk edebiyatının**

- "oyun/bozan"ı**, yay. haz. İnci, Handan, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007
- Türkeş, A. Ömer: "Ayla Kutlu Romanı", **Radikal Gazetesi**, 12.01. 2007
- Urgay, Tayfur: "Bir Romanın Düşündürdükleri: Sırtlan Payı/ Atilla İlhan", **Militan**, sayı: 4, Nisan 1975, ss. 15-19.
- Uslucan, Fikret: "Öncü Roman Kavramı açısından Bereketli Topraklar Üzerine", **Hece Dergisi Türk Romanı Özel Sayısı**, sayı: 65-66-67, Mayıs/Haziran/Temmuz 2002, s. 650-670.
- Ünsal, Artun: "TİP'in Ulusal Bağımsızlık Anlayışı", **Mehmet Ali Aybar Sempozyumları 1997-2002**, ed. Gündüz Vassaf, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 2003
- Ünüvar, Kerem: "Öğrenci Hareketleri ve Sol", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, c. 8, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, ss. 811-820.
- Ünüvar, Kerem: "Fikir Kulüpleri Federasyonu (1965-1969)", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, c. 8, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, ss. 821-829.
- Ünüvar, Kerem: "Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu (1970-1971)", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, c. 8, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, ss. 830-833.
- Wilson, John: "Politik Söylem", çev. Zeynep Özarslan, **Söylem ve İdeoloji (Mitoloji, Din, İdeoloji)**, Su Yayınları, İstanbul, 2003
- Yılmaz, Murat: "Demokrasi İçin Toplumcu Düşün Dergisi", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, cilt 8, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.
- Yücel, Can: "Kafacılar", **Birikim**, Sayı 8, Ekim 1975, s. 40-42.
- Zihnioğlu, Yaprak: "Türkiye'de Solun Feminizme Yaklaşımı", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, c. 8, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 1108-1146.
- Zimmermann, H. D.: "Simge ve Gösterge", çev. Fatih Tepebaşı, **Teori ve**

Eleştiri, Haz. Hüseyin Su, Hece Yayınları, Ankara, Aralık 2004.

-----: “Türk Yazarının Halklaşması”, **Papirüs**, sayı 11, Nisan 1967, s. 1-4.

-----: “Çıkarken”, **Militan**, sayı:1, Ocak 1975, s. 3-4.

-----: “Brecht, Althusser ve Marksist Sanat”, **Birikim**, sayı:7, Ekim 1975, s. 45-47.

-----: “Brecht ve Lukacs”, **Birikim**, sayı: 7, Ekim 1975, s. 5-9.

-----: “Walter Benjamin”, **Birikim**, sayı:7, Ekim 1975, s. 31

-----: “Kartal Belediye Seçimleri ve Sol”, **Birikim**, sayı: 2, Nisan 1975, ss. 58-61.

-----: “Çatışma, Türkiye ve Marksist Teori”, **Birikim**, sayı:10, Aralık 1975, ss. 5-17.

-----: “Küba Komünist Partisi I. Kongre Raporundan”, **Sanat Emeği**, sayı: 5, Temmuz 1978, s. 60-69.

-----: “Bulgaristan Komünist Partisi XI. Kongre Raporundan”, **Sanat Emeği**, sayı: 5, Temmuz 1978, s.60-69.

-----: “Karşı Devrim Tecrit Oyununu Bozacağız”, **Aydınlık Sosyalist Dergi**, sayı:28, Şubat 1971, s. 273-283.

-----: “Almanya Sosyalist Birlik Partisi IX. Kongresi Raporundan 1976”, **Sanat Emeği**, sayı: 6, Ağustos 1978, s. 60-65.

-----: “Dünya Komünist ve İşçi Partileri Program ve Raporlarında Kültür Sorunu, SBKP Programından”, **Sanat Emeği**, sayı: 7, Eylül 1978, s. 64-66.

-----: “Türkiye’de Toplumsal Mücadelenin Tarihsel Kaynakları”, **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, cilt 6, İstanbul, İletişim Yayınları, 1988

-----: “Emek Açısından”, **Emek**, sayı: 8, Ocak 1971

-----: “Sosyalist Mücadelemiz Güçlenmektedir”, **Emek**, Sayı:1, Haziran 1970

- : “Vedat Türkali ile Bir Gün Tek Başına Üzerine Konuşma”, **Militan**, sayı: 13, Ocak 1976, s. 45-55.
- : “Türk Solu Ne Demektir?”, **Türk Solu**, yıl:1, sayı: 4, 8 Aralık 1967
- : “Atatürk ve Atatürkçülük”, **Türk Solu**, sayı: 1, yıl: 1, 17 Kasım 1967
- : “Örgüt İçin Görev Başına”, **Aydınlık Sosyalist Dergi**, sayı:27, Ocak 1971, ss. 193-211.
- : “Çeviriler”, **Birikim**, sayı: 2, Nisan 1975
- : “Rejim Buhranı”, **Yön**, sayı: 10, 21 Şubat 1962
- : “Gençlik ve Türkiye Sorunları”, **Cumhuriyet**, 5 Haziran 1965

EK 1

ROMAN ÖZETLERİ

ALNINDA MAVİ KUŞLAR (Aysel Özakın)

1978 yılında yayımlanan roman bir genç kızın kendini var etme mücadelesini anlatmaktadır. Sol fikirlerle ağabeyleri vasıtasıyla tanışan genç kız, okuyarak kendini geliştirmiştir. Yaşadığı aile hayatının baskıcı ve kapalı yapısından bunalarak büyük şehre yazar olmak için gitmiş ve orada tutunmaya çalışmıştır. Şehre geldiğinde, entelektüel çevreye katılır. Sendikacı abisinin kapalı sosyalizmi, kendilerinin önüne koymuş hayatıyla, içinde bulunduğu yazarçizer sanatçı dünyasındaki renkli dünya arasındaki kızın ikilemini anlatmaktadır roman.

Devrimcileri sevgiyle, övgüyle anlatmak isterken onları insani duygulardan yoksun, çocuklarını ninni yerine devrimci marşlarla uyutan sevimsiz insanlar haline getirmektedir.

Roman hakkındaki çeşitli yazılarda kadın hakları romanı olarak da kabul edilmektedir. Romanda kadın erkeklerin dünyasında hakkı yenen bir yaratık olarak ele alınmış ve bu durum toplumsal bir gerçeklik niteliğiyle işlenmiştir. Erkeklerle düşünce düzeyinde arkadaşlık kurabilen, felsefe-kültür konularında tartışmalara, sohbetlere katılabilen kafalı kadınların roman karakterlerinin edebiyata katılması 18. Yüzyıldan itibaren görülmeye başlamıştır.¹ Ancak bu romanda da olduğu gibi bu kadınlar cinsel kimliklerine sahip çıkamamaktadırlar.

BİR FİLİZ VARDI (Orhan Kemal)

1965 yılında yayınlanan roman toplumun alt kesimlerindeki yaşam mücadelesini güzel ve akıllı bir genç kız olan Filiz'in bakış açısıyla ele almaktadır. Kendisine göz koyan küçük burjuva sınıfına mensup erkekler yerine sahici ve dürüst bulduğu bir dokuma işçisine aşık olur Filiz.

¹ Gürsel Aytaç, **Çağdaş Türk Romanları Üzerine İncelemeler**, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1990, s. 254.

BİR KADININ PENCERESİNDEN (Oktay Rifat)

1976'da yayınlanan roman üç çocuk annesi evli halktan bir kadının gözüyle yaşadıklarını anlatmaktadır. Kocasını gazetede çalışan, aydın kesime mensup bunalımlı, alkolik ve hastalıklı bir adamdır. Çevresinde kendi gibi aydınlarla birlikte içinde yaşadıkları toplumu eleştirmekte ve karşılaştıkları her sorunu azgelişmişliğe bağlamaktadırlar. Rüzgar nereye eserse oraya yelken kırarak, güven uyandırmayan bir tip olarak tasvir edilmektedir koca. Romanın kahramanı Filiz, bodrum katındaki evine ve sevmediği kocasıyla çocuklarının kıştırdığı yaşamında bunalmakta ve kendi bunalımından çıkış yolu olarak devrimci bir tip olan Selim'le yaşadığı aşkı bulmaktadır. İçine hapsedildiği hayattan bir nevi kaçış yolu olarak Selim'e aşık olmayı seçmiştir. Bilgisi gazetede okuduğu ölüm haberleri ve kocasının anlattıklarından anladıklarıyla sınırlıdır. Her ne oluyorsa ülkede, ona sadece hayat pahalılığı ve gencecik çocukların ölümünden duyduğu üzüntü olarak yansımakta, geri kalanın varlığından dahi haberdar olmamaktadır. Romanda bir yandan dönemin olaylarının halka ne kadarıyla yansıdığını, diğer yandan da halkın içinde bir kadın olmanın nasıl bir kısıtlanmışlık duygusu yarattığını görebilmek mümkündür. Yazar, olayları anlatırken kitabın başında da dile getirdiği gibi, "... kadın kahramanın dar açısından dışarı taşmamayı yeğlemiş ve gerisini okuyucunun yorumuna bırakmıştır."²

BİR DÜĞÜN GECESİ (Adalet Ağaoğlu)

1979'da yayınlanmış olan roman, hayal kırıklığına uğramış ve politikaya küsmüş devrimci küçük burjuva aydınının çıkmazına ve içine düştüğü bunalıma eğilmiş; Türk toplumunun '70'li yıllardaki genel tablosunu sunan, ilerici ve gerici tipleri ile yansıtan panoramik bir romandır. Birkaç aydının birey olarak iç dünyalarında yaşadıkları sarsıntının anlamını irdelemektedir. 12 Mart döneminin topluma yaydığı kuşku ve güvensizliğin yarattığı durumları anlattığı romanda Ağaoğlu kurtuluşu benin yerine bizi şart koşan sürünün baskısına rağmen bireyin

² Oktay Rifat, **Bir Kadının Penceresinden**, 2. bs, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2007, s. 11

direnerek ayakta kalmasında bulmaktadır.³ Devrimci gençlerin yalnızlığı eleştirel bir biçimde anlatılmaktadır.⁴

68'den 1972'ye güç taşra yıllarını geride bırakıp mürüvvet görmeye soyunanları, Anadolu Kulübü'nün beşinci katına taşımışken Aysel'i bir başına evine atmıştır. Serpilip gürbüzleşen burjuvazisi, ona eşlik eden bürokrasisi ve zinde güçleriyle erkek-egemen alem, Aysellere uygun değildir.⁵

Anadolu kulübü 1926'da Atatürk tarafından milletvekilleri ve yüksek memurların buluşma yeri olarak açılmış ve bir anlamda ülkenin yönetildiği yeri temsil ediyor.⁶

BÜYÜK GÖZALTI-BİR AVUÇ GÖKYÜZÜ (Çetin Altan)

Büyük Gözaltı: 1972 yılında yayınlanan roman çoğu ilk roman gibi yazarın otobiyografik öğelerini içermektedir. Roman büyük bir bürokrat ailenin yavaş yavaş dağılışını ve aile içinde sevgisiz büyümüş bir çocuğun gözünden anlatırken bir yandan da işkence odasındaki kırk dört yaşındaki halini ve çevresini anlatmaktadır. Fethi Naci, çocuğu anlatırken yakaladığı başarıyı işkence odasındaki adamı anlatırken yakalayamadığını söylemektedir.⁷ İmparatorluğun son dönemlerinden cumhuriyetin ilk yıllarına kalmış insanlar ve cumhuriyetin ilk çocuklarının memuriyet hallini ele almaktadır. Saltanatın destekleyicileri ve yokluk içinde büyümüş ancak okuyabilmiş Cumhuriyetin destekleyicileri ana karakterler olarak bulunmaktadır. Eski sınıfların yozlaşmışlıkları, yenilerin ise aşırı temkinli bürokratik hantallıkları söz konusudur ve bu toplumsal kesim içinde yetişmiş ve sonunda kendini işkence odasında bulmuş, sevgi ve özgürlük dışında bir şey istemeyen yeni nesil vardır. O, toplum tarafından hiç bitmeyen bir gözaltı altındadır.

³ Berna Moran, **Türk Romanına Eleştirel Bakış (I-II-III. cilt)**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1990, s. 34, 46-47.

⁴ Sabri Eyigün, **Edebiyatta Politik Roman (Türk ve Dünya Edebiyatından Örneklerle)**, İstanbul, Aktif Yayınevi, 2003, s. 178.

⁵ Haluk Sunat, "Babalar ve Kızları ya da Kızların Yalnızlıkları", **Hayata Bakan Edebiyat Adalet Ağaoğlu'nun Yapıtlarına Eleştirel Yaklaşımlar**, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2003, s. 39

⁶ Zekeriya Başkal, "Adalet Ağaoğlu'nun İki Romanında 68 Kuşağı", **Hayata Bakan Edebiyat Adalet Ağaoğlu'nun Yapıtlarına Eleştirel Yaklaşımlar**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 68

⁷ Fethi Naci, **100 Soruda Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişim**, Gerçek Yayınları, İstanbul, 1990, s. 416

Bir Avuç Gökyüzü: 1974 yılında yayınlanan roman tutuklanma kararı çıkmış bir aydının hapse girmeden önce geçirdiği son günleri anlatmaktadır. Evinin önündeki helvacıdan, karpuzcudan, boyacıdan ve dondurmacıdan gizli polis mi diye şüphelenmekte dönemin paranoid ortamına dikkat çekmektedir.

BİR KÜÇÜK BURJUVANIN GENÇLİK YILLARI-BİR UZUN SONBAHAR (Demir Özlü)

1976 yılında yayınlanmış Bir Uzun Sonbahar adlı roman 12 Mart öncesinin aydın çevresini anlatmaktadır. 1979 yılında yayınlanmış Bir Küçük Burjuvanın Gençlik Yılları romanında ise, Selim karakteri altında Türkiye'nin küçük burjuva aydınını tanımlamaya çalışmıştır. Ailelerinden gelirleri olan kadınlar ve yurtdışında eğitim görmüş aydın küçük burjuvaların bunalımlarını, kaygılarını ve yaşam biçimlerini anlatmaktadır.

Roman hem dili hem de karakterlerinin durumuyla Sartre'in Camus'nün romanlarını anımsatmaktadır.

Küçük burjuva aydın tanımı, kısmen Çetin Altan'ın karakterleriyle benzerlik taşımaktadır. Bunalımlı, canları sıkılan, kadınlarla ilişki kuran erkeklerdir.

Sosyalizm ve sol düşünce romandaki karakterlerin bir çeşit oyunu gibidir. Can sıkısından tutuldukları bir tür inanç gibidir.

BİR GÜN TEK BAŞINA (Vedat Türkali)

1974 yılında yayınlanan roman 27 Mayıs öncesinde Türk aydınının toplumsal ve ikili ilişkilerinde yaşadığı bunalımları dile getirmektedir. Türk aydınına ve aydınların çevreleriyle ilişkilerine dair gerçekçi gözlemler içermektedir.

Romanda sosyalistler, anti-demokratik iktidarın kendilerini ittiği çemberler içinde toplumun sorunlarıyla ilgilenmektedirler.

27 Mayıs'ın ilk heyecanı geçip de her şey durulduktan sonra darbe ve toplumla hesaplaşır roman. 27 Mayısın hemen öncesindeki olayları ele alır. Aydınların kafası karışıktır, bir yanıyla eylemlere katılmak ister, diğer yanıyla da eylemlerim arkasında olduğuna inandığı CHP'nin yanında olmak istemez. Halkın askerle birlik olduğunu ancak daha yukarıdan bakıldığında da askere

güvenilemeyeceğine değinir. Aydınlardaki karışıklığın, köksüzlüğün altını çizerken halkın içinde ve işçi sınıfında devrimci bir özün olduğuna inanır. Yine de güvenilecek kadar uyanmamıştır halk.

DÖRT YOL AĞZINDAKİ EV (Ayhan Bozırat)

1976'da yayınlanan roman işsiz bir gencin toplumun çeşitli katmanlarını temsil eden tiplerle karşılıklı konuşması üzerine kurulmuş romandır. Yazıldığı dönemin çeşitli düşünceleriyle hesaplaşmaktadır.

FİKRİMİN İNCE GÜLÜ (Adalet Ağaoğlu)

1976'da yayınlanan romanda İnönü taraftarı amcasının yanında yokluk içinde büyüyen Bayram'ın köye DP'li milletvekili adayının arabasıyla geldiğinde sahip olduğu ihtimama hayran kalarak, insan sayılmak için araba sahibi olmanın şart olduğuna inanması ve bunun için çaba sarf etmesi anlatılmaktadır. Bu uğurda insanlığını yitirerek ve sonunda en yakın arkadaşının hakkını gasp ederek gittiği Almanya'da işçi olarak çalışmış ve sonunda Mercedes alacak parayı biriktirmiştir. Roman Bayram'ın köyüne geri dönüş macerasını ve kapitalist dünya düzenine ayak uydurmaya çalışan, değişen küçük insanı anlatmaktadır.

GİZLİ EMİR (Melih Cevdet Anday)

1970 yılında yayınlanmış ve 12 Mart öncesinin siyasi ortamını yansıtmaya çalışmaktadır. Kırk yedi yıllık Cumhuriyet idaresinin hala çağdaş bir toplum yaratamaması, iktidarın baskı ve işkence uygulamasını anlatır. Romanda 12 Mart öncesinde yaşanan saldırı, bombalama gibi hareketlerin farklı kültürel kesimlerde yaratabileceği psikolojik ortamı incelemektedir. Yazarlar, sanatçılar, gazeteci ve aydınlarla yukardan verilen emirleri uygulayan polislerin arasındaki çekişme, sanatçının baskılara karşı direnme gücünü işlemektedir.

Roman terörün kol gezdiği bir kentte her şeyi çözüme kavuşturacak gizli bir emrin gelmesini bekleyen insanların anlatımıyla başlamaktadır. Gizli emir her şeyi, tüm sorunları çözecektir. Kahvecinin camları kırılmayacak, saralı yeğeni

evlenebilecektir. Toplumun tüm kesimlerinden tiplerin yer aldığı romanda herkes kendince nedenlerden ve kendince kurguladığı bir gizli emrin gelmesini beklemektedir. Kentte sürekli terör ortamının hakim olduğu olağanüstü hale halk artık alışmış; olağan hale gelmiştir. Askerler çatışmaya gittiklerini direktöre bildirirken, işimiz bittiğinde buraya mı gelelim evimize mi dönelim? Diye sorar. Birçoğu artık eğlenmek, rahatlamak istemektedir.

Kent AYOT adı verilen bir merkez tarafından yönetilmektedir ve keyfi uygulamaları yüzünden özellikle aydın kesim ne yapacağını bilememektedir. Birbirlerini gizli emrin geleceği konusunda teskin ederek dayanmaya çalışırlar bu arada bazıları inancını yitirir, delirir. AYOT'un faşist yönetimini engelleyemez, halk ise yavaş yavaş bu baskı rejimini kanıksamaya başlamıştır. Alışırklar yeni duruma. Sokaklarda devam eden çatışmalar insanların olağan yaşamının bir parçası haline gelmiştir.

Beklenen Gizli emri kim verecek? Beklenen devrim mi? roman boyunca bu belirsizlik sürüyor. Aydınların arasında hakim olan gizli emir bekleme onları pasifliğe sürüklerken sokaklarda bir takım gençler örgütlerle çatışmalar yaşıyor fakat bu olanlar aydınların arasına ulaşmıyor. Yine de emri layık olduklarını düşünüyorlar.

GÖZ BAĞI (Erol Toy)

1976'da yayınlanan roman 1920'lerin başından itibaren Hüseyin adlı işçinin bilinçlenme sürecini anlatmaktadır. Başlarda velinimetini olarak benimsediği patronuyla ortak çıkarlara sahip olduğunu düşünerek patronunun çıkarını kollarken polisten yediği dayakla işçiliğinin bilincine varan Eyüp'lü bir işçidir.

Romanda Türkiye'nin fabrikalaşma serüveni ve işçi sınıfının ortaya çıkışı ve bilinçlenmesi anlatılmaktadır.

GÜLLÜCEYİ SEL ALDI (Yusuf Ziya Bahadınlı)

1972'de yayınlanan romanda yeni belediye olan bir köydeki seçim dönemi anlatılmaktadır. CHP'yi temsilen Ahali Partisi, AP'yi temsilen Ümmet Partisi ve TİP'i temsilen Bizim Parti yarışmaktadır.

GÜNEŞİN KATLİ (Memet Türkkân)

1972 yılında yayımlanmış olan roman Güneş isimli aydın bir köy öğretmeninin görev yaptığı yerde öğretmenlerin, işçilerin sendikalaşmasında verdiği mücadeleyi anlatmaktadır. Görev yaptığı kasabadaki vali başta olmak üzere, üst düzey görevliler, polis ve sermaye sınıfı karşısında öğrencileri, öğretmenleri ve halkı bilinçlendirme çalışması sırasında gericiilerin hazırladığı bir komplo ile bıçaklanıp öldürülmesinin ardına yatanlar incelenmektedir romanda.

KAÇIŞ (Ayla Kutlu)

1979'da yayımlanan roman 27 Mayıs öncesindeki koşullar içinde yaşanan bir aşk hikayesini anlatmaktadır. Akademik çevre içindeki bir avuç aydının hem siyasal mücadelesini ham de kendi aralarındaki ilişkilerine değinir. Onların korkaklıklarına, gençlerin fikirlere bağnazca tutulmalarına, küçük çıkarlarının peşinde kaybolmalarına yer verir. Küçük burjuva devrimcilerine pek çok eleştiri yöneltmektedir. Birkaç kentsoylu aydının kendi sınıfsal kabuğundan rahatsızlık duymasının dışı vurumu yaptıkları çabalar.

Demirtaş Ceyhun, Yağmur Sıcağı ile ideolojik benzerlikler taşır. Erkeğin kadını bilinçlendirmesi, onu koruması ele alınıyor. Yaşanılan politik dönem egemen ideolojinin söylemleriyle sorguya çekilmektedir. Kadın artık düzeni temsil edeni değil; kural dışıyı, yeni dünya özlemini temsil eden erkeği seçer. Kurtarılacak kadın, dolaylı özne.

Cahit'in karısını kaybetmemek için ülkeye döner dönmez iftira atarak tutuklatması ve tutuklayanların onu suçlayabilmek için çevresindekilere Üstün'ün liderleri olduğunu itiraf ettirmek için işkence edilmesi anlatılıyor ancak bu mümkün olmuyor, arkadaşları konuşmuyor işkence altında. Savcılık Üstün'ü suçlayacak bir şey bulamıyor.

Yine de yargıç, kanıt işinin birer formaliteden ibaret olduğunu, duruşmanın bittiğini söylüyor. Önemli olan suçlanmak, güçlü kanıtlar ya da kanıtlar önemli değil.

KANLIDERENİN KURTLARI (Dursun Akçam)

1976'da yayınlanan romanda Doğu Anadolu bölgesinde Çeşmir adlı bir köyün ağa-hükümet ortaklığında sömürülmesi ve sonunda İstanbul gibi büyük şehirlere gitmiş gençleri tarafından köylünün uyanışıyla ağaya baş kaldırması işlenmektedir.

KAPLUMBAĞALAR (Fakir Baykurt)

1967 yılında yayınlanan romanda adı geçen Tozak Köyü, imamsız, ağasız, muhtarsız yani baskının olmadığı bir köy. İnsanın insanı sömürmesi sona ermiş, sosyalist bir toplum kurma çabaları başlamış, baskıdan kurtulan emek gücü en güzel örneklerini vermeye başlamış. Ancak devlet bürokrasisinin gelmesiyle birlikte doğayla mücadeleyi kazanan köylüler sosyal mücadeleyi kazanamazlar ve yeşeren bozkır hayvanlara yem olur.⁸ Romanın amacı köylünün uyanmasına, gücünün bilincine varmasına yardımcı olmaktır. Fethi Naci romanı Türk köylüsünün yaratıcı gücüne inancın romanı olarak tanımlamıştır.

47'liler (Füruzan)

1974 yılında yayınlanan roman, 1947 doğumlu gençlerin 12 Mart öncesindeki hayatlarını, köy ya da kent kökenli olsun her birinin hangi aşamalardan geçerek devrimci olduklarını, onlara yapılan haksızlıkları, kendilerinden önceki kuşakla olan ilişkilerini ele alınmaktadır. Okuyan, tartışan, hümanist çocuklardır. Farklı hayatlardan gelmişlerse de aynı şeye inanmaktadırlar. Romanda aynı zamanda kuşak çatışması da gözlemlenmektedir. Bu çocukların aileleri cumhuriyetin ilk kuşağıdır ve kimisi devrimlere inanan öğretmenler olmuş, Anadolu'yu uyandırmak için yollara düşmüşler ancak kısa sürede bir çoğu hüsrana kapılıp muhafazakarlaşmıştır. Hepsi küçük burjuva kentli adetlerine, kendi toplumsal kesimlerine sıkı sıkıya bağlanmış, bir sonraki kuşağın özgürlükçü düşüncelerini kutsal devlet ve devletin teşvik ettiği kapitalist zihniyetle yargılayarak kabullenmek istememişlerdir. Bir kısım ise cumhuriyetini ilk yıllarındaki teşvikler sayesinde hızla zenginleşmiş ailelerin çocuklarıdır. Toplumda giderek dengesizleşmeye başlayan gelir dağılımını

⁸ Naci, a.g.e., s. 446.

gözlemleme fırsatı elde etmişlerdir. Üniversite arkadaşları sayesinde... Bir grup ise eğitime büyük önem veren köylü ailelerin kıt kanaat okuttuğu çocuklardır. Hepsinin ailesinde okuyup hepsini kurtaracak bir ümittir bu çocuklar.

Sonuç olarak roman cumhuriyetin ilk iki kuşağı arasındaki değişimi görmemizi sağlamaktadır. İki ayrı kuşağın kendi devrim ve değişim fikrini gözler önüne sermiştir.

ÖLMEYE YATMAK (Adalet Ağaoğlu)

1973 yılında yayınlanmış olan roman aydın-akademisyen Aysel'in Kemalist geçmişi ve kendisini var eden değer yargılarını, gençliğin değer yargılarıyla sınaması, genç öğrencisi ve gençliğin önünde kendisini ölüme yatırması anlatılmaktadır. Gençliğin dinamizmi ve yeniliği karşısında bir bakıma aydının kendisiyle hesaplaşmasıdır.

SALPA (Yılmaz Güney)

1973 yılında yazılmış olan kitap Konya'nın bir köyünden gelmiş kunduracının oğlu Salpa'yı anlatmaktadır. Salpa lise terktir. Babasının işleri bozulunca okuyamaz lise yarım kalır ancak gerisin geri de köye dönmek istemez, kendi gibi bir arkadaşıyla İstanbul'a gelirler, hemşerilisinin peşinden. Yaşamak için. Ancak büyük şehirde başına gelenler, onun uyanma çabası ve korkuları alt sınıfın durumunu anlatmaktadır.

SIRTLAN PAYI (Atilla İlhan)

1974 yılında yayınlanan roman 1960 sonrası durumu geriye dönüşlerle ele alır. Romanda 27 Mayıs darbesinden sonra ikinci cumhuriyetin kurulmuş olduğu görüşü hakimdir. Yine ilerici ordu teması var ancak daha eleştirel yaklaşıyor. 27 Mayıs'la 1919 Kuvayi Milliye dönemini kıyaslıyor. Benzemediğini söylüyor. Her nasılsa başarılımış hükümet darbesi nitelemesi var. Teoriyle pratiği dengeli yürütememe sorunu var diyor. İktidarın sınıf karakteri ve dış politika değişmeyecek diyor. Menderes devrilmeseydi SSCB'ye yaklaşacaktı. Nato ve Cento'ya bağlılık, inkılapçılık yabancı tahakkümüne eş kabul edilmiştir.

Roman Mustafa Kemal'in çevresinde Kurtuluş Savaşı'na katılmış emekli bir askerin 27 Mayıs'ı değerlendirmesi üzerine kurulmuştur. Miralay Ferit'in karşısında ise sol görüşlere sahip bir küçük burjuva aydını olan Ahmet Ziya vardır. Ahmet Ziya, 27 Mayıs değerlendirmesini tamamen ekonomi üzerinden yürütmektedir. İşçi sınıfından bir karaktere roman içerisinde rastlamamaktadır. Karakterler, burjuva, küçük burjuva kökenli ve ordu mensubu askerlerden oluşmaktadır.

Atilla İlhan romanında sosyoloji, tarih ve psikolojiyi ahlak düzeyinde kesiştirmektedir. Sınıftan çok milliyetçilik belirleyici öğedir. Menderes rejimi, muhalif kesimlerin açısından verilmiştir. 27 Mayıs'ın resmi yorumunu kabul etmemekle birlikte kurtuluş savaşının resmi yorumunu aynı bağımsızlık temelinden hareketle kabul etmektedir.

ŞAFAK (Sevgi Soysal)

1975 yılında yayınlanan roman sürgüne gönderilmiş küçük burjuva kökenli bir aydın olan Oya'yla aynı evde yakalanarak karakola götürülmüş işçi kökenli Ali, işçi kökenli olmakla birlikte öğretmen/memur olarak sınıf değiştirmiş Mustafa'nın kendileriyle hesaplaşmaları, kökenlerinden gelen anlayışlarıyla, siyasi görüşleri arasında gidip gelmeleri ele alınmaktadır. Oya'nın şahsında devrimci kadın olma durumu da incelenmektedir.

TARTIŞMA (Samim Kocagöz)

1976 yılında yayınlanan roman TİP'li bir avukatın parti mücadelesini anlatmaktadır. Parti içindeki yönetim kurulu değişikliğinde Avukat Ekrem Bey'in oynadığı rolü anlatıyor. Kitap dönemin sol görüşlerinin karşılıklı yarışmasından oluşuyor ve son tahlilde kitap diğer görüşlere karşı, TİP'li bir avukatın sözcülüğünü yapmaktadır.

TUHAF BİR KADIN (Leyla Erbil)

1971 yılında yayınlanan roman, kız-baba-anne-kadın olarak dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde kadın olarak aydın çevresinde, kendi entelektüel birikimiyle var olma çabası içindeki genç bir kızı anlatırken, sonraki bölümde

kurtuluş savaşına katılmış ve emekçi olarak yaşamış, tefekkür halindeki babanın devrimci kızını değerlendirmesi ele alınmıştır. Üçüncü bölüm babasının cenazesinden sonra geldikleri evlerinde akrabaları ve annesiyle ilişkisi ve devrimci arkadaşlarını ele alarak gençliğin durumunu irdelemiş, son bölümde ise TİP’li bir aydın olan küçük burjuva aydını Nermin’in halkla karşılaşması ve bunun sonuçları ele alınmıştır.

TÜTÜN YORGUNU (Talip Apaydın)

1975 yılında yayınlanmış olan roman köylü ile aydın kesim arasındaki kopukluğu gözler önüne sermektedir. Köylü fakir ve eğitimsizdir. Birincil derdi karnını doyurmaktır, bu yolda çoğunluğu kendi küçük çıkarları peşinde koşarken işlerinden bazıları da kim onun menfaatine çalışır kim çalışmaz bunları ayırt edebilmekte ancak nasıl tepki vereceğini bilmemektedir. Onun katı bir gerçekliği vardır, ürününü kaldırmak, en iyi fiyatla satabilmek, zor koşullar altında yaşam mücadelesi vermektir derdi.

YAĞMUR SICAĞI (Demirtaş Ceyhun)

1976 yılında yayınlanan roman 1970-1971 sürecinde etkin rol oynamış bir takım tipleri ele almaktadır. Yazara göre roman, ulusal boyuttan hareket ederek, bir evrensel, insanlığın yüzyılı aşkın bir süredir savaşımını verdiği bir köklü dönüşümü işaretleyerek, bu kişilerin uğraş içindeki ilişkilerinde var olan trajedi yakalamaya çalışmaktadır. Evli bir kadınla devrimci gencin gönül ilişkisini anlatan sıradan bir 12 Mart romanı olarak kabul etmemektedir romanı, ona göre bu ilişki sadece bir bağdan ibarettir demektedir. Romanda ayrıca gençleri polise kıskançlığından ispiyonlayan yabancı gelin teması vardır.

YARALISIN (Erdal Öz)

1974 yılında yayınlanan roman 12 Mart yönetiminin faşist uygulamalarını işkence üzerinden anlatmaktadır. Kendisi, roman hakkındaki fikirlerini, “toplum olarak yakalandığımız o hastalık döneminde faşizm mikrobuna karşı çıkmaya

çalışım”⁹ şeklinde açıklamıştır. Romanda işkenceye uğrayan kahramanın geçmişi yokmuş gibi anlatılması Fethi Naci’ye göre romanı soyutlaştırmakta ve sonunda kahramanın Nurileşmesi, toplumun suçlu sayarak dışına ittiği, insanlıktan çıkardığı Nuri olarak görmesi kendini, fakülte bitirmiş bir aydına haksızlık olarak kabul edilmektedir.¹⁰ Kendisini sorgulayan birey değil, politik durumunu ve direnişini tek boyutlu kılan bir politik mistifikasyon söylemi oluşturan birey vardır. Dönemin politik söylem ve kipini taşımaz.

YARIN YARIN (Pınar Kür)

1976 yılında yayınlanan roman Fransa’da yaşayan genç bir devrimciyle, eylemsizliği seçmiş burjuva kadınının ilişkisini anlatmaktadır. Burjuvazinin kokuşmuşluğu, hesaplılığı ve devinimsiz kadınları, genç devrimcinin dinamik eylemciliğiyle karşılıklı ele alınmakta ve yarattığı değişimi göstermektedir. Roman özünde eylemi, hareketliliği ve değişimi yüceltmektedir.

YENİŞEHİRDE BİR ÖĞLE VAKTİ (Sevgi Soysal)

1973 yılında yayınlanan romanda, Atilla Özkırımlı’ya göre “çeşitli sınıflardan olan insanlar toplumsal gerçeklikleriyle aynı zamanda bireysellikleri içinde verilmektedir. Öte yandan Yenişehir, her sınıftan insanın kaynaştığı, bütün yolların gelip birleştiği bir merkezdir. Onun tarihi Cumhuriyetin tarihidir. Romandaki her kişinin bireysel bir sorunu vardır ancak bu sorun temelde toplumsaldır ve çözümü de toplumsal olacaktır.”¹¹ Hayatından memnun olmayan toplumun baskısını kırmak isteyen roman kahramanları artık protestolarını politik boyutlara taşımaya başlamıştır. Sadece kendilerine yönelik baskılara, uğradıkları haksızlıklara değil toplumdaki sömürüye de karşıdırlar.¹² Üç karakter iletilmek istenen anlamın taşıyıcılarıdır. Bir yanıyla eski ideolojik çerçeveye bağlı kalıyor. Yazar, tüm sosyalistlerin bildiği ve benimsediği genel teorik doğruyu almış, kişilerini buna göre seçmiş ve sonunda bilinen doğruyu bir kez daha doğrulamış. Varılan bir sonuç değil,

⁹ **Yeni Ortam**, 1 Kasım 1975

¹⁰ Naci, **a.g.e.**, s. 510

¹¹ Atilla Özkırımlı, “Tutkulu Perçemden Şafak’a Sevgi Soysal’ın yazarlık Çizgisi”, **Birikim**, sayı: 23, s. 12

¹² Pariska Furrer, **Sevgi Soysal Bireysellikten Toplumsallığa**, İstanbul, Papirüs Yayınları, 2003, s. 99

statik bir durum. Statiklik, burada da ahlaki düzeyin politik düzeye göre önceliğinden doğuyor. Buradaki ahlaki toplumdaki sınıflar, tabakalar belirlemekte; ana kahraman, o sınıfın ahlakının temsilcisi olarak romanda yer almaktadır.

ÖZGEÇMİŞ

Verda Ekmekci 1978 yılında İstanbul'da doğdu. Fenerbahçe Lisesi'ni bitirdikten sonra 1997 yılında girdiği İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden 2002 yılında mezun oldu. Aynı yıl, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans programına kayıt oldu ve 2005 yılında “Demokrat Parti Döneminde İdeolojik Örgütlenmeler” başlıklı yüksek lisans tezini vererek mezun oldu.

2005 yılının Eylül ayında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün Uluslararası İlişkiler doktora programına kaydolun Verda Ekmekci, programa ara vererek Müjdat Gezen Sanat Merkezi Yaratıcı Yazarlık Bölümünü bitirdi. Aynı yılın şubat ayında doktora yeterlilik sınavını vererek, “1960-1980 Yılları Arasında Yayımlanmış Sol Romanlar Üzerinden Özne Olarak ‘Siyasal İnsan’ın Tahlili” başlıklı doktora tezi üzerinde çalışmaya başladı.

Verda Ekmekci, 2011-2012 yılları arasında Marmara Üniversitesi TBMYO'nda iki dönem Türk Dili ve Edebiyatı dersi vermiş, Kadıköy Underground Poetix Dergisi'nde “Böcek Günlükleri” ve “Milat” başlıklı iki hikaye yayınlamıştır. Ayrıca Türkiye'de Siyasal Muhalefet (Der: Ayşegül Komsuoğlu) adlı kitapta "1950-1960 Demokrat Parti Döneminde Muhalif Örgütlenmeler" başlıklı bir makalesi bulunmaktadır.